RUNEBERG SOM ESTETIKER

LITTERÄRA OCH FILOSOFISKA IDÉER I DEN UNGE RUNEBERGS FÖRFATTARSKAP

AV

GUNNAR TIDESTRÖM

HELSINGFORS 1941

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/IA41548928_0104

RUNEBERG SOM ESTETIKER

RUNEBERG SOM ESTETIKER

LITTERÄRA OCH FILOSOFISKA IDÉER I DEN UNGE RUNEBERGS FÖRFATTARSKAP

AKADEMISK AVHANDLING

SOM MED TILLSTÅND AV VITTBERÖMDA FILOSOFISKA FAKULTETENS I UPPSALA HUMANISTISKA SEKTION FÖR VINNANDE AV FILOSOFIE DOKTORSGRAD TILL OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLES Å UNIVERSITETETS LÄROSAL IV LÖRDAGEN DEN 22 MARS 1941 KL. 10 F.M.

AV

GUNNAR TIDESTRÖM

FILOSOFIE LICENTIAT AV VÄSTM.-DALA NATION

HELSINGFORS 1941

SKRIFTER UTGIVNA AV
SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND
CCLXXXV

HELSINGFORS 1941
MERCATORS TRYCKERI

FÖRORD

Avsikten med detta arbete är att något närmare undersöka de litterära värderingar och de åsikter om konstens väsen och uppgift, som ligga till grund för den unge Runebergs märkliga kritik av den samtida svenska diktningen och bära upp hans egna poetiska strävanden. Det är främst skaldens Helsingfors-tid, som kommer att behandlas; ibland söker jag emellertid belysa en eller annan tankegång genom att anföra dokument, som tillkommit efter det att Runeberg lämnat sin universitetsmiljö och flyttat till Borgå.

Min lärare, professor Anton Blanck, ber jag mottaga mitt vördsamma tack för oskattbara lärdomar i fråga om vetenskaplig metodik. Intet skulle kunna glädja mig mera, än om det kunde sägas, att jag lyckats tillägna mig något av hans förmåga att förena ett strängt historiskt betraktelsesätt med ett öppet sinne för de behandlade konstverkens skönhetsvärde. Det har legat en sporre i hans hårda krav på självständigt arbete från lärjungarnas sida, och jag är tacksam för det leende, varmed han tillrättavisat både övermod och misströstan. Sin hjälpsamhet har han av princip låtit ta sig uttryck vid få tillfällen, men då har den varit så mycket större och mera värmande.

Den uppslagsrikedom och den psykologiska blick, som docenten Victor Svanbergs forskning bär vittne om, har också framträtt i hans akademiska undervisning, inte minst i hans förmåga att ge sina elever ämnen, som fångat deras speciella intresse. Jag erkänner med tacksamhet, att denna avhandling växt fram ur en uppgift, som tilldelades mig vid ett av honom lett litteraturhistoriskt seminarium.

Mina seminariekamrater ha under många år låtit mig få del av ett gott och glatt kamratskap, som nu senast yttrat sig i den beredvillighet, varmed de erbjudit och givit mig sin hjälp vid korrekturläsningen. Jag tackar dem för alla stunder av givande tankeutbyte, vilka varit lika stimulerande, vare sig samtalet rört avhandlingens ämne eller andra frågor. Att jag i detta sammanhang inte särskilt nämner min nära granne docenten Gunnar Svanfeldt, beror på att jag inte vågar berömma en blivande opponent.

Lektor Gunnar Sörbom och fil. lic. Olof Thorell ha välvilligt bistått mig vid översättningen av det icke alltid så lättolkade latinet i filosofiska specimen från 1820- och 1830-talen.

Tjänstemännen vid Uppsala universitetsbibliotek, Kungliga biblioteket och Nobelbiblioteket, vilka det ständigt varit ett nöje att besvära, Svenska akademien, som låtit mig begagna sina fotografiska kopior av bevarade Runebergsmanuskript, och den litteraturhistoriska nämnd, som tilldelat mig ett frikostigt anslag ur fonden Karl och Betty Warburgs minne, är jag mycket förbunden.

Jag griper detta tillfälle att varmt få tacka också mina föräldrar och min hustru för det, varpå deras uppoffrande hjälpsamhet under de senaste månadernas arbete endast varit ett förnyat bevis.

Samma förekommande tjänstvillighet som i de svenska biblioteken har jag mött i Helsingfors' universitetsbibliotek, Finlands statsarkiv och Svenska litteratursällskapets i Finland arkiv.

Till styrelsen för sistnämnda sällskap ber jag få uttala min stora erkänsla för förmånen att få min avhandling intagen i Sällskapets skriftserie.

Professorskan Estrid Furuhjelm har älskvärt ställt till mitt förfogande ett par viktiga handskrifter av Fredrika Runeberg, doktorinnan Alice Borenius likaså manuskript av J. J. Nervander.

I djupaste tacksamhetsskuld står jag till professorerna

Yrjö Hirn och Gunnar Castrén för den mänskliga och vetenskapliga generositet, varmed de från första stund bemött en ung studerande från ett annat land. Det har skänkt mig en välgörande trygghetskänsla att få diskutera igenom åtskilliga problem med dessa beprövade forskare och Runebergs-specialister.

Sist men inte minst riktar sig mitt tack till Runebergshemmets vårdarinna, fröken Ida Strömborg, hos vilken jag en oförgätlig sommar fick komma i kontakt med den i egentligaste mening levande Runebergs-traditionen.

Jag har svårt att tillräckligt starkt uttrycka min glädje över att mitt avhandlingsarbete fört mig till Finland. Andan i detta land — som väl Runeberg mer än någon annan bidragit till att skapa — har varit en av mitt livs största upplevelser.

Uppsala den 5 februari 1941.

Gunnar Tideström.

ÖVERSIKT AV INNEHÅLLET

INLEDNING

Kap. 1. *Den litterära utvecklingen i Sverige och Finland under årtiondet före Runebergs framträdande* .... s. 1— 70

Den svenska nyromantikens kampår s. 1. Striden mojnar s. 2. Vitalis bryter med vapenbröderna s. 4. Stockholms Posten s. 5. Argus s. 8. Heimdall s. 14.

Filosofisk diktning omodern s. 17. Reaktion mot karbunkelpoesien s. 19. Längtan efter svensk stil; Bellmans-kult s. 20. Götisk diktning och kritik av densamma s. 22. Kritik av Tegnérefterhärmarna s. 24. Franzén-beundran s. 26.

Utländska inflytelser. Scott s. 28. Byron s. 33. Moore s. 37. Kontakten med fransk litteratur s. 40. Scribe s. 41. Hugo s. 43. Besvikelse över den tyska litteraturen s. 47. Biedermeier s. 51.

Fredrika Bremer och vardagsskildringen s. 53. Kalenderpoesien s. 56. Brokigheten i svensk diktning omkring år 1830 s. 58.

Det romantiska genombrottet i Finland s. 60. Franzén-beundran. Klassicism s. 62. Intresse för engelsk litteratur s. 66. Genombrottsmännen tappa taget s. 69.

I. RUNEBERGS LITTERÄRA POLEMIK

Kap. 2. *Skaldens inställning före 1832 till den nyare svenska litteraturen* ..... s. 71— 92

Runebergs Åbo-kotteri s. 71. Hans tidigaste inställning till den nyromantiska poesien s. 73. Smakomdömen i avhandlingen 1830 s. 78. Fragmentet om naturpoesien 1831 s. 80. Hjälpen åt kapten Lindeberg s. 83. Prenumerationsinbjudan till Helsingfors' Morgonblad s. 87. Lördagssällskapet s. 88. Pristävlingen i Svenska akademien s. 90.

Kap. 3. *Kampanjen 1832—1833* ..... s. 93—155

Planmässigheten s. 93. Artikeln om »Snille och smak» s. 97. Utfallet mot Heimdall $^{16}/_{1}$ 1832 s. 105. Har Runeberg eller Ner-

vander fört pennan? s. 109. Förnyat anfall på litteraturkritiken s. 110. Personlig besvikelse framskymtar s. 113.

Intryck från Tegnérs jubelfesttal. Synpunkter på den gustavianska diktningen s. 116. Runebergs anmärkningar mot fosforismen s. 118. Skämt med göticism och patriotisk bombasm s. 122. Den runebergska kretsens inställning till Sverige s. 129. Angrepp på tegnérismen och bildprålet s. 136. Beröringspunkter med andras Tegnér-kritik. Heiberg, Krok m. fl. s. 140. En grundolikhet mellan Runebergs och Tegnérs skönhetsupplevelse s. 144.

Nedgörandet av Sverges anor s. 145. Polemikens avslutning s. 147. Mothugg s. 148. Ökad tolerans s. 152.

II. RUNEBERGS POETISKA IDEAL OCH HURU DE FRAMVÄXT

Kap. 4. *Livsavgörande ungdomsupplevelser* ..... *s. 156—186*

Runebergs krav på en egen, klar livssyn s. 156. Förskjutningar i uppfattningen av Runebergs ungdom s. 159. Fredrika Juvelius och Maria Nygrén s. 162. Saarijärvi-tidens slitningar s. 164. Sentimental diktning s. 167. Pargas-årets upplevelser s. 170. Självundervisande förnöjsamhetslyrik s. 176. Förlovningstiden i Helsingfors s. 177.

Kap. 5. *Skalden vid ett vägskäl* ..... *s. 187—207*

Samtidigt arbete på Svartsjukans nätter och Idyll och epigram s. 187. Litterära och personliga element i Svartsjukans nätter s. 189. Förebilder till och verklighetsdrag i idyllepigrammen s. 195. Döds- och otrohetsmotiv i diktningen våren 1829 s. 198. Stilens återverkan på motivens känslokaraktär s. 202. Varför Runeberg kom att älska folkvisestilen s. 206.

Kap. 6. *Det naiva, objektiva och nationella skaldeidealet s. 208—250*

Schillers distinktion naiv — sentimental s. 208. »Glädje och lugn» s. 211. Samband mellan objektivitet och hälsa s. 214. Schillerska tankegångar i Runebergs kritik s. 218. Inflytande från Herders entusiasm för primitiv diktning s. 223. Beundran för naturinstinkten s. 228. Runebergs harmoniideal besläktat med den tyska klassicismens s. 233. Utvecklingen till »naivitet» och objektivitet i Runebergs egen diktning s. 236.

Krav, att poesien skall vara nationell s. 243. Den patriotiska traditionen från Porthan s. 244. Nationell anda i Runebergs diktning s. 248.

Kap. 7. *Diktare, som Runeberg beundrade* ..... *s. 251—282*

Bellman s. 252. Fru Lenngren s. 254. Franzén s. 257. Goethe s. 260. Uhland s. 265. Rückert s. 266. Cervantes s. 269. Scott s. 271. Holberg s. 274. Almqvist s. 274.

III. RUNEBERGS FILOSOFISKA ÅSIKTER

Kap. 8. *Runebergs filosofiska miljö* ..... *s. 283—299*

Det spekulativa draget hos Runeberg s. 283. Filosofiska lärospån i Åbo s. 286. Helsingforsmiljön. J. J. Tengström, A. A. Laurell, J. V. Snellman och J. J. Nervander s. 290. Runebergs roll i Lördagssällskapet s. 296. Filosofiska uppsatser och reflexioner av Runeberg, som komma att behandlas s. 298.

Kap. 9. *Idédiktning och begreppsdiktning* ..... *s. 300—314*

Romantisk idélära s. 300. Skönhetsupplevelsen innebär identitet mellan subjekt och objekt s. 305. Reflexionen upphäver enheten s. 306. Reflexionen innebär »sjelfcentrifiering», omedvetenheten oskuld s. 309. Runebergs misstro till »inbildningskraftens phantomer» s. 313.

Kap. 10. *Konstens förhållande till naturen, verkligheten s. 315—352*

Frågan uråldrig s. 315. Aktuell debatt s. 320. Runebergs förändrade naturuppfattning s. 322. »En anmärkning», polemik mot Tegnér s. 324. Konsten skall »förklara» naturen och framhäva dess väsentlighet. Likheter med Hertz' konstprogram; den poetiska realismen i Danmark s. 325. Snellmans genmäle s. 330. — Tidens ökade verklighetssinne s. 332. H. C. Ørsted. Naturvetenskap och krav på exakthet s. 333.

Verklighetens »ryslighet» och »inneboende tröst» s. 337. Ovilja mot den franska skräckromantiken s. 340. — Tillbakaträngandet av det »oväsentliga» i Runebergs 1830-talsdiktning s. 344. Det »tillfälliga» i motsats till det grupptypiska s. 349.

Kap. 11. *Det allmänna och det individuella* ..... *s. 353—396*

Den akademiska avhandlingen 1833 s. 353. Runebergs grunduppfattning av tragedien; A. W. Schlegels och Solgers synpunkter; problemet Öde eller Försyn; titanism eller antititanism s. 354.

Det »allmänna» och det »individuella» i antik och romantisk filosofi s. 362. — Termen »väsendet» i Runebergs trageditolkningar. Egoismen är avfall från väsendet, döden är försoning s. 370. Tal om väsendet i andra dokument s. 375.

Konstens uppgift att förhärliga Väsendet s. 377. — Poesiens underarter; inflytanden från Solger och Hegel s. 380.

Korens betydelse i tragedien. Tidigare teorier s. 385. Runebergs tes: koren representerar det »allmänna» s. 387.

Runebergs tro på människans goda natur. Natur och samvete s. 390. Beröringspunkter med J. J. Tengströms optimism s. 392.

Föreställningen om väsendenas sammansmältning. Runebergs mystik s. 394.

Kap. 12. *Egenviljan som hinder för naturlighet.... s. 397—411*

Uppsatsen Om parodien. Runebergs förhållande till Thorild s. 397. Parodien avslöjar maner. Maner i motsats till ren individualitet och stil s. 400. Runebergs tolkning av Cervantes' parodi s. 404. Maner är resultat av egenvilja s. 407. Frihet och nödvändighet i konstnärens verksamhet s. 409.

Kap. 13. *Växt- och ljussymboliken ..... s. 412—462*

Förromantisk och romantisk organismlära tillämpad på universum, språket, staten, konstverket. Spår därav hos Runeberg s. 412.

Dialogerna Om mytens natur och Om organism. Kulturernas och människornas organiska utveckling s. 421. — Idéhistoriska förutsättningar. Fichtes och Hegels historiefilosofi s. 429. Andra historiefilosofiska system s. 434. Romantisk myttolkning s. 437.

Organismen en förening av materia och ljus (kraft, ande) s. 441. Antika och nyare föreställningar om ljusets andliga natur s. 442. — Plantan som livsideal hos Schiller, Atterbom, Vitalis, Almqvist, Runeberg s. 447. — Ljusövergjutna förklaringsscener i Runebergs diktning s. 453.

Kap. 14. *Runebergs religiösa åskådning ..... s. 463—531*

Skaldens religiösa utveckling före striden med pietisterna s. 463.

Problemet filosofi — kristendom aktualiserat genom Laurells befordringsstrid s. 475. Romantikens och Runebergs gudsföreställning. Panteism eller enteism s. 478. Försoningsläran s. 488. Omtolkningar av treenighetsdogmen s. 491. Förhållandet mellan kristendom och hedendom s. 495.

Orsakerna till Runebergs motvilja mot pietismen s. 500. Skönhetsevangeliet och den organiska försoningsläran i Trädgårdsmästarbreven s. 505. Runebergs tankar om förhållandet mellan bibelordet och världen, framlagda i svaret till Stenbäck s. 508. Språkfilosofiska reflexioner s. 511. — »Med anledning af framställda frågor i ett religiöst ämne.» Kristusmystik och immanenslära s. 516.

Legenddikten Chrysanthos, ett sammanfattande uttryck för skaldens världsåskådning och religiösa tro s. 520. Litterära förebilder s. 525.

SLUTORD. *Runebergsbilden* ..... *s. 532–535*

BILAGA 1. *Fragment av en tillämnad tidningsartikel om »Naturmenniskornas productioner»* ..... *s. 536—538*

BILAGA 2. *Tidigare variant till slutet av Runebergs dialog Om organism* ..... *s. 538—540*

BILAGA 3. *Exkurs. Thorilds-reminiscenser före 1836* *s. 540—545*

LITTERATURFÖRTECKNING ..... *s. 546—565*

FÖRKORTNINGAR ..... *s. 566*

PERSONREGISTER ..... *s. 567—576*

INLEDNING

Första kapitlet

DEN LITTERÄRA UTVECKLINGEN I SVERIGE OCH FINLAND UNDER ÅRTIONDET FÖRE RUNEBERGS FRAMTRÄDANDE

1810-talet var den svenska nyromantikens stora tid. Det var *då* de livgivande idéerna kommo. Kampglädjen var överdådig och den ungdomliga segervissheten fullkomlig. 1820-talet var kanske en ännu större tid i den meningen, att de förnämsta poetiska storverken då sågo dagen. Frithiofs saga var på allas läppar, Stagnelius' poetiska livsverk utkom i samlad upplaga, och Lycksalighetens ö bragtes till fullbordan. Men blomstringstiden led snabbt mot sitt slut.

Redan i början av nästa årtionde utslungade den unge Runeberg en hård förkastelsedom över nästan hela den nyare svenska diktningen. Han angrep tegnérstilens retoriska bildprakt. Han gycklade med det götiska svärmeriet för »Nordens kraft». Han kritiserade fosforismens färgpråi, dess hållningslösa fantasi och dess benägenhet att göra dikten till en omklädnad för filosofiska tankar.

Runebergs attack kan kallas ett av de första tecknen på »den börjande reaktionen mot nyromantiken».[1] Men i själva verket upptog han och gav eftertryck åt anmärkningar, som riktats mot den nya skolans poesi redan från dess första framträdande. Det intressanta och för framtiden viktiga

[1] Jfr Sylwan, Reaktionen mot fosforismen, Nordisk Tidskrift 1901, s. 415 ff., och Warburg, Den börjande reaktionen mot nyromantiken, Samlaren 1903, s. 71 ff.

i hans kritikerverksamhet var inte nyheten i synpunkterna utan den helhjärtenhet, konsekvens och entusiasm, varmed han förfäktade dem. Och framför allt: han var en skald, som mäktade omsätta sina poetiska ideal i dikt.

En översikt över den litterära utvecklingen under årtiondet före Runebergs framträdande skall visa något av bakgrunden till hans kritiska omdömen och hans egna poetiska strävanden.

Den lidelsefulla strid mellan gamla och nya skolan, som hade satt sin prägel på 1810-talet, mojnade vid övergången till det följande decenniet. Orsakerna härtill ha belysts av flera forskare.[1] De unga fosforistiska hetsporrarna hade blivit mogna män, beredda att ta saker och ting lugnare än förut, och de hade nått sådana positioner, att de inte längre behövde kämpa för att få sitt litterära existensberättigande erkänt. En anledning till att de stämde ned tonen, var också, att flera av dem rubbats i sin frejdiga tro på den filosofiska spekulationens förmåga att komma tillrätta med världsgåtorna och fått en allt ödmjukare inställning till olärd enkel fromhet och traditionell kristen åskådning.[2] Det syns av Atterboms Fridsrop, att han kände ökad försonlighet som en religiös plikt, och Almqvist yrkade på att »Christustystnaden» borde bli princip för all polemik.[3] Ännu viktigare var väl, att åtskilliga av fosforisterna förändrats i sin estetiska smak. De ständigt upprepade anmärkningarna mot dem för tyskeri och svulstigt språk hade kanske i längden gjort en viss verkan. Från omkring 1819 märks det, som Henry Olsson påpekat[4], i nya skolans läger en rädsla för

[1] Se bl. a. Fredlund, Carl Fredrik Dahlgren 1, s. 211 ff.; Olsson, C. J. L. Almquist före Törnrosens bok, s. 183 ff.; Kulling, Atterboms »Svenska siare och skalder», s. 226 ff.; Werin, Esaias Tegnér, s. 389 ff.

[2] Jfr Kulling, Den svenska romantikens religiösa utveckling, Samlaren 1936, s. 26 ff.

[3] Hermes, Andra Häftet, s. 55 ff.

[4] Olsson, a. a., s. 183 ff.

alltför långt gånget estetiskt frosseri och efterbildning av utländska mönster. Dahlgren skämtade med tron, att canzoner, sonetter, terziner och madrigaler skulle lyfta poeterna till gudars rang, och bekände i brev sin längtan efter en äkta svensk diktning; varken Atterbom eller dennes lärjungar hade härvidlag anslagit de rätta tongångarna, det sade sig Dahlgren alltmer ha kommit till klarhet om. Almqvist ironiserade i Amorina över »de där granna Orden, de himmelska höga», och Vitalis gycklade med »de granna frasers purpurslöja».[1] Den forne Atterbom-beundraren Anders Fryxell var 1822 trött på »Phosphoristernas utwattnade trånad samt urblekta morgon- och aftonrådnader».[2] Betecknande för den litterära situationen var, att det kom en våg av humoristisk diktning, i vilken de romantiska stämningarna störtes av vardagligt parodiska, burleska eller satiriska element. Markalls sömnlösa nätter, en hel rad dikter av Dahlgren och Vitalis, Almqvists Amorina, Fahlcrantz' Noachs ark, Stagnelius' Torsten Fiskare och Livijns Spader Dame höra hit. Allt detta gick visserligen väl ihop med den kända läran om den romantiska ironien, men inte desto mindre bidrog dylik humoristisk och ironisk diktning till att undergräva romantikens maktställning och förbereda den kommande realismen.

Förskjutningen av den litterära ståndpunkten var i allmänhet avsevärt större hos stockholmsfosforisterna än hos uppsalafosforisterna. Titeln »Opoetisk Calender för Poetiskt Folk» var ju en gliring åt de senares mera exklusiva och pretentiösa diktning. Att det även i fortsättningen var irriterande gnissel mellan de båda grupperna visade sig bl. a. i stockholmsorganet Kometens ytterst snåla erkännande åt Lycksalighetens ö [3] och ofta särdeles onådiga behandling av den upsaliensiska litteraturtidskriften Svea.[4]

[1] Sjöberg, Saml. skr. (Svenska Vitterhetssamf:s upplaga) 1, s. 206.
[2] Olsson, Från Wallin till Fröding, s. 68.
[3] Kometen $^{23}/_{6}$ 1827.
[4] A. a. $^{21}/_{12}$ 1825; $^{3}/_{5}$, $^{24}/_{5}$, $^{27}/_{5}$, $^{12}/_{9}$, $^{18}/_{11}$ 1826.

Eftersom sammanhållningen inom nya skolan var bristfällig, var det så mycket angelägnare för dess medlemmar att inte ånyo uppta striden med akademisterna. Även dessa senare saknade lust att draga ut på bataljen. Man hade å ömse sidor så ofta upprepat beskyllningarna mot motparten, att äckel och leda infunnit sig. Alltnog: efter 1821 kan man tala om en vapenvila mellan de båda skolorna, även om en eller annan mindre skärmytsling senare förekom. Gamla antagonister kunde snart nog umgås vänskapligt.[1] Slår man upp t. ex. årgången 1827 av Wallmarks Journalen, finner man, att redaktören, den forne fosforisthataren, tagit in två hyllningsdikter vid Hammarskölds bår, vidare en artikel av själve Atterbom, där denne redogör för sin inställning till Swedenborg, och en dikt av Hedborn.[2] I nästa årgång tillåtes en insändare att med en dikt hylla Euphrosyne.[3]

I Svenska akademien avledo flera av de medlemmar, vilka varit de mest benhårt konservativa i sina litterära åsikter, och i deras ställe invaldes män som Erik Gustaf Geijer (1824), den unge neutern Bernhard von Beskow (1828), som både ville och kunde hålla sig väl med olika litterära kretsar, den av Schelling och Jacobi påverkade filosofen Samuel Grubbe (1830) samt den forne Pro Joco-medlemmen och Polyfem-redaktören professor C. A. Agardh (1831). Palmblad kunde — låt vara med åtskillig överdrift — triumfatoriskt säga, att akademien nu strävade framåt i en riktning, som var den tidigare nästan alldeles motsatt.[4]

Så helt beställt med den litterära freden, som man först hade hoppats, blev det emellertid inte under 1820-talet. Det utbröt nämligen i ett fall ett formligt uppror i den nya

[1] Fredlund, Carl Fredrik Dahlgren, s. 218, 219.

[2] Journalen $^{24}/_{10}$, $^{14}/_{5}$ och $^{11}/_{12}$ 1827. Hedborns dikt, som hette Besöket i födelsebygden, var tidigare ($^{21}/_{11}$) tryckt i Kometen.

[3] Journalen $^{9}/_{6}$ 1828.

[4] Blätter für literarische Unterhaltung $^{9}/_{1}$ 1832, s. 35. Jfr Berg, Palmblad och Brockhaus, Samlaren 1924, s. 51, 52. Palmblads artikel i den tyska tidningen om den nyaste svenska litteraturen översattes i Stockholms Posten $^{3}/_{2}$ –$^{17}/_{2}$ 1832.

skolans egna led. Vitalis — så fosforistiskt påverkad han än själv varit och var — gick så långt i sin reaktion mot fosforismen, att han antog rollen av dess »dödgräfvare».[1] På vers och prosa retade han sina f. d. kamrater för deras lust att pryda sin riksfana med klutar, som alla möjliga folkslag släppt till.[2] Han yrkade, »att Öfverstarne i Svenska språket: Purpurtjusning, Andesusning, Ljusning, Berusning och Andetoning jemte en hop mindre berömde herrar, skola, för den villervalla de åstadkommit vid sina regimenten, insättas i lifstids fängelse».[3] Han hånade sentimentaliteten, självupptagenheten, det magiska halvdunklet och de mystiska belysningarna:

> »Jag såg ett tempel, bygdt på lösa sanden,
> Grant, som det hus af kort dem barnen bygga.
> Af färgadt glas det templets fönster voro.
> Månungen Phosphoros, uti sitt nedan,
> På fönstren lekte, uti sällsam glans,
> Så rosenröd, som han uti förtviflan
> Höll på att gråta blod. Af spegelglas
> Hvar mur var gjord i templets helga hallar,
> Att Presterne, hvarthelst sin blick de vända,
> Må se sin Gud, den älskansvärda Ego.»[4]

Swensk Literatur-Tidning gick till motanfall mot Vitalis och hans diktning, och debatten urartade till ett långvarigt och obehagligt gnat.[5]

Inte ens när Vitalis tystnat, kom lugnet. En tidning fortsatte hest och envist det gamla skallet mot den nya riktningens män. Det var Stockholms Posten, vars redaktör alltsedan slutet av år 1821 var den f. d. militären Anders

[1] Sjöberg, Saml. skr. 1, s. 271.

[2] A. a. 1, s. 152, 169.

[3] A. a. 1, s. 164.

[4] A. a. 1, s. 263.

[5] Se Swensk Literatur-Tidning 1821, nr 27, och 1824, nr 83, 93 (det sistnämnda numret utkom i febr. 1825), samt Sjöberg, Saml. skr. 2, s. 90—112.

Lindeberg. Redan 1815 hade denne utgivit en Atterbomparodi[1], och följande år hade han inträtt som medarbetare i Allmänna Journalen, varför han till straff blev illa åtgången i Markalls sömnlösa nätter. Han stod i nära förbindelse med Leopold ända till dennes död 1829, diskuterade med honom muntligen och skriftligen litterära frågor, beundrade livligt hans poesi och fick också av honom bidrag till sin tidning.[2]

Vi ha en viss anledning att intressera oss för Lindebergs kritik av den nya skolans alster, ty Runeberg insände sitt första offentliga skämt med fosforistisk poesi just till Stockholms Posten och avsåg därmed att ge dess redaktör ett handtag.[3] Lindeberg gjorde sina utfall med en iver och en hätskhet, som till och med i denna den obehärskade tidningspolemikens tid var sällsynt. För honom var den nya skolan helt enkelt »en upp- och nedwändning af allt det ädla, höga, allwarsamma och wärdiga i litteraturen».[4] Det hedrar hans ärlighet och smak, att han i en recension av Liljor i Saron öppet erkände Stagnelius' geni, låt vara att han beklagade skaldens svårmod och dystra världsåskådning.[5] I Lycksalighetens ö däremot fann han inte ett enda drag av egentligt snille.[6] Man förstår, hur det skulle kännas för den ömhudade Atterbom att ännu år 1831 bli kallad: »denna vitterhetens trånsjuka kokett, som, i brist af skönhet, talanger och behag, sökte göra sig intressant genom att spela sjuk, att rigta sin blick mot skyarne och svärma bland dem efter luftgestalter, som ingenstädes egde verklighet och form, ej en gång i dess egen inbillning.» Lindeberg förhånade hänsynslöst Atterboms stil. Att sucka om 'minnets turtur', att rysa för den 'dröm af pina, som kallas år', att längta efter ett land, där det finns stjärnor, som 'daga natten', det anstår,

[1] Fågel Blå. Dramatiserad Folksaga i Fem Akter.
[2] H. Lindeberg, Anders Lindeberg, s. 44 ff.
[3] Se nedan kap. 2.
[4] Stockholms Posten $^{1}/_{11}$ 1821.
[5] A. a. $^{27}/_{2}$ 1822.
[6] A. a. $^{22}/_{7}$ 1824.

insinuerade han, på sin höjd en trettioårig länsmansdotter på landet, litet låghalt, förlovad med klockaren och därför svärmande och sentimental.[1] Nästan samma behandling fingo andra av den nya skolans skalder vidkännas. Att Dahlgren ej sällan var plumpt naturalistisk och visade en påfallande förkärlek för låga ämnen, det blev, uttryckt på Lindebergs språk, att han om mänskligheten inte tycktes »veta något mer än det som kan inhemtas på krogar och bordeller».[2] Stockholms Posten framhöll eftertryckligt — liksom sedermera Runeberg — att perioden efter 1810 varit en nedgångstid i den svenska vitterheten; endast Tegnér stode i bredd med de äldre skalderna.[3]

Lindeberg kände, att han i sin kamp för de gamla litterära idealen stred mot en övermäktig tidsanda, och när den ene efter den andre av hans vapenbröder gick bort och han blev alltmera ensam, fingo hans ord ibland en varmt patetisk klang, som väcker en viss respekt.

»Nu stå vi ensamme mot strömmen, och det bör då ej förundra om dess grumliga vågor brusa och skumma i sin fart förbi oss. [— — —] Bli vi öfverändakastade, skola vi sjunka, ej låta borrtföra oss, och så länge vi befinna oss på publicitetens bana — hvilket vi dock, i parenthes sagdt, alfvarligt önska ej måtte bli för länge, — skola vi af intet våld och intet hot låta förmå oss att förråda förnuftet och sanningen ens genom vår tystnad, än mindre genom en feg öfvergång till fiendens fanor. Må huru många som hälst göra det, vi ärna qvarblifva vid den vi svurit att försvara.»[4]

Lindeberg var emellertid i intellektuellt avseende en alltför oansenlig person för att egentligen vara farlig för

---

[1] A. a. $^{10}/_{1}$ 1831; jfr a. a. $^{26}/_{3}$ 1831. De framdragna proven på Atterboms stil äro — f. ö. ej fullt korrekt citerade — hämtade från dikten »Vid Studeranden O. A. Wolffelts graf», Heimdall 1830, s. 219.

[2] Stockholms Posten $^{10}/_{1}$ 1831; jfr a. a. $^{8}/_{11}$ 1822.

[3] A. a. $^{7}/_{3}$ 1831; jfr a. a. $^{24}/_{1}$ 1826.

[4] A. a. $^{27}/_{1}$ 1832.

den nya skolan. En mera inflytelserik motståndare hade fosforisterna i liberalismens främste tidningsman under 1820-talet, Argus-Johansson, som emellertid vände sina vapen också mot en stor del av den gamla akademiska poesien.

Argus var farlig att ha som motståndare inte minst därför, att redaktören ägde den styrka och självmedvetenhet, som sammanhänger med känslan av att stå i förbund med tidsandan. Medan ännu Lindeberg bekämpade fosforismen såsom det tyvärr segerrikt framstormande n y a, behandlade Johan Johansson den som en redan g a m m a l och snart utlevad rörelse. Med hänvisning till de färskaste fenomenen i fransk och tysk vitterhet — andra gånger också med hänvisning till den engelska litteraturen — fastslog han, att tiden tagit ett steg framåt, ett steg, »till följd af hwilket Legenden och Romantikheten redan befinna sig lika långt i det förflutna, som någonsin den så kallade korrektheten».[1]

Johansson hade i början av sin stockholmstid medverkat i Cederborghs Anmärkaren, och han fortsatte genom sin egen tidningskritik i många avseenden den cederborghska traditionen.[2] Han gycklade t. ex. gärna med romantisk sentimentalitet och trånad och ville nog helst, fast naturligtvis inte uteslutande, i litteraturen finna en glad och munter förströelse. Han kritiserade tyskeriet och ivrade för en sund svenskhet, som dock inte fick bli götiskt forntidssvärmeri. Hans sympatier drogos liksom Cederborghs mot en litteratur, som var mera vardagligt realistisk än vare sig den akademiska eller den nyromantiska.[3]

Sin litterära inställning deklarerade tidningen Argus för första gången mera utförligt i den bekanta artikeln 1821

[1] Argus $^{24}/_{12}$ 1828, s. 451.

[2] Över ämnet »Argus och skönlitteraturen» har fil. kand. Erik Elinder, Uppsala, författat en utförlig proseminarieuppsats, som varit mig till stor hjälp vid min orientering i Argus' digra årgångar och till vars synpunkter jag här i det stora hela ansluter mig.

[3] Jfr Ehnmark, Studier i svensk realism, särsk. s. 365 ff., och Andreæ, Liberal litteraturkritik, s. 70 ff.

»Om Swenska Skaldekonstens närwarande tillstånd».[1] Trots att denna artikel ofta citerats i forskningen, torde det för sammanhangets skull vara bäst att här erinra om dess innehåll.

Tidningen fastslår, att det numera hos allmänheten råder en påfallande kallsinnighet gentemot poesien. Så har det inte alltid varit. Man behöver inte vara till åren för att minnas den tid, då det var ett vanligt och uppskattat nöje, både i bildade och obildade kretsar, att recitera eller sjunga dikter — av Kellgren, Leopold, Bellman, Fru Lenngren, Franzén o. s. v.[2] »Hwem kan glömma den förtjusning, som Menniskans Anlete, Gamle Knekten, Alonzo och Imogine, Herrman[3], Fru Lenngrens wisor och Valerii Romanser fordom spridde, då de ständigt sjöngos i sallongerna, på fältet, på sjön?» Dylika av folket förstådda och omtyckta dikter skapade en äldre generations skalder blott då de fritt följde sin egen natur. Den gamla skolans mera officiellt omhuldade, av konventionella regler bundna poesi — Argus brukar med en från Jean Paul lånad term kalla den »Stats- och Hofpoesi»[4] — den var däremot torr och tråkig. Sökte någon uppläsa sådant i ett sällskap, smög sig mången åhörare ut för att inte kompromettera sin smak med gäspningar. På samma sätt går det nu, om det blir fråga om Phosphoros, Poetisk kalender, Asarne eller Gylfe.

---

[1] Argus 1821, s. 334 ff. Delade meningar ha rått om huruvida denna artikel skrivits av Johansson eller medredaktören Scheutz; Elinder har framdragit rätt övertygande skäl för att Johansson är författaren.

[2] Den exempelsamling Argus ger på dikter, som varit svenska folket kära, är nog belysande också för redaktörens egen smak: Kellgrens Ljusets fiender, Byxorne, Jordens skapelse och Dumboms lefverne — Leopolds Byxorna och Den vackra bedjerskan — A. G. Silverstolpes conter Den snåla presten och Djurkretsen (Skalde-stycken, 1801, s. 207 ff., 170 ff.) — Oxenstiernas Disa — J. Stenhammars satir Hans nåd (Poetiska skrifter, 1807, s. 125 ff.) — Franzéns Riddar St. Göran (Skaldestycken 4, s. 132 ff.) — Fru Lenngrens poetiska berättelser.

[3] Sentimental ballad av J. Stenhammar, Poetiska skrifter, s. 69 ff. Jfr Hasselberg, Realistisk lyrik, s. 38.

[4] Jfr Heimdall $^{8}/_{1}$ 1831.

Den nya skolan har, säger Argus, inte insett betingelserna för en svensk nationell diktning. Det betyder föga, att åtskilliga författare sysselsätta sig med nationella ämnen. Det är inte dylika det kommer an på, utan det avgörande är framställningens t o n; den måste överensstämma med folkets kynne och föreställningssätt. De nya skalderna ha haft rätt i sin kamp mot det franska regeltvånget, men de ha själva hamnat i tyskeri[1], vilket varit så mycket olyckligare, som tyskarna i sin tur osjälvständigt apat efter alla möjliga andra folkslag, från spanjorer till hinduer. Man har inte tagit hänsyn till att svenskarnas nationalkaraktär är glad och att de ogärna låta sig ryckas med av melankoliska dikter, för så vitt dessa inte äro episka, objektivt berättande. »S u b j e k t i f melankoli, Skaldens utgjutelser af sina enskilda sorger, och den wäckelse af bedröfliga känslor som derigenom åsyftas hos andra, behaga högst sällan, i synnerhet så wida Läsaren är fysiskt och intellektuellt f r i s k.» Slutligen är den nya skolan lika didaktisk som den gamla, ehuru på ett annat sätt; Atterboms dikter t. ex. äro ofta blott allegoriserade mystiska filosofem.

Genom denna artikel hade Johan Johansson med ens visat arten och graden av sin litterära smak. Författare och skalder blevo uppbragta över hans skolmästareton och den löjligt snäva gräns han uppdragit för den s. k. nationalpoesien. En lång rad av indignerade motanfall i tidningar och broschyrer började. Men Argus vidhöll sina synpunkter. Gång på gång angrep tidningen den ceremoniösa stats- och hovpoesien[2], ännu oftare klistrade den etiketten sjuklig på den svenska och tyska romantiska diktningen. Metoden att avfärda romantiken som ett sjukdomsfenomen tycks i förbigående sagt ha varit vanlig också på andra håll i Europa. »Le romantisme n'est point un ridicule: c'est une *maladie*,

[1] På annat håll inskärper Argus med en viss rätt, att den svenska allmänheten före nya skolans uppträdande alls inte varit så obekant med tysk litteratur, som denna skola ville låta påskina. Argus 1822, s. 336.

[2] Se t. ex. Argus $^{10}/_{1}$ 1822, s. 16; 1824, s. 226; 1825, s. 231; 1826, s. 254. Jfr Heimdall $^{8}/_{1}$ 1831.

comme le somnambulisme ou l'épilepsie», skriver t. ex. Le Constitutionel 1824.[1]

Argusredaktörens intresse för skönlitteraturen var dock i själva verket ganska ojämnt och nyckfullt. I tidningens litterära uttalanden spelade ofta politiska synpunkter en betydligt större roll än det rent estetiska bedömandet. Johanssons förhoppningar om att akademien, denna för litteraturens frihet så vådliga inrättning, skulle avskaffas[2], influerades sålunda tydligt av att ledamöternas majoritet utgjordes av aristokrater och pålitligt konservativa regeringsanhängare.[3] Hos fosforisterna kunde han inte tåla deras »fromhetsprål» och religiösa mysticism[4], inte heller deras svärmeri för konungadömet av Guds nåde och över huvud taget deras försök att kasta ett poetiskt skimmer över föråldrade samhällsideal. Ju mer deras konservatism framträdde, desto häftigare blevo tidningens angrepp. »Nya skolan» och »Historiska skolan», det var uttryck som i Argus-Johanssons mun så småningom nästan blevo synonymer. Tidningen kallade den romantiska tyska litteratur, för vilken fosforisterna gjort propaganda, ett supplement till den förhatliga politiska reaktionen i lika hög grad, som Svenska akademien varit ett sådant supplement till Gustav III:s envälde.[5]

Trots att Argus' liberalism i själva verket var mycket moderat, kom ju tidningen snart att i konservativa kretsar betraktas såsom den stora folkförföraren. Romantikerna sågo i den en skrämmande representant för den ånyo framträngande 1700-talsmaterialismen och den krassa nyttighetskulten. Många kände liksom Järta ett behov av samman-

[1] Cit. efter Neubert, Der Kampf um die Romantik in Frankreich, Deutsche Vierteljahrsschr. für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte 13 (1935), s. 590. Jfr nedan s. 215.

[2] Argus 1826, s. 16 och 59.

[3] Schück, Svenska akademiens historia 4, s. 351, 352. Jfr Argus' klander ($^{31}/_{3}$ 1827, s. 104) av en tilltagande politisk syftning i inträdestalen.

[4] Se bl. a. Argus $^{2}/_{1}$ och $^{5}/_{1}$ 1822, s. 3, 7, 8.

[5] Argus 1822, s. 336. Jfr de hätska insinuationerna om Kometens beroende av regeringen, Argus 1826, s. 391.

hållning mellan alla ideella och samhällsbevarande element, oberoende av litterär inställning, »mot en gemensam fiende, mot det tidslynne, som med stora steg framgår at härja nationens cultur och ära, lika afvogt mot all vitterhet och all skön konst, gammal eller ny, classisk eller romantisk».[1] Utan tvivel bidrog Argus således på sitt sätt till att klyftan mellan gamla och nya skolan under 1820-talet överbyggdes. Allmänt hade man klart för sig, att de politiska stridsfrågorna kommit att betyda mer än de litterära.[2]

Det fanns dock, när allt kommer omkring, en viss estetisk linje i Argus' kritik. I alla diktarter ville tidningen finna »objektiv fiktion»; inte ens lyriken kunde undvara en sådan:

»Till de känslor, som den Lyriske Skalden söker uttrycka, måste alltid tänkas en orsak, i yttre förhållanden och omgifningar; der är strax någonting ganska objektift, och detta digtas antingen helt och hållet, eller ombildas af Skalden sjelf.»

När Argus-Johansson skulle ge exempel på detta, då valde han naturligt nog och symptomatiskt nog vår främste realist, Bellman. Bellman skapade sig en egen värld och ett eget persongalleri: krogarna och Fiskartorpet, Mowitz, Ulla Winblad och Jergen Puckel etc.

»Genom denna, onekligen o b j e k t i v a f i k t i o n, war det ock som hans sånger fingo ett lif, en klarhet, en effekt, som Sjukhuspoesiens Koryféer [d. v. s. Nya skolan!] aldrig må wänta af all möjlig subjektif nerfskakning och all möjlig tränad i werlden.»[3]

Med dessa rader för ögonen finner man det i sin ordning, att den grovkornigt gladlynte, föga djupsinnige och i sina ämnen ganska svenske Dahlgren, som ju var begåvad med en viss frisk iakttagelseförmåga för realistiska detaljer, lättast av de fosforistiska skalderna skulle finna nåd för

[1] Odalmannen, Första Häftet, 1823, s. 117. Jfr Kometen $^{26}/_{4}$ 1826.

[2] Se t.ex. Ruda, En tysk resandes ströfverier på svenska parnassen, s. 100, och Palmblads uttalande i Blätter für Literarische Unterhaltung $^{9}/_{1}$ 1832. Den litterära kritikens politisering såväl i Sverige som i utlandet har klart belysts av Andreæ, Liberal litteraturkritik.

[3] Argus $^{12}/_{1}$ 1822, s. 16.

Argus' ögon.[1] Men Argus stack inte under stol med sitt förakt för det naturmytologiska fantasteriet i t. ex. Rosenfesten eller för de krystade och obegripliga ljudramsor, som skalden i underlig lekfullhet stoppade in i sina dikter.[2]

För den litterära formens värde och för artistiskt raffinemang var Johan Johansson tämligen oförstående. Men just därigenom måste han nog anses symptomatisk för en pågående smakförändring hos den läsande publiken, eller kanske rättare sagt för en förskjutning i proportionen mellan olika skikt i publiken. Den praktiska, oakademiska borgerligheten var på frammarsch. Argus' vittnesbörd om den tilltagande likgiltigheten för poesi täcker säkert inte hela sanningen, men man kan knappast bortse från det, om man vill bilda sig en uppfattning om hur stora kretsar reagerat under den tid, som vi i allmänhet betrakta som den svenska litteraturens guldålder. Den bredare borgerliga publiken önskade nog i allmänhet en lättbegriplig underhållningslitteratur, roande eller spännande och utan filosofiska djupsinnigheter eller estetiska subtiliteter.[3] Trots sin egen akademiska omständlighet och sina anspråk på att vara filosof gjorde sig Johan Johansson, kan man säga, till talesman för denna del av läsekretsen; själv var han f. ö. bruksägareson (från Dalarne). Typisk är hans uppskattning av det slutande 1700-talets sällskapliga vislyrik och borgerliga realism. Talande är också hans åsikt, att allmänheten, »så länge K:gl Teaterns repertoire icke saknar goda Operetter, eller Landsorternas lånbiblioteker ej lida brist på goda Romaner», kunde ta de vittra partiernas dispyter om poesiens f o r m med ro.[4]

---

[1] Argus $^{2}/_{1}$ 1822, s. 3, 4; 1825, s. 8, 10, 11; 1831, s. 16, 159. Livligast uppskattade tidningen naturligt nog humoristen Vitalis, i vilken den fann en ytterst effektiv vapenbroder i striden mot fosforismen.

[2] Argus 1822, s. 320, 324.

[3] Jfr Andreæ, Liberal litteraturkritik, s. 21, 22.

[4] Argus $^{12}/_{1}$ 1822, s. 16.

Om Stockholms Posten i stort sett kämpade för de gamla, akademiska idealen i litteraturen och Argus varken gillade dessa eller den nya skolans, så ville återigen Heimdall, det ledande kritikerorganet 1828—1832, se det berättigade i båda riktningarna. Heimdall var nog genom sin eklekticism mera representativ för den litterärt bildade publiken under det slutande 1820-talet än de båda nyssnämnda tidningarna.

Heimdalls redaktör, den unge biblioteksamanuensen J. E. Rydqvist, var son till en bemärkt borgare i Göteborg och hade tidigt av sin fader förutbestämts för köpmansyrket, på vilket också hans utbildning inriktats. Hans intressen för vitterhet och studier hade emellertid drivit honom att byta bana. Hans beläsenhet blev en stor tillgång för honom i hans verksamhet som litteraturkritiker, och hans fördragsamma väsen och balanserade omdöme gjorde det lätt för honom att till medarbetare i sin nystartade tidning få personer ur skilda litterära läger. Träffande har han själv senare karakteriserat sig som en »polytheist» i poesien.[1] Heimdall stod i så nära förbindelse med Svenska akademien, att den i fråga om nyheter därifrån ansågs som ett halvofficiellt blad[2], och mottog bidrag från akademiledamöter som Valerius, Franzén, Tegnér och von Beskow. Sida vid sida med dessa bidrag stodo dikter av Atterbom, Dahlgren, Nicander o. s. v. Tidningen sökte således alltid följa det råd, som Franzén uttryckt genom ett par epigram i dess spalter ($^{28}/_{1}$ 1832). Det ena bär rubriken Dualism:

»Har du ej ögon, ett par, och dubbelt det hörande sinnet?
Märk då ej endast på *en* sida, hvad sant är och skönt.»

Det andra heter Dubbelhet och Halfhet:

»A. Hvad du är dubbel! Lehnberg och Wallin
Din hylla stämmer till förtroligt möte.

[1] Kulling, Atterboms »Svenska siare och skalder», s. 105. Jfr Warburg, Litterära och personliga uttalanden av Johan Erik Rydqvist, i: Svenska studier tillägnade Gustaf Cederschiöld, s. 219—222.

[2] Aftonbladet $^{16}/_{12}$ 1830, spalt 9.

B. Ja, och hvad värre är: der står Racine
Vid sjelfva Shakspeare, och Voltaire vid Göthe.
A. Ej dubbelhet, blott halfhet, är det ju,
Att tala rätt.
B. Ja derför har ock du,
På det din smak må vara helt den Tyska,
Ej lärt dig ens förstå ett ord Fransyska.»

Heimdalls energiska bemödanden att hålla sin läsekrets i kontakt med den litterära utvecklingen i andra länder får jag senare tillfälle att beröra.

I sina recensioner sökte tidningen tvivelsutan vara måttfull och rättvis; den kritiserade sällan utan beröm och berömde sällan utan åtminstone någon kritik. Sympatisk kan ju denna metod kallas, men hänförda och medryckande eller välbehövligt elaka och roliga artiklar skapar den inte. Tidningen fick därför så småningom ett stadgat rykte för tråkighet, halvhet och »tevattens-lif».[1]

Ett delvis nästan skrattretande exempel på Rydqvists strävan att utportionera tadel och beundran i på milligrammet riktiga doser utgör en artikel 1831, som vill bedöma och karakterisera Atterboms skaldskap. I Atterboms ungdomsdiktning konstaterar författaren »en liflig och djupsinnig, *men* mystisk och ännu oklar åskådning af verlden och lifvet: ett yppigt, *men* oredigt och bjert färgspel: en harmonisk klang, *som likväl ofta* var mera sinlig, mera för det yttre örat, än det inre». Även i Atterboms senare produkter återfinner han »*ofta till en viss grad* ofvannämnde kriterier».[2] Kursiveringarna äro givetvis av mig.

Rydqvist säger sig hoppas att någon gång utförligare få framställa »det tankrika, djupsinniga, själfulla, hjertliga, harmoniska»[3] i Atterboms diktning. Huvuddelen av denna artikel ägnas i stället åt frågan, »hvarföre en skald, med Hr A:s öfverlägsenhet, ej rönt eller kunnat röna det *allmänna* bifall, hvartill originaliteten och rikdomen af hans snille

[1] Lars Stenbäcks uttryck, citerat efter Aspelin, Lars Stenbäck, s. 110.
[2] Recension av Svea, Heimdall 1831, s. 37.
[3] A. a., s. 39.

eljest bort göra honom berättigad.» Heimdall anser Atterbom ha den övertygelsen, »att skaldekonsten vore tom och ihålig, om den ej hade en filosofisk basis, — utan tvifvel en förvillelse, så vida man med filosofi menar annat, än menniskans sjelfväckta, af verldens och lifvets erfarenhet närda och utdanade reflexion. Ty egentliga lärde och filosofer hafva få af verldens störste skalder varit.» Det är icke bra, när »begrepps-skelettet framsticker genom diktens lätta rosenflor».[1] Atterbom har i poesien velat inlägga de högsta idéer, men dessa ha ofta blivit alltför abstrakta och inte fått sinnlig form. — I nära sammanhang med denna böjelse för abstraktion står Atterboms konstspråk:

»Utom det, att hans stil blef ömsom färgprunkande, ömsom alltför beräknad på yttre klang, aflägsnade den sig i ordställningen och ordbildningen nog mycket från det vanliga språket, med dess konkreta uttryck, hvilka för poesien äro de tjenligaste. Så t. ex. säger Hr Atterbom:
— — — 'Hur varmt från den härmande duken
Ögonen sända ännu *skuggade strålars försåt.*'
Uttrycket t. ex. *försåtliga strålar* ger en åskådning; *strålars försåt* deremot ett begrepp. Det ena är målande, sinligt lefvande, det andra är abstrakt, dödt.»

Vidare har Atterbom velat åstadkomma en stegring av den konstmässiga formen men därvid inte alltid böjt sig för nationens eller modersmålets lynne utan givit framställningen en främmande prägel, tysk och italiensk. Och härutinnan gör artikelförfattaren en kanske först förvånande men inte oäven jämförelse mellan honom och Leopold. Båda söka den artistiska fulländningen, gedigenhet och originalitet i ordens sammanställning, omväxling och kraft i rytmen. Men hos båda upptäcker man ej sällan »något sökt, stelt, en tvungen betydlighet och högtid, en icke alltid naturlig nyhet».[2]

Så yttrade sig den ledande litterära tidskriften om den nya skolans främsta namn. Fosforismen hade aldrig helt

[1] A. a., s. 37.
[2] A. a., s. 38.

segrat[1], vare sig i kritiken eller diktningen. Visserligen kunde en anhängare av den gamla smaken som kapten Lindeberg år 1832 bittert klaga över att »'fosforisternas unga ätt' förökat sig och uppfyllt jorden».[2] Men han kunde inte göra det oemotsagd. Vakna iakttagare hade fullt klart för sig, att den poesi, som skrevs av kalenderpoeterna omkring år 1830, rätt avsevärt skilde sig från den, som lanserats i Phosphoros.[3]

*

En sak faller genast i ögonen: den spekulativa poesien hade blivit omodern. Den hade ju f. ö. aldrig kunnat bli uppskattad av en större allmänhet, och inte ens alla fosforisterna hade innerst inne varit tillfredsställda med den. I andra Markallsnatten t. ex. hade stockholmsfosforisterna tillåtit sig att skämta ganska uppsluppet med uppsalahövdingens, Stolts Amadeus', filosoferande.[4] Att Argus-Johansson, som föraktade schellingianismen såsom sådan, inte kunde tåla schellingianism i skönlitteraturen, är självfallet, men även hos många andra stöter man på åsikten, att »abstraktionen [. . .] i senare tider haft ett menligt inflytande på poesien».[5] Det gör ett egendomligt intryck att höra själve Atterbom år 1826 varna för alltför mycket filosoferande i diktningen:

»Vidare yrka vi, att den Poesi, den Konst är fullkomligast, som bibehåller den mesta charakteren af Naturens sätt att i symboler göra det Högsta åskådligt, och som derföre så litet, som möjligt, sjelf s p e c u l e r a r öfver betydelsen af sym-

[1] Det framhålles också kraftigt av Schück, Illustr. svensk litt.-hist., 3 uppl., 6, s. 1, 2. Jfr Andreæ, Liberal litteraturkritik, s. 66.

[2] Stockholms Posten $^{27}/_{1}$ 1832.

[3] Correspondenten $^{1}/_{2}$ 1832.

[4] Markalls sömnlösa nätter. Andra natten, s. 35.

[5] Rydqvists företal till Irländska Melodier och Dikter af Thomas Moore, 1825, s. I.

bolerna. Ty det är icke philosophiska allegorier, — det är lefvande, sinnligt concreta bilder, som Skalden (och Konstnären i allmänhet) är kallad att framtrolla.»[1]

Detta var alltså vad Atterbom strävade efter, medan han arbetade på andra delen av Lycksalighetens ö! Men han kunde inte förändra sin egen läggning. När det stora diktverket kom ut, fick skalden uppbära klander t. o. m. från en så närstående och filosofiskt intresserad person som Hammarsköld för att han framställde tomma abstrakter; Hammarsköld underströk »ämnets allegoriska *och således, i sjelfwa werket, opoetiska natur*».[2] Och anmärkningen, att begreppen inte fått åskådlig, sinnlig form, riktade ju Heimdall som vi nyss sett mot större delen av Atterboms produktion.

Den unge kalenderpoeten Ridderstad, som ansågs mycket lovande men samtidigt något rörig, hade av en kritiker[3] fått rådet att studera filosofi och realvetenskap. Heimdall anmälde en avvikande mening, den bad honom i stället att studera världen och människorna. Shakespeare kände föga filosofien och de praktiska vetenskaperna men var ändå djupare än någon annan skald. »Burns var en enkel landtman, och Bellman hemtade ur lifvets grupper dragen till sina eviga mästerverk.» Att kunskapernas abstrakta form varit till skada för skalderna, därom bär den tyska skolan vittnesbörd.

»Äfven Schiller, med sina rika tillgångar, skulle ofelbarligen varit än större skald, än han blef, om icke den filosofiska reflexionen alltför ofta gjort eröfringar på den poetiska; Stagnelius hade troligen blifvit bättre dramaturg, om han känt mindre af den Neoplatonska och Gnostiska filosofien, och mer af verlden; Franska skalderne af gamla regimen hade lättare kunnat lösa sig ur fördomens bojor, om icke den nära tillgängligheten af encyklopedismen gjort skaldekonstens sak gemensam med filosofiens. Aldraminst kan filosofien, i dess närvarande hårda konstruktion, vara *nödig* för skalden; ehuru den, såsom all annan kunskap, icke är tung att bära. [— — —] Det måste alltid mer eller

[1] Svea 10: 2, s. 178.

[2] Kursiveringen av mig. Kometen $^{23}/_{6}$ 1827.

[3] Medborgaren 1829, s. 206.

mindre misslyckas, att göra diktkonsten till blott en blomsterslöja, som man hänger kring ett metafysiskt benrangel. Hvad skalden väsendtligen behöfver, är vitter och humanistisk bildning.»[1]

Det allmänna kritiserandet av den romantiskt spekulativa diktningen berodde säkert inte bara på att man nu ville göra en klarare boskillnad än tidigare mellan vetenskap och konst, utan också på att själva den filosofiska entusiasmen på det hela taget hade svalnat åtskilliga grader. Den yngsta skalde- och kritikergenerationen hade inte kunnat gå till de stora tyska tänkarnas system med samma känsla av intellektuell nyerövring som generationen Geijer, Hammarsköld, Atterbom, Elgström etc., och intresset blev därefter.[2] Känslan av osäkerhet och obehag inför de många filosofiska åskådningarnas bittra strid och snabba växling förminskade väl, också den, hågen att på allvar ge sig i kast med spekulationens problem. Den filosofiska kunnigheten var tydligen stadd i sjunkande. Därmed avtog publikens förmåga att förstå och uppskatta en stor del av den romantiska poesien med dess djuptänkta och subtila symbolspråk och naturligtvis också de nya skaldernas förmåga att skapa dylik poesi.

Även i andra avseenden kan man under 1820-talet iaktta åtskilliga förändringar i fosforisternas och deras arvtagares diktning. Den reaktion mot karbunkelpoesien, som satte in ungefär år 1819 och som jag tidigare erinrat om, fick otvivelaktigt verkningar i praktiken. I Lycksalighetens ö blommade visserligen den fosforistiska stilen i yppig prakt, men ändock var dikten språkligt sett enklare och klarare än de första Phosphoros-dikterna. Den något yngre skaldegenerationen, mest efterklangspoeter, plockade visserligen fort-

[1] Heimdall 1830, s. 6, 7.

[2] Jfr Lokrantz, Karl August Nicander, s. 129, och skalden Ridderstads föraktfulla ord om tänkarna, i kalendern Psyche år 1830, tryckt 1829, s. 118 ff.

farande mycket av sina blomster i fosforismens örtagårdar, men man undvek mera än förr de mest begabbade stildragen. Tegnér konstaterar 1825, att de »sentimentala Tårepilarna» torkat ut i den svenska poesien.[1] »Också har ordet K a r b u n k e l på tio års tid icke i något Swenskt skaldestycke förekommit, och sonnetter blifwit rätt så sällsynta som Swenskt silfwermynt», skriver tidningen Kometen 1826 ($^1/_3$). Det blev snart nog vanligt att tala om fosforismen i imperfektum.[2]

Man kan inte missta sig på att det fanns en tämligen utbredd önskan och även gjordes trevande försök att nå fram till en mera äkta och rent svensk stil än den fosforisterna infört. Att Argus ivrigt påyrkade en nationell och för folket begriplig diktning, ha vi redan sett; samma eller åtminstone ett liknande krav på »nationlighet» genomgår Theorells artikelserie Om National-Litteratur i Stockholms Courier 1822[3] och den stora litterära uppsatsen i Hans Järtas Odalmannen.[4]

Åtskilliga riktade härvidlag sina blickar på Bellman. Fosforisterna hade ju från första stund hänfört predikat hans storhet, och bellmanskulten spred sig under 1810- och 1820-talen i allt vidare kretsar.[5] Den romantiskt spiritualiserade Bellmans-bilden var kanske den förhärskande, men den kunde nyanseras på rätt olika sätt, och den var inte allenarådande. Atterbom ville som bekant i Bellman helst

[1] Tegnér, Saml. skr. 5, s. 504.

[2] Se t. ex. Geijers förord till Samlade dikter af Vitalis, 1828, s. XIV. Jfr Dahlgrens dikt Den sidsta Phosphoristen, tryckt i Kometen $^{26}/_4$ 1826, något omarbetad i Ungdomsskrifter 1828. Järta, som dock troligen mera avsåg åsiktsförskjutningar än stilförändringar, skrev $^{17}/_{10}$ 1825 till C. Forslind om Atterbom: »Han är rätt treflig, interessant och numera ingalunda ensidig, phosphorismen är alldeles utdöd eller upstånden til et bättre lif. Den nyaste Engelska litteraturen har gjort et stort ingrepp i den Tyska.» Cit. efter en otryckt avhandling, »Geijers litterära uppfattning efter 1820», av fil. kand. Elsa Norberg, Uppsala.

[3] Se Andreæ, Liberal litteraturkritik, s. 111.

[4] Odalmannen, Första Häftet, s. 107 ff.

[5] Jfr Böök, Tegnérs Bellmanskaraktäristik, i densammes: Essayer och kritiker 1917—1918, s. 119, 120, 127.

se en i grunden vemodig skald, som undan den prosaiska verklighetens misär tagit sin tillflykt till musikens och diktens underbara skönhetsrike. 20-talets humorister uppskattade tydligen mest den burleska blandningen av högt och lågt i den bellmanska världen och det låg då nära till hands att mer eller mindre medvetet ta fasta på den drastiska naturalismen, den sjudande vitaliteten, den stojande och stimmande sällskapliga glädjen och den genuint svenska naturskildringen. Hammarsköld betonade i sin Svenska vitterheten (1818, 1819) det djupt nationella i Bellmans diktning; det var en synpunkt, som icke spelat någon roll i Atterboms bekanta Phosphoros-artikel om Bellman 1812.[1] Argus prisade som vi sett — med udd mot fosforisterna — Bellman för hans sångbarhet, hans svenska lynne och hans »objektiva fiktion». Tegnér, som före 1825 inte tycks ha nämnt Bellman i något av sina brev, talade under den följande tiden ofta om honom och kallade honom »vår störste, vår mest nationelle Poët».[2] Carl Fredrik Dahlgren beundrade »i nästan alla hans dikter, de sannaste teckningar af Sweriges, isynnerhet Stockholms-traktens, sköna natur och denna nejdens egnaste bruk och seder. Likaså äro samtliga dessa dikter icke annat än det renaste uttryck af Swenska folkets charakter, lynne, åsigter och oarter».[3] — Påverkningar från Bellmans djärva burlesk och mustiga realism eller förkärlek för just det bellmanska landskapet ha framdragits både hos Almqvist[4], Livijn[5], Vitalis och Euphrosyne[6] liksom också

[1] Byström, Bellman i nyromantisk belysning, i: Bellmansstudier 1929, s. 58, 59.

[2] Brev den $^{8}/_{7}$ 1826 (Tegnér, Saml. skr. 5, s. 615).

[3] Kometen $^{19}/_{5}$ 1827; se ock Rydqvist, Framfarna dagars vittra idrotter i jemförelse med samtidens, s. 163.

[4] Werin, C. J. L. Almquist, s. 213, 214. Jfr Olsson, Carl Jonas Love Almquist till 1836, s. 94.

[5] Mortensen säger i Clas Livijns lyriska skriftställarskap, s. 79, att det bellmanska maneret hos L. framträder från tiden 1815—1816, men är i Clas Livijn, s. 216, böjd att datera det något senare; L:s bästa Bellmanimiterande dikter härröra från början av 1820-talet.

[6] Byström (a. a., s. 68) påpekar särskilt Mosaik-tafla från Mose-backe; den trycktes i Euphrosynes Nyare dikter, 1828, s. 238.

i en del av Stagnelius' sista diktning[1], men egentligen var det väl dock blott Dahlgren, som i högre grad tog Bellman till förebild i sina försök att skapa en diktning, som skulle »andas [— — —] svenska jorden».[2] Inflytandet sträckte sig inte bara till direkta Bellmans-efterbildningar såsom Mollbergs epistlar och Ulla Winblads död[3] utan till Dahlgrens poetiska stil i allmänhet, ja även till hans prosa, t. ex. i Nahum Fr. Bergströms krönika. Dahlgrens poesi kunde ju liksom Bellmans vara på en gång graciös och mustig, och ibland lyckas han verkligen måla så äkta svenska idyller, som någon bara kan begära — med vajande råg, plaskande gäss, linneväv på blekning och prästfar sittande i skjortärmarna på gungbrädet.[4] Men han höll sällan stilen mer än en strof igenom. Han var för nyckfull och mångordig och kom inte sällan — förledd av både teorier, Jean Paul-beundran och temperament — med bizarrerier, krystade vändningar och stilblommor, som sedermera skulle bli ett tacksamt åskådningsmateriel för Runeberg, när denne ville visa den konstnärliga nyckfullhetens faror.

När det nu gällde att dikta svenskt, låg det nära till hands, att man odlade de götiska motiven. Så skedde också i hög grad. Det behöver blott erinras om Tegnérs Frithiofs saga, Nicanders skådespel Runeswärdet (1820) och hans diktcykel Runor af Norna Gest (Iduna 1824), Lings dramer Blot-Sven, Visburs Söner, Styrbjörn Starke samt Ingjald Illråda och Ivar Vidfadme (alla tryckta år 1824), Wieselgrens dikter Starkodds Sånger och Minnes-sånger ur Wärend (1824), Brakels Oden i Svithiod (1826), Skjöldebrands Hjalmar (1827), J. Engströms Erik Segersäll samt Hjalmar och Ingeborg

[1] Böök, Erik Johan Stagnelius, bl. a. s. 430 ff.

[2] Olsson, C. J. L. Almquist före Törnrosens bok, s. 187.

[3] Opoetisk Calender för Poetiskt Folk. 1822. Winterhäftet, s. 47 ff.

[4] Pastoral till en Wän, i: Freja, Poetisk kalender för år 1832, tryckt 1830, s. 10 ff.

(i författarens Eolsharpan, 1830), Rudas Hagbard och Signe (samma år). Dessutom naturligtvis mängder av mindre dikter.

Emellertid fanns det genom hela 1820-talet också en opposition mot götícismen eller åtminstone en skarp blick för de faror, som ständigt hotade den götiskt patriotiska poesien: oäkthet och bombasm. Vitalis drev med den myckna asamytologien.[1] Argus var inte förtjust i gothomanien[2], och den framhöll, som vi sett, att diktningen ingalunda blir nationell genom ämnesvalet utan blott genom framställningssättet. Hans Järta varnade för det vanliga misstaget, att »nordiskheten» måste bestå i »något rysligen vildt, vidunderligen groft, onaturligen kraftfullt». Han var inte principiellt motståndare till att konstnären finge behandla ämnen från kämpatiden, »ty också vi hafva läst *Frithiof*». Men han ville framhålla,

> »at det äfven finnes något nordiskt, hvilket i alla afseenden är oss närmare, än det som måste upletas i sagorna; samt at allt sådant, äldre eller yngre, som skall bära frugt i en framtid, måste, innom hvad skal som hälst, hafva en frisk och groende kärna. Med toma myther, hvilkas inre väsende tidens mask bortfrätt, må barn leka och taskspelare öfva sin konst.»[3]

Ett föredömligt prov på äkta nordiskhet finner Järta däremot i Wallins diktning, som tydligt röjer sin frändskap med natur och folklynne i skaldens hembygd.[4]

Tegnér, som genom sina krigssånger och sin Frithiofs saga i så hög grad bidragit till de götiska ämnenas popularitet och den patriotiska diktningens storordighet, blev själv betänksam inför resultatet:

> »[— — —] här är för mycket buller och bång i vår poësie, ett trumpetande som på en vaktparad, en affecterad kraft som gerna ville vara Nordisk, men egenteligen endast är skryt, är Plauti feghjertade *miles gloriosus*. Det är skönt när Thor ljungar, äfven i Dikten; men theaterblixtar äro mig vidriga [— — —].»[5]

[1] Se nedan kap. 3.

[2] Argus $^{27}/_{12}$ 1820, s. 36.

[3] Odalmannen, Första Häftet, s. 108, 109.

[4] A. a., s. 107, 111.

[5] Tegnér, brev till Franzén $^{13}/_{11}$ 1825, Saml. skr. 5, s. 504.

Aftonbladet gick år 1830 mycket hårt åt pekoralisten J. Engström och passade samtidigt på att snabbt och behändigt avrätta Ling: »Med Herr Ling synes *Herr E.* icke äga annat gemensamt än det, att han i hvart annat ord, eller oftare, efter meterns behof, låter sina hjeltar ropa: *ha!* — Detta medför likväl den fördel att Herr E:s tragedier liksom Hr Lings lätt kunna förvandlas till komedier, förmedelst denna interjektions fördubblande.»[1]

Kapten Lindeberg i Stockholms Posten däremot räknade Ling till Sveriges främsta författare, men det hindrade honom inte att då och då uttala rätt kritiska omdömen om den götiska poesien i allmänhet. Han ansåg, att den merendels utmärktes av »känslosam affektation» och »väderfylld bålhet».[2] På tal om Oehlenschlägers Helge påpekade Lindeberg det riskabla i att välja fornnordiska ämnen. De tillhöra sagoåldern och kunna där ta sig ganska väl ut, men de bli främmande gäster i ett århundrade, med vars kulturtillstånd de inte ha något gemensamt. »Om de dertill utstyras i modern drägt, samt prydas med den nya smakens och hyfsningens blommor, så likna de temligen kadaverna vid de dödas fest i några Italienska städer, hos hvilka den präktiga klädebonad man ifört dem, likväl icke förmår öfverskyla dödens och förruttnelsens vämjeliga spår, som röja sig i liklukten, i de förvridna anletsdragen och i de tvungna ställningarna. Vi medgifva dock äfven i detta fall undantag.»[3] Till undantagen räknas Frithiofs saga.

Tegnér var väl under 1820-talet den utan jämförelse mest beundrade och hyllade svenske skalden. Nya skolan hade ju tidigare erkänt honom med nog så starka reservationer, men efter Frithiofs saga lät man n ä s t a n alla anmärk-

[1] Aftonbladet $^{20}/_{12}$ 1830.
[2] Stockholms Posten $^{14}/_{1}$ 1831.
[3] A. a. $^{3}/_{2}$ 1831.

ningar falla.[1] Med popularitеten följde dock den tvivelaktiga lyckan att bli stilmönster för en hel rad av epigoner. Det måste emellertid erkännas, att tidningspressen rätt hårt höll efter dessa efterklangspoeter och inte lät direkta lån eller alltför tydlig stilimitation passera oanmärkta. Nicander, som dock på det hela taget kunde glädja sig åt välvilliga omdömen, fick av Kometen veta, att han i sina Nya dikter 1827 efterbildat bl. a. Tegnér.[2] Assar Lindeblad var kanske den mest utsatte epigonen. Efter varje större dikt eller diktsamling, som han gav ut, fick han uppbära klander för bristande självständighet.[3] Heimdall, som sin vana trogen inte alldeles kunde låta bli att berömma, sade med anledning av hans Blekings-blommor följande allvarsord:

»Förf. saknar icke poëtisk inbillnings-kraft, hans vers är i allmänhet harmonisk, stundom musikalisk, hvilket våra lyriska skalders verser äro mera sällan, än man tror; men det begär, att Tegnérisera, som så allmänt bemägtigat sig våra yngre skalder, har i denne liksom potentierat sig. Olyckligtvis är Tegnér en af de författare, hvilka minst af alla låta imitera sig. Rikedomen af bilder, hvilka hos honom, likasom hos Jean Paul, ligga i sjelfva idén och osökte framblixtra, sammanletas af hans efterapare med synbar möda, hvarför den poëtiska färgglansen hos dem äfven ej kan kallas kolorit, utan utgör ett brokigt, kallt och hvimlande färgskimmer, som tröttar ögat, utan att ge något egentligt lif åt framställningen. Sålunda liknas Schartau här [i en i samlingen ingående hyllningsdikt] ömsom vid en våg, en ek, en ros, en dykare, en rustkammare, en Cherub, Sinais åska, Nordens forssar, Tassos kämpar, Paradisets lejon, en solbestrålad Ocean, o. s. v. — Blekingen kallas

'Ett färgrikt ord af Skaparns Suada,
En stjerna fäst på rätt och pligt.'

Huru en hel provins kan kallas 'en stjerna fästad på pligt och rätt,' må förf. förklara.»[4]

[1] Se Hammarskölds recension i Kometen $^{1}/_{2}$ 1826.

[2] Kometen $^{13}/_{6}$ 1827.

[3] Se Argus' omdöme $^{15}/_{1}$ 1825 om Cylinda (1824) och Kometens $^{15}/_{4}$ 1826 om Månskensqvällarne (1825), Rudas om Blekings-blommor (1828), i: En tysk resandes ströfverier på svenska parnassen, s. 95, 96.

[4] Heimdall 1828, s. 66.

Bernhard von Beskow, J. Engström, J. F. Bahr och Sturzen-Becker voro andra poeter, åt vilka tidningarna höjde ett varnande finger för deras tegnériserande.[1]

Epigonernas synder hade nog sina risker för Tegnérs och hans egen poetiska stils anseende. Det är icke enbart vördnad och beundran i rösten, när Aftonbladet säger: »Tegnérs sångmö [. . .] är mycket lifligare [än Oehlenschlägers], derföre också sjelfsvåldigare, mycket täckare men också mera coquette: hon vet att hennes intagande uppsyn icke förlorar på en dyrbar klädsel, derföre pryder hon sina förföriska behag med det mest vexlande förråd af sköna och lysande blommor hvilka hon ej försmår hvar de än finnas.»[2] Och vi skola senare se, att tegnérstilen 1830 utsattes för ett öppet angrepp, låt vara från ganska obskyrt håll.[3]

I stället var Franzéns popularitet i stigande. Tegnérs egen beundran för Franzén var ju gammal. År 1821 hade han vackert och anspråkslöst skrivit till Martina von Schwerin:

»Franzén är dock i poëtiskt afseende allas vår mästare; ty när vi andra blossa opp som narrar för ögonblicket, och stå och flinta litet i natten, då brinner hans låga med stilla och jemnt sken, och ingifvelsen hos honom är icke ett förbigående utan hans vanliga och naturliga tillstånd. Jag tänker dervid alltid på våra första föräldrar, före fallet; ett paradis af frid och oskuld blomstrar ännu i hans själ: Men den större allmänheten känner icke hälften af hans värde hvarken som menniska eller skald. Ty hans dikt är lika så stilla och lugn som hans lif, och vår publik önskar sig idel tours de force och lindansaresprång i poësien, hvarföre också vi alla, mer eller mindre, öfva oss i allehanda attituder och taskspelarekonster.»[4]

Tio år senare skulle Tegnér inte med fog ha kunnat påstå, att Franzén var för lågt värderad. Kanske trodde han sig ha på känn, vartåt vinden blåste, när han år 1830 förut-

[1] Argus 1830, s. 8; Aftonbladet $^{20}/_{12}$ 1830; Stockholms Posten $^{29}/_{4}$ 1831; jfr Medborgaren 1829, s. 114; Aftonbladet $^{13}/_{4}$ 1831.

[2] Aftonbladet $^{22}/_{12}$ 1830.

[3] Se nedan s. 141 ff.

[4] Tegnér, Saml. skr. 3, s. 454.

spådde sig skola överleva sin egen popularitet.[1] »Den Franzénska lyran står, bland det bjerta och effektsökande hos vår tid, såsom en ren och ädel perla, bland många, både äkta och oäkta, juveler», heter det i Heimdall.[2] Det visar sig också, åtminstone hos de mera begåvade andrarangspoeterna, en ökad böjelse för den enkla stilen och de små idylliska ämnena. Läser man t. ex. andra upplagan av Bernhard von Beskows Witterhets-försök, som utkom 1829, lägger man ofelbart märke till några nytillkomna täcka och veka småstycken — Lysmasken, Budbärerskan och Hämplingens klagan — som gå i franzénstil. De fingo genast beröm av den samtida kritiken[3], och von Beskow tyckte själv, att han här funnit det stämningsläge, som bäst passade honom.[4] En liknande utveckling finner man hos Assar Lindeblad. Hans Dikter 1832 bära givetvis ännu åtskilliga spår av tegnérpåverkan, men de innehålla i jämförelse med de tidigare samlingarna flera sånger med franzénska ämnen och franzénsk ton: kyssande duvor, vita svanvingar på skuggad bölja och oskuldsfulla ungflicksporträtt.[5] I Böttigers debutbok 1830, som omedelbart fick uppleva en andra upplaga, förekommer en dikt, vars rubrik och innehåll kunna sägas vara typiska för vad som nu var på högsta modet: »Den Enkla Sångmön.»

»Jag vet en from, en enslig Tärna:
I skuggan lefver Hon så gerna
Med lutan i sin hand.
Der bäckens stjernespegel flyter,
Hon några glesa blommor bryter
Och sjunger der ibland.
— — — — —

[1] Tegnér, Saml. skr. 6, s. 538.

[2] Heimdall 1828, s. 16. Utomordentligt stark beundran präglar rec. av Franzéns Skaldestycken, Andra bandet, i Heimdall 1828, s. 49, 53 ff.

[3] Argus $^{7}/_{1}$ 1830, s. 6 och 7; jfr Tegnér, Saml. skr. 6, s. 525.

[4] Bernh. von Beskows brev till Tegnér, mars 1830, SAH ifrån 1886, 46, s. 124.

[5] Lindeblad, Dikter, Första Häftet, 1832, s. 72, 134, 97.

Ej sjunger Hon om hjeltars under,
Om lyckans slott och ärans lunder,
Förbi dem tyst Hon går;
Men åt de goda, åt de fromma
Hon bjuder då och då en blomma
Ur diktens unga vår.»[1]

Att Runebergs lyrik med dess starka franzéninslag hör med i den här antydda strömningen, ligger i öppen dag. Hans första diktsamling, 1830, inleddes ju f. ö. med en varm hyllning till Franzén.

Om man vill tillåta sig en mycket stark generalisering, torde man kunna säga, att smakutvecklingen, av den bättre epigondiktningen att döma, sedan slutet av 1810-talet i stort sett gått från Atterboms över Tegnérs mot Franzéns stil. Det var således på sätt och vis en utveckling från yngre till äldre litterära mönster. Efter högromantikens djärva vyer och gnistrande bildprakt kändes det tydligen för många som en vila att syssla med de små, begränsade ämnena, att åter dväljas i enkelhet och idyll.

*

I den föregående framställningen har jag behandlat några tendenser i den svenska litteraturdiskussionen och diktningen utan att ta hänsyn till de utländska inflytelserna. Men dessa voro av stor betydelse.

När det för Argus gällde att anvisa något botemedel mot romantisk trånad, livsfrämmande svärmeri och andra sjukdomar, som den samtida svenska litteraturen enligt tidningens diagnos led av, rekommenderade den ivrigt ett studium av den moderna engelska litteraturen.[2] Även Geijer pekade på den engelska vitterheten som en hälsokälla.[3] Under 1820-

[1] Böttiger, Ungdomsminnen från sångens stunder, andra upplagan, s. 56.

[2] Se t. ex. Argus 1822, s. 336, och 1824, s. 228.

[3] Geijer, Saml. skr. 13, s. 587.

talet ägde en tydlig omsvängning rum från en övervägande tysk till en mera engelsk och fransk orientering.[1]

Av de engelska författarna stodo tre i centrum för intresset och nämndes mycket ofta tillsammans: Scott, Byron och Moore. Alla tre ha — ehuru på mycket olika sätt — haft sin andel i de ansatser till realism, som man kan spåra i det svenska 1820-talet.

Walter Scotts romaner hade ju över hela världen haft en framgång, som dittills torde ha varit utan motstycke i litteraturens historia. Eftersom Erik Lindström har ägnat en utförlig avhandling åt vad Scott betytt för den svenska vitterheten, räcker det för mitt ändamål att huvudsakligen blott erinra om de viktigaste resultaten av hans undersökning.

Till Sverige hade de första notiserna om Scotts poesi börjat sippra redan omkring 1811, men först efter 1820 kommo i pressen utförliga och personligt entusiastiska karakteristiker av mannen och hans verk.[2] I beundran för honom kunde både anhängarna av och motståndarna till den nya skolan förenas, såväl Swensk Literatur-Tidning som Argus. Rydqvist betonade just de egenskaper hos Scott, som gjorde, att han kunde bli en samlande gestalt: han ägde fransmännens klarhet och konturfasthet i teckningen på samma gång som tyskarnas djupa åskådning och romantiska perspektiv; hans konst visade en harmonisk förening av idealitet och realitet.[3]

Alldeles utan kritik mottogs dock inte Scotts romanstil. En viss omständlighet i beskrivningen och en smula för mycket realism erkände även beundraren Rydqvist hos honom; hans stycken förråda ibland »en nog nära förvandt-

---

[1] Jfr Medborgarens tal om anglomanien i den svenska litteraturen, 1829, s. 174. Många belägg för det engelska och franska inflytandet på pressen ger Andreæ, Liberal litteraturkritik.

[2] Lindström, Walter Scott och den historiska romanen och novellen i Sverige intill 1850, s. 102 ff.

[3] Se bland många andra artikeln om Walter Scott och hans skola, Heimdall $^{24}/_{5}$ och $^{31}/_{5}$ 1828.

skap med hvardagsordningen; såsom i hans vanliga raisonnements-partier, t. ex. mellan Jane Dean och Butler, (uti *The heart of Midlothian*) [— — —]; i den prosaiska utvecklingen af den romantiska Effies charakter (i nyssnämnde stycke) o. s. v. Detta må vara sant, ja, till hvarje drag; men i dikten önskar man sig en förmildring af verklighetens grymma vittnesbörd.»[1] — Dylika små anmärkningar betydde dock föga i den allmänna lovsången.

Slag i slag följde översättningar av praktiskt taget alla Scotts verk[2], och med den svenska bokmarknaden införlivades också en massa romaner av hans efterföljare eller med honom befryndade författare i olika länder: Horace Smith i England, Washington Irving och J. F. Cooper i Amerika, C. Fr. van der Velde i Tyskland, B. S. Ingemann i Danmark m. fl. Om också den nya historiska romanen inte helt tog död på de äldre romangenrerna, så gjorde den dem omoderna; det gällde den nervretande sensationsromanen med blod, avrättningsplatser, rövarkulor och uvars tjut, lika väl som den sentimentala och patetiskt idealistiska kärleksromanen[3] och till en viss grad också den romantiskt fantasifulla riddarromanen à la Fouqué.

Åtskilliga element ur de nämnda äldre genrerna levde visserligen kvar i den miljömålande historiska litteratur, som såg dagen, när man i slutet av 1820-talet och de närmast följande åren äntligen gjorde en rad försök att prestera svenska originalverk i Scotts anda: Gumælius', Per Sparres och signaturen O. K:s romaner, G. H. Mellins och Lundeqvists noveller. Lättast hade man nog att efterbilda Scotts »romantiska behag».[4] Hans verklighetskärlek, hans vakna och respektfulla intresse för själva föremålen, för de hand-

[1] Rydqvist, Framfarna dagars vittra idrotter i jemförelse med samtidens, s. 204.

[2] Lindström, a. a., s. 110.

[3] Jfr Heimdalls uttalande $^{9}/_{10}$ 1830 (om tre alster av Fröken R***) och Lindström, a. a., s. 143 ff.

[4] Detta typiska uttryck återfinnes i von Beskows brev till Tegnér $^{24}/_{5}$ 1825, SAH ifrån år 1886, 46, s. 31.

gripliga minnena från gamla och goda tider, hans breda sympati för människor av mycket olika skrot och korn, hans ridderlighet, humor och strålande berättarglädje, allt detta var det svårt att tillägna sig. Den beundrade författarens inflytande på den svenska litteraturen blev inte storartat i den meningen, att det ledde till några närbesläktade svenska mästerverk. Och våra för framtiden mest betydelsefulla romanförfattare, Almqvist och Fredrika Bremer, förhöllo sig båda rätt självständiga gentemot Scotts konstnärliga mål och medel.[1] Men likafullt har Scott betytt mycket för vår litteraturs utveckling. Hans verk ha mer än något annat länkat den romantiska generationens smak i realistisk riktning. De ha kraftigt stärkt det intresse för folkliv och hembygd, som skulle få så lysande litterära utslag under 1830-talet. Man märker inflytandet från hans romanstil även i poesien. Det må räcka med ett exempel: Franzéns omfångsrika versberättelse Svante Sture eller Mötet vid Alvastra (1829)[2] med dess gemytligt pratsamma stil, dess strävan efter mustig tids- och lokalfärg, dess humoristiska folklivsscener och färgrikt lysande festtåg, dess skildringar av historiska gestalter även i vardagslag och — dess källhänvisningar och kommentarer.[3] »Interessant, nationelt och populärt» är von Beskows tidstypiska och träffande omdöme.[4] Tegnér var mindre belåten, när han fått läsa några provstycken: »Vackra och träffande taflor, och jag tviflar ej heller att F. sammanbinder dem till ett tillfredsställande helt. Skada endast att många utaf dem allt för mycket påminna om Nederländska scholan. F. älskar kanske för mycket

[1] Jfr nedan s. 349, 350. Scotts inflytande på Almqvist behandlas bl. a. av Lindström, a. a., s. 152 ff., och Olsson, Carl Jonas Love Almquist till 1836. Om Fredrika Bremers inställning till Scott se Ehnmark, Familjen H., Fredrika Bremers första roman, Samlaren 1939, s. 210, 211.

[2] Franzén, Skaldestycken 3, 1829. (Delar av poemet voro förut tryckta i Odalmannen och Svea.)

[3] Utterström, Franzéns romanepos Svante Sture eller Mötet vid Alvastra, HLHS 15 (1939), s. 99 ff.

[4] SAH ifrån år 1886, 46, s. 99. Jfr Medborgaren 1830, s. 34.

det familjera i ton och framställning. Hans poësi går gerna i *strumplästen*, hvaremot min väl ofta torde gå på *styltor*.»[1]

Snart kunde en invändning med fog riktas mot den historiska genren, nämligen att den serverades till övermått. Den liknade, som Heimdall år 1830 uttryckte saken, »ett barn, som varit så länge och öfvermåttan smekadt, att det börjat blifvit något bortskämdt».[2] Tidningen spådde, att historieromanen genom de många fuskarnas verk snart skulle få en tid av vanrykte; den hade blivit »en tillflykt för tankefattiga författare, hvilka i brist af att sjelfva kunna uppfinna något, tro sig underbart frälsta ur detta trångmål genom afskrivandet af några kapitel historie, uppblandade med en hop skräckscener, sentimentala utgjutelser, enleveringar och hjeltemodiga försvarare».[3]

G. H. Mellin varnas av Heimdall för att hamna i det fel, som visserligen inte Scott själv men många efterföljare i hela Europa begått, det, att för mycket fastna i beskrivningen av »yttre accessoirer» och försumma det inre livet och händelsernas organiska sammanhang.[4] År 1833 kunde Palmblad meddela, att den historiska romanen i Tyskland ej längre syntes vara på modet; den ansåges av kritikerna där som en olycklig sammanblandning av verklighet och dikt, i vilken båda miste sitt sanna väsende.[5] Liknande synpunkter hade f.ö. Stockholms Posten redan förut framfört i Sverige.[6] Scotts eget anseende blev dock i Sverige i stort sett orubbat, men »Scottomanien» angreps och avtog. Den historiska genren hade nu fått en svår medtävlare i den nyare franska sensationsromanen.[7]

[1] Brev till von Brinkman $^{7}/_{4}$ 1825 (Tegnér, Saml. skr. 5, s. 416; jfr a. a. 5, s. 460, 461; a. a. 6, s. 402, 403.)

[2] Heimdall 1830, s. 167.

[3] Heimdall 1830, s. 133.

[4] Heimdall 1830, s. 169; jfr d:o 1832, s. 34. Lindström har gjort det troligt, att Heimdalls kritik av den historiska romanens fel i mycket går tillbaka på dansken Christian Molbechs kritik av Ingemann. (Lindström, a. a., s. 120 ff.)

[5] Swenska Litteratur-Föreningens Tidning 1833, spalt 69.

[6] Stockholms Posten $^{28}/_{1}$ och $^{5}/_{7}$ 1831.

[7] Lindström, a. a., s. 123 ff.

Under det att nästan alla kunde enas i beundran för Walter Scott, stod det länge strid kring Byron. På ett gåtfullt och fascinerande sätt förenade han i sin person mot varandra stridande strömningar.[1] Han representerade en överlägsen aristokratisk individualism, som imponerade på den romantiska generationen med dess dyrkan av de starka genierna och dess förakt för brackan, och han visade å andra sidan — i sin bitande samhällssatir och sin kamp för de förtryckta grekernas sak — en social medkänsla och en politisk radikalism, som vunno liberalernas bevågenhet. Han kunde ge uttryck åt en ljuv, försmältande, halvt panteistisk naturkänsla och roade sig dock med att kyligt och brutalt riva sönder varje tro på världsharmonien.

Den tyska idealistiska filosofien trodde på den förnuftiga världsordningen, på universums gudomliga natur. Den tänkte också högt om människoförnuftet, ty detta och världsförnuftet vore innerst ett. Men den stolta idealismen hade mötts av en stark motrörelse, en religiös reaktion, som ägde en mörkt illusionsfri blick för synden och lidandet i tillvaron men som krävde, att människan skulle inse sitt eget förnuftsomdömes ynkliga begränsning och restlöst och blint underkasta sig den Allsvåldiges obegripliga lagar (de Maistre m. fl.). I en sådan andlig brytningstid låg en tredje livsinställning nära till hands, den som gentemot idealisterna förnekade, att världen var förnuftig, god och harmonisk, men som i motsats till de religiösa reaktionärerna stolt vägrade underkastelse under den Maktägande. Det titaniska trotset och det demoniska framhållandet av felen i den gudomliga världsordningen utövade nu en sällspord lockelse. Det tunga politiska trycket och det myckna religiösa hyckleriet under den heliga alliansens tidevarv gav trotsinställningen en ökad aktualitet. Byron blev den mest läste av de många skalder i Europa, som omkring år 1820 kände behovet att spela den upproriske titanens roll.[2]

[1] Jfr Skard, Byron i norsk litteratur, Edda 1939, s. 67, 68.

[2] Černý, Essai sur le titanisme dans la poésie romantique occidentale entre 1815 et 1850, Prag 1935.

Inemot mitten av 1820-talet började Byrons namn ofta figurera i svenska tidningar.[1] Att Argus med sådan iver lanserade honom gentemot fosforisterna, berodde säkert inte främst på i vanlig mening estetiska skäl utan mera på redaktörens sympati för den engelske lordens frejdiga revolt mot konventioner och fördomar. Eftersom Johan Johansson speciellt uppskattade Don Juan — han kallade dikten »troligen [— — —] det förträffligaste poem som hela den nyare moderna poesien har att framwisa»[2] — kan man förmoda, att han kände sig ganska tilltalad av kvickheten och den djärva, voltairianska libertinismen i detta verk i motsats till den mera kvalmiga och förstuckna sinnlighet, som han klandrade i en del av fosforisternas diktning, inte minst den religiösa.[3]

Våra ledande författares inställning till den art av poesi, som Byron representerade, var mera invecklad. I regel sletos de mellan avsky och beundran.[4] Lättast var det för dem att erkänna »versens skönhet och framställningens energie»[5] och »en öfwerträffande styrka och prakt i den poetiska landskapsbeskrifningen».[6] Glansen och den visuella skärpan i Byrons naturmålningar har rätt tidigt en och annan svensk skald tagit intryck av, särskilt Tegnér i Axel och även Nicander i flera mindre dikter.[7] Men Byrons livsåskådning stötte tillbaka. Mot hans libertinism vände sig — och värjde sig — den moraliskt kämpande Atterbom med lidelsefull energi. Bekant är, att han år 1823 med gillande upprepade en engelsmans ord om dikten Don Juan som »en Odyssee af osedlighet».[8] Också Byrons bittra människoförakt och hädande trots mot den

[1] Obetydliga notiser hade förekommit redan tidigare. Biller, Byron i den svenska litteraturen före Strandberg, Samlaren 1912, s. 124.

[2] Argus 1825, s. 28.

[3] Argus $^{5}/_{1}$ 1822, s. 8; 1826, s. 128.

[4] Se Santessons fina och djuppejlande undersökning: Atterboms Byron-dikt, Samlaren 1933.

[5] Tegnér, brev till Martina von Schwerin $^{2}/_{9}$ 1820, Saml. skr. 3, s. 427.

[6] Swensk Literatur-Tidning 1822, spalt 274.

[7] Lokrantz, Karl August Nicander, bl. a. s. 179 ff., 211, 236, 270 ff.

[8] Swensk Litteratur-Tidning 1823, spalt 70; jfr spalt 72.

gudomliga världsstyrelsen måste de i kristendom och idealism uppfostrade svenska nyromantikerna fördöma som grov omoral. Fastän många av dem själva hade grubblat över det ondas problem och kunde erkänna sinnevärldens fördärv, så ville de dock, att d i k t n i n g e n skulle visa människorna idévärldens skönhet och stå i de goda makternas tjänst. Tegnér, som visserligen var gripen och fascinerad av Byrons titanism, säger om denna (år 1820): »Som en förstörd verld, bebodd af de fördömdas andar, står hans stjerna med ett blodrödt sken på vår poëtiska horisont. Jag anser, om jag skall vara uppriktig, en sådan sinnesstämning ingalunda för poëtisk; ty den rätta Poësien måste väl upplösa alla dissonancer i och utom sig, hon måste jemna allt hvad lifvet och verkligheten har ojemnt och skråfligt [— — —].»[1] Atterbom uttalar sig vid flera tillfällen med skärpa mot byronismen: Diktningen liksom allting annat är till för Guds skull; »en poesi, som vill dränka förnuftet, förståndet, hjertat i ett af underjordiska flammor regellöst genomfladdradt mörker, är icke k o n s t mera; den är en u p p l ö s n i n g, en tillintetgörelse af Konst; den vill förvandla verldens lefvande organism till ett lik; den coquetterar genom gift, död och förruttnelse.»[2]

Emellertid tvingades många att fråga sig, om det inte trots allt fanns något värdefullt i Byrons blottläggande av de inre avgrunderna, om det inte — jämte det teatraliska effektsökeriet — var sanningslidelse och mod att se verkligheten i ögonen, som drev honom att låta de skärande dissonanserna ljuda. Tegnér erkänner 1825, att han alltmer börjat förstå Byrons mörka syn på människorna.[3] Geijer prisar 1826 den engelska diktningen för att den vänt sig till det verkliga livet; han tycks vilja antyda — om också i mycket vaga ordalag — skillnaden mellan Scotts mera objektiva och på det y t t r e riktade realism och Byrons i n r e, subjektiva realism, »en trogen målning af verklig poetisk

[1] Tegnér, Saml. skr. 3, s. 426.
[2] Svea 10: 2 (1826), s. 180.
[3] Tegnér, Saml. skr. 5, s. 523.

individualitet».[1] »Skald ur djupet han är.»[2] Överallt tycks man ha det intrycket, att Byron kastat »en nästan hisnande blick i menniskohjertats dunkla djup».[3] Också Atterbom uppskattar Byron allt mer och tillerkänner honom den förtjänsten »att gå f r å n djupet och t i l l djupet, eller att från naturens innersta tränga till hjertats innersta».[4] Det var som om Byron öppnat portarna för känslor och stämningar, som tidigare varit innestängda och icke erkända. Just häri låg, som Geijer senare antytt, grundorsaken till Byrons framgång. »Den nya skolan, romanticismen, hade knappt proklamerat sin egen lycka och sin försoning med Gud och människor, förrän den snart fick helt annat mål i munnen och hade blott sin egen olycka att förkunna; den apparenta enheten visade sig sålunda vid närmare påseende blott vara en inre oenighet. Så bröt t. ex. B y r o n ut ur den romantiska lyckan, och han tog med sig hela världen, ty hans synpunkt var en sann.»[5] När Tegnér i Mjeltsjukan biktade sin vämjelse vid livet och när Vitalis i Enslingens klagan och andra »verldsironiska» dikter sjöng ut sitt människoförakt, så hade detta naturligtvis personliga orsaker, men nog hade väl Byron lärt dem att anslå tonen.[6] Mot slutet av 1820-talet och i början av nästa årtionde blev det i vårt land liksom på andra håll en sannskyldig byronmani: Byron figurerade som ämne för mångfaldiga dikter, flera av hans verk översattes till svenska, och en rad epigoner sökte dikta i hans ton, så Lindeblad, Ridderstad, Adlersparre, Olof Fryxell, Indebetou[7], löjtnant Lindblom[8] m. fl. Det skrevs åtskilliga poem, som, för att använda Heimdalls uttryck, voro »ett helt laboratorium

[1] Geijer, Saml. skr. 13, s. 587.

[2] Geijer, a. a. 2, s. 161.

[3] Heimdall 1830, s. 70.

[4] Svea 13 (1831), s. 25.

[5] Geijer, Saml. skr. 10, s. 148. Fröken Elsa Norberg har välvilligt riktat min uppmärksamhet på detta yttrande.

[6] Biller, a. a., s. 127, 135, 141; Werin, Esaias Tegnér, s. 11, 558, 587 ff.

[7] Biller, a. a., s. 149 ff.

[8] Författare till romansen Julia och Wilfred, 1829, enl. Bygdén. Jfr Medborgaren 1829, s. 114.

af hädelser, hånlöjen och qval». Tidningarna funno sig nödsakade att ingripa mot denna modegalenskap. Man skulle möjligen kunna tro, säger Heimdall, att de sönderslitna stämningarna vore äkta, om de inte återkomme i ungefär samma skepnad hos så många. »Vi vilja hoppas, att de äro diktade, dessa grymma erfarenheter, dessa frätande samvetsqval, dessa fantasiens blodfärger, för hvilka de unga männen hysa en så stor kärlek.»[1]

Blodfärgerna och den uppjagade lidelsen å den ena sidan, franzénsk renhet och oskuld å den andra, det var de bägge polerna för poesiens känsloliv under den epok vi syssla med. Polerna förklara i viss mån varandra. Runeberg var mycket tidstypisk, när han skrev Svartsjukans nätter och samtidigt sina Franzén-påverkade idyller.

Näst Scott och Byron var Thomas Moore den i Sverige mest uppskattade engelske diktaren. Symptomatiskt nog hade han börjat sin litterära bana som Anakreon-översättare; det epikureiska, förfinat sällskapliga draget blev genomgående i hans egen poesi. Till börden var han som bekant irländare, och den diktsamling, som lagt grunden till hans stora popularitet, var Irish melodies, veka, mjukt melodiska och i regel melankoliska sånger, som voro avsedda att uttrycka hans folks innersta. De utkommo i flera häften 1807—1834 och upplevde i England en rad tätt på varandra följande upplagor. Med ännu större förtjusning mottogs kanske Lalla Rookh, fyra tämligen fristående österländska versberättelser, sammanhållna av en prosaram à la Tusen och en natt. Detta verk såg dagen 1817, just då Orienten genom Byrons och Goethes diktning blev som mest på modet. Ämnet gav Moore ett osökt tillfälle att charmera med yppig färgprakt, delikat sensualism och en något feminin lyx-

[1] Heimdall 1832, s. 141, 142. Jfr Medborgaren 1831, s. 10.

njutning. Ett utslag av tidens intresse för exakt lokalfärg äro de många noterna med hänvisningar till österländska reseskildringar. Blandningen av bloddrypande bataljmålningar och sentimentala kärleksscener påminner om Byron.

Moores namn nämndes väl någon gång i Sverige på 1810-talet (år 1819 presenterade Allmänna Journalen i översättning en liten provbit ur Lalla Rookh [1]), men det tycks vara först omkring mitten av följande årtionde, som han blev mera allmänt känd hos oss. 1824 översatte Vitalis ur det nyssnämnda verket romansen Perin och Paradiset.[2] Året därpå utkom »Irländska Melodier och Dikter»; översättaren, J. E. Rydqvist, framhöll i sitt företal, att reflexionen alltför mycket fått övertaget i den nyare diktningen på bekostnad av åskådligheten; Moore hade, liksom Novalis, sökt undgå detta fel och lösa den stora uppgift, som kulturen nu stode inför: »att sammansmälta antikens objektivitet med den moderna subjektiviteten». — Återigen ett av de många uttrycken för den utbredda önskan att nå fram till en syntes mellan klassiskt och romantiskt! — Rydqvist meddelade också en utförlig levnadsteckning och en litterär karakteristik av den engelske skalden. Tidningen Kometen var litet snäv i sin anmälan av samlingen [3], men senare blev Moore den författare, som vid sidan av Dahlgren själv, fick lämna de flesta poetiska bidragen till tidningen, tolkade av Nils Lovén. Även i Journalen infördes några av dennes försvenskningar [4]; i bokform utkommo de 1831. År 1829—30 fick allmänheten göra bekantskap med Moores historisk-exotiska roman The Epicurean och med Lalla Rookh, båda i Lars Arnells översättning.[5] I Svea tryckte von Beskow Den

[1] Allmänna Journalen $^{1}/_{2}$ 1819.

[2] Sjöberg, Saml. skr. 2, s. 38 ff.; jfr a. a., s. 381.

[3] Kometen $^{29}/_{10}$ 1825.

[4] Journalen 1827, nr 223, 228, 280.

[5] De utkommo i Åbo. Ytterligare en översättning av Lalla Rookh, gjord av annan hand, låg, enligt vad Heimdall hört berättas, 1829 färdig till tryckning. Den tycks emellertid aldrig ha utkommit. Heimdall 1829, s. 142.

beslöjade profeten från Khorassan[1], som senare också lockade Lovén till ett tolkningsförsök. En annan översättare sysslade med The Loves of the Angels.[2]

Atterbom kallade i Svea Moore »en af samtidens ljufvaste skalder».[3] Heimdall prisade hans språk för musikalisk prakt, vek ömhet och rytmiskt liv, och sade — huvudsakligen som ett beröm men med en aning kritik — att han lik en fjäril överallt suger »honung från den öppnade blomsterkalken; i skyarna doppar han sin pensel, i aftonsolens bad svalkar han sig, men blott för att få styrka till ny njutning». Med rätta anmärkte tidningen dock, att Moore i Lalla Rookh så slösade sin förmåga på detaljskönheter, att ingen kraft blev kvar för den genomgående handlingen. Och den saknade i hans dikter »manlig styrka och intensitet».[4]

Karakteristiken leder onekligen tanken till en del av vår kalenderpoesi under 1820-talet. Frändskapen mellan Moores lyrik och t. ex. Grafströms är inte ringa. Den påpekades f. ö. redan av en samtida recensent, som berömde Grafström för välljudet, läckerheten och elegansen i hans vers och i hans tavlor, och som framhöll, att Grafströms fantasi var mera målande och intagande än egentligen djup.[5] Moores inflytande på svensk senromantisk poesi har aldrig utretts men kunde nog vara förtjänt av en undersökning, fastän resultaten av en sådan aldrig kunna bli fullt övertygande, eftersom hans stil är för litet originell för att urskiljas som en särskild genre. Inflytandet från Moores beundrade stil bidrog nog till att bevara den fosforistiska förkärleken för det färgprunkande och klingande. Men han representerade en mera ytlig och utåtvänd romantik än de tyska skalder, som voro de viktigaste impulsgivarna under 1810-talet. Otvivelaktigt ha hans

[1] Svea 13 (1831), s. 197 ff.

[2] Heimdall 1829, s. 142; av trycket utkom ingen översättning förrän 1848 (utförd av Altén).

[3] Svea 10: 2 (1826), s. 276.

[4] Heimdall 1829, s. 26, 142, 143; jfr Rydqvist, Framfarna dagars vittra idrotter, s. 218.

[5] Svea 11 (1827), s. 106, 107.

verk i sin mån medverkat till den ökade smak för det p i t t o r e s k a, vilken kan iakttas under 1820-talet och ännu mera under det följande årtiondet. Denna smak sökte ofta sin tillfredsställelse i en exotism, som stod i bjärt motsats till kravet på svenskhet. Den unge uppsalaskalden Rudas antikiserande dramatiska dikt Vildsvins-jagten (1829) t. ex., vars handling är förlagd till Lydien på Krösus' tid, har, tycks det mig, en historisk exotism, som är rätt besläktad med Moores: yppigt ljuv, epikureisk, lätt sensuell, sentimental.[1] Moore passade bra för den generation, som börjat tröttna på mystiken och de stora intellektuella perspektiven och som mera gjorde poesien till en lättillgänglig, något insmickrande underhållning.

*

Kontakten med den nyare franska litteraturen tycks långt in på 20-talet ha varit jämförelsevis ringa. De stora emigrantförfattarna, särskilt Chateaubriand och madame de Staël, hade ju utövat ett rätt betydande inflytande på våra nyromantiska genombrottsmän, men madame de Staël var död sedan 1817, och Chateaubriand hade övergått till politiken. Argus anförde och kommenterade mycket ofta franska författare, men det var de politiska förhållandena och idéerna, som tidningen därvidlag mest intresserade sig för, inte så mycket de i egentlig mening skönlitterära, låt vara att den flera gånger omnämnde striden mellan klassiker och romantiker och klart sympatiserade med de senares kamp mot konventionella reglers tryckande herravälde.[2] Först Heimdall åstadkom en genomgripande ändring. Den började 1828 en energisk kampanj för att göra den moderna franska vitterheten bättre känd[3] och tycks i rätt hög grad ha lyckats.

[1] Ruda har f. ö. uttryckt sin beundran för Moore genom en liten dikt i kalendern Hebe för år 1831, s. 221, 222.

[2] Argus 1826, s. 188, 199, 255 m. fl.

[3] Bernhard von Beskow bidrog med viktiga artiklar.

Samma år behandlade också Svea nyorienteringen i Frankrikes författarvärld, fastän i ganska vaga och knarriga ordalag.[1] Förmodligen berodde det på inflytande från konkurrenten Heimdall, att Argus i årgång 1830 så pass rikhaltigt införde notiser om den franska skönlitteraturen; även Medborgaren drog sitt strå till stacken.[2] Under det att Svea menar, att den litterära förnyelsen i Frankrike främst berodde på impulser från Tyskland, försöker Argus göra gällande, »att de Fransyska Romantikernas werldsåsigt, så gynnande för friheten och bildningens progressivitet, har, likasom den ägta Romantismen i allmänhet, ingenting gemensamt med de reaktionära läror, hwilka i afseende på Konst, Stat och Religion yrkats af de flesta Tysklands sig så kallande Romantici, i hwilka sednares fotspår det är, som wåra Swenska Historiske trampat.»[3]

De svenska teatrarna hade aldrig upphört att hämta en stor del av sin repertoar från Frankrike. Under den tid vi syssla med, var i Paris Scribe det stora namnet på komediens område. Han infördes på svensk scen redan 1820 och väckte genast allmänhetens bifall, varefter stycken av honom och hans kompanjoner titt och tätt stodo på spellistan.[4] Pressdiskussionen om värdet av hans genre är ganska intressant.

Som man kan vänta, var Argus-Johansson övervägande förtjust; han kallade honom t. o. m. »det rikaste Komiska snille på wår tid».[5] Heimdall erkände villigt Scribes tekniska talang[6], och den hade ingenting emot hans lätta, lekande och oförargliga vådeviller, om de blott inte inkräktade på den högre litteraturen.[7] Men andan i hans komedier fann Heimdall motbjudande. Tidningens ovilja är ett belägg för

[1] Svea 12 (1828), s. 271 ff.
[2] Medborgaren 1830, s. 54, 94.
[3] Argus 1830, s. 3.
[4] Personne, Svenska teatern 4, s. 45, 70, 162, 240, 241.
[5] Argus 1830, s. 64.
[6] Heimdall 1829, s. 155; jfr 1828, s. 35.
[7] Heimdall 1832, s. 25.

hur svårt den i romantisk idealism uppfostrade generationen hade att acceptera en artistisk konstfärdighet, som inte gjorde några anspråk på att äga innerlighet och lyftning utan som tvärtom kyligt och nyktert drev med de vackra illusionerna. Mer än vi numera skulle vilja göra det, betonade Heimdall Scribes verklighetstrohet. Trots att tidningen ju eljest sympatiserade med realistiska tendenser och uppmanade diktarna till naturstudium [1], kunde den omöjligt gilla en verklighetsåtergivning, som inte var förenad med idealitet.

Scribes skola »har sin väsendtliga charakter deraf, att den på scenen uppfört familjlifvets enskildare förhållanden. Dock har den icke, såsom Molière och hans efterträdare, ur den vanliga lefnadens krets sökt uppfatta det poëtiska, det storartade, det betydelsefulla; utan gjort små, men fullkomligt trogna miniaturporträtter af umgängelsens och slägtförbindelsernas vanliga vilkor. [— — —] Det största fel, man dervid begått, är den alltför långt drifna likheten med den verkliga omgifningen, den prosaiska sanningen. Verkligheten måste i konsten framstå såsom förädlad, måste ses genom idéernas kaleidoskop. Och härigenom uppstår en sanning, som är vida högre, än den, hvilken förskrifver sig från verklighetens oqualificerade härmning. Shakspeare och Scott ha framför andra visat, att den ideella sanningen är, i konstens ögon, långt djupare, än den reella, och att den förra just derföre är oändligt mera träffande.»[2]

Heimdall erkänner visserligen det berättigade i att förlöjliga sentimentaliteten, och den inser, att Scribes popularitet beror på hans brytning med »den eljest vanliga theatraliska känslo-förhäfningen och onaturliga svärmeriet». Ingen kan mer än Heimdall förakta »den Lafontaineska halmtaksällheten, den Kotzebuiska fattigförsörjnings-lyckan, den Fouquéiska feberhettan. Men det finnes en medelväg mellan dåraktig yrsel och räkenskaps-känsla.» Huvudtanken i flera av Scribes stycken är »en upphäfvelse af det romantiska, öfversinliga idéella», men tager man bort det ideella, det poetiska ur livet, då återstår bara det jordkrypande, då förnekar man människans gemenskap med en högre världs-

[1] Se t. ex. Heimdall 1832, s. 13.

[2] Heimdall 1828, s. 19.

ordning.[1] — Uttalandet är ganska tidstypiskt. Ett visst mått av realism längtade man efter, men den måste vara ideell och poetisk.

Av den franska romantikens skalder och författare var den unge Victor Hugo utan all jämförelse den, som kom att tilldraga sig det största intresset i Sverige. Han ansågs som det djärvaste, rikaste och mest lovande snillet. När Heimdall lanserade honom år 1828 och 1829, skedde det som vanligt med vissa reservationer, men på det hela taget var tonen entusiastisk.[2] Som ett prov på hans lyrik anfördes några partier ur Les deux îles, och tidningen frågade, om läsaren »på Franska, ja! på något språk läst en skaldesång, som i styrka, lif och poetisk färgprakt öfverträffar denna».[3] Heimdall meddelade översättningar ur hans poetiska manifest[4], och även Argus uttalade sin beundran för honom.[5] Atterbom lät snart locka sig att tolka ett par av hans dikter[6], Nicander valde som motto för en Napoleon-dikt (1830) en strof ur Hugos Lui.[7] Etc.

År 1830 kom den första försvenskningen av ett av Hugos prosaverk: Le dernier jour d'un condamné.[8] Det är som bekant en skakande skildring av de kroppsliga och själsliga marter en dödsdömd har att genomgå i väntan på avrättningen. Översättaren var egendomligt nog göten L. F. Rääf[9], som emellertid höll sig anonym. Man märker av det lilla

[1] Heimdall 1828, s. 10, 11. Ringaktningen för »scribouilleriet» kommer vidare till uttryck a. a. 1828, s. 35; 1829, s. 174; 1831, s. 31; 1832, s. 74.

[2] Heimdall 1828, s. 19, 31, 51, 141; 1829, s. 63, 78, (87); 1830, s. 156 m. fl.

[3] A. a. 1829, s. 79.

[4] A. a. 1829, s. 133; 1830, s. 66.

[5] Argus 1829, s. 286, och 1830, s. 3.

[6] Heimdall 1829, s. 92, och 1831, s. 7.

[7] Lokrantz, Karl August Nicander, s. 374.

[8] Hugo, En dödsfånges sista stunder.

[9] Svenska litteraturens historia, red. av Sylwan, ny uppl., 2, s. 122.

företalet, hur han kände sig gripen och på samma gång bortstött av denna bok. Han säger sig avsky den, men han lämnar den ändock åt ett tidevarv, vars själ är sjuk, ett tidevarv, »som upphäfver ett enda samljudande verop öfver det förgängliga som är och det hopplösa som skall komma. Uti detta den nya tidens anskri har jag urskiljt en röst, som trängt igenom alla andras; det är Victor Hugos.»

Bakom Hugos naturalism låg det en principiell önskan att skildra även sådana delar av den sociala verkligheten, som tidigare ansetts för motbjudande för att kunna komma i fråga till skönlitterär behandling. Men det låg också bakom samma naturalism en lust att tillfredsställa sin egen och publikens smak för starka sensationer. Ännu mera än i Le dernier jour d'un condamné märks detta i den historiska romanen Han d'Islande, som översattes till svenska 1830—1831.[1] Den är ett skott på skräcklitteraturens stam.

När Heimdall hade att anmäla dessa två verk, var den en aning generad. Den förmodade i recensionen av En dödsfånges sista stunder, att Hugos vittra ära mera hade vunnit på att den svenska läsekretsen fått göra bekantskap med något annat arbete av honom »än denna alltför skuggrika tafla». »Men ett förslappadt, öfvermättadt och nerfsjukt slägte [— — —] skall säkert med begärlighet mottaga denna öfverretande själaspis, ehuru långt den må skilja sig från den verkliga romantikens *el gayo saber*.» Tidningen androg som en förklaring till bokens brutalitet, att den franska litteraturen befann sig i en Sturm und Drang-period. »På det cirklade, vattenaktiga, snörrätta och koketterande af den gamla klassiciteten har följt en annan ytterlighet.»[2] De groteska historiska och topografiska misstagen i Han d'Islande gör varken den svenske utgivaren eller Heimdall någon hemlighet av, men de äro i alla fall överens om helhetsomdömet:

»Ett verkligt Snille tilltalar oss här och bjuder oss följa sig: hans väg går genom dystra fängelser, öfver lik, stupstockar, och

[1] Hugo, Isländaren i Norige.

[2] Heimdall 1830, s. 46.

hans hjelte dricker mennisko-blod. Vårt hår reser sig, men så oemotståndlig är geniets kallelse, att vi måste följa det, ehuru fasande och nästan mot vår egen vilja.»[1]

Senare under år 1830 (julirevolutionens år!) skedde ett påfallande omslag i Heimdalls bedömning av den franska romantiken. Troligen var detta delvis framkallat av farhågan, att det existerade ett inre samband mellan de politiska oroligheterna och tygellösheten i litteraturen; delvis berodde det också på att de politiska intressena i Frankrike för en tid uppslukat alla andra, så att skönlitteraturen fick en nedgångsperiod.[2] Känslotonen i Heimdalls omdömen är i varje fall en annan än förut, och tidningen faller tillbaka på sina tidigare gjorda förbehåll. Farhågorna ha blivit bekräftade förr, än den väntat, och förhoppningarna däremot gäckade.[3] Om Hugo heter det nu, att han, »den enda bland skalderna, som äger anlag att möjligen kunna tillhöra författare af öfversta ordningen, har skapat några smärre lyriska stycken, som i alla tider bestå. Men i sina större dikter har han blott visat *anlag*, icke mera.»[4] Böjelsen för det skakande ser ut att föra de franska författarna i ett bråddjup:

»Vi vilja ej tala om de galèr-pieser, som i flera år gifvits på boulevard-theatrarne: eller om melodramen, sjelf ett foster af denna förkärlek till det rysliga och moraliskt fördömliga; vi vilja nämna blott de bästa författarne. I alla V. Hugos större dikter framträder samma skaplynne. *Le dernier jour d'un condamné*, *Han d'Islande*, (för att blott anföra de som finnas i Svensk öfversättning) visa nogsamt denna besynnerliga lust att lefva i liklukt och fängelseqvalm, att dissekera själens hela innandöme, afslöja mennisko-varelsens hela nattsida. [— — —] För att åstadkomma en full motsats af den öfverkonstlade smaken i Frankrikes gamla vitterhet, har han, förledd af Shakspeares efterdöme, sökt naturen i en djerf efterbildning af verklighetens

[1] Hugo, Isländaren i Norige, förordet s. 4; jfr Heimdall 1830, s. 142.

[2] Heimdall 1830, s. 137, 138, 172; 1831, s. 132; 1832, s. 36; Skandia 1 (1833), s. 137.

[3] Heimdall 1830, s. 172, 196.

[4] A. a. 1830, s. 201.

betänkligaste scener, och trott den æsthetiska sanningen förnärmas, om konsten kastade sin slöja öfver det för vårt skönhetssinne oädla och fula; förglömmande, att hvad hos Shakspeare var naivetet och naturlig sedemålning, kan hos vår tids författare blifva en sökt råhet. Äfven skalder af en lugnare alstringskraft, än V. Hugo, såsom *de Vigny*, kunna ej freda sig för denna smitta. Uti *Cinq Mars*, vid beskrifningen af den vanvettiga Ursulinernunnan, ligger beskrifningen på gränsen af det, som icke får framställas.»[1]

De melodramatiska gräsligheterna på teatern hade redan tidigare kritiserats av Heimdall; nu går tidningen med både egna och lånade vapen till storms mot böjelsen för det vederstyggliga även i andra grenar av den franska litteraturen, bl. a. hos de unga författarna de Musset och Balzac.[2]

De flesta svenska bedömare tyckas ha reagerat på samma sätt. Tegnér uttalade sitt missnöje med den nya skola, som »drifver sitt oväsende i Frankrike».[3] Argus klagade över att sansculottismen, 1793 års anda, återuppväckts och intagit franska teatern, som nu framställde mördare, blodskändare, giljotiner, tortyr och lösaktighet; t. o. m. Scribe hade förnedrat sig att tillfredsställa den råa pöbelsmaken.[4] Medborgaren skrev à propos Hugo, att det omöjligen kunde vara skaldekonstens ändamål »att förfara med verkligheten, som Apollo med Marsyas, icke blott framställa den naken, utan till och med aftaga den huden och blotta den inpå sjelfva benen».[5] O. s. v. — De svenska kritikerna fäste sig som synes ganska ensidigt vid sådana fenomen i den franska romantiken, som besinningsfullare naturer inom denna sökt karakterisera såsom en avart: l'école frénétique.[6] Vi skola

[1] A. a. 1830, s. 202.

[2] A. a. 1830, s. 44, 172; 1832, s. 72, 155.

[3] Tegnér, Saml. skr. 6, s. 537 (brev $^{15}/_{4}$ 1830).

[4] Argus 1832, s. 91, 92, 111, 112. Jfr om Hugo Argus 1833, s. 64.

[5] Medborgaren 1830, s. 94. Jfr Stockholms Posten $^{4}/_{10}$ 1831.

[6] Neubert, Der Kampf um die Romantik in Frankreich, Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte 13 (1935), s. 592. Att fransmännens kritik av sina egna romantiker ofta upptogs av de svenska bedömarna, har Andreæ påpekat, a. a., s. 58.

senare se, att Runeberg med hetta reagerade mot samma fenomen.

Att ändå de melodramatiska effekterna utövade en stark dragningskraft på publiken, är tydligt. Översättningslitteraturen under 1830-talet vittnar därom, likaså en del svenska originalförsök. Den pekoralistiska romanen Emma Nordenstjerna (1832) av Indebetou[1] bjuder på skildringar av våldtäktsförsök, gruvliga fängelsehålor och huvudskålar, krossade mot vassa stenar.

De dystra ämnena och de skärande stämningarna i många poem omkring år 1830 — Brottslingen[2], Brottet, Brottslingens Monolog[3], Sjelfmördaren[4], för att blott nämna några talande titlar — få som synes inte härledas blott ur Byron-studier utan sammanhänga med en allmän smakriktning, som inte minst mottog impulser från Frankrike.

*

Under det att den nyare franska skönlitteraturen tilldrog sig mera uppmärksamhet än förut, tycks intresset för den tyska vitterheten däremot ha befunnit sig i sjunkande.

Tyskland var nog ännu kvantitativt sett »våra romanöfversättares rikaste grufva».[5] Men av den litterärt något kräsnare publiken ansågs utbytet av denna gruvdrift på det hela taget föga värdefullt, även om en eller annan produkt — framför allt kanske Johanna Schopenhauers — erkändes vara av betydligt gedignare halt än den övriga massan.[6]

---

[1] Ingår i: Gerda. En poëtisk och litterär skrift; af J. G. i—B—u. Sthlm 1832.

[2] Fryxell, O., Dikter, 1829, s. 44. Ett annat stycke med samma rubrik av samme förf. ingår i Hebe, Poetisk calender för 1831, s. 134.

[3] Indebetou, a. a., s. 17 och 19.

[4] Psyche, Poetisk kalender år 1830, tryckt 1829, s. 180 ff.

[5] Svea 11 (1827), s. 112.

[6] Se t. ex. Stockholms Posten $^{12}/_{11}$ 1824; Svea 10: 2 (1826), s. 283; Heimdall 1830, s. 177; d:o 1831, s. 96, 128.

Uppsalaromantikernas förbindelser med Tyskland voro fortfarande livliga, vilket tydligt märks i Sveas anmälningar av utländska verk. Dock skymtar det en sorg över att »de äldre Heroerne» i detta lands vitterhet »snart allasammans gått till hvila», och tidskriftens besvikelse över den nyare tyska litteraturen i allmänhet framgår av den glädje, med vilken den hälsar en morgonrodnad, som m ö j l i g e n kan bebåda en ny sol (det gäller August von Platen-Hallermünde).[1] — Heimdalls notiser om tysk litteratur voro i de två första årgångarna få och obetydliga, och år 1830 gav tidningen en förklaring härtill. För det första hade allmänheten under de två senaste årtiondena genom pressen ensidigt fått stifta bekantskap med tysk diktning, filosofi och konstkritik på bekostnad av andra länders litteraturer. För det andra fann tidningen, att Tysklands senaste vitterhet, om den också inte saknade värde, dock knappast fångade uppmärksamheten. Rydqvist var tydligen inte ensam om denna åsikt, ty han sade sig ha haft också ett yttre hinder, när det gällt att anmäla den färskare tyska litteraturen: »Stockholmska bokhandeln är nästan tom på alla nyare Tyska verk, och hos enskilda personer träffas de sällan, till och med hos deras landsmän.»[2] — Alltför mycket får man dock ej taga Rydqvist på orden härvidlag.

Belysande för smakens glidning bort från den extrema romantiken är Heimdalls indelning av den tyska vitterheten i olika perioder och dess värdering av dem. Den egentliga guldåldern, då konsten var ungdomsfrisk och naturlig, låg några decennier tillbaka, det var Klopstocks, Lessings, Wielands, Herders, Goethes, Bürgers och Höltys tid. Schiller stod på övergången till nästa period, till vilken Jean Paul, Novalis, Tieck och bröderna Schlegel hörde, och som känne-

[1] Svea 12 (1828), s. 260. Jfr Heimdall 1829, s. 207.

[2] Heimdall 1830, s. 65, 66. Över avmattningen i den tyska vitterheten suckar också B. von Beskow, i: Skandia 1 (1833), s. 144. Ringaktning för den tyska poesien talar även ur Tegnérs brev (Saml. skr. 7, s. 403). — Medborgarens artiklar om Tysklands litteratur äro l å n a d e, en ($^{3}/_{3}$—$^{10}/_{3}$ 1830) ur Le Globe, en ($^{23}/_{7}$ $^{30}/_{7}$ 1830) ur Wolfgang Menzels Litteraturblatt.

tecknades av idealisering och abstraktion samt av lösare konstform och smak för det fantastiska, mystiska och bizarra. De nämnda tendenserna stegrades ytterligare av de närmaste efterföljarna: Werner, Hoffmann, Fouqué, Grillparzer och (i dramatiken) Körner. Heimdall skänkte sitt erkännande åt den tyska litteraturens häpnadsväckande mångsidighet; »alla tänkbara rymder för menniskosjälens verksamhet» hade genomströvats. Men efterskörden hade blivit svag, den förut naturliga kraften hade försvunnit. Språket hade blivit överansträngt; de normala uttryckssätten kändes alltför slitna, och författarna sökte undvika denna brist genom att använda abstraktioner eller genom att »stegra och uppskrufva allt». För att skilja sig från den enorma mängden av medtävlare ansågo de sig böra jaga efter det nya, originella och besynnerliga. Resultatet hade blivit rena anarkien.[1] Från den allmänna farsoten hade blott en och annan hållit sig fri, främst den gamle Matthisson (han levde ännu år 1830) samt Uhland. — På andra håll nämner Rydqvist med aktning W. Müller[2] och von Platen.[3] Tidigt uppmärksammar han också Heines[4] geni.

De namn, som Heimdall sålunda undantagit från den stränga kritiken, ha, trots att de representera olika skaldegenerationer, ett gemensamt drag, den jämförelsevis enkla och klara stilen. Matthisson hörde ju till de ömma, milda, idylliskt sentimentala förromantikerna i Tyskland, som på sätt och vis skulle kunna kallas Franzéns motsvarigheter.[5]

[1] Heimdall 1830, s. 182, 183. Ungefär samma syn på den tyska vitterhetens utveckling hade Rydqvist framlagt i Framfarna dagars vittra idrotter i jemförelse med samtidens, s. 178 ff.

[2] Heimdall 1829, s. 32, 136.

[3] Heimdall 1829, s. 207; 1830, s. 65, 177.

[4] Heimdall 1830, s. 65, 177; 1831, s. 92.

[5] Han, Hölty och von Salis upplevde, synes det mig, omkring 1820 något av en renässans i Sverige. (B. von Beskow, Witterhets-försök, 1818, s. 56, 72, 76, 80; Poetisk kalender för år 1819, s. 15; Kalender för Damer 1819, s. 33, 35, 54; 1820, s. 289, 290, 293; 1822, s. 81, 85, 158; Stockholms Posten $^{18}/_{3}$ 1824.) Argus fäste sig vid att von Beskow tagit intryck av dem i sin egen produktion (Argus 1830, s. 6), och Heimdall kallade Grafström för »Sverges *Matthisson*» (Heimdall 1832, s. 201).

Uhland, den schwabiska skolans främste, kan naturligtvis räknas till romantikerna på grund av sin medeltidskult, men han reagerade mot den extrema romantikens stilprinciper och visade ingen dragning till det färgprunkande och fantastiska. Hans specialitet var ju den klara, stilrena balladen och romansen. Senromantikern Wilhelm Müller var väl mest känd för sina raska, folkliga Griechenlieder och andra rolldikter, och till den enkla visans tradition anknöt också den unge Heine. August von Platen-Hallermündes poesi slutligen präglas av hans lidelsefulla intresse för den konstnärliga formens fulländning. Han var i Tyskland den främste företrädaren för en klassicistisk reaktion mot romantikens stilideal.

Genom att peka på dessa författare visar sig således Rydqvist dela den längtan efter en teknisk åtstramning i litteraturen, som redan börjat visa sig på flera håll i Europa och som under den följande tiden skulle växa i styrka.[1] I Tyskland voro tendenserna till en renare och stramare stil dock ännu ej alltför framträdande, och impulser i sådan riktning kunde blott d e n mottaga därifrån, som själv gjorde ett estetiskt urval.

Däremot måste nog alla, som följde med tysk litteratur, medvetet eller omedvetet ta intryck av den förändring i den allmänna andliga atmosfären, som ägt rum i Tyskland.

Det hade i den tyska högromantiken funnits en ovilja mot all begränsning, av vad slag den vara månde. Man hade känt en fröjd att bryta igenom vardagstänkandets trånga väggar och en lockelse att upplösa de moraliska och estetiska konventionerna. Man hade velat i sin världsåskådning nå upp till den svindlande universella överblicken, i sin naturfilosofi tränga djupt in i den skapande naturens dunklaste innersta, i sin diktning sträcka ut fantasiens fria flykt än i den ena riktningen än i den andra. Det var som om denna

[1] Jfr Baldensperger, som utan att syssla med det förberedande stadiet påvisar, att den nämnda tendensen blir segerrik omkring 1840; Le raffermissement des techniques dans la littérature occidentale de 1840, i: Revue de littérature comparée, 1935.

expansiva livskänsla lett till överansträngning. Efter högromantikens poetiska universalism följde ett ökat behov av att närmare trygga sig till det naturvuxet nationella, ja provinsiella. Efter genikulten och tron på den stora individens möjlighet och plikt att fritt och ohämmat utveckla alla sina själsliga anlag, var ett helt annat livsideal på väg att bli det tongivande, det som Jean Paul kan sägas ha uttryckt med orden »Vollglück in der Beschränkung». Detta är, om man så vill, den tyska klassicismens harmoniideal i mycket förenklad och förborgerligad gestaltning. Passionerna framstå som förstörelsebringande; de husliga och enkelt borgerliga dygderna få ny dragningskraft: förnöjsamhet, »Besonnenheit», religiöst from undergivenhet. Känslan av att vara med i ett sjudande nyskapande försvann, respekten för det kulturella traditionsarvet ökades.

I politiskt avseende medförde en dylik livsinställning gärna passivitet. Trycket från de reaktionära styrelserna, vilket hos vissa naturer ofelbart måste framkalla liberala sympatier och radikala revoltstämningar, ledde hos många andra till en undersåtlig respekt för den fasta ordningen och rädsla för det som kunde äventyra lugnet, eller åtminstone till en resignerad känsla av den enkle individens oförmåga att inverka på de stora händelsernas gång.

I litteraturen motsvarades en dylik livsinställning av en förnyad dragning till idyllen och en smak för de begränsade motiven, gärna ur det vanliga, vardagliga livets sfär i nuet eller historien. Till sådana ämnen passade de små och anspråkslösa litterära genrerna. Man odlade det korta lyriska sångstycket, sällskapsvisan, den folkliga roll-lyriken, versberättelsen och novellen. Tyskland översvämmades av poetiska kalendrar och Taschenbücher — Musen-Almanach, Urania, Penelope, Wintergrün, Vergissmeinnicht, Vielliebchen, Rosen, Moosrosen, Sarons-Rosen, Huldigung den Frauen, Erheiterungs-Bade-Almanach für Damen och allt vad de hette[1] — där dylika »Kleinformen» florerade.

[1] Se den skrämmande omfångsrika förteckningen i Goedeke, Grundrisz zur Geschichte der deutschen Dichtung aus den Quellen, 2. Aufl., 8, § 315.

Det stämningsläge, som här har skisserats, och som sätter sin prägel på en icke ringa del av den tyska litteraturen från omkring 1820 till århundradets mitt, är, säga flera nyare forskare, så väsentligen olikt den specifikt romantiska livskänslan, att det ogärna bör karakteriseras med ordet senromantik, inte heller med det innehållslösa uttrycket efterromantik. Man har i stället — låt vara inte allmänt — infört termen Biedermeier.[1]

Likväl får motsättningen till romantiken inte göras för hård. Kalenderpoesien blomstrade ju i Tyskland ända från slutet av 1700-talet. Biedermeiermentaliteten, för att nu acceptera denna generaliserande och vaga men bekväma term, är ju mer eller mindre tydligt märkbar även hos sådana, som i egentlig mening tillhörde eller tillhört romantiken. En anda av resignation gjorde sig gällande t. o. m. hos Jenaromantikerna. Tieck tog avstånd från förhävelse och genikult. »Also mein Freund, bekenne ich mich hiermit zu dem grossen vielfach verachteten Orden der Mittelmässigen, der Ruhigen, der Dürftigen. Im Mässigsein, im Resignieren liegt jenes, was die Enthusiasten nicht Glück nennen wollen», heter det i den nya förändrade upplagan av William Lovell (1813). I sin senare novellproduktion lämnade han alltmer det romantiska allegoriserandet och tog i stället in mera konkret stoff; stilen miste sin lyriska flykt och blev lugnare, reflekterande, sällskapligt pratsam.[2] Hos Jean Paul fanns det ju mitt i all fantasteri mycket av humoristiskt skildrad

[1] Angående denna term och Biedermeierforskningens resultat se framför allt Kluckhohns översiktsartiklar Biedermeier als literarische Epochenbezeichnung, i: Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte 13 (1935), och Zur Biedermeier-Diskussion, i: a. a. 14 (1936). Det är på dem min framställning huvudsakligen bygger. Jfr vidare: Majut, Das literarische Biedermeier, i: Germanisch-romanische Monatsschrift 20 (1932); artiklar av Bietak, Brie, Haller, Weydt och Wundt, i: Deutsche Vierteljahrsschrift etc., 13 (1935) och 14 (1936); samt Walzels rätt kritiska inlägg »Biedermeier», i: Bulletin of the international committee of historical sciences 9 (1937).

[2] Lieske, Tiecks Abwendung von der Romantik (= Germanische Studien 134, 1933); citatet från s. 24.

vardag och borgerligt gemyt; han tycks också längre än de flesta romantikerna ha bibehållit popullariteten, så även i Sverige, där han under 1820-talet utövat ett mycket stort inflytande på berättarstilen. Heidelberg-romantikerna ägde det levande intresset för det naturvuxet folkliga och nationella, och det var ju i hög grad deras förtjänst, att den enkla, folkliga visan, som hade traditioner från det förromantiska Göttinger Hainbund, fick nytt liv (genom Des Knaben Wunderhorn). — Den lärde Friedrich Rückert, som med formell virtuositet översatte bl. a. indisk, persisk, arabisk och hebreisk diktning, tryckte också massor av egna små dikter, som berättigat honom till titeln »Patriarch der biedermeierischen Hauspoesie».[1] Övergången mellan romantik och Biedermeier är alltså mycket mjuk, och en gräns är svår att fastställa.

Den svenska litteraturen antog ju under senare hälften av 1820- och början av 1830-talet ett utseende och en anda, som i många avseenden påminner om den nu karakteriserade tyska. Biedermeierdragen äro obestridliga; jag har redan tidigare påpekat åtskilliga utan att använda denna term: längtan efter det nationella och folkliga, en ånyo växande smak för den känslosamma och till sitt väsen en smula moraliserande idyllen, intresse för vardagsstoff, trötthet på världsfrämmande och högtflygande spekulation o. s. v. De flesta av dessa drag ha nog växt fram ur inhemska förutsättningar (litterära, politiska och sociala) och närts av impulser också från annat håll. Intrycken från Tyskland kunde blott förstärka dem.

Ett typiskt utslag av denna mentalitet äro Fredrika Bremers Teckningar utur Hvardagslifvet och den förtjusning, varmed de mottogos. De för oss synnerligen blygsamma ansatserna till realism i hennes noveller skapade för dåtidens

[1] Citerat efter Eppelsheimer, Handbuch der Weltliteratur, s. 409.

läsare en atmosfär av hemtrevnad och behag. »De små taflorna», skriver Heimdall, »äro tecknade med lätthet och liflighet, och om de ej förråda någon stor verlds- och menniskokännedom, hvilket man ock ej ville vänta af ett ungt fruntimmer, finner man likväl de små iagttagelser, som sällan undgå det vackra könet. Föredraget har en viss småtäckhet, ledighet och naivetet, utan att dock vara alldeles fritt från manér.»[1] — Stockholms Posten ger i sin recension av tredje häftet liksom en glimt av bakgrunden till Biedermeier-epokens smak för den idylliska naiviteten, rädslan för de farliga passionerna (som ju också de utgjorde ett lockande ämne för tidens litteratur):

»Författarinnan har ej ännu lemnat hvardagslifvets krets, till hvars trivialitet hon aldrig sänker sig, men hvari hon vet att finna sig, emedan det omsluter henne, emedan det är den grund, hvarpå allting hvilar, som hvar och en bör känna, för att känna sin hembygd, och på hvilken man först måste stå fast, för att med trygghet kunna se omkring och öfver sig. Men det är ej det enda hon känner. Hon känner äfven det högre lifvets väsen och mål, och de sätt, hvarpå menniskan hinner dit, samt — hvad man icke dervid kan undgå att erfara och beklaga — passionerna, som resa sina bålverk öfver vägen och händelsernas stormar; som väpna sig emot vandraren.»[2]

Elof Ehnmarks undersökningar ha stärkt intrycket av hur mycket 1790-talsanda — från Franzén och fru Lenngren — det finns i Fredrika Bremers sentimentalt moraliserande noveller.[3] Impulser att på prosa skildra hemliv och samtid kunde hon få från många håll. Säkert har hon, som den bokslukerska hon var, läst mängder av äldre tyska huslighetsromaner och noveller av Kotzebues och Lafontaines typ och mer eller mindre likartade alster i de nyare kalendrarna. Och i England hade familjeskildringen en lång tradition bakom sig. Maria Edgeworths berättelser

[1] Heimdall 1829, s. 38.

[2] Stockholms Posten $^{16}/_{6}$ 1831.

[3] Ehnmark, Fredrika Bremers första skisser och noveller, Samlaren 1938.

tyckas ha varit kända och uppskattade i Sverige.[1] De ha ämnen både ur de högre klassernas sfär (Tales of fashionable life) och ur hantverkarnas, arrendatorernas och den lägre medelklassens liv (Popular tales). De äro, som Rydqvist skriver, »[— — —] föga romantiska, i den vanliga meningen. De skildra det närvarande lifvet i den drägt, det vanligen för oss uppträder; men hon framställer det med en sanning, ett enkelt behag, som är i hög grad angenämt och underhållande. Läsningen medför ett tillstånd, hvilket jag ville kalla *trefligt*, i fall detta ord uttryckte något äfven æsthetiskt.» Rydqvist påpekar också i hennes verk »en moralisk grundton, som genomgår det hela».[2] Det var just Fredrika Bremers ideal.

Men vardagsgenren låg i tiden även på andra håll. År 1827 — med början den 12 januari — trycktes i Kjøbenhavns flyvende Post den första i raden av fru Gyllembourgs berättelser med ämnen från det husliga och sällskapliga livet, den brevnovell, som sedermera, år 1834, utkom under titeln Familien Polonius. 1828 följde i samma tidning hennes mest berömda verk, En Hverdags-Historie. Stilen var icke detaljmålande, men författarinnan hade en kvinnligt vaken blick för hur t. ex. ordningen på ett sybord skulle vara eller hur teet skulle serveras, och hon försmådde inte att ge verklighetsintryck genom att nämna bestämda gator och stadsdelar i Köpenhamn. Bernhard von Beskow tar utan vidare för givet, att fru Gyllembourgs En Hverdags-Historie varit förebilden till Fredrika Bremers Teckningar utur Hvardagslifvet.[3] Det torde av kronologiska skäl vara uteslutet, att den skulle ha betytt något för de första Teckningarna[4], men sammanträffandet visar, hur likartad den litterära situationen var på olika håll. I Danmark var emellertid skaparen av vardagsberättel-

[1] Jfr Aftonbladet $^{1}/_{8}$ 1831.

[2] Rydqvist, Framfarna dagars vittra idrotter i jemförelse med samtidens, s. 210, 211.

[3] von Beskow, Lefnadsminnen, s. 1.

[4] En Hverdags-Historie trycktes den $^{29}/_{8}$ t. o. m. den $^{22}/_{9}$ 1828. Jfr Ehnmark, a. a., Samlaren 1938, s. 38, 39.

serna en äldre dam, som fått sin litterära smak grundlagd under slutet av 1700-talet. Men innan hennes noveller trycktes, lästes och godkändes de i hennes sons, vådevillförfattaren J. L. Heibergs, hem.[1] Han var ju en av de främsta representanterna för den nya poetiska realismen i Danmark och rörde sig i sin dramatik i ungefär samma borgerliga miljö som modern i sina noveller. Inom komedien och vådevillen hade ju f. ö. borgerlig vardagsskildring gamla anor. Ehnmark har, i förbigående sagt, påpekat komediinslag också i Fredrika Bremers novell Axel och Anna.[2]

Hur snabbt den nya genren blev populär, märks av titlarna på sådana alster som J. M. Roséns *Teckningar ur helgdags-lifvet* (1831) eller P. U. Huldbergs *Skämtsamma rhapsodier utur hvardagslifvet* (1831) och av underrubriken på N. J. af Wetterstedts roman Mutanders ungdomshändelser (1832), *En teckning ur små-folks-lifvet*. I stil och stämning skilja sig dock dessa produkter mycket från Fredrika Bremers. Roséns bagatell, en scen i det gröna på Djurgården, är i Dahlgren-stil, på blandad vers och prosa. N. J. af Wetterstedts roman påminner kanske mest om Cederborghs.[3] Mera av Fredrika Bremers grepp på ämnet finns i en historisk berättelse av G. H. Mellin, Flickorna i Askersund; Runeberg upptäcker genast likheten och kallar den i sin älskvärt berömmande recension »*teckningar ur småstadslifvet*».[4]

Noveller och små dikthäften hade tydligen god marknad. Att de tyska kalendrarna i tämligen stor omfattning funno vägen till Sverige, framgår bl. a. av att tidningen Heimdall, när den meddelade, att det år 1828 utkommit inte mindre

[1] Petersen og Andersen, Illustreret Dansk Litteraturhistorie 3, s. 457, 464, 466.

[2] Ehnmark, a. a., Samlaren 1938, s. 45 ff.

[3] Huldbergs broschyr är ett politiserande kåseri i egendomlig, krystad novellform, fyllt av aktuella anspelningar.

[4] Kursiveringen gjord av mig. Se nedan s. 96.

än tjugotre olika tyska Taschenbücher, tillade: »bland hvilka några torde här i landet vara mindre kända».[1] Omkring 1830 började förläggarna välsigna publiken med mängder av svenska dylika alster. (Det hade varit en paus sedan 1822, då Poetisk Kalender, Opoetisk Calender och Kalender för Damer upphörde.) Nu kommo i ett slag kalendrarna Psyche, Almanach för damer, Hebe, Josefina, Vinterblommor, Dumbom (med undertitel Orimlig poëtisk kalender för år 1831), Freja, Toilett-kalender, Aftonstjernan. Det är självfallet, att många förmågor härigenom lockades fram, vilkas produkter om möjligt bort stanna i skrivbordslådorna. De mest andefattiga rimmerier och osjälvständiga efterbildningar befordrades till trycket, och olika diktslag och stilarter fingo sina ofrivilliga karikatyrer.

Kalenderpoeternas och epigonernas mångfald bidrog i hög grad till den känsla av övermättnad, rådvillhet och olust inför den litterära situationen, som hade bemäktigat sig många vid den tid, då Runeberg framträdde som kritiker. Atterbom och Geijer voro besvikna.[2] Aftonbladet uttalade oförbehållsamt sin otillfredsställdhet med det myckna krimskramset i de litterära julfloderna[3] och lät då och då de yngre skalderna höra sitt förakt: »För sina synder har menskligheten i alla tider fått plikta. En af Landsplågorna i Egypten utgjordes af *gräshoppor*, och Ryssland arbetar för det närvarande med Cholera morbus, med dess omätliga evacuationer. En likartad farsot synes hos oss hafva angripit vissa unga snillen till den grad att en pilt, som icke publicerat ett häfte 'sångminnen', 'vårblommor', 'valda noveller', och mera sådant, snart är lika rar som en blank riksdaler.»[4]

---

[1] Heimdall 1829, s. 88.

[2] P. D. A. Atterboms och B. v. Beskows brevväxling 1, SAH ifrån år 1886, 36, s. 218.

[3] Aftonbladet $^{28}/_{12}$ 1830 och $^{17}/_{12}$ 1831.

[4] Aftonbladet $^{20}/_{12}$ 1830. Jfr Arwidsson, Ungdoms rimfrost, 1832, eftertalet; Ruda, En tysk resandes ströfverier på svenska parnassen, s. 107 ff.; Warburg, Litterära och personliga uttalanden av Johan Erik Rydqvist, i: Svenska studier tillägnade Gustaf Cederschiöld, s. 225.

Jag har i den nu slutförda översikten över det litterära livet i 1820-talets Sverige sökt få fram, att det fanns åtskilliga utvecklingstendenser i realistisk riktning. Men de voro varandra inbördes rätt olika, för att inte säga delvis motstridande, och ingen var tillräckligt målmedveten och stark för att dominera helhetsbilden. Flera kritiker kallade fosforismens brist på objektivitet osund, men självupptagna fosforistepigoner voro fortfarande i farten, och Medborgaren hade kanske trots allt rätt i sitt omdöme, att den yngre skaldegenerationen som helhet betraktad huvudsakligen bibehöll »sin riktning åt det subjectiva, det lyriska, medan det öfriga Europas moderna litteratur allt mera tyckes sträfva efter en episk objectivitet.»[1] — Man var trött på götiskt forntidssvärmeri, men götiska ämnen behandlades icke desto mindre — vid sidan av Thildas tår och Sippans lif. Scotts sunda yttre realism beundrades, och många försök gjordes att efterbilda den, men man började snart tycka, att det blev för mycket av historiska romaner. Byron-figurernas vilda lidelser upplevdes som en nyuppdagad provins i den inre verkligheten, men samtidigt som man på Byrons vis gav uttryck åt kval och hån, besjöng man Landtflickans oskuldsfulla förnöjsamhet. O. s. v.

Den stolthet över svenska skaldeprestationer och den optimism beträffande den svenska litteraturens framtid, som man kunnat känna vid mitten av 1820-talet[2], hade på några år slagit om i osäkerhet och pessimism.[3] Med rätta klagade den ledande litterära tidskriften år 1830:

»Vårt land äger onekligen många utmärkta både vetenskapliga och vittra författare; men — öfverhufvud taget — finnes det intet samfäldt och enigt i deras verksamhet, intet gemensamt mål för deras sträfvan, och summan af deras alster utgör ett sammanräknadt belopp af brutna tal, men intet helt, ingen sjelf-

[1] Medborgaren 1830, s. 134.

[2] Rydqvists förord till Moore, Irländska Melodier och Dikter, 1825, s. IV.

[3] Jfr Ruda, En tysk resandes ströfverier på svenska parnassen, s. 106, 107.

ständig och för tiden charakteristisk bildningsform. Om en fremling ville skildra Svenska litteraturen i våra dagar, hvarest skulle han väl hemta dragen? Huru skulle han kunna skapa sig en bild deraf? Han finner raka streck, fristående och utan inbördes förbindelse, — men konturer söker han förgäfves, och än mindre träffar han en själ, som upplifvar massan.»[1]

Hållningslöshet kännetecknade inte bara den svenska litteraturen s o m h e l h e t utan också många av de enskilda författarna. Samme Ruda, som 1829 skrev en ljuvligt exotisk dramatisk dikt[2], fabricerade följande år ett götiskt drama, där »smak för fläsk, mjöd och rusiga kämpar» delades av samtliga personer i pjäsen och tycktes vara »den *motor generalis*, som sätter hela handlingen i gång».[3] När samme skald i sin översikt över den samtida svenska vitterheten[4] talade om Franzéns dikter, utropade han: »Hvad är den konstrikaste, af de mest skimrande snilledrag lysande skaldesång emot ett sådant enkelt, hjertligt qväde?» Det märktes inte mycket av denna värdering, när Ruda behandlade lysande och bildskimrande verk.

Det behövdes ett kraftord från en skald och kritiker, som var stark nog att vara ensidig, en, som hänsynslöst kunde välja och vraka. Och ett sådant ord kom — från Runeberg.

Man kan om Runebergs kritik av den svenska poesien säga, att han hade föga blick för de smakförskjutningar, som kunna påvisas under årtiondet före hans framträdande. Han tycks t. ex. utan vidare ha betraktat fosforiststilen och göticismen såsom »gällande». Detta är emellertid inte så förvånansvärt. Själv hade han först sent gjort bekantskap med den nyromantiska poesien. Den skaldegeneration, som varit med om att åstadkomma den litterära väckelsen på 1810-talet, hade just mot slutet av nästa decennium hunnit det stadium, då den tryckte sina samlade dikter. 1828

[1] Heimdall $^{11}/_{12}$ 1830.
[2] Se ovan s. 40.
[3] Stockholms Posten $^{20}/_{1}$ 1831.
[4] Ruda, a. a., s. 20.

kommo Tegnérs Smärre samlade dikter, Vitalis' Samlade dikter och Dahlgrens Samlade ungdoms-skrifter. Följande år utgåvos Sondéns Dikter och andra upplagan av von Beskows Witterhets-försök. 1831 följde Euphrosynes Samlade dikter. Sådant måste försvåra insikten om att smakförskjutningar verkligen ägt rum under det senaste decenniet. Och Runeberg var f. ö. föga intresserad av små nyanser härvidlag. Han åsyftade en verklig smakrevolution. Att han så utan betänksamhet och räddhåga kunde gripa sig verket an, sammanhängde åtminstone i någon mån med att han som ung finländare inte behövde tillbakahållas av personliga hänsyn och svensk patriotisk vördnadsfullhet.

*

I Finland inträffade som bekant det romantiska genombrottet — i den mån man kan tala om ett sådant — senare än i Sverige. Kriget med Ryssland 1808—1809 och dess utgång hade ju givit de flesta annat att tänka på än estetiska frågor och åtminstone under den närmaste tiden försvårat förbindelserna väster- och söderut.[1] Erkännas måste dock, att det åstadkommit en mindre våldsam rubbning i intressen och livsföring, än man skulle förmoda.

Den litterära nyväckelsen kom, naturligt nog, från ungdomar. Några studerande — Adolf Ivar Arwidsson, Anders Johan Sjögren, Engelbrekt Rancken, Axel Gabriel Sjöström, Immanuel Ilmoni, G. F. Aminoff m. fl. — som kommit att läsa fosforisternas och göternas tidskrifter, entusiasmerades av den sjudande livaktigheten och de nya stämningarna, och leddes snart att stifta bekantskap även med den utländska diktning och filosofi, som den nya skolans män hyllade. Det bildades flera »fosforescerande» kotterier i Åbo, av vilka det mest bekanta ju var Aurasällskapet, stiftat

[1] Jfr Söderhjelm, Åboromantiken, s. 95, 96.

1815.[1] Strävandet att uppliva och reformera Finlands domnade vitterhet fick emellertid intet eget organ förrän i tidskrifterna Aura 1817—1818 och i Mnemosyne 1819—1823.

Man finner i dessa tidskrifter romantikens fröjd över att suga kvintessensen ur alla väderstrecks och alla tidsåldrars poesi. Där tolkas dikter från grekiskan och latinet, från spanskan och portugisiskan, från Ossian och från den finska folkpoesien, vars skatter man naturligtvis känner det som en särskilt kär plikt att lyfta i dagen. Där framträder Cervanteshänförelse [2] och Goethebeundran.[3] Madame de Staël och de tyska romantikerna översättas: Novalis, de la Motte Fouqué, bröderna Schlegel, E. M. Arndt, H. Steffens och framför allt Jean Paul, guldgruvan för originellt formulerade reflexioner.[4] Den nyare svenska litteraturen recenseras. Och tidskrifterna innehålla slutligen originalpoem, vilkas stil ej sällan är alldeles fosforistisk.

Det är självfallet, att den nya sortens poesi också i Finland skulle väcka livliga dispyter. Fredrika Runeberg ger oss i »Min pennas saga» en ögonblicksbild från sin ungdom. Hennes fars, kamreraren Karl Fredrik Tengströms, bokhylla innehöll de svenska skaldernas verk i tämligen fullständig samling, ända till tiden för den nya skolans framträdande. Allt detta hade hon — den brådmogna bokmalen

[1] Estlander, Adolf Iwar Arwidsson som vitter författare, i: Skrifter 2:3, s. 31 ff.; Söderhjelm, Ur Åbotidens literära lif, FT 41 (1896), s. 39 ff.; densamme, Åboromantiken, s. 96 ff.; Heinricius, En glömd diktare: Gustaf Idestam, FT 65 (1908), s. 113 ff.; densamme, Anteckningar om Immanuel Ilmoni, s. 13 ff.

[2] Mnemosyne 1819, s. 117 ff., 125 ff., 133 ff., 157 ff.

[3] Aura 1, s. 52 ff., 91 ff.; a. a. 2, s. 16 –35; Mnemosyne 1819, s. 60, 240, 381, 399, 413; a. a. 1820, s. 172, 220, 333 ff. (jfr Bihang till Mnemosyne, nr 12, dec. 1820, s. 46 ff.), 380; a. a. 1821, spalt 65 ff. Sjöström var djupt gripen av Faust (Söderhjelm, Axel Gabriel Sjöström och hans vittra värksamhet, FoU 9, s. 71 ff.); E. Rancken översatte Goethes Tasso (1819) och G. A. Avellan ett par år senare Die natürliche Tochter (översättningen utkom dock först år 1851 under titeln Hertigens dotter. Carpelan, Finsk biografisk handbok 1, spalt 139). Jfr nedan s. 65, 66.

[4] Hans popularitet i Finland tycks ha varit ännu större än i Sverige. Jfr Ingelius, Åbo Underrättelser 1, Alfabetiskt register, s. 41, 42.

— redan som barn genomlöpt, liksom också Silverstolpes Journal för Svensk Litteratur och andra vidlyftiga tidskrifter. »Atterbom och öfriga Phosphorister hade jag», skriver hon, »hört omtalas mera som dårar och fantaster än som läsvärda författare. Nu hade jag dock [d. v. s. i morbroderns, kronofogden Bergboms hem i Brahestad 1820] råkat ut för ett motsatt sätt att se sakerna, och ifriga strider utkämpades härom emellan mig och lekkamraterna. 'Syster Carin' [den äldsta av kusinerna] sjöng Atterboms 'blommor' med Nordbloms musik, och proppad af sundt förnuft och smakpoesie, hade jag min fröjd öfver att gyckla öfver 'den döende kraftens hjertblods rop' [ur Atterboms Hyacinthen], Drottningen från Saba i Österlandets stål 'som väfver gåtors försåt' [ur Tulpanen], Sefyrens segel o. s. v., och var vid mina tretton år obeskrifligt akademiskt sinnad.»[1]

Det fanns emellertid generellt taget ett par för den kommande utvecklingen rätt betydelsefulla nyansskillnader mellan den finländska och den svenska nyromantiken. Att i Franzéns hemland Franzén-tonen påfallande ofta skulle ljuda i poesien är blott naturligt. Aurasällskapet hette ju också först Selmaförbundet, ett namn, som var avsett såsom en hyllning till Selmas sångare. Medvetna och omedvetna försök att efterlikna den vördade mästarens enkelt klara stil och ömma, oskuldsfulla anda gjordes inte bara av Franzéns älsklingslärjunge Johan Gabriel Linsén utan även ibland av Sjöström, Arwidsson och Gottlund.[2]

Vidare var klassicismens inflytande på diktningen och på den vittra smaken högst betydande. Man kan om den litterära utvecklingen i Finland säga detsamma, som en forskare nyligen sagt om förhållandet i Norge: klassicismen var tillräckligt stark för att göra romantiken tam.[3]

[1] Det anförda partiet av Fredrika Runebergs manuskript citeras och refereras i von Willebrand, Fredrika Runeberg, FoU 17, s. 170.

[2] Söderhjelm, Åboromantiken, s. 104, 123, 128, 135; densamme, Axel Gabriel Sjöström och hans vittra värksamhet, FoU 9, s. 111.

[3] Skard, A. O. Vinje og antikken, s. 42.

Initiativtagaren till Aurasällskapet[1], Linsén, var adjunkt och sedermera professor i den romerska litteraturen och själv översättare av de latinska skalderna.[2] Det är förståeligt, att denne kännare av romersk poesi, även om han var mycket entusiastisk för den livgivande anda, som i och med nyromantiken kommit in i litteraturen, dock skulle se med någon kritik på fosforismens formella löslighet. I förordet till Mnemosyne betonade han, att den litterära omvälvningen »frambragt frukter, som icke kunna vara annat än glädande, för hvar och en som uppriktigt interesserar sig för allt hvad för menskligheten är högst och vigtigast.» Men han framhöll också, att motståndet »haft den helsosamma verkan att minska det öfverdrifna, excentriska, svärmande och skefva, som denna omhvälfning af ideer i sina yttringar stundom företett. Det är ur motsatta elementers strid som den fulländade produkten slutligen framgår.»[3] Linséns måttfullhet gjorde t. o. m., att det uppkom vissa slitningar mellan honom och Arwidsson, som reservationslöst tog den nya skolans parti.[4] — En liknande förmedlande hållning som Linsén intog hans medarbetare, den klassiskt högt bildade J. J. Tengström.[5]

Den, som svarade för de flesta poetiska bidragen i Aura och Mnemosyne och som var den mest uppburne skalden i Finland mellan Franzéns bortflyttning och Runebergs framträdande, Axel Gabriel Sjöström, var också han klassiker, docent och slutligen professor i grekisk litteratur. Stilkänsla var inte hans starka sida, och i sin röriga och ofta floskulösa diktning visar han sig ha dragit förvånande få lärdomar av antik formkonst, men hans många översättningar från grekiskan inverkade nog lika mycket på läsekretsarnas smak

[1] Söderhjelm, Axel Gabriel Sjöström och hans vittra värksamhet, FoU 9, s. 59.

[2] Se Maliniemis och Nivankas bibliografi Klassillisen kirjallisuuden suomennoksia ja ruotsinnoksia, nr 273, 294, 408, 422; jfr nr 288, 424.

[3] Mnemosyne 1819, s. 2. Ett större parti ur förordet citeras av Söderhjelm, Åboromantiken, s. 114—116.

[4] Söderhjelm, a. a., s. 116 ff.

[5] Estlander, Skrifter 2: 3, s. 57.

som hans egen poesi. 1818 började han i en serie disputationer utge sin försvenskning av Odysséen, som dittills icke tolkats på vårt språk.[1] 1821—1827 kom hans översättning av antologien av grekiska epigram, 1826 följde Anakreons sånger och 1830—1833 — i Helsingfors — Theokritos' idyller. Sjöströms val av ämnen för sina tolkningar är nog betecknande för vad åboklassicisterna främst fäste sig vid och satte värde på i den antika litteraturen: bred och trivsam vardagsrealism, enkelt lantlig idyll och epigrammatisk tillspetsning.[2] Det är inte en slump, att dessa ord också ange de banor, i vilka Runebergs bästa ungdomsdiktning kom att röra sig. Sven Rinman har i sin utmärkta undersökning av Runebergs »Vargen» i detalj visat, hur organiskt detta skaldens episka försök hör samman med den miljö, som omgav honom under hans universitetsstudier i klassiska språk.[3]

Redan ovanstående korta antydningar om arten av åboensarnas antikbeundran visa hän på att de tagit starka intryck av den tyska nyklassicismen. Liksom i nyromantikens Sverige fingo också i Finland vetenskapen och skönlitteraturen de flesta impulserna från Tyskland. Men finländarna voro nog en smula ålderdomligare än svenskarna i sin vittra smak. Visst översattes och behandlades, som vi sett, i Aura och Mnemosyne de egentliga tyska högromantikerna, men det förefaller dock, som om intresset för dem rätt snart skulle ha svalnat något, och som om de äldre namnen i poesien skulle ha behållit den största popularitetен. Att de blida

[1] När han äntligen 1842 blev färdig med sitt arbete, hade han för länge sedan förekommits av biskop M. Wallenberg. Söderhjelm, Axel Gabriel Sjöström och hans vittra värksamhet, FoU 9, s. 159.

[2] En annan epigramöversättare — som tryckte sina tolkningar i Aura — var C. N. Keckman; se Maliniemi och Nivanka, a. a., nr 124, 248. Om Sjöströms egna epigram se Söderhjelm, a. a., FoU 9, s. 120.

[3] Rinman, Runebergs »Vargen», HLHS 11 (1935). Den anakreontiska diktningens stadiga popularitet bland åboskalderna framgår av G. Ranckens uppsats Anakreon ja anakreonttinen runous Suomessa 1 (Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 2, 1932); författaren påpekar (a. a., s. 226 ff.) Anakreon-tonen i flera Runebergs-dikter. Jfr Hedvall, Runebergs poetiska stil, s. 192—196.

förromantikerna Hölty, Matthisson och von Salis tilltalade Franzén-beundrarna var blott naturligt; de voro ju omtyckta också i Sverige, men finländarna tyckas särskilt ha tagit fasta på det antikiserande draget hos dem.[1] Voss' godmodigt omständliga hexameteridyller, främst Der siebzigste Geburtstag och Luise, hörde enligt ett trovärdigt vittnesbörd under 1820-talet till den bildade ungdomens älsklingslektyr i Finland[2], och i Åbo Tidningar införde Sjöström 1822 en av honom själv gjord översättning ur Luise.[3] Tio år senare planerade en annan man en tolkning av samma dikt och meddelade också en provbit i Helsingfors' Tidningar.[4]

Även Goethe-anammandet kunde i viss mån bli en motvikt mot den extrema romantiken. Just det verk av Goethe, som mest ansluter sig till Voss' genre, m. a. o. Hermann und Dorothea, kallades av Sjöström »den moderna Skaldekonstens ojemförliga mästerstycke»[5], tolkades av honom till svenska och utgavs 1823. I ett företal karakteriserar översättaren Homeros' och Goethes konst; Rinman sammanfattar: »Det är inte den stilla och svala upphöjdheten hos antiken man tar fasta på, det är 'det friska, kraftfulla lifvet', det är inte Iphigenies diktare, som hyllas, det är Hermann und Dorotheas. Det populära draget framhäves både hos Homeros och Goethe, klassicismen blir inte en förfinad elits exklusiva kännemärke utan en kraftkälla i lika mån för 'den bildade och den enfaldige.'»[6] Att epigram och lyriska dikter av den

[1] Översättningar i Mnemosyne 1819, s. 289; a. a. 1820, s. 157, 164, 168, 176, 197, 240, 255. Jfr Söderhjelm, Axel Gabriel Sjöström och hans vittra värksamhet, FoU 9, s. 61. I detta sammanhang kan erinras om att Nervander tryckte en översättning från Hölty i HM $^{23}/_{1}$ 1832 och att Hölty- och Matthisson-reminiscenser kunna spåras hos Runeberg. Se Runeberg, Saml. skr. 10, s. 89, 91, 124.

[2] E. Lagus, Runebergs tidigare diktning, uppfattad af samtiden, FoU 9, s. 26.

[3] Rinman, a. a., HLHS 11, s. 65.

[4] Öller, Ett kvarts sekel av vårt litterära liv, s. 76.

[5] Aura 1, s. 91.

[6] Rinman, a. a., HLHS 11, s. 71.

gamle skaldekonungen och uppsatser om hans verk då och då inflöto i de finländska tidningarna, behöver inte sägas.[1] Att också Schiller beundrades och lockade fram översättare, därom vittna både åbotidningarna och helsingforsbladen.[2]

Liksom i Sverige växte det i Finland under 1820-talet fram ett allt starkare intresse för engelsk litteratur, och även där var det de två namnen Scott och Byron, som dominerade.

Walter Scotts romaner mottogos med verklig hänförelse. Fredrika Runeberg berättar i »Min pennas saga», att Scott så småningom slog Schiller »ur brädet» i hennes ynnest. Det var 1823 eller 1824 hon först gjorde bekantskap med hans verk. »Då förde ödet i mina händer Guy Mannering, som jag läste med beundran och högsta förtjusning, och har sedan bibehållit min endast alt mer stegrade beundran.» — Och Immanuel Ilmoni skrev år 1826:

»[— — —] hvad W. Scott angår, så håller jag före, att hans Romaner, — genom deras omfattande anordning, ypperligen tecknade characterer och naturscener, ofta riktigt Shakspearnska djuphet m. m. och isynnerhet genom den stora moraliska renhet som i dem lyser — äro af en hittills icke uppnådd fullkomlighet. [— — —] så med ett ord, har jag [. . .] efter min känsla, den öfvertygelse, att Scott är af Försynen ämnad att spela en stor roll uti menniskokulturens historia. Han är en af de fyra jag anser för den nyare tidens evangelister i phantasiens verld (venia sit verbo) eller Förkunnare af eviga sanningar på poësins språk.»[3] De tre övriga voro Shakespeare, Goethe och — Jean Paul.

Byrons verk annonserades av Meyers bokhandel i Åbo redan 1821.[4] I Åbo Underrättelser 1824 fanns en med signa-

[1] Se t. ex. — utöver de förut nämnda — Åbo Tidningar 1821 nr 17, 1825 nr 68; Åbo Underrättelser 1825 nr 11 och 22, 1827 nr 68 och 69; Tidningar ifrån Helsingfors 1829 $^{20}/_{7}$, $^{3}/_{8}$, $^{10}/_{8}$ och $^{21}/_{8}$.

[2] Aura 2, s. 15; Mnemosyne 1819, s. 33, 64, 95, 97, 245, 252, 253, 257, 377; Åbo Tidningar 1823, nr 60 ff., 1826, nr 80 ff. För tiden fr. o. m. 1828 se Öller, Ett kvarts sekel av vårt litterära liv, s. 78, 79.

[3] Heinricius, Anteckningar om Immanuel Ilmoni, s. 94, 95.

[4] Intelligens-blad till Mnemosyne 1821, s. 14.

turen J**m undertecknad översättning av hans dikt Darkness, »såsom förmodeligen det första försök, att på Swenska språket öfwerflytta något arbete af denna den moderna poesiens Heros.»[1] Samma år utkom i Helsingfors »Vampyren af Lord Byron», en översättning av den i London 1819 under Byrons namn utgivna The Vampyre, en gruvlig spökhistoria, för vilken den engelske skalden emellertid bestämt undanbett sig författaräran.[2] Byrons död i grekiska frihetskriget tycks blott ha stegrat intresset för hans person och verk.[3] Ett tecken på att man även i Finland liksom i Sverige kunde rygga tillbaka för Byrons dystra världsåskådning, fastän man å andra sidan beundrade styrkan och glansen i hans diktning, ha vi i den dikt, varmed Fredrik Cygnæus — julen 1828? — förärade Runeberg Byrons Manfred:

»Dig räcker brodervänskap taflan af
En själ med ödet stadd i jättekrig.
Drick kraft utur dess himlafärgers haf,
Men ej dess skugga nattlig hölje dig.»[4]

Som en propagandakraft av rang för den moderna engelska litteraturen bör Lars Arnell ha verkat, den f. d. landshövdingen (i Jämtlands och Hallands län) och statssekreteraren, som på grund av ekonomiska vinglerier hastigt måst lämna

[1] Åbo Underrättelser 1824, nr 11. Redan 1823 hade dock Allmänna Journalen meddelat en tolkning av Fare thee well; Biller, Byron i den svenska litteraturen före Strandberg, Samlaren 33 (1912), s. 124.

[2] Byron, Works, Letters and Journals 3, s. 446 ff.; a. a. 4, s. 286 ff., 296 ff.

[3] Åbo Underrättelser $^{8}/_{3}$, $^{5}/_{7}$ och $^{8}/_{7}$ 1826, $^{24}/_{12}$ 1829, $^{19}/_{2}$ och $^{23}/_{2}$ 1831. Jfr Öller, a. a., s. 94.

[4] E. Lagus, Runebergs tidigare diktning, uppfattad af samtiden, FoU 9, s. 5, 6. Det har antagits, att dikten skrivits 1829, förmodligen därför, att Cygnæus i sitt poem spår, att Finland »innan kort» skall lyssna till den runebergska lyran. Eftersom C. i en senare randanmärkning påstår, att han och Runeberg vid tiden för diktens tillkomst ivrigt studerade Stagnelius, är jag mera böjd att gissa på julen 1828, alltså under arbetet på Svartsjukans nätter. Runeberg planerade då att utge sina dikter redan följande sommar. Se Castrén i Runeberg, Saml. skr. 10, s. 5.

Sverige och 1827 slagit ned sina bopålar i Finland. År 1830 övertog han med framgång L. Hjelts bokhandel i Åbo ävensom redaktörskapet för Åbo Underrättelser. Redan ett par år före sin ankomst till det nya hemlandet hade han börjat sin skickliga och fabulöst flitiga översättarverksamhet — den gällde framför allt romaner av Scott, Cooper, Horace Smith, Washington Irving och Johanna Schopenhauer.[1] I Åbo utkommo bl. a. de förut nämnda tolkningarna av Moores The Epicurean och Lalla Rookh; de fingo högt beröm. Redan tidigare var Moore uppmärksammad i Finland; hans popularitet stegrades nu ytterligare.[2]

Skildringen av de litterärt livaktigas intressen i Finland blir lätt en upprepning av vad som sagts om förhållandena i Sverige, ty förbindelserna över Bottniska viken voro täta, och huvudparten av vad man läste, kom säkert fortfarande från det gamla moderlandet. Snellman har omtalat, att »bland öfriga svenska tidningar 'Argus', och 'Minerva', ja, Upsala-litteraturtidning» cirkulerade i hans lilla österbottniska hemstad.[3] I än högre grad tog naturligtvis den akademiker-miljö i Åbo, som Fredrika Runeberg i sina anteckningar berättat om, del av vad som skrevs i Sverige. Kring ärkebiskop Tengström, »universitetets vicekansler, den framstående författaren Franzéns och Kellgrens vän, och sjelf poet, samlades naturligtvis hvad Åbo ägde mest framstående i vetenskap och digt. [— — —] Den svenska skönlitteraturen isynnerhet poesin hade man, syntes det mig, till punkt och pricka reda på, och icke utkom just i dessa grenar ett så obetydligt häfte att man ej åtminstone kände förf. och boken till namnet.»[4]

[1] Svenskt biografiskt lexikon 2, s. 239 ff.

[2] Åbo Tidningar 1821 nr 97, 1823 nr 1 och 3; Mnemosyne 1823, spalt 26 ff.; se vidare Öller, a. a., s. 92, 93.

[3] Snellman, Saml. arb. 9, s. 338. Jfr Gardberg, Läsesällskapet i Gamlakarleby och dess samtida, HLHS 14, s. 296.

[4] Fredrika Runebergs anteckningar.

Trots sådana vittnesbörd och trots att det i en hel rad av Finlands små städer fanns läsesällskap, som vittna om ett ganska aktningsvärt bildningsintresse hos borgarsocieteten [1], får man dock på det hela taget ingen ljus bild av det kulturella livet i Finland under 1820-talet. De flesta skildringarna av förhållandena vid universitetet ge ett beklämmande intryck av mattheten och förstämningen i större delen av de äldre kretsarna och bristen på högre intressen hos hopen av studenter både i Åbo och — under de första åren efter akademiens flyttning — i Helsingfors.[2] De män, som lett de nyromantiska upprycknings-strävandena inemot år 1820, liksom tappade taget. Av tidskriften Aura lyckades man inte åstadkomma mer än två häften. Tidningen Mnemosyne, som upphörde 1823, hade i de sista årgångarna förlorat mycket av sin litterära ambition. Arwidsson antydde i första numret av Åbo Morgonblad, 1821, hur häftigt meningarna i Finland bröto sig om den nya skolans poesi, och han framhöll, att antalet litterärt intresserade voro för få, för att en inhemsk tidskrift skulle kunna äga bestånd, som tillfredsställde blott det ena partiet.[3] Det nya bladet blev som bekant av politiska skäl indraget efter nio månaders tillvaro. Åbo Tidningar, som mellan åren 1820 och 1827 redigerades av A. G. Sjöström, och Åbo Underrättelser, som startades år 1824 och för vilken J. G. Linsén svarade, innehöllo visserligen ofta dikter, noveller och litterära artiklar men voro mycket blygsamma till formatet och måste dessutom ta hänsyn till en publik, som satte lika mycket värde på att läsa om konkurstvister, auktioner, prästerliga befordringar, människoätares seder och haremskvinnornas dräkter. — Ingen av de poeter, som strängat sina lyror i Aura och

---

[1] Gardberg, a. a., HLHS 14, s. 265 ff.

[2] Bonsdorff, Flyttningen från Åbo till Helsingfors, i: Från universitetets första tider i Helsingfors, 1928, s. 7 ff.; Cygnæus, Saml. arb. 4, s. 114; Heinricius, Skildringar från Åbo akademi, t. ex. s. 156 ff., 186, 187; J. J. W. Lagus, Johan Jakob Nordström, s. 11, i: Acta Soc. Scient. Fennicæ 11; Rein, Johan Vilhelm Snellman 1, s. 31 ff.; Söderhjelm, JLR 1, s. 50—58.

[3] Åbo Morgonblad 1821, s. 6 och 7.

Mnemosyne, hade begåvning och styrka nog att samla sig till något större verk. Från Franzéns bortflyttning år 1811 ända fram till år 1830 utkom bara en diktsamling i Finland, Otto Tulindbergs talanglösa Terpsichore, 1826.[1] Dock, en ny uppryckning skulle åstadkommas av en grupp yngre män, som voro mera framgångsrika än de nyss nämnda.

[1] Jag räknar då ej sådana tillfällighetsverk som A. G. Sjöströms diktcykel Taflor af vådelden i Åbo och C. J. Luthströms erbarmliga parodi på den.

I. RUNEBERGS LITTERÄRA POLEMIK

Andra kapitlet

SKALDENS INSTÄLLNING FÖRE 1832 TILL DEN NYARE SVENSKA LITTERATUREN

»Omkring tiden af Runebergs studentår, märktes», säger skaldens hustru, »bland de unge vid universitetet ett nytt, liksom då vaknande, lif. Jag tror dock icke att Runeberg ännu kunde anses väckande härtill.»[1] Något sådant hade f. ö. knappast varit möjligt, ty han var inte långt hunnen i fråga om litterär beläsenhet och kontakt med vad som rörde sig i tiden. Han säger själv: »Tegnér, Atterbom och hela den nya skolan lärde jag känna först vid universitetet, ett bevis på, huru litet bekant med literaturen den omgifning var, inom hvilken jag förlefde mina första aderton år.»[2] Runeberg hade emellertid lyckan att komma in i en intelligent och vital kamratkrets, som livligt intresserade sig för vitterheten.

Under någon del av sin åbotid tillhörde Runeberg en fyramannaklubb, som hette Narrsällskapet. Namnet var bildat efter initialerna i deltagarnas tillnamn: N(ervander), A(scholin), R(uneberg) och R(abbe). I Finlands statsarkiv finns bevarad en av Runeberg författad granskning av ett poetiskt opus, som någon medlem lämnat in till klubbens bedömning. Det hette Försonings-Natten. Granskningen är ytterst obetydlig; man vill gärna tro, att den härrör från den första studenttiden, före Runebergs vistelse i Saarijärvi.

[1] Fredrika Runebergs anteckningar.

[2] Efterl. skr. 2, s. 229. Runeberg citeras i fortsättningen vanligen utan angivande av författarnamn.

Ödet har tillåtit sig en liten ironisk lustighet, i det att detta äldsta alster av Runebergs kritikerverksamhet börjar på följande sätt: »Det ledsammaste arbete jag känner är att recensera en annans stycken. För att kunna göra deras svagheter åskådliga måste man ofta taga alt på den värre sidan, och just derigenom att man tvingas att så tydeligen se deras fel beröfvas man njutningen af deras skönheter. För min del ville jag så gärna stå i samma förhållande till allas stycken, som till mina vänner: se endast deras dygder.»[1]

Det var emellertid inte denna lilla klubb, som skulle bli av betydelse för Runebergs utveckling, utan den vidare krets, som han var med i efter återkomsten till Åbo från Saarijärvi och till vilken sådana ynglingar hörde som Snellman, Lönnrot och Nervander, Fredrik Cygnæus, Bengt Olof Lille, Lars Isak Ahlstubbe, Nils Henrik Pinello och Runebergs blivande svågrar Gabriel och Fredrik Tengström.[2]

En hel rad av medlemmarna skrevo poesi, och naturligtvis diskuterade de varandras prestationer. Det var t. ex. inför vänner ur denna krets Runeberg år 1826 läste upp stycken ur Elgjagten, som kamraterna blevo så entusiastiska för, att de tänkte bekosta diktens tryckning.[3]

Kotteriets ledande begåvning var Johan Jakob Nervander, som redan hunnit skaffa sig en imponerande beläsenhet, och det inte bara i skönlitteraturen. Om honom och om hans förtrogne vän, Johan Kjemmer, har Snellman berättat, att »Geijers skrift: 'Thorild' inledt dem äfven på spekulationens bana, och att Thorilds egna och Ehrensvärds skrifter voro dem vid 18 och 19 års ålder välbekanta, att icke tala om Hammarskölds kritik och hela den vittert-kritiska litteraturen från romantiska skolans uppträdande i Sverige».[4] En sådan intresseriktning måste naturligtvis medföra, att diskus-

[1] Dokumentet är publicerat av R. Hausen i FoU 24, s. 92, 93.

[2] Strömborg, Biografiska anteckningar om Johan Ludvig Runeberg, ny uppl., 1, s. 81; Söderhjelm ger personkarakteristiker, JLR 1, s. 86 ff.

[3] Enligt N. H. Pinellos uppgift; Strömborg, a. a. 1, s. 75, 76.

[4] Snellman, Saml. arb. 7, s. 147.

sionen kamraterna emellan om den poesi man läste och skrev, blev både berikad och fördjupad.

Man har ofta tagit för givet, att Runebergs kritiska inställning till huvudparten av den svenska poesien fanns hos honom redan då han som ung student i Åbo arbetade på sin magisterexamen och var medlem av det nämnda kotteriet. Werner Söderhjelm betraktar det som självfallet, att dessa studenter icke kunde vara belåtna med någondera av de två huvudströmningar, som under de senaste årtiondena bekrigat varandra i Sveriges vitterhet. »Akademikernas tid var ohjälpligt ute, det kunde icke komma i fråga att söka företaga någon räddning av dem. För romantikernas onatur voro dessa sinnen alltför sunda och enkla [— — —].» Söderhjelm säger om de litterära åsikter Runeberg sedermera, år 1832, framlade i Helsingfors' Morgonblad, att de »sammanfattade helt visst kamraternas i Åbo tankar om grannlandets vitterhet och återspeglade både synpunkterna och det något summariska sättet att bedöma».

Det är ej mycket Söderhjelm anför såsom stöd för denna sin mening. Den grundar sig nog delvis på uppfattningen, att Runeberg på det hela taget var nästan oföränderlig i åsikter. »Det var ju i allmänhet med honom så, att vad han tyckte, det hade han tidigt lärt sig att tycka, och det tyckte han ända till sin död.»[1]

Detta är en sats, som man mycket ofta stöter på i runebergslitteraturen.[2] Den innehåller onekligen en stor procent sanning, men såsom arbetshypotes är den icke fruktbringande, och särskilt riskabel är den beträffande skaldens ungdomsår. Det har för icke så länge sedan anmärkts, utan tvivel med fog, att runebergsforskningen ofta för litet beaktat utvecklingssynpunkten.[3]

Söderhjelm är ej ensam om åsikten, att Runebergs motvilja mot den gängse litterära smaken var av mycket gam-

---

[1] Söderhjelm, JLR 1, s. 92, 93.

[2] Strömborg, a. a. 4: 2, s. 183; Topelius, Saml. skr. 23, s. 261; G. Lagus, Några hågkomster af Johan Ludvig Runeberg, i tidningen Östra Finland den $^{2}/_{1}$ 1878; jfr C. G. Estlander, Skrifter 1, s. 52, 53.

[3] P. Wieselgren, Runeberg och troslära, HLHS 10 (1934), s. 1.

malt datum. Strömborg t. ex. menar, att Runeberg i Åbo — det är fråga om år 1826 — ogillade »hela den då rådande riktningen med dess i det blånande fjärran svävande romantik och formlösa svärmeri». Även Fredrik Cygnæus' levnadstecknare, Emil Nervander, talar om att den åboensiska kamratkretsen speciellt ivrigt kritiserade fosforisterna.[1]

Det finns dock ett skäl, som till en viss grad talar emot dylika antaganden. Runebergs egen diktning stod under 1820-talet i ett starkt beroende av skalder, som han sedan suveränt skulle avfärda. Man kan svårligen tro, att han, då han t. ex. 1825 skrev sin veka Atterbom-inspirerade Swanesång eller år 1827 den burleskt naturmytologiska »Himlakropparnas upvaktning»[2] i Dahlgren-stil, var uppfylld av samma kritiska känslor, som han senare skulle ge uttryck åt.

Visst är det mycket troligt, att Runeberg och hans skämtlystna vänner gingo illa åt en hel del romantisk poesi. J. J. Nervander hörde till de på samma gång vassa och kvicka lynnen, som inte bruka låta något tillfälle att kritisera gå sig ur händerna. Att han och Runeberg inte hyste någon större aktning för t. ex. A. G. Sjöströms poesi är omvittnat[3], men

[1] Strömborg, a. a. 1, s. 79; Cygnæus, Saml. arb. 11, s. 58.

[2] Saml. skr. 2, s. 44, 45, resp. 82 ff.

[3] Skaldens hustru har berättat om hur missnöjd Runeberg blev med Sjöströms ändring i hans dikt Till Solen (v. Willebrand, Fredrika Runeberg, FoU 17, s. 176, 177; jfr G. Lagus, Den Finsk-Svenska Litteraturens Utveckling, Från utgången af det Gustavianska tidehvarfvet till Runebergs första uppträdande, s. 130—134). — Enligt C. Ehrström skall Runeberg till Sjöström ha lämnat en av sina dikter, som han själv föraktade men som han ansåg kunna duga i dennes tidning. Av det sammanhang, i vilket Ehrströms uppgift återges hos Strömborg (a. a. 1, s. 79), kunde man frestas tro, att den åsyftade dikten just vore Till Solen, 1826. Detta kan knappast ha varit fallet. Minst av allt kan det nedsättande yttrandet tas som bevis på Runebergs förakt för förebilden, Tegnérs solsång, ty denna beundrade Runeberg allt framgent (Strömborg, a. a. 1, s. 355). Bl. a. med hänsyn till uppgiften, att Sjöström ofta ansatt Runeberg med begäran om bidrag, förefaller det mig troligast, att Ehrströms berättelse gäller en episod e f t e r det Runeberg gjort sig värderad som skald, troligen i Helsingfors; också där redigerade ju S. en tidning. Obs. E. uppger ej, att dikten verkligen blev publicerad. De slutsatser Strömborg drar, äro därför knappast hållbara. Det kan tilläggas, att berättelsen skrivits ungefär ett halvt sekel efter tilldragelsen.

denne skalds popularitet var i dalande även i andra kretsar.[1] Det är dock stor skillnad på att nagelfara underhaltiga produkter eller kritisera misslyckade poetiska uttryck och att mera principiellt ta avstånd från en hel litterär tidsriktnings smak och stilmedel. Fosforisterna kunde ju kritisera varandra utan att dock upphöra att vara fosforister. Man behöver blott peka på skämtet med det egna lägret i Markalls sömnlösa nätter.

Visserligen kan man i en del av både Runebergs och Nervanders ungdomsdiktning alltifrån början märka en dragning till det enkla och naturliga.[2] Särskilt Runeberg hade en tydlig fallenhet för det konkreta uttryckssättet. Men han prövade sig ogenerat fram i olika stilarter. Många poem från Åbo-, Pargas- och den första Helsingfors-tiden visa tillfullo, att den osmyckade och verklighetstrogna skildringen alls icke var en p r i n c i p hos honom. En flyktig blick på metaforvimlet och personifikationerna i en dikt som Maj sång onödiggör alla bevis för att Runeberg ännu icke brutit med nyromantikens stilideal. Samma slutsats måste dras av en så sen dikt som Svartsjukans nätter. Den 25-årige skald, som kunde skriva:

»Och hennes blickar greto perlor till
En krona åt min segrande förhoppning», [3]

han har ännu ej nått fram till det stränga kravet på de poetiska bildernas enkelhet och sanning, till de stilprinciper, som vi nu kalla runebergska.

[1] Söderhjelm, Axel Gabriel Sjöström och hans vittra värksamhet, FoU 9, s. 126 ff.

[2] Jfr Söderhjelm, JLR 1, s. 96, och Hultin, Johan Jakob Nervander, FoU 19, s. 112—115. — Poemen i Nervanders Skrifter, utgivna 1850, efter hans död, äro ofta filade av utgivarna, varav Runeberg var en. En i doktorinnan Alice Borenius ägo bevarad poesibok innehåller av Nervander själv gjorda renskrifter av hans dikter samt åtskilliga med blyerts gjorda ändringar. Till några dikter finnas de ursprungliga manuskripten i behåll. Se Gustafsson, Ur J. J. Nervanders manuskript, FoU 19, s. 187 ff.

[3] Saml. skr. 1, s. 155.

I Åbo skrev Runeberg 1826 en serie parodier på några sånger ur Frithiofs saga, som ju utkommit föregående år.[1] Frithiof är i dessa parodier en student, vars vikingalynne huvudsakligen tar sig utlopp i dryckjom, vilda slagsmål och besök i jungfruburarna; han straffas av »Rectorn den satan»; Angantyr sitter och dricker på källaren bland »muntra Gymnasister» o. s. v. Förmodligen finns det i sångerna anspelningar på nyss timade episoder i det åboensiska livet, anspelningar, som numera ingen kan tyda i enskildheterna. Det är emellertid bekant, att studentlivet i allmänhet var rätt oregerligt och backanaliskt. Detta gyckel var nog livligt uppskattat i den burschikosa kamratkretsen. För nutida och något mera stadgade läsare är det dock föga njutbart. De nämnda parodierna ha ofta ansetts som »ett utslag av kretsens vanvördnad för Tegnér».[2] Men är inte detta att i dem intolka Runebergs senare tegnérkritik? Något försök att löjliggöra Tegnér själv eller ens hans stil är det svårt att hitta i dessa alster. Parodien var — då som nu och då mera än nu — en litterär genre, som långt ifrån alltid innebar

[1] Som Söderhjelm meddelat, JLR 1, s. 93, sammanfaller ett av manuskripten med en »Journal för Laborerandet höstterminen 1826». Parodierna publicerades efter delvis avvikande avskrifter i Ur dagens krönika, utg. af Arvid Ahnfelt, 1889, s. 1 ff.; efter Runebergs egna manuskript i Saml. skr. 2, s. 60 ff.

[2] Söderhjelm, JLR 1, s. 93. Jfr Heikel, Johan Ludvig Runeberg 1, s. 75; och Möller, Tegnér och Runeberg, i: »B. M. F.» 1934, nr 5: B, s. 25, 26. Man är skyldig påpeka, att även Runebergs nära vän och studiekamrat Fredrik Cygnæus talar om att Runeberg »i sin ungdom, medan herrligheten af 'Frithiofs saga' som mest tjuste och bländade halfva Europa, hånfullt parodierade och aktade alldeles otroligt ringa» »den präktigt glänsande meteoren Tegnér». Men detta är skrivet långt efteråt, i Om Fänrik Ståls sägner, 1861, Saml. arb. 3, s. 283. De »bevis» Cygnæus på ett annat ställe i samma arbete (s. 321, 322) andrager för att Runeberg tidigt ringaktade Frithiofs saga, äro alldeles misslyckade: att Tegnér aldrig fått »den ringaste makt» över Runebergs »poetiska åskådnings- och framställningssätt». — Wrangel känner sig ej övertygad om förlöjligande syfte (Runeberg och Tegnér, Inbjudningsskrift, Lund 1904, s. 15, 16). Strömborg anser, att parodierna blott avsågo att roa (a. a. 1, s. 354), likaså E. W. Olson (Runebergs tankar om Tegnérs skaldskap, Ungdomsvännen 1914, s. 43).

någon kritik mot förebilden.[1] Hur hade icke fosforisterna i Markalls sömnlösa nätter hanterat Aeneiden och Iliaden! Då C. F. Dahlgren år 1821 skrev Mowitz anlete och Den siste dryckeskämpen och år 1827 Movitz klagan, föraktade han säkert inte Menniskans anlete, Den siste kämpen och Ingeborgs klagan.[2] Lika litet behöver det ligga någon egentlig sidvördnad för författaren till Frithiofs saga i Runebergs parodiska skämtdikt. (Det är f. ö. inte uteslutet, att Runeberg fått uppslaget till hela denna krogpoesi just från Dahlgren.) Snarast kan man säga, att en sådan efterbildning visar, hur grundligt Runeberg läste Frithiofs saga. Det gjorde naturligtvis också hans blivande fästmö, Fredrika Tengström. Hon berättar i Min pennas saga: »Frithiofs saga läste jag snart efter dess framträdande, men ehuru föregången af ett stort beröm, gjorde den på mig icke särdeles intryck. Sednare smittades dock äfven jag af den gängse Tegnérmanin, och kunde recitera Frithiof nära nog vers för vers utantill, ännu länge sedan den uppfladdrande förtjusningen redan hunnit svalna.» — Det år hon var tillsammans med Runeberg i Pargas, bedrevs i familjerna Tengström och Lagus en formlig Frithiof-kult[3], som Fredrika nog inte skulle ha velat hänge sig åt, om Runeberg varit sarkastisk mot den. Sannolikt sommaren 1828, då ännu inte allt var klart dem emellan, ristade hon en gång på en vitstammig björk en rad ur Afskedet: »Frithiof, Frithiof, skola så vi skiljas?»[4] Runeberg

[1] År 1828 utgavs i Kalmar en dikt Brynolfs Äfventyr, i sjutton sånger, 94 sidor lång, författad av uppsalastudenten E. V. Ruda. Den är ett skämt med Frithiofs saga som mönster, men att Ruda beundrade Tegnér framgår tydligt av de inledande verserna Till Frithiofs Sångare, eller samme författares verk En tysk resandes ströfverier på svenska parnassen, 1830, s. 90 ff. För Runeberg kan dikten naturligtvis inte ha betytt något, men den säger oss, hur genren låg i tiden.

[2] Dahlgrens ovannämnda dikter trycktes i Opoetisk Calender för Poetiskt Folk, 1822, Winterhäftet, s. 124 ff., 155 ff., och Kometen $^{20}/_{12}$ 1827.

[3] W. Lagus, Från pojkåren och gymnasiet, s. 10. Jfr Schauman, Från sex årtionden i Finland, ny uppl., 1, s. 49.

[4] Lagus, a. a., s. 8; Strömborg, a. a. 1, s. 105, 335. Jfr Castrén, i: Runeberg, Saml. skr. 10, s. 61.

har använt denna lilla episod för sin dikt Mötet, författad samma år.[1] Det är svårt att tro, att han, då han skrev den, såg ned på Tegnér. — Flera forskare ha också visat, hur ofta tongångar från Tegnér återklinga i hans diktning från denna tid.[2]

Det första dokument av Runebergs hand — frånsett själva dikterna — i vilket man påträffar tydliga uttryck för den smakriktning, som senare skulle driva honom att uttala förkastelsedomarna över Sveriges poesi, är en skrift, som egentligen ej alls har med svensk litteratur att skaffa. Jag syftar på den akademiska avhandling, med vilken han meriterade sig för docenturen i latin och som offentligt granskades den 16 juni 1830. Dess ämne var en jämförelse mellan Euripides' och Senecas Medea-dramer.[3] Uppslaget till ämnestypen hade han förmodligen hämtat från en tidigare avhandling av professorn i lärdomshistoria, universitetsbibliotekarien Fredr. Wilh. Pipping. Denne hade som docent i grekiska gjort en liknande undersökning av två författares olika framställning av ett och samma ämne, nämligen Euripides' och Racines Iphigenia-tragedier; han hade jämfört dramernas handling, disposition och stil samt de skildrade personernas

[1] Saml. skr. 1, s. 75, 76.

[2] Bl. a. Ljunggren, Studier öfver Runeberg 1, s. 24; Estlander, Runebergs skaldskap, i: Runeberg, Saml. arb., Normaluppl., 8, s. 186, 204—207; Sylwan, Några ord om Runebergs ungdomsdiktning, Samlaren 1902, s. 58, 59, 63, 64; Wrangel, Runeberg och Tegnér, särskilt s. 14, 15; Böök, Svenska studier i litteraturvetenskap, s. 33 ff.; Castrén, Det ädlas seger, Nya Argus 1918, s. 100—102; densamme, Den gamles hemkomst, i: Festskr. tillägn. W. Söderhjelm, s. 81—83; Söderhjelm, JLR 1, s. 241, 243, 244, 246, 247; Nilsson, Vem styrde hit din väg, HLHS 11 (1935), s. 19, 21.

[3] Specimen academicum Medeam tragoediam Euripidis cum Medea Senecae comparans. Ånyo tryckt i Efterl. skr. 3, s. 3 ff. Översatt av W. Lagus, Strödda blad 4. Mina översättningar ansluta sig i regel tämligen nära till Lagus'.

karaktärer och därvid bl. a. sökt påvisa nationella och tidstypiska drag.[1]

Utom själva grundtexterna har A. W. Schlegels Ueber dramatische Kunst und Litteratur varit Runebergs viktigaste källskrift [2]; det var ett av senromantikens mest spridda och anlitade litteraturhistoriska verk. I fråga om värderingen av de ifrågavarande tragedierna avviker emellertid Runeberg avsevärt från Schlegel. Denne har knappast ord nog starka att uttrycka, hur underhaltiga han anser Senecas dramer vara. Runeberg erkänner många fel i hans Medea men vill dock ge detta stycke en plats vid sidan av Euripides' tragedi, bl. a. på grund av dess stora överlägsenhet i kompositionen.[3] Vi skola senare flera gånger ha tillfälle att se, hur typiskt för Runeberg kravet är på en enkel och klar disposition och hur han ideligen hävdar det gentemot de svenska skalderna.

Då Runeberg karakteriserar den romerska litteraturens nedgångsperiod, talar han om »tider [— — —], som helt glidit bort från det enkla och fika efter spetsfundigheter samt beundra halvfilosofiska floskler och välformulerade regler för liv och handling, men som inte förmå vare sig återge eller uppskatta den ursprungliga naturens höga gestaltningar».[4] — Det är alldeles samma beskyllningar han har att göra mot den svenska diktningen; han tycker, att den är alltför didaktisk, och längtar efter en enkel och naturlig poesi.

Om det spekulativa draget i den grekiske tragödens verk fäller Runeberg ett omdöme, som ordagrant kunde ingå bland

---

[1] Pipping, Comparationis, inter Iphigeniam in Aulide, Euripidis et Racinii, [— — —] P. I, II, Åbo 1812.

[2] Han använder en upplaga ur Bibliothek der Deutschen Classiker, Uppsala 1817. Runeberg citerar också W. D. Fuhrmanns innehållsrika Anleitung zur Geschichte der classischen Literatur der Griechen und Römer, Rudolstadt 1816.

[3] Specimen 1830, s. 7, 34—36; Lagus, a. a., s. 27, 79 ff., 85.

[4] »[— — —] temporum [— — —] a simplicitate plane prolapsorum argutiasque consectantium, flosculos semiphilosophicos normasque vivendi et agendi acute prolatas admiratorum, eminentes autem naturae ingenuae formas nec reddere nec aestimare valentium». Specimen 1830, s. 4; Lagus, a. a., s. 21.

det, som han har att andraga mot fosforisterna: »Eftersom all den filosofi han griper till, oftare synes vunnen genom lärd undersökning än framsprungen ur poetiskt skådande och inspiration, passar den inte till innehållet.»[1]

Både Euripides och Seneca klandrar han för att de alltför mycket skatta åt retoriken och föredraga ett fint och glänsande uttryck (»orationis subtilitatem splendoremque») framför en sant tragisk diktion. Seneca tycker om ordstål (»verborum pompam»).[2] Samma »skimrande glans», samma »klangfulla, en yttre sinnlighet fångande diction», samma »pomp i bilder och utflygter, som kan blända, huru oäkta den än må vara»[3], är det, som Runeberg så våldsamt och ihärdigt reagerar mot hos de svenska skalderna, inte minst hos Tegnér. För hans egna poetiska strävanden belysande är det i stället, då han bland Senecas förtjänster nämner, att denne i sin diktning skapat åtskilligt, »som gör intryck genom naturlig enkelhet och sanning».[4]

För vårt ämne är Runebergs första akademiska avhandling emellertid av mindre vikt, och den kan ej på långt när i djup och självständighet mäta sig med den avhandling han framlägger tre år senare. Det sammanhänger väl med att han mycket motvilligt gått till sin uppgift. »Högst besvärad af detta, som i allmänhet af de flesta officiella skrifverier, hittade han på alla möjliga förevändningar för sig sjelf, för att taga sig fri från detta arbete.»[5]

Från år 1831 härstammar ett intressant uppsatsfragment av Runeberg, vilket Valfrid Vasenius och Söderhjelm upp-

[1] »Philosophiaeque quidquid adhibetur, quod saepius a doctrina disquisitioneque adscitum, quam a poëtica profectum contemplatione et inspiratione videtur, argumento non respondet.» Specimen 1830, s. 7; Lagus, a. a., s. 25.

[2] Specimen 1830, s. 8; Lagus, a. a., s. 27, 29.

[3] HM $^{17}/_{12}$, $^{30}/_{1}$, $^{7}/_{9}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 60, 43, 102.

[4] »[— — —] ficta quaedam, quae naturali simplicitate et veritate animum movent». Specimen 1830, s. 8; Lagus, a. a., s. 29.

[5] Fredrika Runebergs anteckningar.

märksammat och den senare till större delen publicerat.[1] (Jag avtrycker det nedan som bilaga 1.) Man har hittills trott, att det är framkallat av en recension i Åbo Underrättelser den $^{8}/_{6}$ 1831.[2] Men det utgör i själva verket ett svar på en artikel, som stod införd i Helsingfors Tidningar den 23 februari samma år under rubriken: I anledning af den hos oss utkomna öfwersättningen af Serviska Folksångerna.[3] Denna artikel var på det hela taget mycket glädjande för Runeberg, ty den kallade serbernas sånger »en af hela den Europeiska Poesiens märkwärdigaste företeelser», och den tackade översättaren för att han »gjordt sina landsmän bekanta med en af forntidens werkliga litterära upptäckter, fyndet af de Serbiska dikterna, i bredd hwarmed Macphersons förtjenst fördunklas, såsom den ock i allt fall är twetydig.» Skribenten i Helsingfors Tidningar anmärkte dock på att Runeberg inte till sin översättning fogat några historiska upplysningar om serbernas litteratur. »Emedlertid torde wid en närmare eftertanka lätt erkännas och yrkas, att till djupare inträngande i andan af dessa nationella dikter nödwändigt hör kännedom af de omgifningar och förhållanden, under hwilka de framträdt i ljuset.»[4] Denna mening anföres så gott som ordagrant i Runebergs svar och upptages där till bemötande. »Skulle väl någon», fortsätter Runeberg, »vilja försvara dens sats, som påstode att man för att djupare intränga i en blommas natur och sentera dess skönhet hade af nöden

[1] Vasenius, Runeberg Suomen kansan runoilijana 2, s. 170 ff.; Söderhjelm behandlar det på spridda ställen i JLR 1, s. 335, 357—358, 393—395 (noterna till s. 342 och 358). Manuskr. i Borgå-samlingen; signum III. 5. 6.; början av uppsatsen saknas, antagligen också slutet.

[2] Söderhjelm, JLR 1, s. 356, 357; Mortensen, Runebergs förebilder än en gång, Samlaren 1908, s. 162; Hirn, Runebergskulten, s. 18.

[3] Denna artikel har Söderhjelm tydligen inte känt till, ty Ernst Lagus har förbisett den i sin redogörelse för presskritiken av Runebergs tidigare diktning. Den omnämnes emellertid av Öller, Ett kvarts sekel av vårt litterära liv, s. 108, och Hirn, a. a., s. 16 och 427.

[4] Artikelförfattaren avhjälper så denna brist genom att ur ett par tyska avhandlingar anföra en del upplysningar om serbernas miljö, nationalkaraktär och litteratur.

att veta om och hvilka Trädgårdsmästare uppdragit densamma huru ofta den blifvit vattnad i hvilken jordmån den vuxit o. m. d. Är icke allt detta blott en bisak, af intresse för det vettenskapliga men aldrig för det estetiska sinnet.»

Man kan ju räkna med att detta skrivits tämligen snart efter den insändare i Helsingfors Tidningar, som Runeberg vänder sig emot, alltså på förvåren 1831.

Det är under sådana omständigheter intressant att redan i Runebergs replik konstatera samma estetiska uppfattning och litterära värdesättning, som han skulle framlägga 1832 i sin egen tidning Helsingfors' Morgonblad.[1] Fragmentet är en entusiastisk lovsång till »Naturmenniskornas productioner» i jämförelse med alla »begrepp-skalders» diktning. Tydligast är föraktet för göterna. »Leopolds redbara dygd gör ej mer något furore, och ändå tror man att våra Frejor och Angantyrer skola beständigt senteras. Visserligen äro mythiska gudomligheter och så äfven dygd ära fosterland m. m. såsom poetiska åskådningar såsom ideer eviga skönheter och träffa hjertan i alla tider; men figurerande som toma begrepp, huru präktigt klädda som helst, beundras de i dag och förgätas i morgon.» Som en motsats till de abstrakta diktarna upphöjer Runeberg sin älsklingsskald Franzén: »Det fanns en Skald — hans namn har jag redan nämnt — under den redbara dygde perioden i Svenska litteraturen som besjöng dygden så flitigt som någon annan; men med den stora skillnad att den ej syntes såsom rubrik i hans stycken, utan lefde der i sina elementer: oskuld kärlek och glädje. Få se om vår tid får någon som *så* besjunger Hedna Gudarna, äran och Nordens kraft? Hittills har en sådan ej visat sig.»

Vi finna här det tema anslaget, som Runeberg skulle utföra och variera i parodierna i Morgonbladet under november och december 1832. Likaså finna vi det för honom så typiska jämställandet av den gamla akademiska abstraktionspoesien med den nyare romantiska reflexionsdiktningen[2];

[1] Påpekat av Vasenius, a. a., s. 170 ff.

[2] Jfr t. ex. HM $^{17}/_{12}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 60 (jämförelsen mellan Tegnér och Leopold).

»förgäfves klär sig begreppet i brudgumsdrägt af rim och meter — bruden [d. v. s. poesien] kommer i evighet icke».

Repliken mot Helsingfors Tidningar var av allt att döma ämnad att också den offentliggöras i något av huvudstadens blad. Men den blev aldrig tryckt. Varför? Ett skäl kunde vara, att den var alltför koncentrerat skriven. Utom de nyss anförda snärtarna mot den samtida svenska diktningen innehöll den ett ganska tungt filosoferande resonemang om skönhetens och harmoniens väsen och om dess oförenlighet med all »sjelfcentrifiering». Det är ganska antagligt, att Runeberg vid närmare begrundande fann detta alltför hårdsmält för tidningspubliken.

Vidare är det inte omöjligt, att han redan nu, under förra hälften av år 1831, hyste planer på egen tidningsmannaverksamhet och att han då drog sig för att i förväg slösa med de synpunkter beträffande det litterära läget, vilka han hade på hjärtat. I varje fall kom han senare att gå tillbaka till detta sitt första försök i estetiskt författarskap. Flera morgonbladsartiklar äro vidlyftigare utläggningar av tankegångar, som han här framkastat.[1]

Ända till nyåret 1832, då Runebergs egen tidning startades, kunde han dock inte hålla inne med sin oförgripliga mening om en svensk författare, vars stil han föraktade men som nyligen ansetts värdig ett pris av Svenska akademien. Runebergs första polemiska pressinlägg utgjordes av en Dahlgren-parodi, som forskningen först nyligen lagt märke till.[2]

[1] Det citerade omdömet om Franzén lånar han nästan ordagrant till sin recension över Euphrosynes dikter ($^{24}/_{8}$ 1832), vilken även i andra partier tämligen nära överensstämmer med fragmentet. En annan passus: att historien är »endast med betingande af lif möjlig, är ett portrait blott deraf härmande i några stela konturer de lefvande anletsdragens lättast ertappade nyanser», har Runeberg delvis inryckt i recensionen av G. H. Mellins historiska berättelse Flickorna i Askersund (HM $^{7}/_{12}$ 1832; Efterl. skr. 1, s. 307).

[2] Dikten är av Castrén införd i Runebergs Saml. skr. 2, s. 149 ff.

Den publicerades i Stockholms Posten. Detta för oss in på en något omständlig fråga, om Runebergs hjälp åt redaktören Anders Lindeberg.

Strömborg säger, att Runeberg enligt sin egen uppgift föranleddes till sina angrepp mot de nya skolorna i Sveriges vitterhet »av en litterär fejd, som fördes mellan några av deras representanter, speciellt Dahlgren och von Beskow, och litteratören kapten Anders Lindeberg». När Strömborg sedan ur minnet skall referera Runebergs meddelanden om denna fejd, gör han det i ord, som måste syfta på en senare fas av striden, den s. k. Flugsmälle-fejden.[1] »Flugsmällan» var en anonym broschyr, i vilken Bernhard von Beskow delvis kvickt men mycket obarmhärtigt utsatte kapten Lindeberg för det grövsta gyckel. Den utdelades emellertid först den 17 jan. 1833 — såsom bilaga till Stockholms Dagligt Allehanda — och kan därför, som Söderhjelm påpekat, svårligen ha medverkat ens till Runebergs recension av Sverges anor, vilken ju trycktes i Morgonbladet den 1 febr. 1833. »Man kan knappast antaga, att Runeberg redan då läst skriften och erfarit vem författaren var.»[2] Strömborgs uppgift, att Runeberg kastat sig in i den litterära fejden av misskund med Lindeberg, anser Söderhjelm därför bero på något minnesfel.

Emellertid uppträdde ej von Beskow i striden först med Flugsmällan. Kapten Lindeberg hade i sin tidning gjort envisa och upprepade anfall på teaterstyrelsen[3], och därigenom givetvis retat von Beskow, som var Kungliga teaterns direktör. Lindebergs levnadstecknare uppger, att det var von Beskow, som stod bakom tidningen Heimdalls försmädliga utfall mot

[1] Strömborg, a. a. 1, s. 204, 205.

[2] Söderhjelm, Bernhard von Beskows brev till Runeberg, FoU 26 (1912), s. 2. I andra uppl. av sin biografi, 1, s. 365, återupprepar förf. däremot utan ändring ordalydelsen i första uppl., att Flugsmällan kan ha medverkat till recensionen av Sverges anor.

[3] T. ex. i artikeln Litterär komplott ($^{18}/_{7}$ 1831), Något litet om teatern ($^{5}/_{10}$—$^{7}/_{10}$), Något om Kungliga teatrar i allmänhet och Kungliga teatern i synnerhet ($^{29}/_{10}$—$^{5}/_{11}$). Lindebergs ovilja mot Kungl. Teaterns ledning var för övrigt äldre än så, men de angrepp han gjorde före $^{1}/_{2}$ 1831, då v. Beskow blev teaterdirektör, höra ju inte till detta sammanhang.

honom under år 1831.[1] (Se t. ex. Heimdall $^{13}/_{8}$ och $^{27}/_{8}$.) I varje fall var det ingen svårighet att räkna ut, att teaterdirektören hade sin hand med i skämtet med kapten Lindeberg den 4 november på Kungliga teaterns egna tiljor. En skådespelare P. E. Sevelin, som utförde en komisk roll »herr Magerman», inlade då i sin roll en nidvisa om Farbror Mårten — det var ett av Lindebergs öknamn — vilken stått i Aftonbladet några dagar förut.[2] Lindeberg tog häröver mycket illa vid sig och beklagade sig i sin tidning (7 och 11 november). Alltså: von Beskows drift med Stockholms Postens redaktör kan ha varit Runeberg bekant, innan han skrev sina morgonbladsartiklar.

Vad Lindebergs mellanhavande med Dahlgren beträffar, så var det av gammalt datum. Redan i andra Markallsnatten, som ju huvudsakligen hade Dahlgren till författare, blev Lindvurmen, d. v. s. Lindeberg, doppad opp och ner i glömskans flod, och Dahlgren hade till och med planerat att ägna honom en särskild episk sång, Lindvurmiaden.[3] Lindeberg hade givit svar på tal, och gnabbet hade fortsatts — ofta i rent lymmelaktig ton — under hela 20-talet.[4] I andra delen av sina Samlade ungdoms-skrifter, 1828, överöste Dahlgren sitt offer med en störtsjö av otidigheter, delvis syftande även på Lindebergs yttre person.[5]

Runeberg uppträdde nu till Lindebergs bistånd och insände till Stockholms Posten en Dahlgren-parodi, som står att läsa i tidningen den 25 okt. 1831 under rubriken »*Vårsång* i Hr D—ns manér. (Insändt.)». Den överensstämmer praktiskt taget fullständigt med den vårvisa, som Runeberg sedermera passade in i sin recension av Dahlgrens Freja i

---

[1] H. Lindeberg, Anders Lindeberg, s. 64.

[2] Aftonbladet $^{31}/_{10}$ 1831.

[3] Fredlund, Carl Fredrik Dahlgren, s. 201 och 212. — Karin Allardt har i anmärkningarna till Strömborg, a. a. 1, s. 349, uppmärksammat, att både v. Beskow och Dahlgren tidigt kommo i ett spänt förhållande till Lindeberg.

[4] Se t. ex. Kometen $^{24}/_{12}$ 1825, $^{1}/_{3}$ och $^{13}/_{12}$ 1826, $^{3}/_{3}$ och $^{22}/_{9}$ 1827.

[5] Dahlgren, Samlade ungdoms-skrifter 2, s. 172—182.

Helsingfors' Morgonblad ($^{16}/_{3}$ 1832) och är inte bara ett skämt *i* Dahlgrens stil utan även ett skämt *med* Dahlgrens stil, med hans överflöd på ljudhärmande ord, hans nonchalans och hans plattheter.[1]

Bevisen på Runebergs partitagande för Lindeberg inskränka sig icke till insändandet av vårsången. I Frejarecensionen uppträder som bekant Dahlgren i egen person och vidare tidningen Heimdall; båda låter Runeberg göra sig skyldiga till mer eller mindre plumpa anspelningar både på »Farbror Mårten» personligen och på Stockholms Posten.[2] Och en av bedrifterna, som »Nordens kraft» får på sin lott att utföra, är att anfäkta Stockholms Posten.[3]

Emellertid kan det ju inte vara bara medkänsla med en stackars hackkyckling i den svenska pressen, som förmått Runeberg att träda emellan. Det skulle vara för liten orsak till så stor verkan. Inte ens det förhållandet, att Lindeberg anfölls av två författare, vilkas maner Runeberg inte kunde tåla, räcker till att helt förklara saken. Att Runeberg räckte Lindeberg en hjälpande hand sammanhänger säkert med att de — alla stora olikheter till trots — dock som vi sett i vissa stycken hade samma värdesättning av den dåtida diktningen.[4] Det fanns — utom de speciella överensstämmelserna — något som Runeberg kunde sympatisera med i Lindebergs konstentusiasm; det är något besläktat i den senares raseri över att Atterboms poesi kunde jämställas med det yppersta och fullkomliga, och i Runebergs vånda över att publik och press ägnade medelmåttan sin dyrkan. Bådas temperamentsfulla och ensidiga kritik vill gärna antingen beundra eller förkasta, den anlägger inte många, rika synpunkter, men de få den anlägger, hävdar den med varm känsla; den kan inte

[1] Saml. arb. 6, s. 122 ff. — Visan måste som synes vara författad så tidigt, att en del av de förut omnämnda anfallen på Lindeberg inte kunna ha givit impulsen därtill. Så mycket mer böra de ha bidragit att stimulera Runebergs stridslust.

[2] Saml. arb. 6, s. 111, 120, 129, (137, 141,) 147

[3] HM $^{9}/_{11}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 150.

[4] Se ovan s. 6, 7.

riktigt lugnt konstatera ett fel i ett konstverk utan blir upprörd över det. Den skiljer sig avsevärt från t. ex. Heimdalls mera mångsidiga kritik, som Runeberg tycker är ett försök att tuta med två munnar, och som i regel saknar verkligt patos, vare sig den beundrar eller kritiserar, och därför lätt får en ton av antingen obligatorisk vördnad eller farbroderlig nonchalans.

Det är inte min mening att påstå, att Runeberg tagit särdeles djupa intryck av Lindebergs förakt för fosforistisk stilsvulst och hans skepsis mot de götiska ämnena. Men det har i alla fall sitt intresse att se, att kontakten mellan den gamla akademiska smaken och den »börjande» reaktionen mot fosforismen aldrig brutits.

I slutet av november utsände bokhandlaren och boktryckaren Frenckell inbjudan till prenumeration på Helsingfors' Morgonblad.[1] »Redactionen har Hr Mag:r Docens *Runeberg*, med bidrag af Hrr Docenter, Kyrkoherden *Laurell*, *Rein* och *Nervander* samt åtskilliga andra Litteratörer, åtagit sig.» — Vilken publik tidningen främst ville vända sig till, framgår av de två första punkterna i översikten över det kommande innehållet. De upptaga nyheter från universitetet och gymnasierna samt ecklesiastika meddelanden. Fortsättningen av programmet anger tydligt, att tidningen skulle få en övervägande litterär prägel:

»3:o *Recensioner af utkomne Arbeten, såväl Utländske, som Inländske. I synnerhet skall den Svenska och Finska Litteraturen med möjligaste fullständighet afhandlas.* Rent vetenskapliga Skrifter äro härunder endast undantagsvis, nemligen då de kunna påräkna intresse hos en större Allmänhet, inbegripne.

4:o Kortare Skaldestycken.

5:o Artiklar af blandat innehåll: Historiska och National-

[1] Bilaga till Finlands Allmänna Tidning $^{29}/_{11}$ 1831. — Morgonbladet efterträdde som bekant Tidningar ifrån Helsingfors, som utgivits 1829—1831 på samma tryckeri och redigerats av professor Sjöström.

Oeconomiska uppsatser, *Characteristiker af utmärktare Författare*, Biographier, Berättelser och Noveller, dels originaler, dels öfversatte, skildringar af folkscener, *Satyrer*, m. m.»[1]

Att Runeberg redan på förhand beslutat låta sina kritiska synpunkter på den svenska skönlitteraturen komma fram i det blad, för vilket han skulle bli huvudredaktör, kan man ta för givet. »Satyrer» innefattar naturligtvis parodier i stil med den elaka Dahlgrensvisa han nyss sänt över havet.

Även den sjätte punkten i tidningsprogrammet kan vara av ett visst intresse att anföra: »Utdrag af läsvärda Artiklar i utländska Journaler; i hvilket afseende Redactionen också redan gått i författning derom, att åtskilliga Utländska Periodiska skrifter, af erkänd förtjenst och allmännare omfattning, från början af nästa år skola stå den tillhanda.»

Först på sjunde och sista plats komma »Intressantare nyheter för dagen».

Runeberg kunde påräkna bidrag till sin tidning inte bara av de ovan nämnda medredaktörerna utan även av andra förmågor — professor J. J. Tengström, Elias Lönnrot, Fredrik Cygnæus m. fl. — medlemmar i den fria diskussionsklubb, som startats våren 1830 och sedermera kallades Lördagssällskapet.[2] Dess verksamhet forsatte under Runebergs hela helsingforstid. För alla deltagarna kom denna klubb att förbli ett skimrande minne, och de ha i översvallande ordalag prisat den blandning av sprudlande munterhet och givande tankeutbyte, som där bjöds.[3] Det var en så småningom alltmer vidgad krets av unga akademiker, som en gång i veckan samlades i sällskapet, alla ivrande för en nationell och kulturell uppryckning på skilda områden.

Snellman har om Lördagssällskapet berättat följande:

[1] Kursiveringarna gjorda av mig.

[2] Strömborg, a. a. 1, s. 146 ff.; Söderhjelm, JLR 1, s. 131 ff.

[3] Cygnæus, Saml. arb. 4, s. 145, 146; Fredrika Runebergs anteckningar m. fl.

»Dess ändamål var litterärt. Genom gemensamma sammanskott hopbragta medel användes till uppköp af litteratur, nemligen i Sverige utkommen. Andra böcker blefvo oss för dyra. Hvarje nytt häfte af Bruzelii tyska klassiker anskaffades genast. Från våra möten om lördagarne fick hvar och en medtaga två böcker eller flere, om tillgång fanns. Efter två veckor måste lånet återställas. Vid slutet af terminerna delades böckerna i så många lotter, som föreningen hade deltagare, och genom lottdragning afgjordes, hvilka böcker enhvar erhöll till sin egendom. Sålunda blef det slut med vårt bibliotek, men följande termin började vi på nytt. På detta sätt voro vi i tillfälle att för en obetydlig utgift läsa ganska mycket litteratur.» Låntagarna fingo vid sammankomsterna referera böckerna, och så diskuterade man dem.[1]

Ett så stimulerande umgänge som det Lördagssällskapet medförde, bör i hög grad ha vidgat Runebergs litterära horisont. Orienteringen i den nyaste vitterheten och kontakten med vad som skrevs i utländska tidskrifter och tidningar — även sådana nummer, som blevo förbjudna i Finland — måste ha underlättats därav, att några av sällskapets medlemmar tjänstgjorde vid censuren.[2] Professor J. M. af Tengström var ledamot av Censurkommittén, adjunkten J. J. Nordström var sekreterare och docenten Gabriel Rein copist vid samma kommitté, och Nervander tjänstgjorde en tid som sekreterare vid Censuröverstyrelsen.[3] Gynnad av många omständigheter gick Runeberg sålunda till sitt kritikervärv.

[1] Rein, Johan Vilhelm Snellman 1, s. 76. Det bör påpekas, att Snellman med ordet litterärt icke kan mena blott skönlitterärt. Diskussionerna om skönlitteraturen tyckas inte ha d o m i n e r a t sällskapets sammankomster under de två första åren. Se nedan s. 296, 297.

[2] Långa rader nummer av de svenska tidningarna förbjödos i Finland. Jfr brev från vicebibliotekarien A. Blomqvist till A. J. Sjögren $^{8}/_{5}$ 1831 (HUB): »Hvad inom Svenska litteraturen försiggår, är mig alldeles obekant, då vi inga tidningar få se. Här är censuren i den vägen ytterst sträng.» — Swenske Medborgaren förbjöds helt enl. Censuröverstyrelsens protokoll $^{8}/_{6}$ 1831, Stockholms Posten enl. diarium över avgångna brev $^{26}/_{5}$ 1832, Stockholms Dagligt Allehanda enl. d:o $^{1}/_{3}$ 1833, Aftonbladet, Journalen och Correspondenten enl. d:o $^{4}/_{12}$ 1833.

[3] Censuröverstyrelsens diarium över avgångna brev $^{26}/_{1}$ och $^{16}/_{2}$ 1830 samt protokoll sistnämnda dag (Finlands statsarkiv). Nervander beviljades tjänstledighet $^{17}/_{1}$ 1832, »i anseende till flere, såväl Academiska som enskildta göromål», och avsked $^{19}/_{7}$ samma år.

Albert Nilsson säger på ett ställe, att Runebergs polemiska artiklar 1832—1833 »närmast voro föranledda av»[1] missräkningen över att Svenska akademien i december 1831 inte tilldelade honom stora priset för hans sedermera så allmänt beundrade tävlingsdikt Grafven i Perrho. Såsom av det föregående framgår, får man inte föreställa sig, att Runebergs kritik av dåtidens svenska diktning skulle ha uteblivit, om han sluppit känna förtrytelsen över akademiens domslut.

Martin Lamm har i en uppsats »Grafven i Perrho och Svenska akademien»[2] erinrat om att de aderton i början av år 1831 ifrågasatt att belöna Runeberg med Lundbladska priset för hans första diktsamling men avstått därifrån av politiska skäl.[3] Det är mycket sannolikt, anser Lamm, att skalden fått reda på dessa skäl, kanske t. o. m. fått en uppmaning att insända något till akademiens nästa pristävling, där han kunde vara anonym och de politiska hänsynen alltså inte behövde spela någon roll. Huru som helst, Runeberg tävlade på hösten samma år med Grafven i Perrho. En del akademiledamöter tyckas till en början ha lutat åt att utmärka dikten med stora priset, men man stannade vid att ge den det mindre och jämställde den därigenom med Nicanders Månskensnatten i Albano[4], Assar Lindeblads Fremlingen[5] och C. A. Hagbergs översättning av en episod ur Tassos Gerusalemme liberata, vilka dikter vid samma tillfälle belönades. Lamm anser det troligt, att de politiska farhågorna trots allt blivit utslagsgivande, förmodligen efter påtryckning från högsta ort; Karl XIV Johan var rädd för allt, som kunde stöta hans vän tsaren, och Runeberg hade

[1] Nilsson, Tre fornnordiska gestalter, s. 302.

[2] I: Festskrift tillägnad Yrjö Hirn, Hfors 1930.

[3] Att Runeberg hoppats på Lundbladska priset, finns det väl intet bevis för, men nog är det högst sannolikt. Säkert visste han — genom ärkebiskop Tengström t. ex. — att detta pris en gång (år 1794) tilldelats en ung finländsk debutant, nämligen Franzén, som nu satt i akademien och dessutom uttalat sig mycket artigt om Runebergs till honom dedicerade diktsamling. (Schück, Svenska akademiens historia 2, s. 67 ff.)

[4] Nicander, Hesperider, 1835, s. 142 ff.

[5] Lindeblad, Dikter. Första häftet, 1832, s. 1 ff.

ju varit inblandad i en historia, vilken väckt stort rabalder i Petersburg, den beryktade skålen för de upproriska polackerna.[1] Även Schück tror, att politiska hänsyn spelat in, men menar dock, att akademiens majoritet låtit sitt votum bestämmas av estetiska synpunkter.[2]

När den mindre guldpenningen anlände till sin adressat i Finland, inträffade den ofta återgivna episoden, att pristagaren kastade den mot kakelugnen, så att den fick en »bula». Fredrika Runeberg, som på gamla dagar väl erinrar sig historien, vill bestämt fritaga sin man från misstanken, att detta skedde av »vrede» eller »någon slags såradt högmod»; men att tilltaget inte härflöt ur några vänliga känslor för Svenska akademien, är hon naturligtvis på det klara med. »Det var ett yttrande af öfverdåd för ögonblicket, blandadt möjligen med litet ringskattande af såväl sjelfva akademin, som i synnerhet af dess mindre pris, ett pojkaktigt tag, som väl kanske jag för min del ansåg nog mycket sidvördande, ehuru Rbg hade redan yttrat penningen skulle bortvexlas. Hvad derföre kunde erhållas var nog behöfligt, och medaljen ej nog värderad för att behållas [— — —].» — Om nyanserna är det ingen anledning att diskutera; klart är, att Runeberg ansåg sig orättvist bedömd. — Föga angenämt torde han ha känt det att bli jämställd med en poet av Lindeblads rang. Dennes pekoral i Blekings-blommor 1828 voro i den runebergska kretsen uppskattade till sitt rätta värde, det framgår av vad Fredrika Runeberg på annat håll i sina anteckningar berättar: »Huru skrattades icke t. ex. åt, om jag rätt minnes, Assar Lindeblads vers 'Skön Drifva' huru:

I nordanväder
Hon luftar de skira hvita kläder.»[3]

I Fredrikas anteckningar finns det också ett stöd för Lamms förmodan, att skalden åtminstone i någon mån varit under-

[1] Strömborg, a. a. 1, s. 178—180; Sælan, J. L. Runeberg och Kejsar Nikolai I, FT 85 (1918), s. 237—243; Lamm, a. a., s. 248.

[2] Schück, Svenska akademiens historia 4, s. 328 ff.

[3] Se Lindeblad, Blekings-blommor, s. 30.

kunnig om spelet bakom kulisserna i den vittra domstolen: »Att inom Akademien röster uttalat sig för att Rbg borde få den större medaljen kände vi.»[1]

De förut behandlade dokumenten visa, att Runeberg med all sannolikhet redan innan han fått besked om motgången i tävlingen beslutat göra sitt angrepp på den samtida svenska poesien. Likafullt kan man nog med Lamm anse, att besvikelsen över de adertons domslut inverkade på anfallets utformning. Det beror knappast på en slump, att Runeberg år 1832 fortsätter sitt gyckel med C. F. Dahlgren i en recension av dennes Freja, just det verk, som i början av år 1831 fått Lundbladska priset, vilket förmenats Runebergs diktsamling.[2] Även sina medtävlare Assar Lindeblads och Nicanders poesi ger han en släng av sleven.[3] Hårdast åtgången blir slutligen Bernhard von Beskows dikt Sverges anor, som år 1824 vunnit akademiens stora pris.

[1] Jag har återgivit dessa Fredrika Runebergs efterlämnade anteckningar, därför att de förut ej i detta sammanhang citerats. Annars har Runebergs reaktion inför utgången av tävlingen ofta diskuterats och debatten har resumerats och bedömts av Hirn, Runebergskulten, s. 19—24.

[2] P. Nordmann har i uppsatsen Runeberg och Svenska Akademien, FoU 7 (1893), s. 102, missuppfattat Ljunggrens Svenska akademiens historia 1786—1886, 2, s. 43, och tror, att det var Fredrika Bremer, som 1831 fick Lundbladska priset.

[3] Saml. arb. 6, s. 63, 167.

Tredje kapitlet

KAMPANJEN 1832—1833

Går man nu till de litterära artiklarna i de första årgångarna av Helsingfors' Morgonblad, frapperas man starkt av planmässigheten i Runebergs kampanj. Att han åsyftade en omvälvning inom den svenska vitterheten, uttalade han fullt tydligt först under det senare halvåret av 1832, under det förra endast antydningsvis.

Tidningens första nummer innehåller kritiken av Svenska akademiens valspråk. Skalden får här tillfälle att framställa sin grunduppfattning om den konstnärliga skaparkraftens natur; säkerligen var detta avsett som en inledning till det följande kritiska fälttåget. Försiktigt låter Runeberg sin åsikt skymta, att den totala revolution, som nya skolan gjorde anspråk på att ha åstadkommit i svensk poesi, varit mera skenbar än verklig; det var antydningar, som måste spänna publikens intresse. — I slutet av januari följer en uppsats om Anna Maria Lenngren, belysande för författarens egna poetiska ideal. Runeberg säger sig våga hysa den övertygelsen, att man i en framtid skall tilldöma Fru Lenngren »en rang bland Svenska Författare, vida öfver den, hon nu i allmänna tonen comparativt innehar.» Alltså: en omvärdering förestår. Han berömmer just sådana egenskaper hos hennes poesi, som sätta den i motsats till den senaste tidens. »Hennes sånger äga intet af denna klangfulla, en yttre sinnlighet fångande diction, som förskaffat några sednare författares, så kallade, praktvers popularite [— — —].»[1] Praktvers var det av Runeberg hjärtligt avskydda epitet, som

[1] HM $^{30}/_{1}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 45, 43, 44.

brukade sättas på Tegnérs poesi. — Den 17 februari gör Runeberg ett mycket fränt utfall mot den samtida svenska litteraturkritiken.[1] — Den 12 t. o. m. 30 mars kommer den skojfriska parodien på C. F. Dahlgren, nu inte en enkel visa blott utan ett typiskt dahlgrenskt, ordrikt prat med läsekretsen, både på vers och prosa.[2]

Allt detta var emellertid blott förberedelser. Under hösten följa de mera stort anlagda anfallen. Recensionen av Euphrosynes Samlade dikter i slutet av augusti innehåller en mycket sträng kritik av den gustavianska tidens poesi och understryker, hur nödvändig den reformation i svenska vitterheten var, »af hvars utförande den nya skolan skördat en förtjent ära». Men den säger också, att brytningen rättfärdigats »genom det gamlas fall mer än genom det nyas införande», och Runeberg yppar klart sin åsikt, att Sverige »äger blott medelmåtta i sin poesie». Det värsta är, säger han, att denna medelmåtta görs till föremål för dyrkan. »Att efter förmåga rycka glittret af bilderna och blotta dem till deras sanna värde [— — —] blir derföre en mensklig och medborgelig plikt.»[3] Runeberg skrider därför till en uppgörelse med fosforisternas fel i poesien; exempel på dessa fel hämtas från Euphrosyne. — Den 9 och 26 november gör tidningen det stora anfallet på den götiska och skrytsamt fosterländska diktningen[4], och den 30 november satiriseras grymt Tegnér och tegnérepigonerna.[5] Den 14 t. o. m. 21 december följer så sammanfattningen, en generalinventering av »Sveriges nu gällande poetiska Litteratur» med högst nedslående bokslut.[6]

En ingående recension över ett enstaka verk skulle sedan visa, hur underhaltiga produkter den allmänna opinionen såväl som Svenska akademien kunde uppskatta. Det var

[1] Efterl. skr. 1, s. 335 ff.
[2] Saml. arb. 6, s. 109 ff.
[3] HM $^{24}/_{8}$—$^{7}/_{9}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 88 ff.
[4] Saml. arb. 6, s. 148 ff., 158 ff.
[5] Saml. arb. 6, s. 161 ff.
[6] Saml. arb. 6, s. 46 ff.

granskningen av Sverges anor (1 t. o. m. 8 febr. 1833), mera obarmhärtig, också mera småaktigt rigorös, än någon av de föregående.[1]

Jämsides med dessa angrepp tryckte Runeberg en rad recensioner, där den polemiska prägeln ej var så dominerande, detta väl därför, att de verk han i dem behandlade, ej framträdde med anspråk på att vara stor konst. Alla dessa recensioner rörde romaner, av andraplansförfattare, saker som nu ligga glömda och olästa. Viktigast och störst är granskningen den 6 och 9 april 1832 av »Snapphanarne. Gammalt nytt om Skåne, från sjuttonde seklet; af O. K.»[2] Som titeln antyder, är det fråga om ett verk i den historiska genren, med mönster från Walter Scott.[3] Runeberg påpekar och berömmer drag av »verkelig natur och localfärg» — tidens slagord på romanteknikens område — men han är inte okritisk mot genren; Snapphanarne liknar, säger han, största delen av de historiska romanerna däri, att den hopar dött historiskt stoff och skildrar händelser utan att uppvisa skeendets inre motivering och nödvändiga sammanhang.[4] Den 27 juli—3 augusti anmäles romanen Främlingen från Norden av uppsalaskalden Ruda (som Runeberg i förbigående sagt

---

[1] Efterl. skr. 1, s. 287 ff.

[2] Saml. arb. 6, s. 67 ff.

[3] Författare har antagits vara C. O. Palmstierna (Lindström, Walter Scott och den historiska romanen och novellen i Sverige, s. 193, 194) eller A. R. Mannerheim (Nelson, Sophie von Knorring, s. 208).

[4] Både i fråga om synpunkter och formuleringar kommer Runeberg här mycket nära Chr. Molbechs kritik av Ingemann. Se särsk. Nordisk Tidsskrift for Historie, Literatur og Konst, 2, 1828, s. 277 och 295: »Det er overhovedet et Feilgreb hos vor Forfatter (som han vist nok deler med en utallig Mængde andre Efterlignere af W. Scott), at han har givet det Materielle en alt for stor Overvægt i sin Roman; og tillagt eller tiltroet det en Virkning og Betydning, som det aldrig kan faae, hvor det ikke tiener et aandeligt Princip, og af dette faaer et poetisk Liv [— — —].» Men Molbechs kritik hade redan givit genljud i svensk press. Jfr ovan s. 32.

stått i brevförbindelse med[1]). I båda dessa recensioner gör Runeberg ganska intressanta reflexioner och omdömen om romantekniken, i den förra främst om karaktärsskildringen, i den senare om dispositionen. Att han inte har mycket intresse till övers för »den sentimentalt pathetiska gamla Romantonen», som i det närmaste utkonkurrerats av Scott-genren, visar en anmälan den 17 augusti av »Ande-lunden vid Kassin. Svenskt Original af Fröken R***».[2] (Bakom denna signatur döljer sig det klingande namnet Constantia Carolina Amalia von Strussenfelt.) Den 7 december har Runeberg en hjärtlig artikel om en bok av sin till Sverige överflyttade landsman G. H. Mellin, en småtrevlig berättelse från Karl XII:s tid, betitlad Flickorna i Askersund. Artikeln, som f. ö. är rätt obetydlig, har sitt intresse därigenom att den visar, vad Runeberg tyckte om ett verk, som mycket närmar sig Fredrika Bremers novellart:

»Hr M. tecknar i detta sitt arbete föremål, dem han sett, i hvars sfer han kanske någon gång varit indragen, och deraf kommer den fläkt af ett con amore i teckningen, som så helsosamt utbreder sig öfver hans taflor. Om man ville fästa sig vid namn, kunde man lämpeligast kalla dessa hans skildringar: teckningar ur småstadslifvet, och, i sanning, den lilla skymt af karikatur, som då och då är märkbar i detaljerna, skulle föga göra benämningen olämplig. [— — —] Rec. ville på det högsta hos sina landsmän recommendera detta lilla arbete, och tror att hvar och en som läser detsamma, skall erfara den känsla af trefnad och hjertlighet, som en glad och harmlös blick på verkligheten i lifvets små, ofta förvända scener skänker.»[3]

[1] Söderhjelm, JLR 1, s. 360. Det kan till Söderhjelms upplysningar om brevens innehåll tilläggas, att Ruda i brev den $^{18}/_{12}$ 1831 önskade Runeberg lycka i dennes tidningsföretag och talade om hur lågt den litterära kritiken stod i Sverige. — Runebergs recension av Främlingen från Norden är tryckt i Saml. arb. 6, s. 78 ff.

[2] Saml. arb. 6, s. 85 ff.

[3] HM $^{7}/_{12}$ 1832; Efterl. skr. 1, s. 308, 309. Något djupare intresse för den art av realism, som Fredrika Bremer representerade, tycks Runeberg emellertid inte ha haft. Såvitt jag minns, har han aldrig i tryck yttrat sig om henne.

Mindre uppskattande yttrar sig Runeberg den 1 april 1833 om en ny berättelse av Mellin, en robinsonad: Öjungfrun. Recensenten klandrar, att författaren »vanligen med för liten alfvarlighet pröfvar sin frändskap med de ämnen, som kunna rinna honom i hågen».[1]

Härmed är ett viktigt skede i Runebergs kritikerverksamhet slut. Det är den polemiska sidan som närmast skall bli föremål för vår undersökning.

*

Runebergs spelöppning i Helsingfors' Morgonblad var som nämnts uppsatsen »Några ord om Svenska Academiens Valspråk: *Snille och Smak*» ($^2/_1$ 1832).[2] Schück säger, att denna kritik lika väl kunde ha varit skriven av en medarbetare i Polyfem.[3] Av Söderhjelm karakteriseras den som en »trumpetskräll». »Det behövdes ett stort mod för att slunga ut ett sådant anfall, att plötsligt här i Finland, där man hittills skattat sig lycklig att få en bortskymd plats vid den svenska litteraturens bord, överfalla en inrättning, som av kunglig nåd var satt till denna litteraturs styresman — och som därtill varit vänlig nog att hugna författaren själv med ett pris!»[4]

Karakteristiken förefaller mig inte riktigt träffande. Av vetskapen om hur illa Runeberg senare gick åt den akademiska poesien, har man förletts att inlägga större ovilja mot Svenska akademien i denna artikel, än vad den verkligen uttrycker. Visserligen kunde Runeberg inte låta bli att erinra om att skämtare tolkat valspråket så, som om akademien därmed ville uttrycka ett »*est Deus in nobis*», d. v. s. gjorde anspråk på att fullt r e p r e s e n t e r a de båda egenskaper, vilka valspråket var avsett att hylla. Han påpekade också, att akademiens auktoritet blivit rubbad till rötterna av den nya skolans män, som lärt publiken utläsa orden snille och

[1] HM $^1/_4$ 1833; Efterl. skr. 1, s. 310.

[2] Saml. arb. 6, s. 26 ff. Jag följer i mina citat stavningen i HM.

[3] Schück och Warburg, Illustr. sv. litt.-hist., 3 uppl., 6, s. 409.

[4] Söderhjelm, JLR 1, s. 162.

smak som »*platthet och alexandriner*». Men Runeberg gjorde dock allt detta mera i förbigående och så att säga referatsvis, och han tillade, att akademiens lösen anfäktats »mer än, i hvad fall som helst, varit höfviskt». — Som en stridssignal tycks Runebergs artikel därför inte ha verkat på den svenska publik, som läste den. (Den tid var ju f. ö. inte långt avlägsen, då Svenska akademien och dess valspråk dagligen och stundligen var utsatt för betydligt häftigare skottlossning än vad Runeberg presterade.) Heimdall innehöll den $^{11}/_{2}$ 1832 notisen, att den nya tidningen Helsingfors' Morgonblad »öppnat en polemik mot Svenska Akademien och Heimdall», men redaktionen sade sig ha kunskap om saken endast genom enskilda brev. Correspondenten (i Uppsala) däremot, som av en händelse hade fått fatt i de första numren av Runebergs tidning, förklarade ($^{20}/_{2}$): »Uppsatsen är lugnt och wärdigt skrifwen, och något egentligen polemiskt hafwa wi ej deri kunnat upptäcka.»

Vad Runeberg med sin uppsats avsåg, var, sade han, att vederlägga den åsikt om det konstnärliga skapandets natur, som valspråket var ett uttryck för.

Enligt franskklassicistisk uppfattning var ju konstskapandet beroende av två skilda själsförmögenheter, som ibland av en lyckträff kunde i lagom mått förenas hos en och samma person. Den ena — geni eller vittert snille — var den uppfinnande förmågan; den yttrade sig i ingivelsernas styrka och rikedom. Den andra — smaken — reglerade själva utförandet; den låg i känslan för proportioner, förmågan att förnuftigt sovra ingivelserna och polera formen; i praktiken kom ju smak ofta nog att betyda detsamma som lydnad för de erkända reglerna. Uppdelningen hade antika anor, den motsvarade någorlunda den åtskillnad Horatius gör mellan *ingenium* (eller *natura*, naturbegåvningen) å den ena sidan, *ars* (konstskickligheten) å den andra.[1]

[1] »Natura fieret laudabile carmen ac arte,
quaesitum est: ego nec studium sine divite vena
nec rude quid prosit video ingenium: alterius sic
altera poscit opem res et coniurat amice.»

De arte poëtica, v. 408 ff., jfr v. 295—297.

Med en viss rätt trodde sig Runeberg återfinna detta betraktelsesätt i Rosensteins företal till Anna Maria Lenngrens Skalde-Försök; han citerar en mening därur som utgångspunkt för sitt resonemang. »Snillet [— — —], icke nöjdt med att hafva uppfunnit, underkastar sin uppfinning begreppet om det verkeligen sköna; och smaken, eller rättare sagdt förnuftet, leder utförandet både till sammansättning och stil.» Vad Rosenstein i sitt företal främst ville ha sagt, var, att ett fullkomligt konstnärligt snille inte bara hade uppfinningsförmåga utan också smak, d. v. s. förnuft. Runeberg gör en vårdslös och missvisande tolkning, när han av Rosensteins uttalande drar den följdsatsen, »att det kunde gifvas ett konstsnille utan smak, och än vidare, att ett konstverk kunde vara på samma gång snillrikt och smaklöst.»

Emellertid slår Runeberg ned på ett väsentligt drag i äldre akademisk uppfattning, då han påpekar, att den skapande förmågan och den formgivande tydligen ansågos kunna verka i viss mån skilda från varandra och s u c c e s s i v t. Känslans och fantasiens produkter skulle således ännu vara »oregelbundna, formlösa och nebulistiska, till dess de mottagit reglor, form och betydelse af smaken, af förnuftet». Häremot ställer Runeberg sin egen åsikt: i konstskapandet måste känsla, fantasi och förnuft arbeta som en enhet, i en icke fattbar förening. I själva ingivelsens ögonblick, ej först efteråt, förkastar konstnären »hvarje föreställning, som i något afseende skulle aberrera från det rätta» [1], han gör det instinktivt, annars är han inte inspirerad. Konstsnillet innefattar i sitt väsende smaken.

När Runeberg här polemiserar mot tudelningen av de konstnärliga kvalifikationerna i en uppfinnande förmåga och en sovrande och formande, vänder han sig i själva verket mot en åsikt, som han själv en gång hyst. I sin akademiska avhandling 1830 hade han nämligen gjort just samma tudelning, och han hade använt de horatianska termerna *ingenium*

[1] Omdömet fälls egentligen om den religiösa känslan, men Runeberg tillägger: »Alldeles lika förhåller det sig med konstsinnet [— — —].»

och *ars*. Om Seneca hette det där t. ex.: »Ars in eo perspicacior quam natura est, quamobrem nec idearum copia abundat, nec allatarum gravitate et vi valde insignitur. Ars enim, ingenio destituta, segnis est atque inops, ingenio sublevata, universum percurrit et copiam a comite subministratam disquirit, separat pulcreque format. At etiam in copia aliunde adquisita adornanda ostendere potest ars, quid valeat.»[1]

Att Runeberg till år 1832 ändrat åsikt, berodde säkert på vidgad beläsenhet i estetik. När förromantiken hade brutit in med sina nya litterära värderingar, hade det utvecklat sig en ganska intressant kamp om betydelsen och värdeklangen i orden snille och smak.[2] En utväg för den nya riktningens män var att visserligen godta uppdelningen mellan de bägge begreppen men göra smaken till en själsförmögenhet av oändligt mycket lägre rang än snillet; den åsikten gick i stil med Sturm und Drang-periodens uppskattning av de regellösa eruptiva genierna. En annan utväg, som bättre stämde överens med den tyska klassicismens och med romantikens skaldeideal, var att inte erkänna uppdelningen utan i stället beskriva konstskapandet som en fullt enhetlig akt, en verksamhet av samtliga själsförmögenheter i oupplöslig organisk enhet, förnuft och känsla, medvetenhet och omedvetenhet på samma gång. — Det var denna sistnämnda uppfattning Runeberg nu hävdade.

Vad Runeberg kände till av den äldre diskussionen i

[1] Specimen 1830, s. 7; Efterl. skr. 3, s. 10. »Hos honom är konsten skönjeligare än naturbegåfningen, hvadan han hvarken eger stor rikedom på ideer eller synnerligen utmärker sig genom deras vigt och styrka. Ty konsten, sviken af snillet, är trög och torftig, men understödd af detta genomilar universum, granskande, särskiljande och skönformande det förråd följeslagaren sammanbringat. Dock äfven i gestaltandet af ett från annat håll hemtadt material kan konsten visa hvad hon förmår.» W. Lagus' översättning, Strödda blad 4, s. 27.

[2] Belysande belägg för den nya geniuppfattningen sammanställda av Nilsson, Thomas Thorild, s. 88, 89. Ordens förhistoria och debatten om dem under senare hälften av 1700-talet har utretts av Sylwan, »Snille och smak», Edda 1937.

ämnet är väl ovisst.[1] Men säkert hade hans ögon vilat på bl. a. A. W. Schlegels ord — i föreläsningsserien Ueber dramatische Kunst und Litteratur — om föreningen av omedvetenhet och tankekraft i geniets verksamhet.[2] Och lika troligt är, att han läst Pietro Aretinos, d. v. s. Atterboms, långa artikelserie i Polyfem 1812: »Den nya Witterhets-Skolans Betänkande om Swenska Akademien och den goda Smaken.»[3] Teoretiskt, i uppfattningen om inspirationens psykologi, stå Runeberg och Atterbom på samma linje.

Troligen kände sig Runeberg ha en särskild anledning att göra sin uppfattning hörd. Han hade nämligen själv efter utgivandet av sina Dikter om också inte till orden så till innebörden blivit karakteriserad såsom en skald, den där ägde smak men ej egentligt snille. J. E. Rydqvist hade i Heimdall förklarat, att samlingen ej röjde »den öfverlägsenhet i skapande förmåga, som innebär ett ofelbart vitsord om en talang af högsta ordningen. Rec. har ej funnit någon hänförande originalitet, eller retande nyhet i ton, eller sjelfständig och stor genius, som skapar sin bana och bildar sin genre. Icke detta. Men en poetisk åsigt genomgår både uppfattningen af föremålen och deras framställning; en ur konstens synpunkt harmonisk anda sprider sig öfver det hela, äfven då själens dissonanser låta höra sig.» Rydqvist

[1] Antagligen visste han, att bland Sveriges konstteoretiker Ehrensvärd hyste den äldre uppfattningen om smak och geni som alldeles olikartade egenskaper, och att Thorild hyllade den nyare. Jfr Ehrensvärd, De fria konsters philosophi (kap. Om Smak och Genie), Skrifter 1, 1923, s. 240, 241; och Thorild, »Öfver Ehrensvärds De fria konsternas philosophi», Saml. skr. 2, 1820. Thorild beundrar E:s definition på smak, »Känslan af Naturens aldra hemligaste sanningar», men i fråga om geniuppfattningen invänder han: »Kan *Genie* begripas utan *Smak?* Väl utan *Fullkomlighet:* men Smak är ju ej annat än dess Sinne, dess Själ?» (a. a., s. 301). Att Runebergs medredaktör Nervander var väl hemmastadd i Ehrensvärds och Thorilds skrifter, ha vi förut sett.

[2] A. W. Schlegel, a. a. 1, s. 14; 2, s. 42.

[3] Polyfem, Femte Samlingen, nr 31 ff. Pregnanta uttryck för den romantiska geniuppfattningen lämnar Atterbom också i Förberedelser till en Ästhetik, Svea 4 (1821), s. 205 ff., särsk. s. 207; tidskriften ingår i Runebergs bibliotek.

hade vidare berömt »den ovanligt vackra diktionen», skaldens »välde öfver vers och språk».[1]

Förklarligt nog kunde Runeberg sålunda bli personligen intresserad av att visa, att konstnärlig smak och konstnärligt geni äro oupplösligt förenade. Därtill kom, att problemet snille — smak nyligen tagits upp till behandling i själva Svenska akademien. Man skulle kunna tycka, att sedan tre decennier förlöpt av det nya århundradet, detta problem borde vara uttjatat. Men den praktiska situationen inom skönlitteraturen motiverade väl, att då och då gamla teoretiska sanningar upprepades. Är det månne inte sådana aktuella tendenser som byroniseringsvurmens oarter, de franska romantikernas benägenhet att nå effekt genom starkast möjliga medel och många nyare tyska författares fantasteri, som von Brinkman bland annat kan ha i tankarna, när han i sitt inträdestal 1828 finner anledning att tala om snillets smak:

»Det är oftare återhållsamheten, än kraften, som skiljer den sanna skalden ifrån den diktrika äfventyraren. Den förres sunda, konstöfvade öga förblandar aldrig den brokiga färggifningen med den rika, den behagsjuka känsligheten med den blygsamt ädla, ej det dristigt stora med det vidunderliga, ej det upphöjda i form och tänkesätt med det blott oskapligt förvånande. De djerfvaste utflygter af hans snille begränsas ovilkorligt af den osynliga skönhetslinien, hvilken af hans medtäflare icke ens anas, när denne ej sällan med uppoffring både af konstvishet och natursanning, endast tyckes åsyfta, att med jätteklubban af sin sjelfsvåldiga kraft göra häftigare intryck på den råa sinnlighetens uppskakade känslor.

Denna diktkraftens frivilliga återhållsamhet är, om vi så må uttrycka oss: inbillningens förstånd; och ur denna högre synpunkt betraktad, är den sanna, den ovillkorligt gällande Smaken, tvillingfödd med det ursprungliga Snillet.»[2]

Det ovan citerade, som ordagrant återgavs i Heimdalls recension av akademiens handlingar (nr 42, $^{15}/_{10}$ 1831), och särskilt den sista meningen i citatet, gav recensenten anledning

[1] Heimdall $^{21}/_{8}$ 1830.

[2] SAH ifrån år 1796, 13, s. 97—98.

att uttala en motsatt uppfattning. Även om egenskaperna snille och smak inte vore helt oberoende av varandra, kunde den ena eller den andra vara i hög grad övervägande hos ett särskilt subjekt.

»I vanliga lifvet träffar man ofta personer, som äga smak, d. v. s. känsla för det vackra och angenäma, öga för det passande och ordnade, takt för det rätta och naturliga; utan att de derföre ha egentligt snille. [— — —] I omvändt förhållande gifves åter månget snille, hvilket i allmänhet ej besitter, såsom Ehrensvärd kallar det, 'konsten att välja det sköna.' Det kan ej nekas, att *Jean Paul* var ett stort snille, ett af de största i vårt sekel; men smak ägde han i en jemförelsevis mycket ringare grad. Huru eljest förklara hans bizarrerier, hans öfverlastning?»

Som andra exempel på snillen utan egentlig smak anför recensenten Victor Hugo och Rubens.

Runeberg brydde sig inte om att hänvisa till denna debatt, men han kände tydligen till den och instämde realiter med von Brinkman. Konstsnillet, säger han, »innefattar i sitt väsende smaken».[1] Intressantare än denna långt ifrån nya sats äro de uttalanden Runeberg gör om de mänskliga själskrafternas inbördes förhållande i allmänhet. Men detta återkommer jag till i annat sammanhang.[2]

Någon litterär tillämpning söker man förgäves i artikeln om snille och smak.[3] Det verkar, som om Runeberg vore intresserad blott för den teoretiska frågan. Men med kännedom om hans följande journalistik under år 1832 anar man,

[1] Tydligast blir polemiken mot Heimdall, då Runeberg fortsätter: »Man har anmärkt och kan andraga häremot, att flere författare finnas och funnits, som röja ett omisskänneligt snille, men derjemte en öfvervägande brist på smak. Detta förhållande måste så förklaras, att hvad som hos dem röjer snille, röjer på samma gång smak; men att de mera än andra se genom fingrarna med sin författare-åtrå, och producera partier utan att vara inspirerade. De äro då snillen i det snillrika af deras compositioner; i det matta, excentriska och smaklösa äro de det visserligen icke, mer än någon annan, som kunde när som helst frambringa dylikt.»

[2] Se nedan s. 233—235.

[3] När professor Hirn i Runebergskulten, s. 21, säger, att Runeberg i början av år 1832 »lät sin hårdhänta behandling gå ut över den akademiska *poesin*» (kursivering av mig), måste detta bero på ett minnesfel.

vilka litterära fenomen han tänker på, när han först säger, att varken »*ett chaotiskt svärmeri utan begränsning af förnuftet*» eller »*ett dödt reflecterande af förnuftet* öfver dogmer» är verklig religion[1], och sedan tillägger, att det förhåller sig på alldeles samma sätt med konstsinnet som med det religiösa sinnet. Här har Runeberg i själva verket låtit framskymta, att han kände sig ha stridsfront åt två håll. Dels kom han i fortsättningen att vända sig mot den orealistiska, bildöverlastade, djärvt associerande poesi, som hörde ihop med nyromantikens förkärlek för diktarfantasiens fria, suveräna spel, men som Runeberg kallade »ett logik och förnuft trotsande sjelfsvåld».[2] Dels gick han å andra sidan till storms mot den diktning, som hade sitt ursprung i förnuftsmässigt reflekterande och spekulation.

Artikeln om Svenska akademiens valspråk kan naturligtvis inte vara skriven, innan Heimdalls fyrtioandra nummer kommit till Helsingfors, alltså tidigast i slutet av oktober 1831. Sannolikt hade Runeberg vid artikelns tryckning till den 2 januari fått kännedom om att de aderton belönat honom med blott det mindre priset. Tidningsuppgifter från akademiens högtidsdag den 20 december hade väl nätt och jämt hunnit fram, men det brev, vari sekreteraren, biskop Franzén, underrättade Runeberg om priset, var daterat redan den 9 december. Dock är det väl långt ifrån uteslutet, att en så stort upplagd artikel som den ifrågavarande skrivits i ganska god tid före tidningens start, således i n n a n han fick vare sig Franzéns brev eller guldpenningen, och att detta förklarar den relativa måttfullhet, som präglar uppsatsen.[3]

*

[1] Kursiveringarna äro gjorda av mig.

[2] HM $^{8}/_{2}$ 1833; Efterl. skr. 1, s. 303.

[3] Artikeln gav anledning till ett påpekande i Åbo Tidningar $^{21}/_{1}$. Utan att ingå på frågan om valspråkets värde meddelar författaren utdrag ur akademiens stadgar, som visa, att det var Gustav III, som givit akademien dess valspråk. Slutklämmen i detta påpekande lyder: »Om, såsom För-

En helt annan ton ljuder i den upprörda artikel i Helsingfors' Morgonblad $^{16}/_{1}$ 1832, som bär rubriken »Några ord i anledning af Tidningen *Heimdalls* 52:dra Nummer 1831». Där klandras häftigt Heimdalls sätt att utöva litterär kritik:

»Hvar och en, som med den minsta uppmärksamhet följt Heimdalls sätt att bedömma litteratur och Litteratörer, måste ovilkorligen hafva funnit det leda och vämjelse väckande kryperi, den aldrig nog uttryck finnande, af förtjusning nästan gråtfärdiga beundran, hvarmed han bedömmer och berömmer hvarje product af ett namn, som vunnit någon, om äfven den obetydligaste celebritet. [— — —] Skulle man räkna alla de Svenska Poeter, hvilka — för att nyttja ett af Heimdall älskadt uttryck — blifvit af Honom 'framhållne', förmodeligen för att låta Prosans vatten rinna från dem; så skulle i sanning Svenska Parnassen, för det närvarande, vara full- och besatt af stora eller öfver medelmåttan upphöjda Skalde-andar till ett antal, i det närmaste lika stort med det, som fordom kallade sig Legio.»

Beskyllningen mot Heimdall, att den över hövan berömde, var inte ny. Så t. ex. hade en insändare i Stockholms Posten sommaren 1830 förfasat sig över att ungdomen gripits av en förut okänd sjukdom, som man kunde kalla författarmani. Det enda botemedlet vore en sträng och självständig kritik, men »*Heimdall*, det enda egentliga kritiska blad, ehuru väl redigeradt och ofta försedt med goda och grundliga omdömen, är likväl för fromt, för inskränkt och icke sällan för konsiderationsaktigt, för att kunna hålla stånd emot strömmen».[1] — I december 1830 hade Aftonbladet en stor artikel »Om litterär kritik», vari det beskyllde Heimdall för att icke vara fördomsfri och saklig i sin granskning utan låta sig ledas av personliga hänsyn. »Det koteri, som genom denna organ velat utöfva

fattaren i Morgonbladet säger, man efteråt gifwit det i fråga warande Walspråket en parodisk tydning, så är det icke Academiens utan Konungaord, som man parodierar.» Runeberg replikerade i sin tidning den $^{27}/_{1}$, att Svenska akademiens ledamöter »oftast enhälligt både erkänt i öfvertygelse, och i handling uttalat valspråket», och att den sista satsen i Åbo Tidningar med fördel hade kunnat ändras till att om någon parodierat orden snille och smak, »så har han parodierat både Academie- och Konunga-ord».

[1] Stockholms Posten $^{30}/_{8}$ 1830.

domsrätt i vittra mål, har för mycket sjelfförtroende och för liten grundlighet. Sällan förflyter t. ex. någon månad, med mindre allmänheten underrättas huru Utländningar berömt tragedien Erik XIV [von Beskows skådespel], som väl sålunda lärer i Heimdalls tanka vara Svenska Parnassens största Dramatiska mästerstycke, o. s. v.»[1] — Ungefär liknande saker hade Argus sagt. — I årgångens sista nummer hade Heimdall irriterat bemött dessa anklagelser och räknat upp det »koteri» den sökt »framhålla»: »*Linné, Bellman, Thorild, Leopold, Kellgren, Lidner, Tegnér, Franzén, Wallin, Berzelius, Agardh, Geijer, Grubbe, Valerius, Stagnelius, Atterbom, Palmblad, Beskow, Euphrosyne, Dahlgren, Vitalis, Grafström, Nicander, Cederborgh,* förf. till *Noachs Ark* m. fl.» — Ett par dagar senare hade Aftonbladet, snabbt i vändningarna som vanligt, citerat denna tirad, satt utropstecken efter ordet »framhålla» och gycklat med Heimdalls sätt att för en enskild tillrättavisning burdus ropa i gevär åt alla de mest berömda svenska författarna.[2] — Den person, som skrev den ovannämnda artikeln i Helsingfors' Morgonblad kände tydligen, som av formuleringen framgår, väl till det svenska tidningsgnabbet.

Den finländska tidningen tadlade Heimdall inte bara för att den ofta berömde för mycket utan också för att den ibland ej tordes berömma nog:

»Uppträder en ung Författare, om hvilken ingen Opinion hunnit stadga sig, tar Heimdall en vigtig min på sig, klifver gravitetiskt upp på Svenska Litteraturens lediga, kritiska Domaresäte — såsom spindeln på en länge obegagnad thron — och, under ett idkeligt väfvande af ändelösa Phras-trådar, framdrager han — blindvis, som det menlösa barnet ur lotterihjulet — ur bläckhornet en recension, hvilken han uppdeclamerar med en högst löjlig sjelf-förnöjsamhet och med så mycket större förtröstan, som den städse är så affattad, att hvad som yttras i en föregående mening städse — såsom den ena plogfåran af den andra — utplånas af tendensen i den efterföljande.»

[1] Aftonbladet $^{17}/_{12}$ 1830. Artikeln är »säkerligen av Nils Arfwidsson», enl. Berg, Litteraturkritiken i Aftonbladet under Hiertas tid, Aftonbladet $^{30}/_{11}$ 1930.

[2] Aftonbladet $^{31}/_{12}$ 1830.

Även den beskyllningen hade Heimdall hört förr. Aftonbladet hade t. ex. den $^{13}/_{4}$ 1831 givit den en släng för att den inte tordes upplåta sin mun till profetior om några nyupptäckta fenomen vid den litterära horisonten. Den $^{1}/_{8}$ samma år hade samma tidning retat »den litterära kritikens *juste milieu*, Heimdall», för att den, när första häftet utkom av Teckningar utur Hvardagslifvet, i förbigående bevärdigat författarinnan med en vänlig nick men sedan, när den fått mottaga några verser till henne av en man ur fäderneslandets »stora skalde-triumvirat» [= Franzén] börjat slösa med entusiastiska lovord över det tredje häftet; men ängslig att ha gått för långt i sitt »beundrans-rus» hade recensenten till sist, i slutet av sin recension, för säkerhets skull krossat det föregående berömmet.

Det är ju antagligt, att artikelförfattaren i Helsingfors' Morgonblad kunde ha sådana försyndelser i tankarna, när han skrev sina häftiga ord mot Heimdall.[1] Emellertid behöver man inte tveka om att anfallet i minst lika hög grad föranletts av en annan sak, som beröres i slutet av artikeln. Heimdalls femtioandra nummer 1831 råkar vara just det, som redogör för Svenska akademiens högtidsdag den 20 december och därvid naturligtvis berör prisutdelningen. Om Runebergs poem Grafven i Perrho yttrar sig tidningen på följande sätt:

»Det var eljest utfördt i ett enkelt berättande skrifsätt, och hållet i stilen af den Finska folkvisan, i hvilket framställningssätt Hr Runeberg förut, i sina utgifna dikter, gjort många lyckliga försök. Om det ej särdeles egnade sig för deklamationen, för

[1] Den närmaste anledningen till att Helsingfors' Morgonblad tog Heimdall i upptuktelse var dock, sägs det i artikeln, att Heimdall i sitt femtioandra nummer 1831 yttrat sig mycket överlägset och nonchalant om ett verk, som anmälaren aldrig läst. I något finskt blad hade denne fått fatt i en notis om [Gustafva Sophia Hjärnes] »Tawastehus Slott, en romans från Birger Jarls af Bjelbo tidehwarf», som såldes till förmån för brandskadade i Tavastehus. Genom tryckfel hade det stått roman i stället för romans, och Heimdall hade därigenom förletts att förvåna sig över det låga priset och göra sig lustig över att arbeten, som anslogos till välgörande ändamål, icke sällan själva behövde utnyttja barmhärtighetskänslan. Över detta harmades nu Helsingfors' Morgonblad.

hvilken det icke kan vara beräknadt, förmoda vi detsamma skola vid den enskilda läsningen göra så mycket större verkan.[1] Emellertid vittnar det om en friare åsigt hos Akademien, att den ej inskränker sina belöningar allenast till det praktfulla och klingande, utan äfven lemnar uppmärksamhet åt snillets ofta lika utmärkta, fastän anspråkslösare alster.»

Helsingfors' Morgonblad refererar denna passus och tar den som exempel på hur Heimdall kan misslyckas, även då den av hjärtans grund berömmer. Det tillägger:

»I sanning, detta i all välmening yttrade beröm, är en bland de bittraste smädelser Svenska Academien fått uppbära. — En skämtare skulle dessutom af Heimdalls uttryck i samma artikel, kunna ogeneradt draga den slutsats, att Academien belönar 1:o 'Det praktfulla och klingande,' samt 2:o (undantagsvis) Snillets alster, och till dessa, kan ytterligare läggas det fall, 3:o, då — 'Academien har den tillfredsställelsen, att kunna belöna Sonen till en bland Dess förtjenstfulla ledamöter'.»

Den sista frasen, citerad ur Heimdall, syftar på att Svenska akademien vid samma tillfälle med mindre guldpenningen belönat Carl August Hagberg, son till akademiledamoten Carl Peter Hagberg. — En not i artikeln gör ett utfall inte bara mot tidningen Heimdall såsom sådan utan även mot redaktören personligen. Den erinrar om det non plus ultra av uselhet, som utmärker »några för Heimdall välbekanta, med Signatur R. Q. i Poetiska Kalendern förekommande Poemer». R. Q. var just redaktörens, Rydqvists, signatur.[2]

Skillnaden i ton mellan uppsatsen om snille och smak och den sistnämnda artikeln är ju påfallande. Den senares författare är uppbragt över Heimdalls brist på förståelse för det värdefulla hos unga diktarsnillen, men hans vrede även

[1] Heimdall upprepar här ett yttrande, som fällts vid själva prisbedömningen i Svenska akademien av Lagerbjelke. Se Ljunggren, Svenska akademiens historia 2, s. 46.

[2] Större delen av HM:s artikel citeras och berömmes av Correspondenten $^{20}/_{2}$ 1832, som också omnämner andra anmärkningsvärda och förtjänstfulla bidrag i tidningen och hoppas, att bladet måtte vinna all den uppmärksamhet det förtjänar och få läsare också i Sverige.

över Svenska akademiens senaste prisutdelning sticker bjärt i ögonen.

Emellertid har Runeberg själv upplyst om att han inte är författaren till artikeln i fråga. Det skedde genom ett tillkännagivande »af förekommen anledning» i Helsingfors' Morgonblad först den 2 april, att »hvarje förut införd eller framdeles införande originalartikel, som icke bär någon signatur eller rubriken: insändt, är att anses såsom af honom [redaktören själv] författad, med undantag af uppsatserna i N:ne 3, 4 och 6, hvilka, ehuru obetecknade, blifvit af en annan hand redigerade.»

I nr 4 står just polemiken mot Heimdall. Lamm tror ej på denna Runebergs upplysning utan anser, att »Några ord i anledning af Tidningen *Heimdalls* 52:dra Nummer 1831» trots dementien har Runeberg till upphovsman. Han tycker sig känna igen både dennes synpunkter och stil.[1]

Nu var visserligen redaktören Runeberg alls inte främmande för metoden att ibland utge sina egna tidningsbidrag som andras.[2] Men då intet tvingande skäl till motsatsen föreligger, bör man, synes det mig, ta hans tillkännagivande för gott. — Frasen »af en annan hand redigerade» pekar, såvitt jag förstår, på hans medhjälpare i redaktionsarbetet J. J. Nervander, allra helst som bidrag av denne bevisligen ingå i de två andra tidningsnummer Runeberg nämner. De båda kamraterna hade, berättar Fredrika Runeberg, till en början kommit överens om att tillsammans utge Morgonbladet, »men efter få om jag rätt minnes 7 numror blefvo de osams om

[1] Lamm, »Grafven i Perrho» och Svenska akademien, i: Festskrift tillägnad Yrjö Hirn, s. 251. — Detta i rak motsats till Ernst Lagus, a. a., FoU 9, s. 19. — Lamm får instämmande av Ruben G:son Berg, Runebergs Idyll och epigram och J. E. Rydqvist, HLHS 14, s. 42, 43.

[2] Poemet Svanesång har han $^{10}/_{9}$ 1832 uppgivit vara »insändt» likaså Idyll $^{19}/_{11}$. Prosaskissen »Röster utanför mitt fenster, hörda och upptecknade en Junii-afton» påstås åtminstone av Strömborg vara författad av Runeberg, men i Morgonbladet $^{17}/_{9}$ 1832 sägs den vara tagen »Ur en utländsk Tidning». I årgång 1833 uppges dikterna En stund ibland grifterna och Tanken vara insända, i årgång 1835 ($^{19}/_{1}$) likaledes en reflexion: »Tydligare, än i Franzéns öfriga Skrifter» etc. (tryckt i Efterl. skr. 1, s. 246, 247).

några principer för hvad som borde ingå i bladet, och Nervander skilde sig nu från redaktionen. Minnes jag rätt så emnade de hvardera redigera hvartannat nummer. Nu blef alt Rbgs ensak.»[1] Den bitande stilen och det beska innehållet i utfallet mot Heimdall går ju väl ihop med den uppfattning man av många vittnesbörd har om Nervanders karaktär, fruktad som han var för sin kritik och sina sarkasmer. Fru Runeberg säger om den runebergska umgängeskretsen: »Allt som den tiden i Sverige utkom af skönlitteratur, lästes, bedömdes, med hvarje underhaltig produkt drefs gyckel, isynnerhet Nervanders qvicka tunga var skoningslös.»[2]

I och med att det gjorts sannolikt, att detta anfall utförts av Nervander, kommer ju den föregående behandlingen av artikeln att i viss mån falla utanför vårt ämne. Men när det gäller att utreda, var Runeberg kunnat hämta impulser och vapen till sin litterära kampanj 1832, synes det mig inte oviktigt att man gör klart för sig, att Runeberg i sin allra närmaste omgivning hade en man så hemmastadd i den samtida svenska litterära tidningspolemiken, som artikelförfattaren visar sig vara.

Att Runeberg emellertid i det stora hela hade samma fientliga inställning till den samtida litterära kritiken som författaren till Några ord [— — —], ser man av Helsingfors' Morgonblad den $^{17}/_{2}$. I en artikel där, betitlad »*Något om*

[1] Fredrika Runebergs anteckningar. — Söderhjelm återger någon tradition, att Nervander uppsagt medarbetarskapet på grund av Runebergs hårdhänthet mot Svenska akademien, men tillägger, att det också kan ha varit andra skäl (JLR 1, s. 163). — Söderhjelm tror, tack vare Runebergs tillkännagivande, att artikeln mot Heimdall författats av en insändare (JLR 1, s. 367), under det Öller tar för givet, att den härrör från Nervander (Ett kvarts sekel av vårt litterära liv, s. 375, not 242). Se också Hirn, Runebergskulten, s. 21, 429, 430.

[2] Söderhjelm, JLR 1, s. 383. Jfr Helanen, Pohjalainen osakunta 1, s. 210, 211.

Konstdomare, enfaldeligen föreställdt i frågor och svar»,[1] upprepar han praktiskt taget alla beskyllningarna från den $^{16}/_{1}$, fastän han inte riktar dem bara mot Heimdall utan slungar ut dem mera i allmänhet.

Redan en del tidigare anförda citat ur svensk press ha visat, att Morgonbladets missnöje med den gängse litteraturkritiken inte var någon isolerad företeelse. Diskussionen i Sverige om hur en recensent borde vara, tycks ha pågått länge utan avsevärdare uppehåll.[2] Men i början av år 1832 flammade den upp till en särdeles stor intensitet, och Runeberg hade färska impulser till sitt inlägg om konstdomare $^{17}/_{2}$.

Den $^{14}/_{1}$ hade uppsalatidningen Correspondenten haft en artikel betitlad »Wår tids Recensenter», där författaren givit en mycket mörk bild av den litterära kritikens tillstånd i landet vid denna tid. Bland en lång rad exempel på hur lågt kritiken stod, hade han påtalat Heimdalls sätt att behandla »den utmärkte skalden Runeberg».[3] — Samma dag hade Heimdall infört början av en insänd »Recensions-Kritik», som sedan fortsatts den $^{21}/_{1}$. Insändaren tycks anse den svenska kritiken över lag vara för sträng. — Stockholms Posten, som blivit särskilt ansatt av denne insändare, hade svarat den $^{27}/_{1}$ med artikeln »Recensenterne» och gycklat med de stackars ömtåliga författarna, som ingenting tålde.[4] Slutligen hade Correspondenten haft en motreplik den $^{1}/_{2}$.

I detta gny var det, som Runeberg nu blandade sin röst. Att Heimdall, Aftonbladet och Stockholms Posten funnos

[1] Efterl. skr. 1, s. 335 ff.

[2] Se t. ex. Ruda, En tysk resandes ströfverier på svenska parnassen, s. 102, 103; Heimdall $^{4}/_{9}$ 1830 (s. 148); Stockholms Posten $^{24}/_{3}$ 1831.

[3] Artikeln är enligt Berg (a. a., HLHS 14, s. 65) säkerligen skriven av med. dr S. P. Leffler. Artikelförfattaren påpekade, att man fått höra »samme Heimdall, som i tre särskilda numror jollrat öfwer Tegnérs tal, om den utmärkte skalden Runeberg säga, att han '*kanske*' har geni, troligen af räddhåga att yttra något positivt». Förmodligen syftade Correspondenten på en liten parentes om Runeberg i Heimdalls recension $^{31}/_{12}$ 1831 av G. H. Mellins Vinterblommor för år 1832, cit. av Berg, a. a., HLHS 14, s. 41.

[4] Berg, a. a., HLHS 14, s. 66.

på helsingforsredaktionens bord, ha vi tidigare sett. Detsamma gäller Correspondenten. Runeberg citerar den flera gånger, ibland utan angivande av källa.[1]

Redan Runebergs definition på en konstdomare innebär ett underkännande av de flesta recensenter: »En sådan, som, *jemte det han äger en medfödd förmåga att skapa lefvande skönheter i konst*[2], har med en genomträngande speculation inbrutit i denna förmågas natur och funnit dess lagar.» Det ligger ett stort mått av självmedvetenhet i denna formulering av en ung skald, som just börjat sin egen kritikerverksamhet. — Den massa inkompetenta människor, som, gud bättre, tro sig skickade att utöva vitter granskning, indelar Runeberg i två grupper, basunister och muskelryckare. Med en basunist »förstår man den, som af Tryck- och Tidningspapper gör sig basuner och publikt uttalar sina domar». Som exempel nämnas »Morgonbladister, Aftonbladister, Fosforister, Gjallarhornister o. s. v.» Gjallarhornister är ju en lätt genomskådad anspelning på Heimdall, för övrigt inte nypräglad. Med muskelryckare menas sådana, som privatim döma och genom axelhöjningar, gäspningar o. s. v. tillkännage sina åsikter.

Artikeln är, som titeln anger, uppställd i frågor och svar, i katekesform. Det förefaller inte osannolikt, att Runeberg fått idén till detta framställningssätt av Ehrensvärds De fria konsters philosophi. Uppdelningen av konstdomarna i basunister och muskelryckare har han däremot troligen lånat från Thorilds indelning av begabbarna i rytare, grinare och fånar.[3] Att Thorild, som vid tävlingen i sällskapet Utile Dulci år 1782 inte lyckades vinna stora priset utan fick nöja sig med accessit, och som sedan gick till storms mot bedömningsprinciperna, att han skulle bli aktuell för Runeberg denna tid, är naturligt. Ett djupare studium av den svenske

[1] Correspondenten i sin tur klippte åtskilligt ur Morgonbladet.

[2] Kursiveringen gjord av mig.

[3] Berg, a. a., HLHS 14, s. 43.

förromantiske filosofens skrifter tycks dock Runeberg inte ha bedrivit förrän ett par år senare.[1]

Basunisternas syndaregister är alldeles detsamma, som en månad tidigare påbördats Heimdall. Först det omåttliga berömmet över erkända storheter: om auktorn är ett frejdat namn, bör basunisten »strax och utan uppehåll tuta sig lycklig, att i en så andfattig tid, och i en sådan öken af dålighet, ändteligen få dröja vid en Skapelse, som lik den yppiga oasen tjuser hans sinnen». Vidare metoden att, om auktorn är anonym eller ett okänt namn, »så itudela sin mun, att den ena hälften ropar: det är bra, och den andra: det är dåligt», för att recensenten sedermera, när han bara givit akt på opinionen, skall kunna låta den ena munnen fortsätta att tuta. Slutligen den självgoda tilltron till »egen vishet, sannfärdighet, infallibilitet och domare-competence».

Varje tvekan om att Runeberg, när han talar om den okände auktorn, har sig själv i tankarna, försvinner, då man läser hans frenetiske beundrare Fredrik Cygnæus' ord några år senare om Heimdalls recension av Runebergs första diktsamling. Vreden gör Cygnæus' formuleringar ännu mera bombastiska än vanligt, då han erinrar sig »denne, ack! nästan i sin spädaste barndom harmdöd vordne bifrosts mångfärgskiftande brovakt [— — —] kännande sig före med sitt ofvanberörde horn, sväfvande i den djupaste, lindrigast sagdt, ovisshet derom, huru han skulle balancera sitt omdöme angående första häftet af Runebergs dikter, om hvilka han ännu icke hunnit förnimma någon annan menniskas omdöme [— — —].»[2]

Att Runeberg kände sig p e r s o n l i g e n kränkt av de vittra »konstdomarna» och att detta gav en god del av känslostyrkan i hans anfall på kritiken, framgår också med all tydlighet av en passus, där han driver med ett av basunisternas älsklingsord, »kraft».

---

[1] Jfr nedan kap. 12.

[2] Cygnæus, Saml. arb. 3, s. 197. Även Fredrika Runeberg säger i sak detsamma i sina anteckningar. Den recension, som man syftar på, står i Heimdall den 21 och 28 aug. 1830; den återgives av Lagus, a. a., FoU 9, s.8—10.

»*Kunde då det lif, som talar ur en växande blomma, i vårflägten, i fåglarnas qvitter under sommarqvällen med mera dylikt få namn af kraft?*

Nej det kallas svaghet, enformighet, joller och sentimentalitet.»

Jämför med detta diktrubrikerna »Till en blomma», »Vårmorgonen», »Till en fågel», »Sommar-natten» o. s. v. i hans år 1830 utgivna samling! Recensenterna hade om denna diktsamling fällt omdömen, som Runeberg alldeles givet måste ha haft i tankarna, när han nedskrev de nyss citerade orden. Heimdall t. ex. hade yttrat: »Mera gedigenhet i fantasien skulle gifvit dessa sånger *mera kraft, värma och vexlande uttryck*. Likväl ega de behag [— — —].» »De lyriska styckena äro många, och behandla visserligen flera ämnen, men i fråga om nyansering i uppfattning af idéer och tongångarnas ombyte, *råder ej mycken mångfald*.» Just ordet sentimentalitet har jag inte funnit någon kritiker använda, men Heimdalls karakteristik är nära däran: »Vanligen förekommer i dessa stycken *en mild, elegisk känslostämning*, en stilla saknad, likväl utan pjåkighet och tillkonstling [— — —].»[1] Ordet joller hade Åbo Underrättelser vågat använda ($^{8}/_{6}$ 1831) om de serbiska dikterna, som Runeberg utgivit 1830: »Ehuru dessa digter till en del förefallit Referenten som ett slags *barnjoller*[2], hafwa de gifwit honom många angenäma intryck.»

Att Runeberg på detta sätt liksom sammanplockat mindre fördelaktiga uttryck om sina dikter ur olika recensioner, fastän dessa på det hela taget voro välvilliga, visar, hur ytterligt känslig han innerst var för tidningarnas kritik. Vi stå här, synes det mig, inför en långt ifrån oviktig orsak till hans hårdhänthet i den litterära kampanjen. För Strömborg påstod han senare, att han vid denna tid inte brytt sig om, vad man i Sverige sade, utan ansett det för »bara 'pjask'»[3]; det var nog en sak, som han med all makt sökte intala sig själv, men som inte överensstämde med de psykologiska

[1] Kursiveringarna äro gjorda av mig. Heimdall $^{21}/_{8}$ och $^{28}/_{8}$ 1830.

[2] Kursiveringen är gjord av mig.

[3] Strömborg, a. a. 1, s. 349, not 84.

realiteterna. Hans nobla önskan att bekämpa sin känslighet är det inget tvivel om, och utåt lyckades han visa sig märkvärdigt oberörd. »Han skrattar alltid åt mig, då jag är utkommen öfver när de gräla på honom, eller glad öfver när de berömma honom i tidningarna», skriver hustrun.[1]

Heimdall var utsatt för skaldens speciella misshag. Den 30 mars parodierar han elakt Heimdalls stil, i det att han låter »Det nya Gjallarhornet» leverera en översvallande entusiastisk och floskulös recension av skalden Dahlgren, som han själv så djupt föraktade.[2] — Givet är, att Runebergs ovilja mot litteraturkritikerna inte minskades av Rydqvists granskning av hans Serviska Folksånger (Heimdall $^{21}/_{7}$ 1832). Trots allt beröm ifrågasättes där Runebergs originalitet i Idyll och epigram. Kanske har denna granskning bidragit till den påfallande skärpningen av Runebergs ton under det senare halvåret av år 1832. — I En blick på Sveriges nu gällande poetiska Litteratur få både »konstdomare till profession» och publik veta, att för dem »det underordnade gäller som det högsta».[3]

Man undrar inte på skaldens känslighet, när man betänker de högtflygande förhoppningar hos sina vänner, som han hade att tillfredsställa. Hirn har i »Runebergskulten» givit en fängslande skildring av hur marken var beredd för Runeberg, nästan innan denne alls framträtt för offentligheten.[4] Vän-

[1] Till Augusta Lundahl $^{12}/_{3}$ 1834; cit. av Strömborg, a. a. 1, s. 264. — Jfr Cygnæus, Saml. arb. 3, s. 167. — Ett imponerande bevis på hur Runeberg sökte hålla nere alla känslor av personlig irritation, har man i hans bemötande av Snellmans kritik mot Kung Fjalar (Saml. arb. 6, s. 305 ff.); det är stor skillnad på det första manuskriptet och den tryckta versionen. — Jfr Ruth Hedvall, Johan Ludvig Runeberg och hans diktning, s. 144, 145, och Hirn, Runebergskulten, särsk. s. 44, noten.

[2] Den föregivna recensionen har lånat effekterna från den v e r k l i g a recensionen i Heimdall ($^{5}/_{1}$ 1831) av Freja för år 1832 (tryckt 1830!). I recensionen av Freja för år 1833 (tryckt 1831) är Heimdall ($^{14}/_{1}$ 1832) betydligt mera reserverad, nästan besk. — Runebergs recensionsparodi är tryckt i Saml. arb. 6, s. 145 ff.

[3] Saml. arb. 6, s. 64. Jfr Efterl. skr. 1, s. 287, 304.

[4] Hirn, a. a., s. 5 ff.

nerna uppskattade honom och väntade sig något stort; vännerna f o r d r a d e, att han strax skulle slå igenom och visa sig som det skaldegeni han var. När ärkebiskopens brorsdotter förlovade sig med den fattige ynglingen, var det inte alla, som tyckte, att hon gjorde ett gott parti.[1] Jacob Tengström själv förstod nog, att Runeberg skulle komma sig fram, men hans faderliga hjälpsamhet därvidlag bör ibland ha känts besvärande. En iakttagare skriver i augusti 1830: »En ung Skald har hos oss upträdt — Runeberg, och med allo magt söker man redan förnedra hans Sångmö till en dylik Slyna, som den Sjöströmska, och genom samma medel, det faddaste Smicker. Han dedicerade sitt arbete till Franzén och emottog af honom ett ganska artigt bref, hvilket nu genom Hrn T-gstrms oförtrutne åtgärd, i hundrade afskrifter cirkulerar kring alla Helsinge gator och gränder. Mannen är förlåfvad med en Msell Tgstrm, och det är denna Frigga som paraderar i hans Sånger. Föröfrigt är R. en treflig, medel- och anspråkslös gosse, som föga vårdar sig om annat än sin konst och sin Flicka. Peningar, fortkomst, kläder etc. äro bisaker.»[2]

*

Vi övergå nu till Runebergs kritik av själva skönlitteraturen. Man kan inte säga, att han vare sig i fråga om äldre eller nyare svensk vitterhet uttalade många originella omdömen. De allra flesta av hans synpunkter hade anlagts förut. Men han sammanförde dem och gav dem en omisskännelig personlig ton.

Mortensen har påpekat — utan att dock närmare ingå på saken — att det är »af ett visst pikant intresse att se, huru just artiklarne mot den svenska litteraturen och Tegnér i

[1] Strömborg, a. a. 1, s. 129.

[2] Brev från Engelbrekt Rancken till A. I. Arwidsson $^{28}/_{8}$ 1830, Ranckenska brevsamlingen, HUB.

Helsingfors Morgonblad äro fotade på Tegnérs jubelfesttal 1817».[1] Att Tegnérs framställning av de stridande skolornas insatser och karakteristiska egenskaper mycket snart blev allmän egendom — vilket Mortensen också framhållit — gör det dock vanskligt att påvisa direkta inflytelser.[2] Själva den tidigare berörda tendens i litteraturkritiken — både i Sverige och Finland —, som gick ut på en försoning mellan parterna, ett erkännande av varderas berättigande och misstag och ett överbyggande av motsättningarna, gick i viss mån tillbaka på Tegnér. I jubelfesttalet hade han ju förebrått både den gamla och den nya tiden, att de hemfallit åt var sin ytterlighet. Det nya systemets »caracter af opposition mot de förra åsigterna förklarar icke blott en stor del af dess utsväfningar, utan torde äfven vara det vigtigaste, kanske det enda vigtiga, i hela det nya».[3] På samma sätt talar Runeberg om att den litterära brytningen rättfärdigats »genom det gamlas fall mer än genom det nyas införande». Det var, säger han, »naturligt, att, vid striden emellan de båda skolorna, till kamp emot den rådande ytterligheten, en motsatt ytterlighet skulle utvecklas».[4]

Hos den gustavianska epokens poesi och vetenskap erkände Tegnér framför allt klarheten, »en klarhet i framställning och form, hvaraf man allt sedan den gamla classiska tiden endast haft få exempel».[5] I sin sympati för klarheten står klassikern Runeberg på samma linje som klassikern Tegnér. När han skall tala om hur den gustavianska tidsandan och umgänget satt sin prägel på fru Lenngrens diktning, gör han ett liknande »erkännande» som Tegnér och låter tanken ett ögonblick flyga till antiken. Man är »förpligtad att erkänna, att den gedigenhet, klarhet och hållning,

[1] Mortensen, Till Runebergs förebilder, Samlaren 1904, s. 82.

[2] För övrigt voro ju de flesta av Tegnérs synpunkter på gamla och nya skolan inte nya 1817. Jfr Palmblads recension i Swensk Literatur-Tidning 1818, spalt 147.

[3] Tegnér, Saml. skr. 3, s. 158.

[4] HM $^{24}/_{8}$ och $^{31}/_{8}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 88, 98.

[5] Tegnér, a. a. 3, s. 147.

som caracterisera hennes compositioner, icke blott i allmänhet, utan öfverallt, och äga en så ädel del i deras skönhet, utbildats till mognad just genom åsigter, inhemtade, medelst samma umgänge, från samma tid. Ty onekligt är, att till konst-andans hufvudsakliga fordran då, hörde en säkert beräknad plan, correcthet i teckningen, och en bestämdhet i tanken [— — —]. Häri äger emellan denna och den gamla classiska tidens anda en stor likhet rum; den härstammade också från Frankrike, der väckt af Skalder, som bildat sig efter forntidens mönster.»[1] Runeberg svävar därför knappast på målet, då han säger, att den gustavianska tidens vitterhet som helhet betraktad är överlägsen den som tillkommit efter 1809.[2] I hans mun innebar detta dock icke i och för sig något högt beröm. Han är övervägande kritisk även mot gustavianernas diktning.

En närmare analys av Runebergs synpunkter på denna äldre poesi torde inte ge mycket av intresse och kan tryggt underlåtas. Han har studerat Phosphoros, Polyfem[3] och säkert åtskillig annan romantisk kritik, men klandret av abstraktionspoesiens torftighet, alexandrinens tvång och den akademiska smakens begränsning måste ju ha varit var man känt under detta romantikens tidevarv. Redan von Beskow påpekade 1833, att »de vapen Runeberg nyttjar mot 'de gamla Heroerna' samtligen äro lånade ur den nya skolans arsenal».[4]

Viktigare är Runebergs kritik av fosforisternas diktning. Även härvidlag bygger han i mångt och mycket på äldre

[1] HM $^{27}/_{1}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 35.

[2] Jfr hans brev till von Beskow $^{9}/_{5}$ 1863, Efterl. skr. 2, s. 292.

[3] Särskilt mot slutet av år 1832 tycks Runeberg ha haft Polyfem nära till hands. Han gör klipp därur, både med och utan angivande av källa. Fragmenter af Novalis, HM $^{17}/_{12}$, och uppsatsen om Goethe, d:o $^{31}/_{12}$, äro hämtade ur Polyfem, Tredje samlingen, nr 10 resp. 31. Början av artikeln En blick [— — —], HM $^{14}/_{12}$ 1832, innehåller ju ett långt utdrag ur Polyfem.

[4] Cit. efter Strömborg, a. a. 1, s. 247.

kritik. Han läste ju Stockholms Posten, där den gamla akademiska smaken hade en energisk förespråkare. Påverkad var han också säkert av Vitalis' skämt med regnbågspoesi och »m a g i s k t h a l f d u n k e l».[1] (Han ägde Vitalis' dikter och tycks ha studerat dem ingående, lånade ut dem till bekanta [2] och tog intryck av dem i sin lyriska produktion. Som bekant uttalade han också den meningen, att Vitalis och Stagnelius voro de intressantaste av de nyare författarna.[3]) En eller annan synpunkt har han kanske hämtat från Argus eller t. o. m. från den föraktade Heimdall. — Men ändå verkar Runebergs avoghet mot den fosforistiska stilen så djupt upplevd. Hans kritik har den spontana känslans styrka, och samtidigt vill han bygga den på principer. Det märks, att han inte — som t. ex. Vitalis — främst är road av att avge retsamma personliga smakomdömen utan att han söker bestyrka dem med reflexioner om den sanna poesiens livsbetingelser. Varje punkt av hans kritik motsvaras av en målmedveten strävan i hans egen diktning.

Runebergs käromål mot fosforismen — utförligast framlagt i recensionen av Euphrosynes dikter — kan sammanfattas i fem huvudpunkter.

För det första underskriver han helt den som jag i inledningskapitlet visat så vanliga åsikten, att den begreppsmässiga spekulationen inverkat menligt på diktningen. »Att blotta philosophiska satser, i meter klädda, aldrig kunna vara poesi [— — —], tycktes man förgäta.»[4] Om det sagospel vi väl nu räkna som den svenska nyromantikens djupaste diktverk, Lycksalighetens ö, säger han, »att dess högsta tendens syftar på framställningen af en speculativt uppdagad sanning, och derigenom är i sig sjelf för mycket begränsad, för att kunna fylla ideen af en sann poesie».[5]

[1] Sjöberg, Saml. skr. 1, 1926, s. 159. Jfr Runeberg, Saml. arb. 6, s. 99: »mystiskt halfdunkel».

[2] Strömborg, a. a. 1, s. 134.

[3] HM $^{17}/_{12}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 59.

[4] HM $^{31}/_{8}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 99.

[5] HM $^{17}/_{12}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 62. Jfr nedan kap. 9, Idédiktning och begreppsdiktning.

För det andra angriper han fosforisterna för »ett lättsinnigt handterande af praktord och bländande phraser, hvilka hos Euphrosyne i synnerhet, man kan vara viss derpå, ehvar de användas, gömma och öfverskyla en fullkomlig brist på poetisk inspiration». Det prunkande språket tröttar i Runebergs tycke till och med hos Stagnelius, »ehuru det hos honom ändå alltid äger en egentlighet och gedigenhet på sitt ställe, som tillika talar till det djupare hos läsaren». Smaragdspråket bör ersättas av »hjertats verkliga och enkla ord».[1]

Ett tredje karakteristiskt drag i nya skolans poesi är, enligt Runebergs mening, oklarheten. Någon gång är det väl svårfattligheten i dikternas tankegång i stort han tänker på, såsom då han säger, att Lycksalighetens ö visserligen har »några blixtar af poetisk inspiration, men är alltförmycket sväfvande, oredig och ofulländad».[2] Framför allt är det dock oklarheter i själva stilen han nagelfar: »sig sjelfva upphäfvande ordfogningar»[3] och bristande åskådlighet i metaforerna. Bilder, som inte förenas till någon helhet, växla hos fosforisterna så snabbt, att »den ena i läsarens phantasie väckta half-åskådningen i ögonblicket utjagas af en annan, lika chaotisk».[4] Runeberg illustrerar denna sista anmärkning med en talande hänvisning till början av Euphrosynes Nornan, vilken lyder:

> »Nattfogeln re'n kring Dounarts fäste flyger
> Tyst, som den tärna, hvilken sakta smyger
> Ur borgen ner; och snart i klippig vik
> Hon ser sig kring, en vingad ljusalf lik.
> Lätt skuldrans plaid sig rör för nordanvinden,
> Som penslar rosor på den späda kinden:
> I själens blommor, ljusblått ögonpar,
> Sin morgonhimmel barnslig oskuld har,
> Som nyss ur fridens sälla drömmar vaknad
> I vemod tolkar lifvets hopp och saknad.»
>
> Etc.[5]

[1] HM $^{7}/_{9}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 105.

[2] HM $^{17}/_{12}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 62.

[3] HM $^{31}/_{8}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 100.

[4] HM $^{7}/_{9}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 106—108.

[5] [Nyberg, Julia,] Samlade dikter af Euphrosyne, 1, s. 169.

I grunden samma feltyp fast i en mera akademiskt retorisk stilart är det Runeberg senare drar fram i recensionen av von Beskows Sverges anor.

»Såsom exempel på huru tvenne liknelser kunna låta granna båda och dock vara af helt olika halt och värde, må följande anföras. Om Engelbrecht heter det:

Ett arf han gaf. Må det af inga skiften,
Af ingen våldsmakt ryckas ur vår hand.
Det växer som ett träd ännu på griften,
Och helsar lifvet ifrån dödens land.
Han gaf det med sin lefnad i de orden:
'Att lefva och att dö för fosterjorden!'

Hvilken besynnerlig grupp blir ej häraf? Engelbrechts arf *att lefva och att dö för fosterjorden,* står som ett träd på en grift, och Sveriges inbyggare hålla i det med händerna! Huru annorlunda visar sig ej denna klart tänkta bild, för att inleda Sturarne:

Hvem är den stam, som sig till kungars sluter,
Och liknar detta träd i söderns vår,
Som endast uti stormen blommor skjuter,
I lugnet obemärkt i dalen står?
Är Sture-namnet glömdt? — — —

Huru genomfördt och åskådligt är ej detta!»[1]

Det är mycket belysande för Runebergs arbete på sin egen poetiska stil detta obönhörliga krav, att fantasien skall vara logisk och att en metafor, om den nu användes, skall hållas kvar för blicken, tills den verkligen är sedd och fullt utnyttjad.

För det fjärde fördömer Runeberg »egoismen», det vill bl. a. säga vad vi nu kalla subjektiviteten, i nya skolans diktning.[2] Att det ständiga sysslandet med egna känslor och tankar var osunt och sjukligt, tröttnade ju aldrig t. ex. Argus att framhålla. Runeberg menar detsamma och säger, att människan i sann poesi kan »komma ur sin individuella

[1] HM $^{4}/_{2}$ 1833; Efterl. skr. 1, s. 296, 297.
[2] HM $^{17}/_{12}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 59.

begränsnings fjättrar».[1] I det följande kapitlet skall jag söka visa, hur djupt strävandet efter självförglömmelse och objektivitet inverkat på Runebergs diktning.

För det femte klandrar Runeberg i fosforisternas poesi frånvaron av nationell egenart. Det var en gammal anmärkning. Eftersom nya skolan beskyllt de akademiska skalderna för att träla under den franska smaken, hade det legat nära till hands för dessa att påvisa utländska lån, blott från annat håll än Frankrike, i de angripandes egen diktning, och sedan hade ju denna synpunkt upprepats av nästan alla fosforismens kritiker.[2] Runeberg påpekar — naturligtvis med rätta, men man tycker dock, att det är en alltför obetydlig del av sanningen — att fosforisterna utan hänsyn till ämnets art eller språkets och nationens individualitet lånat en hel mängd utländska versformer.[3] Inte ett erkännsamt ord har Runeberg tyvärr att säga till nya skolans män för deras nationella strävanden. Men detta sammanhänger väl med att den götiska diktningen, där svenskhetsivern framför allt tagit sig uttryck, är honom motbjudande genom sin bombasm.

*

Även i Sverige hade som vi sett en stark betänksamhet mot göticismens överdrifter gjort sig gällande. Just kombinationen hos vissa skalder av raffinerad esteticism och götisk kraftdyrkan utgjorde ett tacksamt ämne för satir. I Markalls sömnlösa nätter skämtades det bl. a. med Atterboms förehavanden i nya skolans krigsläger:

»Der Amadeus sågs sin frukost reda
I en af vällust glödgad tulipan.
Med jernförtjusning griper han i gaffeln
Och lejonmärg förtäres der vid taffeln.»[4]

[1] Fragmentet om naturpoesien från våren 1831; se bil. 1.

[2] Se ovan s. 10, 20 ff.

[3] HM $^{31}/_{8}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 99. Jfr nedan s. 243—250.

[4] Markalls sömnlösa nätter. Andra natten, s. 146. Ordet lejonmärg förekommer bl. a. i Atterboms Bergvandraren, Phosphoros 1811, s. 109.

Fränare var Vitalis' anfall. I dikten Visioner t. ex. avhånade han inte bara fosforisten utan också göten Atterbom:

»Jag såg också 'den verkligt starka Nordbo'
Furst Amadis, uppå sin tron, den höga.
Som tronen vacklade, man anbragt stöd
Af bråkad rö uppå dess alla sidor.»[1]

I Rustningar till Ragnarok låter Vitalis »Callovai» [= Palmblad] klaga över att så få bland »det gryende tidehvarfvets kämpar» för ögonblicket kunna göra krigstjänst: »Poeten Gumal [d. v. s. G. W. Gumælius] reste till Tyskland, för att der, hos gummorna hämta Nordisk kraft, men råkade i sin tiggpåse taga mer, än han orkade bära och ligger nu, efter så svåra strapazer, i matthet försänkt, liksom Ephemeren, när han fullgjort sin äktenskapspligt. [— — —] Nu vilja vi först sätta oss här bakom stenen och dricka Lejonmärg. Ack! Huru väl tarfva vi i dag att upplifva resten af vårt fordna Berserkerwuth.»[2]

En del verbala överensstämmelser mellan de nyss citerade passagerna och Runebergs ironiska »Project till en poetisk förening» (för författandet av en stor hjältedikt över Nordens kraft) [3] visa, att det tidigare gycklet med göticismen stannat i Runebergs minne. Han driver t. ex. just med ordet »lejonmärg». Den besjungne hjälten tar i sin mun bombastiska termer som »jernförtjusning» och »den verkligt starka nordbo»[4] men måtte dock ha något av Gumals stora mattighet, ty han tömmer sitt övermått av kraft i en gäspning.

I poemet »Runan Naud» [5] hade Vitalis skämtat med mytologiserandet och indragandet av de fornnordiska gudarna i modern poesi. Jag anför den första och den sista strofen:

»I fall det roar eder, ja ock i annat fall,
Jag alla gamla Asar för er uppräkna skall.

[1] Sjöberg, Saml. skr. 1, s. 264.
[2] D:o, s. 166, 167.
[3] HM $^{9}/_{11}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 148 ff.
[4] Saml. arb. 6, s. 152, 154, 157.
[5] Sjöberg, Saml. skr. 1, s. 303—306.

De upp ur grafven komma, med buller och med bång,
Allt för att figurera uti de Göthers sång.
— — — — — — — — — — — — — — — — —
Om Ali eller Vali, om Uller och Forsete
Vi öppenhjertigt tillstå, att vi ej mycket vete,
Och häldre än att ljuga ihop om dem en Historia,
Vi här nu sången sluta med:
Soli Deo Gloria!»

På liknande sätt satiriserar Runeberg sammanblandningen av fornnordisk och romantisk stil, av götiska och utländska ämnen. Detta är meningen med t. ex. rubriken för tredje sången i den föreslagna epopén, »*Nordens kraft* diktar en sonnett», och likaså i den romerska avslutningen på bönetiraden till de nordiska gudarna:

»O Thor
Och Oden, Asagudar, Frey och Balder
Forsete, Tyr och Brage, Gaja, Hertha,
och Widar, Heimdall, Uller, Ali, Wali,
Och Jupiter, Saturnus och Uranus
Bistån mig! — — — — — —»

Den i »projektet» inlagda provsången om kampen mellan Nordens kraft och Nordanvinden är undertecknad »Son i Örnskog». Några nummer senare ($^{26}/_{11}$) publicerar Runeberg ett föregivet insänt bidrag till epopén, nämligen »Segersången öfver flugans fall».[1] Den har en liknande signatur »S* i Ö**g». Man har ansett, att Runeberg med dessa parodier velat avrätta sin f. d. landsman »den urkraftige» A. I. Arwidsson [2], som just år 1832 i Sverige utgivit en diktsamling »Ungdoms rimfrost af Sonen i Örnskog». Denna nära tillhands liggande slutsats är emellertid ej så alldeles säker. Arwidsson hade visserligen i Poetisk Kalender 1815—1821 tryckt en hel rad dikter, av vilka en del tillhörde den typiskt götiska poesien, som Runeberg ville till livs, men här hade han upp-

[1] Saml. arb. 6, s. 158 ff.

[2] Schück och Warburg, Illustr. svensk litt.-hist., 3 uppl., 6, s. 410; jfr Söderhjelm, JLR 1, s. 92, 343.

trätt under andra signaturer, —w—, —der, --der, -- --der. I Aura 1817 hade han användt signaturerna S-, A. och -I-. Efteråt hade han ej författat mycket, och Ungdoms Rimfrost var huvudsakligen ett omtryck av ungdomsdikterna. Att Runeberg den $^{9}/_{11}$ 1832 inte läst denna bok utan blott sett titeln, synes mig framgå av följande ordalag i Helsingfors' Morgonblad: »Den sköna, mäktiga bilden: *Söner i Örnskog* är icke min; den är lånad ur *Svensk Bibliografi* för detta år, hvarest den storsinnade Boktiteln förekommer bland andra: *Ungdoms Rimfrost af Sonen i Örnskog*.» Framgår inte härav också, att signaturen var ny och okänd för Runeberg? »Örnskogens-son» är en sorts översättning av namnet Arwidsson men knappast så lättgenomskådad för en utomstående. Arwidsson hade lärt sig isländska och därmed denna översättning redan 1818 [1], men såvitt jag vet hade han inte brukat den som signatur i tryck förrän 1832.

Tänkbart vore ju, att Runeberg strax efter den 9 november skaffat sig Ungdoms Rimfrost, men diktsamlingen var en bokhandelsraritet och trycktes bara i 24 eller 25 exemplar.[2] Om han kommit över den, borde man väl i själva parodierna hitta direkta anspelningar på Arwidssons poesi, men några tydliga sådana har jag inte funnit.[3] Däremot innehåller sången om kampen med nordanvinden ordagranna citat och lindrigt omstuvade fraser ur andra författares poem, t. ex. »Det är så kraftigt, men så kallt i norden» (ur Skidbladner), »Af pälsar är den ypperst dock i Norden» (ur Frithiofs saga[4]), »Och luften känns af segerfanor sval» (ur von Beskows Sverges anor[5]) m. fl.

[1] Estlander, Skrifter 2: 3, s. 72.

[2] Brev från Arwidsson till E. Rancken $^{2}/_{8}$ 1830, maj 1832, $^{16}/_{6}$ 1832, HUB. Jfr Swensk Bibliographi juni 1832.

[3] Vasenius har i uppsatsen En hypotes, i Helsingfors-tidningen Dagligt Allehanda $^{15}/_{2}$ 1901, trott sig finna ett par anspelningar, men bevisande äro de inte.

[4] Tegnér, Saml. skr. 5, s. 22. »O, jättebröst, som nordens fjällar högt» kan vara en anspelning, om också mindre tydlig än de ovan nämnda, på Tegnérs poesi, nämligen på Nore (Tegnér, Saml. skr. 2, s. 158).

[5] von Beskow, a. a., s. 1.

Det vore för övrigt underligt, om Runeberg gjort finländaren Arwidsson till den specielle strykgossen bland göterna. Visserligen hade denne i sin ungdom fått uppbära klander av själve Hammarsköld för att han och övriga finländska skalder i Aura inte upptagit och använt de gamla finska myterna utan låtit Jumala fördrivas från sin egen fosterbygd av Tor, Oden och Frigga. Och hans dikt Kettil Ochristen hade karakteriserats såsom ett försök att överbjuda Geijers Den siste kämpen och Den siste skalden, ett försök, som »ledt till en widrig öfwerdrift i uttryck och målning».[1] Men sedermera hade han ju tagit klandret ad notam, intresserat sig för den finska folkpoesien, samlat runor, publicerat och översatt sådana[2], i Åbo Morgonblad ivrat för en finsk nationalanda och även efter sin nödtvungna flyttning till Sverige bevarat det varma intresset för sitt hemland.[3] Att gå särskilt illa åt denne finländske patriot hade Runeberg nog ingen åstundan. Antagligen hade han blott funnit signaturen »Sonen i Örnskog» och diktsamlingens titel löjliga och symptomatiska för den genre han ville gissla. — Men de som kände, vem som dolde sig bakom signaturen, trodde naturligtvis, att parodien var riktad direkt mot Arwidsson.[4] Hans poesi var bitvis sådan, att också han själv mycket väl kunde känna sig träffad. Vasenius' hypotes, att den kränkte Arwidsson är upphovsman till den bekanta plumpa smädevisan mot Runeberg i Åbo Underrättelser den 8 juni 1833, synes mig vara rätt väl styrkt.[5]

[1] Swensk Literatur-Tidning 1817, spalt 316 och 331.

[2] Poetisk Kalender 1820, s. 48 ff.; Mnemosyne 1820, s. 65 ff., 85 ff. (jfr Öller, Ett kvarts sekel, s. 30); Oskyldigt Ingenting, 1821, s. 44 ff.

[3] Om Arwidssons studieresa till Finland 1827 se hans Reseberättelse, FoU 6, s. 99, 100. Jfr Estlander, Arwidsson som publicist i Åbo, FoU 8, s. 171 ff.

[4] Se brev från E. Rancken till Arwidsson, cit. nedan s. 150.

[5] Vasenius, a. a.; jfr Estlander, Skrifter 1, s. 373; Söderhjelm, JLR 1, s. 365, 396; Hirn, Runebergskulten, s. 24. Det bör emellertid anmärkas, att Runeberg efter 1838 stod i vänskaplig brevförbindelse med Arwidsson om sina svenska förlagsaffärer. Strömborg, a. a. 4: 1, s. 123, 124; 4: 2, s. 276; jfr d:o s. 330, 345, 346.

Det fanns en särdeles aktuell anledning till Morgonbladets drift med den skrytsamt fosterländska svenska diktningen. Den 26 september 1832 hade Göta kanal öppnats. Det är klart, att händelsen väckte hänförelse. Kanske slog man på den patriotiska stortrumman extra kraftigt för att döva betänkligheterna över de väldiga utgifter, som företaget slukat. I varje fall var chauvinismen måttlös. Högtidstalet vid Snövelstorps lastageplats i närvaro av konungen och den kungliga familjen slutade med följande ord: »*Lefve Tidehvarfvets Öfver-Konung CARL XIV JOHAN! Lefve Ädlingen af Europas folk, den Svenska Nationen! Lefve Nordens underverk — Götha Canal!*»[1] Sic!

Genom att ge en sång i epopén till uppgift att skildra, hur Nordens kraft simmar i Göta kanal, lät Runeberg förstå, att dylikt skrävleri förtröt honom. Att han hade fullgoda skäl att gripa till karbasen, visar ett citat ur en »Fosterländsk Sång vid Götha Canals öpnande», författad av M. M. af Pontin.

»Ja, en Segerfest är din fullbordan,
Jätte-verk af Sveas starka arm!
Blåse Vestan eller storme Nordan,
Trygg hon möter dem med härdad barm.
Lik en flod-gud uppå egna vågor
Går hon, och på strand dess Lejon-par;
Bjuder tiden svara på de frågor,
Der blott vinning fordrar svar.

Mellan berg och brådjup trädd i dagen,
Nordens kraft du speglar i ditt bryn,
Stolta Flod! ur Sveas fjällbarm dragen,
Vintergatan lik, som famnar skyn.
Ut till hafvet vill din fria bana,
Sen du gästat Göthers blomstergård.
Hvarje Flagg du bär blir segerfana,
Hvarje Sluss — en minnesvård.»

[1] Bergergren, G., Vid Götha canals fullbordan och slutliga öppnande Hans Maj:t Konungens och Den Kongl. Familliens höga öfvervaro [— — —], Linköping 1832, s. 54.

Här finner man verkligen i koncentrerad form ingredienserna till Runebergs parodi: »Nordens kraft», trots mot nordanstormen, lejon, fjällbarm, segerfanor.

Verserna vid Göta kanals öppnande innehålla naturligtvis också krigiska tongångar: kommer fienden, så skall han liksom fordom mottagas på ett sätt, som är nordens son värdigt; svärd och kulor skola icke sparas. Det är givetvis inte bara denna sång Runeberg måttar åt utan en god del av Sveriges patriotiska poesi, även den främsta, då han gör det allvarligaste, träffsäkraste och mest sårande hugget. Nordens kraft talar:

»Så mod och fromhet i mitt väsen blandas,
De skiljas ej, de äro ett och samma,
Som lejonet är får och fåret lejon.
Och derföre när krigets åska gnyr
Och striden kring ett blodigt slagfält stormar,
Då är jag from; då blir mitt mod en fromhet;
Men sitter friden lugn med gyllne ax
I kransar knutna kring dess lätta spira,
Då har jag mod, då blir min fromhet mod,
Som lejonet blir får och fåret lejon. —»

Bildspråket i dessa rader stammar kanske från Tegnérs Nyåret, fjärde strofen.[1] Möjligt är också, att Runeberg haft i tankarna Grafströms patriotiska dikt Metamorphosen.[2] Där talas om att Fridens ängel trivs så väl i Skandiens dalar. »Ax han bär i sitt gullgula hår, en Lilja i handen.» Men kommer ett härskri, då förvandlas hans axkrona till hjälm och blomsterstängeln till svärd. — »Fiende rör honom ej!»

Man måste erkänna, att det just i Finland, efter 1808—1809 års krig, måste ha varit alldeles särskilt påkostande att höra, hur lejonen fortforo att ryta i svensk vers, nästan som om ingenting hänt. Fredrika Runeberg berättar en liten episod i den runebergska umgängeskretsen från den tid, då

[1] Tegnér, Saml. skr. 2, s. 133.

[2] Grafström, Skalde-försök, Första häftet, 1826, s. 45.

skalden skrev sina kritiker: att »Nervander ställde sig framför bror Fredrik, der denne i nattrock låg på en soffa, och högtidligt deklamerade:

Det gamla Götha Lejon hvilar
Med öppna ögon sofver det.»[1]

Detta är som bekant början till Tegnérs dikt Götha Lejon, vilken i fortsättningen talar om, hur lejonet skall bete sig, ifall friden förbyts i krig; det skall rytande störta fram och andas lågor, så att den bleka jägarskaran flyr. Det var naturligtvis inte enbart eller främst estetiska motiv för finländarnas hån härvidlag. — Underligt måste det för dem ha känts, då de mindes första versionen av Tegnérs KrigsSång för Landtvärnet: »Förr ifrån himlen de stjäla en stjerna än de ta bort från vårt land en by», och »vi kasta vår handske mot Ödet sjelf».[2] Är det inte just denna dikt, som Runeberg alluderar på, när han låter Nordens kraft utslunga:

»Så vill jag plocka stjernorna af himlen,
Allt med min kraft, och trotsa verldar födda,
Och verldar icke födda än»?

Den utländske medborgarens hårdhänta angrepp på de svenska skalderna uppfattades i Sverige som ett utslag av finländsk nationalism. Eftersom polemiken på det hela taget saknade kritisk grund, var det antagligt, menade Rydqvist, att orättvisan i angreppet kunde förklaras »genom ändamålet af den Finska litteraturens afskiljande från den Swenska [— — —]; och onekligen blefwe det den fördelaktigaste uttydningen deraf, om stridssättets öfwerdrifter kunde anses blott för öfwermåttet af en häftigt lågande fosterlandskänsla, som fått näring af den uppmuntran, hwarmed Finska språkets studium (troligen icke utan beräk-

[1] Fredrika Runebergs anteckningar.
[2] Tegnér, Saml. skr. 2, s. 17, 16; 479.

ning) på sednare tider blifwit hugnadt. Men ehwad wi, såsom swenska patrioter, häri må se och ana: öfwer sjelfwa grund-syftningen, att sjelfständigt utweckla ett kraftigt och redbart folks moraliska lif, kunna wi, såsom opartiske granskare, ej annat än fägna oss.»[1]

C. G. Estlander har bestridit riktigheten i Rydqvists antagande: det finns i Runebergs kritiska uppsatser inte ett enda ord, som kan ge anledning till en sådan förmodan; hans kritik dikterades ej av någon nationalkänsla utan av hans åsikter om vad poesien borde vara.[2]

Så lätt kan frågan inte avfärdas. Givetvis var det huvudsakligen estetiska skäl, som gjorde, att Runeberg såg ned på bl. a. den patriotiska svenska diktningen. (Om Lings alster sade han t. ex., att det vore »tvifvelaktigt om något mera sammangyttradt, stelt, prosaiskt och uttänjdt än hans episka berättelser, någonsin blifvit inskrufvadt i rim och meter».[3]) Givetvis fanns det hos Runeberg en känsla av samhörighet med Sveriges litteratur och av verkligt ansvar för dess utveckling. Man behöver bara tänka på hans ord om hur olyckligt det är, när ett land äger blott medelmåtta i sin poesi och denna medelmåtta till på köpet i avgudisk blindhet dyrkas, och på tillägget: »Att efter förmåga rycka glittret af bilderna och blotta dem till deras sanna värde [— — —] blir derföre en mensklig *och medborgelig* plikt.»[4] Det något ettriga tävlingshumör Runeberg kan visa prov på i förhållandet till de svenska skalderna, låter sig naturligtvis mycket väl förenas med känslan av gemenskap.

Å andra sidan var säkert Runeberg — liksom hela hans krets — på det klara med att den yttre skilsmässan från Sverige var definitiv och att den i viss mening måste åtföljas av en inre.[5]

[1] Swenska Litt.-Föreningens Tidn. $^{1}/_{1}$ 1834, spalt 5, 6.
[2] Estlander, Skrifter 1, s. 370, 371.
[3] HM $^{17}/_{12}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 62.
[4] Kursiveringen gjord av mig. HM $^{31}/_{8}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 97.
[5] B. Estlander, Elva årtionden, 2 uppl., 1, s. 165, 166.

Denna inställning behövde ju inte medföra någon egentlig ovilja mot det svenska; det kan man tydligt se hos en man som professor Linsén. I det officiella högtidstal, som han höll vid det nya universitetshusets invigning den 19 juni 1832, prisade han Åbo akademi för att den inte »med förqväfvande af all egendomlig drift» följt »den svenska nationalitetens fordringar». Och han uttalade, att den tillvitelse för fennomani, som riktats mot akademien, endast kunde hedra den. Samtidigt uppehöll han sig emellertid med tydlig sympati vid den skandinaviska kulturens välgörande inflytande på finnarna.[1] Och Bengt Olof Lille skriver samma år, till 200-årsdagen av Gustav II Adolfs död, en patetisk dikt, fylld av grämelse över att Finland under den spira det nu lyder, blott i tysthet får fira den store konung, som fört det till dess skönaste strid. Skalden ropar till sitt fosterland:

»Har du glömt, att honom du tillhörde
Och hans kärlek, och hans verk för Dig;
Att han till Din skönsta strid Dig förde,
Att han ock för Dig har offrat sig?
Täras alla Dina hjelte-minnen
Utan skoning så af ålderns rost;
Har då ren på dina söners sinnen
Tiden lagt sin kalla andas frost?»[2]

Att Runeberg tog in denna dikt i Morgonbladet, måste helt enkelt betecknas som en djärvhet, och det visar, att han ingalunda önskade, att minnena från den svenska tiden skulle fördunklas.[3]

Men de finländska patrioternas önskan att utveckla den egna nationalkaraktären kom dock lätt att medföra en viss

[1] Söderhjelm, JLR 1, s. 143. Jfr Linséns dikt Den Finska Fosterbygden (i Mnemosyne), särskilt de i Söderhjelms Åboromantiken, s. 162, citerade stroferna.

[2] Svenska litteratursällskapets i Finland manuskriptsamling nr 159.

[3] HM $^{12}/_{11}$ 1832. Runeberg avtryckte t. ex. också $^{11}/_{2}$ 1833 ett utdrag ur Geijers tal vid jubelfesten den 6 nov. 1832 och återgav $^{10}/_{12}$ 1832 ur en svensk tidning ett vackert brev från Gustav II Adolf till pfalzgreven Johan Casimir.

engardeställning mot svenskarna.[1] Snellman uttrycker sig härvidlag mycket fränt. I hans koncept till ett hyllningstal å studenternas vägnar till kejsar Nikolaus, som i juni 1833 besökte Helsingfors, heter det: »Värdes tro, att vi erkänna Försynens vårdande hand i den skickelse, som skilt Finland från sina fordna förbindelser, för att sålunda rädda återstoden af dess språk och med detsamma dess nationalitet».[2]

Det fanns dessutom hos några av Runebergs närmaste vänner en direkt bitterhet mot svenskarna, som endast om man är ytterst välvillig kan förklaras ur ett övermått av patriotism och som, såvitt jag vet, ej finnes påpekad i runebergslitteraturen. Nervander skriver från Helsingfors den 12 oktober 1831 till Snellman i Kangasala ett brev, fyllt av politiska nyheter: ryssarnas framgångar i Polen, pöbeloroligheter i Paris, krigsmoln. Om förhållandena i Sverige säger han: »Mellan Kung och Folk råder i Sverige stor spänning. Vid Prins Nicol. Augs dop var Gardet uppställdt i 6 leder och Kanoner framdragne på borggården. — Men du vet att jag intet förtroende har till Svenskarne. Nog larma de,

[1] Man kan erinra om hur finländaren Abraham Poppius i ett brev från Uppsala 1818 till A. J. Sjögren, sedermera Fredrik Cygnæus' informator, gör ett bittert utfall mot »detta otacksamma, slappa, enerverade, fientliga, genom sina partier sig sjelf sönderslitande, med sina förfäders storverk skrytande och derpå förlitande Sverige.» Heinricius, Uttalanden av finländare om personer och förhållanden i Sverige 1817—21, FoU 24, s. 32, 33.

[2] HUB, Fö II 23. Citerat av Rein, Johan Vilhelm Snellman 1, s. 109. Den omedelbara fortsättningen lyder:

»Värdes tro, att vi med rördt hjerta erkänna E. K. Ms och dess Höga Företrädares välgerningar mot vårt Fädernesland, och isynnerhet mot detta Universitet, och att vi aldrig skola tveka, att med barnsligt förtroende till E. K. Ms visa och faderliga afgörande öfverlemna de önskningar, vi möjligen kunde hysa!

Stormäktigste Monark! Lyssna nådigt till den första bön, vi, uppmanade af detta lyckliga tillfälle, våga framstamma. Värdes, då det öfverensstämmer med E. Ms höga vård om detta land, fastställa Finska språket till allmänt språk för undervisningen och Lagskipningen bland E. K. Ms Finska Undersåter.

Måtte den Gud, som väger Nationers öden, höra våra böner för E. K. Ms och Dess Höga Familjs lycka och välgång!!!!»

men ingen kärna är det i dem. De äro en klingande malm, en ljudande bjellra.»[1]

Lönnrot yttrar samma höst i ett brev till en finländsk medicine kandidat, som studerar i Sverige: »Huru befinner du dig nu eljest, hvad tycker du om Svenskarne? Månne du till slut får samma tanke om dem, som jag för min del länge haft, att de öfver hufvud taget äro stora struntar, egenkära, båla, ytliga.» Lönnrot stöder detta omdöme med exempel ur sin personliga erfarenhet: Under den stora koleraepidemien 1831 översvämmades Helsingfors av utländska läkare; bland annat vistades där en svensk, Svederus. »Han bar sin näsa mycket högre än andra, skulle kurera Cholera patienter med en solution af Chlornatrium invärtes och häst dynga utvärtes och kurerade också verkeligen, så att ingen fara är att de i all evighet skola få recidiv. Stadsboerna öfverallt voro högst förbittrade öfver honom och öfverallt hörde man, huru Svederus expedierte hastigt sina patienter med koksalt. Jag tror han i god tid begaf sig hädan [— — —].» Även ett par andra svenska läkare, Ouchterlony och Setterblad, hade Lönnrot träffat. »Bättre tanke fick jag icke genom dem engång om Svenskarne.» Lönnrot passar också på att ironisera över en okunnig svensk rapport om koleran i Petersburg. Klandret mot de svenska läkarna verkar så mycket kraftigare, som det följes av beröm över andra utlänningar: »Danske Läkaren Schalburg var en karl af helt annan upplaga. Flitig i att observera, anspråkslös i sitt väsende och grundlig i sina studier. Franzosen Bullard har ofelbart varit den, som med mesta omsorg skött de sjuka. Dag och natt var han närvarande i sjukhuset.»[2]

Runeberg var inte opåverkad av dessa stämningar. Den skriande kontrast mellan stortalighet och brist på handlingskraft i politiken, som Nervander påtalar hos svenskarna, hånar även Runeberg, t. ex. då han formulerar ämnena för epopéns olika avdelningar. Den sång, där »*Nordens kraft* sjunger om

[1] HUB.

[2] Brev till J. F. Elfving, $^{29}/_{9}$ 1831; tryckt i Lönnrot, Svenska skrifter 2, s. 96—98.

fosterlandskänslan», åtföljes omedelbart av en, där »*Nordens kraft* smäller en fluga». En annan sång skulle handla om hur samme kämpe »politiserar». När det i provfragmentet heter, att Nordens krafts hår »som en flod av gull, Från hjessan fölle, *vore det ej saxat*»[1], så är det tydligen meningen, att läsarens associationer skola gå till Simson, den fordom starke, som mistat sitt hår och sin styrka. — Också Lönnrots förakt för de gästande svenska läkarnas ynkliga roll under koleraepidemien går igen hos Runeberg. I tjugoförsta sången drömmer Nordens kraft om koleran, i den följande sitter han i karantän! — Man kan alltså inte som Estlander säga, att Runebergs kritik h e l t berodde på hans åsikter om hur poesien borde vara beskaffad.

Alldeles utan undersökning kan man naturligtvis avfärda den insinuation, som somliga i Sverige gjorde, enligt vad J. E. Rydqvist skriver i brev till Atterbom den 17 dec. 1833: »att Runeberg vore köpt af ryska regeringen för att göra svenska litteraturen förhatlig». Rydqvist tror inte själv på denna förmodan, men anser dock »troligt, att man med nöje sett bragden, helst Ryssland, sedan det ej kunde hoppas att få sitt eget språk gällande i Finland ansett sig böra uppdrifva det Finska, och således med tiden skilja landet från Sverige i moraliskt afseende». Det är det Rydqvist har sökt antyda i den nyss citerade recensionen, fast försiktigt, »att ej tidningen må bli i Finland förbuden».[2]

Det må emellertid påpekas, att samma insinuation framkastades i Finland. Annorlunda kan man ej tolka några rader i ett brev från den allt fortfarande litterärt verksamme Engelbrekt Rancken (som nu var kapellan i Mietoinen, c:a 3 mil nordväst om Åbo). Han meddelade sin till Sverige flyktade landsman A. I. Arwidsson, att denne befann sig bland de av Runeberg jagade älgarne. »Och så gäller det alla öfriga Sveas Högdjur. Har Du ej redan förnummit det dånande jagtropet från Suomis kuster. Jag tyckte mig dervid

[1] Kursiveringen gjord av mig. HM $^{9}/_{11}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 155.

[2] Brevet citeras i Strömborg, a. a. 1, s. 358, utgivarens anmärkning; samt i Hirn, Runebergskulten, s. 23.

förnimma en ekande suck från Mälaren, som fordom från Jerusalem: Ve stadenom, Ve folket, ve och mig. Och rösten var Din och Esaias[1] och alla Profeters, men de Äldste logo dervid, höllo råd och gåfvo En, men lofvade '30 Sölfpenningar' elr Guld. — Må han ej en gång hänga sig, Ischarioth!»[2] Med de äldste, som bjödo pengar, kan Rancken ej ha avsett något annat än de ryska makthavarna; Ischarioth är Runeberg!

Trots sin löjliga grundlöshet säger dock beskyllningen något om den politiska atmosfären. Man var i Finland rätt allmänt på det klara med, att den ryska politiken önskade en minskning av de kulturella förbindelserna mellan Finland och Sverige. Förflyttningen av universitetet från Åbo till Helsingfors var ju en bland åtgärderna i den riktningen.[3] Runebergs svåger Fredrik Tengström är inne på denna ryska önskan, men inte à propos Runebergs litterära artiklar utan med anledning av det anonyma hånfulla svenska svaret därpå i bihanget till Stockholms Dagligt Allehanda. Han skriver i brev till G. H. Mellin den 4 nov. 1833:» [— — —] en enfaldig politik är det hos vår styrelse att ej sprida skrifter af dylik natur». Han säger också:

»[— — —] hvad som här hos oss väckt indignation, och det med skäl, är den myndighet, hvarmed Bihanget fördömmer allt Finskt, derför att det kommer från Finland, framförallt hans hån öfver vår Politiska ställning, vår Censur etc. Det är ej nu första gången svenskarne hos oss beskyllas att dra på den strängen.» Det onda en artikel som den ifrågavarande medför är »ej så ringa,

[1] D. v. s. Esaias Tegnérs.

[2] $^{16}/_{1}$ 1833; HUB. I avsiktligt gåtfulla ord — det hade sina risker att skriva sådana omdömen som R. brukade göra, till den praktiskt taget landsförvisade Arwidsson — fortsätter han: »Djerf är han dock, sjelfständig, frisinnig och modig mer än mången, denne Skallen och Skidlöparnes anförare, den 'Store Olli, Ojan Pavo'! Behjerten exemplet — huru gick det hans spjernande b r o d e r — den från ugnen störtade, i ugnen krypande a n d r a Tiggaren?! Förstån I än elr hvad. Och så orätt har han väl icke i allo.» (Ranckens understrykningar). — Möjligen är det genom adressaten Arwidsson, som Rydqvist hört förmodandet, att Runeberg vore köpt· Arwidsson har ju »godkänt» Rydqvists recension. (Strömborg, ibidem.)

[3] Topelius, Saml. skr. 23, s. 211; von Bonsdorff, Flyttningen från Åbo till Helsingfors, i: Från Universitetets första tider i Helsingfors, s. 17, 18.

i det den i hög grad bidrager att, genom förlöjligande af Finska nations politiska och intellectuella förmåga qväfva den än rådande känslan för fordna förhållanden och härigenom från hvarandra aflägsna de begge nationerna. Ju mer detta sker, dess mer skola vi närma oss till våra grannar i öster; och är känslan för Sverige en gång kallnad, och sålunda en naturlig skiljemur mellan Ryssland och Sverige ramlar, så må ni akta er. Du tror det ej är så farligt, men jag tror mig känna mitt folk.»

På Tengströms motvilja mot ryssarna kan man inte taga fel: »Ryssarna äro som Torakorne och Choleran; de avancera helst mot vester».[1] Men i förhållandet till svenskarne märker man en dubbelinställning hos honom, och den torde ha varit utmärkande för de flesta av Finlands patrioter vid denna tid, även för Runeberg: visserligen en känsla av gammalt broderskap men på samma gång en tydlig benägenhet att stå på sin kant och stark irritation över varje tendens till nedlåtenhet från de svenska brödernas sida.

*

Med den förhatliga kraftpoesien menade Runeberg visst inte bara den götiska diktningen. Det var överdrift och svulst och poetiskt effektsökeri han ville till livs, var han fann dem, och den arkaiserande och chauvinistiska diktningen var endast en art av kraftpoesien. Man förstår, vad Runeberg avser, när man ser, hur han tar med Victor Hugo i detta sammanhang: Hugo är en »kraftskald», Hernani är en närande själaspis för Nordens kraft.[2]

[1] Brevet tryckt i Strömborg, a. a. 4: 2, s. 475, 476. — Det kan i förbigående nämnas, att Helsingfors' Morgonblad, långt ifrån att äga de ryska myndigheternas bevågenhet, i början av år 1833 tvärtom var utsatt för deras misshag. Runeberg hade $^{24}/_{12}$ 1832 intagit en artikel från Wasa, i vilken några soldater ur 45:te jägareregementet nästan öppet beskylldes för att ha anlagt mordbrand i några magasiner. På särskild skrivelse från generalguvernören beslöt Censuröverstyrelsen ge tidningens censor P. F. Granbom erinran för tjänstefel och skilja honom från vidare befattning med tidningen. (Censuröverstyrelsens protokoll $^{7}/_{1}$ 1833.)

[2] Runeberg uttalar upprepade gånger sin ringaktning för Hugo. Se i det följande s. 341.

Till kraftskalderna hörde förstås också Tegnér. I artikeln om konstdomare gavs ett exempel på vad som brukade kallas kraft: »om någon förmår tänka en vågbalk till S:t Helena, som man kan väga hela två tider på». Frasen anspelar på Tegnérs dikt »Napoleons graf» i Josefina, Poetisk Almanack för år 1831.[1]

Hur intensivt Runeberg upplevt motsatsförhållandet till Tegnér och hans poesi, får man ett intryck av genom Gabriel Lagus' minnesteckningar i tidningen Östra Finland året efter skaldens död. Lagus berättar, »att Runeberg gerna under estetiska samspråk talade om Tegnér och begagnade hans skrifter såsom exempel, och detta långt efter det allmänheten tröttnat att tala om deras s. k. rivalitet och att han sjelf genom positiva verk bevisat hela ursprungligheten af sin egen begåfning. Då underskrifven såsom 19 års yngling[2] första gången hörde Runeberg tala i poesi nämnde denne redan Tegnérs namn och tog ett exempel ur Frithiofs saga, och några år derefter, då han ofta hade tillfälle att höra den store mästarens åsigter, öfvergick samtalet af sig sjelf oupphörligen till Tegnér.»[3]

[1] Dikten hade också återgivits i Helsingfors Tidningar $^{16}/_{12}$ 1831. Den är upptagen i Tegnér, Saml. skr. 7, s. 3, men utgivaren ifrågasätter, om den är författad av T. Saken spelar för vårt sammanhang mindre roll, då dikten i alla fall av samtiden uppfattats som Tegnérs. Se Aftonbladet $^{28}/_{12}$ 1830, spalt 11. Samma poem får en gliring i Project till en poetisk förening; trettonde sången har nämligen till ämne »*Nordens kraft* funderar på flyttningen af Napoleons stoft».

[2] L. var född 1837.

[3] Östra Finland, 1878, nr 2. Även fortsättningen kan vara värd att citeras: »Då jag blef bekant med Runeberg hade hans uppfattning af Tegnér redan förlorat en stor del af den skärpa som i tidigare år kännetecknat den, och jag har knappt hört honom om denne fälla lika skarpa omdömen som dem, hvilka han förut i tryck sjelf uttalat. Jag har visst hört honom kalla 'Nattvardsbarnen' en predikan och påpeka den ytlighet och brist på realism, som i allmänhet utmärker den Tegnérska poesin, men dessa och dylika utlåtanden voro klädda i en mycket beskedligare form, än den hvaraf han i sin tryckta kritik begagnat sig.»

Runeberg antyder en gång själv, vad som nog lett honom till opposition mot tegnérstilen. I artikeln En blick på Sveriges nu gällande poetiska Litteratur, där han förklarar sig hoppas på en brytning i vitterheten, heter det: »En sådan brytning kan så mycket mindre vara aflägsen, som de små dilettanter, hvilka från alla håll flyga i vingarne på Tegnér och andra mägtigare naturer redan hunnit så i karrikatur utveckla dessa mönsters manér, att deras brister och ensidighet blifvit blott alltför åskådliga.»[1] Fredrika Runeberg har i sina anteckningar givit en god bild av hur obarmhärtigt det vid denna tid skrattades i den runebergska kretsen åt »Tegnérs och än mer hans talrika efterhärmares pompösa liknelser, ju mindre de syntes förklara den sak hvarpå de ansågos liksom påklistrade». Vi ha också sett, att de osjälvständigaste tegnérepigonerna även i Sverige åtnjöto ett allmänt förakt vid tiden för Runebergs framträdande; marken var m. a. o. rätt väl beredd.

Man kan säga, att det är både fosforismens och ännu mer tegnérismens glansfulla stil och alltför djärva bilder han måttar åt i »Försök till en Natural-historisk beskrifning öfver den P o e t i s k a Ö r n e n».[2] Idén att göra artikeln till en »vetenskaplig» uppsats kan han ha fått av Aftonbladets recension just över en tegnérepigon, J. Engström:

»Herr E. har en till otrolighet gränsande rikdom på liljor; kung Salomo i all sin herrlighet var honom vida underlägsen. På Fyrisvalls slagfält, i dedicationen, i Ingeborgs rosengård, ja nästan på hvarje sida och hvarje rad utströr författaren dem med en förundransvärd frikostighet, och det af alla möjliga arter och sorter. Flere nya species förekomma, hvilkas vetenskapliga värde Rec. såsom icke varande Botanist, icke tilltror sig att uppskatta. De oftast förekommande äro: *bleka liljor, veka liljor, vatten-liljor, hoppets liljor, fridens liljor, oskuldens liljor, liljor på villostig, hulda liljor, Grafvens liljor, blida liljor, rimfrost-liljor* &c. &c. &c.»[3]

[1] HM $^{21}/_{12}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 65.
[2] HM $^{30}/_{11}$ och $^{3}/_{12}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 161 ff.
[3] Aftonbladet $^{20}/_{12}$ 1830.

På liknande sätt, men betydligt utförligare, och med noggranna citat ur tillgängliga källor, går Runeberg igenom de olika arterna av örnsläktet. Han förvånar sig över att natural-historici »förbisett en hel hälft af detsamma, kanske mindre rik på upptäckta species, men säkert i vetenskapligt afseende lika karakteristisk, stor och vigtig som den hittills med så lifligt intresse behandlade andra delen», de prosaiska örnarna.

De författare Runeberg här citerar och parodiskt kommenterar äro — utom i förbigående Valerius —: Tegnér, P. A. Sondén, Euphrosyne, Assar Lindeblad, J. F. Bahr, C. F. Dahlgren, G. G. Ingelman, signaturerna Rdd [= Carl Fredr. Ridderstad], Carl [= Carl von Zeipel], Rudolf [Runeberg skriver Rudolph] och -et- [de båda sista ur kalendern Vinterblommor]. Bakom signaturen Rudolf dolde sig ingen mindre än Fredrik Cygnæus, alltså en av Runebergs bästa vänner. Så rysk undersåte Cygnæus var, arbetade han på en större dikt om frihetshjälten Kosciuszko och hade tryckt ett par fragment därur i Mellins kalender för år 1832. Det blev nu han, som fick det tvivelaktiga nöjet att genom sin dikt leverera de flesta beläggen på den poetiska örnens många besynnerligheter, m. a. o. på den poetiska stilens svulstighet och osanna metaforer. Cygnæus var ju tränad att tjänstgöra som skotttavla för kamraternas skämt, men man tycker nästan, att Runebergs uppsluppna drift med hans första tryckta dikt [1] var i obarmhärtigaste laget.

»Den poetiska Örnen kläcker ej sina ungar. De äro ursprungligen till i sin fulla utbildning; men sakna lif, till dess de blifvit kysste af solstrålen. Så säger Rudolph:

'Då solen slog opp
Sin herrliga blick,
Den stråle, som först
Uppvaknande gick
Ur morgonens tjäll
Dig kysste till lif.'»

[1] Cygnæus, Saml. arb. 7, s. 258 ff.

Den icke ovanliga uppfattningen, att Tegnér bragt varje opposition att tystna [1] och att han vid denna tid var sakrosankt i Sverige [2], är nog något överdriven. Väl är det omtvistligt, att Tegnér var den mest hyllade svenske skalden, men alldeles utan kritik fick han inte vara. Det kan först nämnas, att Frithiofs saga, som omedelbart vann stor popularitet också i Danmark, utsattes för en utomordentligt från behandling av den poetiska realismens banérförare där, J. L. Heiberg (i Kjøbenhavns flyvende Post, okt. 1827). Recensenten anmärkte på den ständiga slitningen mellan skaldens moderna sentimentalitet och den heroiska tidsålderns naivitet och på »en saadan Mængde af affecterede Billeder og svulstige Trivialiteter, at man har en næsten uendelig Vei at pløie for at naae til hans Tanker».[3] Stilen bör, säger Heiberg, vara »den naturlige og nødvendige Indklædning, som Tanken selv giver sig, ikke en bebræmmet Kaabe, som man udvendig fra hænger over den».[4] »En geistlig eller verdslig Taler, som fører hvad man kalder et blomstrende Sprog, bliver i vore Tider til Spot for sine Tilhørere [— — —].» Att man tål retoriska figurer hos en skald eller på teatern men klandrar dem hos en predikant, visar, att publiken har hunnit mindre långt i estetisk bildning än i religiös.[5]

Det är alldeles samma synpunkt Runeberg anlägger i sin kritik av Tegnér. För den, som fått upp ögonen för n a t u r e n s [det vill här närmast säga d e t n a t u r l i g a s] härlighet, är den tegnérska poesiens »skimrande glans» detsamma »som för den djupt religiöse en predikan af Lehnberg».[6] — Möjligt är, att likheten mellan Runebergs och Heibergs formuleringar är mer än en tillfällighet. »Ångpannan» i Lördagssällskapet, Mårten Lindfors, hade under en längre utom-

[1] Söderhjelm, JLR 1, s. 345.

[2] Schück och Warburg, Illustr. svensk litt.-hist., 3 uppl., 6, s. 413.

[3] Heiberg, Samlede Skrifter. Prosaiske Skrifter 5, s. 12 och 15.

[4] D:o, s. 24.

[5] D:o, s. 23, 24.

[6] HM $^{17}/_{12}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 60.

landsvistelse 1826—1828 huvudsakligen uppehållit sig i Danmark[1], och det är ju långt ifrån otänkbart, att han tagit del av den danske författarens och kritikerns uppseendeväckande Tegnér-recension och riktat Runebergs ögon på den.[2]

Även i Sverige hade Tegnérs poesi utsatts för angrepp. 1830 hade nämligen en parodi på Axel utkommit, som bar titeln Maxel. Författaren var en ganska äventyrlig litteratör, Johan Peter Krok, som tydligen blivit förgrymmad över det mottagande hans egna produkter fått i pressen. Själva parodien är talanglös och plump, och den lyckas knappast träffa det väsentliga i Tegnérs stil.[3] Men utan tvivel syftade den djupare än att vara blott en roande förvrängning av en känd och omtyckt dikt. Den inleddes av ett långrandigt men för författarens avsikt belysande företal om litterärt tadel och beröm i allmänhet. Han är bitter över att det tycks höra till god ton att höja några få skalders verk till skyarna på bekostnad av nästan alla övrigas. Nu anser han tiden vara mogen för en chock på de oärliga recensenterna. Som ett exempel bland hundrade på deras förräderi mot publiken nämner han, att de berömt C. F. Dahlgrens Odalgumman såsom något fulländat, fastän en opartisk granskare där inom några få sidor kan hitta trettio fel i metern »alla bastanta plattheter, och den mest lösagtiga licentia poetica att förtiga».[4] Man har länge förgäves längtat efter att någon »ädelsinnad konstdomare skulle upstiga inom vår molnbeströdda litterära horisont». Om en sådan en gång kommer och har mod att våga försöket, blir resultatet säkerligen, att mycket, som nu hos vissa skalder anses för ädelstenar, efter anställd undersökning visar sig vara föga mera värt än vanliga glasbruksbriljanter.[5]

Hade författaren tänkt stanna kvar på den litterära banan

[1] Strömborg, a. a. 1, s. 159.

[2] Jfr nedan s. 328 ff. och 333 ff.

[3] Tegnérs uppfattning om Krok och Maxel framgår av hans brev till C. G. von Brinkman $^{3}/_{2}$ 1830. Tegnér, Saml. skr. 6, s. 524.

[4] Krok, Maxel, s. 4, 5.

[5] D:o, s. 8, 9.

och hade han kunnat förvärva sig en erforderlig skicklighet, skulle han framför allt ha sökt visa, att åtskilliga av Svenska akademiens prisbelönta poem långt ifrån äro sådana mästerstycken, som deras upphovsmän inbilla sig. Men nu vill han lämna akademien i fred, »under hopp, at någon vederbörligen utrustad upträder med framgång på banan».[1]

»Att författaren företrädesvis valt att parodiera poemet *Axel*, kommer ingalunda deraf, att detsamma företer några af de större fel som lätt blifva synbara genom parodien, utan emedan *Axel* är ett ibland våra namnkunnigaste poeters mest låfsjungna snillefoster, hvarken hörande till den *gamla* eller *nya* skolans ytterligheter, och emedan han genom en mindre men helgjuten parodi öfver en romans, ville försöka sina svaga vingars höjningsförmåga, innan han gick att vidröra mera anspråksfulla foster, såsom: *Frithiof*, *Tassos död* [2], *Sveriges Anor* [3], *Mina drömmar* [4], *Sinnesstyrkan* [5], *Fosterlandskänslan* [6], *Diktens öar* [7], *o. s. v.*; *Lycksalighetens Ö* icke förglömmandes, i händelse någon mensklig förmåga deraf kunde göra en större parodi, än den dess författare lyckats åstadkomma i sjelfva den poetiska urbilden.»

Har Runeberg läst detta och i så fall ansett sig vara den »vederbörligen utrustade», som borde kunna åstadkomma den efterlängtade upprensningen bättre än den obegåvade anonyme skribenten? Det antagandet ligger nära till hands, att det skämtlystna Lördagssällskapet uppmärksammat en bok, som redan i Swensk Bibliographi angavs som parodi på Tegnér. Antagandet blir nästan till visshet, då man ser, att en av sällskapets medlemmar, J. M. af Tengström, såsom censor hade boken till granskning i december 1830.[8]

---

[1] D:o, s. 9—13.

[2] Av Nicander; prisbelönt av Sv. akad. 1826; tryckt i Nya dikter 2, 1827.

[3] Av v. Beskow; prisbelönt 1824; tryckt 1827.

[4] Av Anders Lindeberg; prisbelönt 1819; tryckt i SAH ifrån år 1796, 9.

[5] C. von Becker; prisbelönt 1819; tryckt i Försök i skaldekonsten, 1820.

[6] Av Nicander; prisbelönt 1825; tryckt i Dikter 2, 1826.

[7] Av C. G. von Brinkman; prisbelönt 1826; tryckt i Vitterhets-Försök 2, 1842.

[8] [Pressöverstyrelsens] Diarium öfver de den Utländska Litteraturens alster, som anmälas till införande och försäljning. Finlands Statsarkiv.

Krok erkänner visserligen med nöje, att »*Axel*, likasom Herr *Tegnérs* arbeten i allmänhet, nästan på hvarje sida röjer den stora mästarens penna», men han vill därför inte ha överseende med dess brister. Vad han har att anmärka på, är — utom några historiska onöjaktigheter och ställen, som visa bristande logik i handlingen — den alltför slösande rikedomen på »tillspetsade sinnrikheter, qvicka liknelser, leende taflor och tjusande utländska blommor slösade på det mest fosterländska». Ironiskt beklagar Krok, att han själv inte såsom Tegnér är i stånd att »förvilla med skimrande Troper, Prosopopéer o. s. v., eller att i perioder, som bära stämpeln af den enklaste berättelse, kunna anställa hetsjagt efter likt och olikt, blott i afsigt att frappera.»[1]

Jag har så pass utförligt refererat Kroks företal för att visa en i tiden näraliggande parallell till Runebergs angrepp på Tegnér. Bådas attacker inneburo emellertid i själva verket blott ett återupptagande av äldre kritik. Runeberg förebrådde fosforisterna, att de, som dock »i början tycktes inse Tegnérs oersättliga brister som skald», inte fullföljt de påståenden de i detta avseende förut gjort.[2] Man kan härvidlag tänka på t. ex. Hammarskölds recension av Nore[3] eller på Palmblads recension av jubelfesttalet, där det bl. a. heter:

»Hr T. är fintlig i uppfinningen af lysande och färgrika bilder, sinnrik i antitheser, energisk i uttrycket. Derför lyckas han bäst, der han kan anwända naturmålningar och wissa dånande kraftuttryck. Deremot har menniskosjälens innersta blifwit honom förborgadt: hans skaldeåder rinner icke från hjertat utan från hjernan, som lyckligtwis ännu är en förrådskammare på allahanda poetisk granlåt; hans kalla praktstycken hafwa derför ingenting, som träffar hjertat [— — —]. Men Poesien är icke ett blott bollspel med utmålade luftbilder, ingen jagt efter granna phraser, intet skum af stora och forssande ord: menniskan längtar efter det rent menskliga och i detta fall kan den tegnériska Sångmön icke bjuda oss någonting: hennes harpa har ingen återklang för

[1] Krok, a. a., s. 16, 25.

[2] HM $^{17}/_{12}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 61.

[3] Swensk Literatur-Tidning 1814, spalt 603, 604; jfr Söderhjelm, JLR 1, s. 344.

sorgen, ingen sträng för ömheten, wemodet, längtan, hoppet; med ett ord för ingen af menniskosinnets heligaste och djupaste känslor.»[1]

Runebergs sätt att reagera inför Tegnérs poesi är således inte något alldeles enastående. Ändock har man svårt att förklara det. Man undrar, hur det över huvud taget kan vara möjligt för en, som har skönhetssinne, att kalla Tegnér en »diletterande»[2] förmåga och verkligen allvarligt mena det. Visst bryter det fram beundran i Runebergs ord om att Tegnér äger »ett välde öfver den yttre formen, för hvilket ingen svårighet är oöfvervinnerlig». Men han kallar honom »stor i en art, som är utom och mindre än den sanna poesien».[3] Det ligger ganska mycket av på studievägen vunnen konst-t e o r i i denna dom. (Jag skall i ett följande kapitel söka belysa den sidan av saken.) Men man kan inte missta sig på att Runebergs känsla är med i domen. Det måste ha funnits en grundväsentlig olikhet i själva skönhetsupplevelsen hos de båda skalderna, en olikhet som hindrade Runeberg att finna den hela och fulla estetiska tillfredsställelsen i Tegnérs diktning. Runeberg begagnar en gång liknelsen, att sann poesi är »ett *djup i hvars mätning menniskan kan liksom försvinna*».[4] På annat håll talar han om de människolynnen, som »halft eller alls icke uttrycka sig, blott derför, att de åt för många håll se skönhet i lifvet och icke kunna umbära de öfriga tjusningarna, *medan de skulle sänka sig i en*».[5] Måste det inte vara en synnerligen betydelsefull skillnad mellan å ena sidan den konstnärstyp, som beskriver den intensivaste skönhetsupplevelsen under bilden av ett försjunkande, ett den egna individualitetens utplånande, och å andra sidan den,

[1] Swensk Literatur-Tidning 1818, spalt 158.

[2] HM $^{21}/_{12}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 64.

[3] HM $^{17}/_{12}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 60, 62.

[4] Kursiveringen gjord av mig. Fragmentet om naturpoesien, våren 1831; se bilaga 1.

[5] Kursiveringen gjord av mig. Efterl. skr. 1, s. 243. Jag är medveten om att denna aforism förmodligen ej alls avser skaldernas bildspråk, men jag vill här bara ha fram metaforen.

som i inspirationens saligaste ögonblick känner sig triumfatoriskt sväva högt uppe i rymd och glans (se Skidbladner![1]) och vars suveränitet yttrar sig i associationernas djärva och snabba kast?

»En blick på Sveriges nu gällande poetiska Litteratur» var huvudartikeln i den vittra polemiken, men den var icke slutklämmen utan skulle kompletteras med ytterligare granskningar, enligt vad de avslutande orden utlova: »Ändamålet med denna uppsats har varit att i en lätt öfverskådlig följd framställa åsigter af Sveriges nuvarande poetiska litteratur, så positivt, att författarens mening på intet sätt skulle kunna dubbeltydas. Bestyrkandet af dessa åsigters sanning lemnas åt framtiden, då äfven han genom speciellare recensioner af ett och annat nu frejdadt arbete, hoppas kunna närmare förklara och bevisa hvad han yrkat.»[2]

En sådan recension följde ju också den 1—8 februari 1833, det våldsamma nedgörandet av v. Beskows Sverges anor.[3] På grund av de nyss citerade orden förefaller det sannolikt, att Runeberg i slutet av år 1832 tänkt sig flera recensioner av detta slag och att man därför måste sätta ett litet frågetecken vid Strömborgs påstående, att Runeberg betraktat denna artikel som slutpunkten i sitt anfall.[4]

En eftervärld, för vilken v. Beskows dikt är något alldeles dött och dammigt, finner kanske artikeln sakna större intresse. Men Runeberg gjorde med den en välbehövlig gärning. Artikeln var riktad mot en dikt, som Svenska akademien ansett värd den högsta utmärkelsen. Poemets författare satt numera själv i akademien och hade, när han år 1829 utgivit andra upplagan av den diktsamling, där Sverges anor ingick,

[1] Jfr Böök s essä Flyttfåglarna, i densammes: Svenska studier, 1913.
[2] HM $^{21}/_{12}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 66.
[3] Efterl. skr. 1, s. 287 ff.
[4] Strömborg, a. a. 1, s. 207, 208; jfr Estlander, Skrifter 1, s. 356.

fått ampla lovord av en skald med Franzéns auktoritet[1] — hur något sådant nu kan vara möjligt. Det är det godtyckliga i Sverges anors komposition, den bristande logiken i bilderna, det svulstiga i uttrycken, det i grund och botten alldeles kalla reflekterandet bakom ett inbillat patos, som Runeberg söker uppvisa och verkligen uppvisar. Han har själv på känn, att mången skall tycka, att han »gått för hårdraget till väga». Och man måste säga, att recensionen betänkligt vanprydes av sådana anmärkningar som vid versen »Och f r i a vindar uti löfven susa», där Runeberg invänder: »När susa bundna vindar i löfven [— — —]?»[2] Men på samma gång finns det ingen recension, där Runebergs känsla av diktarkallets höghet, hans visshet om att han kämpade för en helig sak, så klart framträder som här. Man kan inte misstaga sig på hans verkliga vånda och ljungande indignation över att varken den allmänna opinionen eller smakens högsta domstol har något begrepp om vad skönhet är, eftersom de inte kunna skilja på »geniets inspirerade utgjutelser och menniskonyckens missbildade foster».

»Hade man någon aning om hvilken oändlig grad af ljus från höjden erfordras för att frambringa något sådant, som t. ex. i vår litteratur, den gamla Knekten, af Franzén, att icke nämna flera andra skapelser så af honom som Bellman, skapelser, som äro så rena, att icke ens deras författares egen hand får komma ytterligare vid dem, utan att de skola inquineras, så skulle man förarga sig i stället för att lyckönska sig öfver dagens slagdängor, så sannt som Moses, då han skådat Gud, slog lagens taflor sönder af förtrytelse vid anblicken af den gyllene kalfvens dyrkan.»[3]

Om sin egen parodiska nydiktning i Beskow-stil — likaväl som om själva Sverges anor — säger Runeberg: »[— — —] att den kunnat göras under samma vilkor hundradefallt längre är vissare, än det vissa, att hvarje versmakare med någorlunda öfvad inbildning skall kunna skrifva och sjunga

[1] Heimdall 1830, s. 22. Däremot hade Argus (1830, s. 8) gått hårt åt Sverges anor.

[2] HM $^4/_2$ 1833; Efterl. skr. 1, s. 297.

[3] HM $^8/_2$ 1833; Efterl. skr. 1, s. 304.

om en spik i evärdliga tider, om han blott har lif och helsa».[1] Det är detta Runeberg visar genom sin ironiskt högtravande och bildrika dikt i Helsingfors' Morgonblad $^{19}/_{4}$ 1833, »Om en Spik (Fragment af ett större Poem)».[2] Den har till motto ett par rader ur en otryckt visa:

»Vi vilja sätta ihop en sång;
Den kan bli kort, och den kan bli lång».

En blandning av hög profethänförelse och respektlös studentmentalitet, det är den stämning som präglar Runebergs morgonbladspolemik år 1832 och 1833. Den påminner härvidlag inte så litet om stämningen under fosforisternas litterära fälttåg drygt två decennier tidigare.

*

Med den gycklande dikten Om en Spik var Runebergs uppgörelse med den representativa svenska litteraturen slut. Någon ytterligare recension av något »frejdat» verk följde inte under år 1833, inte heller under det följande året.

Orsakerna till denna tystnad ha nog varit flera. Runeberg träffades av personliga sorger, som i ett senare sammanhang skola beröras.[3] Till en början var han också upptagen av arbetet på den avhandling, med vilken han ville meritera sig för adjunkturen i grekiska vid universitetet. I december 1833 led han emellertid motgång i befordringsstriden, och omständigheterna, varunder detta skedde, gjorde det inte lätt att skaka av sig missnöjet.[4] Söderhjelm säger, att Runebergs

[1] HM $^{1}/_{2}$ 1833; Efterl. skr. 1, s. 292.

[2] Saml. skr. 2, s. 176.

[3] Se nedan s. kap. 14.

[4] Strömborg redogör, a. a. 1, s. 228—244, utförligt för ärendets behandling i konsistorium. Jfr Söderhjelm, JLR 1, s. 155—157. Om studentopinionen talar Rein, Johan Vilhem Snellman 1, s. 112, 113. Se ock v. Willebrand, Fredrika Runeberg, FoU 17, s. 201.

mod ej nedslogs av det inträffade och att den litterära produktionen blott blev rikare.[1] Åtminstone det sista är raka motsatsen till det verkliga förhållandet; det är påfallande, hur både den poetiska och den journalistiska alstringen krymper ihop under 1834.[2]

Därtill kom kraftiga mothugg mot själva den litterära polemiken. Att den angripne von Beskow kom med ett illvilligt anonymt genmäle (i bilagan till Stockholms Dagligt Allehanda 23 sept. 1833), betydde kanske inte så mycket. Ifrågavarande artikel, Den nya stjernan i Östern, insinuerade i mycket plump ton, att Runeberg hade mindre nobla, rent egoistiska motiv till fejden, och sökte förlöjliga hans poesi, delvis med förvridna citat.[3] Skaldens hustru och vänner voro uppfyllda av förtrytelse. Hur Runeberg själv tog saken, därom finnas motsägande uppgifter. Hustrun säger, att han ej oroade sig det minsta; svågern Fredrik Tengström »kan ej neka, att det tyckes ha gripit honom». I varje fall kom Runeberg inte med något bemötande och gjorde inte ens allvar av sin tanke att avtrycka artikeln i Morgonbladet[4], kanske beroende på att han lyckligtvis blivit erinrad om att Stockholms Dagligt Allehanda var förbjuden i Finland.[5] Vad den svenska pressen i övrigt beträffar, kunde Runeberg snarast ha haft skäl att vara misslynt över att hans fältrop väckte så ringa genljud.[6] Av de många klandrande omdömen om honom, som muntligen eller brevledes uttalades i Sverige under tiden närmast efter

[1] Söderhjelm, JLR 1, s. 157.

[2] Påpekat av Strömborg, a. a. 1, s. 253.

[3] Artikeln är avtryckt i Lagus' uppsats Runebergs tidigare diktning uppfattad af samtiden, FoU 9, s. 33 ff. Se vidare Strömborg, a. a. 1, s. 246—248, 356, 359, 360; Estlander, Skrifter 1, s. 371, 372; Söderhjelm, JLR 1, s. 364; Hirn, Runebergskulten, s. 24.

[4] Brev av Fredrika Runeberg till Augusta Lundahl 16 okt. 1833, citerat av Strömborg, a. a. 1, s. 247, 248; brev av Fredrik Tengström till G. H. Mellin 4 nov. 1833, Strömborg, a. a. 4: 2, s. 475.

[5] Censuröverstyrelsens diarium över avgångna brev $^1/_3$ 1833 (Finlands statsarkiv).

[6] Jfr dock Söderhjelm, JLR 1, s. 365.

angreppet[1], kom naturligtvis blott en del till hans kännedom. Men hustruns anteckningar visa dock, hur man var på det klara med att mången i Sverige tog honom för »en egenkär och öfvermodig person som ville ur vägen rödja alla andra för att sjelf få herrska allrådande».

I Finland tyckas omdömena om Runebergs kampanj ha utfallit rätt olika. Johan Vilhelm Snellmans gamle far skriver den 4 mars 1833 till sonen och frågar, »om Runeberg är Redacteur till Hfors Tidn. och om Han skref Poëtiska Örnens Nat: Hist. samt Literaturens närv. skik i Sverige det var en manlig Stil och säker blick. Helsa Honom kärligt.»[2]

De klandrande rösterna verka emellertid att ha varit flera. Cygnæus berättar, att man vanligen hänförde Runeberg till någon av Thorilds beryktade kritikerkategorier: rytare, grinare eller fånar.[3] — Den bevarade vidlyftiga brevväxlingen mellan Engelbrekt Rancken och Adolf Ivar Arwidsson[4] innehåller åtskilligt om Helsingfors' Morgonblad. Rancken tycker till en början, att det är ett livstecken i den allmänna försoffningen, och han hoppas tydligen, att det skall försöka blåsa liv i den pyrande oppositionen mot det tryckande ryska styret. Han liknar det vid »en kyndig P o j k e, som dess auraiska Namne — jemt så yster som kamratens varnande föresyn tillåter».[5] »Många och långa språng gör man dock ej i bojor och black — det längsta vore till Viatka — Martyrkronan frestar ej Redactionen, och Censorerne sörja väl, att ej vingpennorne växa. [— — —] För öfrigt kan väl ej barnet undgå att röja en viss kameleontisk natur, då fäderne till lynne, åsigter och förmåga äro så divergerande.

[1] Jfr Strömborg, a. a. 1, s. 358, 360; Söderhjelm, JLR 1, s. 364; Lamm, i: Festskrift tillägnad Yrjö Hirn, s. 252, 253; Roos, Ett gammalt familjearkiv, s. 166; Hirn, a. a., s. 24, 25.

[2] HUB.

[3] Cygnæus, Saml. arb. 3, s. 211.

[4] Ranckenska brevsamlingen, HUB.

[5] D. v. s. Arwidssons tidning Åbo Morgonblad, vars försök att åstadkomma en politisk väckelse hade ändats med dess indragning efter blott ett halvt års liv.

Vår A.[1] lider ej detta blad · månne af afvund? Låt se huru Eder Dahlgren lider det *arga* utfallet på honom och hans Freya. Obesvaradt borde det ej blifva. Löjligt är öfvermodet och detta sjelfständighetssken hos dem, som så ofta lefva på credit, behöfva både hufvud och fötter till låns.»[2]

Att även andra finländare än Rancken voro missbelåtna med åtskilligt i tidningen, ser man av Arwidssons svar i maj: »Om ert Morgonblad talas här ej godt. En annars ganska beskedlig resande yttrade, att det icke motsvarade ens de beskedligaste anspråk. Min bror skrifver, att det är ynkligt. Kan du ej låna mig det? Hvad utfallet mot Dahlgren beträffar, blir det honom troligen inte bekant, annorlunda än genom rykte, och får han äfven läsa det, så hör han till de personer, som ingalunda är förtjust i sina foster, i den grad att han skulle gifva sig att polemisera för och om dem; och dessutom har morgonbladet en så skarp skymning omkring sig, att han föga vårdar sig om de blixtar, som kunna utgå ur dess nimbus.» Arwidsson är ej mera gynnsamt stämd, när han i juni själv fått läsa tidningen: »[— — —] efter min tanke, *hvilken dock blir unter uns*, är bladet öfverhufvud bra klent, ehuru det för rätt en dugtig anspråksfullhet i anlete, röst och åtbörder. Och de historico-kritiska sakerna jag sett äro braf klena.»[3] Då Arwidsson något senare läser Runebergs Elgskyttarne, blir han emellertid storbelåten: »Mig behaga de oändeligen.»[4] Rancken gissar i brev av den 16 januari 1833, att detta skall mildra Morgonbladets öde, då Arwidsson nu får veta, att han själv befinner sig bland de jagade älgarna. Efter att ha omtalat, att jakten gäller också alla övriga Sveas högdjur, tillägger Rancken dock: »Så orätt har han väl icke i allo.»

[1] D. v. s. Lars Arnell, redaktören för Åbo Underrättelser.

[2] $^{31}/_{3}$ 1832. I ett tidigare brev $^{15}/_{2}$ säger Rancken, att bladets »glimtar» hittills varit endast parodier och lån. Den $^{17}/_{5}$ klandrar han i skarpa ord dess »brokighet».

[3] Senare, $^{4}/_{10}$ 1832, erkänner han dock, att Morgonbladet intresserar honom ganska mycket på grund av de fennica det allt som oftast innehåller.

[4] $^{8}/_{11}$ 1832. A. anmärker dock på en del fennicismer i språket.

I Åbo Underrättelser den 8 juni 1833 publicerades den förut omtalade anonyma grova smädedikten mot Runeberg, Till en stor poet och recensent.[1]

Den 20 mars 1834 höll Runebergs egen studentavdelning, den österbottniska, en diskussion över ämnet: »Har Tegnér blifvit rättvist bedömd i här utgifna tidning Morgonbladet för 1832?» »Saken ville falla till Runebergs nackdel», skriver en deltagare.[2]

Icke ens från den egentliga vänkretsen fick den hårdhänte kritikern odelat medhåll. Visserligen skriver Fredrika Runeberg på gamla dagar, att man i det närmaste umgänget inte såg något förmätet i att den unge magistern gick till storms mot erkända storheter; »alt var ju sannt hvad han uttalade, allas åsigter öfverensstämde häri i hufvudsak, om ock stundom brinnande strider utkämpades i enskildta frågor, strider der skämt och skratt blandades med de mest djupsinniga argumenter, det lifligaste, varmaste intresse för sak, och den djupaste öfvertygelse hos en och hvar om sanningen af hvad han förfäktade.»[3] Men meningsskiljaktigheterna gällde nog ej bara detaljer. Nervander var åtminstone inte mera kritisk mot de svenska skalderna, än att han under sin utomlandsresa i slutet av år 1832, just då Runebergs hugg föllo som hetast, satt i godan ro eller i glada vänners lag hos fosforisterna i Stockholm och Uppsala; han skaffade sig då också bidrag till sin poetiska minnesbok av bl. a. Atterbom, Ruda, Nicander, Arwidsson och Dahlgren.[4] Cygnæus beundrade ivrigt både Tegnér och Atterbom. Ännu 1837 klandrar han skarpt både Runebergs övermodiga ton i kritiken och »den brist på faktisk kännedom af de förhållanden, om hvilka fråga var, eller lindrigast sagdt, åtminstone den vårdslöshet, hvilken röjde sig vid behandlingen såväl af det, han önskade

[1] Se ovan s. 126.

[2] Strömborg, a. a. 1, s. 265, 266. Brev från Lindfors till Cajan $^{2}/_{4}$ 1834, citerat av Aspelin, Lars Stenbäck, s. 98; Estlander, Skrifter 1, s. 374; Hirn, a. a., s. 25, 26.

[3] Fredrika Runebergs anteckningar.

[4] E. Nervander, Finska bilder, s. 55 ff.

upphöja, som af det, han för tillfället ville nivellera.» Särskilt påpekar han, att Runeberg underlåtit att ens omnämna Geijer och Wallin.[1] Och Cygnæus får instämmande av Ahlstubbe.[2]

Man kan mycket väl förstå, om allt detta avhållit Runeberg från ytterligare litterär polemik av samma art som förut. Han har tydligen kommit till insikt om det ofruktbara i en fortsatt batalj. Eller som han en gång långt senare uttrycker det, då han för tillfället tycks ha glömt, att han haft sina »slyngelår»[3]: »I all stillhet har mycket af det yppersta på jorden fostrats, och detta gäller i synnerhet om konstens skapelser. Vill man sjunga bra, må man låta bli att munhuggas under sången, och i hela naturen känner jag föga några andra, som kuttrat och slagits på en gång, än orrtuppar och fosforister.»[4] Vid ett annat tillfälle säger han: »Den litterära polemiken bör vara som ett schackspel genom correspondens, man flyttar sina brickor och brummar icke.»[5] Man vill gärna — i rak motsats till Strömborg[6] — ur dessa ord utläsa en kritik av den egna tidigare kritiken.

Från och med sommaren 1833 lät Runeberg misshagliga tendenser i den svenska litteraturen vara i fred. Under återstoden av sin helsingforstid inskränkte han sig till en recension över sin älsklingsskald Franzén (november 1836)[7] och två över den lika högt beundrade Almqvist (maj 1835, april—maj 1837).[8] Härtill kan läggas en kort men översvallande

[1] Cygnæus, Saml. arb. 3, s. 211, 213—216.

[2] Brev till Cygnæus $^{30}/_{9}$ 1837, HUB; cit. av Söderhjelm, JLR 1, s. 163; Hirn, a. a., s. 25 och 431; jfr Topelius, Dagböcker 1, s. 154.

[3] Strömborg, a. a. 1, s. 176.

[4] Brev till Robert Tengström och Herman Kellgren $^{14}/_{5}$ 1844; Efterl. skr. 2, s. 314.

[5] Denna reflexion är antecknad på samma papper (Runebergs hem, Borgå) som dikten Till Otto Mauritz Stålhammar den 3 juni 1840 (Efterl. skr. 1, s. 68) och före denna; därav datering; tryckt i Efterl. skr. 1, s. 261.

[6] Strömborg, a. a. 1, s. 196.

[7] HM $^{11}/_{11}$—$^{21}/_{11}$ 1836; Saml. arb. 6, s. 240 ff.

[8] HM $^{4}/_{5}$—$^{22}/_{5}$ 1835; Saml. arb. 6, s. 223 ff.; HM $^{28}/_{4}$ och $^{1}/_{5}$ 1837; Saml. arb. 6, s. 255 ff.

inledning till Lönnrots i Morgonbladet offentliggjorda översättning av den elfte sången i Kalevala ($^{23}/_{11}$ 1835).[1] (Det huvudsakliga intresset med dessa recensioner är av en annan art än med de föregående, och de skola därför behandlas i andra sammanhang.)

I stället för att ägna utrymme åt det enligt hans mening klandervärda anmälde Runeberg alltså numera endast verk, som han hjärtligt kunde berömma.[2]

Det är dessutom ofrånkomligt, att han under 1830-talet utvecklade sig till en större tolerans vid bedömandet av skönlitteraturen. Vännen Fredrik Cygnæus har lagt märke till detta; i sin uppsats om Elgskyttarne 1837 antyder han, att Runebergs negativa inställning till den svenska vitterheten var i viss mån övervunnen.[3] Även Jakob Grot fann vid sitt besök i Borgå sommaren 1838, att skaldens kritiska blick under den senare tiden förlorat sin strävhet.[4] Till en ringa grad kan detta ha sammanhängt med en sakta fortskridande förändring hos själva den svenska poesien. I sitt brev till Grot av den $^{21}/_{4}$ 1839 skriver Runeberg: »Man tyckes hafva börjat tillegna sig det goda, den nya skolan införde, och akta sig för de öfverdrifter, som framkallades af *dess* stridsförhållanden, liksom af alla dylika.»[5] Mera berodde det säkert på en förändring hos honom själv. Den kritiska måttstock han anlade i början av 30-talet var oerhört sträng, n. b. om det gällde verk, som framträdde med anspråk på att vara stor konst. Gränsen mellan dessa och den övriga litteraturen drog han så skarp, att det förefaller oss lustigt verklighetsfrämmande. I recensionen av Snapphanarne förekommer t. ex. följande passus:

[1] Efterl. skr. 1, s. 342, 343. I Morgonbladet var titeln Nionde Runon i Kalevala.

[2] Endast åt ett håll lät Runeberg i fortsättningen gallan flöda. Det var mot den nyare f r a n s k a dramatik och novellistik, som kryddade sina anrättningar med skildringar av det skräckinjagande och groteska. Se nedan s. 340 ff.

[3] Cygnæus, Saml. arb. 3, s. 214.

[4] Strömborg, a. a. 4: 1, s. 162.

[5] Efterl. skr. 2, s. 237.

»Då hvart och ett arbete i skön konst måste vara ettdera af de begge, antingen ett sannt konststycke, eller en ephemer product af en diletterande förmåga, så är det nödvändigt att kritiken mäter detsamma med den dubbla måttstock, som passar för hvardera af dessa båda slag. Lägges nu en högre konstfordran till grund för omdömet, måste recensionen alltid bli ofördelaktig, om arbetet ej äger den fulländning och höga betydelse, som är ett sannt konststycke egen; men man gör orätt, om man deraf sluter att arbetet ej äger något värde. Den andra måttstocken, som ej utan obillighet får lemnas oanlagd, kan ge helt andra resultater och visa ett öfverskott af förtjenster, som berättiga arbetet alltid till uppmärksamhet, och i flere afseenden till bifall.»[1]

Hur strängt Runeberg ställde kravet på fullkomlig enhetlighet i ett sant konstverk, yppade han i fragmentet om de serbiska folksångerna: »[— — —] i och med detsamma man ens kan frestas att framställa ett parti såsom för ett annat utmärkt, ger man tillkänna en upptäckt om än ej förstådd disharmoni». Det överspända i denna fordran måste ju en kritiker förr eller senare komma till insikt om. I sin anmälan av Törnrosens bok 1835 säger Runeberg också, att han vill »af enskildheter upptaga blott sådana, som mest falla i ögonen, antingen genom sin svaghet eller styrka».[2] Och Törnrosens bok ansåg han sannerligen inte som ett verk av en dilettant.

Man kan säkerligen sätta denna ökade tolerans i samband med de ingående Thorild-studier skalden ägnade sig åt vid mitten av 1830-talet.[3] I samma rencension heter det, att man vid läsningen av Törnrosens bok »med den gladaste njutning» märker, »att författarens ojemnhet är af det slag, som skiftar mellan skönhet och fel, icke mellan platthet och medelmåtta».[4] Det är Thorild som lärt kritikern Runeberg ett sådant betraktelsesätt, genom sin lovsång till de stora felen i En critik öfver Critiker: »*Fel*, min Herre, *af ett stort slag*, uppkomma, då man söker en merit af ett stort slag: och i det ögonblick detta säges, ser ni, huru mycket de stora fel förtjena er

[1] HM $^{9}/_{4}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 77.
[2] HM $^{4}/_{5}$ 1835; Saml. arb. 6, s. 223.
[3] Se i det följande kap. 12 och bilaga 3.
[4] HM $^{4}/_{5}$ 1835; Saml. arb. 6, s. 223.

vördnad. *Misslyckas* är naturligt för alla dödliga, [— — —] det misslyckade finnes ock i allt på jorden.»[1] År 1832, vid granskningen av Euphrosynes dikter hade Runeberg inskärpt, »att ett obetydligt fult eller platt drag kan ohjelpeligt vanställa ett eljest skönt anlete, och att en enda dissonance kan förstöra njutningen af den bästa harmonie», och gjort en tillämpning av detta på poesien.[2] 1835 heter det tvärtom med glad förvissning: »Det hör till det skönas natur att vara mäktigare än det icke sköna och man må rycka an med tusende fel, finns blott en enda väsendtlig skönhet att ställas emot dem, så *falla de* till obetydenhet.»[3] Detta är just Thorilds optimistiska syn: »[— — —] då i snillets verld något har nio grader af *fel*, [— — —] men en enda grad af *stor merit*, så måste ni se först, och af rent val, denna enda graden; ty endast för denna gjordes det.»[4] — Man kan dock icke säga, att denna tolerans inkräktat på Runebergs skönhetspatos.

[1] Thorild, Saml. skr. 3, s. 44.

[2] HM $^{7}/_{9}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 104. Den jämförelse Runeberg gör i rec. av Snapphanarne mellan konstverket och ett ansikte, där det fula och det sköna försmälta till en högre skönhet, utgår från en annan synpunkt och har icke med verkliga estetiska brister att skaffa. Saml. arb. 6, s. 72—77.

[3] Kursiveringen gjord av mig. HM $^{11}/_{6}$ 1835; Saml. arb. 6, s. 233, 234. Jfr Thorilds ord: »[-- — —] så snart en *större skönhet* uppstigit, *falla* [kursiveringen gjord av mig] de mindre, utan någon grymhets minsta skräimsel»; Thorild, Saml. skr. 3, s. 27.

[4] Thorild, Saml. skr. 3, s. 43.

II. RUNEBERGS POETISKA IDEAL OCH HURU DE FRAMVÄXT

Fjärde kapitlet

LIVSAVGÖRANDE UNGDOMSUPPLEVELSER

En skald gör icke ett sådant anfall på sin samtids poesi som det Runeberg gjorde, utan att ha ett p o s i t i v t mål, utan att vilja sätta något i stället för det som vrakas. Först när man fixerar Runebergs positiva mål, ser man de djupaste orsakerna till de hårda förkastelsedomarna.

Till det lätt förbisedda men inte oviktiga i Runebergs kritik av den svenska litteraturen hör hans fordran, att en skald i sin diktning skall visa en egen, klar världs- och livsåskådning. Ingen av de nyare författarna, säger han, »har öppnat oss *en ny allmän åsigt af naturen, en ny verld;* de intressantaste, Stagnelius och Vitalis, hafva blott förmått ge oss spridda ideer om deras egna sätt att se lifvet».[1] Fru Lenngren anser han vara en bland de få högst lottade, som ha förmått »försinnliga och för andra åskådliggöra *en egen*

[1] Kursiveringen gjord av mig. HM $^{17}/_{12}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 59 (se ock a. a., s. 61). Jfr Jean Pauls ord i hans mycket lästa Vorschule der Aesthetik 1, s. 70, 71: »Das Herz des Genies [— — —] hat und giebt Ein ächtes Kennzeichen, nämlich neue Welt- oder Lebens-Anschauung. Das Talent stellet nur Theile dar, das Genie das Ganze des Lebens.» — Runebergs yttrande är observerat och taget till utgångspunkt för en allmänt principiell undersökning av Vasenius: Världsbild och poesi, 1900.

klar verldsåskådnings hela lif och fullhet».[1] Likaså prisar han Franzéns tidigare poemer för »*den egna verldsuppfattning*, som utgör deras skönhet».[2]

Beskyllningen mot en man som Stagnelius, att han inte ägt eller förmått uttrycka en egen syn på tillvaron, är inte så svårförståelig, som den i förstone kan tyckas. Vilken våldsam stilblandning uppvisade inte Stagnelius' samlade skrifter, hur trängdes inte motstridande idéer i hans ungdomsdikter: brännande njutningstörst — världsfrånvänd askes — idyllisk anspråkslöshet, Anakreontisk sång sida vid sida med Vällustens förakt o. s. v. Det måste verka mera förvirrande då än nu, eftersom man inte hade någon vetskap om dikternas tidsordning och skaldens utveckling.

Men just något av samma heterogenitet hade präglat Runebergs egen första diktsamling. Olika stilar: prunkande bildrikedom (t. ex. i Majsång eller Svartsjukans nätter) jämsides med stramaste enkelhet (framför allt i Idyll och epigram). — Ytterst växlande ämnesval: här en miniatyr med en liten tam fågel, som pickar ur den tårögda vårdarinnans hand (Till min sparf), där ett kosmiskt panorama med stjärnor, som samlas tillhopa, och världar, som skingras likt aska (Det ädlas seger). — Kast mellan motsatta stämningar: än sorg intill döden och längtan efter stilla domning (Vaggsång för mitt hjerta, Höstaftonen), än översvallande jubel (Till Frigga, Hvad jag är säll). — Olika livsföringsideal: en pastoral idyll med en vallpojke, som sitter på sin torvbänk och sjunger om förnöjsamhetens lycka (Vallgossen); ej långt därifrån en hyllning till den oro, som aldrig mättas av nuets upplevelser utan ständigt är på jakt efter ännu intensivare njutningar (Till oron). — Motsatta naturuppfattningar: än lovsånger över den friska naturens skönhet och härlighet (Lärkan, Vår-morgonen), än suckan över »grusets smitta» och tal om det jordiskas fängelse för anden (Lif och död, Till den ålderstegne, Till tråsnaden).

[1] Kursiveringen gjord av mig. Otryckt fragment, sannolikt ett något tidigare utkast till uppsatsen om Fru Lenngren, i så fall författat senast i januari 1832. Jfr Saml. arb. 6, s. 37.

[2] Kursiveringen gjord av mig. HM $^{14}/_{11}$ 1836; Saml. arb. 6, s. 249.

— Olika moraliska inställningar: å ena sidan beundran för bonden Pavos trägna möda i kampen mot frosten och för den uppoffrande hjälpsamhet, som hellre blandar bark i brödet än gör sig glada dagar, när grannen svälter; å andra sidan epikureiska råd till den, som är ung:

»Hvarför skulle du, i fåfäng möda,
Glädjens enda, korta dar föröda?
— — — — — — — —
Älska yngling — hjertats lågor svalkas;
Drick — en vinter utan drufvor nalkas;
Lef och gläds och njut och le och skalkas,
Frost och domning följa sen.»

(Ungdomen).[1]

Det är inte underligt, att Runeberg mitt i allt detta känt behov av att v ä l j a, att finna sig själv, sin egen åskådning, sin egen stil. Andra diktsamlingen är inte bara konstnärligt mera fulländad; den är också ofantligt mycket mera enhetlig. Det är ju att misstänka, att denna sista skillnad mellan de båda diktsamlingarna är resultatet av att Runeberg för egen del sökte göra allvar av det krav han ställde på andra diktare; han skulle säkert inte av dem ha vågat fordra en personlig och konsekvent livssyn, om han inte själv känt sig ha vunnit en sådan och varit besluten att ge uttryck åt den i sin poesi. Men häftet har blivit mindre rikt än det föregående. Det har träffande sagts, att nästan alla dess dikter kunde rymmas under rubriken Idyll och epigram.[2] Enhetligheten i det nya dikthäftet vanns således ej utan begränsning och offer. De sidor Runeberg godkände av sin poetiska talang och av sin stämningsvärld, voro inte alla. Det blir vår närmaste uppgift att söka fastställa, hur den åskådning framväxt, som kunde få en sådan effekt. Det blir nödvändigt att gå in på hans viktigaste och mest livsavgörande ungdomsupplevelser.

[1] Saml. skr. 1, s. 64, 65.
[2] Söderhjelm, J L R 1, s. 273.

Om man jämför de författarbiografier och litterära skaldeporträtt, som tillkommit under den senaste mansåldern, med dem som en tidigare generation ägde, måste man erkänna, att skuggorna nu i allmänhet tecknas betydligt djupare än förr. Konflikter, kriser och moraliska fel framdragas obarmhärtigt. Det beror inte bara på strävan efter ärlighet, även med risk av hänsynslöshet, utan också på ökad insikt om den väldiga roll de pinsamma upplevelserna spela för personlighetens daning. Tegnérs bild har mörknat, Atterboms och Rydbergs likaså. Runeberg har delat samma öde som de nämnda skalderna.

Den äldre forskningen målade en mycket ljus bild av Runebergs ungdom. Visserligen ha levnadstecknarna meddelat vittnesbörd om hans allvarliga utseende under studenttiden — han såg under de första åboterminerna så allvarlig ut, att eleverna vid flickpensionen hyste medlidande med honom[1] — men man har i allmänhet utförligare och med större glädje uppehållit sig vid hågkomster av hans godmodighet, glada humor, spjuveraktiga upptåg[2] och vildbasareskapader.[3] Han tycks — ofta — ha praktiserat konsten att, när han hade bekymmer, än stolt dölja dem inför omgivningen, än också skaka dem av sig själv och släppa gäcken lös.[4]

Det är ingen svårighet att i studenten Runebergs dikter finna belägg på hans munterhet och glädje. Hans första större poem, Vargen, är en i den komiskt heroiska stilen omstuvad, uppsluppen skildring av ett jaktäventyr, som han varit med om sommaren 1823.[5] I Åbo 1826 förnöjde han sig

[1] Strömborg, a. a., s. 324; se ock d:o, s. 80. N. H. Pinello talar om studenten Runebergs hjärtliga godmodighet och humor men också om »ett öfverväldigande allvar i den unges väsende» (Små berättelser och tidsbilder af Kapten Puff, 5, s. 97); omdömet är återgivet av Söderhjelm, JLR 1, s. 67.

[2] Se t. ex. Strömborg, a. a. 1, s. 60, 61, 68, 70; Lagus, Från pojkåren och gymnasiet, s. 6, 19, 34 ff.; Heikel, Johan Ludvig Runeberg 1, s. 95, 96; Hirn, Runeberg och hans värld, s. 18—21, 30—32.

[3] Strömborg, a. a. 1, s. 85.

[4] Jfr Runebergs brev till Kurtén $^{3}/_{7}$ 1825 (Strömborg, a. a. 1, s. 336, 337): »[— — —] det är blott för vänner sådana som du, jag yppar mina sorger».

[5] Rinman, Runebergs »Vargen», HLHS 11, 1935.

med att göra de förutnämnda parodierna på Frithiofs saga; deras uppläsning ackompanjerades säkert av kamraters högljudda och som man får hoppas inte alltför ansträngda skratt. Sommaren följande år, när han lyckligen avlagt sin kandidatexamen och vistades som informator hos ärkebiskopen, skrev han Midsommarfesten, en glad och solig prästgårdsidyll, som visar hans öppna sinne för naturens fägring. Den bygger på litterära impulser från Voss och Franzén, men antagligen också på personliga hågkomster från en viss bestämd prästgård, där Runeberg upplevt ungdomsförälskelse och liljekonvaljedoft.[1] Kärleken till Fredrika Tengström slutligen inspirerade honom till lyrik, som trots den klassiskt stränga formgivningen ger intryck av en översvallande lyckokänsla.

Det finns emellertid dikter, som inte riktigt passa till denna ljusa runebergsbild. Den äldre forskningen kan inte frikännas från en viss benägenhet att uppfatta de mörkare stämningarna i skaldens poesi som någonting för hans egentliga väsen främmande, som litterära lån — till stor del åtminstone — eller som försök att återge a n d r a s känslor.[2]

Att det emellertid i Runebergs ungdom funnits en period av missmod så starkt, att man kan tala om en kris, ha forskarna varit ense om. Den förlägges allmänt till hösten 1827,

[1] Estlander, Skrifter 1, s. 255; Hedvall, Runeberg och Österbotten, HLHS 13, s. 72, 73; jfr Hirn, Runeberg och hans värld, s. 26 ff. Dikten är tryckt av Söderhjelm i FoU 24, s. 75.

[2] Se t. ex. Dietrichsons omdöme (Johan Ludvig Runeberg, s. 25) om Svartsjukans nätter, Estlanders (Skrifter 1, s. 258) om Tröst, Vests (Johan Ludvig Runeberg, s. 77) och Heikels (a. a. 1, s. 106) om Den gamles hemkomst, Söderhjelms (JLR 1, s. 254, 259) om Barndoms minnen och Till den ålderstegne. Det bör tilläggas, att Runebergs ungdomsflamma är av rakt motsatt mening om var hans egentliga jag finns uttryckt; men också hennes uppfattning är kanske ensidig. Hon talar om »vår Skalds djupt, djupt känslosamma sinne — Den, som kändt Honom personligen, och, hördt Honom sjelf yttra 'då jag är som lyckligast — är jag stum —' den, har måst ta Hans friare — raljerande poesier mera som utom Honom sjelf — än, hos Honom de egentliga, de egendomliga, det finnes ju på själens innersta djup strengar, så veka, att de tona berörda af den lättaste fläkt — Hans stycken, F å f ä n g ö n s k a n 'Mitt lif' M i n n e t. hvad tala desse för språk?» etc. Hasselblatt, Den första Frigga, HLHS 10, s. 57, 58.

då Runebergs framtidsplaner fått en knäck genom Åbo brand, då han ansattes av en hotande lungsjukdom och då den vaknande kärleken till Fredrika Tengström antages ha brottats med minnena av en annan flicka. Men krisen har förmenats vara snart överstånden. Estlander säger, att »åkomman och med den förstämningen» på nyåret var försvunnen, och Söderhjelm, att »dikterna från våren 1828 vittna om återvunnen hälsa och livslust».[1]

Till hösten 1827 eller allra första början av 1828 har man ofta, av inre grunder, förlagt en del vemodiga eller upprörda dikter, för vilka de yttre dateringsskälen måste anses otillräckliga eller i och för sig t. o. m. skulle göra en annan tillkomsttid mera sannolik.[2] (I andra fall har man utan att bestämt yttra sig om dateringen dock behandlat flere

[1] Strömborg, a. a. 1, s. 106; Estlander, Skrifter 1, s. 257—259; Vest, a. a., s. 65 ff.; Söderhjelm, JLR 1, s. 104, 105; Belfrage, Johan Ludvig Runeberg i sin religiösa utveckling, s. 46—69; Sylwan, Till Runebergs världsåskådning, Edda 7, 1917, s. 97, 98; Heikel, Johan Ludvig Runeberg 1, s. 96, 97.

[2] *Tröst*, som Runeberg omtalar i brev till Snellman $^{21}/_{12}$ 1828 med den uttryckliga uppgiften, att den är ny (se Castrén, i: Runeberg, Saml. skr. 10, s. 102), har tidigare på grund av sin dystra stämning förlagts till hösten 1827; se den kronologiska diktförteckningen i Runeberg, Saml. arb. 8, s. 153 [jfr en viss tveksamhet hos Estlander, Skrifter 1, s. 258]; Belfrage, a. a., s. 61, 62, 259; Castrén, FoU 37, s. 12; Söderhjelm förlägger åtminstone konceptionen till denna tid, JLR 1, s. 104. — Om *Svartsjukans nätter* skriver hustrun i sina anteckningar: »att Runeberg redan i Pargas hade börjat skrifva svartsjukans nätter tyckes för mig i minnet nästan visst, liksom att han skref största delen deraf i sin bostad i Nystaden» [i Helsingfors]. Men man har vågat sig på datering till det tidigare halvåret av Pargasvistelsen. Estlander säger (a. a. 1, s. 275) försiktigt, att konceptionen möjligen går tillbaka till hösten 1827; Belfrage (a. a., s. 252) ansluter sig bestämt till denna förmodan, och Heikel utsträcker den till att skalden då antagligen »lade första handen vid dikten» (Johan Ludvig Runeberg 1, s. 88) — Belfrage räknar till höstens produktion *Ungdomen* och — med viss tvekan — *Vaggsång för mitt hjerta* (a. a., s. 251); den sistnämnda hänförs av Estlander (a. a. 1, s. 261) till en övergångsperiod tidigt på våren 1828. — *Bön* förlägges av Söderhjelm (JLR 1, s. 104) till början av 1828; i mskr. står den tillsammans med På ett barns graf, som diktats $^{25}/_{6}$ 1828, och kärleksdikten Till Frigga, och det är det enda yttre kriterium, som möjligen kan ge någon ledning.

dystrare dikter tillsammans med dem, som säkert höra till »depressionsperioden».[1]) Åtskilliga av dessa dateringar ha väl haft sin grund i den fasta tron, att Runebergs natur varit för sund, stark och harmonisk för att missmodiga utgjutelser skulle kunna förklaras utan en akut sjukdom eller en av speciella omständigheter framkallad, snart övergående konflikt. De ha naturligtvis i sin tur bidragit till att ge en ljus bild av skaldens stämningsliv under andra perioder av ungdomen.

I åsikten att Runebergs svårmod skulle ha varit någonting snabbt kommet och snabbt förgånget och att skalden från och med våren 1828 inträtt i en tid av idel lyckliga stämningar, har emellertid professor Castrén skjutit en kraftig bräsch. Han har i en mycket givande uppsats ådagalagt, att en märkvärdigt stor del av Runebergs ungdomsdiktning är sentimental, och det både i modernt populär och i schillersk mening.[2] Vad mera är: han har också framdragit åtskilliga omständigheter i skaldens liv, som förklara detta förhållande. Min närmast följande framställning blir i vissa partier en upprepning av Castréns, men den är dock nödvändig för det fortsatta resonemanget.

Som femton års pojke hade Johan Ludvig som bekant förälskat sig i en kaplansdotter i sin skolstad Vasa, Fredrika Juvelius. Hon var några månader äldre än han, blåögd, smärt och lång, mjuk och behaglig till sitt väsen och mycket sentimental, berättas det.[3] 1820 flyttade hon och hennes familj till Kronoby, där fadern blivit kyrkoherde. Men

[1] Så ha Söderhjelm (JLR 1, s. 104) och Heikel (a. a. 1, s. 89) gjort med de nyssnämnda Till trånaden och Vaggsång för mitt hjerta, Belfrage (a. a., s. 65) och Heikel (a. a., s. 90, 91) med Bön.

[2] Castrén, Den gamles hemkomst, i: Festskrift tillägnad Werner Söderhjelm, 1919.

[3] Bekantas omdöme enligt Strömborg, a. a. 1, s. 120. Backman, En släkt Juvelius, i: Genos. Tidskrift för släktforskning 9 (1938), s. 89 ff.

bekantskapen med Runeberg fortsatte dock, och han hälsade på om somrarna, även sedan han blivit student.[1] Hon var naturligtvis hans sångmö, och i den s. k. Blå boken samlade och renskrev han en rad verser till hennes ära.

Det första poemet i boken, troligen från år 1821, är en ungdomligt sorgmodig klagosång över att lyckans tid snart är förbi; antagligen är det skrivet, då Runebergs sommarbesök i Kronoby led mot sitt slut och han skulle återvända till skolan.[2] En annan Frigga-dikt, från 1823, är mera klagande. Det grymma ödets stormil har slitit honom från den älskade hamnen, »bort till mödor och elände», d. v. s. han har, på enkel prosa uttryckt, kommit till Åbo universitet. Skalden är så ledsen, att han längtar efter döden. Rätt angenämt är det honom tydligen att tänka på de suckar Frigga skulle gjuta, om han doge, och den tårfyllda blick, varmed hon skulle se upp mot det höga, väl medveten om vilken utomordentlig förlust hon gjort.[3] Man kan le åt detta ungdomliga svårmod; men gymnasistpoesi — och sådan är det ju fråga om, fastän en nybakad student skrivit den sist nämnda dikten — gymnasistpoesi är säkert minst lika äkta i känslan som annan poesi. Båda dikterna sluta emellertid hoppfullt, den ena t. o. m. med en trosviss väntan på en välkomstkyss.

Under den långa bortavaron på konditionen i Saarijärvi lärde ju Runeberg emellertid känna en annan flicka, länsmansdottern Maria Juliana Nygrén, tre år yngre än Fredrika Juvelius och av som det tycks helt annan läggning. Hon var släkt med den ene av Runebergs principaler, kronofogden Danielson. Redan vid fjorton års ålder hade hon blivit moderlös; kanske var det därför denne tog henne till sitt hem. Hon kom till Saarijärvi först under senare hälften av

[1] Hasselblatt, Den första Frigga, HLHS 10, s. 35.

[2] Afsked från Frigga, Saml. skr. 2, s. 1 ff. Dateringen, som delgivits mig av prof. Castrén, vilar på iakttagelsen, att Blå bokens dikter i de fall, där man kan kontrollera saken, äro i stort sett kronologiskt ordnade. För de två närmast följande poemens datering till 1821 komma skälen att lämnas i prof. Castréns kommentar till Runebergs Saml. skr.

[3] Till Frigga, Saml. skr. 2, s. 9 ff.

1824. Sensommaren 1825 flyttade Runeberg med sin andre principal, kapten af Enehjelm, och dennes familj till Ruovesi. Med som det tycks mig helt bindande slutledning säger Castrén: »Det synes sålunda vara till vintern 1824—25 och till våren och sommaren detta senare ar vi få förlägga deras kärlekssaga.»[1] Sagan, om vilken man f. ö. nästan ingenting vet, resulterade som bekant i förlovning, dock utan eklatering.

Emellertid hade — och det är naturligtvis psykologiskt synnerligen viktigt — Runebergs varma känslor för Fredrika Juvelius i n t e slocknat. Trots allt vad Saarijärvi-tiden inneburit av outplånliga naturintryck, intressanta iakttagelser i en ny folkmiljö och sympatiska bekantskaper, måste dock våren och sommaren 1825 för Runeberg ha varit en tid av svåra slitningar. I april åtföljde han sina elever, två pojkar Danielson, till Vasa skola. Han passade på att samtidigt göra en avstickare till Kronoby, där han uppsökte Fredrika Juvelius och sin gode vän Henrik Kurtén. Efter ett kort besök i föräldrahemmet i Jakobstad kom han ännu en gång till Kronoby prästgård den 1 maj.[2] Sin sinnesstämning under och efter resan yppar han i ett ganska märkligt brev till Kurtén, den 3 juli, vilket i vissa avseenden vänder upp och ned på de föreställningar man gjort sig om hans upplevelser och personliga situation under Saarijärvi-vistelsen.[3]

»Ja, vet du, sedan jag från dig skildes, du mins väl hvar? har jag tagit flere än en ledsam stund, må du tro, isynnerhet på vägen hit, som var den ledsammaste och mest plågsamma jag någonsin

[1] Castrén, Runebergs östanbrud, FoU 37, s. 4.

[2] Enligt Fredrika Juvelius' egen uppgift, som visserligen meddelats långt senare men som är så preciserad, att man inte har någon anledning att förutsätta minnesfel (Hasselblatt, a. a., HLHS 10, s. 38, 58). Sålunda rättas Strömborgs uppgift (a. a. 1, s. 64), att resan skulle ha företagits s o m m a r e n 1825, och Estlanders förmodan (Skrifter 1, s. 224), att Runeberg och hon icke efter 1822 återsett varandra.

[3] Brevet är omnämnt redan i Söderhjelm, JLR 1, första uppl., s. 48, men in extenso återgivet först i nya upplagan av Strömborgs Biogr. ant. 1, s. 336, 337, Karin Allardts anm. Dess innebörd har knappast i tryck klart uttryckts förrän av Hasselblatt, a. a., s. 38—40.

farit på. Men hvad betydde det onda jag slet af skakningen der emot det, alt som innom mig var marterande och smärtsamt.[1] Du vet och känner att jag ej klagar öfver små saker, och du bör äfven veta, att det är blott för vänner sådana som du, jag yppar mina sorger om de vore huru stora som helst; men tro mig, jag har aldrig med så fullt hjerta lämnat Kronoby som denna gång och det kanske blott derföre att jag, försänkt i en stum njutning af det närvarande sälla ögonblicket, glömde att bereda min ro äfven för framtiden. Om du någonsin haft de känslor jag då hyste skall du ej undra öfver min försummelse — men vare nog härom.»

Man behöver väl inte misstaga sig på att orsaken till att Runeberg »glömde» bereda sin ro även för framtiden, var svårigheten att för Fredrika yppa, kanske ock att inom sig själv klara upp förhållandet till Maria Nygrén. Det förhållandet förtiger han också inför vännen Henrik Kurtén. Genom denne hade han tänkt att skriftligen lägga fram sina känslor för Fredrika, men ett gynnsamt svar från hennes sida tycks han under nuvarande omständigheter inte vara så säker på, och nu återtar han sitt beslut.

»I ditt bref, som jag, sedan vi sidst skildes, fick, nämner du om dender billetten till F: — Bästa du jag tror ej att det är värdt eller kanske rådligt att lämna den fram nu mera; jag är rädd att hon kunde misstycka min tiltagsenhet åtminstone kunde den sätta henne i en slags förlägenhet, den jag för alt i verlden ej ville blottställa henne före. Om du komme att bli hemma så länge helst att du skulle hinna skrifva till mig och jag åt dig tillbaka så skulle jag skicka dig en hop med verser som jag skrifvit för att lämnas åt henne de skulle tydligt nog röja mit hjerta ehuru ej så helt och hållet med öpna ord som brefvet du vet. Jag önskar att du måtte låta mig veta härom så snart du hinner, så att jag får ställa mig derefter.»

[1] Castréns uppfattning i »Runebergs östanbrud» — huvudsakligen grundad på senare dikter, som antagits återspegla Saarijärvi-kärleken — att »Runebergs och Mari Nygréns förhållande under den tid de voro tillsamman i Saarijärvi icke störts av några disharmonier», är således ej längre hållbar (FoU 37, s. 12). (Då den nämnda uppsatsen skrevs, var Kurtén-brevet ej publicerat.) Ännu mindre gäller O. Kuylenstiernas omdöme, att Runebergs informatorstid i inlandet varit det kanske lyckligaste året av hela hans liv (Hjältarna i Fänrik Ståls sägner, 1927, s. 22). Jfr ock Strömborg, a. a. 1, s. 73 — om Runebergs konditionstid: »tvenne lyckliga år» — och Söderhjelm, JLR 1, s. 73.

Hur man kunnat tolka detta brev så, som om Runeberg själv nyss förut brutit förhållandet till Fredrika Juvelius, är svårt att fatta.[1] I brevet till Kurtén yppar han, huru han hänger fast vid henne och att han hoppas kunna under hösten komma till Kronoby ännu en gång:

»Du kann bränna upp det du fick af mig i förvar eller is du hysa det ännu så förvara det för att någongong, om jag kunde glömma henne, visa mig det tilbaka och derigenom ge mig en efvig förebråelse för trolöshet. Jag vet huru säkert den är skyddad hos dig den lilla panten för min kärlek och det vore innerligen roligt att få träffa den ännu engång i Kronoby. — Det beror på Capten Enehjelm, som väntas hit i dessa veckor, om jag i höst kommer att resa mot er till eller ej; nog känner du hvad min önskan vore.»

Det citerade brevet är som sagt skrivet den 3 juli 1825. Man tycker det är minst sagt underligt, att Runeberg jämnt en månad senare känt sig mogen att skriva en namnsdagsdikt till Maria Nygrén av följande lydelse:

»Glada dag, hur mild du jagar
Dvalan från mitt viloläger
Och mitt första steg ledsagar
Till den vän, vars namn du äger.

Till en vän hur ljuvt att vandra
Och de varma kyssar byta
Och av bägges känslor knyta
Kärlekskransar för varandra.

Ömt förtroliga och fria
Skola våra känslor blandas
Och var dag i östern randas
Bli för oss en glad Maria.»[2]

[1] Söderhjelm, JLR 1, s. 373. Kanske har den imponerande bilden av Runeberg under hans mannaår, då han var beundrad av alla, kringsvärmad och älskad, skymt blicken för att det inte alltid varit så; den fattige ynglingen tycks inför den kvinna han älskade, långt ifrån ha känt sig som triumfatorn med beslutanderätten i sin hand. Själv har skalden senare inte haft något emot att betraktas som den alltid segervisse: han »brukade», berättar fru Runeberg, »sednare påstå, att om någon flicka skulle gifvit honom korgen, så skulle han slagit henne». Cit. efter Söderhjelm, JLR 1, s. 376.

[2] Saml. skr. 2, s. 53.

Mariadagen inföll enligt almanackan den 3 augusti[1], och något annat år än 1825 är inte möjligt, om nu dikten är autentisk. Några absolut säkra bevis för att så är förhållandet, ha vi inte — den har nämligen en tid bevarats genom muntlig tradition[2] — men allt talar för att den är rätt återgiven. Hur det dock än förhåller sig med denna speciella dikt, måste Runebergs känsloförhållanden den ifrågavarande tiden ha varit pinsamt tilltrasslade, och hans förmåga att för Maria Nygrén och Fredrika Juvelius dölja slitningarna verkar inte enbart imponerande.

I diktningen kommer förstämning fram. Längtansfullt blickar Runeberg tillbaka på sin barndomstid och dess glada drömmar. Med skilsmässan från Frigga tycks han räkna att barndomens ljuvliga ro definitivt flyktat:

»Jag mins en Vän — ack til dess bröst
Jag knöts med vårens krans —
Som dufvan känner dufwans röst,
Så kände vi hvarans — —
Den lilla får ju bli hos sin —
Hvi slets jag bort från min?

Jag mins ett ord, som föll så ömt
Och helgades åt mig.
Jag ända sen blott derom drömt
Och, hulda, blott om dig — —
Nu månget svar jag finner på
Fast jag ej fann det då!

Jag mins en tår — min barndoms ro
Med den sin dödssång skref.
Dit hulda bröst dess första bo,
Dess sista boning blef — —
Hvi hann jag icke dö som den
I famnen af min vän? . . .»[3]

[1] Prof. Castrén har gjort mig uppmärksam på att det är t ä n k b a r t, att man i Finland på sina håll kunnat fira Maria den 28 febr. enligt gammalt svenskt bruk. I de i Finland tryckta almanackorna var emellertid Maria-dagen alltsedan år 1816 förlagd till den 3 augusti.

[2] Se Castrén, i: FoU 37, s. 7, 8.

[3] Minne, Saml. skr. 2, s. 42, 43.

Raderna: »Nu månget svar jag finner på Fast jag ej fann det då» ha ju ingen högre poetisk lyftning precis, men just genom sin tafatthet ge de ett omisskänneligt intryck av verklighet. Dessutom ha vi ju det djupt sorgsna Kurténbrevet som kommentar.

Liksom sina närmaste litterära mönster — Franzéns Saknaden och Till de hemmavarande[1] — utmynnar dikten i tanken på graven. Det är en litet sensuell längtan efter mjuk ro i sucken: »Hvi hann jag icke dö som den [tåren] I famnen af min vän?» Följande strof fortsätter:

»Jag hör en röst, ehvar jag går,
Djupt under mullens rand.
Den bjuder vagga, vän och vår
Och tjell och fosterland. —
Den hörs ju än vid kullen der,
Ack, snart jag färdig är!»

Har Runeberg denna tid verkligen hört en sådan röst? Det verkar så. Det är en icke sällsynt följd av svåra känslokonflikter, särskilt erotiska sådana, att tankarna börja dragas mot döden, döden som tvärt skulle lösa konflikten, onödiggöra det ansträngande valet och kanske också kasta ett försonande skimmer över det som i livets kalla ljus inte är vackert. Att den som vi bruka föreställa oss så hurtige Runeberg vid denna tid känt en viss lockelse i fantasier om ett stilla, motståndslöst avtynande, syns bl. a. av Atterbomefterbildningen Swanesång; även den psalmartade Vid en väns död och poemet På A. E. Enehjelms graf tala om gravens ljuva slummer. Alla dessa dikter äro tillkomna år 1825, den sistnämnda skrevs $^{24}/_{7}$ och är alltså från samma månad som brevet till Henrik Kurtén.[2]

[1] Söderhjelm, JLR 1, 1 uppl., s. 330; Castrén, Den gamles hemkomst, i: Festskrift tillägnad Werner Söderhjelm, s. 64.

[2] Sedan mitt manuskript inlämnats till tryckning, har prof. Ek publicerat en uppsats, Det första genombrottet i Runebergs ungdomslyrik (HLHS 16, 1940), som belyser skaldens kris år 1825 och visar, vad den betytt för hans diktning.

Sensommaren 1825 blev det uppbrott från Saarijärvi och därmed skilsmässa från Maria Nygrén; hösten tillbragte Runeberg i Ruovesi. I början av år 1826 bar det av till Åbo igen, där examensstudierna vidtogo. Runeberg brevväxlade med Maria Nygrén och var tydligen besluten att gifta sig med henne.[1] Till Fredrika Juvelius nöjde han sig med att skicka hälsningar genom hennes bror Josef, som föregående år inskrivits vid universitetet. Hon berättar själv härom: »H a n gick mycket hos min enda Bror i Åbo — sóm då, som bäst studerade — och, då Han skref till min bror — skref H a n att Han skref blott för att få hälsa till — — —»[2]

Det finns dikter i moll också från åboterminerna — Till en blomma (förf. till $^{5}/_{3}$ 1826), Till solen (tryckt $^{16}/_{2}$ samma år) och Barndoms minnen (diktad $^{2}/_{6}$ 1827). Alla tre tala om saknaden efter barndomens sinnesfrid och glädje. Men som Castrén anmärkt, kan man se, att motivets behandling förändrats i ett par avseenden, vilket antagligen tyder på att skalden kommit i beröring med schillerska synpunkter, direkt eller indirekt. Dels blir motivet mera allmänmänskligt: Runeberg har på känn, att förlusten av den barnsliga oskuldsfulla lyckan är något som tillhör människans vanliga trista utvecklingsgång.[3] Dels — och detta är mera bevisande — skildras barndomen som den tid, då skalden levde i harmonisk, självfallen samklang med naturen:

»Då tycktes glädjen bo i hvar gestalt,
Och jorden le, liksom af englar buren,
Och vindens susning, bäckens sång och allt
Var barn som jag, och lekte med naturen.

Men snart du flydde, sköna barndoms vår [— — —]»[4]

[1] Om brevens senare öde se Castrén, i: FoU 37, s. 7.

[2] Odaterat brev till Laurén, cit. efter Hasselblatt, a. a., s. 58; se ock s. 33.

[3] Iakttagelsen är Castréns (Festskrift tillägnad Werner Söderhjelm, s. 67—69). Det kronologiska förlopp Castrén här antytt, blir emellertid något rubbat av det förhållandet, att Till en blomma ej författats 1828 eller sommaren 1827 utan, som Castrén senare själv uppvisat, år 1826 (se kommentaren, Saml. skr. 10, s. 69). Barndoms minnen kommer alltså inte att i så många avseenden markera en ny fas i motivets behandling.

[4] Saml. skr. 1, s. 83.

Det måste erkännas, att Runebergs situation, när han skrev denna dikt, lätt kunde göra honom missmodig. Sin fästmö hade han inte träffat på inemot två år och hade väl inte heller hopp om att så snart återse henne. Sina föräldrar, som han t. o. m. måste tänka på att understödja med pengar, hade han inte givit sig tid och råd att de sista tvenne åren hälsa på.[1] (Om ekonomiska betänkligheter varit den enda orsaken till att han efter år 1825 aldrig under föräldrarnas livstid besökte Jakobstad, kan vara ovisst. Kronoby låg inte två mil från Jakobstad, i Kronoby bodde Fredrika Juvelius, och hon visste tydligen ingenting om Maria Nygrén.[2]) I den snart förestående magisterpromotionen ämnade han av sparsamhetsskäl inte deltaga.[3] Det är naturligt nog, att början av Anna Maria Lenngrens »Pojkarne» kunde ringa i hans öron: »Jag mins den ljufva tiden». Och likaså att hans försök i genren blev gråtmilt i motsats till den hurtiga förebilden.

»Mot dig jag blickar, tid, som har förgått,
Som seglarn på sin sörjda strand tillbaka;
Ack, le och njuta, det var barnets lott,
Och ynglingens är strida och försaka.»

Både Till solen och Barndoms minnen sluta med tankar på graven. Man frestas att undra, om inte Runebergs dragning till dödsmotiven kan ha djupare orsaker än akuta ungdomskriser. Men givetvis förstärktes den under perioder av oro.

Som informator på ärkebiskopsgården i Pargas kom Runeberg på allvar in i Tengströmarnas högkultiverade och vitala miljö, vilket blev av utomordentlig betydelse för hans

[1] Se t. ex. Heikel, Johan Ludvig Runeberg 1, s. 54, 55.

[2] I varje fall riktar sig senare hela hennes bitterhet mot Fredrika Tengström och dennas mäktige farbroder ärkebiskopen (Hasselblatt, i: HLHS 10, s. 58).

[3] Strömborg, a. a. 1, s. 93.

utveckling. Sommaren 1827 var säkert en glad tid. Att döma av de minnen Wilhelm Lagus på sin ålderdom nedtecknat, visade Runeberg under stora delar av sin Pargasvistelse ett friskt humör, varför han också blev mycket uppskattad av barnen — inte mindre än femton av ärkebiskopens barnbarn, det äldsta tolv år, voro efter Åbo brand inkvarterade i prästgården och ett underlydande torp.[1] Hur mycket den 7 à 8-årige pojken kunde uppfatta av Runebergs verkliga känsloliv och hur mycket han utan stämningsförskjutning kunde komma ihåg till sin ålderdom, må dock vara osagt. Själv var ju Runeberg senare ytterst förbehållsam om sina upplevelser detta år.

På hösten blev Runebergs hälsotillstånd mycket oroande. Han hade ju redan tidigare haft svaga lungor, nu förvärrades sjukdomen och kom honom att befara en snar död. Inte kunde han heller bli lugnare av att han fördjupade sig i sjuklingen Stagnelius' än hektiskt njutningstörstiga, än starkt asketiska poesi. Han försökte — av diktningen att döma — dämpa sin fruktan genom att tänka på hur blomman, fågeln och fjärilen lugnt och utan veklagan skatta åt förgängelsen, när deras tid är ute. Han ville intala sig, att jordens glädjeämnen inte voro värda, att man spjärnade emot udden. Han fann en tröst i den vemodiga romantiska transcendentalism, som sade, att materien är en andens boja och att jordelivet med sina sorger och fröjder är en flyktig dröm, ur vilken människan genom döden vaknar till sin rätta tillvaro.[2]

Den 30 januari kunde Runeberg emellertid berätta i brev till sin syster Carolina [3], att han under vintern varit fri från sin hosta och nu tillbringade sina lediga stunder med att åka kälke och stoja tillsammans med den stora barnskaran. Detta tyder ju på ett friskt och hurtigt lynne. Stämningen bland de vuxna i de tengströmska familjerna däremot var både

[1] Lagus, Från pojkåren och gymnasiet, s. 29 och s. 23, noten.

[2] Höstaftonen (skriven på de sista bladen av Runebergs almanack 1827), Saml. skr. 1, s. 43 ff. Jfr Till den ålderstegne och Till tånaden.

[3] Citerat av Strömborg, a. a. 1, s. 106.

under hösten, vintern och våren mycket tryckt till följd av de ekonomiska olyckorna i och med Åbo brand och på grund av dödsfall. Från jul till den 12 februari låg ärkebiskopens äldsta dotter, änka efter doktor Prytz och mor till fyra av de ovannämnda barnen[1], i den sjuksäng, varur hon aldrig skulle resa sig. Om den dikt, som Runeberg tre dagar före hennes död riktade till hennes gamle far, verkligen uttrycker något av skaldens egen livssyn, så hade han icke helt kommit ut ur höstens svårmod, och brevet till systern, vilket var avsett att lugna familjens oro för hans hälsa, hade icke återgivit hela hans stämningsläge.

»O, hvad är den sällhet, här vi söke?
Blott ett blomstersmyckadt troll, ett spöke,
Ur sin natt af phantasin befaldt;
Trånfull sträckes famnen till dess möte,
Jublande vi sjunke i dess sköte;
Men, som rök, omsluter oss phantomet
Fridlöst, mulnadt, gycklande och kallt.»

Med stilla patos talar skalden däremot om

»en graf, som vinkar och som ler,
Och en röst, som bakom grafven talar,
Kallar, bjuder, tröstar och hugsvalar;
Der, den sällhet, som du eftertraktar,
Och som ålderns stilla bana ter.»[2]

På våren var Runebergs nya erotiska konflikt under uppsegling. Hans känslor för Fredrika Tengström, brorsdotter till ärkebiskopen och dotter till den avlidne kamreraren Karl Fredrik Tengström, blevo allt varmare. Vacker lär hon inte ha varit — själv var hon t. o. m. livligt övertygad om att hon var ful — men hon var en d j u p natur, därtill varmhjärtad och nyansrik, intelligent, beläst och allmänintresserad. Hon hade därför förmågan att vidga hans vyer, stimulera hans kulturella intressen och genom sin beundran

[1] Lagus, a. a., s. 25, 27—29, 40, 41, 46—52. Jfr Fredrika Tengströms brev till Augusta Lundahl, cit. av Söderhjelm, JLR 1, s. 105.

[2] Till den ålderstegne, Saml. skr. 1, s. 94 ff.

stärka hans självtillit. Inte underligt, att hans vaknande kärlek till henne smälte samman med högtflygande idealism, med den kosmiska livskänsla han lärt känna hos de nyromantiska skalderna, och med förhoppningar om en framgångsrik verksamhet i musernas tjänst.[1] Men den nya kärleken kom honom, en annans fästman, att känna en förkrossande skuldkänsla, som väl fått sitt starkaste uttryck i dikten Bön. Denna står i manuskriptet sida vid sida med den nästan extatiskt jublande dikten Till Frigga, ett vittnesbörd om de häftiga stämningskasten i hans inre.[2]

Först inemot midsommar 1828 yppade Runeberg sina känslor för Fredrika; hans böjelse var redan långt dessförinnan besvarad.[3] »Saarijärvifästmön ägde», berättar senare skaldens hustru i sina anteckningar, »ej mera qvar sin plats i hans hjerta, dock ansåg han sig af sin heder bunden att icke rygga. De strider och sorger som häraf vållades, och huru ändå slutligen detta band löstes vill jag icke göra reda för, alltnog den 19 dec. 1828 förlofvade han sig med mig.»

Någon gång, då Runeberg var djupt upprörd, måste Vaggsång för mitt hjerta ha tillkommit; man skulle gärna vilja veta mera preciserat, när det var, och vilka scener Rune-

[1] Se särskilt Hvad jag är säll, Saml. skr. 1, s. 73. Jfr Till en flicka, a. a., s. 77. Intetdera poemets datering är dock fullt säker; se Castréns kommentarer i: Runeberg, Saml. skr. 10, s. 148 och 156, 157. Fredrika Juvelius tar för givet, att den sistnämnda dikten är riktad till Fredrika Tengström, och med den undanskjutna rivalens hätska tillfredsställelse över att tro sig uppspåra svaga punkter i det nya förhållandet slår hon ned på ett uttryck i poemet: »som festmö, vet jag ej hur jag skulle varit belåten med en vers af sådant innehåll — 'men en Kärlek till det stora allt är den magt, som vid din famn mig binder' i stycket, Till En flicka». (Hasselblatt, a. a., s. 58.)

[2] I samma handskrift står också På ett barns graf, skriven vid Runebergs lille gudsons, den blott ett halvt år gamle Karl Jakob Tengströms, död den 25 juni 1828. (Lagus, Från pojkåren och gymnasiet, s. 51, 52.) Även i detta poem skymtar, som Castrén anmärkt, skuldkänslan. Castrén, i: Festskrift tillägnad Werner Söderhjelm, s. 77.

[3] Strömborg, a. a. 1, s. 108.

berg såg för sin inre blick, då han skrev den.[1] Här har sorgen över att sällheten försvunnit, förenats med en dödslängtan, som tar sig nästan plågsamt starka uttryck. Det är en ganska grym självförintelselust, som funnit på den blodiga bilden i fjärde strofen, där han sjunger till sitt oroliga hjärta:

»Sof, som hinden, tyngd af pilar,
Somnar in och förblöder.»[2]

Hur djup krisen faktiskt varit — den må sedan ha försiggått aldrig så dolt för omgivningen — får man kanske ett ännu starkare intryck av, när man finner, att dödstanken smyger sig in även i dikter, som äro av en helt ljus och lätt ton.

En högsommarafton 1828 skrev Runeberg ett par rader i gästboken i gården Hennulas lilla lusthus, Minnet:

»Hur ljuft att dröja, hur lätt att fara,
När *Minnet* låfvar vårt namn förvara!»[3]

»En kulen Januaridag 43 år sednare», berättar skaldens hustru, »då Runeberg redan hade legat 7 år sjuk och bruten, och jag som vanligt satt vid hans säng, talade han om sin förmodan att han väl snart skulle gå till hvila. Jag frågade då om han längtade att dö, och sade att ju dock lifvet ägt för honom så mycket att bjuda. Han svarade: 'Kommer du ihåg aftonen i Hennula lusthuset?' Ja visserligen mindes jag den och reciterade nu för honom den lilla versen, som han der inskrifvit i boken, och den jag ofta haft i mina tankar. 'Så var det, ja. Ingen tänkte sig dervid annat än en ögonblickets ordlek, men hos mig var denna tanke icke ny, den var hemtad ur djupet af min själ.'

Så blef den lilla versen nu svaret på min fråga.»[4]

Ja, tanken var hämtad ur djupet av hans själ. Den nya kärleksupplevelsen gav honom så mycken lycka, att han

[1] Om dateringshypoteserna se ovan s. 161 och s. 162. Intet hinder synes mig föreligga för att dikten skulle kunna vara författad ännu så sent som hösten 1828 (i så fall skulle den snarast syfta på Fredrika Tengström; jfr Castrén i Runeberg, Saml. skr. 10, s. 162), men jag finner det antagligare, att den skrivits på våren eller försommaren detta år och syftar på Maria Nygrén.

[2] Saml. skr. 1, s. 81.

[3] Saml. skr. 2, s. 102. Strömborg, a. a. 1, s. 101.

[4] Fredrika Runebergs anteckningar.

kunde säga: »Hur ljuft att dröja». Men kampen inom honom var hård, och även i stunder av glädje kom den där vemodiga trötthetén för att inte säga längtan: »Hur lätt att fara».[1] Den skymtar i På ett barns graf (från slutet av juni detta år) och i den längre dikt i minnesboken på Hennula, som Runeberg författade i ägarinnans namn, antagligen litet senare på sommaren. Mycket möjligt — för att inte säga troligt — är, att också dikten Flytt-foglarne, med dess syftning på den fröjdfulla färden till ett annat land, är skriven 1828.[2]

Skaldens vemodiga eller upprivna dikter äro alltså inte, som den äldre forskningen gärna ville tro, koncentrerade till en depressionsperiod hösten 1827 i samband med en akut sjukdom. De äro, såsom Castrén ådagalagt — ja i ännu något högre grad, än han i uppsatsen Den gamles hemkomst visat[3] — utbredda över en ganska lång tidrymd. Med andra ord: Runeberg var inte en i regel helt glad ung man, som under några korta månader gick ned i sorgens dal för att sedan snart vara lika munter igen; han var tvärtom en passionerad yngling, som pendlade mellan munterhet och melankoli, mellan optimism och pessimism. Ibland voro pendlingarna hisnande nog: mellan sällhet och förtvivlan. Därför har också den nämnde forskaren kunnat avsluta sin undersökning av »vågdalarna» i Runebergs ynglingaålder med det omdömet, att skaldens »harmoniska manlighet icke helt var en medfödd gåva av goda gudar utan att bakom den låg ett skälvande hjärtas oro och strider och ångest».[4]

---

[1] Jfr Estlander: »En för hans rätta [!] livsåskådning främmande längtan bort från jordelivet» (Skrifter 1, s. 260).

[2] Jfr Castréns kommentar, i: Runeberg, Saml. skr. 10, s. 47 ff.

[3] Jag tänker bl. a. på de senare gjorda, i Castréns kommentar till Runebergs dikter uppmärksammade omdateringarna av Vid en väns död och Till en blomma. Se Saml. skr. 10, s. 171, 172, och ovan s. 169.

[4] Festskrift tillägnad Werner Söderhjelm, s. 85. Castréns grunduppfattning av Runebergs ungdom har accepterats av åtskilliga, som senare berört detta ämne. (Se t. ex. Mjöberg, Kort svensk litt.-hist. för ungdomsskolor, 1921, s. 39.) Runebergs spänningsfyllda inre liv även under hans mannaålder har Ruth Hedvall givit ett starkt intryck av i sin korta skaldebiografi 1931. (Jfr Eirik Hornborgs anmälan av hennes bok i Nya Argus 1932, s. 33,

Runeberg var emellertid av för sund och livsduglig läggning för att inte göra kraftigt motstånd mot sorger och melankoli. Motståndet framträder inte minst i det självundervisande drag, som är så påfallande i naturlyriken från Pargas-tiden. Det var mot fåglarna, naturvarelserna, Runeberg helst riktade sina blickar för att lära sig, hur sinnesfrid och glädje skulle återvinnas och bevaras.

»Säg mig, du lilla fogel,
Der mellan almens blad,
Hur kan du ständigt sjunga,
Och ständigt vara glad?»

Varför är människan mindre nöjd, hon som dock fått så mycket mer än fågeln? Varför förbannar hon sitt öde och knotar mot Skaparen, trots att jordens glädje ligger för hennes fötter?

»Nej! sjung du, lilla fogel,
Om njutning hvarje gång,
Och aldrig skall jag blanda
En klagan med din sång.
Kom, bygg ditt bo hvar sommar
Invid mitt tjäll ännu,
Och lär mig qväll och morgon
Att vara säll som du.»

(Till en fågel.[1])

Motsatsen mellan fåglarnas sällhet och människans oro kommer också fram i Höstaftonen, i Fågelboet vid landsvägen och i Flytt-foglarne. En sedermera utesluten strof i den sistnämnda dikten löd:

»Bevingade fogel, hvem gaf dig en lott
Af oron ej bildad af sällheten blott?
Densamma, du qväder,
Som gjöt i ditt sinne

34, samt Kullings karakteristik av skalden i Nordisk tidskrift 1934, s. 503, och Hirns i HLHS 12, 1936, s. 72.) Helt har Castréns åsikt dock inte slagit igenom. (Jfr P. Wieselgrens omdöme om skaldens ungdom [till år 1827], i: HLHS 10, 1934, s. 2.)

[1] Saml. skr. 1, s. 26 ff. Om diktens datering se Saml. skr. 10, s. 61.

Den trånad, dig gläder
Ditt hopp och ditt minne:
Den lifvande flamma,
Som efvig och fri,
Dig skapte att stamma
Hans godhet som vi
Och lycklig bli. — —»[1]

Ett stänk av didaktik inmänger sig t. o. m. i de glada dikterna Lärkan och Sommar-natten. I all denna naturlyrik återklingar alltså -- än självförebrående, än segervisst — något av beslutet i Mina dagar:

»Hvi skulle jag med inre missljud störa
Den harmoni som herrskar i det hela?»[2]

Runeberg hade med andra ord en inställning, som påminner om Geijers: »*Sorg är synd.*»[3]

*

Den trygga glädjen var dock inte så snabbt återvunnen. Det är inte lätt att bilda sig en klar uppfattning om Runebergs stämningar under det första året i Helsingfors — de verkliga källorna äro numera så få — men jag tror, att det var en tid med mycket stora lynnesväxlingar, om också inte så stora som under Pargas-tiden. Det verkar som om upplösningen av förlovningen med Maria Nygrén kommit till stånd ganska oförmodat och först efter det att Runeberg liksom Fredrika och hennes mor i oktober flyttat till den nya universitetsstaden. Upplösningen måste väl ha skett på ettdera av tre tänkbara sätt. Antingen så, att Maria Nygrén fått vetskap om Runebergs nya böjelse och själv av den anledningen resolut brutit. Eller så, att Runebergs

[1] Saml. skr. 10, s. 46.

[2] Saml. skr. 1, s. 24.

[3] Geijers uttryck i det bekanta brevet till Atterbom $^{26}/_{8}$ 1820; Geijer, Saml. skr., utg. av Landquist, 13, s. 363.

kärlek med den större styrkans rätt slet vad han ansåg som hederns band. Eller slutligen så, att underrättelser inlöpte från eller om fästmön av den art, att löftet till henne inte längre gällde.[1] Det skall inte fördöljas, att Fredrikas nedan citerade antydningar passa bäst till det tredje alternativet. Vilken proceduren än må ha varit, måste den emellertid ha känts plågsam för den, som uppriktigt försökt smida »pligtens kopparkedjor starka».[2]

Fredrikas biograf, R. F. v. Willebrand, far alldeles för lätt över denna tids oro, då han säger, att »några moln, hastigt skingrade, torde kort före förlofningen ha fördystrat de älskandes himmel».[3] Fredrikas egna ord om denna tid falla vida allvarligare:

»Mörka moln hotade att tillintetgöra min framtid och min lycka. De skingrades dock slutligen, utan att jag anade en sådan möjlighet innan alt redan var klart. Dock köptes denna klarhet i visst afseende , dyrt. Men vår ungdomsroman emnar jag icke bigta här, derför derom intet vidare. Att skrifva var mig nu mera ett behof, när sinnet icke var lugnt.»[4]

Hon berättar så om hur hon bl. a. författade sorgespelet Hämnde Anden, ett dramatiskt försök med ett mycket dystert ämne. (Det påminner faktiskt om de tyska Schicksalstragedierna![5]) Ungefär vid samma tid författade Runeberg den anklagande dikten Till henne med dess slutord: »Din kärlek var hans blomstergård, o flicka, Och Du den frostnatt, som förödde den.» Troligen är den riktad till Fredrika; i så fall skulle den tyda på någon slitning mellan Runeberg och henne, kanske framkallad av att hon ett ögonblick varit

[1] Heikel tycks ta för givet, att Maria Nygrén bedragit sin fästman; Johan Ludvig Runeberg 1, s. 67, 113.

[2] Frasen står i Svartsjukans nätter, Saml. skr. 1, s. 157.

[3] FoU 17, s. 181; jfr d:o, s. 182: »den antydda tillfälliga förstämningen».

[4] Min pennas saga.

[5] En hämndeande, som uppträder under skepnaden av en vansinnig kvinna, iakttager och påskyndar, att den sista familjen av en förbannad släkt med svek och brodermord söker nå lyckans och maktens tinnar och därpå går under. (Mskr. tillhör professorskan Estrid Furuhjelm, Helsingfors.)

betänkt på att draga sig tillbaka.[1] Vidare skrev han den resignerade Tröst, återigen med dödstankar:

»Som en främling blott, ställd
I mitt jordiska frö,
Skall jag blomma i tvång;
Men det tvång, jag bebor,
Är det sällaste tvång,
Ty en gång skall det dö —
Och jag hoppas och tror.»[2]

Men som sagt: till slut löstes spänningen, och den 19 december ingick Runeberg sin nya förlovning, dock utan att den bekantgjordes för mer än de allra närmaste. Runeberg är överlycklig: »En rolig Jul wäntar jag mig, ty här har jag ju fästmö, och allt hvad jag behöfver. [— — —] Ännu en gång, jag lefver ett engla lif här.»[3]

Förlovningstiden bjöd naturligtvis på mycken glädje, men utan bekymmer blev den inte. Strömborg antyder, att det parti Fredrika gjort, kanske inte ansågs så fördelaktigt. Han nämner, att kamrerskan Tengströms gamla trotjänarinna Lisette, när man uppmanade henne att inte yppa hemligheten om förlovningen, buttert genmälte: »Jag brukar inte tala illa om mitt herrskap».[4] Om hennes uppfattning delades av

[1] Saml. skr. 2, s. 105, 106. Fredrika Runebergs uppgift är här mycket preciserad: »Det lilla stycket som börjar: 'Det var en man på sorgens ö', skref han [överstruket: till mig] snart efter ankomsten till Hfors innan vi voro förlofvade.» Man undrar, om de två överstrukna orden verkligen innebära en felskrivning; det vore i så fall en ytterst egendomlig sådan. Estlander anser dikten vara en fri lek utan grund i skaldens livserfarenhet (Runeberg, Saml. arb. 8, s. 232, not 2). Kanske kan man dock här erinra om ett rykte, som — man vet ej precis när — kom till Fredrika Juvelius' öron, »att det skall vara slut mellan Runeberg och Fredrique Tengström». Schalin, Biografiska silhuetter 1, FoU 15, s. 147. Castrén anser nu enligt muntlig upplysning det skäl otillräckligt, enligt vilket han förut (FoU 37, s. 12) velat förlägga åtminstone diktens konception längre tillbaka.

[2] Saml. skr. 1, s. 49.

[3] Brev till Snellman $^{21}/_{12}$ 1828, HUB.

[4] Strömborg, a. a. 1, s. 129.

andra, kunde det kanske väcka en smula irritation. Den 4 januari 1829 skrev Fredrika till sin bror Karl om den viktiga nyheten:

»Mins du hvad jag berättade dig i Munkviken [i Pargas] en gång när vi länge och väl promenerte der? Du gissade temmeligen nära huru saken skulle komma att gå. Underliga har allt skickat sig så att det hinder jag då omtalte nu är upphäfvet, och jag, du vet väl att jag inga hinder lagt i vägen. Gud låte alt lända till det bästa, väl att framtiden är långt borta, jag fruktar alla förändringar, det okända är ofta tungt ehuru man föreställer sig det leende och glatt, det närvarande är nu behagligt om ock icke fritt från små besvärligheter; de skola ju alltid vara. För öfrigt om någon gång i en framtid derom blir fråga väckt, så är det bäst du ej låts veta af att något hinder varit i vägen, väl må du hafva vetat af hvad jag då redan tänkte, men jag vet ej än om jag talar om huru vidsträckt jag meddelte dig saken, ehuru jag naturligtvis ej nekar om fråga blir. Du finner emedlertid att äfven i sitt nuvarande skick omtalas detta ej. Augusta vet dock deraf.

Se så, nu andas jag lättare sedan jag sagt dig detta alt. Vidlyftigare om mina tankar och reflexioner en annan gång, jag fruktar nu missbruk.»[1]

Vad brodern svarat, veta vi inte, men i nästa brev ($^{10}/_{2}$)[2] finner sig Fredrika Tengström föranlåten att skriva:

»Jag hade kanhända i andra förhållanden handlat mindre 'raskt', men då, du vet det ju, alt så småningom beredde sig, så kunde ej gå an att taga ett steg tillbaka; och bäst som det är, för mycket beräknande i slika fall är ofta ej annat än en dold köld.»

Hon tackar för Karls råd, som överensstämma med hennes egen åsikt:

»[— — —] nu [. . .] stadgar du min öfvertygelse i fall, der jag möjligen någon gång kunnat bli förledd att tveka om riktigheten af min idée; ty du finner väl att någon ej är just belåten med allt, och att jag följakteligen får vänliga föreställningar i saken.»

[1] Sv. litt. sällsk:s i Finl. Runebergsbibliotek. Cit. av E. Lagus, Ur och i anledning av Fredrika Runebergs brevväxling i ungdomsåren, FoU 29, s. 80.

[2] Ej $^{11}/_{2}$, som det uppges av Lagus, a. a., s. 81.

Vem den ej fullt belåtna är, kan man ganska väl tänka sig.

Något, som kanske mer än de antydda vänliga föreställningarna kunde sätta ner de nyförlovades humör, var deras sjuklighet. Runeberg ansattes under våren så illa av frossa, att han på sju veckor inte fick råka sin fästmö utan måste umgås med henne per brev, som befordrades av ett par i hemligheten invigda vänner.[1] Påhälsningar från damerna Tengströms sida ansågos tydligen, såsom Söderhjelm anmärkt, uteslutna.[2] Runebergs brev äro ibland skämtsamma men ofta klagande och mycket otåliga.[3] Under sjukdomstiden skrev han de långt ifrån glada dikterna Den gamles hemkomst och Begrafningen.[4] I den förstnämnda tog han ännu en gång upp det sentimentala motivet längtan till barndomen, men han ger det nu en mera objektiv form, i det att han lägger diktens ord i munnen på en åldring, som med hjärtat »sjukt af lidelserna, mätt af flärden» återkommer till sin hembygd. Samma schillerska tongångar — antagligen från Die Ideale — som anslogos i Barndoms minnen, utvecklas här: sinnet för naturens besjälning, vilket det lyckliga barnet äger, går förlorat under livets ävlan och strid.[5]

Fredrikas envisa krasslighet bör ha varit ännu svårare för fästmannen att ta med skämtsamhet och jämnmod än hans egen. Hennes sjukjournal under det första förlovningsåret såg ut på följande sätt:

Den 11 februari 1829 berättar hon för brodern Karl: »Alt fortfar jag att vara en syster krassla. Jag vet ej om jag skrifvit derom att jag haft en envis nesselfeber alt sen November, nu på par dar har jag ej märkt till den, få se om jag nu

[1] Runebergs fästmansbrev till Fredrika ha delvis citerats av Strömborg (a. a. 1, s. 129—132); sedermera ha de emellertid beklagligtvis förstörts eller äro åtminstone nu ej tillgängliga för forskningen.

[2] Söderhjelm, JLR 1, s. 117.

[3] Hur Söderhjelm (a. a. 1, s. 117) på grundval av Strömborgs brevcitat kan säga om Runeberg: »Han är dock aldrig otålig», är svårförståeligt.

[4] Strömborg, a. a. 1, s. 132.

[5] Påpekat av Castrén, i: Festskrift tillägnad Werner Söderhjelm, s. 84.

slipper den. Dessutom har jag för mitt ena öra som totalt mist hörseln, troligen af de dragiga rummen i fjol, det har skett småningom under hela förra året, haft spanskfluga, och hvar 14:de dag iglar. Föga hoppas jag någon hjelp.»[1] — I mars nämner hon för en väninna, att hon haft ett anfall av »fièvre pourprée»[2]; icke heller under april måtte hon ha varit febern kvitt att döma av Runebergs råd till henne[3]; den 10 juni lider hon ännu av denna sjukdom och är fortfarande döv på ena örat enligt ett brev till Karl, där hon f. ö. också talar om sina svaga ögon.[4] På sensommaren var det en magåkomma, som fjättrade henne vid sängen i flera veckor.[5]

Ha vi inte här en förklaring till att det i Runebergs dikter från denna tid så ofta kommer in en liten tanke på fägringens flyktighet? Bilden, att kindens rosor vissna e. d., är ju ytterst konventionell, men det säger en del, om den kommer ideligen.[6]

Det finns ingenting onaturligt i att sådana förhållanden alstra oro, tvehågsenhet och tillbakablickar på vad som varit. Svartsjukans nätter, som nog innehåller åtskilliga personliga element i förvirrande ordning och blandade med litterärt gods, har en egendomligt patetisk hyllning icke till kärleken i allmänhet utan till den f ö r s t a kärleken, den enda stund i en människas jordeliv utom dödsögonblicket, då hon med leende ögon skådar in i evigheten.[7] Har månne Fredrika Juvelius ännu vid denna tid i stunder av påfrestande

[1] Lagus, i: FoU 29, s. 82.

[2] Söderhjelm, JLR 1, s. 117.

[3] [4], Strömborg, a. a. 1, s. 131.

[4] Lagus, i: FoU 29, s. 83.

[5] Odaterat brev från Runeberg till Snellman, HUB. Jfr FoU 29, s. 85.

[6] Se t. ex. Tröst (Saml. skr. 1, s. 48), Barden (d:o, s. 99), Idyll och epigram nr 11, 12, 13 (d:o, s. 109, 110), Svartsjukans nätter (d:o, s. 144, 146), Den gamles hemkomst (d:o, s. 7), Till en ung flicka på hennes födelsedag (Saml. skr. 2, s. 133). Jfr Den tillfrisknande (Saml. skr. 1, s. 79, 80). Jfr också Hedvall, Runebergs poetiska stil, s. 156, 157.

[7] Saml. skr. 1, s. 166. Att Svartsjukans nätter har direkta reminiscenser från första Frigga-episoden, är flera gånger påpekat; se Söderhjelm, JLR 1, första uppl., s. 359; andra uppl., s. 267; Belfrage, Johan Ludvig Runeberg i sin religiösa utveckling, s. 59.

oro spelat en större roll för Runeberg än som ett poetiskt, vackert förtonande minne blott?

»Först gå bäckens första bubblor sönder,
Först förvissna vårens första blommor;
Men din första kärlek, unga hjerta,
Öfverlefver länge hvarje annan.»[1]

När en man kan skriva så inom några månader efter sin förlovning med låt oss säga sin tredje kärlek, måste det nog vara några droppar bävan i glädjebägaren. Eller om vi vilja undvika starka ord: vemod.[2]

Som av det föregående framgår, har man inte att vänta, att Fredrika Tengströms brev från förlovningstiden skola vara särdeles gladlynta. Den 21 juni är hon litet surmulen över att hon och modern måste stanna i Helsingfors över sommaren, under det att nästan alla släktingar ha rest. Hon kan inte ens promenera av brist på sällskap. (Runeberg fanns ju i staden, men de två fingo väl inte så ofta synas ute tillsammans, för att inte nyheten om deras förlovning skulle sippra ut. T. o. m. för sin nära väninna Augusta Lundahl hade hon i mars blankt förnekat, att hon visste, vem Runebergs fästmö kunde vara.[3])

Även hösten hade sina sorgeämnen. Efter ett halvt års paus i brevskrivningen berättar Fredrika Tengström för Augusta Lundahl den 19 januari 1830:

[1] Saml. skr. 1, s. 106.

[2] Om dateringen se Ek, Den första Idyll och epigramcykelns tillkomst, HLHS 13, s. 4. Eks kategoriska försäkran, a. a., s. 55: »Runebergs första Frigga skymtar inte här», förstår jag icke. Antagandet (a. a., s. 55, 56), att Fredrika Juvelius skulle ha stått modell till den fula flickan i Idyll och epigram nr 15, och den därpå byggda slutsatsen, att Runeberg »så klart [!] kunnat fatta hennes tunga lott», torde vara verklighetsfrämmande konstruktion. Att dikten Hanna med sin ljuvliga försommarstämning i viss mån bygger på minnen av ungdomsförälskelsen, har skalden själv omtalat, och tillsammans med den betagande inledningsdikten Till den första kärleken gör den alla vittnesbörd överflödiga om att Kronoby-upplevelsen alltfort för Runebergs blick omstrålades av ett överjordiskt skimmer. (Söderhjelm, JLR 1, s. 42, 43. Jfr Hedvall, i: HLHS 13, s. 72 och 85, samt Hirn, Runeberg och hans värld, s. 26, 27.)

[3] Lagus, i: FoU 29, s. 82—84; Söderhjelm, JLR 1, s. 117.

»Il est vrai qu'il-y-a bien de temps passé depuis que je Vous ai ecrit dernièrement, mais ce temps de tristesse me parait encore plus longe qu'il ne l'est en verité. Combien des fois n'ai-je pas pensé à Vous écrire, et même, une fois je l'ai fait quoique la lettre n'a pas été envoyé, mais ce dernier temps il-y-a été tant de chagrin et de peines, que toujours j'ai voulu attendre jusque'a un temps plus heureux, mais ah! en vain j'ai attendue. Notre inquietude n'a été que trop bien fondé. Mon beau frère, le Professeur Bergbom, décédait le 10 de ce mois d'apres une maladie de deux mois. Ah, ma chère Auguste, quelle peine de voir ma pauvre Seur, veuve dans l'age de 26 ans, et d'apres n'avoir été marié que quatre années et autant de mois, à un mari qui faisait parfaitmant son bonheur. Sa petite fille n'a pas d'idée de sa perte, mais mon beau frère avait une Mère de 80 ans, un frère malade et une seur, qui subsistait presque tout à fait de sa bonté.»[1]

Efter professor Bergboms död flyttade Runeberg till sin blivande svärmoder, vilket väl innebar, att man nu inte längre brydde sig om att hålla förlovningen hemlig. Snart därefter arrangerade han för sina släktingar och närmaste vänner en liten kaffebjudning, vid vilken han föreslog en skål för fru Tengström och uttryckte sin förhoppning om att han och hennes dotter inom ett år skulle kunna gifta sig. Festglädjen torde knappast ha höjts, när fru Tengström förklarade sig tvivla härpå, eftersom Runeberg enligt hennes åsikt ännu saknade möjligheter att försörja en hustru.[2]

Är det för djärvt att antaga, att Fredrika i denna situation bett sina bröder om råd, hur hon skulle förfara, och att ett brev från brodern Gabriel i Wasa av den $^{21}{}'_{3}$ 1830 är ett svar på en sådan begäran?

»Då jag nu går att besvara Ditt bref af den 12. dennes, hwilket hitkom den 19. — (omständighet som Du och mången annan altid förbigå) — är jag mycket willrådig om jag skall kunna utbreda mig i de raisonnementer hwartill ditt bref föranledt, och öfwerstyra detta så strängt *subsecreto* som dertill skulle fordras, — eller om jag måste taga för afgjordt att det faller i händerna på personer, som ej böra få del deraf. – [Frågan är, säger brevskrivaren, om han skall bli mycket lång eller mycket kort, en

[1] Mskr. i Svenska litteratursällskapets i Finland Runebergsbibliotek.

[2] Strömborg, a. a. 1, s. 135.

medelväg finns här inte.] Att utbreda mig uti vidlyftiga detailler rörande min åsigt af den ställning hwaruti Du nu, likasom alla Dina syskon tillförene, befinner Dig, wore att, tvertemot meningen dermed — framställa ämnen som, ehwad moderation uti uttrycken och ehwad warsamhet än nyttjades för att undwika allt sårande, likwäl skulle förefalla dem som det rörde, förhatelige, särdeles då erfarenheten längesedan afwänt mig från att vänta någon lugn pröfning, eller ens ett kallt uppfattande af äfven de bäst grundade reflexioner, så snart de stöta emot ömtåligare sidor. — Att åter gifwa fart eller wäckelse åt denna, det otyglade lynnets instinctlika hänförelse och den sanslösa ifwerns utbrott — som utgör sjelfwa det beklaganswärda uti det jag åsyftar, wore att wilja släcka en wådeld med oljas påösande — nog af: du får ej bli klok på mina tankar uti de ämnen hwarom du skrifwer — Ett omotiweradt och outweckladt af- eller tillstyrkande skulle deremot å andra sidan wara såsom hvita plåstret i mediçinen, och resultatet är således lätt framställdt, samt består deruti att jag *ej vill* gifva Dig råd. — Endast det råd, hemtadt af egen dyrköpt erfarenhet, vill en Ditt väl önskande broder gifwa: att så länge icke hela Din själ ännu är aldeles förstämd af den skorande disharmoniens ljud, eller ditt mod aldeles tröttadt af saknad lefnadslust, så sök att, ju förr dess häldre, undanrädda sista spillrorna af förnöjdt sinne och gladt mod; — skänker af naturen, dem Du annars kanske likaså litet som jag, — med mitt numera dystra — lynne — någonsin i verlden mer återfår — Och dermed punct —»[1]

Man behöver inte kunna tyda alla anspelningar i detta allvarliga brev för att inse, att Runeberg fortfarande måste ha haft besvärande yttre hinder att övervinna i sin kamp för inre harmoni. Fredrika har långt senare i sina anteckningar givit en karakteristik av honom som fästman, vilken visar, att den glada jämvikten ännu måste ha varit mera ett ideal för honom än en verklighet.

»Orimlig och oresonlig öfver att någon annan skulle ha något att bestämma öfver *hans* fästmö, eller att hon sysselsatte sig med andra gäster i huset, deribland t. ex. resande anförvandter, var Rbg ofta mulen och rätt krånglig under den tid af öfver två år vi voro förlofvade och dolde i intet afseende sina fordringar af en hustru. En gång då vi stodo i ett rum med gula väggar sade han t. ex. 'Att en hustru jakar och medger hvad mannen säger, det

[1] Brevet bevaras i Runebergs hem i Borgå, signum X. I. 4.

är en obetydlighet, men hon skall *tycka* som han. Säger han att den der gula väggen är svart, så vill det säga intet om hon blott medger att den så är, utan hon skall *sjelf tycka* att den verkligen *är* svart.'»

De följande raderna i hustruns vittnesbörd höra inte till vårt ämne just nu, men de ge, också de, en Runebergskarakteristik så god som någon. Och den åldrade livsledsagarinnans ord innehålla dessutom ett stänk av sublimitet, som göra dem värda att tagas med:

»Besynnerligt nog blir ock småningom förhållandet nästan sådant, alt mer ju längre man lefver tillsammans, ehuru jag då ännu icke förstod att så kunde ske.»

Femte kapitlet

SKALDEN VID ETT VÄGSKÄL

Svartsjukans nätter. Idyll och epigram.

Jag har utförligt redogjort för några av Runebergs viktigare personliga ungdomsupplevelser för att med dem som bakgrund kunna diskutera orsakerna till hans utveckling som skald. Det första helsingforsåret tycks härvidlag ha varit ytterst betydelsefullt. När han den 4 oktober 1828 kom till huvudstaden, medförde han troligen en påbörjad, men icke mer än påbörjad, större dikt, Svartsjukans nätter [1], som han tydligen var besluten att göra mycket av. I ett i Borgå bevarat renskrivningshäfte, försett med beteckningen *N. 1*, ingår förra delen av Första natten.[2] När han avslutade ett följande häfte, signerat N. 3, hade arbetet på Svartsjukans nätter tydligen fortskridit så långt, att Andra natten kunde renskrivas. Detta ger en viss hållpunkt för dateringen, ty tidigare i samma häfte ingår en avskrift av den först tillkomna gruppen bland Idyll och epigram-dikterna. Denna måste ha författats efter den 21 dec. 1828.[3] De tre sista nätterna, till vilka handskrifter icke bevarats, ha sålunda med största sannolikhet skrivits under förra halvåret av 1829, d. v. s. samtidigt med återstoden av de Idyll och epigram-dikter, som ingå i första diktsamlingen. Under ett och

[1] Se Fredrika Runebergs uppgift, cit. ovan s. 161.

[2] Troligen har renskrivningen i detta häfte avslutats den 15 nov. 1828; se Runeberg, Saml. skr. 10, s. 8.

[3] Ek, Den första Idyll och epigram-cykelns tillkomsthistoria, HLHS 13, s. 2 ff.; Runeberg, Saml. skr. 10, s. 9.

samma halvår laborerade Runeberg således omväxlande med två diametralt motsatta stilarter, den ena yppigt bildrik, den andra så enkel och konstlös som gärna är möjligt, den ena passionerad, med våldsamma stämningsutbrott, den andra diskret och stramt behärskad. Man kan icke bättre komma de psykologiska drivkrafterna till Runebergs stilutveckling på spåren än genom att stanna inför och närmare begrunda detta förvånande faktum.

Nu efteråt, när vi känna skaldens senare produktion, är det frestande att kalla Idyll och epigram »de första verkligt Runebergska dikterna»[1] och Svartsjukans nätter »huvudsakligen [— — — —] ett litterärt övningsexempel», »en stor litterär gest».[2] Samtiden dömde inte så. Visst slog Idyll och epigramcykeln an, men man hade dock på känn, att den anslöt sig ganska nära till något litterärt mönster. (Felaktigt trodde man till en början, att detta mönster var den finska folkpoesien, det var ju som bekant i stället den serbiska.) Beträffande de övriga kortare dikterna i samlingen anmärkte en svensk tidningsrecensent, att Runebergs sångmö »anslagit en Franzénsk lyra». »Men i sitt större poem: *Svartsjukans nätter* [— — — —], har Herr R. uppstämt en tonart, i hvilken han uppträder med mera styrka och originalitet.» Utan att använda ordet originalitet sade en annan recensent ungefär samma sak: »Eljest yttrar sig Förf:s poetiska anda kanske mest fördelaktigt i nyssnämnda dikt, utmärkt af mera kraft och starkare passion, än de smärre poemerna.» I Svartsjukans nätter har »känslan fått lättare utströmma».[3]

Några av skaldens vänner tyckas ha haft en liknande värdesättning. Cygnæus menade, att Svartsjukans nätter sannolikt var »det mest geniala af hans poetiska utgjutelser, ifall man tager i beräkning endast kraft, fantasi, lif, utan att vid mätandet af dess förtjenster använda den allra regel-

[1] Schück och Warburg, Illustr. svensk litt.-hist. 6, s. 472.

[2] Söderhjelm, JLR 1, s. 268; Belfrage, Johan Ludvig Runeberg i sin religiösa utveckling, s. 34.

[3] Cit. efter E. Lagus, Runebergs tidigare diktning uppfattad af samtiden, FoU 9, s. 12 och 10.

rättaste konstdomar-aln-sticka».[1] Mårten Lindfors skrev till Runeberg 1838: »Tro allrig att Du i längden kan finna någon djupare anledning till en verkeligen allvarlig ansträngning i den redan för Dig bekanta och nästan hvardagliga production af Dina idylliska scener. Jag skulle tro, att Du icke varit i någon starkt poetisk gäsning, sedan Du producerade Svarts. nätter.»[2]

Viktigare vore, om det kunde visas, att Runeberg delade vännernas åsikt. Ansåg han sig just den tid, då han samtidigt arbetade på Idyll och epigram-cykeln och den stora passionsmålningen, ge mest av sin egen skaldepersonlighet i den förra eller i den senare? En antydan ha vi möjligen i den ursprungliga titeln på idyll-epigrammen: »Stycken i Folksångens Manér». Runeberg var fullt medveten om att han i dem lämpade sig efter en utifrån lånad stil.

Vad Svartsjukans nätter beträffar är det sant, att dikten är i hög grad litterärt inspirerad. Det är framför allt Söderhjelm, som fint uppvisat, vilken mosaik av lektyrintryck det döljer sig i dikten.[3] Jag erinrar om de väsentligaste av hans iakttagelser och tillägger ett par egna.[4]

Minnas vansinne, hennes sång och hennes krans av vissna blommor visa, att hon är en av Ofelias litterära systrar, och i den svartsjukes ord om varför han tvekar inför döds-

[1] Cygnæus, Saml. arb. 3, s. 227.

[2] Strömborg, a. a. 1, s. 161.

[3] Söderhjelm, JLR 1, första uppl., s. 320 ff. och 446, not 1; andra uppl., s. 241 ff.

[4] Skildringen av hjältens vallfart till hembygden med dess många ljuva ungdomsminnen och hans känsla av bitter besvikelse över vad livet sedan bjudit, samt berättelsen om Minnas och hans kärlek i kretsen av bygdens glada barn (Första natten) tyda enligt Söderhjelm på att Runeberg inte likgiltig läst en av sentimentalitetens heliga urkunder, Die Leiden des jungen Werthers. På denna punkt är jag icke övertygad om att Söderhjelm har rätt. Likheterna mellan de båda verken äro icke påfallande. Fredrika Runeberg omtalar i sina anteckningar, att Runeberg efter flyttningen till Borgå »en gång tillfälligtvis» läst Werther.

språnget, hörs ett tydligt eko från Hamlets berömda monolog. Hjältens patetiska avsked från den flammande solen och den blomstrande dalen, när han berövar sig livet, har säkert inspirerats av den sofokleiske Aiax' hymn till solen och jorden, innan han störtar sig på sitt svärd.[1] Stilen i dikten, närmare bestämt de oväntade, kaleidoskopiskt växlande och blänkande metaforerna, visa, att skalden vandrat på Tegnérs domäner; spåren leda tätast till Axel. (Det är skäl att erinra sig, att detta senare poem mer än någon annan tegnérdikt påverkats av Byrons versberättelser, både vad stilen, den läckert sensuella atmosfären och vissa grellt brutala effekter beträffar.) Söderhjelm har dock utan tvivel rätt i att bildspråket i Svartsjukans nätter är närmare besläktat med Stagnelius' än med Tegnérs; det har oftast en svårbeskrivbar fysisk värme, som Tegnérs spirituella associationer i regel sakna.[2] Särskilt har Runeberg lånat Stagnelius' yppiga färger till vissa feberheta, sinnliga målningar. Ibland för den starkt retoriska versen liksom en del gustavianskt teatermässiga naturbilder tankarna till äldre litterära skeden. Man har påvisat, att Kellgrens Til Christina obestridligen haft stor betydelse för språk och situationer i dikten.[3]

Ett såvitt jag förstår mycket viktigt inflytande har egendomligt nog aldrig blivit nämnt, nämligen från Byrons Manfred, som tydligen gjort ett starkt intryck på Runeberg.[4] Versmåttet, stämningen, den av stormande lidelser sönderslitne hjälten, som inte kan få sömnens vila utan plågas av drömmar, vilka äro »fortsatt tanke»[5], de många återblickarna på den försvunna friden, de patetiska naturmål-

[1] C. G. Estlander, Skrifter 1, s. 20; jfr Heikel, Johan Ludvig Runeberg 1, s. 121.

[2] Har Runeberg nyss läst Shakespeare, kanske man däri har ytterligare en förklaring till metaforernas väldiga kraft och vitalitet i Svartsjukans nätter.

[3] Hedvall, Runebergs poetiska stil, s. 209 ff.

[4] Brev från L. I. Ahlstubbe till F. Cygnæus $^{30}/_{9}$ 1837 (HUB): »Byrons *'Manfred'* har han (Rbg) alltid ställt vida högre, än Goethes *'Faust'* [— —].»

[5] Byron, Manfred, Öfvers. af Thomander, Uppsala 1826, s. 3.

ningarna, som förstärka intrycket av själsskildringen antingen genom grell kontrast eller försmältande likhet, allt detta har Svartsjukans nätter gemensamt med Byrons dikt. Beviskraftigare äro de enskilda situationerna.[1] Minnas vansinne och försöken att lugna henne, en scen som jämförts med Ofelias och Laertes samtal[2], har också en motsvarighet i Manfreds själsliga brustenhet och stengetsjägarens bemödanden att få honom att lämna sina fantasier[3]; situationen, då Minna trots älskarens böner lämnar honom och försvinner i skogens djup, har en icke ringa likhet med den scen hos Byron, då den älskade kvinnans vålnad obönhörligt tar avsked av Manfred[4]; och hjältens tvekan inför dödssprånget från klippans rand återgår säkerligen på en liknande situation i Byrons dikt.[5] Men framför allt finns det i Svartsjukans nätter en speciell sorts brutalitet, en oräddhet för de mest skärande dissonanserna, en lust att med kraftigast möjliga medel uttrycka kvalens högsta potens. Dikten har verkligen rätt mycket av den stämningsblandning, som Atterbom fann så typisk för Byrons poesi, blandningen av »rofdjursläten med ömt smältande näktergalston».[6]

De här nämnda litteraturverk, som Runebergs associationer drogos till under arbetet på Svartsjukans nätter, ha trots alla olikheter en inbördes frändskap. Alla skildra våldsamt upprörda själstillstånd, som i några fall t. o. m. överskrida gränsen till vansinne.

De litterära inflytelserna utesluta icke ett verklighetsunderlag till dikten. Man har ibland gissat, att Runeberg fått uppslaget till sin målning av svartsjukan från en väns upplevelser och att han på dem byggt upp det minimala

[1] Anropandet av guden-solen (Saml. skr. 1, s. 127, 128) har en motsvarighet hos Byron, a. a., s. 69, 70.

[2] Söderhjelm, a. a. 1, s. 246.

[3] Saml. skr. 1, s. 144 ff.; jfr Byron, a. a , s. 26 ff.

[4] Saml. skr. 1, s. 156, 157; jfr Byron, a. a., s. 56, 57.

[5] Saml. skr. 1, s. 159; jfr Byron, a. a., s. 18, 22, 23.

[6] Svea 13, s. 19.

händelseförlopp, som dikten innehåller. En forskare har t. o. m. framställt en icke alldeles oantaglig mening om vem denne vän möjligen kan ha varit.[1] Men mer än en lös förmodan är detta ej.

Viktigare är det att fastställa de i egentlig mening personliga elementen i dikten. Ty sådana finnas. Då han senast försommaren 1828 blivit fullt medveten om sin kärlek till Fredrika Tengström, kunde han naturligtvis inte undgå att grubbla över de svartsjukans kval, som detta måste förorsaka hans fästmö i Saarijärvi, om och när det yppades. Någon annan möjlighet än att fästmön skulle djupt sörja, kanske bryta samman av det inträffade, kunde väl en fästman för sin egen stolthets skull knappt föreställa sig. Hans tankar m å s t e helt enkelt ha kretsat kring plågsamma problem: det motbjudande i att svika kärlekslöften, den övergivna partens känslor, möjligheterna för den, som brutit löftena, att glömma det framfarna och vinna ogrumlad lycka, möjligheten att med förnuftet behärska passionerna, skillnaden mellan den sinnliga, begärande kärleken och den icke egoistiska, som är av himmelsk natur. Svartsjukans nätter handlar just om allt detta. Men att Runeberg icke direkt kalkerade verkligheten är en självklar sak.

En av de senaste runebergsbiograferna tar det för avgjort, att skalden själv i sitt förhållande till Maria Nygrén prövat de svartsjukans känslor han skildrar.[2] Det tycks mig emellertid alldeles osannolikt, att Runeberg i Pargas skulle ha vetat om någon otrohet från Maria Nygréns sida, ty då skulle han ju inte ha kunnat känna sig bunden av hedern vid henne. Man förstår därför mycket väl, att Fredrika Runeberg sedermera ansåg sig kunna dementera en tydligen rätt allmän förmodan, att »Rbg skulle skrifvit Svartsjukans nätter i förtviflan öfver att som Topelius härom t. o. m. i tryck uttryckte sig en 'annan hade tagit hans blomma ifrån honom'.» »Jag vill», tillägger hon, »derföre

[1] Hedvall, Två dikter av Runeberg i dokumentarisk belysning, Nya Argus 1932, s. 45.

[2] Heikel, Johan Ludvig Runeberg 1, s. 113.

här anteckna att till denna sägen ej finnes ringaste grund. Väl funnos denna tid bekymmer i hans sinne, men de ägde helt annan orsak.»[1] Fullt säker på att Fredrika Tengström varit till alla delar underrättad om hur Runebergs känsloliv gestaltat sig gentemot den förra fästmön, kan man dock inte vara. Och psykologiskt orimligt vore det inte, om ett eventuellt trohetsbrott från Maria Nygréns sida, som Runeberg fått vetskap om i Helsingfors, trots hans kärlek till Fredrika Tengström kunde ha väckt hans svartsjuka. Därigenom skulle en del glupskt sinnliga målningar i Svartsjukans nätter få sin naturliga förklaring.

Egendomlig för dikten och skadlig för dess klarhet och dess dramatiska verkan är osäkerheten om var skulden till det inträffade ligger. Är det mot kvinnan eller mot rivalen eller blott mot ödet den olycklige skall rikta sitt hat.[2] Men är inte å andra sidan denna osäkerhet förklarlig ur synpunkten av skaldens egna upplevelser?

Att Runeberg fortsatte med det dystra ämnet även efter förlovningen, kan, om man så vill, gott förklaras ur hans litterära ambition; det var en stort upplagd sak, som han inte gärna kunde kassera, när han stod i begrepp att framträda som skald inför offentligheten. Men dessutom hade han fortfarande som vi sett vissa irriterande bekymmer och en otålig oro, vilken gjorde, att han säkert med en viss njutning kunde ge eftertryck åt de brutala utbrotten i dikten, även om han samtidigt såg på dem utifrån. Han skildrar bl. a., hur den olycklige älskaren vill förslöa sin smärta genom att öka den till det olidliga, i det denne i minsta detalj utmålar för sig, hur hans kvinna lever med en annan make.

»[— — —] jag vill fördubbla mina qval,
Vill sjelfmant samla smärtans alla vapen,
Och trycka dem så flitigt i min barm,
Att sår på sår må regna, och åt mig

[1] Fredrika Runebergs anteckningar. För forts. av citatet se Söderhjelm, JLR 1, s. 376, not till s. 73.

[2] Se t. ex. Saml. arb. 1, s. 130, 131 (vers 158 ff., 168), 151 (vers 250), 153 (vers 310), 158 (vers 126 ff.).

Ett ögonblick ej gifvas för att känna
Det enas plågor, förr'n det andra drabbat.
Så skall den dvala jagas bort, som, lik
Det lugn, som mellan åskans knallar råder,
Ibland förbredes i min själ och ger
Åt qvalets viggar blott en ökad fasa.
Med sorgens öfvermått skall sorgen qväfvas,
Och dessa afgrundsdolkar skola dock
En gång förslöas, då de ständigt brukas.»[1]

Detta är inte b a r a litterär schablon; det är en fantasi av samma art, som den vi förut funnit hos Runeberg, när han sjöng till sitt hjärta: »Sof, som hinden, tyngd af pilar, Somnar in och förblöder.»[2] Men det är affekterat, omåttligt, på samma sätt som Manfreds utbrott; också denne söker död och glömska:

»Min enslighet är enslighet ej mer,
Med Furier befolkad; — jag har skurit
I mörkret tänderna, tills dager grydde;
Förbannat mig till solens nedgång, — bedit
Om raseri som en välsignelse, —
Men det förnekades, — har trotsat döden
I stridens larm; — från mig vek vattnet undan;
Och hvarje fara skadlös blef, — och kall
En hjertlös daemons hand mig höll tillbaka,
Tillbaka vid ett hår, som ej vill brista.
I fantasi och drömmar jag mig dränkte.»
etc.[3]

Tankarna på det förflutna och på den nyss genomlevda krisen hade kanske inte under några omständigheter varit lätta att hålla borta, men speciellt var det omöjligt att bli dem kvitt under sysslandet med ett ämne som Svartsjukans nätters. Man kan vara viss om att Runeberg inte lämnades i fred av personliga associationer, när han skrev rader som:

[1] Saml. skr. 1, s. 160, 161.
[2] Se ovan s. 174.
[3] Byron, Manfred, s. 38, 39.

»Och hvarje oro, om den fanns någång,
Och hvarje tvekan var så lätt förskingrad;
Ty brudgum låfte alltid gökens stämma,
Och lycka väplingens orakelspråk;
Och hon var nöjd igen; hvem denne brudgum,
Hvad denna lycka var, förstod hon väl.
O Minna, skogsprofetens löfte svek»,[1]

eller

»En kyss blott var mitt svar; ty kärleken
Är icke vän af löften och af eder»,[2]

eller

»En pröfvad trohets guld, det var den skatt,
Jag bar till välkomstgåfva åt min brud»,[3]

eller

»[— — —] hvarje ädelt sinne bär sitt tvång,
Och smider pligtens kopparkedjor starka.»[4]

Därmed är också sagt, att det långvariga arbetet på detta diktverk bör ha bidragit att hålla kvar den disharmoni, som Runeberg strävade att komma loss ifrån.

Med de serbiska sångerna förhöll det sig tvärtom. I Goetzes lilla samling Serbische Volkslieder mötte han en rik stämningsskala men ingen själslig uppslitenhet. Ett par av de längre, episka hjältesångerna ha en otämjd hård kraft, som säkert tilltalat en viss sida av Runebergs psyke. I de korta, lyriska kvinnosångerna fanns det visserligen prov på djup sorg och handlingslös melankoli, men genom folkvisestilens ordknapphet blev sorgen ändå behärskad (se t. ex. den underbart vackra Wo Basilicum ich sä'te, Geht mir Wer-

[1] Saml. skr. 1, s. 129.

[2] Överstruken variant till Första natten, vers 143, 144, FoU 13, s. 53; jfr Fjerde natten, vers 35 ff., Saml. skr. 1, s. 155.

[3] Saml. skr. 1, s. 130.

[4] Saml. skr. 1, s. 157.

muth auf). Där förekommo förbannelser över den, som sviker i kärlek, men tack vare sin rapphet fingo förbannelserna något friskt över sig och miste det skrämmande (Verwünschung, Sorge).[1] Framför allt fanns där dock skälmskhet och käckt humör. En segerviss gosses frieri och en rapptungad flickas näbbiga svar (Bist mein eigen). En man som likt en falk gärna tar en duva från en annan och belåtet behåller sitt byte (Des Prinzen Mustapha Krankheit). En kvinna, som råkat få en för gammal man och därför med spelande ögon ser sig om efter en yngre älskling (Die junge Frau). En ung dotter, som har stor lust att komma undan moderns vakande öga och smaka kärlekens glada äventyr: gossen skulle nog få det efter sin vilja,

»Stötte endast till din äng min trädgård;
Komma skulle jag, att blommor vattna,
Du att föra hästarna på bete:
Kunde då mig kyssa efter önskan,
Borde blott ej bita mig i kinden,
Att min mor ej finge skåda märken.»
(Vorsicht, i Runebergs egen översättning.)[2]

Man förstår, att en nyförlovad 24-årig skald med förtjusning försökte sig på att själv dikta i samma stil.

Redan omkring nyåret 1829 började Runeberg skriva sina »Stycken i Folksångens Manér», och han fortsatte under våren. Snabbt tillägnade han sig visornas teknik, deras versformer, konkreta språk och återhållsamhet i fråga om bilder, sådana karakteristiska stilgrepp som parallellism, tredelning och stegring, innehållsrika samtal koncentrerade till endast ett par korta, mot varandra vända repliker och epigrammatiska avslutningsrader.[3] Även själva motiven röja ibland

[1] Jfr dock en mörkare klang i der Mädchen Flüche; Serbische Volkslieder, s. 87.

[2] Serviska folksånger, s. 36.

[3] Söderhjelm, JLR 1, s. 249 ff.; Risberg, Runeberg och de serbiska Folksångerna, N. D. A. $^{17}/_{11}$ 1930; Ek, Den första Idyll och epigram-cykelns tillkomsthistoria, HLHS 13; Berg, Runebergs Idyll och epigram och J. E. Rydqvist, HLHS 14; Belfrage, Stilkaraktären i Runebergs Idyll och epigram, i: Festskrift tillägnad Gunnar Castrén.

sitt främmande ursprung, t. ex. den lilla dikt som nu bär numret 5 (Tvenne myrtnar stå i Lauras fönster). Men ofta gladde sig Runeberg åt att infoga anspelningar på den allra närmaste verkligheten i de stiliserade små sångerna. »Wåren kom, och bort jag skulle resa» syftar tydligen på den långfärd han föregående vår ämnat företaga och för vilken han t. o. m. lämnat Pargas, ehuru han sedan plötsligt skrinlade planen[1]; dikten syftar vidare på Fredrikas kärlek, som överlevat höstens alla påfrestande stormar. Anmärkningarna mot Fredrika för att hon varit för snabb i vändningarna med förlovningen, bemötas i nr 19: »Hvarje årstid, goda moder, passar Ju för den, som, hvarje årstid, älskar.»[2] När nr 26 skrevs, tänkte Runeberg säkert på att ärkebiskopens brorsdotter ansågs ha gjort ett föga förmånligt parti, och på kamrerskan Tengströms farhågor för att han inte på länge skulle kunna försörja en hustru; dikten är den fattige fästmannens hyllning till Fredrikas tveklösa helhjärtenhet. Styvmodern klandrar sin dotter:

»Olycksaliga, hur har du handlat?
Ingen höghet har du mer att vänta,
Intet guld skall skimra i din boning
Och ditt spänne ser du aldrig åter.
Men den ädla flickan log och sade:
Hvad är höghet, mot min framtids lycka,
Hvad är guld, emot ett lif med kärlek,
Hvad är spännet, mot min ynglings hjerta?»[3]

Så som situationen var, skulle det för Runeberg knappast ha känts behagligt, om kamrerskan Tengströms ekonomiska ställning varit bättre än den var. Vid den stora branden i Åbo hade hennes gård strukit med; familjen måste numera

[1] Estlander, Skrifter 1, s. 266, noten.

[2] Ek, i: HLHS 13, s. 50. En liknande motsättning mellan mor och dotter finns i nr 16; det senare stycket är en oskuldsfullare variation av Die junge Frau i Goetzes samling. Ek, a. a., s. 32.

[3] Också ett l i t t e r ä r t uppslag till denna replikväxling hade Runeberg, nämligen stycket Geliebter und Ungeliebter i Serbische Volkslieder, s. 26, 27. Härvidlag nödgas jag polemisera mot Ek, som (HLHS 13, s. 34) förnekar någon förebild hos Goetze till nr 26.

leva ganska indraget och Fredrika fick genom eget duktigt arbete söka förtjäna litet till sin utstyrsel.[1] I idyll nr 9 är verkligheten pastoralt stiliserad.

»I sin fästmans armar gret en flicka
Och beklagade sitt hårda öde:
Under sista natten, gode yngling,
Brann min hydda, brunno mina hjordar,
Allt, ack allt, hvad jag i verlden ägde.
Gossen gladdes i sin själ och tänkte:
Har den trogna flickans hydda brunnit,
Dubbelt skall hon då min hydda älska.»

Om man nu kan utläsa så många verklighetsdrag ur de käckare och gladare idyllepigrammen, måste man väl tro på att något av fästmannen Runebergs stämningsvärld också kommer fram i de mörkare, t. ex. i nr 10:

»Tvenne finkar byggde bo i parken.
Under våren sjöng beständigt hanen,
Under sommarn började han tystna,
Och om hösten tiger han alldeles.
Hvarför? — Ty så länge våren räckte,
Tänkte han på maka blott och kärlek;
Men med sommarn nalkades bekymmer
Om hans bo och om hans späda ungar;
Och med hösten kommo kulna dagar
Och en längtan blott att flytta hädan.»

Dikten är sannolikt skriven på våren, alltså den tid, då finken sjöng så glatt, men för skalden personligen medförde våren som vi sett åtskilliga irritationsmoment. Vad fågelns längtan att »flytta hädan» symboliserar, veta vi av dikten Flytt-foglarne. Förvånande många dikter från våren 1829 röra sig åter om döden, och de flesta av dessa handla om älskandes död. I idyllepigrammet nr 1 är det en sviken flicka, som ber modern reda henne en grav. I nr 3 för en nygift man sin brud till »grafvens hem». I nr 7 vilar en yngling i

[1] Se hennes brev av den $^{11}/_{4}$ 1828 och $^{10}/_{6}$ 1829; FoU 29, s. 73 och 83.

sin grav, och ovanför leka de barn, som hans flicka fostrat med en annan make. I nr 13 står en yngling och ser ut över den vårligt blomstrande ängen: »Flickan var borta — låg Vissnad i jordens famn.» I det sentimentalt romansartade poemet Begrafningen gråter sig en flicka till döds på sin älskade ynglings grav. I Svartsjukans nätter vimlar det av dödstankar. Minnas själsliv brister sönder av konflikten mellan kärleken till den ungdomsälskade och plikten att hålla fast vid maken. Sinnesrubbad möter hon den förre men känner inte igen honom; dock vill hon somna med sitt huvud i hans knä, ty hon tar honom för dödens ängel. Och till sin redan förut upprörde, svikne forne fästman ber hon den kusliga bönen:

»Så håll dig färdig med din gömda lia,
Och för den bleka liljan opp till Gud.»[1]

Den olycklige älskaren å sin sida slits mellan lusten att se den framgångsrike rivalens blod stelna vid dolkens sidor och hoppet att bevara åtminstone m ö j l i g h e t e n av Minnas återkärlek genom tillkämpad resignation. Han räddas — kan man säga — ur konflikten genom Minnas död. I slutscenen står han vid hennes grav:

»O, det är ljuft
Att tänka hur hon hvilar lugnt här nere,
Och hur jag sjelf skall snart få hvila lugnt.»

Dikten slutar strax före självmordet:

»Håll famnen öppen — om ett ögonblick,
Är jag hos dig, i dina armar redan.»[2]

Redan långt tidigare hade hjälten dragits mot en död för egen hand:

»I tusen skilda drägter vinkar döden,
Så blid, så litet skrämmande i hvarje,
Jag kunde störta i dess öppna famn
Så glad, som svanen i det klara sundet,
Och dröjer dock — o, hvarför dröjer jag?»[3]

[1] Saml. skr. 1, s. 149.
[2] Saml. skr. 1, s. 163, 170.
[3] Saml. skr. 1, s. 159.

Det kan tilläggas, att Runeberg till Fredrika Tengström skrivit en versepistel, vilken kan kallas en tokrolig pendang till de anförda högpatetiska orden om döden, som vinkar i tusen skilda dräkter. Men här talar Runeberg i egen person:

»Tre gångor, ifall jag rätt mins, har händt
Att jag ärnat att döda mig ren som student.
Men dessa tre gångor dem låter jag vara,
Emedan det skedde af öfvermod bara;
Berättandes blott hur, fast kuvad och spak,
Jag sedan grubblat på samma sak.»[1]

På nonchalant kåserande kvitter à la Vitalis går skalden så igenom de olika möjligheterna att beröva sig livet — skott, dränkning, svält, hängning — och de befängda anledningarna till sin tvekan. Man undrar, hur den fantasi skulle vara beskaffad, som utspekulerat detta skämt, om det inte funnits någon som helst verklighetskärna, och jag kan inte värja mig för tanken, att skalden här gycklar med något som en gång i tiden kanske varit nog så allvarligt.

Alla de förutnämnda exemplen på föreningen av kärleksmotivet med dödsmotivet tillhöra några få månaders produktion; de härröra från det första halvåret efter förlovningen.[2] Detta förhållande synes mig så pass märkligt, att det kräver en förklaring. Intryck från lektyr kunna rent principiellt sett icke andragas som en uttömmande sådan, ty så fort man påvisat en litterär inspirationskälla, uppställer sig självfallet det psykologiska problemet, varför skalden lät sig påverka i just denna riktning. Jag kan inte finna någon annan förklaring — förutom kanske en svåråtkomlig konstitutiv dragning hos Runeberg till dödsmotivet i allmänhet — än att hans undermedvetna ännu icke helt var färdigt med den konflikt, som fått sin slutgiltiga yttre lösning genom den nya förlovningen. Sysslandet med Svartsjukans nätter rörde upp minnen från hans tidigare kärleksförhållanden, och därtill får man väl räkna med den erotiska spänning, som den

[1] Saml. skr. 2, s. 127.

[2] Till samma tid hör sannolikt också dikten Lif och död; se Castrén, i: Runeberg, Saml. skr. 10, s. 183, 184.

hemliga förlovningen medförde för Runebergs passionerade natur. Han har själv i galghumoristisk ton skämtat om den i en »Dedication» till sin fästmö:

»[— — —] alt sen du svarade ja på min fråga,
Jag suckat och brunnit af kärlekens plåga;
Men hvargång jag nalkats din rosende läpp
Så månde du unnat min näsa en knäpp. —
Nog är det väl bra att förlofvad vara,
Men man ränner ej långt med förlofning bara,
Och får jag ej kyssa dig ständigt och snart,
Så går jag och hänger mig — det är klart.
Åtminstone tänker jag tjuta och gråta
Båd' buskar och backar och skogar våta [— — —]»[1]

»Den bytingen Amor» grasserar och frossar dag och natt i skaldens inre, som vore där ett värdshus.

»Han skulle så platt mitt förderf dock ej vålla
Om han ville till andra partier sig hålla,
Men han fräter min hjärna, han tär på mitt vett,
Han nöjer sig ej med en sämre rätt. —
Jag sagt att min fides är snart medtagen,
Jag bett honom tänka på morgondagen,
Men han gnagar och gnagar hvar timme och stund
Och tror sig ej nånsin få slut på ett pund. — —
Så må du förbarma dig, hårdaste tärna,
Och tänka i nåd på din kärastes hjärna,
Ty annars, kanhända, vårt bröllop en dag
Får firas på Själö i dårars gelag. —
Men skulle du ännu förhärdas och neka,
Så sänder jag verser som skola beveka
Din förfärliga tunga till mildare ton
Och lära dig engång rim och reson.
Ty hvar *känsla* i dem är en glödande låga
För att värma och bränna och sveda och plåga,
Och hvar *tanke* en väldig stekvändare sen
Som skall vrida ditt hjerta för eldens sken.
Der, önskar jag, månde du länge få stekas
För att engång till fog och till lämpa bevekas
Och lära dig pröfva hvad kärlek tillhör,
Så får du wäl se huru godt det gör!»[2]

[1] Situationen kan gott sammanställas med dikten Den ångrande, Saml. skr. 1, s. 219.

[2] Saml. skr. 2, s. 130, 131.

Troligt är, som Söderhjelm gissat, att dedikationen åtföljde någon del av Svartsjukans nätter.[1] Karakteristiken av de verser, som den var avsedd för, passar knappast på något annat. Därmed skulle också de senast citerade utgjutelserna kunna dateras till första halvåret 1829. Man behöver naturligtvis inte ta en dylik skämtdikt så förfärligt allvarligt, men alldeles utan skämt har Runeberg yppat sin inre oro i ett brev till fästmön av den 7 april: »Jag blir galen, om jag ger mig att grubbla längre.»[2]

Om man medger, att tankarna på sviken kärlek och älskandes död voro ett utslag av att Runeberg icke var fullt enig med sig själv, då måste man också gå med på att det betydde åtskilligt för hans stämningsliv, h u r dessa tankar gestaltades i dikt. Därmed äro vi åter inne på den stora skillnaden mellan Svartsjukans nätter och Idyll och epigram. Det saknar inte sitt intresse att närmare uppmärksamma motivlikheter mellan dessa diktverk. Ty sådana finnas många, naturligt nog, då dikterna skrivits samtidigt. Man blir slagen av hur grundligt ett och samma motiv till sin känslokaraktär kan förändras, när det behandlas i olika stilarter.

Vi tänka först på dödsmotivet. Svartsjukans nätters hjälte vinner det mått av frid, som står honom till buds, när det går upp för honom, att de jordiska plågorna och besvikelserna egentligen så litet betyda, liksom också den jordiska lyckan är föga värd, »[— — —] ty med sin vällust, Och med sitt qval, är lifvet dock en dröm»[3], en dröm, ur vilken människan först i döden vaknar upp till sin verkliga tillvaro. Skall någonting kallas diktens mening och tankeinnehåll, så är det denna vemodigt försonande syn på jordelivet.[4] Samma

[1] Söderhjelm, JLR 1, s. 119.

[2] Strömborg, JLR 1, s. 130.

[3] Saml. skr. 1, s. 169.

[4] Tanken, att livet är en dröm uttalas först av Minna, då hon efter att ha sovit vaknar upp ur sitt förvirrade tillstånd; först efter ett våldsamt

romantiska transcendentalism hade ju Runeberg sökt sin tröst i under depressionen i Pargas (se de förut nämnda dikterna Höstaftonen och Till den ålderstegne), och den hade tydligen inte ens det första året i Helsingfors förlorat sin fascinerande makt över honom. Den skymtar i Svanen, som med all sannolikhet skrevs vårsommaren 1829 och ursprungligen var avsedd att ingå i Idyll och epigram-cykeln.[1] Men hur lätt och ljus har icke stämningen här blivit, och hur jordiskt bejakande är icke tanken:

»Hvad mer, om än din *lefnads dröm*[2]
Ej sekler tälja får;
Du älskat har på nordens ström,
Och sjungit i dess vår.»

Naturligtvis höra inte orden om levnadens dröm ihop med den folkliga föreställningsvärlden; Svanen utbröts ju också till en självständig dikt. I de serbiska sångerna finns det i stället en annan tanke, som bryter udden av dödens bitterhet. Redan genom att vara folkvisor och genom att oftast röra sig om så allmänna figurer som jungfrun, modern, gossen, den nygifta, spinnerskan o. s. v. ge de den förvissningen, att livsödena, som man i dem får se en glimt av, inte äro enastående utan utspelas överallt och i alla tider, och det gör stämningen lugnare. Men ett par av sångerna med dödsmotiv sluta därtill med en graciöst idyllisk bild av det liv, som spirar och leves ovanpå torvan, under vilken den sorgsne vilar:

»Nu, en graf mig reden
På det flacka fältet,
Tvenne spjut till bredden,
Och till längden fyra.
Må en rosenbuske
Vid mitt hufvud sättas,

utbrott av lidelse och sinnlighet är den övergivne älskaren mogen att erkänna sanningen av hennes ord. Påpekat av Vasenius, Runeberg Suomen kansan runoilijana, s. 78—81.

[1] Ek, a. a., s. 5.

[2] Kursiveringen gjord av mig.

Och till mina fötter
Må en källa ledas.
Yngling, eller flicka
Sig en blomma plocke,
Och den gamle svalke
Törstens brand i källan.»[1]

Ungefär samma försonande slutackord har en dikt, som handlar om hur tvenne älskande, vilka hindrats från att äga varandra, söka döden och begravas vid varandras sida.

»Några månar — och från gossens läger
Reste sig en lummig gran i höjden,
Och från flickans sköt en rosenbuske.
Men kring granen slingrade sig rosen,
Som ett sidenband kring eterneller.»[2]

Ynglingen och flickan leva liksom vidare i en annan tillvarelseform, deras kärleks oförstörbarhet symboliseras av växterna på graven. Runeberg har tydligen gripits av skönheten i detta motiv. Han tar upp en sida därav i Den gamles hemkomst (författad $^{29}/_{4}$ 1829), där åldringen anropar sin fosterbygd:

»En graf blott du mig unne, der din källa gråter,
Och der din poppel gror.

Så får jag drömma vid din lugna barm och njuta
Din trogna hägnad än;
Och lefva i de blommor ur min aska skjuta
Ett oskuldslif igen.»[3]

En blomsteridyll på gravens mull se vi också i idyllepigrammet nr 7:

»Tvenne popplar susa öfver grafven,
Der en trogen ynglings aska gömmes,
Satta fordom af hans flickas händer.

[1] Serviska folksånger, s. 2.

[2] De älskandes graf; Serviska folksånger, s. 60, 61.

[3] Saml. skr. 1, s. 8. Motivlikheten med De älskandes graf påpekades av dåvarande fil. kand. Gardar Sahlberg i en otryckt uppsats om Idyll och epigram, framlagd för litt.-hist. seminariet i Uppsala 1933.

Nu i poppelskuggan springa barnen,
Som hon fostrat med en annan make,
Jaga fjärilar och plocka blommor.»[1]

Det är ju i denna lilla dikt en svag ansats till skärande ton; fjärilar och blommor, romantikens symboler för brudgummar och brudar, skola åter älska men endast för att åter härjas av omedvetna och omedgörliga händer. Betraktarens stämning är därför vemodsblandad. Och dock är den alldeles lugn; den dominerande känslan är trots allt trygghet vid att livet går sin gilla gång. — Samma hugsvalande tanke, att det stora all-livet är evigt, om än individuella öden knäckas, ligger bakom de odödliga raderna i idyllepigrammet nr 13:

»Ängen var grön igen,
Leende, blomsterrik.»

En senare skriven dikt, ingående i Andra häftet, talar samma symbolspråk som nr 7: fjärilen och rosen leva en kort sommar och förhärjas trots sin skuldlöshet av höststormarna:

»Men på kullen, der de bergas,
Nya sköna rosor färgas,
Och i doftet
Öfver stoftet
Svärmar nya fjärlars flock.»[2]

Liksom dödstanken fått en annan känsloton i de stycken, som lämpats efter de serbiska sångernas stil och motiv, så har det också gått ifråga om tanken på trohetsbrott och olycklig kärlek. Man jämföre den svikna flickans visserligen otröstliga men dock ordknappa sorg i idyllepigrammet nr 1:

[1] Saml. skr. 1, s. 107, 108. Dikten tillhör den andra manuskriptgruppen av Idyll och epigram.

[2] Fjäriln och rosen; Saml. skr. 1, s. 232. Hur skiljer sig inte den ljusa tonen i dessa fjärilsdikter från Minnas hjärtslitande förtvivlan i Svartsjukans nätter, då hon under sitt sökande efter ett enda exempel på trogen och lycklig kärlek själv med sin fot råkar krossa en fjäril och en blomma och är medveten om den symboliska innebörden därav. Saml. skr. 1, s. 148.

»Red en graf, o Moder»[1] med den sviknes kvalfullt långdragna lamentationer i Svartsjukans nätter och hans teatraliska utbrott i Byron-stil.[2]

I det nyss anförda idyllepigrammet nr 7 ha de två popplarna av flickan planterats på den döde ynglingens grav för att symbolisera hennes trohet; hon har emellertid inte kunnat vara sin ynglings minne trogen. Man må sammanställa det lätta vemodet i denna dikt med hjältens raseri i Svartsjukans nätter vid åsynen av de två popplarna, som slingra sina grenar kring varandra: »Den ena skall betekna mig — den andra Betekna Minna, afgrundslika lögn!»[3] Man kan också, fastän situationerna icke äro helt överensstämmande, jämföra stämningen i samma idyllepigram vid tanken på barnen, som den döde ynglingens flicka »fostrat med en annan make», med den olycklige älskarens måttlösa pina, då han i minsta detalj utmålar för sig Minnas ömhet mot en annan faders barn. Han uppmanar sin fantasi att komplettera tavlan:

> »Mig må din pensel vårdslöst kasta ut
> Bland klipporna, som throna der i fjerran.
> Led några forsar dit, som öfverrösta
> Min klagan, om jag klagar, och ett vindkast,
> Som sliter tårarna ifrån min kind,
> Att ingen dödlig anar hvad jag lider.»[4]

Eftersom formen icke kan undgå att återverka på innehållet, har sålunda folksångernas enkla, behärskade stil — i rak motsats till Svartsjukans nätters — lugnat känslosvallet kring de i och för sig mörka motiv — otrohet, död — som Runeberg väl av personliga orsaker kom tillbaka till i vissa stunder. Han kom att älska folkvisestilen — som han från början känt som ett lånat maner — inte på grund av att oron och lidelsefullheten i Svartsjukans nätter skulle ha varit hans väsen främmande utan tvärtom emedan han känt den

[1] Orden äro formade efter den serbiske ynglingens »Höhlet mir ein Grab aus» (Serbische Volkslieder, s. 2).

[2] Saml. skr. 1, s. 159.

[3] Saml. skr. 1, s. 129.

[4] Saml. skr. 1, s. 162.

åtminstone så pass djupt, att han ville bli den kvitt. Förskjutningen i hans stilideal sammanhänger mycket nära med hans personlighetskamp för vinnandet av sund jämvikt och glad trygghet.

Dock skulle väl bekantskapen med Goetzes folkvisesamling knappast ha fått den djupgående inverkan på Runebergs egen poetiska utveckling, som den faktiskt fick, om han inte också rönt inflytande av litterära teorier, i vars ljus han såg den folkliga diktningen. Jag syftar på teorierna om den naiva människans och skaldens lycka och verklighetsbejakelse, om den naiva poesins objektivitet, om den primitiva diktningens konkreta åskådlighet och frihet från abstraktioner. Vi övergå nu till dessa teorier.

Sjätte kapitlet

DET NAIVA, OBJEKTIVA OCH NATIONELLA SKALDEIDEALET

I Schillers geniala avhandling Über naive und sentimentalische Dichtung (1795) fick som bekant Rousseaus tanke, att den primitiva människan lever lyckligare än kulturmänniskan, en motivering, en utformning och en tillämpning, som mäktigt skulle inverka på de följande årtiondenas livssyn och konstuppfattning.[1]

I det ursprungliga, naturliga tillståndet samverkade människans själskrafter i instinktiv harmonisk enhet. Hos kulturmänniskan ha förnuft och reflexion ensidigt utvecklats på de sinnliga, förnimmande själsförmögenheternas bekostnad, och detta föder disharmoni.

I det förra stadiet levde människan i förtrogenhet med den omgivande naturen, ty hon v a r själv ett stycke natur, i det senare längtar hon tillbaka till naturen, därför att hon själv känner sig sakna naturligheten. Denna är alltså inte längre en egenskap hos henne utan har blivit ett ideal. Schiller kallar den förra människotypen »naiv», den senare »sentimentalisch».

Så vänder han blicken till skalderna. I en innehållsrik mening sammanpressar han huvudskillnaden mellan de båda typerna.

[1] Jag hänvisar för den följande framställningen bl. a. till Albert Nilssons inledning till Tegnér, Filosofiska och estetiska skrifter, kap. 4, samt Kuhn, Die Vollendung der klassischen deutschen Ästhetik durch Hegel, kap. 7.

»Wendet man nun den Begriff der Poesie, der kein andrer ist, als der Menschheit ihren möglichst vollständigen Ausdruck zu geben, auf jene beiden Zustände an, so ergibt sich, dass dort in dem Zustande natürlicher Einfalt, wo der Mensch noch, mit allen seinen Kräften zugleich, als harmonische Einheit wirkt, wo mithin das Ganze seiner Natur sich in der Wirklichkeit vollständig ausdrückt, die möglichst vollständige Nachahmung des Wirklichen — dass hingegen hier in dem Zustande der Kultur, wo jenes harmonische Zusammenwirken seiner ganzen Natur bloss eine Idee ist, die Erhebung der Wirklichkeit zum Ideal oder, was auf eins hinausläuft, die Darstellung des Ideals den Dichter machen muss.»[1]

Den naive diktaren är alltså realist, den sentimentale däremot idealist. Schiller framhåller uttryckligen, att denna indelning inte helt sammanfaller med den historiska[2] — han påpekar t. ex. det sentimentala draget hos Euripides och Horatius och räknar bl. a. Molière till de naiva skalderna. Men i stort var ändå för honom den antika människan och skalden naiv — särskilt tänker han härvidlag på grekerna — under det den moderna är sentimental. Ingendera arten är för honom obetingat den högsta. Kulturmänniskans rikedom på idéer och större andliga kraft vill han inte offra, det gäller för henne att återvinna den förlorade enheten och harmonien i en högre, medveten form. På samma sätt i diktningen; det är syntesen han egentligen uppställer som målet. Men faktiskt kunde Schillers avhandling — tack vare lovsången över den grekiska andan och framhållandet av den moderna människans otillfredsställdhet — tolkas så, som om han tillerkände den naiva människan och diktaren det högre värdet.

Friedrich Schlegel, som enligt eget vittnesbörd hade föregripit Schiller, utvecklade en likartad tankegång med stor energi, särskilt i »Die Griechen und Römer», 1797. Den antika poesien är objektiv, d. v. s. går upp i skildringen av sitt ämne utan att alls reflektera över dess realitet. Den moderna sentimentaliteten däremot utmärkes av reflexion

[1] Schiller, Sämtl. Werke, Säkular-Ausgabe, 12, s. 188.

[2] Schiller, a. a. 12, s. 189.

över förhållandet mellan det ideala och det reala, av intresse för idealets verklighet.[1] — I och med det att Schlegel framhållit detta intresse för idealets verklighet såsom ett kännetecken för den nyare poesien hade han som Kant-lärjunge genast placerat den utanför det skönas råmärken, ty Kant definierade ju skönhetsupplevelsen som intresselöst välbehag. »Nur bey einem Volke entsprach die schöne Kunst der hohen Würde ihrer Bestimmung. Bey den Griechen [— — —]» säger Schlegel.[2] Han hoppades vid denna tid på att ögonblicket vore moget för en estetisk revolution, genom vilken det sköna åter skulle bli diktens princip; härvidlag måste den grekiska konsten vara mönstret.[3]

Till Schillers framställning gjordes från åtskilliga håll ändringsförslag och tillägg. Jean Paul t. ex. ansåg, att motsatsen naiv — sentimental klarare kunde uttryckas med beteckningarna objektiv och subjektiv (dock menade han, att värdet av dylika korta klichéer var rätt tvivelaktigt).[4] Man försökte påvisa, att all sann konst innehåller både ett reellt och ett ideellt moment och att inte heller den grekiska saknade oändlighetsdraget.[5] Man riktade blicken på blandformerna mellan typerna; så gjorde t. ex. Atterbom i sin stora Iduna-recension och Tegnér i en uppsats, som förmodligen skrevs under förra hälften av 1820-talet: om det romantiska i den grekiska poesien.[6] Vidare måste man ju föra in

[1] Friedrich Schlegel 1794—1802. Seine prosaischen Jugendschriften herausgegeben von J. Minor, 1882, s. 81, 82. Se vidare Walzel, Deutsche Romantik 1, 1918, s. 26 ff., och Kuhn, a. a., s. 84 ff.

[2] Schlegel, Fr., a. a., s. 124.

[3] A. a., s. 113 ff., 121.

[4] Richter, Vorschule der Aesthetik 1, 1804, s. 118—120.

[5] Se t. ex. Schelling, Sämmtl. Werke I: 5, s. 419—421. A. W. Schlegel säger med en förskjutning av schillerska termer, vilken lätt kan förorsaka missförstånd: »Das Prinzip der antiken Poesie ist idealistisch, das der romantischen mystisch.» (Ueber dramatische Kunst und Litteratur 1, s. 429; jfr a. a. 1, s. 15 ff.; 2, s. 12.)

[6] Tryckt först i Tegnér, Efterlämnade skrifter 3, 1874, s. 190 ff.; se Nilssons inledning till Tegnér, Filosofiska och estet. skrifter, s. 104 ff.; Hedin, Dateringsproblem i Tegnérs diktning 1820—1826, Samlaren 1930, s. 34; Werin, Esaias Tegnér, s. 527—532, 646.

den förantika, orientaliska epoken i systemet; Hegel konstruerade därför fram tre konstformer, som hade sina motsvarigheter i historiens huvudskeden, den symboliska, den klassiska och den romantiska.[1] — Men alla dylika indelningar brukade dock sättas i samband med Schillers synpunkter, och hans grundiakttagelse erkändes nästan allmänt. Såsom A. W. Schlegel uttrycker saken: »*Die Poesie der Alten war die des Besitzes, die unsrige ist die der Sehnsucht;* jene steht fest auf dem Boden der Gegenwart, diese wiegt sich zwischen Erinnerung und Ahndung.»[2]

Romantiken vacklade i sin värdering av de båda skaldetyperna. Friedrich Schlegel började ju som hänsynslös antikdyrkare. Snart kom emellertid den sentimentala dikten med dess oändlighetssträvan att framstå som den högre för honom och hans krets; det följde m. a. o. en period, då skalderna sökte sätta en ära i sin sentimentalitet. Men tron på det naiva tillståndets l y c k a kunde man inte komma ifrån och inte glömma. Winckelmann hade uttryckt det väsentligaste i det klassiska konstverket med de berömda orden »edle Einfalt und stille Grösse». Goethe och Schiller betona därjämte den antika konstens och livsåskådningens glädje, dess hälsa och friskhet.[3] Även A. W. Schlegel sätter grekernas muntra världsåskådning i motsats till de modernas melankoli.[4] G l ä d j e o c h l u g n, »Ruhe und Heiterkeit», »heitere und frohe Ruhe», »Heiterkeit und Ebenmass» äro sammanställningar, som ständigt komma igen, då tidens estetiker karakterisera den klassiska poesiens anda.[5] Därför kunde hoppet

[1] Hegels estetiska föreläsningar höllos upprepade gånger åren 1817—1829; de utgåvos först 1835—38 såsom Werke 10: 1—3.

[2] Kursiveringen gjord av mig. A. W. Schlegel, a. a. 1, s. 24, 25.

[3] Se t. ex. Goethe, Sämtl. Werke, Jubiläums-Ausgabe, 34, s. 13; a. a. 36, s. LIV ff.

[4] A. W. Schlegel, a. a. 1, s. 24, 25.

[5] Se t. ex. Richter, Vorschule der Aesthetik 1, s. 100 ff.; Solgers företal till Des Sophokles Tragödien 1, 2. Aufl., 1824, s. XIII, XXI; Hegel, Sämtliche Werke 10 a: 1, s. 279, 307 m. fl. — Solger har dock öra för den melankoliska tonen i den grekiska konsten; Solger, Nachgelassene Schriften 2, 1826, s. 499; jfr a. a., s. 502.

om en syntes aldrig helt överges.[1] Och när den egentliga romantiken började lida mot sitt slut, vill det synas som om detta hopp allt oftare uttalades.

Att Runeberg verkligen, när Goetzes bok kom i hans händer, redan kände till grunddragen av de nämnda teorierna, är i och för sig nästan självklart. Han ägnade sig ju åt studiet av den klassiska litteraturen. Han hade varit med om både kroppslig sjuklighet och inre slitningar, som gåvo honom alla personliga förutsättningar att uppmärksamt lyssna på dem, vilka lovprisade den naiva diktningens hälsa och »frohe Ruhe» och framhöllo, att dessa egenskaper måste nutidsmänniskan återvinna. Att den vanliga distinktionen mellan naiv och sentimental livsinställning redan nu var på väg att bli betydelsefull för honom, bestyrkes av att den i karakteristiker av den naiva grekiska konsten så vanliga sammanställningen g l ä d j e o c h l u g n (ibland tillades också h ä l s a) har börjat dyka upp i Runebergs poesi. Så t. ex. i Färd från Åbo, där han sjunger om hur ljuvligt det är att skudda stadens damm av sina fötter och

> »[— — —] vandra ostörd kring i en *lugn* natur,
> Och se dess prakt, ej rubbad af menskohand,
> Och lyssna *säll* till bygdens tungor:
> Fåglarne, echo och silfverbäcken.
> — — — — —
> Så styrs bland *lugna* minnen vår *glada* färd.»[2]

Det är symptomatiskt, att detta är en dikt på alcaiskt versmått. Under Pargas-året och den allra första Helsingfors-tiden använde Runeberg med förkärlek antika rytmer,

[1] En av dem, som i Sverige strävade efter en sådan syntes och kände sig tryggt säker på att den skulle komma, var som bekant Geijer; se hans Betraktelser i avseende på de nordiska myternas användande i skön konst, Saml. skr. 1, s. 432, 433.

[2] Saml. skr. 1, s. 70, 72. Beträffande diktens datering se Castréns kommentar, i: Saml. skr. 10, s. 140, 141.

och samtidigt märks det i hans lyrik ett mycket stort framsteg mot stramare form och ökad konkretion, en behärskning och kräsenhet i valet av bilder, som tyder på att den unge skalden sökte tillägna sig de antika lyrikernas formkonst. Förut hade antika stildrag förekommit nästan blott i de episka försöken. Ett par av de antikiserande dikterna, Den väntande ($^{12}/_{5}$ 1828) och Färd från Åbo, uppvisa också en realism av en särskild art, som tidigare inte påträffats i hans lyrik, nämligen en klar situationsmålning och en verklighetstrohet i de topografiska detaljerna, som gör, att man på kartan precis kan peka ut, vad Runeberg talar om.[1] Men det är en retorisk prägel över dessa dikter, ett utsökt horatianskt artisteri, som Runeberg snart nog nästan skulle överge för den enkla, anspråkslösa folkviserealismen.[2]

Orden lugn och glädje passar Runeberg på att infoga också i den dikt, där han för första gången sjunger ut vissheten om sitt skaldegeni:

»Hvad jag är säll! — stå icke jordens länder,
En gränslös bana, öppen för min gång?
Har jag ej skatter nog i mina händer,
Min stämda lyra och min *glada* sång?
Har jag ej språk, som talar till en annan,
Om än bland söderns nakna barn jag gick,
Det *friska lugnet* på den ljusa pannan,
Och kärlek i det fria ögats blick?»[3]

Hösten 1828 och våren 1829, under en period av ungdomlig högkänslighet för nya intryck, fick Runeberg, som vi tidigare sett, i sina för tillfället mest aktuella litterära mönster (Byron och Serbische Volkslieder) de mest slående exempel på skillnaden mellan disharmonisk sentimental diktning och övervägande glad naiv diktning. Det verkar nästan, som om

[1] Se Castrén i: Runeberg, Saml. skr. 10, s. 132—134, 141—143.

[2] Jfr Berg, Runebergs Idyll och epigram och J. E. Rydqvist, HLHS 14, s. 5. Andra antikiserande dikter, som troligen tillkommit år 1828, äro Till Frigga, Kärlekens förblindande, Flickans klagan och Till oron. Se Saml. skr. 10, s. 107—111, 120—125 (Castréns kommentar).

[3] Kursiveringarna gjorda av mig. Saml. skr. 1, s. 73.

Runeberg gjort ett medvetet val.[1] När hans första diktsamling kom ut, var dess omslag prytt med en innehållsrik symbol, inte för all den poesi, som ingick i häftet, men för den som skalden numera satte högst och i fortsättningen själv ville skapa. Symbolen var en naturens egen sångare, den alltifrån antiken åt skaldeguden helgade svanen, som» *lugn och säll*» sjunger sin »*enkla* lofsång» i den *nordiska* sommarnatten.[2]

De närmast följande årens lyrik kan ganska väl karakteriseras med just denna symbol. Visst förekommer det en del vemodiga stycken också i Runebergs andra diktsamling, men huvudintrycket är dock mycket lugnt och ljust. Alla exalterade stämningar, vare sig av jubel eller förtvivlan, äro bannlysta.[3]

För Goethe och Schiller — och deras efterföljare då det gällde att bestämma den klassiska forntidens anda — sammanhängde glädjen och sundheten hos antikens människa

[1] Symptomatiskt är, att Runeberg, som i Fragment af en större dikt (Saml. skr. 2, s. 193 ff.) ända in i detaljer kalkerat Byrons Manfredgestalt och beskrivit en himlastormande mans titaniska själskrafter, kontrasterat dennes djupa disharmoni mot det oskuldsfulla barnets drömmande lycka. En passionerad och olycklig Byron-figur tecknas också i Fragment af en romans (Saml. skr. 2, s. 201 ff.). Jfr Söderhjelm, JLR 1, s. 252, och Biller, a. a., Samlaren 1912, s. 252, 253. Av för mig obekant anledning daterar Söderhjelm dessa fragment till omkring 1833. Fredrika Runeberg säger däremot i sina anteckningar om det förra fragmentet: »Af åtskilliga omständigheter synes mig troligt att detta härleder sig från något af de tidigaste åren af Runebergs vistelse i Helsingfors.»

[2] Kursiveringarna gjorda av mig. Saml. skr. 1, s. 38, 39. Svanen är skriven våren eller försommaren 1829. Ek, Den första Idyll och epigramcykelns tillkomsthistoria, HLHS 13, s. 6.

[3] Jfr: »Som en afton gråter dagg om sommarn, Full af *glädje*, ljus och *lugn* och sånger» (Molnets broder, 1835, Saml. arb. 5, s. 114), »Hur *lugn* är ej hans blick, hur *säll*!» (Söndags-skörden, HM $^{17}/_{10}$ 1836, Saml. skr. 1, s. 310) samt: »en känsla, som från det öfverspända och affecterade med fördubblad kärlek återgått till den evigt *lugna, friska och glada naturen*» (recensionen av Franzéns Skaldestycken, HM $^{11}/_{11}$ 1836; Saml. arb. 6, s. 242). Vilket älsklingsuttryck ordet lugn var för Runeberg, visas utförligt av Ruth Hedvall, Runebergs poetiska stil, s. 110 ff.

med hennes utåtriktade liv och hennes verklighetskärlek, d. v. s. i diktningen hennes objektivitet. »Das Classische nenne ich das Gesunde, und das Romantische das Kranke» (Goethe till Eckermann $^{2}/_{4}$ 1829).[1] Hur Argus ständigt kallar romantiken sjuklig och osund, ha vi förut bevittnat. Utomordentligt intressant är det att se, hur också Runeberg blir bergfast övertygad om att objektiviteten är ett tecken på och en förutsättning för hälsa. Man läse hans lilla dödsruna över Goethe, diktaren som ju så ofta uppfattades som det stora naiva geniet i modern tid. Söderhjelm kallar den intetsägande [2], och den är så beträffande Goethe, men icke beträffande Runeberg. Efter att ha talat om den avlidnes lysande bana och de förmånliga yttre omständigheter, som underlättat hans framgång, säger Runeberg: »Mot dessa yttre fördelar svarade i öfvervägande mon den *inre friskhet, practiska styrka och lefnadslust*, som följde honom hela hans lefnad igenom, och som så fördelaktigt ingår i — och caracteriserar hans litterära arbeten. Otvifvelaktigt var det *denna hans lynnes objectiva tendens* [märk hur Runeberg utan vidare sammankopplar den nyssnämnda karakteristiken med objektivitet!] som uppehöll hans i ungdomen vacklande helsa, och sedermera, då hans bröst vunnit stadga, skänkte honom ej blott glada år, utan äfven, öfver all vanlighet, många.»[3] När Runeberg talar om den unge Goethes vacklande hälsa, syftar han väl främst på den oroande kroppsliga sjuklighet, som — jämte andlig upprivenhet — ansatte Goethe mot slutet av Leipzig-vistelsen och som omtalas i åttonde boken av Dichtung und Wahrheit.[4] Goethe fick ju bl. a. blodstörtning och var uppjagad av misstanken, att den berodde på lungtuberkulos. Högst antagligt är också, enligt vad senare fackmän påstått, att denna farhåga verkligen var grundad.[5]

[1] Goethe, Werke. Anhang. Abtheilung für Gespräche, 7, Leipzig 1890, s. 40.

[2] Söderhjelm, JLR 1, s. 170.

[3] Kursiveringarna gjorda av mig. HM $^{4}/_{5}$ 1832.

[4] Goethe, Sämtl. Werke, Jubiläums-Ausgabe, 23, s. 139 ff.

[5] P. J. Möbius, Goethe 1, i förf:s Ausgewählte Werke 2, 1909, s. 166—170.

Men Runeberg kan omöjligen ha skrivit de anförda orden om Goethe utan att tänka på sin egen svaga hälsa under studentåren och sin numera skapligt övervunna lungsjukdom. Hans hustru ger i sina anteckningar följande bild av honom:

»Då Runeberg som utgången från Wasa skola kom till Åbo för att taga studentexamen var han, och det ännu flere år framåt, lång och gänglig, smal om axlarne och med något insjunket bröst. Såg dock icke egentligen sjuklig ut, kanske mest emedan det glada, intelligenta ansigtet ingalunda talade om försakelser eller sjukdom. Emellertid var hans bröst vid denna tid och ännu många år framåt, ingalunda starkt och sjelf ansåg han sig föga hafva att räkna på i den vägen, spottade litet blod och hostade ofta, men var oförsigtig och brydde sig alldrig om att vårda sin hälsa. 'Det är lika illa att vara girig om sin hälsa som om sina pengar', yttrade han någon gång. — Det var först åren 1828—29 som hans bröst började höja sig, axlarne tilltogo i bredd, hufvudet reste sig, och han framstod som den kraftfulla och starka gestalt, som han sedan var, och som icke ens det svåra slaganfallet 1863 förmådde att helt och hållet krossa. Länge fortfor dock hans bröst att tidtals gifva anledning till oro, och anlitades, enligt den då för bröståkommor vanliga regimen iglar och koppning, och ännu på sednare år angreps han lätt af lindriga inflammationer i lungan.»

Att hosta blod är ju ingen lättare åkomma. När man med denna beskrivning för ögonen tänker på hur Runeberg ansåg, att vacklande hälsa kunde förbättras av lynnets »objectiva tendens», förmågan att glömma den egna personen, då förstår man, att det objektiva skaldeidealet blev djupt rotat hos honom.

Det slår en, att tron på ett sammanhang mellan objektivitet och kroppslig såväl som själslig hälsa har spelat en roll i ett viktigt polemiskt skede av Runebergs liv, nämligen under pietismstridens år, 1837 och 1838. Det han gör till huvudanklagelsen mot väckelserörelsens anhängare är just deras självupptagenhet, deras ängsliga omtanke om den egna personens väl, låt vara andliga väl. Liksom han i början av 1830-talet påstått, att de nyare skaldernas poesi var full av »egoism», »sjelfcentrifiering» [1], så beskyller han nu pietisterna

[1] Se i det föregående s. 83 och 121.

för egoism. »Glömska af vårt eget sjelf» måste kännetecknа de rätt kristnas liv och tankevärld. Just de egenskaper, som Runeberg prisat hos Goethe, hans »inre friskhet, practiska styrka och lefnadslust» är det som han vill hylla och illustrera genom att för sina meningsmotståndare återge legenden om ynglingen Kristoffer och hans praktiska arbete för Herrens sak, »hans frimodiga väsende, hans friska kraft».[1]

Den gamle trädgårdsmästaren sticker inte under stol med sin övertygelse, att den religiösa självupptagenheten och oron varit orsaken till hans älskade dotters sjukdom och att alltså väckelserörelsen haft skuld i hennes död. Det var en stöt, som, enligt vad Tor Krook observerat, var otäckt väl måttad och som också träffade hårt. En framstående medlem av Runebergs studentavdelning, J. J. Östring, hade nämligen några månader tidigare avtynat i lungsot, ett år efter sin anslutning till den pietistiska rörelsen. Lars Stenbäck — också han nationskamrat till Runeberg och som bekant en av studentpietisternas ledare — hade med en fullkomligt glödande vänskap varit knuten vid denne Östring och, så ofta han kunnat, suttit vid sjukbädden och läst ur uppbyggelseböckerna. Hans flammande protest mot Runebergs insinuationer är alltså, som Krook påpekat, ytterst förklarlig.[2] Men också Runebergs obarmhärtiga angrepp på vad han ansåg vara pietismens andel i Östrings öde, får en särskild belysning, då man betänker, att han själv oroats av bröstsjukdom och ansett, att en förutsättning för hälsans återvinnande var utåtriktade intressen och glömska av det egna subjektet.[3]

[1] Saml. arb. 6, s. 290. Jfr Efterl. skr. 1, s. 265, 266.

[2] Krook, Väckelserörelserna i Österbottens svenska församlingar under 1800-talet, 2, i: Finska kyrkohistoriska samfundets handlingar 31: 2, 1931, s. 206 ff., 221. Se ock Laurila, Ett skede i en evig kamp, 1937, s. 40 ff.; jfr a. a., s. 150, 151.

[3] Egoismens fara för hälsan talade Runeberg om ännu år 1850 i ett brev till Gustaf Montgomery: »Också är ett länge bibehållet friskt och ungdomligt sinne mer karakteristiskt betecknande för en menniskas moraliska personlighet, än man vanligtvis kommer sig till att antaga; det vitnar nämligen, efter min tanke, ständigt om en medfödd inre frihet från egoismens

Vi ha nu gjort en utvikning till en tid, då Runeberg bekämpade självupptagenheten och drog en lans för idealet lugn och friskhet på ett annat område än det poetiska. Men sambandet mellan stridsfronterna är iögonenfallande.

När Runeberg gör sitt stora anfall på den svenska litteraturen, gör han det i ord, som tydligt anknyta till diskussionen om den naiva och den sentimentala skaldetypen. Han ogillar den senare. Ingen av de nyare författarna, säger han, har »uppenbarat sig som en sann och skapande poetisk natur». »En sådan poesi, som deras, förhåller sig till poesien i sin verklighet, [— — —] som *striden med ett anadt ideal om dess besittning* förhåller sig till *idealets ägande* i en *lugn och glad* seger.»[1]

Tegnér, huvudmotståndaren, var det tydligen en smula kinkigt att inordna i den vanliga grupperingen. »Hos honom ser man föga någon skymt af ideal, ja icke ens en strid, som skulle röja hans aning om ett sådant», påstår Runeberg.[2] Det är ord, som man gärna skulle vilja se borta ur hans bedömanden; de utgöra »något av det mest skeva, som sagts om Tegnérs poesi».[3] Här ha vi dock främst att fästa oss vid att Runeberg med dem tydligen vill placera Tegnér utanför den i schillersk mening sentimentala skaldegruppen. — Tegnér hade ju också ställt den jublande »Sången» i spetsen av sin lyriska diktsamling 1828 och där med tydlig udd mot de trånande nyare poeterna sjungit:

mask [jfr maskbilden i Trädgårdsmästarbreven, Saml. arb. 4, s. 281, 282, 285], som mer än någonsin den kroppsliga bortsuger lif och glädje ur menniskans väsende och gör henne i förtid gammal. Att lefva för sig sjelf, det är att vissna med sig sjelf; men att lefva för det evigt friska, för Gud, för menskligheten, för naturen, det är att bada i den rätta ungdomskällan.» Efterl. skr. 2, s. 299, 300.

[1] Kursiveringarna gjorda av mig. HM $^{17}/_{12}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 59.

[2] HM $^{17}/_{12}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 60.

[3] Albert Nilsson, i: Tegnér, Filosofiska och estetiska skrifter, s. 76.

»Med friska ögon vill jag blicka
omkring mig i den sjuka verld»

och

»En evig längtan är ej sången
han är en evig seger blott.»

Runeberg vågar därför inte frånkänna hans poesi *lugn och friskhet* — egenskaper som särskilt ansågos kännetecknа de naiva, antika skalderna alltså. Men han säger ändock: »Det lugn och den friskhet, hans poesi uttalar, äro icke följder af en glad blick i en natur, som blottat för honom sin skönhet, utan fastmer af en reflexionsförmåga, som är stolt i sin kraft och af ett välde öfver den yttre formen, för hvilket ingen svårighet är oöfvervinnerlig.»[1] Just reflexionen är ju enligt Schiller utmärkande för den sentimentale diktaren: »Das Gegenteil der naiven Empfindung ist nämlich der reflektierende Verstand.»[2] Man förstår sanningskärnan i Runebergs omdöme, då man läser t. ex. Skidbladner:

»Skönheten är vansklig uppå jorden,
endast dikten hör hon evigt till.
Hvar som heldst du må af ödet ställas,
finns Hesperien, finns Hellas
för din syn, så snart du vill.»[3]

Detta att göra skönheten till en vilje- och fantasiprodukt var något som Runeberg på grund av sin naturkärlek måste reagera emot med hela sin styrka. Han inskärper ofta, att en skald skall se skönheten i naturen och verkligheten. Om en samtida svensk romanförfattarinna säger han t. ex.:

Man kan »icke utan en sårande känsla, från bländverket af hennes drömbilder, kasta en blick mot konstens högre rymd med dess friska natur, dess sanning och verklighet [— — —]. Den i dagligt tal ofta, ehuru orätt, så kallade poetiska blick i lifvet, som *tänker* blott dess förhållanden och ser dem icke, tillhör För-

[1] HM $^{17}/_{12}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 60.

[2] Schiller, Sämtl. Werke 12, s. 229; se ock a. a., s. 192, 193.

[3] Tegnér, Smärre samlade dikter 1, 1828, s. 110.

fattarinnan. Allt i hennes arbeten är derföre blott imaginärt. Man måste för att följa, för att fatta henne, abstrahera från verkligheten, glömma den sanna skönhet, som af den uttryckes och svärma i en illa kallad idealisk verld, hvars moln-gestalter väl kunna blända, men alldrig trösta och mätta.»[1]

Å andra sidan har Runeberg från diskussionen om de båda skaldetyperna tillgodogjort sig synpunkten, att a l l sann poesi måste innehålla det oändliga, idén. »En poesie som icke är idealisk d. ä. i sig icke innebär sitt väsende är ett oting.»[2] Men han finner en djup olikhet mellan att se idealets n ä r v a r o och att längta efter det. Det är det betraktelsesättet, som går igen, när han i uppsatsen om Saarijärvi säger, att om Näckens polska skulle sjungas av folket i den ödsligt storslagna finska inlandsnaturen, så »skulle den röja blott missljudet af ett hjerta, som i fjerran äger sina dyrbaraste föremål.»[3] Samma synpunkt ligger bakom den skillnad han gör mellan religiositet och religion: de nyare författarna kunna »visa oss blott en religiosite, alldrig religion, blott strid och längtan, alldrig ett ideal».[4] Inte heller denna tillämpning av Schillers gamla distinktion torde vara Runebergs uppfinning. Jag har händelsevis antecknat precis samma uppdelning hos J. P. Mynster i Danmark. Hos Luther, säger denne, går allting ut på »vis og glad Besiddelse d. e. Tro, i Stedet for at den nyere Religiøsitet har tabt sig saa meget i blot Længsel».[5]

Två månader efter den stora uppgörelseartikeln med Sveriges poesi meddelade Runeberg i sin tidning ett par schillerbrev »ur hans lefvernesbeskrifning».[6] Av det rika material Runeberg där hade till förfogande, utvalde han ett

[1] HM $^{17}/_{8}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 86, 87.

[2] HM $^{24}/_{8}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 92.

[3] HM $^{6}/_{7}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 6.

[4] HM $^{17}/_{12}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 59.

[5] I ett brev från 1806, Petersen og Andersen, Illustr. dansk Litteraturhistorie 3, s. 122.

[6] Antagligen Karoline von Wolzogen, Schillers Leben. I den av mig begagnade upplagan, tryckt 1903, återfinnas breven å s. 217 och 218.

par, som ha samband just med den problemställning vi syssla med. De äro skrivna år 1796 under arbetet på tragedien Wallenstein och beröra Schillers förhållande till Goethe. Det var ju inte minst genom att tänka över skillnaden mellan sig själv och denne skald, som Schiller letts att göra distinktionen mellan den sentimentala och den naiva konstnären.[1] Schiller känner sig emellertid något ha närmat sig den goetheska riktningen.

»Förr har jag, såsom i Posa och Karlos sökt ersätta bristande sanning med en idealisk skönhet; i Wallenstein vill jag försöka att genom den nakna sanningen ersätta hvad som brister i idealité, (sentimental näml.) [— — —] Att ni med någon oro ser mig vandra på denna nya och för mig, efter all föregången erfarenhet, främmande väg, vill jag väl tro. Men frukta icke för mycket. Det är förvånande hur mycket reelt redan den tilltagande åldern för med sig, hur mycket det fortsatta umgänget med Goethe och studium af de gamla, med hvilka jag först sen jag skrifvit Karlos gjort bekantskap, hur mycket reelt allt detta småningom hos mig utvecklat. Att jag på min nu valda väg skall komma in på Goethes område och nödgas mäta mig med honom, är visserligen sannt, äfvenså afgjordt är det, att jag skall förlora i bredd med honom. Men då jag likväl äger någonting öfrigt, som är *mitt*, och som han alldrig kan uppnå, så skall hans företräde ej komma att skada mig och min product, och jag hoppas att våra räkningar skola temmeligen gå opp mot hvarandra.»[2]

De schillerska tankegångar vi nu sysslat med, voro på Runebergs tid så vanliga, att han givetvis kommit i beröring med dem också på den indirekta vägen. Carl Jonas Love Almqvist t. ex. skrev år 1826 en »Undersökning om hufvudskillnaden emellan de gamles vitterhet och de nyares samt om den frågan, huruvida en verkligen ny konst i vår tid är

[1] Se t. ex. Schiller, Sämtl. Werke 11, Walzels inledning, s. LXXVIII.

[2] HM $^{25}/_{2}$ 1833. Runeberg visade även vid andra tillfällen sitt intresse för Schiller. I sin dödsruna över Goethe den $^{4}/_{5}$ 1832 talar han om den »herrlige Schiller», och i sin avhandling om den tragiska koren 1833 (s. 24) citerar han skaldens företal till Die Braut von Messina. Se vidare Söderhjelm, JLR 1, s. 331.

å bane.»[1] Uppsatsen trycktes 1831 i tidskriften Svea. Den talar om tidens djupaste önskan, »i d e a l i t e t o c h v e r k l i g h e t t i l l s a m m a n s». »Nu står för menniskorna frågan om en intressant helhet: — om en inre mensklig själskönhet, himmelsk imagination och evigt förnuft, i förening med yttre naturskönhet, objektiv fantasi och korrekthet.» Det är främst på romankonstens område Almqvist spårar denna tendens, han nämner namnen Goethe och Walter Scott. Men han anser, att den böjelse, som förmärkes i konsten, hänger samman »med den brytning, som synes arbeta i hela den europeiska bildningen».[2] Detta är viktiga ord, och de väckte genklang. När uppsatsen anmäldes i Heimdall, uttryckte recensenten — säkerligen Rydqvist — den önskan, att författaren närmare hade gått in på frågan om samtidens vitterhet. Själv tillägger han: »Liksom i filosofien, och sedan i de praktiska vetenskaperna, den så kallade subjekt-objektiviteten sökt göra sig gällande, tyckes äfven vitterheten tendera till en förening af det reala och ideala, af de gamles objektivitet och de nyares subjektivitet. Rigtningen åt det religiösa, nationala, historiska o. s. v., är blott ett särskilt uttryck häraf.»[3] Dessa två meningar synas mig visa en god blick för vartåt den litterära utvecklingen sedan en tid tillbaka var på väg. I inledningskapitlet ha vi just konstaterat, vad f. ö. Henry Olsson tidigare framhållit, att de under 1820-talet så märkbara tendenserna till mera verklighetstrogen historisk miljömålning, till folklig realism, till ett djupare besinnande av den nationella egenarten och till en mera enkelt kristen religiositet givit romantiken »ett i mycket annat ansikte».[4]

[1] Det var som svar på en annorlunda formulerad prisfråga av Svenska akademien. Almquist, Samlade skrifter, red. av Böök, 4, s. 165 ff.; se inledn. av Holmberg, s. XIX ff., och anm. s. 391, 392.

[2] Svea 14, 1831, s. 107, 108. Hur djupt personligt känt behovet av en syntes var hos Almqvist mellan antik, naiv naturglädje och kristendom, mellan verklighet och fantasi, har Lamm med brevuttalanden av A. visat; Lamm, Studier i Almquists ungdomsdiktning, Samlaren 1915, s. 150 ff.

[3] Heimdall 1831, s. 211.

[4] Olsson, Carl Jonas Love Almquist till 1836, s. 52.

Vad som här mest intresserar oss är, att de nämnda tendenserna ansågos innebära ett försök till den stora syntes, som Schiller siat om och som man efter idealismens högkonjunktur kände ett starkare behov av än någonsin tillförne. Runeberg är härvidlag ganska tidstypisk, även om hans inställning i teoretiskt avseende kanske är mera ensidig än Almqvists och Rydqvists: hans sympati för den naiva diktningen är mera helhjärtat reservationslös än deras.

*

Att inflytandet från Schiller hos Runeberg förenade sig med impulser från Herder, är mycket naturligt. Till den naiva diktningen måste om någon den mera primitiva folkliga poesien räknas, även om inte Schiller i sin avhandling uppehållit sig vid den. Intresset för denna poesi hade ju på 1700-talet först vaknat i England och snabbt spritt sig på kontinenten, framför allt tack vare Herders flammande appeller. Han rådde sina landsmän att ivrigt studera andra folkslags litteratur för att stimulera den egna skaparkraften men anropade dem främst att taga vara på de skatter, som det egna landets äldre diktning utgjorde, och därigenom ånyo komma till klarhet om sin nationella särprägel. Det är ju tydligt, att Runeberg hör med i den stora europeiska strömning, för vilken Herder är en av de mest entusiastiska pionjärerna.

Det var E. Wrangel, som — år 1904 — först fäste sig vid hur djupt intryck Runeberg tagit av Herders konstuppfattning.[1] Sedan uppstod ett ganska animerat meningsbyte mellan ett par forskare om tidpunkten, då Runeberg gjorde bekantskap med Herders skrifter. I den innehållsrika uppsatsen Till Runebergs förebilder (i Samlaren 1904) antog Johan Mortensen utan vidare, att skalden redan under

[1] Wrangel, Runeberg och Tegnér, 1904, s. 8.

studenttiden läst Herder och att det var det studiet, som »strax satt honom i det rätta förhållandet till de Serviska folksångerna, med hvars tillhjälp Runeberg fann sin egen tonskala i dikten».[1] Söderhjelm invände, att ingenting tyder på att Runeberg ägnat Herder någon uppmärksamhet förrän 1832, då han meddelade några översättningar ur Stimmen der Völker i sin tidning. Vidare tillade Söderhjelm, att han i sin biografi tillräckligt starkt framhållit den betydelse folkdiktningen har haft för Runeberg, men att »det är fullkomligt godtyckligt och utan historisk grund som man därvid sätter Herder till yttersta utgångspunkt».[2]

Otvivelaktigt voro Mortensens formuleringar alltför lättvindiga[3], men vare sig Runeberg hade läst Herder eller ej hösten 1828, så är det ofrånkomligt, att han rörde sig i en miljö, som var utomordentligt starkt influerad av Herders idéer.[4] J. J. Tengström hörde redan tidigt till ivrarna för att den finska folkpoesien borde räddas från glömska och dess fortsatta existens uppmuntras.[5] Snellman berättar, att Schiller och Herder hörde till hans egna största litterära upplevelser under de tidigaste studentåren.[6] Runosamlaren Lönnrot ägnade sig hängivet åt att för Finlands vidkommande sätta Herders idéer i verket. Det var ingen tillfällighet, att tre inbördes vänner i samma stad så gott som samtidigt för-

[1] Mortensen, i: Samlaren 1904, s. 87.

[2] Söderhjelm, Nya svenska studier öfver Runeberg, Euterpe 1905, s. 340. Utan att gå in på detta kronologiska problem har Söderhjelm talat om det intryck, som Stimmen der Völker gjort på Runeberg, JLR 1, s. 335; se ock a. a., s. 182.

[3] Hans svarsreplik, Runebergs förebilder än en gång, Samlaren 1908, är på denna punkt försiktigare och allmännare (s. 154, 155).

[4] Det förhållandet, att Runeberg först 1832 offentliggjorde sina försvenskningar ur Stimmen der Völker — för övrigt inte tre stycken, som Söderhjelm uppger (Euterpe 1905, s. 340), utan tjugo — behöver inte tas som stöd för tron, att han först då läste denna bok. Mellan första läsningen av Goetzes serbiska vissamling t. ex. och publicerandet av någon översättning därifrån lågo två år.

[5] Se hans artikel »Om några hinder för Finlands litteratur och kultur» (Aura, Första Häftet, 1817, s. 67—90; Andra Häftet, 1818, s. 93—129).

[6] Snellman, Saml. arb. 9, s. 369.

djupade sig i tre olika länders folkpoesi: Lönnrot utgav den finska Kantele 1829—1831, Runeberg blev färdig med sin översättning av den serbiska sångsamlingen 1830, Nervander försökte i sin tävlingsdikt »Minnessång i Israel» år 1832 att fånga den hebreiska poesiens anda.[1]

Just under det att Runeberg sysslade med sina »Stycken i Folksångens manér», publicerade han den $^{23}/_{2}$ 1829 i Tidningar från Helsingfors dikten Barden, en hyllning till den alltifrån förromantikens dagar så besjungna primitiva skalden och sångaren. Dikten bär spår av sina föregångare men är ändock ganska självständig. Barden beskrives som en skald, vilken lär sig sin konst endast av naturen själv:

»[— — —] obekant, och sluten i sig sjelf;
Men med en jättelik natur förtrogen,
Han lärde kraftens språk af bygdens elf,
Och saknadens af bäckarna och skogen.

Der såg han klippan trygg bland stormar stå,
En bild af mannens mod, en bild af hjelten,
Der lyste qvinnans själ ur himlens blå,
Och kärlek slog i blommor ut på fälten.»[2]

Professor Ek har gjort den slående iakttagelsen, att Runeberg, när han skrev dessa strofer, bör ha haft i tankarna de serbiska visorna och deras uppdelning i »Frauenlieder» och »Heldenlieder» — så lyda termerna i Goetzes företal.[3]

När Runeberg förvåren 1831 i den inhiberade tidningsinsändaren skriver, att »Naturmenniskornas productioner» äro »de som andas den skäraste poesi», och när han som motsats därtill ställer »alla begrepp-skalders dikter» med deras livlöshet, då är han inne på den distinktion som Herder först har gjort i sin berömda uppsats Ueber Ossian und die

[1] Schück, Svenska akademiens historia 4, s. 334. Dikten trycktes (med förklarande prosainskott) år 1840 och bar då titeln Jephthas bok. Hultin, Johan Jakob Nervander, FoU 19, s. 143—157.

[2] Saml. skr. 1, s. 98.

[3] Ek, i: HLHS 13, s. 14. Att Barden »förråder kunskap om Stimmen der Völker in Liedern och särskilt Herders inledningar» (ibidem), synes mig dock vara ett alltför djärvt påstående.

Lieder alter Völker (1773).[1] Herder har där visat på naturpoesien som den friska föryngringskällan för konstpoesien. »Es ist aus Reisebeschreibungen bekannt, wie stark und fest sich immer die Wilden ausdrücken. Immer die Sache, die sie sagen wollen, sinnlich, klar, lebendig anschauend: den Zweck, zu dem sie reden, unmittelbar und genau fühlend: nicht durch Schattenbegriffe, Halbideen und symbolischen Letternverstand (von dem sie in keinem Worte ihrer Sprache, da sie fast keine abstracta haben, wissen) durch alle dies nicht zerstreuet [— — —].»

Den upplaga av Stimmen der Völker, som Runeberg ägde i sitt bibliotek, var tryckt i Uppsala 1815; den innehöll utom själva visorna och företalet till dem också uppsatsen om Ossian. Just den passus, som jag nyss citerat, och några följande sidor har Runeberg översatt och publicerat i Morgonbladet den 5 oktober 1832, under rubriken Om Folkpoesien (Tankar af Herder).[2]

Att det också var hans egna tankar, visade han framför allt genom sitt översättningsarbete, som ju fortfarande till alldeles övervägande grad gällde folkpoesien. I första årgången av Morgonbladet publicerade han egna översättningar av tjugo sånger ur Stimmen der Völker (bl. a. ett par serbiska och tre spanska sånger samt en siciliansk, en litauisk, en grönländsk och en lapsk sång samt Darthulas gravsång av Ossian), vidare av en finsk runa, Flickans klagan, vilken han entusiastiskt kallar en »bland de talrika sånger, som utgöra Finska poesiens stolthet och ära»[3], samt slutligen av

[1] Angående de idéhistoriska förutsättningarna för denna uppsats se Lamm, Huvudriktningarna inom sjuttonhundratalets estetik, i: Festskrift tillägnad Werner Söderhjelm, 1919, s. 204 ff. För de tyska romantikernas mycket skiftande åsikter om förhållandet mellan natur- och konstpoesi redogör O. Walzel i Deutsche Vierteljahrsschrift 14, 1936, s. 325 ff.

[2] Avsnittet återfinnes i Herder, Stimmen der Völker, 1815, s. 22—26.

[3] HM $^{7}/_{6}$ 1832. Jfr Strömborg, a. a. 1, s. 211. Även Klagosång öfver Hassan Agas ädla maka och Radoslaus äro hämtade ur Herders samling.

en Tibullus-elegi (den andra i första boken).[1] Dessutom meddelades en rad försvenskningar, som Lönnrot gjort av finska runor. Ur modern diktning däremot översatte Runeberg detta år blott ett litet enkelt stycke av Friedrich Leopold Stolberg, Vägvisaren[2], och en visa av Chamisso, Kleidermacher-Muth, som han hittat i ett svenskt tidningsblad.[3] Det tycks bara vara de s v e n s k a folkvisorna Runeberg skattar lågt; han kallar dem »så matta, färglösa och obetecknade, att icke ett enda land med oberoende cultur producerat något med dem i svaghet jemförligt».[4]

I samma nummer, där förkastelsedomen uttalas över den samtida svenska poesien, berömmer Runeberg sånger från Madagaskar och åstadkommer därmed inför den vakne läsaren en mycket effektfull och försmädlig kontrastverkan. Han meddelar efter Herder två stycken — i de följande numren ytterligare åtta — avtrycker dennes lilla företal till gruppen och tillfogar själv följande ord: »Red. har förut anbragt några prof af ocultiverade folkslags sånger; men tror dock att ett ytterligare tillägg i detta afseende ej skall trötta dem af bladets läsare, för hvilka det rent menskliga, i hvad form det än må uppenbara sig, äger något högt och upplyftande. För min del tycker jag att sådana stycken klarare ge bilden af ett folks seder, lif, religion och väsende, än långa resebeskrifningar och ofta ännu längre moderna poemer någonsin mägta göra det.»[5] Detta är just vad Herder betonar i uppsatsen Aehnlichkeit der mittlern englischen und deut-

[1] Tibullusöversättningen, HM $^{6}/_{7}$ 1832, avtryckt av Gustafsson i FoU 6, s. 77, 78. Strömborgs förmodan (FoU 6, s. 97), att denna översättning är gjord tidigare, omkring 1828, torde vara felaktig, ty manuskriptet finns på baksidan av ett brev $^{8}/_{6}$ 1832; de av Söderhjelm i FoU 13, s. 95 och 96, återgivna Tibullusöversättningarna har Runeberg nedtecknat på resandeförteckning från justitiekammaren, undertecknad $^{10}/_{5}$ 1832.

[2] Runeberg, Saml. arb. 1, s. 321.

[3] I översättningen bär dikten titeln Skräddare-Revolt, HM $^{2}/_{7}$ 1832. Chamisso, Werke 1, s. 98.

[4] HM $^{24}/_{8}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 89.

[5] HM $^{21}/_{12}$ 1832; cit. av Strömborg, a. a. 1, s. 212.

schen Dichtkunst (1777), som också den fanns med i Runebergs upplaga av Stimmen der Völker.[1]

Att den stora artikeln om Saarijärvi 1832, med dess betonande av sambandet mellan folkpoesien, folklynnet och naturen, bygger på herderska idéer, ligger i öppen dag.[2]

Även de följande årgångarna av Morgonbladet bjuda på några översättningar ur den av Runeberg så högt älskade herderska folkvisepublikationen. Och 1836 ingår Herders karakteristik av visan: sångbarheten, det lyriska, melodiska är visans egenart.[3]

*

Runebergs förkärlek för den primitiva diktningen sammanhänger mycket nära med hans beundran för den naturliga, osvikliga instinkten i allmänhet. Fredrik Böök har i sin mästerliga essä Flyttfåglarna framhållit, vilket utomordentligt viktigt element i skaldens livssyn denna instinktbeundran är. Han har påpekat, att Runeberg, i motsats till Tegnér och Stagnelius, som tidigare behandlat flyttfågelsmotivet, framför allt betonar fåglarnas underbara säkerhet: »De finna så säkert den saknade Nord».

»Väg visar dem ingen
I villande blå,
De hitta ändå.»[4]

Samma tendens finner man i Runebergs människoskildring. »Hvad har han förhärligat i sin poesi? Icke det snillrika, lysande, färgrika, väldiga, nej det ringa, enkla, armodsfulla, som följer sina sunda naturdrifter, som är organiskt vuxet upp ur sin miljö, och som blir stort, gripande och sant genom att vara sig själf.» Efter några exempel från skaldens tidigare diktning tillägger Böök om Fänrik Stål-samlingarna:

[1] Herder, a. a., s. 65.

[2] Såvitt jag vet tidigast påpekat av Mortensen, i: Samlaren 1908, s. 155.

[3] HM $^{5}/_{12}$; översatt ur Herder, a. a., s. 96—99.

[4] Saml. skr. 1, s. 17.

»[— — —] alla de mest kärnfriska och de mest kärn-Runebergska gestalterna, hvad är deras sällsamma och oförgätliga storhet? Instinktens geniala visdom, som lyser fram till och med ur Sven Dufvas dumhet, ur Lottas löjlighet, ur Nummer femton Stolts tiggartrasor, och som löser sig i den sublimaste af alla krigarhymner, i *Soldatgossen* — han hos hvilken blodet talar oemotståndligt, som går blindt och stolt, naivt och omedvetet, utan öfvervägan och utan dagtingan, sin pilraka väg mot döden i fädernas spår. Om dem alla, alla kunde man säga de sköna orden:

Väg visar dem ingen
i villande blå;
de hitta ändå.»[1]

Man kan till Böös framställning tillägga, att Runeberg uttryckt sin beundran för det helt igenom naturvuxna också på klar och otvetydig prosa. Det är i samband med den hänförda hyllningen av Tintomaragestalten i Törnrosens bok. »Kanske har den dunkla, men harmoniska instinctens herrlighet aldrig klarare blifvit framställd och firad, än den firas i hennes natur.» Hon är »ett djur, hvars minsta rörelse är grace, hvars minsta blick är clairvoyante».[2]

Instinkten har för Runeberg religiös innebörd, den är en form — för att inte säga den högsta formen — av Guds ledning.

När i legenddikten Kyrkan (1842) den gamle skröplige Onni löser båten för att ro till midsommardagens högmässa, trots att dimman ligger tjock och vitgrå över träsket, då lugnar han sin egen fruktan med orden:

»Den, som leder fiskens stråt i hafvet,
Fågelns stråt i luften, att de komma
Dit Hans lag dem kallar, han skall foga,
Att ock jag i dag hans kyrka finner.»[3]

[1] Böök, Svenska studier i litteraturvetenskap, 1913, s. 37—39. Böös synpunkter ha upptagits av bl. a. Lamm, Ödesuppfattningen i Runebergs 'Kung Fjalar', i: Til Gerhard Gran, 1916, s. 195, 196, och Belfrage, Runeberg i sin religiösa utveckling, s. 76 ff.

[2] HM $^{15}/_{5}$ 1835; Saml. arb. 6, s. 236.

[3] Saml. skr. 1, s. 348.

Och ur en runebergspsalm »På resa» ljuder samma förtröstan:

»Om han, högt öfver sjö och land,
Flyttfågeln för från fjerran strand
Till kära hemmet åter,
Hvi skulle jag väl bäfva skyggt?
Den Gud, som leder fågelns flygt,
Han mig ej villas låter.»[1]

Särskilt kärleken mellan man och kvinna älskar Runeberg — såsom Böök antytt[2] — att framställa som en osviklig naturinstinkt, fågellikt säker att finna den rätta och fågellikt snabb. I dikten Hanna (1836) låter han den sjuttonåriga flickan och den främmande ynglingen finna varandra för livet efter endast några få timmars bekantskap. Mången läsare har funnit snabbheten osannolik, men för Runeberg var den diktens mening. Som motto för de olika sångerna har han ju valt strofer ur en annan underbar kärleksdikt (publicerad 1833):

»O, andra nejders son!
Hvi flög du dädan, säg?
O, fågel långt ifrån!
Hvem styrde hit din väg?»[3]

I Ett litet öde (troligen författad år 1845[4]) kommer fågelsymboliken åter igen. Den svikna flickan står vid strandklippan och tänker om sin kärlekslängtans tysta suck:

»Kanske, fast så svagt den ljuder,
Har likväl den starka vingar,
Kan, som svalan, klyfva vinden,
Genom rymder nå min älskling.»[5]

[1] Saml. arb. 8, s. 115.

[2] Böök, a. a., s. 38.

[3] Saml. skr. 1, s. 250. Om Runebergs erotiska predestinationslära se Nilsson, Vem styrde hit din väg?, HLHS 11, 1935, s. 14 ff.

[4] Se Strömborg, a. a. 4: 1, s. 330.

[5] Saml. skr. 2, s. 224. Jfr d:o, s. 228: »Men min fågel märks dock icke». Jfr också Molnets broder (1835): »Hvilken makt kan tjusa så som kärlek, Hvilken boja hålla den som älskar? Sjöar simmar han som anden öfver, Möta fjällar, får han örnens vingar». Saml. arb. 5, s. 105.

Men när Böök i sin ovan nämnda essä skall ange de personliga orsakerna till Runebergs besjungande av instinktens säkerhet, kan jag ej längre följa honom. Han härleder det utan vidare ur »skaldens egen natur». Den harmoni, trygghet och optimistiska stämning, som präglar dikten Flytt-foglarne, är faktiskt, menar Böök, »det centrala i Runebergs hela lifssyn», och den har sin förklaringsgrund i att skalden var »en man, som litar på sina känslor, som vet sin väg».[1] Månne det? Mig förefaller det, som om Runebergs förhärligande av naturinstinktens visshet vore innerst inne — åtminstone under ungdomsperioden — betydligt mera sentimentalt, mera om man så får säga avundsjukt. Hans inre oro sammanhängde som vi sett nära med slitningarna i hans kärleksliv. När Böök säger: »Kärleken är hos Runeberg öfverallt denna geniala instinkt, som leder rätt, som står klar och fullvuxen från första stunden»[2], så är det kanske ingen stor överdrift[3], men icke är det en enkel följd av skaldens egen säkerhet[4]. Det konstnärliga skapandets logik är ofta en annan. Ur letande kan framväxa lusten att »hitta ändå», ur egen plågsam vacklan i vissa livsavgörande situationer kan uppspira beundran för de sunda naturvarelser, som utan tvekan, utan grubbel och slutledningskonst träffsäkert finna det rätta.

Även i fråga om diktandet kom Runeberg att bekänna sig till tron på instinktens ledning. I den artikel, som inledde

[1] Böök, a. a., s. 39, 37.

[2] Böök, a. a., s. 38.

[3] Dock får man ju inte glömma, att Runeberg är Kung Fjalars skald; Hjalmars och Oihonnas kärlek har han skildrat jublande intensiv, men rätt ledde den icke.

[4] Även under sitt äktenskap förskonades Runeberg som bekant inte från svåra känslokonflikter. Han har själv yppat, hur djupt kärleken till Maria Prytz tog honom: »Huru många örngottsvar grät jag icke våta under denna tid.» Lilles anteckningar (Svenska litteratursällskapets i Finland Runebergsbibl.), publicerade först av Castrén i Hufvudstadsbladet $^{12}/_{11}$ 1922; se också Castrén, Maria Prytz, HLHS 15, 1939, s. 47 ff. På styrkan av Runebergs känslor för Emilie Björkstén har eftervärlden nyligen fått otvetydiga bevis genom skaldens egna brev, publicerade av Castrén i HLHS 16, 1940

hans litterära kampanj, inskärpte han, att konstnärssinnet i inspirationsstunderna »*sjelfmant, instinctlikt*» förkastar »hvarje föreställning, som i något afseende skulle aberrera från det rätta».[1] I de följande kritikerna angriper han ideligen reflexionens och spekulationens övervikt i sin samtids diktning. På vers har han — just år 1832 — uttryckt sitt skaldeideal i den ofta citerade strofen ur Talltrasten:

»Lycksalig den, som vid naturens bröst,
Från henne hemtar kärlek, ord och röst,
Som irrande sitt modersmål ej glömt;
Han drömmer blott, och säger hvad han drömt,
Men, *medvetslös och utan reglors tvång,*
Han drömmer vishet, och han talar sång.

Jag vill dig höra, skald, vid skogens bryn».[2]

Således även här en hänvisning till naturvarelsen. Det är alldeles följdriktigt, att Runeberg anser »Naturmenniskornas productioner» innehålla en mycket renare poesi än de mera reflekterande skaldernas alster, och att han om inspirerade konstverk säger, att »icke ens deras författares egen hand får komma ytterligare vid dem, utan att de skola inquineras.»[3] Medvetet förbättrarnit och aldrig så genomtänkta ändringar skada således enligt hans åsikt mycket mer än de gagna.

I dylika långtgående uttalanden om den oreflekterade ingivelsens utomordentliga överlägsenhet över reflexionen framstår Runeberg som antiintellektualist, och han har också någon gång fått den beteckningen. Den är i viss mån riktig men täcker blott halva sanningen. Runeberg framhåller nämligen uttryckligen, att det inspirerade tillståndet »orätt blifvit ansett oberoende af förnuftet, emedan man sett att det producerar resultater, som af förnuftet ensamt icke kunna, till hela deras innehåll, mätas».[4] Och i sin kritik av

[1] Kursiveringen gjord av mig. HM $^{2}/_{1}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 30.

[2] Kursiveringen gjord av mig. Saml. skr. 1, s. 212. Dikten trycktes först i HM $^{15}/_{6}$ 1832.

[3] HM $^{8}/_{2}$ 1833; Efterl. skr. 1, s. 304.

[4] HM $^{2}/_{1}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 31.

andras poesi nagelfar han obönhörligt bristande klarhet i tankegången och logiska grodor, ja han är, när han resonerar om det poetiska bildspråket, logiker till den grad, att det ibland verkar rätt irriterande.[1] Bakom hans egna dikter slutligen ligger ofta ett påtagligt tankearbete i egentlig mening, vilket särskilt resulterar i en sträng och minutiös disposition. Det är inte tu tal om att det här finns en viss motsägelse mellan teori och praktik hos Runeberg. Men motsägelsen är inte så stor som den i förstone kan tyckas. Med instinkten menade han nämligen snarast en harmonisk enhet av alla själsförmögenheter. Granskar man hans formuleringar, finner man, att han tagit djupt intryck av det psykologiska harmoni- och helhetsideal, som väl har urgamla anor men som särskilt den tyska klassicismen spekulerat så mycket över och gjort till en levande makt.

Herder hyllade en utpräglad psykologisk monism. Själens olika förmögenheter voro för honom egentligen blott yttringar av en och samma kraft. I skriften Vom Erkennen und Empfinden der menschlichen Seele (1778) hävdar han t. ex., att i fantasi, minne och förutseende visar sig »die E i n e Gotteskraft unsrer Seele». Ingen grundlig kunskap är möjlig utan vilja, ingen vilja utan kunskap, bägge äro blott e n e n e r g i.[2] O. s. v. Han vill ej vara med om »mit Namen Fächer in unsere Seele zu zimmern».[3]

Herders utsuddande av de psykologiska gränserna fick väl ej större efterföljd; den följande epoken var ju inte bara allkänslans utan också de filosofiska distinktionernas tidevarv. Men tanken att människan bör verka som totalitet slog dock igenom och blev något centralt i klassicismens

[1] Se särskilt artikeln om Sverges anor, Efterl. skr. 1, s. 287 ff.; jfr rec. av Euphrosynes dikter, Saml. arb. 6, t. ex. s. 106, 107.

[2] Herder, Sämmtl. Werke 8, s. 195, 199.

[3] Det sista citerat efter H. Wilhelmsmeyers givande uppsats Der Totalitätsgedanke als Erkenntnisgrundsatz und als Menschheitsideal von Herder zu den Romantikern, Euphorion 34, 1933, s. 216.

konstideal och livsinställning. Liksom Herder hade Goethe tagit djupt intryck av filosofen Hamanns livsåskådning, vars innersta princip han uttryckte med följande ord: »Alles, was der Mensch zu leisten unternimmt, es werde nun durch Tat oder Wort oder sonst hervorgebracht, muss aus sämtlichen vereinigten Kräften entspringen; alles Vereinzelte ist verwerflich.»[1] Både i teori, liv och diktning bekände sig Goethe till detta krav på totalitet, på harmonisk utveckling av människans alla anlag och samverkan mellan alla hennes krafter.

Fordran, att ingen själsförmögenhet får isoleras och ensidigt utvecklas på de andras bekostnad, blev en viktig ingrediens också i romantikens psykologi. Särskilt betonade man, att den e s t e t i s k a verksamheten måste innebära ett själskrafternas harmoniska samspel. I Sverige lovprisade bl. a. Atterbom »den alla själsförmögenheters kulmination och harmoni, som är Snillets wäsendtlighet» och som är något alldeles artskilt från det s. k. goda huvudet.[2]

Men harmoni är ett mångtydigt ord, och en stor del av den diktning, som nyromantikerna satt i stället för den tidigare epokens ensidiga förståndspoesi, kunde Runeberg i sin tur kalla ensidig: filosofi utan poetisk åskådning, fantasi utan logik o. s. v.

Vad som här närmast intresserar oss är emellertid inte den litterära tillämpningen utan själva den psykologiska grunduppfattningen. Förnuftet samt känslan och fantasien kallar Runeberg i uppsatsen om Svenska akademiens valspråk potenser av människonaturens *»totalförmåga»*, »hvilka blott i sinlig uppfattning synas skilda, och hvilkas obegripliga förening tvertom, i sin verksamhet, ensam är mäktig att framtrolla i synlig skepelse föremål, som hos hvarje annan människa påkalla samma *harmoniska förening af dess natürs alla enskildheter*, för att kunna af henne till sitt väsende senteras, det vill säga, ensam är mäktig att dana konstverk».

[1] Goethe, Sämtliche Werke 24 (Dichtung und Wahrheit III), s. 81.

[2] Polyfem. Femte samlingen, 1812, nr 35. Om harmoniidealets segertåg i Danmark se Vedel, Studier over Guldalderen i Dansk Digtning, s. 100, 101, 109.

Harmonisk totalitet är idealet, också när det är fråga om annat än den estetiska verksamheten. Runeberg drar en parallell mellan konstnärssinnet och det religiösa sinnet. »Icke är ett chaotiskt svärmeri utan begränsning af förnuftet religiöst, icke heller är ett dödt reflecterande af förnuftet öfver dogmer, och erkännande af deras förnuftsenlighet, religion.» Den verkligt religiösa känslan, tillägger han, är *»en product af de båda förmögenheterna sinne och förnuft i deras enhet»*.[1] — Avhandlingen följande år om den tragiska koren ger ett belägg för hur harmoniuppfattningen präglar Runebergs dikttolkning. Vid behandlingen av Aischylos' Eumeniderna framhäver han, att Orestes hämnat sin fader genom modermord »på befallning av Apollon (ljuset, rättens och lagens förnuft)».[2] Men före handlingen hade Orestes icke tagit till råds de lugnt i hans innersta personlighet vilande eumeniderna, känslans representanter, som därför anklaga och sarga honom. Den slutliga försonande domen avkunnas av »Athene (visheten, förnuftets och känslans samstämmighet)».[3] »En fullständig och fulländad frid kan återgivas den förkrossade endast av *visheten, som i sig innefattar både förnuft och känsla och jämnt väger varderas sak.*»[4]

I Runebergs estetiska och psykologiska grundåskådning finns det sålunda mycket, som påminner om de stora tyska klassicisterna. Och hans personliga väg till denna åskådning är inte mindre lik deras. Schiller skulle icke så varmt ha uppskattat Winckelmanns antika harmoniideal, om han inte själv tidigare varit en lidelsefull Stürmer und Dränger; han skulle aldrig ha förhärligat det naiva naturtillståndets lycka, om han inte själv känt orons och sentimentalitetens grepp om sitt väsen. Goethe skulle icke ha blivit Iphigenias skald, om

[1] Kursiveringarna gjorda av mig. HM $^{2}/_{1}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 29, 30.

[2] »[— — —] jubente Apolline (luce, juris legisque ratione)».

[3] »Minerva, (sapientia, rationis et sensus conciliatio)».

[4] Kursiveringen gjord av mig. Specimen academicum 1833, s. 19, 20. Jag har för att få fram symmetrien i Runebergs formuleringar ändrat det första citatet ur F. Gustafssons översättning i FoU 17, 1904, s. 151. Jfr Runebergs inledande anförande vid disputationen, a. a., s. 134.

han inte tidigare varit Werthers. Runeberg skulle aldrig ha fått ett sådant patos för lugn, glädje och harmoni, om han ej själv prövat det disharmoniska tillståndet. Hans anfall på de svenska skaldernas »sjelfcentrifiering» i diktningen skulle knappast ha fått den känslostyrka det fick, om han inte under en viss period känt sig vara för mycket absorberad av egna personliga problem och känt ett växande behov av att vara dessa problem kvitt åtminstone i poesi.

Runebergs fasta vilja att bryta sig loss ur sentimentaliteten blev märkvärdigt framgångsrik.[1] Naturligtvis låg orsaken till hans egen och hans diktnings förändring inte blott i medveten vilja; yttre omständigheter bidrogo i hög grad till att utvecklingen gick så snabbt. Kamrerskan Tengströms pessimism i början av år 1830 beträffande sin dotters och Runebergs möjlighet att snart bilda eget hem kom på skam. Fredrika arbetade med sömnad, gav lektioner och sparade. Runeberg blev amanuens vid universitetets konsistorium från och med mars 1830, debuterade i april med sina Dikter, fick ett uppskattande brev av auktoriteten Franzén, vilket beskyddaren ärkebiskopen energiskt spridde kännedom om, disputerade i juni och blev docent samt utgav i december sin översättning av de serbiska folksångerna. Ett innehållsrikt år! Den 23 januari 1831 kunde han föra Fredrika Tengström som hustru till det första anspråkslösa egna boet. Hans liv hade glidit in i en ny period, som ganska avsevärt skilde sig från den föregående. Han slapp vara upptagen av personliga problem i trängre mening. Det kom en tid med sjudande liv och lust, fylld av energiskt arbete, stimulerande kamratliv, intressanta intellektuella nyvinningar och medverkan i fruktbärande, stora initiativ. Runeberg deltog i grundandet av en

[1] Denna Runebergs utveckling är antydd redan av Sylwan i uppsatsen Till Runebergs världsåskådning, Edda 7, 1917, s. 96—98.

ny skola med moderna pedagogiska principer, kom med i Finska litteratursällskapet, startade en egen tidning och utförde sitt anfall mot den svenska vitterheten. Utan besvärligheter blev väl inte heller denna period, men mest bjöd den dock på hurtighet och glädje. Efter att ha talat om den uppfinningsrikedom och de husmodersbekymmer, som fordrades för att få ekonomien att gå ihop, säger skaldens hustru i »Min pennas saga»: »Men öfver alt detta höjde sig lifvets andliga sidor högt och glatt och ljust. Ett lif af behag, af intelligens omgaf mig här. Glädjen och lyckan af att se in i Runebergs själ och med honom lefva i tanke och hjerta, hör alltför mycket till mitt inres mysterier, för att jag skulle vilja derom orda. Men om det lif som lefde omkring oss vill jag söka att ge något begrepp.» (Följer så en entusiastisk skildring av det oförgätliga Lördagssällskapet.)

Det är då inte mer än naturligt, att Runebergs poesi förändras. En flyktig jämförelse mellan första och andra diktsamlingen visar genast skillnaden. Visserligen var det knappast något för den förra o k ä n t element, som infördes i den senare; skillnaden ligger snarast i att vissa motiv och stildrag, som icke voro förenliga med Runebergs nuvarande konstnärliga vilja och personliga stämningsliv, utmönstrades ur hans produktion.

Det mest typiska sentimentala motivet, längtan till barndomens oskuldsfulla lycka, vilket spelat en så stor roll i skaldens ungdomslyrik, försvinner alldeles från och med 1830.[1] Om motivets behandling hos Runeberg tytt på en viss Schiller-påverkan, så kan han också hos Schiller ha fått uppmärksamheten riktad på dess sjukliga karaktär: »Unser Gefühl für Natur gleicht der Empfindung des Kranken für die Gesundheit.»[2]

Tankarna på döden bli mycket sällsyntare. Medan döden

[1] Talet om en förfluten sällhet kan någon gång längre fram — i tider av slitningar — återkomma med en viss intensitet, men dock sporadiskt. Se dikterna Mitt Lif (Saml. skr. 1, s. 320; jfr nedan s. 470, 471), Minnet (Saml. skr. 1, s. 327), Fåfäng önskan (d:o 2, s. 245).

[2] Schiller, Sämtl. Werke 12, s. 182.

i första diktsamlingen är nämnd eller antydd i 30 dikter, förekommer den i andra häftet blott i 9, varav för övrigt en i sin ursprungliga form lär härstamma från Åbo-tiden.[1] Om det också hos Runeberg nu och allt framgent finns kvar en viss dragning till dödsmotivet, så har den börjat sublimeras. I e p i s k a dikter kunde döden få en tillfredsställande och upplyftande motivering. Förmälningen hos honom av dödsmotivet med offertanken har börjat — i Grafven i Perrho. Tomas Hane och hans bröder dö under värnandet av sin egen hembygd. Offerdöden för fosterlandet skulle så småningom bli ett av Runebergs mest älskade diktmotiv.[2]

Den mest påfallande skillnaden mellan Runebergs båda diktsamlingar ligger dock i den ökade objektiviteten. Vi kunna först tänka på de längre dikterna: i Dikter Svartsjukans nätter, skriven i jagform och av ytterst subjektiv och känslosam karaktär, i Dikter II Grafven i Perrho och Zigenaren, båda rent episka och objektiva. Gå vi till de smärre styckena, finna vi visserligen, att i båda samlingarna jagformen eller tilltalsformen är den vida övervägande (gränsen härvidlag är naturligtvis flytande) och de rent berättande eller beskrivande poemen ganska få, frånsett Idyll och epigram-grupperna. Men i andra häftet äro en mycket stor del av jagdikterna lagda i en annans mun och avse således inte att ge uttryck åt skaldens egen stämningsvärld — åtminstone inte medvetet — utan att skildra en annan persons sätt att uppfatta. Metoden är inte okänd i debutsamlingen, den användes i dikterna Den gamles hemkomst[3], Vallgossen och Flickans klagan samt i ett par idyllepigram. I 1833 års samling är den emellertid ytterst flitigt brukad. Där finnas långa

[1] Vid en källa; jfr Kiljander, Till Runebergs minne, i: FT 3, 1877, s. 408.

[2] Det i Runebergs produktion så viktiga dödsmotivet är utförligt behandlat av Kulling i uppsatsen Offermotivet hos Runeberg, Nordisk Tidskrift 1934. Men Kulling rör inte vid ungdomsdikterna, där döden ännu ej kombinerats med offer. De synas mig dock inte oviktiga, om man vill förstå den psykologiska grund, som offertanken hämtar sin näring ur.

[3] Denna dikts subjektiva karaktär har dock Castrén ofrånkomligt ådagalagt, i: Festskrift tillägnad Werner Söderhjelm, s. 81—84.

rader av rollpoem, folkliga, visartade stycken, som vilja återge en viss bestämd samhällsklass eller levnadsålders stämningar och uttryck eller ibland ha något mera individuell prägel. En titeluppräkning ger ett intryck av genren: Tjensteflickan, Bondgossen, Roddaren, Jägar-gossen, Sjömansflickan, Ynglingen, Bruden, Den ångrande, Den döende, Den sköna, Den sjuttonåriga, Den försmådda, Den förändrade, Den lättböjde. Utan att titlarna antyda det, äro dikter som Hvem styrde hit din väg?, Friden och Den långa dagen också dylika rollpoem. De litterära förebilderna i denna genre ha utretts av Gudmar Hasselberg.[1]

Då man talar om Runebergs strävan till objektivitet under denna period, är det naturligtvis särskild anledning att tänka på Elgskyttarne, 1832. Men nu möter oss i Strömborgs Biografiska anteckningar den förbluffande uppgiften, att skalden själv till en början inte skattade detta sitt verk särdeles högt, liksom inte heller hans vänner eller den stora allmänheten gjorde det. »Senare, sedan hans stränga fordran på objektivitet och förmåga hos skalden att kunna 'doppa sig i tiderna' blivit fullt medveten och bestämd för honom, ställde han Elgskyttarne främst bland allt vad han skrivit.»[2] — Strömborgs uppgift vilar förmodligen, som i så många andra fall, på muntliga meddelanden från skaldens hustru [3]; den har ett visst stöd i hennes anteckningar:

»Troligt synes mig att Runeberg då han skref Elgskyttarne ännu icke sjelf kommit till fullt medvetande om den objectivitet med hvilken han behandlade sitt ämne. Detta var troligen mera ett arf från de gamle, än då ännu vid några och tjugu års ålder skulle hafva fullt genomtänkts af honom sjelf. Att han sjelf ju längre han lefde alt mer skattade Elgskyttarne har gjort det för mig troligt att hans åsigter i detta afseende alt mer utvecklades. Detta förefaller mig troligt också på den grund att jag icke erinrar mig härom ännu under den tid vi bodde i Hfors hafva hört honom

[1] Hasselberg, Realistisk lyrik, 1923.

[2] Strömborg, a. a. 1, s. 191.

[3] Jfr Strömborg, a. a. 4: 1, s. 304.

orda något härom, och sådant skulle väl dock föga fallit mig ur minnet, då alt just skulle varit mig ett stöd för mina egna funderingar. — Första gången jag kan erinra mig något yttrande i den vägen af Runeberg var då jag för honom hade läst några af mina första små teckningar då han ju visade sig nöjd med dem och sade lifligt: 'detta är framtidsromanen, åt detta håll skall den gå' och när jag mente att jag icke tycker om beskrifningar, minst der saken likaväl förstodes blott genom omnämnande, utan mera älskade en hel om än liten bild af en tid eller ett folk, sådant den eller det afspeglar sig i någon individs föreställning och handlingssätt och sålunda tecknas genom sig sjelf, då gillade han min fundering.»

Vad Strömborgs påstående om den bristande uppskattningen beträffar, så är det möjligen till en viss grad riktigt i fråga om allmänheten (det antyda åtminstone försäljningssiffrorna)[1] men kan inte utan mycket stor reservation gälla vänkretsen. Fredrik Cygnæus ansåg redan 1827, att Elgskyttarne eller, som dikten då hette, Elgjagten »kanske är det förträffligaste, som någonsin på finsk jord blifvit skrifvet»[2], och planer voro då å bane bland vännerna att bekosta diktens tryckning.[3] Kort efter dess utgivande yttrade Nervander till Cygnæus de ofta citerade orden: »Finland är för fattigt att på en gång hafva mer än *en* skald», och det ligger naturligtvis inte bara bitterhet utan också uppskattning i dessa ord.[4] Professor Linsén talar 1833 t. o. m. i konsistorium mycket berömmande om »Elgskyttarnes sångare».[5] Att skalden själv då inte redan tidigt skulle ha uppskattat detta sitt verk särdeles högt, förefaller ganska svårförståeligt. Zacharias Topelius säger alldeles tvärtom, att Runeberg först

[1] Professor A. V. Ingman berättar dock 1871 raka motsatsen; se Söderhjelm, JLR 1, s. 189. Problemet har ingående diskuterats av Hirn, Runebergskulten, s. 11 ff.

[2] Brev till fadern, cit. efter Nervander, Minne af Fredr. Cygnæus, s. 65; samma omdöme går igen i uppsatsen om Elgskyttarne 1837; Cygnæus, Saml. arb. 3, s. 164.

[3] Se ovan, s. 72.

[4] Cygnæus, Saml. arb. 4, s. 143; Strömborg, a. a. 1, s. 152.

[5] Strömborg, a. a. 1, s. 234.

nu genom Elgskyttarne blev fullt medveten om äktheten i sin diktarkallelse.[1]

För att förklara fru Runebergs ord, som ju för övrigt äro mycket försiktigt formulerade, måste man ta i betraktande, dels kanske att hon hyste en viss liten önskan om prioritetsrätt, dels och framför allt att hon syftar på en speciell form av objektivitet, nämligen en författares förmåga att utan egna beskrivningar levandegöra en miljö eller tid. Det åsyftade samtalet mellan henne och Runeberg fördes 1843, när hon för honom visade ett par av sina »teckningar», bibellegenden Simrith och En dröm, den senare med ämne från hennes barndomstid[2]; det gäller alltså närmast historisk diktning. Att Runebergs åsikter härvidlag utvecklades, är möjligt; det är omvittnat även från annat håll, av Gabriel Lagus.[3] Men man får inte av fru Fredrikas ord låta sig förledas att tro, att objektiviteten var något blott instinktmässigt, oreflekterat hos Runeberg under den tid vi syssla med, 1830-talets förra hälft. De förut anförda tidningsartiklarna tala ju ett tydligt språk. Objektiviteten var för honom redan då ett medvetet program, särskilt de sidor av den, som kunna uttryckas med orden natursanning, åskådlighet och lugn. Och skalden ville i Elgskyttarne till den grad underordna sig sitt ämne, att han, när han i Helsingfors Tidningar våren 1831 offentliggjorde några provbitar av dikten, sade sig hoppas att »möjligtwis genom någon wink af opinionen ledas att warsna mig undfallna fel i framställningens ton, som genom en ytterligare handläggning kanske kunna rättas».[4]

[1] Detta gäller »Runeberg vid 28 år», således inte närmast tiden för diktens påbörjande utan dess utgivande, 1832. Topelius, i tidningen Finland, 1885, nr 240.

[2] v. Willebrand, Fredrika Runeberg, FoU 17, s. 223; Strömborg, a. a. 4: 1, s. 304.

[3] [Lagus,] Runeberg och Almqvist, i tidningen: Östra Finland 1878, nr 52.

[4] Helsingfors Tidningar $^{4}/_{5}$ 1831.

En förhandsgranskning utbad han sig också av kännaren Lönnrot.[1]

Förmodligen fanns det dock skäl, som gjorde, att Runeberg inte oreserverat var belåten med sitt verk. Elgskyttarne byggde ju på äldre episka försök, och från dem har dikten bevarat åtskilligt av en detaljnaturalism, som Runeberg i sin övriga 1830-talsproduktion lämnat. Mera härom i det följande (kapitlet om konstens förhållande till natur och verklighet).

Genast efter det den andra diktsamlingen kommit ut, fick den samtida kritiken, som rörde sig med samma litterära problemställningar som Runeberg själv, klart för sig, att skalden nu mera än förr hade den naiva naturpoesien till läromästarinna. Det var den för alla litterära sammanhang så finkänslige J. E. Rydqvist, som påpekade den saken i sin anmälan i Swenska Litteratur-Föreningens Tidning den 1 jan. 1834; han kunde därvid också utpeka det nya häftets svaghet eller åtminstone begränsning. Recensenten berömde »den raska gången, den friska tonen och denna kärlek till Naturen, som redan i Hr R:s förra samling gaf sig på ett så intagande sätt tillkänna». »Tydligare, än förr, framträder i närwarande häfte Skaldens önskan, att äfwen der, hwar folkwisans stil icke blifwit sökt, befria sig från den nyare Konstpoesiens sentimentalitet. [— — —] Att Hr R:s poetiska genius är i s t i g a n d e, anmärka wi med nöje; ännu högre stigen, skall han förmodligen skönja, att icke a l l så kallad 'sentimenta-

[1] Strömborg, a. a. 1, s. 188, 189. — När nu Runeberg i Elgskyttarne uppnått en så hög grad av objektivitet, när det skildrade betydde allt och skalden själv, hans uppfattningar och stämningar, knappast ens skymtade, låg då inte också hela förtjänsten hos ämnet, icke hos skalden? Det är väl en sådan fundering som ligger bakom en lustig liten sats av Runeberg, otryckt och tyvärr odaterad, skriven på ett löst papper (Runebergs hem, Borgå) som för övrigt upptar grammatiska reflexioner: »Ingen kan säga att elgskyttarne icke äro mina och att jag är högmodig då jag påstår det, men ingen kan heller säga att elgsk. äro mina och att jag icke är högmodig, då jag påstår det. En ringa sak; men hvem upplöser missförståndet.»

litet' är känslopråL flärd, tomt glitter, och att det gifwes en poesi, som kan wara I d é e n s, utan att derföre mindre wara N a t u r e n s.»[1]

*

Rydqvist berörde i sin recension också ett annat mycket karakteristiskt drag i den andra diktsamlingen, dess nationella ton.

Det hörde med till Runebergs konstprogram, att poesien borde vara nationell. Ett tydligt klander ligger i Medeaavhandlingens ord 1830 om romarnas konst och särskilt deras tragedi: att den »varken framspirat ur folkets medfödda lynne och inhemska religion eller upptagit därmed överensstämmande stoff till behandling».[2] Jag har i inledningskapitlet erinrat om hur starkt ropet på »nationlighet» i diktningen var under senromantiken. Samma anmärkning för bristande nationalkaraktär, som Argus, Järta, Dahlgren och andra riktat mot större delen av de kämpande skolornas produktion, riktar Runeberg 1832 mot Sveriges poesi i dess helhet.

»Allt sedan den nordiska halföns hjelteperiod med dess vikingsfärder, strider och egna storartade religion, tyckes Sverige saknat en sjelfständig, ur dess bebyggares och dess naturs innersta väsende

[1] Swenska Litteratur-Föreningens Tidning 1834, spalt 6. (Hela recensionen är återgiven av E. Lagus, i: FoU 9, s. 45 ff.) Även Atterboms artikel Om Runebergs Dikter i Swenska Litteratur-Föreningens Tidning $^{28}/_{2}$ 1838 behandlar honom enligt en liknande problemställning; delvis är artikeln återgiven i Strömborg, a. a. 4: 1, s. 121 ff. Se ock en artikel Något om Runeberg och Almqvist, Helsingfors' Morgonblad, 1840, nr 50 och 51; behandlad av Strömborg, a. a. 4: 1, s. 211, 212; av W. Söderhjelm tillskriven R. I. Holsti (uppsatsen Almqvist och Finland, Samlaren 1922, s. 99).

[2] »[— — —] quae non ex genuina populi hujusce natura et religione domestica effloruit, nec tractandi materiam iisdem convenientem complexa est.» Specimen 1830, s. 1; översättning i J. J. W. Lagus, Strödda blad 4, s. 15. Denna synpunkt på den romerska litteraturen var naturligtvis långt ifrån ny, men det är dock symptomatiskt, att Runeberg upptog den.

framsprungen poesie. Redan de från en ganska aflägsen tid härstammande Svenska folkvisorne, i hvilka man, om någorstädes, borde kunna upptäcka en egendomlig anda, äro så matta, färglösa och obetecknade, att icke ett enda land med oberoende cultur producerat något med dem i svaghet jämförligt.» — — — »Med Gustaf den tredje fick vitterheten ett friskare lif och en högre potentiering. Icke dock så, som skulle han framlockat ur nationens hjerta en egen och karakteristisk poesie; tvertom befästade Han det utländska på Sveriges skaldesinne kastade oket.»

Den nya skolans män kritiserar Runeberg som vi sett för att de upptagit en tallös mängd versformer ur alla nationers diktning, med förbiseende av att versslaget dock »har sin i språkets, i ämnets, i nationens individuella utbildning grundade nödvändighet».[1]

Det är klart, att sådana synpunkter förutsätta en vilja hos Runeberg att själv skapa en poesi, som kan kallas framsprungen ur det finska folkets och den finska naturens innersta väsende. Vi stå inför ett av verksamhetsfälten för hans varma patriotism.

Att närmare gå in på Runebergs medverkan i den fosterländska väckelsen ligger utom ramen för denna undersökning. Werner Söderhjelm har som bekant ägnat ett särskilt verk åt denna väckelses förelöpare och viktigaste förutsättning, åboromantiken.[2] Han har visat, hur stark och viktig den patriotiska tradition var, som ledde från Porthan och hans lärjungeskara till det nyromantiska Aurasällskapet och därifrån till den krets av unga akademiker i Helsingfors, från vilken den nationella upprycknigen främst skulle utgå. — Vad speciellt Runeberg beträffar, hade ju få författare gjort så djupt intryck på honom som porthanlärjungen Franzén. I en annan porthanlärjunges, ärkebiskop Jacob Tengströms, hem hade han under ett betydelsefullt år av sitt liv umgåtts

[1] HM 24 och 31 aug. 1832; Saml. arb. 6, s. 89, 90, 99.

[2] Söderhjelm, Åboromantiken, 1915. Se vidare densamme, JLR 1, särsk. s. 44 ff. Mot termen åboromantiken opponerar sig med en viss rätt S. Rinman: »den nationella klassicism, som något oegentligt går under namn av Åboromantiken» (Rinman, Runebergs kristendom, Sv. Dagbl. $^{12}/_{6}$ 1932).

som barn i huset. Runebergs lärofader och entusiastiske förespråkare vid universitetet i Helsingfors, professor Linsén, var en av Aurasällskapets stiftare och utgivare av de båda tidskrifterna Aura och Mnemosyne. Genom släktskap och vänskap var skalden vidare förbunden med Johan Jakob Tengström, vars berömda uppsats i Aura 1817 och 1818: »Om några Hinder för Finlands litteratur och kultur», utgjorde en klar och framsynt sammanfattning av de olika grenarna i det kulturarbete, som förestod.[1] Runebergs medverkan i den nationella nydaningen var sålunda redan genom hans miljö nästan given.

Johan Jakob Tengström yrkade bland annat på ökad kunskap om det egna landets forna öden och nuvarande tillstånd, på ökad användning av det finska språket och på utgivande av en finsk ordbok och grammatik. Klyftan mellan bildade och obildade borde minskas, skolorna måste reformeras och utökas, likgiltigheten hos ämbetsmannaklassen för den vetenskapliga bildningen måste motverkas. Tengström fordrade vidare, »att Finska nationaliteten, som, att sluta af utlänningars omdömmen om egenheterna i vårt lynne, äfven bland de civiliserade stånden, åtminstone till en del, bibehållit sig, genom en inhemsk Litteratur underhålles och förädlas.»[2]

Förkämparna för detta program hade att strida mot mycken håglöshet och slentrian. Det fanns, som jag redan förut haft anledning att påpeka, mycken olustig tröghet i universitetslärarkretsar och mycken råhet hos en stor del av studenterna, både på 1820-talet i Åbo och under den första

[1] Aura, Första Häftet, s. 67—90; Andra Häftet, s. 93—129; uppsatsen refereras av Söderhjelm i Åboromantiken, s. 153 ff. och i JLR 1, s. 47, 48. Söderhjelm påvisar dock, att uppsatsen ej egentligen bjuder på några nya, egna idéer utan huvudsakligen vilar på tankegångar från Herder, Porthan och de svenska romantikerna.

[2] Aura, Andra Häftet, s. 125, 126 (T. avser härvidlag inte enbart skönlitteraturen). — I en artikel Om Finsk Nationalitet, Mnemosyne 1819, s. 237 ff., framhåller också Linsén, hur viktigt det är, både hos individen och nationen, att inte lynnets och karaktärens egenheter utplånas och bortnötas. Uppsatsen citeras delvis av Söderhjelm, Åboromantiken, s. 163—165.

tiden i Helsingfors. Spänningen var också stor mellan den energiska klick, till vilken Runeberg hörde, och konsistoriets maktägande flertal.[1]

Runeberg gick genast med i Finska litteratursällskapet, som började sin verksamhet i mars 1831. Det betyder ingenting, att varken prospektet till Helsingfors' Morgonblad, som utsändes på hösten detta år, eller tidningens första nummer innehöll någon finskt patriotisk programförklaring. Detta berodde säkerligen på att det politiska läget just då var oerhört spänt. När utgivningstillstånd begärdes, var polska upproret ännu ej kuvat, och den ryska överhetens misstänksamhet var ytterligt besvärande. Tidningen kan i alla fall sägas vara ett organ för de fosterländska strävandena. En rad av Lördagssällskapets och Finska litteratursällskapets medlemmar lämnade bidrag till den.

Redan i Morgonbladets första årgång tog Runeberg in en mängd artiklar om Finlands historia och allmogekultur. Den ofta beklagade okunnigheten hos de bildade kretsarna om de breda folklagrens villkor och karaktär bidrog han också själv att råda bot på genom den mästerliga uppsatsen Några ord om nejderna, folklynnet och lefnadssättet i Saarijärvi Socken.[2] Han noterade med glädje försöken att upphjälpa den vetgiriga finska allmogens låga bildning.[3] Han ivrade för lindrande av den materiella nöden och utgav sin andra diktsamling helt till förmån för de av hunger hemsökta i Vasa, Uleåborgs och Kuopio län.[4] Men för skalden Runeberg var

[1] Se ovan s. 69. Jfr Cygnæus, Saml. arb. 4, s. 137—139; Helanen, Pohjalainen osakunta 1, s. 211 ff.; Rein, Johan Vilhelm Snellman 1, s. 74—77, 102; Strömborg, a. a. 1, s. 243; Söderhjelm, JLR 1, s. 149—159; Topelius, Saml. skr. 23, s. 180, 181. Jfr ock brev från Ahlstubbe till Cygnæus $^{11}/_{5}$ 1835, tryckt av E. Nervander i FT 25, 1888, s. 203 ff., samt från Carl Ehrström till Carl Cedervaller $^{12}/_{4}$ 1835, otryckt (orig. i Finlands statsarkiv).

[2] HM $^{6}/_{7}$, $^{13}/_{7}$, $^{16}/_{7}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 3 ff.

[3] Se t. ex. artikeln Allehanda, HM $^{6}/_{4}$ 1832; cit. av Söderhjelm, JLR 1, s. 165, 166.

[4] Subskriptionsinbjudan i HM $^{1}/_{2}$ 1833; Strömborg, a. a. 1, s. 248, 249.

dock uppgiften framför allt att själv skapa nationel dikt.[1]

Det fanns i Finland en medveten väntan på mannen som skulle göra't. I första numret av Åbo Morgonblad (1821) hade Arwidsson skrivit: »Det kan icke fördöljas, om man ock alldrig så gerna ville och önskade det, att vår bildning är helt och hållet Svensk. Intill dess vi således, genom nationens alfvarliga och kraftfulla bemödanden och ett eminent snilles uppträdande, förmå att skapa oss en inhemsk konst, måste vår aesthetiska riktning alltid bero af våra grannars.»[2] Om också Arwidsson härvidlag tänkte sig en finskspråkig skald, så fanns dock samma väntan på en Finlands sångare hos personer, som ej hade Arwidssons radikala inställning i språkfrågan. Fredrik Cygnæus profeterade i ett brev till sin far 1827, att Runeberg skulle komma att göra »utmärkt heder åt vårt land, som i literatur är nästan så fattigt och eländigt som i allt annat».[3] Den 2 april 1831 publicerades i Helsingfors Tidningar en dikt »Till R. . .g», som visar, att somliga genast efter Runebergs debut hade klart för sig, att han var den väntade:

[1] Såsom en parallell kan i förbigående nämnas G. A. Brakels försök att framställa ett finskt ämne i ett drama. B. var kommissarie i Sveriges riksbank men född i Finland. År 1826 hade han utgivit och fått uppförd en tragedi på alexandriner med fornnordiskt ämne, Oden i Svithiod. Företalet är entusiastiskt götiskt. Tre år senare utgav han Wäinämöinen. Lyriskt försök i tre akter. Han ville här framställa den finska hedendomens förnämsta gudagestalt liksom förut den svenska och säger sig ha hämtat så många idéer som möjligt ur finska sånger. I Åbo Tidningar 1830, nr 11—18, hade Reinhold von Becker åtskilliga anmärkningar att göra mot Brakels uppfattning av den finska mytologien och skaldekonsten. Författaren försvarar sig i Åbo Underrättelser 1830, nr 77 och 79, och påpekar anspråkslöst, att hans verk ju är det »första försöket att på finska jorden dramatiskt uppställa ett finskt ämne». Har han misslyckats, så skall han vara den första att glädjas åt om något finskt snille gör om försöket och »förenande finare kretsars fordringar med råämnets ursprungliga halt, icke stöper de mythologiska bilderna i någon grekisk eller göthisk form, och derigenom reducerar till en imitation, som aldrig torde lyckas, det som i sig sjelft är original.»

[2] Åbo Morgonblad 1821, s. 5.

[3] Nervander, Minne af Fredr. Cygnæus, 1892, s. 65 ff.; Söderhjelm, L. R. 1, s. 287.

»Vår är sångarn; blott för oss han bjuder
lyran klinga; blott för Suomi ljuder
diktens ton: så blott för Hellas land
fordom lyran klang från Alphei strand.»[1]

Detta är ju att nästan ängsligt hävda den nationella äganderätten till den nya skalden.

I Runebergs egen diktning hade till en början de fosterländska ämnena varit rätt litet framträdande. En sida av fosterlandskärleken, krigarens heroism, hade han ju tidigt nog givit sin hyllning: i episoden om den tappre Johannes i Elgjagten[2], i Färd från Åbo med dess apostrofering av Ramsay och i idyllepigrammet Till en bondes koja kom en krigsman.[3] Vad vi nu tänka på är dock något annat, nämligen strävan att få fram folkkaraktären. I Bonden Pavo, ett av den första diktsamlingens sist diktade och märkligaste stycken, har Runeberg kanske inte, som forskningen hittills mestadels tagit för givet, framlagt sin uppfattning om den typiske finske bonden. Nyligen har E. Lindbäck genom flera uttalanden från Runebergs omgivning visat, att man där hade en vaken blick för att det hos den finska allmogen i rikt mått fanns karaktärsegenskaper, som voro gubben Pavos rakt motsatta: lojhet, benägenhet att leva blott för stunden, svaghet för dryckenskap. Lindbäck har i stället satt dikten i samband med det energiska arbete för Finlands uppodling och folkets lyftning, som bedrevs av Finska hushållningssällskapet, icke minst av dess bemärkte ledamot

[1] Cit. efter Strömborg, a. a. 1, s. 139. För diskussionen om vem som kan vara författaren till denna dikt redogör Hirn, Runebergskulten, s. 16, 17, 427, 428.

[2] Andra sången av Elgskyttarne, Saml. arb. 2, s. 45—47.

[3] Påpekat av Castrén i uppsatsen »'Molnets broder' och de serviska folksångerna» (Festskrift tillägnad Yrjö Hirn, 1930, s. 71—73); C. drar också fram den av Runeberg ej publicerade dikten Modrens ord (Efterl. skr. 1, s. 18).

ärkebiskop Tengström.[1] Men avsåg skalden här ej att teckna den genomsnittlige finske bonden, så var dock Pavo en representant för den finske bonden, då han var som bäst.

Snart kommo fosterlandskänslan och de finska ämnena att spela en alltmer framträdande roll i Runebergs diktning. Under senare halvåret 1830, strax efter disputationen på den avhandling, där han beklagar, att romarnas litteratur inte framsprungit ur folkets medfödda lynne, finna vi honom sysselsatt med omarbetningen av Elgjagten.[2] Vilken omsorg nedlägger han inte här på att ge en levande och i alla detaljer trogen bild av det finska folkets karaktär och liv! Hösten 1831 författar han så Grafven i Perrho. Ingen kunde tvivla på vem dess sångmö är, även om Runeberg inte anropade henne med klara ord: »Höga Sångmö, Finlands dotter, svara»! Under den närmaste tiden följa andra folklivsbilder: tjänsteflickan, som längtande spinner i pärtans sken, — bondgossen, som går och hugger, matt av barkbrödskosten, — roddaren, som, när kvällen mörknar, styr över det stilla träsket till sin flicka. Och fastän skalden i dikten Zigenaren berättar om ett främmande inslag i folklivet, så skildrar han dock ett bland de finskaste av alla finska landskap, Kangasalas vida berömda ås.[3] Runeberg utmärker dessa dikter genom att sätta dem bredvid varandra och placera dem i början av andra diktsamlingen.

Detta var nationella ämnen; man kan också tala om en nationell stil. När Runeberg tadlade den nya skolan för att den ogenerat brukade utländska versformer, var han naturligtvis medveten om att det hade han själv gjort. Hans första

[1] Lindbäck, Legenden om bonden Pavo, Samlaren 1938. Om, såsom författaren vill göra troligt, pietistledaren Paavo Ruotsalainen varit av betydelse för diktens konception, är en svårlöst fråga, som jag här ej behöver taga ställning till.

[2] Strömborg, a. a. 1, s. 184, 185.

[3] Tjensteflickan (publ. i HM $^{9}/_{1}$), Bondgossen ($^{14}/_{5}$), Roddaren ($^{13}/_{4}$ 1832); Zigenaren (tryckt först i Dikter 2, 1833). Såväl Estlander (i: Runeberg, Saml. arb. 8, s. 157) som Söderhjelm (JLR 1, s. 191) göra det såvitt jag vet ostyrkta antagandet, att Zigenaren författades samtidigt som Grafven i Perrho.

diktsamling hade stått med ottave rime, regelrätta alcaiska, sapfiska och asclepiadeiska strofformer och egna variationer på dessa samt blankvers. Övriga ungdomsdikter uppvisa dessutom alexandriner, jambisk trimeter och elegiska distika. Den sortens efterbildning har plötsligen alldeles upphört från och med andra dikthäftet. Runeberg älskar nu helt enkla och lugna versmått, så litet uppseendeväckande som möjligt, bland dem den finska runometern; inte så få stycken i Idyll och epigram-gruppen äro skrivna i den sistnämnda formen.[1]

Med sådana versmått och med de nationella ämnena följde också en förändring i själva tonen. Rydqvist hade säkert rätt, då han i recensionen av Runebergs Dikter, andra häftet, ville konstatera hos skalden »liksom ett bemödande, att arbeta sig u r den Serbiska och arbeta sig i n i den Finska folkwis-tonen».[2] Bemödandet var fullt medvetet.

[1] D. v. s. orimmade fyrtaktiga trokéer; så De Fångna, Flickans årstider, Flyg ej unnan, Den försmådda, Blomsterhandlaren, Fjärilposten, Tre och tre, Sippan, Mötet.

[2] Omdömet gäller närmast Grafven i Perrho och Zigenaren. Swenska Litteratur-Föreningens Tidning $^{1}/_{1}$ 1834, spalt 4. Jfr Söderhjelm, JLR 1, s. 251.

Sjunde kapitlet

DIKTARE, SOM RUNEBERG BEUNDRADE

En undersökning av Runebergs »förebilder» ingår icke i planen för denna avhandling. Men kapitlet om Runebergs poetiska ideal skulle vara ofullständigt, om det inte kompletterades med en kort översikt över de diktare — utom »de gamle» och folksångarna — som i ett eller annat avseende representerade dessa ideal. En översikt m. a. o. över de skalder och författare, som Runeberg högst beundrat och älskat. Det är klart, att dessa i många fall också inverkat på hans diktning.

När jag nu går att nämna dessa diktare, är jag väl medveten om att jag huvudsakligen blott upprepar, vad som på spridda ställen sagts av Runebergsbiograferna och andra forskare. — Jag lämnar sådana författare ur räkningen, som Runeberg har attraherats utav blott i sin tidigare ungdom, innan hans litterära smak stadgats. Inte heller medtar jag naturligtvis sådana, som han gjort bekantskap med först efter den tid, som avhandlingen gäller: helsingforstiden.

Runeberg hade en kräsen och konsekvent men ändå på sätt och vis rymlig litterär smak. Han uppskattade varmt diktare av mycket olika väsen, men föremålen för hans beundran äga dock vissa gemensamma drag, som det inte är svårt att upptäcka.

Av de svenska skalderna var det inte många, som funno nåd för Runebergs ögon. Från sin hårda kritik undantog

han 1832 framför allt tre, och dem älskade och ärade han: Bellman, Anna Maria Lenngren och Franzén.

Det var fullt följdriktigt, att Runeberg, som i diktningen krävde åskådlighet, objektiv gestaltningskonst, och naturlighet, ursprunglighet, naivitet, skulle skatta Bellman högt och prisa honom som ett oefterhärmligt geni.[1]

Bellmans popularitet i Sverige var, som jag i inledningskapitlet erinrat om, enorm, och de årliga festerna till hans ära hade utvecklat sig till verkliga folkfester.[2] Emellertid tyckte en och annan, att det blev för mycket av det goda. En insändare i Correspondenten den 29 augusti 1832 erkände pliktskyldigast Bellmans anakreontiska snille men ansåg, att han upphöjdes på bekostnad av andra skalder, och beklagade de moraliska verkningarna av hans poesi. På Bellmans egen tid gingo hans sånger »hand i hand med den bränneri-idkande regeringens interesse. Han adlade fylleriet; regeringen gynnade det och måste således äfwen gynna den sångare, som war ett så owärderligt, kanske sjelf medwetlöst redskap i dess egennyttiga händer.» Nu äro, fortsätter insändaren, förhållandena annorlunda. Allmänna opinionen kräver regeringsingripande mot det överhandtagande fylleriet. »Men wi lefwa i kontradiktionernes tidehwarf och böra derföre ej förundra oss, att se samma regering med lika wärma omfatta nykterhetsföreningarne och Bellmanomanien, d. w. s. på engång söka motwerka och upphöja samma last.»[3]

[1] Saml. arb. 6, s. 45 och 57.

[2] Jfr Correspondenten $^{2}/_{8}$ 1832, spalt 1022 och 1023.

[3] Artikeln avtrycktes i Journalen $^{3}/_{9}$ 1832 och framkallade en ytterst kraftig gensaga (av J. P. Theorell) i Stockholms Dagligt Allehanda $^{13}/_{9}$. Theorell ansåg f. ö., att Bellmans källarliv »bestod i att stundom i en wrå, wid en bouteille swagdricka och en pipa, betrakta hwimlet och uppsnappa originalerna till sina 'tre studenter' och dylika figurer»; på liknande sätt var det med kroglivet: »Med Mowitz och Mollberg och Ulla hade han wäl aldrig wäxlat ett ord». En redaktionell artikel i Journalen $^{29}/_{10}$—$^{3}/_{11}$ uppvisade bristande logik i Dagligt Allehandas Bellmans-försvar och intog en förmedlande hållning.

Det är inte osannolikt, att Runeberg, som ju tycks ha följt med Correspondenten, hade denna underliga inlaga i tankarna, när han ironiskt lät Nordens kraft gå in i nykterhetsföreningen[1], och när han kände sig böra så starkt betona, att det krävdes g u d o m l i g ingivelse för att skapa så rena konstverk som Bellmans.[2] — Frågan, om de bellmanska sångerna borde anses skadliga för moralen, togs för övrigt 1834 upp till diskussion i Runebergs egen studentavdelning, och man behöver inte tveka om Runebergs svar på frågan.[3]

Något tydligt iögonenfallande inflytande på Runebergs diktning ha Bellmans sånger inte utövat. Redan som skolpojke kunde han visserligen Fredmans epistlar utantill och sjöng dem med liv och lust[4], och som student skrev han verkliga Bellmans-imitationer, stojande, naturalistiska och tämligen grova.[5] Men sådana efterbildningar blev det snart slut på. I fortsättningen är det blott en och annan glimt, som erinrar om den gustavianske skalden. I Sommar-natten, med dess målande skildring av en pastoralt-erotisk roddbåtsfärd, tycker man sig känna igen både Bellmans naturbetagenhet och något av hans sångbara rytm, impressionistiska teknik och förkärlek för staffage-figurer:

»Ren bland löfven blickar torpet fram,
Skynden, fläktar, fören dit vår stam!
Ser du gubben, goda Nana,
Ren i dörrn vår kosa spana,
Ser du flickan, hur den täcka
Vinkar der?
Med sin smultronkorg i handen» etc.[6]

[1] HM $^{9}/_{11}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 150.

[2] HM $^{5}{}_{2}$ 1833; Efterl. skr. 1, s. 304.

[3] Aspelin, Lars Stenbäck, s. 128. Till en ung poet, som gjorde bra saker i den komiska genren men inte var nöjd med denna, yttrade Runeberg 1846, att Bellmans sånger »hysa mycken, mycken moral». Strömborg, a. a. 4: 2, s. 385.

[4] Strömborg, a. a. 1, s. 39.

[5] Scholan och Grafölds-tilredningen, Saml. skr. 2, s. 15 och 35.

[6] Saml. skr. 1, s. 35, 36; Bellmans-inflytandet påpekat i Castréns kommentar, a. a. 10, s. 78, 79.

I ett par strofer av Vår-morgonen ha vi, fastän rokokonajader o. d. saknas, samma förvårsfriska natur — med vindfläktar och vågor, ljud och rörelse, späd brodd och livliga djur — som i Fjäriln vingad syns på Haga:

»Fri och yster dansar vågen
Mellan trädens dunkla stammar;
Ikorn skyndar, glad i hågen,
Till sin mossbetäckta kammar;
Och der långt, i djupa skogen,
Kuttrar dufvan öm och trogen.

Vaggad blidt af morgonfläkten
Grönskar nu på åkern sådden;
Och i hvita vinterdrägten
Springer haren öfver brodden.
Gömd bland buskar under granen
Spänner Jägarn sakta hanen.»[1]

Också Elgskyttarnes rusiga och stimmande ryska gårdfarihandlande äro väl sedda med något av Bellmans konstnärsblick. Och fråga är, om inte den sjuttonåriga Hanna, när hon sitter frisk och röd vid vävstolen, med osnörd barm, som »lyftes af andedrägten i vågor», och när hon stryker den svettiga locken ur pannan, har den svårbeskrivbara blandning av grace och animal livskraft, som ger en rätt att låta tanken göra en avstickare till Ulla Winblad trots alla stora olikheter dem emellan.[2] — En syster till den svala, som »flög långt in i saln» en solig söndagsförmiddag, när Ulla av Mollberg var bjuden till Första torpet, gör ibland sitt pilsnabba skär in i den finländska prästgårdens kammare, bävar ett ögonblick och flyger ut genom den sommaröppna dörren.[3]

En gestaltskapande konstnär var också Anna Maria Lenngren. Det var genom en hyllningsartikel åt henne Runeberg i början av sitt kritiska fälttåg ville visa, att han inte bara

[1] Saml. skr. 1, s. 28, 29.
[2] Saml. arb. 3, s. 8, 9.
[3] Saml. arb. 3, s. 24.

kunde klandra utan också beundra. Han prisade i hennes stycken den säkra teckningen och den klara, bestämda tanken. Det var egenskaper som hon ägde gemensamt med sin tids bästa skalder. Däremot var hon, påpekade Runeberg, i förvånande hög grad fri från den didaktiska stelhet, som så ofta stör i den gustavianska poesien. De av hennes dikter, som ge mest av henne själv, utmärkas av »en lefvande sanning och en naivite, spelande och oskyldig, som naturens egen».[1] Detta var väl nästan det bästa, som Runeberg kunde säga om en skald.

Fosforisterna hade ju, som det visat sig, då fru Lenngrens Skalde-Försök år 1819 utgåvos i bokform, inte riktigt kunnat uppskatta hennes konst. De hade funnit den för prosaisk. Hammarsköld hade i Swensk Literatur-Tidning hävdat, att hon saknat äkta kvinnlighet, vilket visade sig i att hon var obekant med kärleken, ja t. o. m. nästan föraktade den, och att hon inte ägde »warm känsla för religionen, denna qwinnans enda, sanna Philosophi».[2] Det är med tydlig udd mot dessa omdömen, som Runeberg — utan att dock nämna Hammarskölds namn — så starkt betonar Anna Maria Lenngrens kvinnlighet: »Enkel, blygsam och i hög grad huslig, men derjemte glad, lekande och qvick, skall hon ej mindre sjelf trifts i den krets, naturen för hennes kön utstakat, än inom densamma spridt trefnad, frid och glädje. Sådan skildras hon af dem som sett henne: och hvem återfinner ej henne med samma egenskaper, och ännu närmare, ännu mer förklarad i hennes herrliga dikter.» Ja, fru Lenngren har t. o. m. något flickaktigt över sig: så »menlöst» delar hon sina fantasiskapelsers fröjder och sorger, och så menlöst agar hon, att man känner igen flickan, som än öm, än sträng leker med sina dockor.[3]

Hammarsköld hade framhållit, att det finns två slags satir. Det ena är det godhjärtat karakteriserande skämtet, som kan användas även mot dem man älskar. Det andra är

[1] HM $^{30}/_{1}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 39.

[2] Swensk Literatur-Tidning 1820, spalt 170.
HM $^{30}/_{1}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 42, 43; jfr a. a., s. 36 ff.

den skadelystna begabbelsen, som med skärande kvickhet gycklar med svagheter och uselheter. »Sådana satirer, då de äro lyckade, undgå ej att wäcka gapskratter, men de efterlemna tillika ett djupt sår i hjerttat; det är en Poesi, som lånat hämdens lans, i stället för den blomsterlindade pilen. Minst passar ett sådant wapen för Gratiernas kön — det må wändas mot menskligheten sjelf, eller mot individen.»[1] Fru Lenngren har, fortsätter Hammarsköld, satirer av det förra slaget men också av det senare, och många stå på gränsen mellan båda. — Gentemot Hammarsköld betonar Runeberg den »inre godhet, full af glädje och lefnadslust», som röjer sig i hennes verk; godheten får ökat intresse av det satiriska lynnet, och satiren försonas av godheten. Den glada festen är så att säga »en andenyckel» till skaldinnans hela produktion.[2]

Vad slutligen själva stilen beträffar, prisar Runeberg den fullkomliga harmonien mellan »iden och dess iklädnad». »Hvarje ord af henne, smyger sig till den mening, som skall uttryckas [— — —].»[3]

Runebergs karakteristik av fru Lenngrens konst stämmer i många avseenden överens med vad man ur hans egen diktning kan utläsa om hans poetiska strävanden. Likvisst är det svårt att påvisa, vad Runeberg lärt av den beundrade författarinnan. Hans verk ha oftast en lyrisk själ, som göra dem artskilda från fru Lenngrens förståndsklara stycken.[4] Förmågan att fånga de konkreta detaljerna och ernå epigrammatisk tillspetsning har han stärkt genom studiet av de antika författarna och de serbiska visorna, men ibland erinras man mycket mera om fru Lenngren.

»Fordom fick jag bannor hela dagen;
Än satt spensen vårdslöst, än satt kragen,
Än var håret fästadt opp mot regeln,
—

[1] Swensk Literatur-Tidning 1820, spalt 193—197.
[2] HM $^{30}/_{1}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 40, 41.
[3] HM $^{30}/_{1}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 43, 44.
[4] Jfr Hedvall, Runebergs poetiska stil, s. 101.

Aldrig hölls jag länge nog vid spegeln.
Nu har allt förbytt sig! »Säg, hur är dig,
Flicka, då du aldrig vill bli färdig?
Hur du städar dig! det är förskräckligt!
Har du än ej speglat dig tillräckligt?»
Är mitt arma sinne då förtrollat,
Hvem kan väl en sådan växling vållat?
Ingen, svarar tyst mitt hjerta, ingen,
Om ej ynglingen, kanske, och ringen.»[1]

Ändock är det kanske mest i skaldens senare produktion, som likheter med Anna Maria Lenngrens människoteckning kunna spåras. Sandels, som smörjer sitt kräs och skrattar med gaffeln fälld, kunde (innan han stiger till häst och diktens storhet börjar) tillhöra fru Lenngrens persongalleri. Och den skald, som karakteriserar Klingspor genom de få orden »med två hakor och ett öga och af hjerta knappt en hälft»[2], har onekligen tillägnat sig något av den snabba teckning och fyndiga snärtighet, som var fru Lenngren egen.

Franzén stod givetvis Runebergs hjärta närmare än Anna Maria Lenngren. Franzén var ju Finlands och särskilt Åbos stolthet, den älsklige mästaren, som alla sågo upp till.[3] Runeberg var redan i sin tidiga ungdom hänförd över hans poesi[4]; honom tillägnade han sin första diktsamling, och Franzéns Valda dikter lågo på stolen invid hans huvudgärd ännu under den sista sjukdomstiden. En gång lär han t. o. m. med handen på dem ha sagt: »Här är mitt allt.»[5]

Likväl beundrade han inte blint allt som kom ur mästarens penna. I En blick på Sveriges nu gällande poetiska Litteratur säger han, hårt och obevekligt:

[1] Den förändrade, Saml. skr. 1, s. 276.
[2] Saml. arb. 5, s. 220.
[3] Jfr ovan s. 26 ff. och 62.
[4] Se brevet till Grot $^{21}/_{4}$ 1839; Efterl. skr. 2, s. 229. Strömborg, a. a , Supplementband, s. 263. Söderhjelm, JLR 1, s. 37.

»De lyriska stycken, Franzén sedan år 1810 skrifvit, äro nästan samfält underlägsna hans tidigare poemer, och visa icke ofta klara drag af den sublima skaldens ursprungliga originalité. Alla de ändringar åter, dem han tillåtit sig vid sina äldre sånger, äro *absolut och utan undantag* försämringar, ej sällan af den art, att en älskare af det sköna icke utan smärta och djup rörelse kan se dem. Hans stora poemer i berättande stil äro till sin inre uppfattning förfelade och hafva icke kunnat göras poetiska med all den beundransvärda konst och lätthet, som i dem äro synbara.»[1]

Den breda vardagsrealism, som Franzén i Scottbeundrandets tidevarv lagt sig till med, och som särskilt kommer fram i hans historiska epos Svante Sture, den hör således enligt Runebergs åsikt inte alls till Franzéns gebiet. Vad han beundrade hos denne var något helt annat: den genomskinliga klarheten, den lyriska innerligheten. Då han i kritiken av Sverges anor ville visa motpolen till den kalla retoriken och det ologiska bildprålet, anförde han en strof ur Franzéns Den gamle knekten:

»Det syntes på hans vissna kind
en banad väg för tåren,
och kulen fläktade en vind
de glesa silfverhåren.»

Hur åskådad och enkel är icke denna tavla, utropar Runeberg, »och huru innerligt griper den ändå icke sinnet! Jag ville se ett försök att i den upptäcka och bevisa någon oredighet, någonting, som vore för mycket eller för litet, med ett ord, något vilkorligt och följaktligen icke i sitt innersta väsende sant och träffadt. Men så diktar *naturen*, och hvar fins en *konst*, som mäktar göra det samma som den?»[2]

Franzéns diktning, när den är sig själv, är således för Runeberg naturpoesi i motsats till konstdiktning.

Franzéns djupgående inverkan på Runebergs diktning är så oemotsäglig och så ofta utredd [3], att därom inte behöver

[1] Kursiveringen gjord av mig. HM $^{21}/_{12}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 62, 63.

[2] Kursiveringarna gjorda av mig. Efterl. skr. 1, s. 304, 305.

[3] Se t. ex. Estlander, Skrifter 1, s. 237, 255, 284—286 m. fl.; Söderhjelm, JLR 1, s. 216, 221, 222, 248, 273, 274, 336, 337 m. fl.; Hasselberg, Realistisk lyrik, s. 109 ff.

ordas. Däremot kan det möjligen vara skäl att stanna inför frågan, hur en så kraftfull natur som Runeberg kunnat vara så betagen i och känna denna rent av religiösa vördnad inför Franzéns som vi tycka nästan omanliga vekhet och oskuldsfullhet. I recensionen av Franzéns Skaldestycken, femte bandet, har Runeberg kan man säga själv givit ett svar på frågan. Till språkrör har han valt en åldrig man. I ett brev till redaktionen beskriver denne, hur han uppfattar den franzénska poesien. Han har alltid i sitt stilla sinne hyllat en mening, som nog skall förefalla mången besynnerlig, nämligen att av alla svenska skalder Franzén är den, som det är svårast att utgrunda och rätt lära känna. Med de flesta andra poem han läst, synes honom förhållandet vara sådant, att han antingen icke förstått dem alls eller också genast förstått dem helt och hållet, så att de sedan varken blivit honom klarare eller kärare, även om han ofta velat återvända till dem. »De Franzénska visorna deremot har jag för hvarje ny gång förstått bättre, och ju klarare mitt eget väsende utvecklat sig, ju trösterikare och lugnare mitt inre blifvit, desto djupare motsvarigheter af frid och skönhet har jag upptäckt i dem.» Det är ingen barnlek att begripa Franzén:

»Att rätt genomskåda den himmelska oskuld och renhet, som ligger så på ytan som i djupet af hans sånger, dertill fordras, jemte ett barns oförderfvade själ, en lång lefnads samlade vishet, en erfarenhet, som pröfvat äfven det bländande i lifvet, och en känsla, som *från det öfverspända och affecterade* med fördubblad kärlek *återgått till den evigt lugna, friska och glada naturen*.»[1]

Ordet »återgått» är här särskilt talande. Recensionen är visserligen formellt lagd i en annans mun, men man behöver inte tvivla på att det är Runebergs erfarenhet, som kommer i dagen. Runeberg kände sig ha genomlöpt den utvecklingsgång,

[1] Kursiveringarna gjorda av mig. HM $^{11}/_{11}$ 1836; Saml. arb. 6, s. 242, 241. Jag anser det knappast behövligt att gå in på Runebergs — f. ö. med finess gjorda — karakteristik av de dramer det recenserade bandet innehåller: »Audiensen, eller Lappskan i Kungsträdgården» och »Drottning Ingierd eller Mordet på Eljarås».

som Schiller tecknat, och ha återerövrat naiviteten. Vad frasen »det öfverspända och affecterade» syftar på, är väl inte lätt att bevisa, men nog innefattar den väl den slitningsrika tid, då Svartsjukans nätter med dess uppjagat lidelsefulla språk tillkom. »Überspannung» var för övrigt just det ord, varmed Schiller betecknade den fara, som hotade den sentimentala diktningen.[1]

*

Runebergs förhållande till Goethe är svårare att karakterisera. Den 21 december 1832, i samma nummer av Morgonbladet som innehåller slutet av polemiken mot »Sveriges nu gällande poetiska Litteratur», återger han ett utförligare entusiastiskt uttalande om Goethes poesi. Placeringen är nog inte gjord på en slump. Genom att ställa berömmet över Goethe sida vid sida med förkastelsedomen över de svenska skalderna ernår han en förträfflig reliefverkan. Han har lånat uttalandet från Polyfem 1811 [2], som i sin tur hämtat artikeln ur Friedrich Schlegels Die Griechen und Römer 1797.[3] Schlegel placerar här Goethe i sitt konsthistoriska schema som en lovande borgen för att den moderna poetiska perioden lider mot sitt slut och att en ny period skall inbryta, då inte längre det intressanta och karakteristiska utan det rent sköna åter skall bli diktningens mål och medel. »Goethes poesi är en morgonrodnad, som förebådar den äkta konstens och den rena skönhetens nya födelse.» Schlegel talar om hur oerhört mångsidig Goethe är och hur han jämförts med Shakespeare, och erkänner, att det finns vissa skäl för jämförelsen. Dock tycker han,

»att man gör Goethe ganska orätt, då man på detta sätt vill metamorfosera honom till en Tysk Shakespear. I den karakteris-

[1] Schiller, Sämtl. Werke 12, s. 239.

[2] Polyfem, Tredje samlingen, 1811, nr 31.

[3] Schlegel, Friedrich, 1794—1802. Seine prosaischen Jugendschriften herausgegeben von J. Minor, 1, s. 114 ff.

tiska poesien lär den maniererade Engländaren alltid komma att behålla företrädet. Goethes mål är det objektiva, och det sköna är den rätta måttstocken för att värdera hans förtjusande diktningar. — Hvad kan vara behagligare än den lätta glädtighet, den *lugna munterhet*[1] som herskar i hans sinnesstämning? Hvad mera hänförande än den rena bestämdheten, den lugna vekheten i hans konturer? Här är icke blott kraft, utan harmoni och jemvigt!» — — — »Han står midt emellan det intressanta och det sköna, emellan det maniererade och det objektiva. Det bör derföre icke förefalla oss besynnerligt, att hans egna individualitet uttalar sig nog högljudt i några få af hans arbeten, eller att han i flera andra metamorfoserar sig och antager fremmande maner. Dessa symptomer äro liksom qvarblifna påminnelser om den karakteristiska och individuela perioden. Och dock förstår han att, så vidt det låter sig göra, i sjelfva maneret inbringa en viss objektivitet.» — — — »Hans patetiska kraft gränsar understundom, af obändig häftighet, till det bittra och gräsliga, eller, af mildrande försvagning, till det matta. Men vanligtvis är hänförande kraft på det lyckligaste förenad med vist beräknad skoning. — Hvarest han är alldeles fri från maner, der är hans framställning att förlikna med en högre andes *lugna och glädtiga*[2] skepnad, som icke delar någon svaghet och icke störes af något lidande, utan friskt tillgriper och för evigheten formar den rena kraften. Hvarest han är helt och hållet sig sjelf, der är andan af hans intagande diktningar — förtjusande rikdom och hänförande behag.

Denne store konstnär öppnar utsigten åt en ny punkt för den estetiska bildningen. Hans verk äro omotsägligen bestyrkelser derpå, att det objektiva är möjligt, och det sköna icke ett fåfängt hopp, en tom fordran af Förnuftet.»

Runeberg yttrar nu själv i en not: »Denna lilla intressanta afhandling, som funnits intagen i Tidningen Polyfem, ger i mån af sitt utrymme en särdeles träffande karakteristik af den hängångne store skalden Goethe.» Han tillägger, att den »i flere än ett afseende uttalar Red:s åsigter».

Jag har så pass utförligt citerat denna artikel[3], emedan Runebergs förhållande till Goethe berett åtskilliga forskare

[1] Kursiveringen gjord av mig.

[2] Kursiveringen gjord av mig.

[3] Den är tidigare delvis citerad av Söderhjelm, JLR 1, s. 329.

huvudbry. Man har inte kunnat undgå att frapperas av hur väsensbefryndad Runebergs diktning förefaller med mycket av Goethes lyrik. Objektiviteten, åskådligheten, naturligheten och enkelheten äro ju så påfallande likartade hos båda. Utom vid de antikiserande hexameterdikterna Elgskyttarne och Hanna[1], som båda visa icke ringa likheter med Hermann und Dorothea, har man särskilt fäst sig vid lyriken från 1830-talets första år. Man har framhållit, hur formellt fulländad Runebergs andra diktsamling är i jämförelse med den första och hur den liksom Goethes lyrik kännetecknas av grace och yttersta koncentration. Mortensen vill förklara detta som en frukt av fördjupade Goethe-studier.[2]

Mortensens uppfattning har icke helt slagit igenom. Man har bl. a. invänt, att Runeberg icke visat någon entusiasm för Goethe; tvärtom har man hos honom trott sig märka en viss likgiltighet för den tyske skalden. Söderhjelm vill ej tillmäta Goethe-inflytande på Runeberg någon särdeles stor betydelse.[3] Till stöd för hans åsikt har andragits en, såvitt jag minns, dock hittills ej fullständigt återgiven passus i Fredrika Runebergs efterlämnade anteckningar.[4] Skaldens hustru nämner, hur förbluffad man ofta visat sig över att Runeberg så livligt beundrade »den fantastiske, af mången som halft förryckt ansedde Almqvist». Hon fortsätter:

»Att han studerade den lugne, sansade, nästan förnäme Goethe ansågs deremot som gifvet och tycks ännu vara trodt, emedan

[1] Se bl. a. Häggqvist, Runebergs »Hanna» och Goethe, FT 123 (1937), s. 304 ff.

[2] Mortensen, Till Runebergs förebilder, Samlaren 1904, s. 84 ff. Även Wrangel anser Goethes inverkan på Runeberg viktig, ehuru han ej formulerar sina åsikter så skarpt som Mortensen; Runeberg och Tegnér, s. 6—12. Hasselberg talar om Runebergs »store lärare Goethe», Realistisk lyrik, s. 51. Jfr Berg, Runebergs Idyll och epigram och J. E. Rydqvist, HLHS 14, s. 24, 25.

[3] Söderhjelm, JLR 1, s. 170, 182, 245, 252, 329, 330; jfr Hultins anmälan av Mortensens Från Aftonbladet till Röda rummet, i: FT 59 (1905), s. 182, 183; och Söderhjelm, Nya svenska studier öfver Runeberg, Euterpe 1905, s. 341.

[4] Den är kort refererad av Söderhjelm, JLR 2, s. 23.

man ofta nog ser sådant anfördt. Att Runeberg alldrig *studerade* Goethe tror jag mig tryggt våga påstå, ja, att han icke läst på långt när alla dennes verk.» [I originalet såsom marginalanteckning: »Bland dem skattade han högst Herman och Dorothea, tror jag mig kunna, utan att misstaga mig, säga. Med Ephigenia hörde jag honom yttra sig icke vara tillfredsställd. Detta var längesen och hans skäl dertill minnes jag ej mera.»] »Han läste visserligen åtskilliga af dem, när de just råkade falla honom i händerne, men detta temmeligen tillfälligtvis, och jag tror mig med temmelig visshet kunna försäkra, att han, sedan flyttningen till Borgå, af Goethe icke läst annat än en gång tillfälligtvis Werther och kanske Wilhelm Meister. Jag minns ock att jag någång föreslog att man ju pliktskyldigast borde köpa Goethes verk, och *nu ändå en gång återläsa dem*[1], men fann hos Rbg visst intet intresse för saken, hvarföre sådant ej heller blef verkställdt.»

Vi ha dock nyss sett, att Runeberg år 1832 — således just vid den tid, då överensstämmelserna mellan hans lyrik och Goethes äro mest påfallande — yttrar sig betydligt mera uppskattande om den tyska klassicismens störste skald. Det är ej en allmän, intetsägande högaktningsfullhet han uttalar, utan Goethe prisas för sin »inre friskhet» och framhålles som en föregångsman för den riktning mot objektiv poesi, till vilken vi sett att Runeberg med liv och själ bekände sig. I den förut återgivna dödsrunan med dess tal om att Goethes objektiva lynne upphjälpt hans vacklande hälsa, vill man ju till och med utläsa något av en omedveten identifiering.[2]

Hur skall man då förklara, att Runeberg senare i viss mån drog sig undan Goethe? Åboklassikerna tyckas som förut nämnts[3] ha tagit mera fasta på den f o l k l i g a klassicismen i Hermann und Dorothea än på den f ö r f i n a d e humanismen i Iphigenia, och Runeberg delade, som vi nyss hört, samma värdering. Men till och med i Goethes folkliga epos finns väl något av ett drag, som ju eljest ofta framträder

[1] Kursiveringen gjord av mig.

[2] I HM $^{30}/_{12}$ 1833 står en översättning också av A. W. Schlegels Goethekarakteristik i Ueber dramatische Kunst und Litteratur 2, s. 344 ff.; här behandlas Goethe blott i egenskap av dramatiker. — I HM $^{14}/_{8}$ 1835 och $^{27}/_{2}$ 1837 ingå reflexioner av Goethe.

[3] Se ovan s. 65.

i hans konst: den författarens upphöjdhet över sitt ämne, som ger intryck av förnämitet och ibland av kyla. Runeberg tycks inte riktigt ha kunnat förlika sig med detta drag. I en reflexion, som publicerades i Borgå Tidning $^{22}/_{1}$ 1840, säger han:

»Gud är icke blott den öfvermäktigaste danare utan äfven den kärleksfullaste. Skulle han skapa blott genom makt och icke genom kärlekens makt, så skulle intet skapadt vara varmt i sitt hjerta. Det gör värman, det innersta lifvet i gestalterna, att Gud med sin heliga, varma kärlek lefver i dem. (Reflexion med anledning af en stor författares förnäma sätt att dana.)»

Att denne store författare var Goethe sägs rakt på sak i manuskriptet.[1] F ö r n ä m var intet berömmande ord i Runebergs mun. Kanske får man anta, att den synpunkt på Goethe, som ligger häri, rätt tidigt gjorde sig gällande hos Runeberg.

Mortensen synes emellertid ha träffat mitt i prick, då han säger, att det givetvis fanns sidor hos Goethe, som inte tilltalade Runeberg, men att det kanske framför allt var likheterna, som stötte honom tillbaka.[2] Runeberg var ju ytterst mån om sin självständighet, och vi veta, hur häftigt han reagerade, när det ordades om påverkan eller imitation. Nu hade en svensk tidning, Nya Argus, den 31 oktober 1832[3] kallat Elgskyttarne »en imitation efter *Hermann och Dorothea* af *Goethe* eller *Luise* af *Voss*». Två månader senare instämde tidningen Heimdall i detta omdöme och tillade: »Ingen, som läst de Tyska dikterna, kan undgå att göra samma

[1] Detta är återgivet (med tryckfel: domare i st. för danare) i Efterl. skr. 1, s. 254.

[2] Mortensen, Till Runebergs förebilder, Samlaren 1904, s. 87. I likhet med Söderhjelm (JLR 1, s. 330) är jag böjd för att tro, att det svårbegripliga yttrande om Goethe, som Runeberg 1848 skall ha fällt till Grot (Strömborg, a. a. 4: 2, s. 72): »Hos Goethe äro gestalterna fulla af lif, men hans pensel är grof; alla hans taflor tillhöra den flamländska skolans art», syftar på något enskilt verk.

[3] Ej 1833 som det (på grund av tryckfel) uppges i Strömborg, a. a. 1, s. 355.

anmärkning.»[1] Och slutligen skrev Atterbom i Swenska Litteratur-Föreningens Tidning $^{19}/_{6}$ 1833, att Runeberg »fattat och ärofullt utfört» den tanken »att lemna en nordisk motbild till hwad Tyskarne äga i sin Luise, eller i sin Hermann und Dorothea». På sin ålderdom har Runeberg som bekant i ett offentligt tillkännagivande förnekat, att han läst Voss, och yppat, att han med flit avhållit sig därifrån, just emedan man uppgivit, att han imiterat denne.[2] Beträffande Goethe kunde han naturligtvis inte ge en sådan dementi, men det är inte orimligt, att recensenternas ord gjort honom mera på sin vakt mot denne och mera kritisk. Hans gode vän Lille berättar ju, att Runeberg var så rädd om att bevara sin skaldegenius i dess ursprunglighet, att han »enligt egen bekännelse med flit afhöll sig från att läsa för mycket af andras poësie med möjlig våda förlora ngt af sin originalitet».[3] En sådan fara har, om den existerat, knappast från något håll kunnat vara större än från Goethes.

»Bland de i molnen svävande nyromantikerna blev Uhland [för Runeberg] den käraste, emedan han var den sannaste», vittnar Topelius.[4] Klarheten, den plastiska åskådligheten, enkelheten och den rena versen hos Uhland ha tydligen vunnit Runebergs stora uppskattning.[5] Från Borgå-tiden berättas det, att han gärna läste och utlade Uhlands ballader i sitt hem och för sina gäster.[6] Redan i ungdomsdikten Barden finns det emellertid reminiscenser från Uhland[7], och i Hel-

[1] Heimdall $^{31}/_{12}$ 1832, s. 206.

[2] Mortensen, i: Samlaren 1904, s. 85, 86.

[3] B. O. Lilles anteckningar om Runeberg. Svenska litt.-sällskapets Runebergsbibliotek A 954. Jfr Runebergs ord till Topelius, cit. av Strömborg, a. a. 1, s. 228.

[4] Topelius, Saml. skr. 23, s. 264.

[5] Söderhjelm, JLR 1, s. 331, 332.

[6] Strömborg, a. a. 4: 1, s. 11 och 255.

[7] Kanske också i Det ädlas seger; Castréns kommentar i Runeberg, Saml. skr. 10, s. 35 och 200—204. Se även Söderhjelm, JLR 1, s. 389, not till s. 252.

singfors' Morgonblad publicerade Runeberg egna och andras översättningar av dennes dikter.[1] I årgången 1836 inlånade Runeberg, närmast från Swenska Litteratur-Föreningens Tidning, en artikel om »Beranger och Uhland, Frankrikes och Tysklands största nu lefvande folkskalder».[2] Den är skriven av en fransman, som inte har ord starka nog att prisa Uhlands klara och smidiga stil och ädla och välljudande språk, men som har ganska stora reservationer att göra beträffande Uhlands folklighet. Samma synpunkt går igen hos Fredrik Cygnæus, som i sin uppsats Ett och annat angående »Elgskyttarne» och »Hanna» (1837), frustande av stolthet framhäver, hur mycket Runeberg i fråga om äkta folklighet och kärlek till det undanskymda och obetydliga överträffar »Uhland et consortes», ja, k a n s k e t. o. m. en sådan skildrare av »*det lilla lifvet*» i Tyskland som Hermann und Dorotheas skald.[3]

Det levande intresset för all folkdiktning var det väl, som kom Runeberg och hans krets att uppmärksamma och beundra Friedrich Rückert och hans översättningar. Särskilt för Nervander, som i Minnessång (1832) skulle återge den hebreiska poesiens anda, bör det ha funnits en anledning att sätta sig in i Rückerts tolkningar av semitiska skalder. Finska litteratursällskapet kallade 1836 Rückert till hedersledamot, och B. O. Lille fick tydligen i uppdrag att under den utomlandsresa han gjorde detta år, överlämna kallelsebrevet och förmå den frejdade tyske språkmannen att intressera sig för det finska folkeposet och tolka det för den stora europeiska publiken.[4] I en not till ett resebrev av Lille i

[1] HM $^{22}/_{4}$ 1833 (Råden), $^{1}/_{8}$ 1836 (Sanct Georgs Riddare), $^{5}/_{8}$ 1836 (Serenaden). Insända översättningar i HM $^{11}/_{7}$ 1834 (Taillefer) och $^{10}/_{11}$ 1834 (Guldsmedens dotter).

[2] HM $^{14}/_{10}$ 1836. Swenska Litteratur-Föreningens Tidning ($^{28}/_{9}$ 1836) hade i sin tur hämtat den från La Balance. Revue Allemande et Française.

[3] Cygnæus, Saml. arb. 3, s. 172, 173, 188.

[4] Strömborg, a. a. 1, s. 297.

Helsingfors' Morgonblad kallar Runeberg Rückert »en af Tysklands största nu lefvande Skalder» och säger honom som översättare vara nästan utan like.[1] Den unge Topelius har samma år i sin dagbok antecknat, att Runeberg och Nervander anse Rückert t. o. m. för »den störste nu lefvande skald».[2]

Med sådana omdömen för ögonen anar man, att Rückerts inflytande på Runeberg inte varit så alldeles obetydligt. Anders Österling har ju också upptäckt, att Runebergs kanske allra vackraste kärleksdikt, Den enda stunden, inspirerats av ett litet poem i Rückerts Liebesfrühling, »Er ist gekommen»[3], som dock inte äger något av den runebergska diktens tragiska storhet. Jag tror, att Den enda stunden har beröringspunkter också med en annan Rückert-dikt: »Die Stunde sei gesegnet, Wo ich dir bin begegnet.»[4] Har Runeberg läst Liebesfrühling, så har han nog gärna stannat även vid t. ex. de bägge följande täcka små förälskelsepoemen ur Zwischenspiel:

»Kein Wörtchen geht verloren,
Das deinem leisen Mund entkam,
Und seys so still geboren,
Dass es sich selber kaum vernahm.
Oft zürnen meine Ohren,
Dass es durch sie den Weg nicht nahm;
Weiss nicht, zu welchen Thoren
Es ein zur Stadt des Herzen kam!»[5]

Das Verlangen sass in seiner
Glut auf meiner Lippe,
Und die Weigrung sass auf deiner
Wie auf einer Klippe.

[1] HM $^{12}/_{12}$ 1836. Jfr Snellmans uppskattande ord om Rückert; Snellman, Saml. arb. 3, s. 28, 29.

[2] Strömborg, a. a. 1, s. 367, not 148.

[3] Österling, Dagens gärning, 1926, s. 238, 239; den nämnda dikten står i Rückert, Gesammelte Gedichte 1, 4. Aufl., s. 242, 243.

[4] Rückert, a. a. 1, s. 238, 239 (Erster Strauss nr XXVI).

[5] A. a. 1, s. 291 (Zwischenspiel nr 13).

Sich hervor Verlangen wagte,
Weigerung entflohe
Lippenein, Verlangen jagte
Nach mit süsser Drohe.
Und wielang auch dem Verlangen
Weigerung sich sträubte,
Endlich musste sich gefangen
Geben die betäubte.»[1]

Har inte Runebergs lilla idyllepigram Kyssens hopp (som knappast är serbiskt i tonen) både gracen och innerligheten i det förra av dessa poem och den segervissa munterheten i det senare:

»Der jag satt i drömmar vid en källa,
Hörde jag en kyss på mina läppar
Sakta tala till en annan detta:
'Se, hon kommer, se, den blyga flickan
Kommer redan, inom några stunder
Sitter jag på hennes rosenläppar:
Och hon bär mig troget hela dagen,
Näns ej smaka på ett enda smultron,
Att ej blanda mig med smultron-saften,
Näns ej dricka ur den klara källan,
Att ej krossa mig mot glasets bräddar,
Näns ej hviska ens ett ord om kärlek,
Att ej flägta mig från rosenläppen.'»[2]

Förmågan att ge versen lyrisk koncentration och skälmskt behag har Runeberg sålunda odlat inte bara genom att studera den antika lyriken och de serbiska visorna utan också genom att läsa Goethe och goethelärjungen Rückert. Hos den senare och även hos andra samtida tyska poeter har han också funnit en med sin egen besläktad smak för det lilla formatet, för de till synes ringa ämnena och de enkla, elementära känslorna. Rückert hörde just till dem, som ville se det poetiska i vardagens små upplevelser och dess enkla, på intet sätt märkliga stämningar. I en av dikterna i Zwischenspiel har han infogat ett stycke litterär kritik och ett litte-

[1] A. a. 1, s. 296 (Zwischenspiel nr 26).
[2] Saml. skr. 1, s. 265.

rärt program, som han själv inte helt förverkligade men som Runeberg säkert helt ville skriva under. Rückert talar där om hur han vill ha och inte vill ha poeterna:

»Nicht ins Reich der Fantasien verschlagen,
Sondern von der Wirklichkeit getragen,
Nicht in alle Himmelstriche schwärmend,
Sich an vaterländ'scher Sonn' erwärmend,
Nicht in Bücherlabyrinth verirret,
Vom Geschrey der Theorie verwirret,
Setzend ihre Kunst an Hirngespinnste,
Lesender Zerstreuung zum Gewinnste,
Ueberreizte Nerven überreizend»[1] etc.

Det ligger mycket av vad som kallats Biedermeier-anda i detta program och i Liebesfrühling över huvud.[2] Likheterna mellan Runebergs 1830-talsdiktning och Biedermeier-lyriken i Tyskland beror givetvis främst på gemensamma, i tiden liggande förutsättningar, men också, som vi sett, på direkta förbindelser.

Något må sägas även om de prosaförfattare, som Runeberg mest uppskattat.

Om ingen av världslitteraturens stora berättare har han yttrat sig så reservationslöst entusiastiskt som om Cervantes. Don Quijote i Tiecks tyska översättning tycks han ha ägt redan år 1829[3], och hans hustru berättar, att han läste om denna bok gång efter annan.[4] Eftersom det ju hos Runeberg aldrig märks den minsta tendens att upprepa konventionella värderingar, kunna vi tryggt lita på att det ligger en stark upplevelse bakom orden, då han kallar verket »ett af de sannaste och ädlaste konststycken verlden äger».[5] Vad

[1] Rückert, a. a. 1, s. 317 (Zwischenspiel nr 52).

[2] En fin karakteristik av denna samling ger Wiedemann, Rückerts Liebesfrühling, Euphorion 25, 1924, särsk. s. 435—437.

[3] Strömborg, a. a. 1, s. 134.

[4] Fredrika Runebergs anteckningar.

[5] HM $^3/_3$ 1834; Saml. arb. 6, s. 185. Runebergs Don Quijote-tolkning skall senare utförligare kommenteras.

han satte mest värde på var nog inte den åskådliga situationsmålningen och den kraftfulla realistiska tekniken över huvud utan författarens själva inställning till huvudgestalten. Denne skildras ju av Cervantes som en arm, löjlig och tafatt pedant, men allteftersom berättelsen fortskrider, framlyser klarare och klarare ur skröpligheten hans rena, ädla, höga karaktär. I Runebergs Fragmenter ur en Novell från 1808 års krig, som trycktes i Helsingfors' Morgonblad 1836 och 1837, finns det en liknande hjälte, som samtidigt i flera avseenden är en föregångare till Sven Dufva. Det är den förläste ynglingen Roman.[1] Någon examenskarl är han inte; det bär »ofta af till vänster, då han bordt svänga till höger».[2] Liksom Don Quijote på riddarromanerna, så har han förtagit sig på de klassiska auktorerna, och han kan t. ex. inte stiga till häst utan att hålla en längre, citatspäckad utläggning om det romerska kavalleriets mundering; men när hans mandomsprov kommer, i form av en duell, då träder hans sanna jag i dagen:

»Herr Roman syntes *lugn, ja till och med glad*[3], om man kunde taga för ett uttryck af glädje det leende, som fäst sig kring hans läppar. Hans blick var ovanligt klar och ljus, hans själ tycktes hafva genombrutit och skingrat det lätta töcken, som eljest oftast låg i hans öga. Han höll sabeln blottad i sin hand, men nedfälld mot högra stigbögeln.»[4]

Att på dylikt sätt »förklara» verkligheten, däri såg Runeberg redan tidigt diktens uppgift[5], och ju äldre han blev, desto oftare använde han i sina dikter den kompositionsprincip, som ger Cervantes' roman mycket av dess storhet och som Ruth Hedvall beskrivit med följande ord:

»Den första delen är hållen i vardaglig ton, sysselsätter sig med yttre ting, karakteriserar vardagsskicket hos diktens före-

[1] Påpekat av Lindström, Walter Scott och den historiska romanen och novellen i Sverige, s. 268, 269.

[2] HM $^{9}/_{1}$ 1837; Efterl. skr. 1, s. 118.

[3] Kursivering av mig; jfr ovan s. 212 ff.

[4] HM $^{30}/_{9}$ 1836; Efterl. skr. 1, s. 181.

[5] Jfr nedan kap. 10.

mål. Så stiger stämningen, skildringen förtätas till situationsskildring. All den kraft och värme som i början till hälften doldes bakom alldagsorden samlar sig, och spänstigt lyfta sig dikterna till ett högre plan.» — — — »Diktaren låter hjälten i det avgörande ögonblicket framstå i vissa avseenden helt olika än han tidigare skildrat honom.»[1]

Så är Molnets broder uppbyggd, så Julqvällen, så Sandels, Trosskusken, Sven Dufva o. s. v. Sven Dufva är Runebergs och Finlands odödlige Don Quijote:

»Ett dåligt hufvud hade han, men hjertat det var godt.»

Samma humor som hos Cervantes och samma respekt gentemot de diktade gestalterna kunde Runeberg finna hos Walter Scott. Hans första bevarade omdöme om denne ingår i det otryckta artikelfragmentet från år 1831.[2] Det heter där, att »mången nu för tiden tror på en poetisk prosa och är färdig att kalla en roman af t. ex. Walter Scott eller Jean Paul poesi. Och hvarför icke? Meter är det enda som brister dessa allt annat hafva de lika och oftast bättre än de poetiska mönstren.»

Det är inte ett tillfälligt sammanträffande, när Runeberg i samma fragment betonar, att det poetiska sinnet icke kan vara egoistiskt, och att man i sann poesi kan »komma ur sin individuella begränsnings fjättrar». Han tänker säkert härvidlag på just sådana egenskaper i ett diktverk, som Scotts alstring brukade berömmas för. Rydqvist t. ex. hade framhållit dennes »sjelfförgätenhet» och fullkomliga objektivitet. »Liksom forntidens odödliga häfdatecknare, glömmer han sig helt och hållet i sitt föremål; något subjektift träffar man aldrig.»[3]

[1] Hedvall, Runebergs poetiska stil, s. 24, 25.

[2] Daterat ovan s. 80 ff. och avtryckt i bil. 1.

[3] Rydqvist, Framfarna dagars vittra idrotter i jemförelse med samtidens, s. 202, 203.

Alldeles blind för brister hos Scott var Runeberg inte. Han antydde i recensionen av Mellins Flickorna i Askersund, att Scotts verk visade svagheter i sådana partier, där det särskilt kommit an på att behandla intrigen. Blick hade Runeberg också för den historiska diktningens svårigheter att s a n t skildra gångna tider. Troligen tänkte han på vissa romaner av Scott och säkert på många arbeten av dennes efterföljare, då han i samma recension skrev:

»Man må icke för mycket vidsträckt yrka den sats, att snillet och talangen kan återskapa en försvunnen verld och liksom uppväcka de döda. Har ett tidsskick aldrig legat inom en författares synkrets, så kan han om detsamma ingen omedelbar föreställning äga, och den medelbara historiska bekantskapen med detsamma, huru bristfällig, huru ytlig är ej den, ägande blott i några stela conturer de lefvande anletsdragens gröfsta och lättast ertappade nyanser. Endast i ett tidehvarfs poesie, om tidehvarfvet ägt en sådan, kan man i främmande åldrar få dess bild mera individualiserad; men också med denna fördel på sin sida har en konstnär svårt att arbeta sig ur sin egen tids olikartade och mäktigare inflytelser, för att kunna återge det förflutnas väsende rent och ouppblandadt.»

Det passar emellertid väl in på många av Scotts skildringar ur sitt hemlands historia, då Runeberg fortsätter:

»Helt olika är förhållandet, då en aflägsen tid till sin inneboende anda i sjelfva verket icke dött, utan lefver qvar i den närvarande. Konstnärn uppammas i detta fall lika mycket, för att fatta den förflutna tiden, som den i hvilken han lefver, och forntidens traditioner erbjuda sig honom icke såsom behöfvande förklaring, utan såsom förklarande.»[1]

Det verkar, som om Runebergs tro på den historiska diktningens möjligheter med tiden skulle ha stegrats, och hans beundran för Walter Scott följde honom livet ut.[2] Den delades av hans hustru.[3] Känner man till hennes läshunger och receptivitet, behöver man inte misstänka, att hon gör

[1] HM $^{7}/_{12}$ 1832; Efterl. skr. 1, s. 307, 308. Estlander (Skrifter 1, s. 79) synes mig ur denna recension vilja utläsa för mycken kritik gentemot Scott.

[2] Se t. ex. Strömborg, a. a. 1, s. 114; 4: 1, s. 415.

[3] Jfr ovan s. 66.

sig skyldig till någon stor överdrift, då hon på sin ålderdom skriver: »Är också i hans romaner så pass hemmastadd, att jag nära på kan säga mig kunna samtliga utantill, om än ej ordagrannt.» Yttrandet visar, att Runeberg levde i en miljö, där Walter Scott kunde verka i hög grad bestämmande på de litterära idealen.

Därmed sammanhänger givetvis, att Runeberg liksom så många andra samtida författare var så livligt intresserad av lokalfärg i diktningen och krävde, att de skildrade personerna skulle vara bestämda av sin miljö, liksom de äro det i verkligheten. Omarbetningen av den halvt parodiska antikiserande jaktskildringen i Vargen till den nationella folklivsskildringen i Elgskyttarne är e t t utslag av detta Runebergs intresse för trogen miljömålning och karaktärsteckning. I Saarijärviuppsatsen söker Runeberg få fram det dådkraftiga och djärva i kustbons psyke, jämfört med inlandsbefolkningens stillsamhet och tröghet, dess vegetativa liv och dolda kraftresurser. I recensionen av G. H. Mellins berättelse Öjungfrun (1832) säger han om en där skildrad gammal f. d. sjöman, att dennes »fordna lefnadsyrke, sjön, bort verka hos honom ett helt annat sätt att tänka, vara och känna, än det han här visar».[1] Lurendrejaren (1833) är tydligen ett försök att sant teckna just en sjöbjörn och skärgårdsbo, sådan som naturen och miljön verkligen danat honom: vaken, knipslug och våghalsig.

Eftersom Runebergs intresse för att teckna kraftiga och särpräglade typer har hämtat näring i Scotts romaner, är det inte att undra på att också motivinslag från dem en och annan gång kunna spåras i hans produktion, bl. a. i Elgskyttarne och i de förut omnämnda Fragmenter ur en Novell från 1808 års krig, där t. ex. gamle godsägaren-majoren med sin entusiasm för vackra hästar och sitt synnerligen väl utvecklade ägodelssinne har en påfallande likhet med en av figurerna i Montrose.[2]

[1] HM 1/4 1833; Efterl. skr. 1, s. 311.

[2] Scotts inflytande på Runeberg har Mortensen förtjänsten av att ha uppvisat (Samlaren 1904, s. 91 ff.; Samlaren 1908, s. 156 ff.). Lindström har med goda detaljer bestyrkt och nyanserat hans tes (a. a., s. 254 ff.).

I stilen synas mig dessa fragment ha rätt mycket av Jean Pauls krystade och jargongartade men av lustiga vändningar och träffande iakttagelser fyllda svada. Det låg nära till hands att falla in i denna stil, när det gällde att skildra kuriösa original. Att Runebergs så uppskattande yttrade sig om Jean Paul, som han gjorde[1], beror väl just på att han mött många sådana i dennes populära romaner.[2]

Smaken för humor samt för kraftig realism och träffande karakteristik drog Runebergs sympatier också till Holberg.[3] Dennes komedier läste han enligt hustruns vittnesbörd »otaliga gånger»[4], och han föredrog dem ibland med stor framgång högt, »på ren danska».[5] Söderhjelm har kunnat visa Holberg-inslag i Runebergs komedi Friaren från landet (1834), liksom också i skissen Processmakaren, där Flygerman, med sitt ältande av hur överhopad han är av arbete, enligt Söderhjelms åsikt påminner om Den Stundesløse.[6]

De båda sist nämnda författarnas inflytande på Runeberg har dock naturligtvis varit av mera perifer art. En diktare återstår att nämna, som utom all fråga var Runebergs starkaste litterära upplevelse under senare hälften av 1830-talet.

*

Då Runeberg skrev sina kritiska artiklar mot den svenska litteraturen, kände han tydligen ej stort till Almqvist eller

[1] Se ovan s. 271.

[2] Liksom andra tidningsutgivare var Runeberg också glad att på lediga utrymmen kunna stoppa in tankekorn ur Jean Pauls outtömliga förråd därav. Se HM $^{30}/_{5}$, $^{3}/_{6}$, $^{6}/_{6}$, $^{2}/_{9}$ 1836; $^{3}/_{2}$, $^{17}/_{3}$ 1837. Jfr $^{31}/_{10}$—$^{7}/_{11}$ 1836. Söderhjelm, JLR 1, s. 333. Jean Pauls inverkan på F. Cygnæus' och Snellmans prosastil har påpekats av Estlander, Skrifter 2 : 3, s. 220, 238, 239.

[3] I sin almanack 1829 har Runeberg gjort anteckningar om utlåningar till sina vänner av bl. a. Holbergs komedier (Strömborg, a. a. 1, s. 134). Ahlstubbe talar i brev till Cygnæus $^{30}/_{9}$ 1837 om Runebergs uppskattning av Holberg (HUB).

[4] Fredrika Runebergs anteckningar.

[5] Strömborg, a. a. 4: 1, s. 10, 11.

[6] Söderhjelm, JLR 1, s. 326, 327, 321.

ansåg sig i varje fall inte ha någon anledning att särskilt nämna honom. Men år 1832 började Törnrosens bok utkomma; den väckte Runebergs intresse och, allt efter som flera delar utkommo, hans alltmer stigande beundran. Redan 1839 var Runeberg beredd att kalla Almqvist den främste av Sveriges skalder i alla tider [1], och 1856 räknade han honom som en av världslitteraturens fyra väldige; de tre övriga voro för honom Homeros, Cervantes och Shakespeare.[2] Sina sublimaste uttryck fick Runebergs trofasta kärlek till Almqvist och dennes diktning vid den tid, då de flesta allt efter sin läggning vände sig från det fallna geniet med sorg eller vämjelse eller angrepo den skyddslöse med skadeglädje och hat. — Det är endast första skedet av denna utveckling hos Runeberg, som faller inom vårt ämne.

Man har aldrig upphört att förvåna sig över att Runeberg så högt kunde uppskatta en honom så väsensolik författare.[3] Det märks också, hur olikheterna mellan deras konstnärliga inriktning till en början störde Runebergs beundran. Hans första utförliga omdöme om Almqvist var recensionen av de fyra första banden av Törnrosens bok, 1835.[4] Till nära två tredjedelar är recensionen en kommentar till felen i verket. Typiskt är, att Runeberg med sitt stränga krav på klarhet och sammanhang i ett konstverk framför allt stötte sig på två ting: inkonsekvens eller bristande åskådlighet i människoteckningen och den för Almqvist så karak-

[1] Efterl. skr. 2, s. 238.

[2] Strömborg, a. a. 4: 2, s. 260. Redan i Pargas ägde Runeberg en tysk översättning av Shakespeares verk (Fredrika Runebergs anteckningar). I Svartsjukans nätter finns det som ovan påpekats tydliga reminiscenser från Hamlet, och i uppsatsen om Lucrezia Borgia 1836 talar Runeberg med beundran om Shakespeares teckning av Lady Macbeth (se nedan s. 343). Likväl har kanske Topelius rätt, då han säger, att Shakespeare »först i en senare ålder» blev »skaldens förtrogna» (Topelius, Saml. skr. 23, s. 264). Vittnesbörden om Runebergs förhållande till Shakespeare under helsingforstiden äro i varje fall för få för att göra motsatsen trolig. Jfr Söderhjelm, JLR 1, s. 328.

[3] Se t. ex. Cygnæus, Saml. arb. 3, s. 215; Topelius, Saml. skr. 23, s. 264, 265; Söderhjelm, JLR 1, s. 338 ff.

[4] HM $^{4}/_{5}$—$^{22}/_{5}$ 1835; Saml. arb. 6, s. 223 ff.

teristiska nyckfullheten i framställningen. Mot att verkets delar inte stå i närmare beroende av varandra, hade Runeberg knappast något att invända. Han framhöll, att de ändock kunna betraktas som en helhet, inte så mycket för bakgrundens — ramberättelsens — skull som fastmera på grund av den likartade egendomliga andan i dem alla. Törnrosens bok har häri, anser han, en likhet med Moores Lalla Rook. Men i detaljerna saknar han ofta det organiska sammanhanget; Almqvist förirrar sig ej sällan i tillfälligheter och utvikningar. Personerna i Jaktslottet äro »mindre lyckligt sammanhållna, så att ingen enda finnes af en klar och träffande egendomlighet. Lika så svårt uppfattadt är deras inbördes förhållande och sjelfva lifvet på herr Hugos slott. Strödda ideer, stundom utvidgade till mer eller mindre mystiska samtal, öfverflygla personernas sjelfständighet.» Man igenkänner Runebergs rädsla för teoretiserande i diktningen, då han här framhåller, att i många nyare verk »det inre organiska lifvet [— — —] uppoffras för ideer och reflexioner». I Hermitaget finner han Erasmus missteckнad och svåruppfattlig genom en besynnerlig blandning av olika bildningsgrader, och även medlemmarna av familjen Bruce »sakna det egna, individuella, som ensamt är lefvande och åskådligt»[1], om de också ej lida av påfallande inre motsägelser. Man gör emellertid, säger Runeberg, både i Hermitaget och i fortsättningen av Törnrosens bok den erfarenheten, att såväl händelser som personer »gruppera sig med mera hållning och natur i den mån de ligga närmare på förhand gifna historiska drag och af dem beherrskas».[2] Runeberg snuddar här vid Jean Pauls tanke: »Wahrscheinlichkeit borge sich der Dichter von der — Wahrheit.»[3]

Oaktat alla sina anmärkningar tvekar Runeberg dock inte

[1] HM $^{11}/_{5}$ 1835; Saml. arb. 6, s. 231.

[2] HM $^{3}/_{5}$ 1835; Saml. arb. 6, s. 227.

[3] Richter, Vorschule der Aesthetik 2, s. 407. Runebergs i Törnrosbokrecensionen framlagda åsikter om förhållandet mellan dikt och historia återkommer jag till i annat sammanhang.

att ge Törnrosens bok de varmaste lovord. För Drottningens juvelsmycke har han nästan uteslutande beröm. Han påvisar finesserna i teckningen av tjusarkonungens komplicerade karaktär och av Gustav Adolfs »linealraka rättrådighet och styfva formalitet». Han tjusas av det operalika, fantastiska och växlingsrika i miljöer och stämningar. Djupast bottnar nog dock Runebergs beundran för Almqvists diktning i att de bägge författarna — alla olikheter till trots — hade en ytterst väsentlig egenskap gemensam. Almqvist ägde långt framom alla andra svenska skalder förmågan att uppleva naturen. Han kunde med vakna ögon se dess friska liv och med religiös intensitet erfara dess mystik. Han ville nå ned till de primitiva, irrationella grundkrafterna också hos människorna. Runeberg är fullkomligt betagen av Tintomaragestaltens instinktsäkra vishet och djuriska grace.[1] Mest av allt är han förtrollad av andan i Törnrosens bok som helhet, den »djupa, mystiska, åt naturens innersta syftande» tendensen.[2]

Scenen Tintomara i Kolmården hade Almqvist inlett med följande suggestiva ord:

»En varelse, hvars karaktersgrund är dunkel och okänd, som sällan bryter sig ut i tankar och ord, och hvars förnimmelser mest visa sig i rörelser och blickar — liknar mycket en stor skog, der alla platser äro färgrika och intagande genom skuggor och dagrar af tusen slag, men sällan ett ställe så lyst af solen att det kan kallas klart och öppet. På en sådan skog är det ofta mycket tyst, utom fågelsång och vallhorns långa echo's.»[3]

Med en medveten eller omedveten reminiscens av denna scen, som säkert gjort intryck på naturälskaren och jägaren Runeberg, liknar denne hela Törnrosens bok vid »en djup, aningsfull skog, genom hvilken man vandrar med ofta besvärad gång, men öfverallt liksom omgifven af osynliga andar. Man störs, man väcks, man ler; men i nästa minut är man

[1] HM $^{15}/_{5}$ 1835; Saml. arb. 6, s. 235—238.
[2] HM $^{11}/_{5}$ 1835; Saml. arb. 6, s. 234.
[3] Almqvist, Törnrosens bok 4, 1834, s. 281.

gripen åter och väntar med klappande hjerta en uppenbarelse.»[1]

Möjligt är, att Runeberg, när han skrev sin varma hyllning, visste, att Törnrosens bok i Sverige nyligen utsatts för ett mycket allvarligt angrepp. Docenten C. A. Hagberg i Uppsala hade ett par månader tidigare i Bref till ett äldre fruntimmer om Azouras Lazuli Tintomara och Ramido Marinesco (Correspondenten $^{4}/_{3}$—$^{14}/_{3}$ 1835) ironiserat över svärmeriet för det djuriskt harmoniska — alltså just det som Runeberg beundrade. Hagberg hade vidare upprörd gått till rätta med den omoral, som försåtligt smugglades på läsarna i Almqvists verk. Redan i februari hade Atterbom, som dock högt beundrade Ramido Marinesco och dess grundtanke, i sin anmälan av verket klandrat styckets slut: Det sätt, på vilket den botgörande Don Juan anser sig ha uppnått sin forna älskarinnas hat, är »ett hocus-pocus, ett taskspeleri», och man frestas dessutom tro, att han med flit låtit sonen omkomma för att göra sin penitens ännu bittrare, en utväg som även ur katolsk synpunkt måste vara orimlig och brottslig.[2] — Hagberg skärper förebråelsen: Att mordet på sonen ingår i den så kallade botgöringen, kan man se av styckets hela anläggning. Don Juans åsikt om botgöringen och sonens död stämmer f. ö. med den åsikt, som Richard Furumo bekänner sig till, då han i en av de föregående delarna av Törnrosens bok »med en infernalisk isköld, under det han prisar den delicata frukosten, berättar huru han åskådat den olyckliga flickan, som, man wet icke rätt huru, sönk från klippan i strömmen, utan att hjelpa henne, ty han

[1] HM $^{11}/_{5}$ 1835; Saml. arb. 6, s. 234. Runeberg har nog för sin recension tillgodogjort sig vissa synpunkter i Atterboms recension av Drottningens Juvelsmycke, Swenska Litteratur-Föreningens Tidning $^{4}/_{2}$ 1835. A. uppehåller sig t. ex., a. a. spalt 66, 67, vid blandningen av det historiska och det romantiska elementet (jfr Runeberg, Saml. arb. 6, s. 226), samt, a. a. spalt 70, 71, vid lättheten för läsaren att tro på Tintomaragestaltens möjlighet under Gustav III:s tid (jfr Runeberg, Saml. arb. 6, s. 235, 236) o. s. v.

[2] Swenska Litteratur-Föreningens Tidning $^{18}/_{2}$ 1835, spalt 101, 102.

tyckte att hon dog så skönt [— — —].» Almqvist upphäver, fastslår Hagberg, skillnaden mellan ont och gott.[1]

Efter ett sådant angrepp var Runebergs uppskattande recension mycket välkommen för Almqvist, men den tycks först sent ha kommit under hans ögon. I ett brev $^{23}/_{12}$ 1836 till sin vän C. P. Mazér, som då befann sig i Finland och umgicks med Runeberg, tackar han för att han fått sig den tillsänd, och är mycket angelägen att få se en fortsättning, ett omdöme av Runeberg över Ramido Marinesco, Signora Luna och Colombine. Runeberg, som var sysselsatt med förberedelser för sin flyttning till Borgå, hade ej tid att genast uppfylla Almqvists önskan, men den $^{28}/_{4}$ och $^{1}/_{5}$ 1837 tryckte han i Morgonbladet sin uppsats om Ramido Marinesco; redan dessförinnan tycks den av Mazér ha skickats till Almqvist.[2]

Till formen är den vackra och inspirerade uppsatsen en nydiktning i Törnrosbok-stil, ett samtal mellan Richard Furumo och Hovmarskalken. Till syftet är den ett svar på Hagbergs beskyllningar. Runeberg vill visa, att dramat har en djupt moralisk grundtanke, som förklarar och bestämmer alla dess delar. Grundtanken är Don Juans ånger över sitt forna liv och hans strävan att vinna försoning med sig själv, med sitt rätta jag.[3] Även »det så ofta såsom töcknigt ansedda slutet» av dramat är, sett från denna synpunkt, klart och fullkomnat. — Utsökt och subtil är Runebergs analys av de fyra älskarinnornas skilda temperament och deras olika arter och stadier av kvinnlighet; han fördjupar nog här avsevärt både Almqvists egen mening med kärlekssccnerna och Atterboms synpunkter i dennes recension.[4] Almqvist har ju också

[1] Correspondenten $^{14}/_{3}$ 1835.

[2] Odaterat brev från Mazér till Almqvist. Enligt Mazér tänkte Runeberg fortsätta recensionen och därvid komma med några kritiska synpunkter, särskilt i fråga om versen. Detta blev emellertid inte av. — Avskrifter av Almqvists och Mazérs nämnda brev ha ställts till mitt förfogande av fil. lic. H. Fromén.

[3] Den filosofiska sidan av Runebergs Ramido-tolkning skall senare kommenteras.

[4] Swenska Litteratur-Föreningens Tidning 1835, spalt 103.

vittnat därom: »Hvad Runeberg skrifver synes mig både vackert och gå ganska väl ihop, ehuru icke ett solgrand däraf hade fallit mig in, då jag skref Ramido.»[1] Varken enligt Runebergs eller Almqvists konstuppfattning innebär ett dylikt omdöme det minsta klander eller underbetygsåt tolkningen.[2] Ett konstverk är oändligt, outtömligt innehållsrikt, det är tillkommet genom inspiration, och den reflekterande analysen kan efteråt i detsamma finna mycket, som varit skalden själv fullkomligt omedvetet.[3]

Om Runebergs förhållande till Almqvist har Gabriel Lagus i tidningen Östra Finland, 1878, skrivit några upplysningar, som jag inte kan underlåta att återge:

»I Runebergs estetiska uppsatser, hvilka alla härleda sig från tidigare år, finner man knappt några bedömanden af poetiska konstverk med hänseende till deras historiska trohet d. v. s. förmåga att försätta läsaren i den tid och det åskådningssätt, hvari de skildrade personerna röra sig, men säkert är att han ju längre det led, dessmera fattades af en verklig hunger efter en historisk poesi i denna mening. Hans stora förkärlek för Walter Scott härledde sig just af dennes förmåga att objektivisera förgångna tider och flere gånger har jag hört honom såsom mål för framtidens drama uppställa ett fullt troget återgifvande af förgångna dagars lif, åskådningar och stämningar. Då förmågan att återupplifva åskådningssättet och känslorna hos flydda tider och aflägsna folk enligt hans åsikt, i hög grad förefans hos Almqvist, som han stundom kallade ett 'haf af poetisk kunskap', blef detta en särskild grund för hans beundran för honom på äldre dagar. Runeberg hoppades också att den poetiska konsten en dag skulle gå så långt, att den i hela deras egendomlighet skulle kunna framställa de dagar som flytt, hvarigenom verlden först skulle erhalla en historisk poesi i ordets fulla mening. Han erkände väl den härmed förknippade svarigheten, då det i sanning icke vore lätt att förena ett intressant gripande innehall med ett i afseende a

[1] Warburg, Den börjande reaktionen mot nyromantiken, Samlaren 1903, s. 114. Jfr Strömborg, a. a. 1, s. 308, 368.

[2] Almqvist styrde ju också om, att Runebergs tolkning avtrycktes i Swenska Litteratur-Föreningens Tidning ($^{15}/_{11}$ 1837).

[3] Jfr Runeberg, Saml. arb. 6, s. 256, 257.

tonen i viss mening antiquariskt framställningssätt, men han tviflade icke på att ett framtidens snille skulle lyckas lösa detta stora problem. Och i Almqvist hade han funnit flere element af ett sådant snille och flere aningar om huru framtidens poesi skulle komma att gestalta sig. Almqvist, som väl, enligt de flestas uppfattning, var en af de subjektivaste och mest sjelfviska andar litteraturen haft att uppvisa, blef sålunda af den nordiska poesins mest objektiva och minst sjelfviska representant beundrad just för de egenskaper, de flesta hos honom saknat.»[1]

Gabriel Lagus' artikel visar, att Runeberg, objektivitetens dyrkare, uppfattade Almqvist på sitt speciella sätt, så att dennes beundrade diktning kunde bli förenlig med hans egna åsikter om den stora konstens väsen och uppgift. Men artikeln är intressant även ur en annan synpunkt. Lagus överdriver nog något skillnaden mellan Runebergs tidigare och senare intresse för historisk diktning. Redan i sin anmälan av Flickorna i Askersund, 1832, diskuterar Runeberg, som vi sett, förutsättningarna för att konstnären skall kunna »återge det förflutnas väsende rent och ouppblandadt».[2] Och i kritiken av Sverges anor antyder Runeberg, att den sanne skalden är »hemmastadd i alla tidehvarf».[3] Men detta är dock ännu så länge allmänna funderingar, och någon historisk diktning försöker sig Runeberg inte på. Senare sker en betydelsefull förändring, och det förefaller antagligt, att just Almqvist givit stöten härtill. Man har fäst sig vid att Runeberg i Nadeschda sökt sig ett mera romantiskt stoff, än han tidigare gjort, att han fått ett rikare poetiskt bildspråk och att han fröjdar sig åt att charmera med mera utsökta och delikata nyanser än förr. Med rätta har man tillskrivit detta Almqvists inflytande.[4] Men jag tror, att dennes betydelse för

[1] G. Lagus, »Runeberg och Almqvist» (Östra Finland, 1878, nr 52).

[2] HM $^{7}/_{12}$ 1832; Efterl. skr. 1, s. 307.

[3] Efterl. skr. 1, s. 294.

[4] Estlander, Skrifter 1, s. 415; Wrangel, Runeberg och Sverige, i: Johan Ludvig Runebergs hundraårsminne, s. 65, 66; Berg, Strödda anteckningar om Runebergs stil, FT 56 (1904), s. 149 ff.; Söderhjelm, JLR 1, s. 94 ff., 105 ff.; Hedvall, Runebergs poetiska stil, s. 162; m. fl. Vetterlund finner både i fråga om kolorit och ämne en släktskap mellan Arturs jakt och Kung Fjalar (Romantiskt 1800-tal, s. 75, 76).

hans poetiska skapande varit ännu större och djupare. Hos Almqvist upplevde han geniets djärvhet och förtrollande mångsidighet. Almqvist vågade sig på att skildra forntid och nutid, konungar och allmoge, myt och vardag. Han försänkte sig i apostlatiden och engelsk medeltid. »Härliga äro hans sydländska taflor», utropar Runeberg, »den italienskt glödande *Signora Luna;* den spanskt ridderliga *Ramido Marinesco.*»[1] Hos Runeberg själv har det under 1830-talet funnits en tendens att s t a n n a vid det nationella, folkliga, enkla, och vid de små ämnena. Den fantasiens spännvidd, den stämningarnas rikedom, som gjort sig gällande i hans diktning i slutet av 1820-talet, den har han under det nästa årtiondet, troligen medvetet, lämnat ganska outnyttjad. Han har mer eller mindre principiellt ålagt sig enkelhet och begränsning. Vågar man inte räkna med att impulser från Almqvist givit honom lust att pröva sin kraft på svårare och mera skiftande uppgifter? Med 1840-talets ingång börjar en ny period i Runebergs diktning. Han låter sin fantasi besöka fjärranliggande länder och svunna tider, vilkas väsende han vill återge så sant som möjligt. Vi föras av honom till ryska fursteboningar på 1700-talet, till vikingatidens nordiska kungsgård; vi få höra vågornas brus mot Morvens kust och uppleva aftonstillheten från höjderna vid Aten. Det finns i dikterna från denna period en djärvhet i anläggningen, som tidigare inte försports hos Runeberg, och man märker i språket en vilja och förmåga att fånga de finaste och flyktigaste ingivelserna, en förmåga, som Runeberg inte kunde prisa högt nog hos Almqvist.

Men med dessa betraktelser ha vi avsevärt överskridit tidsgränsen för denna avhandling. Vi återvända till Runebergs helsingforstid.

[1] Brev till Grot $^{21}/_{4}$ 1839; Efterl. skr. 2, s. 238, 239. Runeberg erkände dock, att i Signora Luna »maskineriet knarrar»; Topelius, Saml. skr. 24, s. 410.

III. RUNEBERGS FILOSOFISKA ÅSIKTER

Attonde kapitlet

RUNEBERGS FILOSOFISKA MILJÖ

Vi ha i de föregående avsnitten sysslat med Runebergs kritik mot den samtida svenska skönlitteraturen och hans antydningar om den riktning, i vilken han hoppades att poesiens utveckling måtte gå. Men det fanns i hans litterära artiklar en beståndsdel, som hittills behandlats blott i förbigående och som vi nu närmare skola gå in på: de filosofiska motiveringarna för hans omdömen och önskemål. De voro inte oviktiga för Runeberg själv; man får t. o. m. det intrycket, att han ibland varit mera intresserad av att framlägga sina åsikter i något allmänt estetiskt spörsmål än av att analysera och bedöma det verk, som det för tillfället var fråga om.[1]

Det vore emellertid meningslöst att undersöka Runebergs estetiska teorier endast i den mån de ha råkat komma till uttryck i hans litteraturkritik. Och det vore skevt och förfelat att behandla dem utan att försöka framställa hans världsåskådning i allmänhet.

Lönar detta mödan? Någon självständig tänkare var ju Runeberg ingalunda; han var inte ens en tänkare i egentlig mening. Men han har dock en så utomordentlig rang i den svenska skaldekonstens historia, att a l l a sidor av hans personlighet äro förtjänta av uppmärksamhet. Ett närmare

[1] Särskilt gäller kanske detta recensionen av Snapphanarne, Saml. arb. 6, s. 72—77.

studium av hans världsuppfattning och hans intellektuella liv synes mig kunna tillfoga en del drag till den gängse runebergsbilden och även kasta ett ökat ljus över hans konst.

När jag säger detta, är jag dock fullt medveten om att den spekulativa sidan hos Runeberg ganska tidigt har rönt en viss uppmärksamhet. Så t. ex. behandlade C. G. Estlander skaldens religiösa uppfattning i ett föredrag inför Svenska Litteratursällskapet i Finland år 1886, och samme man gav en både fin och utförlig sammanställning av hans estetiska åsikter i en ofta citerad uppsats från 1887.[1] Åtskilliga forskare ha senare följt i Estlanders spår.[2] På sistone har intresset för vad man skulle kunna kalla Runebergs filosofi t. o. m. stegrats. Per Wieselgren har med en viss polemisk skärpa hävdat, att Runebergs ofta förbisedda prosauttalanden ge nyckeln till många av hans dikter och att det hos skalden fanns lust till spekulation av nog så abstrakt karaktär. Ännu mer har Ruth Hedvall riktat blickarna på den intellektuella bakgrunden till hans poesi.[3] Flera moderna runebergsforskare ha fängslats av det mystiska draget i skaldens livsåskådning.[4]

Emellertid kan det nog som ett helhetsomdöme sägas, att Runebergs tankevärld alltför litet setts i idéhistorisk

[1] Estlander, Skrifter 1, 1914, s. 33 ff., 49 ff. Redan två år efter skaldens död höll f. ö. F. Gustafsson ett föredrag, betitlat J. L. Runebergs åsigter om Skaldekonstens väsende och arter, vilket trycktes i tidningen Helsingfors, 26 och 27 febr. 1879.

[2] Bland dem må — naturligtvis utan alla anspråk på fullständighet — nämnas: V. Vasenius (Världsbild och poesi, 1900), W. Söderhjelm (JLR, särsk. 1, s. 348—363, och 2, s. 157—183), O. Sylwan (Till Runebergs världsåskådning, Edda 7, 1917), S. Belfrage (Johan Ludvig Runeberg i sin religiösa utveckling). Se också de följande noterna.

[3] Wieselgren, Runeberg och trosläran, seminarieuppsats, förf. 1923, tryckt i HLHS 10, 1934, se särsk. s. 3 och 9; Ruth Hedvall, bl. a. uppsatsen Idealism och mystik hos Runeberg, HLHS 11, 1935.

[4] Hirn, Sandels (Societas Scientiarum Fennica, Årsbok XI B, 1933); Krohn, Missä mielessä Johan Ludvig Runeberg oli teosofi? (Ruusu-risti 1934, nr 7); Ruin, Mystiken hos Runeberg (HLHS 12, 1936); densamme, Poesiens mystik, 1935, bl. a. s. 242—246, 388—393; Ruth Hedvall, a. a., m. fl.

belysning. Liksom fallet varit i fråga om hans poetiska skapande, så har man också i fråga om hans teorier rätt länge varit ovillig att tro på hans beroende av samtida eller något äldre strömningar.[1] Faran härav har naturligtvis inte främst varit den, att Runeberg i vissa stycken fått åtnjuta en smula större anseende för originalitet, än som rätteligen bort tillkomma honom, utan den, att åtskilliga av hans uttalanden eller dikter fått avvara sin rätta förklaring och sin fulla innebörd. En omsvängning har emellertid skett, och en mängd idéhistoriska iakttagelser ha publicerats. År 1916 trycktes Martin Lamms utomordentligt givande undersökning Ödesuppfattningen i Runebergs »Kung Fjalar»[2], där särskilt de tankegångar, som Runeberg hämtat från Solger, ha fått sin belysning. Mikko Saarenheimo har ådagalagt, att det inflytande skalden rönt av hegelianismen — ett inflytande vilket såväl Vasenius som Mortensen och Söderhjelm spårat — varit starkare och mera beståndande än man tänkt sig.[3] Ruth Hedvall och Albert Nilsson ha uppvisat viktiga

[1] C. G. Estlander säger t. o. m., att »Thorild är den ende [!] moderne tänkare, vars åsikter övat på honom [Runeberg] något bevisligt direkt inflytande». Härmed vill han naturligtvis inte ha sagt, att Runeberg är alldeles oberörd av sin tids filosofi, men han tror, att föga av de moderna skolornas läror nått skalden på direkt väg. Estlander, Skrifter 1, s. 52, 53. (Jfr i det följande kap. 12.) Ruin påstår — 1935 — att Runeberg »minst av allt kan sägas vara påverkad av en mystisk spekulation» (Poesiens mystik, s. 241). Det går dock en utomordentligt stark och mäktig ådra av mystik genom romantikens tänkande!

[2] I: Til Gerhard Gran, Kristiania 1916.

[3] Saarenheimo, 1880-luvun suomalainen realismi. Kirjallinen tutkimus. Porvoossa 1924, s. 7 ff.; Vasenius, Runeberg Suomen kansan runoilijana, 1903, kap. 12; Mortensen, Till Runebergs förebilder (Samlaren 1904, s. 91); densamme, Runebergs förebilder än en gång (Samlaren 1908, s. 147). Söderhjelm anser — både i första och andra uppl. av biografien — att Runeberg ej påverkats av Hegels estetik, men finner dock i några av skaldens reflexioner satser, som påminna om Hegel; JLR, andra uppl., 1, s. 351; 2, s. 30, 160, 176, 177. Jfr Estlander, Skrifter 1, s. 52—54. Även Kulling har uppehållit sig vid hegelinflytandet: Runebergs filosofi (Nya Argus 1936, s. 186). Se ock Hedvall, Till frågan om Runebergs filosofi (Nya Argus 1936, s. 204).

platonska och romantiska drag i Runebergs åskådning.[1] Att åtskilligt i hans estetiska teorier härstammar från Aristoteles, har påpekats av K. S. Laurila.[2] O. s. v. Ändock torde en hel del återstå att göra.

En kortfattad karakteristik av den filosofiska miljö, som omgav Runeberg, må först tillåtas.[3]

Vid tiden för Finlands skilsmässa från Sverige var, kan man säga, vid Åbo universitet Kants filosofi den dominerande.[4] En av dess målsmän var Anders Johan Lagus. Efter att 1804 ha ägnat en avhandling åt Kants lära om tiden blev han följande år professor i logik och metafysik, senare (1812) i praktisk filosofi.[5] Han utgav såsom sådan en rad dissertationer, av vilka de allra flesta röra sig om den store königsbergarens tankar eller äro skrivna i hans anda. Lagus var en välvillig man, som tog sig an sina studenter; åt den fattige Runeberg, som var studentkamrat med hans son, räckte han en hjälpande hand genom att under dennes tre första terminer i Åbo göra honom till informator för sin dotter. På sommaren 1823 fick Runeberg följa familjen ut på landet till prebendeprästgården i Lundo. — Även för att vara professor måtte Lagus ha varit en ovanligt originell figur, vilket väl i någon mån framgår av att han på sina

[1] Hedvall, Platonsk-hellenska drag i Runebergs tankevärld (Nya Argus 1927, s. 201—204); se ock hennes nyssnämnda uppsats Idealism och mystik hos Runeberg. Nilsson, Vem styrde hit din väg? (HLHS 11, 1935).

[2] Laurila, Die Ästhetik in den nordischen Ländern (Zeitschr. f. Ästhetik und allg. Kunstwissensch. 30, 1936, s. 308). Uppfattningen, att huvuddelen av Runebergs åsikter stammar från Aristoteles, kan jag dock omöjligen dela.

[3] Vid nedskrivandet av den följande översikten har jag haft god ledning av Rein, Filosofins studium vid Åbo universitet, och Salomaa, Vetenskaperna under universitetets första tider i Helsingfors. Filosofien. (Från universitetets första tider i Helsingfors, 1928.)

[4] Snellman, Saml. arb. 1, s. 430.

[5] År 1824 övergick han till en teologisk lärostol.

dagliga promenader eskorterades av en tam och tillgiven gris. Ofta fick, som Strömborg berättar, den unge husläraren komma med såsom den tredje i sällskapet. Därvid uppbyggde professorn honom med långa filosofiska resonemang, som den pojkaktige studenten emellertid förstrött avlyssnade[1], och som inte torde ha satt några egentliga spår i hans utveckling.

Så alldeles ointresserad av filosofi tycks Runeberg emellertid inte ha varit. Till hans närmare umgänge hörde ju också så spekulativt lagda studenter som Johan Jakob Nervander, Johan Vilhelm Snellman och — med all sannolikhet — Johan Kjemmer.[2] Castrén har undersökt professorernas åhörarlistor från skaldens tre första Åbo-terminer[3] och funnit, att Runeberg, som inte i likhet med en del av sina kamrater gick på föreläsningar i alla möjliga ämnen, koncentrerade sig dels på sitt huvudfack, klassiska språk, dels på filosofien. En orientering i klassisk estetik torde han ha fått, då han bevistade professor Linséns föreläsningar om Horatius' Ars poetica och Ciceros De oratore. Vidare åhörde han professor Fredrik Bergboms serie över »ren allmän logik», och samme mans »kritisk öfversigt af Nyare Philosophien» (från skolastiken fram till Wolff och Berkeley).

Bergbom tillhörde en modernare riktning än Lagus. I Tyskland hade ju de idealistiska systemen följt på varandra i rask takt, och snart nog hade de vunnit anhängare också i Finland, där forskningen liksom i Sverige huvudsakligen hämtade sina impulser från den tyska.

År 1811 hade Bergbom framlagt en avhandling, där han visserligen kallar Kant »princeps hujus memoriae philo-

[1] Strömborg, a. a. 1, s. 57—60.

[2] Jfr Rein, Johan Vilhelm Snellman 1, s. 49. Johan Kjemmer, student året före Runeberg, var bror till den Leonard K., vid vars bortgång 9 okt. 1826 Runeberg skrivit en dikt (Saml. skr. 2, s. 54). Deras mor hette Kyntzell. Med Kyntzells var Runebergs familj nära lierad. (Jfr Strömborg, a. a. 1, s. 335.) Dessa fakta ha påpekats för mig av prof. Castrén.

[3] Listorna från tiden efter Runebergs återkomst från Ruovesi äro ytterst ofullständigt bevarade. Castrén, Runeberg och universitetet, HLHS 12, 1936.

sophorum»[1] men där han dock anslöt sig till den kritik, som från bl. a. Fichte och Höijer riktats mot en mycket central punkt i Kants filosofi, antagandet av det s. k. tinget i sig. Han ville ha fram inkonsekvensen i att låta kausaliteten vara giltig blott i n o m fenomenvärlden, erfarenhetsvärlden, men att likafullt förutsätta ett u t a n f ö r medvetandet liggande »ting i sig» såsom orsak till kunskapen.[2] — Den fichteska grundsynen tillfredsställde honom emellertid inte heller den helt; i sin nästa skrift, Dissertatio de libertate cum necessitate concilianda (1813), prisar han varmt Schellings system, som — inte minst ur religiös synpunkt bättre än Kants och Fichtes — lyckats upplösa sådana för den lägre reflexionen oförenliga motsatser som ande och natur, subjektivitet och objektivitet, frihet och nödvändighet. Schellings system har nått den punkt, där antitesen förbytes i ren och fullständig identitet.[3] Bergboms följande dissertation (1822), på vilken f. ö. hans lärjunge J. J. Nervander var respondent, behandlade Fichtes idealism.[4]

Fastän Runeberg gick på Bergboms föreläsningar, bedrev han dock säkerligen inga grundligare studier i ämnet, och sedan han återvänt från informatorsbefattningen i Saarijärvi och Ruovesi, gällde det att avverka den långa raden av tentamina så snabbt som möjligt.

Till förhöret i praktisk filosofi — för professor J. H. Avellan — uppgav han tydligen ingenting mer än den vanliga kursboken, Gerlachs torra och kompendieartade Grundriss

[1] Bergbom, Dissertatio metaphysica Kantianorum de re in se (Ding an sich) doctrinam breviter examinans, 1811, s. 1, 2.

[2] Utom Kant citeras i denna avhandling bl. a.: B. Höijer, Afhandling om den philosophiska constructionen [Stockholm 1799]; J. B. Schad, Gemeinfassliche Darstellung des Fichteschen Systems [Erfurt 1800—1802]; Schelling, Ideen zu einer Philosophie der Natur, 2. Aufl. [Landshut 1803]; C. L. Reinhold, Anleitung zur Kenntnis und Beurtheilung der Philosophie in ihren sämmtlichen Lehrgebäuden, Wien 1805.

[3] Bergbom, Dissertatio de libertate cum necessitate concilianda, särsk. s. 4 och 5.

[4] Bergbom, De ortu et indole idealismi Fichtii dissertatio, 1822. Här citeras bl. a. Steffens, Die gegenwärtige Zeit und wie sie geworden, 1817.

der Fundamentalphilosophie; den ansåg han sig dock kunna perfekt.[1] Tentator själv kunde omöjligen väcka Runebergs håg att djupare tränga in i de filosofiska frågorna. Visserligen hade han en gång i tiden (1802) författat en estetisk avhandling i kantiansk anda.[2] Han hade där sökt karakterisera den omdömesakt, varigenom vi uppfatta ett föremål som skönt, och bl. a. på känt kantskt maner framhållit, att den är förknippad med en känsla, som ingenting har att göra med det sinnliga begäret efter det sköna föremålets ägande. Vid mitten av 20-talet tycks han ha börjat intressera sig för hegelianismen.[3] Men Avellan innehade egentligen en lärostol i historia, och professuren i praktisk filosofi förestod han blott på grund av vakans.[4] Den sorglustiga tentamen gick enligt vad Runeberg berättat så till, att Nervander, som råkade få tentera samtidigt, och professorn underhöllo sig med varandra om en volym av Hegel, som de först nyligen kommit över och endast högst ytligt kände till. Tentator och tentand sökte göra så djupt intryck på varandra som möjligt genom att dölja sin osäkerhet bakom fraser. Runeberg däremot avfärdades med en och annan slängfråga på sin Gerlach, vilkens åsikter för tillfället blott väckte professorns högljudda munterhet.[5]

Detta ägde rum vårterminen 1827. Runeberg tycks följaktligen ha lämnat Åbo med ganska blygsamma kunskaper i filosofi och ett tämligen måttligt intresse för ämnet.

---

[1] Vasenius synes mig vilja tillskriva denna föga stimulerande bok alltför stort inflytande på Runebergs åsikter; Vasenius, Runeberg Suomen kansan runoilijana, s. 87 ff.

[2] Avellan, Specimen de ultimo pulchri judicandi principio 1, 1802.

[3] Det framgår av dissertationen Inledning till en Grundteckning af läran om den absoluta friheten vid sin öfvergång till ändlighet i viljan under olika skaplynnen, framträdande såsom Rätt, 1—3, 1827.

[4] Rein, Filosofins studium vid Åbo universitet, s. 304.

[5] Strömborg, a. a. 1, s. 87—89. I teoretisk filosofi tenterade Runeberg och Nervander för adjunkten J. M. Sundvall, endast för tillfället förordnad till tentator (Strömborg, a. a. 1, s. 90).

Annorlunda blev det under helsingforstiden. Han kom då att leva i en umgängeskrets, vars beläsenhet och spekulativa intressen voro ovanligt stora. En enkel uppräkning av namn och titlar säger redan den åtskilligt. Med Fredrik Bergbom, professor i teoretisk filosofi, kom han nu i närmare beröring än förut, ty denne var ju hans fästmös svåger. En annan släkting, Johan Jakob Tengström, var professor i praktisk filosofi, efter Bergboms död 1830 jämväl i teoretisk. Till den yngre umgängeskretsen hörde — om han också inte räknades till skaldens allra närmaste vänner — Runebergs kollega och förman vid lyceet, Axel Adolf Laurell, docent i teoretisk filosofi från år 1826 [1], sedermera — från och med 1836 — professor i teologisk dogmatik. Johan Vilhelm Snellman bedrev alltsedan slutet av 1820-talet djupgående studier i filosofi och utnämndes 1835 till docent i detta ämne; att utbytet mellan honom och Runeberg i estetiska spörsmål sannolikt inte var obetydligt, kan man sluta sig till bl. a. av att Snellman ställde sig till förfogande som respondent på senare delen av Runebergs avhandling om Euripides' och Senecas Medea, 1830. Skaldens allra närmaste vän, Nervander, var som bekant naturvetenskapsman, men hans mångfrestande intressen drogo honom även till filosofiska och estetiska studier; jag har förut citerat Snellmans uppgift, att Nervander redan vid 18 och 19 års ålder kände väl till Ehrensvärds och Thorilds skrifter [2], och han vann så småningom en aktningsvärd beläsenhet i tysk filosofisk litteratur.[3] En liknande natur, som också hörde till Runebergs dagliga umgänge [4], var fil. och med. doktorn, veterinärläkaren Mårten Lindfors, beundrad för sin outtömliga idérikedom och medryckande entusiasm; filosof av facket var

[1] Med ett och ett halvt års avbrott 1828—30, då han var lärare vid kadettkårens elementarskola i Fredrikshamn; han prästvigdes 1829 och utnämndes till kyrkoherde i Halikko men kunde icke, när det kom till kritan, slita sig loss från vetenskaplig verksamhet vid akademien.

[2] Snellman, Saml. arb. 7, s. 147; Söderhjelm, JLR 1, s. 88.

[3] Jfr det brev till Snellman 1833, som citeras i det följande s. 295.

[4] Strömborg, a. a. 1, s. 177.

han ju inte, men hans brev — visserligen från en något senare tid — visa honom som en herre med rätt spekulativ läggning.[1] Detsamma gäller om den lärde juristen och historikern J. J. Nordström, från 1834 professor i folk- och statsrätt samt nationalekonomi.

Alla de nu uppräknade, med undantag av Fredrik Bergbom, som avlidit i januari 1830, blevo liksom Runeberg med i Lördagssällskapet. Alla önskade få bort den anda av matthet och knarrighet, som vilade över universitetslivet. — Det var säkert inte bara sin privata mening Snellman uttryckte, då han vid någon exercitiedisputation i sin nationsförening uppsatte som sin första tes: »Philosophiae studium neglectum forsan magna ex parte caussa habenda est obscuritatis qua et Universitas nostra et Literatores obducti sunt.»[2] Man tog gärna till hela den filosofiska apparaten, när man i tal eller skrift skulle uttala sig i någon fråga, den månde vara av vad natur som helst, pedagogisk, juridisk, estetisk, studentkårspolitisk.[3]

Låt oss därför något närmare betrakta medlemmarnas filosofiska orientering.

I fråga om vidsträckt bildning var J. J. Tengström otvivelaktigt numro ett. Hans första avhandling, Observationes nonnullae de satira, som utgavs 1810, ådagalägger, att den 23-årige författaren ägde en för sin ålder rätt imponerande hemmastaddhet hos de antika auktorerna och jämväl beläsenhet i nyare estetikers skrifter. Han citerar bl. a. — året för det romantiska genombrottet i Sverige — Friedrich Schlegel och Jean Paul. Avhandlingen förskaffade honom docentur i litteraturhistoria 1811. Hans nästa akade-

[1] Se särsk. det av Strömborg, a. a. 1, s. 340 ff., anförda brevet av den $^{28}/_{11}$ 1844.

[2] Mskr. i HUB, FÖ II 24. En obetydligt avvikande version citeras av Rein, Johan Vilhelm Snellman 1, s. 91.

[3] Se t. ex. Laurell, Afhandlingar i Uppfostringsläran 1, 2, 1831 och 1833; Nordström, Skildring af municipalförfattningen i Finland, 1832; Topelius, Dagböcker 1, s. 330; Snellman, Saml. arb. 9, s. 159 ff.

miska specimen behandlade den orfiska poesien (1812).[1] Men hans intressen förde honom även åt andra håll än skönlitteraturen; bl. a. har han nedlagt mycket arbete på en rad förtjänstfulla skrifter i finländsk lärdoms- och personhistoria.[2]

På 1820-talet drogs hans håg alltmer över åt filosofien. Han framlade 1824 en undersökning om Platons dialog Protagoras.[3] Av den rikliga notapparaten att döma var författaren rätt väl bevandrad i den moderna litteraturen på området; framför allt bygger han på Schleiermachers forskningar, men han hänvisar också till arbeten av Friedrich Ast, Friedrich Creuzer, Friedrich Schlegel, W. G. Tennemann, Esaias Tegnér m. fl.

J. J. Tengströms viktigaste insats som filosof var emellertid, att han nitiskt främjade studiet av Hegels system, som han förmodligen fått uppmärksamheten riktad på under en lång och givande utomlandsresa 1817—19 och som han senare blev anhängare av. Han delar härvid äran med docenten i teoretisk filosofi (sedermera professorn i teologisk moral) J. M. Sundvall, som till och med före Tengström synes ha behandlat Hegel i akademiska föreläsningar, nämligen redan läsåret 1823—24.[4] Vid det finländska universitetet hade hegelianismen således övertygade förkämpar betydligt tidigare än vid de svenska.[5] Den dialektiska metoden gör sig starkt gällande i Tengströms avhandling 1826 De fundamento virtutis, som meriterade honom till professor och som vi få anledning att senare komma tillbaka till. Det var dock mindre genom sitt filosofiska författarskap — vilket aldrig blev omfattande — än genom sin muntliga undervisning och sitt personliga umgänge, som J. J. Tengström kom att få den stora betydelse man faktiskt måste tillerkänna honom.

[1] Tengström, J. J., De poësi orphica, specimen academicum, 1812.

[2] Han har vidare utgivit en grekisk språklära för skolbruk och några på handskriftsstudier i Paris grundade anmärkningar till den grekiske lexikografen Moiris.

[3] Tengström, J. J., Dissertatio academica super dialogo Platonis, qui Protagoras inscribitur, 1824.

[4] Rein, Filosofins studium vid Åbo universitet, s. 307.

[5] Jfr Snellman, Saml. arb. 1, s. 430.

På grund av hans välvilja, hans kunnighet och hans varma patriotism var det självklart, att han skulle vinna sympati hos de unga fosterländska entusiasterna i Lördagssällskapet. Tack vare sin ställning som professor kunde han också bli ett värdefullt stöd för dem; de voro ju annars på grund av sin kritiklust och bångstyriga energi inte bortskämda med någon överdriven uppskattning från majoriteten bland de akademiska fäderna. Inte underligt då, att Tengström också spelat en roll som filosofisk impulsgivare för dem[1], särskilt som han var ytterst angelägen om att följa med den nyaste forskningen och tidskriftslitteraturen.[2]

A. A. Laurell, som var tre år äldre än Runeberg, tycks vid mitten av 1820-talet närmast ha anslutit sig till Schellings filosofi. Hans ovanligt ledigt skrivna docentavhandling 1826, Specimen academicum de principio idealismi transcendentalis schellingiani, Pars I, hinner dock egentligen blott redogöra för den fichteska spekulationens grundprinciper och leder fram till den punkt, där Schellings och Fichtes tankebanor gå åtskils.[3] Den planerade fortsättningen uteblev. Delvis berodde det säkert på en förskjutning av hans filosofiska ståndpunkt. Det var Hegel, som hos honom besegrat Schelling. Laurells långa serie av exercitiedisputationer 1834—39 med titeln Den philosophiska speculationens propaedeutik röjer stark inverkan av Phänomenologie des Geistes. Bekant är hans senare fällda yttrande, att han behövt tio år att arbeta sig in i det hegelska systemet och tio år att åter arbeta sig därur.[4] Man är glad, att detta yttrande bevarats, ty det visar väl, att det låg sanningssträvan, envis intellektuell energi och omsorgsfull prövning bakom Laurells filosofiska

[1] Rein, a. a., s. 306 ff.; Heikel, Filologins studium vid Åbo universitet, s. 275 ff. Snellmans ord om Tengströms lärarverksamhet äro mycket entusiastiska, men Salomaa visar, att det inte heller har saknats rätt ringaktande omdömen. Salomaa, a. a., s. 94 ff.

[2] Det visar bl. a. utlåningsjournalen i HUB.

[3] Förf. citerar Benjamin Höijer, Samuel Grubbe, Fredrik Bergbom, Schelling och Hegel.

[4] Leinberg, Helsingfors lyceum, s. 8.

ståndpunktsväxlingar, och inte opportunism, som man möjligen kunde frestas att tro, när man tänker på hans befordringssvårigheter vid universitetet och deras hävande.[1] 1834 gick han att tillämpa sin hegelska filosofi på ett teologiskt ämne och skrev ett »Specimen academicum religionis christianae evolutionem per sua momenta subjectiva et objectiva exponens», en avhandling, som vi kunna lägga på minnet, eftersom den i många avseenden bidrager till att belysa Runebergs religiösa åskådning.

Johan Vilhelm Snellmans filosofiska studier får man en föreställning om genom en hel del i Helsingfors' universitetsbibliotek bevarade papper från studenttiden, bl. a. mycket omfattande utdrag ur filosofihistoriska verk.[2] En mängd brev från hans far — innehållsrika och varmhjärtade — visa, att denne intressante man och särpräglade personlighet starkt lutade åt swedenborgianismen och försökte vinna sonen för sin egen världsåskådning. S å mycket intresserade sig också Johan Vilhelm för denna, att han läste och begrundade någon tysk religionsfilosofisk framställning i Swedenborgs anda, att döma av vissa bevarade anteckningar med titeln »Theosophie. Verlden och Menniskjan», vilka uttryckligen uppges vara minnen av studentstudier.[3]

Redan före Snellmans kandidatexamen blev det hegelska systemet hans huvudintresse, och han beslöt ägna sin docentavhandling däråt. Vännen Nervander, som älskade att komma med uppslag och som nog led en smula av modernitetsjäkt, försökte länka honom in på en ny linje. Från en lång utomlandsresa, vilken gått över Sverige, Danmark och Tyskland, skriver Nervander någon gång under första halvåret 1833 till Snellman ett brev, som han är angelägen att ingen annan skall få se:

[1] Se nedan kap. 14.

[2] »Excerpta Philosophica» från sommaren 1828 ur W. G. Tennemanns stora Geschichte der Philosophie; vidare ett häfte på 25 tätskrivna foliosidor, omfattande filosofiens äldsta perioder enligt H. Ritter, Geschichte der Philosophie, tidigast från 1829, då 1 uppl. utkom.

[3] Rein, Johan Vilhelm Snellman 1, s. 69 ff., 45, 46.

»[— — —] Saken är nemligen den. Hegelska Philosphien har länge varit i flor i synnerhet i Preussen, uppehållen der såväl af sitt eget värde, som af en Minister, Hegels ungdomsvän, hvilken patrocierat för Philosophens anhängare. Emellertid har en man länge arbetat på ett nytt system och börjar nu vid en sen ålder, lik Kant, att vinna allt flere och flere anhängare. Han var förut Professor i Königsberg, nu har Han erhållit kallelse till Göttingen. Han heter *Herbarth*.

Hvad som, enligt den flyktiga, endast historiska bekantskap jag gjort med Mannens lefnadshistoria och system, talar för honom i mina ögon, är 1:o Att han länge funderat på sitt system 2:o Att han skaffat sig som förberedelser grundliga kunskaper i Mathematik, Physik, Chemie och Physiologie 3:o Att hvad jag sett af honom anfördt i och om Physik är klokt och öfverensstämmande med erfarenheten, då tvärtom Schellings och Hegels satser äro ofta gripna ur luften. — Hvad som i alla fall är säkert är, att Mannens system efter en 5, 6 år blir en Mode Philosophie på samma sätt som Fichtes, Schellings och Hegels på sin tid. Man har gått igenom alla idealismens Phaser och arbetat med det Absoluta på diverse sätt, det är således troligt att man nu kastar sig åt en Naturphilosphisk Realism, så mycket mer som denna väg är den enda, hvarpå de Practiska Vettenskapsmännerne kunna förmås att vandra för att hinna en Philosophisk ståndpunct. (Af recensioner och reciter får Du naturligtvis lika litet ett träffande omdöme om Herbarth, som man kunde få det om Kant, då Han först uppträdde) [— — —] Du tänker då bli Philosoph vid Univers. Kunde Du förlikas med systemet, så vore det den ginaste och enda vägen att få fides. Palander införde Kant, Bergbom Naturphilosophien, Sundwall Hegel. Alla vunno de fides och Gud vet om deras förtjenst — åtminstone några af dem — varit annan, än att de uppfattat och för Landsmän bekantgjort ett *nytt* system. Kan Du åter ej förlikas med systemet, har Du likväl deri det förträffeligaste Docenturspecimen. De Realismo Herbarthii Disquisitio critica, cujus Partem 1. — Men skämt åsido, Systemet har redan haft sina Martyrer och det är ett godt tecken. Jag kommer troligen att litet befatta mig dermed och har derföre redan lagt mig till Hans Metaphysik, för att se på den i Paris. Jag måste åtminstone ha en aning om hvad hans Physiologi med sin Differential och Integral-calcul vill ha att innebära.»

I juli skickar Nervander så från Paris till Snellman Herbarths Allgemeine Metaphysik (1828, 1829) och Allgemeine practische Philosophie (1808).[1]

[1] Breven, som nu finnas i HUB, äro delvis citerade i Rein, Johan Vilhelm Snellman 1, s. 122.

Snellman var emellertid fast i sadeln; han förblev hegelian. Det hindrade inte, att han ägnade tid även åt andra filosofem än Hegels, bl. a. Spinozas, Leibnitz' och Kants. Törs man lita på att han, när det skulle sändas böcker till låns åt den bildningshungrige fadern, valde verk, som han själv läst och satte värde på, så har han också sysslat med flere naturfilosofer av schellingiansk riktning: H. Steffens, G. H. Schubert och C. A. Eschenmayer.[1] Hans avhandling (1835) bar emellertid den kanske en smula pretentiösa titeln Dissertatio academica absolutismum systematis Hegeliani defensura. Även i sin fortsatta produktion uppträdde Snellman som en sadelfast och stridbar försvarare av hegelianismen; så t. ex. i en artikel om Atterboms filosofihistoria (Swenska Litteratur-Föreningens Tidning 1836, nr 28, 29).

I denna miljö var det som Runeberg rörde sig. Hans roll i Lördagssällskapet växlade tydligen något under loppet av dess tillvaro. Bergsrådet Laurell, som deltog endast under de två första åren, 1830 och 1831, och vars uppfattning således inte kan bero på tillskott av minnen från senare tid, berättar härom följande: Runeberg brukade »under en pågående diskussion promenera av och an i rummet, medan han uppmärksamt följde med densamma. Endast någon gång kastade han sig i striden och då vanligen med avgörande styrka. För övrigt spekulerade han den tiden gärna i filosofi. Om hans dikter var nästan alls icke fråga vid sällskapets sammanträden, och högst sällan kommo vid dem under nämnda tid skönlitterära frågor under diskussion.»[2]

Det framgår av andras uppgifter, att debatter om skönlitteraturen snart nog kommo att spela en större roll vid sammanträdena, och även före 1832 fördes säkert livliga

[1] Se tackbrev från fadern $^{20}/_{3}$ 1834 och $^{5}/_{4}$ 1835, HUB.

[2] Strömborg, a. a. 1, s. 175.

sådana i den trängre kretsen kring Runeberg.[1] Vad vi hava att nu taga fasta på, är emellertid Laurells uppgift om Runebergs filosofiska intresse vid denna tid. Den stämmer med det intryck man får av det förut nämnda artikelfragmentet från våren 1831, det första dokument, som visar skaldens försök att filosofera. Hans utveckling därvidlag gick fort, något som framgår inte minst av hans akademiska avhandling två och ett halvt år senare.

Men Runebergs filosofiska intresse är en sak, hans filosofiska beläsenhet är en annan. Vad kan han ha läst? Det behövs blott en enkel hänvisning till det livliga tankeutbytet i Lördagssällskapet för att klargöra, hur svårt och lönlöst det måste vara att skilja på muntliga och skriftliga inflytanden. Mitt allmänna intryck är dock, att han läst mera än man varit böjd att föreställa sig. Visserligen var han ingen bokslukare; få docenter torde mindre ha besvärat universitetsbibliotekets tjänstemän än han. Under hela sin helsingforstid lånade han där summa fem verk![2] Men det fanns ju andra möjligheter. Vad filosofiska verk beträffar kan ju Runeberg gott ha fått låna sådana av sina välförsedda vänner, liksom han till dem ofta lånade ut skönlitterära och historiska böcker.[3] Till sitt eget bibliotek skaffade han så småningom ett för en lekman tämligen aktningsvärt antal filosofiska arbeten.[4]

Någon sammanhängande vidlyftigare framställning av sin estetik har Runeberg aldrig författat; säkert var också hans spekulation för litet systematisk för att en sådan skulle

[1] Jfr Snellmans uppgifter, citerade ovan s. 89, samt Fredrika Runebergs anteckningar, citerade av Söderhjelm, JLR 1, s. 383, not till s. 162 rad 21. Jfr Strömborg, a. a. 1, s. 209.

[2] Snorre Sturleson, Konunga-Sagor [lånade okt. 1829]; Horatii Opera [jan. 1830]; Morgenblatt für gebildete Stände, marshäftet 1831 [dec. 1831]; J. C. Scaliger, Poetices libri septem, 1561 [juli 1833]; Suchtelen, Précis des évènements militaires des campagnes de 1808 et 1809 [aug. 1835].

[3] Han har gjort anteckningar om utlåningen i sin almanacka. Strömborg, a. a. 1, s. 134.

[4] Se Grotenfelt, O., Förteckning öfver Runebergs privata bibliotek (FoU 18, 1905).

ha lockat honom. Men ett förvånande stort mått av inre enhet och konsekvens finner man dock, om man sammanställer hans spridda uttalanden.

Jag kommer i det följande att behandla de filosofisk-estetiska problem och föreställningskomplex, som mest fångat Runebergs intresse under helsingforstiden, särskilt naturligtvis dem, som haft betydelse för hans litterära kritik och hans poesi. Ofta har en tankegång eller föreställning blivit bestående hos honom för hela livet; jag drar mig då inte för att anföra belägg på den saken ur verk, som härstamma från en långt senare tid än den vi egentligen syssla med. Men jag har inte velat ge mig in på de filosofiska impulser han kan ha mottagit efter flyttningen till Borgå, och på de skiftningar man senare kan spåra i hans åsikter och hans intresseriktningar.

Framställningen grupperar jag kring några viktigare dokument, där s. a. s. stommen i Runebergs tankevärld klarast framträder, och dem söker jag ordna kronologiskt för att om möjligt få en bild av hans åsiktsfördjupning. Det bör kanske påpekas, att ordet f ö r d j u p n i n g är valt med avsikt och torde täcka det verkliga förhållandet. Trots att Runebergs åsikter i vissa estetiska frågor förändrades, kan man däremot knappast tala om en egentlig filosofisk u t v e c k l i n g hos honom, i varje fall inte om en sådan, som lätt kan bringas på en klar formel.

De dokument jag kommer att behandla, äro framför allt: det förut omnämnda artikelfragmentet angående »Naturmenniskornas productioner» våren 1831, artikeln En anmärkning $^{22}/_{7}$ 1833, den akademiska avhandlingen om den tragiska koren november 1833, uppsatsen Om parodien $^{24}/_{2}$—$^{7}/_{3}$ 1834 samt dialogerna Om mytens natur och Om organism (publicerade först i Efterlemnade skrifter).

Mera i förbigående får jag anledning att beröra fragmentet om »det rena Jag» (återgivet i andra delen av Söderhjelms Runebergs-biografi, s. 412), några »Grammatiska reflexioner» (opublicerade), den lilla uppsats som börjar: »Reflectera är ett ord af dubbel betydelse» (Efterl. skr. 1, s. 281) samt

åtskilliga »Strödda tankar» (de flesta tryckta i Efterl. skr. 1, s. 241 ff.).

Det sista kapitlet behandlar sambandet mellan Runebergs filosofi och hans religiösa åskådning. Det kommer avslutningsvis in på hans inlägg mot pietisterna, trots att dessa inlägg ju författats efter hans flyttning till Borgå.

NIONDE KAPITLET

IDÉDIKTNING OCH BEGREPPSDIKTNING

(Kring artikelfragmentet om »Naturmenniskornas productioner», våren 1831)

Gång på gång i Runebergs litterära kritik stöter man på kravet, att en skald och författare skall s e, e j b l o t t t ä n k a, vad han framställer i sin diktning. De två personer i snapphaneromanen, som Runeberg tycker vara bäst skildrade, äro dock »blott tänkta, icke åskådade figurer».[1] Författarinnan till Andelunden vid Kassin äger, säger han, »den i dagligt tal ofta, ehuru orätt, så kallade poetiska blick i lifvet, som *tänker* blott dess förhållanden och ser dem icke».[2] O. s. v. I en reflexion, som Runeberg publicerade i Borgå Tidning 1838 men som, enligt vad manuskriptet utvisar, måste vara författad före första sången av Hanna, heter det också: »Det finnes ytterst blott en regel för konsten, den lyder: se! — Dess storhet är att vara sann; dess ringhet är att ej kunna ge ögon.»[3]

Det är lätt för en nutida läsare att inlägga en modernare realistisk konstuppfattning i dessa ord än vad Runeberg

[1] HM $^{6}/_{4}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 72; jfr a. a., s. 77.

[2] HM $^{17}/_{8}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 86, 87. Samma synpunkt kommer igen, även då det ej är fråga om konsten: Majfesterna äro tillfällen, då varje individ av den studerande ungdomen »ej blott tänker, men ser sig vara en lem af ett högre, allmännare lif». HM $^{18}/_{5}$ 1832.

[3] Borgå Tidning $^{11}/_{8}$ 1838. Manuskriptet återfinnes i Gula anteckningsboken, Borgå. Angående det manuskript av Hanna, som denna bok innehåller, se närmare R. Dahlberg, Några rader ur Runebergs Hanna i okänd version (HLHS 9, s. 281). Reflexionen är tryckt i Efterl. skr. 1, s. 255.

faktiskt bekände sig till. Vad han här syftar på, är icke något för det blotta yttre synsinnet iakttagbart. Vad konstnären skall se, är tingens i d é e r.

Runeberg tillhör den romantiskt platonska strömningen i svensk litteratur. Detta är tidigare sagt, främst av Ruth Hedvall, R. Pipping och Albert Nilsson.[1] Men det synes mig vara skäl att ytterligare och starkare framhäva det. Den romantiska läran om idéerna såsom den sanna verkligheten är en kardinalpunkt i Runebergs åskådning.

På oräkneliga vägar hade Runeberg naturligtvis kommit i beröring med romantikens platoniserande verklighetsuppfattning: i de svenska skaldernas verk, i litterära tidskrifter, i vännernas samtal och så småningom även i filosofiskt vetenskapliga arbeten. Det vill synas, som om han direkt gjort bekantskap med själve lärofadern Schellings verk. I hans eget bibliotek ingår ett band av dennes filosofiska skrifter, tryckt i Landshut 1809.[2] Särdeles djupt har Runeberg säkert inte trängt in i hans systems detaljer, men schellingianismens inflytande på hans åskådning synes mig dock vara betydligt större än vad som vanligen erkännes.[3]

Vad romantikerna i allmänhet menade med ordet idé, är ganska kort och väl uttryckt i tidskriften Svea, 1829:

---

[1] Hedvall, Runebergs poetiska stil, s. 228; densamma, Platonsk-hellenska drag i Runebergs tankevärld (Nya Argus 1927, s. 201—204); densamma, Idealism och mystik hos Runeberg (HLHS 11, 1935); Pipping, »Bland guldmoln i det blå» (FT 101, 1926). A. Nilsson har icke givit Runeberg plats i sin bok Svensk romantik, med underrubrik Den platonska strömningen, men han har i uppsatsen Vem styrde hit din väg? särskilt uppehållit sig vid skaldens beroende av romantikens erotiska predestinationslära (HLHS 11, 1935).

[2] I bandet ingår: 1. Vom Ich als Princip der Philosophie oder über das Unbedingte im menschlichen Wissen (1795). 2. Philosophische Briefe über Dogmatismus und Kriticismus (1795). 3. Abhandlungen zur Erläuterung des Idealismus der Wissenschaftslehre (1796, 1797). 4. Ueber das Verhältniss der bildenden Künste zu der Natur (1807). 5. Philosophische Untersuchungen über das Wesen der menschlichen Freyheit und die damit zusammenhängenden Gegenstände (1809).

[3] Jfr Estlander, Skrifter 1, s. 53; Söderhjelm, JLR 2, s. 411 (not till s. 168); Hedvall, Beröringspunkter mellan Geijer och Runeberg (FoU 26, 1912), s. 199.

»Det väsende, som är det evigt Varande, förnimmer sig, eller tänker sig, i e v i g a f ö r e s t ä l l n i n g a r, hvilka (såsom sådana) i och med detsamma äro e v i g a v e r k l i g h e t e r.»[1] En idé var just en sådan enhet av tanke och realitet, eller som Hegel formulerar saken: »Einheit des Begriffs und der Objektivität», »Subjekt-Objekt».[2] Idéerna voro Guds tankar, men man kunde också tala om dem som mänskliga »skådningar» av dessa, ty »hvad vi kalla Förnuft, är den omedelbara afbilden af [— — — det eviga väsendets] sjelfförnimmelse; och är derföre dels sjelft en Idee, eller en e v i g v e r k l i g h e t s-t a n k e, dels en förmåga att uppfatta de samtliga Ideer, hvilkas allhet framställer sig under sinnliga egenskaper i ett n a t u r l i g t och under öfversinnliga egenskaper i ett a n d l i g t Universum».[3] Man observere mikrokosmostanken i dessa ord.

Idéerna voro oföränderliga, evigt varande, och samtidigt levande, produktiva; det låg i deras väsen att skaffa sig sinnlig »Erscheinung», att forma och besjäla den formlösa materian, med andra ord att alstra natur.

Tron, att människosjälen är mikrokosmos i makrokosmos och alltså in nuce innehåller alla idéer, har Runeberg uttalat i några vackra rader, som också visa, hur andlig hans naturuppfattning är, hur fjärran från den senare realismens:

»Inom hvarje menniska bor naturen i alla dess möjliga ideer, och att menniskan icke *är* allt och *ser* allt, kommer deraf, att många eller alla [obs!] dessa ideer slumra i hennes medvetande, likasom oanslagna toner i ett instrument. Om derföre någon har en ren och klar åskådning af en idé, en naturens uppenbarelseform, och kan i mensklig förmedling framställa dess skönhet, så svara tusende sinom tusende hjertan på den ton han angifvit, och han blir för dem en Columbus i andligt afseende, och mensklighetens har genom honom upptäckt en ny verld, som väl fanns inom dess område förut, men låg insvept i natt. Men hvar och en som rent insett skönheten af *en* idé, har också derigenom

[1] Svea 12, 1829, s. 289.
[2] Hegel, Werke 5, s. 238, 241.
[3] Svea, ibidem.

fått en måttstock för det sköna i hela naturen, öfver hvars mätning intet kan gå och under hvars mätning allt är otillfredsställande.»[1]

Man fäster sig här vid att Runeberg liknar skådandet av en idé vid skådandet av en hel värld. En idé var icke, som begreppet i vanlig mening, något blott abstrakt, innebärande ett urval av en grupp tings allmänna och gemensamma egenskaper, utan den ägde konkret fullhet, den var outtömligt innehållsrik, oändlig.[2] Schelling kunde därför tala om idéerna som universa: det fanns »lika många Universa som enskillta ting, och dock för väsendets likhets skull, blott ett Universum i alla».[3] — Ordet begrepp förekommer hos Runeberg aldrig med denna högre värdeklang; det skiljes förvånande konsekvent från ordet idé. Begreppet är resultatet av den mänskliga reflexionens särskiljande och söndrande verksamhet. Begreppsbestämning innebär ju gränsdragning, och begreppet är därför något begränsat, ändligt.

Fragmentet om naturpoesien från våren 1831 bygger helt på distinktionen mellan idé och begrepp. »Hvar och en

---

[1] HM $^{17}/_{12}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 60, 61. Tankegången (och även formuleringen) påminner rätt mycket om följande ord av Jean Paul: »In jedem Menschen wohnen alle Formen der Menschheit, alle ihre Karaktere, und der eigne ist nur die unbegreifliche Schöpfungs-Wahl Einer Welt unter der Unendlichkeit von Welten, der Uebergang der unendlichen Freiheit in die endliche Erscheinung. Wäre das nicht: so könnten wir keinen andern Karakter verstehen oder gar errathen als unsern wiederholten.» (Richter, Vorschule der Aesthetik 2, s. 346.)

[2] Å andra sidan var ju idén icke något helt annat än begreppet, och distinktionen dem emellan uppehölls ingalunda alltid; ofta användes uttrycket »evigt begrepp» e. d. som synonym för idé. Se t. ex. Schelling, Sämmtl. Werke I: 4, s. 221, 226, 243. Jfr Kuhn, Die Vollendung der klassischen deutschen Ästhetik durch Hegel, s. 12—14.

[3] Schelling, Föreläsningar öfver Methoden för det Academiska Studium, Strengnäs 1812, s. 190. (A. Nilsson, Svensk romantik, s. 68, gör ett utförligare citat ur den klargörande sammanfattning av idéläran, som Schelling ger i detta verk.) Att varje konstverk inom sig bär »die ganze Welt», att det med andra ord är en mikrokosmos, betonades som bekant av flera estetiker. Se t. ex. Weisse, System der Aesthetik 1, 1830, s. 97.

verkligt poetisk skapelse, likasom allt lefvande,» uttalar en idé, och blott en. Den kommer icke till stånd utan inspiration från ovan. Idén är något annat och förmera än »sinnrika tankar klädda i vacker drägt». Runeberg börjar här sin serie av angrepp på »alla begrepp-skalders dikter».[1] Man må lägga märke till att han samtidigt uttalar, att all verklig poesi innehåller en »*oändlighet* af begrepp».

Runeberg bestämmer skönhetens väsende på följande sätt: »En sann poesi är en försinligad *oändlighet* af begrepp (icke en inskränkt mängd tankar) den är en harmonie; ty harmoniens väsende är oändlighet i det sinliga.» Detta är, kan man säga, den vanliga romantiska skönhetsdefinitionen, med dess ständiga tes, att skönhet innebär en fullkomlig förening av två element: det oändliga och det ändliga, det andliga och det materiella. Den förekommer — om också ej till den ordagranna formuleringen så dock till innebörden — hos Schelling och de flesta av hans många efterföljare, även hos Hegel.[2] Atterbom t. ex. uttrycker saken på följande sätt: »Skönt är för oss hvarje phänomen, der phantasiens åskådning ser i sjelfva phänomenet den sinnliga närvaron af en oändlig tanke, och således förnimmer ett väsende, som genomtränger sjelfva den förgängliga afbilden med evigheten af sin egen urbildlighet.»[3]

[1] Vilka litterära fenomen Runeberg härvid speciellt har i tankarna, ha vi förut sett (s. 82).

[2] Se t. ex. Schelling, Sämmtl. Werke I: 3, s. 619, 620; A. W. Schlegel, Ueber dramatische Kunst und Litteratur 1, s. 43; Solger, Vorlesungen über Aesthetik, 1829, s. 73, 77; Hegel, Werke 7: 2, s. 443; d:o 10: 1, s. 144. Jfr Kuhn, a. a., s. 11 ff. Redan Kant bestämde i Kritik der Urtheilskraft den konstnärliga förmågan såsom »das Vermögen der Darstellung ästhetischer Ideen» (§ 49, Gesammelte Schriften 5, s. 313, 314). Men han hade ju en annan uppfattning än romantikerna om idéns objektiva realitet. Jfr Kuhn, a. a., s. 29.

[3] Atterbom, Förberedelser till en Ästhetik (Svea 4, 1821, s. 170). (Detta Atterboms arbete är i det exemplar av Svea, som ingår i Runebergs bibliotek, uppsprättat, i motsats till återstoden av samma häfte.) Tegnér hade liknande formuleringar; se Werin, Esaias Tegnér, s. 153.

Fortsättningen av Runebergs fragment lyder:

»Det måste anmärkas att det oändliga blott i sinlig drägt af oss kan fattas eller beröras ty utan denna drägt *tänks* det, ställes utom oss såsom något från oss skiljdt och blir en formel. Nu är klart att tanken alldrig kan fånga det oändliga ty tanken kan blott begränsa utan det oändliga uttalar sig sjelfmant genom menniskan och framstår då försinligadt det är med egenskap af lif. Sådan är poesien i sin höga bemärkelse, skapande, ty den producerar villkoren för lif. Men nu är åter all försinligad oändlighet ett djup i hvars mätning menniskan kan liksom försvinna och komma ur sin individuella begränsnings fjättrar. Här visar sig att intet annat än begäret till frihet genom sitt väsendes förallmänneligande är den driffjäder, som tvingar menniskan att älska det sköna, poesien, naturen, med ett ord allt hvad som bär pregeln af sinlig oändlighet.[1] Och derför se vi att den absoluta egoismen genom sjelfcentrifiering genast stämplar sig såsom förakt och likgiltighet för natur och skönhet. Att denna egoism är den högsta grad af ofrihet ses af sig sjelf såvida den jäfvar all identitet och följakteligen har i allt sin motsats. Men då nu såsom af det sagda synes det poetiska sinnet måste vara det minst egoistiska eller sjelfbestämmande så är det klart att det skall röja sig i desto skönare skapelser ju mera öppet det ligger för naturoändlighetens inverkan. Derföre äro Naturmenniskornas productioner de som andas den skäraste poesi.»

Tänker man på att detta med all sannolikhet var avsett som en tidningsinsändare, kan man knappast låta bli att le åt tidningsmannanybörjarens benägenhet att säga allting på en gång. Runebergs framställning har ju en så ovig och sammanträngd form, att innehållet blir ganska svårbegripligt, åtminstone för en filosofiskt mindre skolad läsare. Men man urskiljer vid närmare begrundande en rad äktromantiska tankar:

För det första den, att all skönhetsupplevelse innebär en i d e n t i t e t mellan subjektet (konstskaparen såväl som konstnjutaren) och objektet (konstverket eller det sköna naturföremålet). Denna tes hade sin förutsättning i den härskande filosofiens kunskapsteori. Men den avsåg också

[1] Jfr hur Runeberg anser varje händelse i naturen vara »en förkroppsligad oändlighet af motiver». Saml. arb. 6, s. 69.

att beskriva, hur människan faktiskt k ä n n e r det, då hon i extatisk betagenhet står framför stor konst eller naturens skönhet. (Även många nutida estetiker erkänna ju som något för den poetiska upplevelsen ytterst väsentligt, att människan — mer eller mindre medvetet — känner sig identisk med konstverket eller det i konstverket skildrade, att hon »går upp i» något utanför henne liggande, »lever sig in i» dess liv, spränger den trånga gränsen kring sin egen personlighet och finner självförglömmelse.[1]) Man möter då och då i den romantiska tidsålderns litteratur skildringar av poesiens verkan, som påminna om Runebergs gripande starka ord: »ett djup i hvars mätning menniskan kan liksom försvinna och komma ur sin individuella begränsnings fjättrar.» Schelling framhåller, att ett verkligt konstverk inte bara är »ein Objekt für die Reflexion» utan »für die Anschauung [— —], *welche im Angeschauten sich zu vertiefen liebt, und nur auf dem Unendlichen zu ruhen vermag*».[2] På ett annat ställe hävdar han, att all åskådning, även den sinnliga, står försvinnandet nära. »Würde ich sie a l s Anschauung fortsetzen, so würde ich aufhören I c h zu seyn, ich muss mich mit Macht ergreifen, um mich selbst aus ihrer Tiefe zu retten.»[3] Solger skildrar skönhetsupplevelsen med följande hänförda ord: »*Wir unterscheiden uns gar nicht mehr von unserem Gegenstand*, es ist gleichsam kein Raum mehr in unserer Seele, der nicht von ihm dicht angefüllt wäre. *So verschwindet das absondernde Bewusstsein*, unser Zustand ist Entzückung, worin wir unser selbst nicht mehr mächtig, sondern vollkommen dem schönen Gegenstande hingegeben sind.»[4]

För det andra möter oss i Runebergs artikelfragment den åsikten, att reflexionen upphäver enheten, ty den ser mot-

[1] Hans Ruin har i sin stimulerande bok Poesiens mystik samlat en stor mängd skiftande uttryck för denna grunderfarenhet; se bl. a. s. 431—433.

[2] Kursiveringen gjord av mig. Schelling, Sämmtliche Werke I: 3, s. 620.

[3] A. a. I: 1, s. 325.

[4] Kursiveringarna gjorda av mig. Solger, Erwin 1, 1815, s. 41.

satser och sätter gränser (mellan subjektet och objekten, mellan individen och det allmänna, mellan objekten inbördes). Tänkandet kan alltså ej fatta det oändliga, den motsatsernas identitet, som idén innebär. Slutsatsen av detta betraktelsesätt blir, som man ser av Euphrosyne-recensionen, »att blotta philosophiska satser, i meter klädda, aldrig kunna vara poesi», men att å andra sidan »hvarje poetisk skapelse är en outtömlig källa att leda sådana utur».[1] Det var en ganska vanlig romantisk åsikt detta, alltsedan den framställts i System des transscendentalen Idealismus. Det nämnda verket skulle ju visa, att konsten är »das einzige wahre und ewige Organon zugleich und Document der Philosophie», eftersom konstskapandets akt är fullkomligt fri och nödvändig på samma gång och innebär en förening av medvetenhet och omedvetenhet, och eftersom denna akt får ett objektivt uttryck i konstverket. Konstverket tillhör alltså jaget och är samtidigt en naturprodukt; det kan därför åskådliggöra motsatsernas ursprungliga identitet. »Die Kunst ist eben desswegen dem Philosophen das Höchste, weil sie ihm das Allerheiligste gleichsam öffnet, wo in ewiger und ursprünglicher Vereinigung gleichsam in Einer Flamme brennt, was in der Natur und Geschichte gesondert ist, und was im Leben und Handeln, ebenso wie im Denken, ewig sich fliehen muss.»[2]

De svenska nyromantikerna hade ju liksom sina tyska läromästare gått till storms mot den föregående epokens sunda-förnuftsfilosofi och klandrat förståndets herravälde i diktningen. Men de hade gjort stor skillnad på det vanliga förståndet och den högre spekulation, som innefattade konstnärens intuitiva sätt att upplösa motsägelserna och se deras försoning. De hade predikat filosofiens och poesiens syskon-

[1] HM $^{31}/_{8}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 99.

[2] Schelling, Sämmtl. Werke I: 3, s. 627, 628. Det må tilläggas, att tron på konstens supremati över filosofien inte blev av så lång varaktighet hos Schelling. Filosofien fick i hans senare verk en med konsten jämbördig rang och förmåga att visa urbilderna. Se Kuhn, a. a., kap. VI, samt Allwohn, Der Mythos bei Schelling (Kant-Studien, Ergänzungshefte 61, 1927, s. 27, 45, 46).

skap, och obestridligt var en stor del av deras vitterhet väsentligen byggd på filosofi. Samma argument, som fosforisterna använt mot den akademiska abstraktionsdiktningen, vänder Runeberg mot deras egen produktion. Han antyder i fragmentet, vad han sedan under 1832 års recensioner utför, att även den i det stora hela är begreppsdiktning och didaktik.[1] »De sågo», säger Runeberg, »i de äldre författarenas skrifter en *practisk* didactik, som, vid skenet af den nyare philosophiens fackla, icke kunde annat än förefalla dem ofta osann, oftare slög och ytlig. I dess ställe införde de en sednare forsknings *theoretiska* resultater, hvilka, genom svärmiska utflygter af fantasien, lyftade opp i ett mystiskt halfdunkel, troddes utgöra poesiens väsende.»[2] Runeberg tycks inte vilja göra någon skillnad mellan det begreppsmässiga tänkandet och den högre spekulationen. Om Lycksalighetens ö yttrar han sig, som vi sett, att den visserligen har »några blixtar af poetisk inspiration» men att »dess högsta tendens syftar på framställningen af en speculativt uppdagad sanning, och derigenom är i sig sjelf för mycket *begränsad*, för att kunna fylla *ideen* af en sann poesie».[3]

Runeberg levde i en krets, där somliga medlemmar ivrigt studerade Hegel. Under åratal kommo Hegels verk inte från Snellmans bord t. ex.[4] När nu Runeberg uttalade, att tanken icke kan fatta det oändliga, så kunde han inte vara helt okunnig om att han tog ställning till, eller låt oss säga avfärdade, en djup meningsmotsättning mellan Hegel och den egentliga romantiska filosofien. För Hegel hade konsten upphört att vara andens högsta uttryck och människans djupaste behov; idéns hela oändlighet kunde inte uppgå i sinnlig gestalt;

---

[1] (Jfr Saml. arb. 6, s. 38.) Härigenom upptog Runeberg en anmärkning, som ju redan Argus riktat mot nya skolans skalder. Se ovan s. 10.

[2] Kursiveringarna gjorda av mig. HM $^{31}/_{8}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 99.

[3] Kursiveringarna gjorda av mig. HM $^{17}/_{12}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 62. — Hammarsköld hade i själva verket funnit alldeles samma fel i Lycksalighetens ö, fastän han formulerade sin anmärkning något annorlunda: diktens ämne var allegoriskt och följaktligen opoetiskt.

[4] Rein, Johan Vilhelm Snellman 1, s. 121.

vetandet innefattade motsatsernas högsta försoning; över konsten ställde Hegel alltså filosofien.[1] Runeberg känner det emellertid så, som om det oändliga, när man söker tänka det, blir »en formel».

För det tredje märka vi i artikelfragmentet från år 1831 den tesen, att tänkandet — med dess gränsdragning mellan jaget och naturen, mellan individen och det allmänna — innebär något av »sjelfcentrifiering», »egoism». Schellings identitetslära var ju så monistisk som gärna är möjligt, men snart nog hade han drivits att erkänna det ondas problem. I skriften Philosophie und Religion (1804) förklarade han det ondas uppkomst med att idéerna avfallit från den ursprungliga identiteten med det absoluta väsendet, genom en egoistisk åtrå att bilda självständiga centra.[2] Hos somliga Schellinglärjungar kom all individualitet som sådan att betraktas som något ont. G. H. Schubert ansåg naturen som ett avfall från Gud. B. H. Blasche utvecklade samma synpunkt. I sin bok Das Böse im Einklange mit der Weltordnung dargestellt konstaterade han, att det i universum råder en kamp mellan det individuella livet och det allmänna, »das elementarische». Kampen är visserligen nödvändig, ty det allmänna kan inte existera utan något enskilt; men icke desto mindre måste uppkomsten av det individuella (det är här fråga även om den omedvetna naturen) betraktas som ett avfall från den gudomliga enheten. Skapelsen måste alltså väsentligen uppfattas som självskapelse. Varje fortbestånd är nytt avfall, nytt syndande. Härför straffas också individen, i det att det allmänna så småningom segrar över den enskilda existensen, fullkomligt genom döden.[3]

---

[1] Kuhn, a. a., kap. VI och IX.

[2] Schelling, Sämmtl. Werke I: 6, s. 11 ff. Albert Nilsson ger ett referat i Svensk romantik, s. 299 ff.

[3] Se recension i Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik, 1829, 1, spalt 73. Mitt referat följer mycket nära denna rec., eftersom Blasches bok ej har varit mig tillgänglig.

En så sträng syn på naturen hade väl icke alltför många av tidens filosofer. Större enighet tycks ha rått, i varje fall bland schellingianerna, om att det abstrakta t ä n k a n d e t är en sorts synd; m e d v e t a n d e t innebar ju en längre gående individualisering än den omedvetna naturen.[1] Geijer är en av dem som uttalat, att abstraktionen, »den handling varigenom intelligensen skiljer sig själv från allt annat», i sin djupaste betydelse är »ett *avfall*, en söndring från den ursprungliga enheten».[2] Blasche anser, att den punkt, där avfallet börjar hos människan, är medvetandet. Såsom j a g söndrar sig människan från tingen; det är andligt avfall både från Gud och från naturen. I varje ögonblick återföder medvetandet sig självt; det är fortsatt avfall och synd. Som försoning av detta avfall anföres sömnen, och fullständigare döden — »etwas poetisch im Sinne der phantasiereichen Schule Schellings» tillägger recensenten i Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik, vilken är hegelian.[3]

Det finns i Runebergs fragment intet spår av tesen om naturens avfall; däremot visar han sig, som vi sett, dela åsikten, att tänkandet innebär en söndring från identiteten med oändligheten, med det allmänna livet i naturen. Och detta är ingen tillfällig, för Runeberg betydelselös anslutning till en senromantisk åskådning. Samma synpunkt anlägger han på många andra håll. Ofta talar han t. ex. i sina dikter om blommornas »oskuld».[4] Från början var uttrycket nog ett konventionellt poetiskt lån från föregångare, men sedan fick det teoretisk motivering: omedvetenhet var

[1] Jfr Schelling, Sämmtl. Werke I: 4, s. 167.

[2] Geijer, Saml. skr., utg. av Landquist, 3, s. 73 (Thorild-avhandlingen).

[3] Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik, 1829, 1, spalt 74, 75. (Referent var C. L. Michelet.) Det kan i förbigående påpekas, att denna lärda tidskrift synnerligen flitigt lånades från Helsingfors' universitetsbibliotek av en rad medlemmar i Lördagssällskapet.

[4] Se t. ex. Saml. skr. 1, s. 8, 31, 32, 89, 231; d:o 2, s. 25, 26, 28, 30, 31; vidare repliken till Stenbäck i Saml. arb. 6, s. 269: Den gamle trädgårdsmästaren älskade blommorna såsom »oskyldiga bilder af den frid, till hvilken han sjelf genom strider kommit». Jfr Saml. skr. 10, s. 29 (Belfrages kommentar till dikten Den gamles hemkomst, vers 52).

oskuld. I dialogen Om organism heter det, att barnet under sina första år, »ännu icke begripande sig sjelft såsom person, måste lefva, att så säga, i objekten och ett med dem». Människan har därför så få minnen i behåll från sin tidigaste barndom, »då, såsom man vet, ingen minnes sig sjelf utan motsats och någon motsats för barnet vid dess identiska lif icke finnes».[1] I ett otryckt parti av samma uppsats påstår Runeberg, att då barnet begriper sig självt som person, så är detta den »punct som utgör det individuella[2] lifvets syndafall. Kunskapsträdets frukt på godt och ondt är smakad [.] Gud ropar[:] Adam[,] hvad har du gjort[?] och Adam seende sig sjelf blyges för sin nakenhet och vill skyla sig, ty han är icke mer i oskuldens tillstånd, ett med djuren och paradiset, utan person och har sin motsats.»[3] — Samma tankegång ligger bakom uppsatsen »Reflectera [— — —]».[4] Runeberg säger där, att »vetenskapen uttrycker [— — — —] fall, konsten oskuld». I vetenskapen »begriper sig det mångfaldiga såsom skildt från enheten», i konsten »är det mångfaldiga i enheten».[5]

[1] Efterl. skr. 1, s. 278. Om barndomens harmoniska förhållande till objekten talar Runeberg också i Specimen 1833, s. 2; översättning av F. Gustafsson i FoU 17, s. 137.

[2] »ordet taget i sin gällande, ej deriverade bemärkelse, emedan alt är delbart» [Runebergs not].

[3] Mskr. i Runebergs hem, Borgå, signum I. 9. 2a. Det finns mycket likartade formuleringar i hegellärjungen Rosenkranz' Die Naturreligion, 1831, s. 27—30, utan att man dock behöver tro på direkt påverkan. (Jfr En ung frus svar etc., Efterl. skr. 1, s. 205: »det stora tillfälle, då menniskan kastade sig ur oskuldens i kunskapsbegärets armar».)

[4] Tryckt, ehuru ej med Runebergs stavning, i Efterl. skr. 1, s. 281 ff. Uppsatsen skall närmare behandlas i det följande, s. 493 ff.

[5] I samma uppsats identifierar Runeberg på känt romantiskt vis vetenskapen, tänkandet, med den manliga principen i kulturen, konsten med den kvinnliga. »Om således ett konstverk i sig innehåller vissa aggregat af konst och vissa af vetenskap, utan att de samfäldt äro förlikta under konstens idé, så är det bilden af en manartad qvinna, ett oting, som visar oss mensklighetens oskuld icke oskyldig och mensklighetens skuld icke skyldig. Det är åskådligt; ty en skuld, som känner sig skyldig, klär sig i botfärdighetens enkelhet och söker försoning; en skuld, som fattar sig som oskyldig, klär sig i oskuldens bruddrägt och dyrkar sig sjelf.» (Efterl. skr. 1, s. 282.) Samma synpunkt och samma bild finnas i det fragment från år 1831, som vi i detta

Att oskuld betyder identitet med all-livet, uttalas också i ett ytterst abstrakt filosofiskt utkast, som Söderhjelm, troligen med rätta, antager härröra från en tidig period. Runeberg är här inne på teorien om den immanenta negationen; han söker visa, hur begreppet a l l t slår över i sin motsats i n t e t, och tvärt om. Det heter där bland annat, att om vi »sänka oss i Allt, [— — —] som är All-intets beläte, [— — —] äro vi i oskulden; vi äro lika med allt, såvida vi icke sätta något vi, och lika med intet, såvida vi icke sätta något icke vi.»[1]

Som vi i det följande skola se, kom domen över självcentrifieringens synd att starkt inverka på Runebergs tolkningar av de antika tragedierna i den akademiska avhandlingen 1833. Här må blott citeras en mening, som återigen belyser teorien om det naiva, oreflekterade tillståndets skuldlöshet: »Då det tillkom koren att åskådliggöra det allmänliga i dess lugna ro och frihet från lidelser, bör det ej väcka förvåning, att dess roll oftast av dramaturgerna tilldelades ungmör eller åldringar eller män, vilka valts bland menigheten och vilkas liv ännu befann sig på oskuldens och barndomens stadium.»[2]

Runebergs förkärlek för den naiva, folkligt enkla, ointellektuella diktningen hade som synes en vidlyftig, romantiskt filosofisk motivering. Liksom också baksidan av denna förkärlek: hans förkastande av tankediktningen. Det är i belysning av tesen om tänkandets självcentrifiering en anmärk-

kapitel behandla: »Förgäfves klär sig begreppet [d. v. s. den abstrakta tanken och spekulationen] i en brudgumsdrägt af rim och meter — bruden [d. v. s. poesien] kommer i evighet icke.» Om vetenskapens manliga och konstens kvinnliga princip se vidare dialogen Om mytens natur (Efterl. skr. 1, s. 270) samt en reflexion, publicerad i HM $^{10}/_{1}$ 1834 (Efterl. skr. 1, s. 257, 258). Jfr nedan s. 493 ff.

[1] Utkastet är tryckt bland noterna i Söderhjelm, JRL 2, s. 412. Manuskriptet (ett löst, på båda sidor skrivet 4:o-ark av handgjort, olinjerat, slätt, vitt papper) i Runebergs hem, Borgå.

[2] Specimen 1833, s. 27; FoU 17, s. 158. Angående mina översättningar från Runebergs avhandling 1833 och deras förhållande till F. Gustafssons tolkning se nedan, s. 353, not.

ning skall ses, som Runeberg riktar mot nya skolans skalder i En blick på Sveriges nu gällande poetiska Litteratur — en anmärkning, som säkert av de flesta läsarna blev ytterst ofullständigt förstådd: »Man kan äfven med sanning säga, att deras poesi är full af egoism och således i denna ingrediens motsatt den sanna poesien, som är full af frihet.»[1] — I Runebergs första dikthäfte finns det flera stycken, som kunna sägas höra till tankelyrik och röra sig om abstrakta begrepp, t. ex. Det ädlas seger, Tröst, Till oron, Till trånaden. Denna genre saknas alldeles i det andra dikthäftet.

Det är inte många estetiska uppsatser och recensioner av Runeberg under Morgonbladets första år, där man inte i förbigående kan märka den åtskillnad han gör mellan begreppet och idén.[2] Ständigt tadlar han den begreppsmässiga reflexionens övervikt, ständigt kräver han hos skalderna å s k å d n i n g, instinktiv uppfattning.[3]

På en sak märker man emellertid, att den romantiska tidsåldern lider mot sitt slut. I nästan alla romantiska konstläror finns det en liten lovsång till fantasien eller »inbildningskraften».[4] Den är människosjälens högsta förmåga, »die Welt-Seele der Seele und der Elementargeist der übrigen Kräfte»; det är den, som skådar urbilderna, idéerna, och sammanhåller alla delar till ett helt.[5] Runeberg använder ordet fantasi sällan och försiktigt; det hade genom sin användning blivit föga brukbart i hans argumentering. Han finner sig

[1] HM $^{17}/_{12}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 59.

[2] Se utom de förut anförda exemplen Saml. arb. 6, s. 38, 73, 74, 92, 104; Efterl. skr. 1, s. 287, 288.

[3] Saml. arb. 6, s. 32, 60, 90, 93, 95, 96; Efterl. skr. 1, s. 304.

[4] Ofta gjorde man skillnad dem emellan; då var fantasien den högsta gåvan, geniets kännetecken, under det inbillningskraften hörde ihop med det vanliga förståndet; Solger, Vorlesungen über Aesthetik, s. 186 ff.; Atterbom, Förberedelser etc , i: Svea 4, 1821, s. 204 ff. m. fl.; Richter, Vorschule der Aesthetik 1, s. 31, 32 ff.

[5] Richter, a. a. 1, s. 32; Solger, Erwin 1, s. 224, 225; Eschenmayer, Psychologie, 1822, s. 108, 109.

i stället ha anledning säga, att »till reflexionens område höra äfven dessa inbildningskraftens phantomer, som icke ligga i sakernas natur och af den poetiska inspirationen ögonblickligt uppfattas».[1]

Trots att idéns åskådning enligt Runeberg alltid förutsätter inspiration, ljus från höjden[2], ligger den dock för honom närmare den vanliga, sinnliga åskådningen, än den gjorde för nya skolans estetiker. Konstnären skall se idéerna, men han skall se dem i n a t u r e n.

[1] HM $^{24}/_{8}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 92.

[2] Saml. arb. 6, s. 32; Efterl. skr. 1, s. 304.

Tionde kapitlet

KONSTENS FÖRHÅLLANDE TILL NATUREN, VERKLIGHETEN

(Kring artikeln En anmärkning, juli 1833)

Ständigt manade Runeberg skalder och författare att hålla sig till det naturliga och verkliga. Mot drömbildernas bländverk satte han »konstens högre rymd med dess friska natur, dess sanning och verklighet».[1]

Problemet om konstnärens förhållande till naturen är ju uråldrigt. Redan Aristoteles uppmärksammade det i sin poetik, och hans teori om mimesis (imitationen) har alltsedan dess hört till de tankar, som få estetiker med självaktning ansett sig kunna gå förbi. »Omnis ars naturae imitatio est», inskärper Seneca.[2] Plotinos behandlade frågan från sin speciella filosofiska utgångspunkt, och renässansens konstteoretiker togo återigen upp den. Tesen att konsten skall låta sig ledas av naturen och sanningen spelade under 1600-talet en viktig roll i kampen mot preciositeten och i »querelle des anciens et des modernes», och problemet om naturimitationen diskuterades livligt även under 1700-talet i samband med frågan om geniet.[3]

[1] Saml. arb. 6, s. 86.

[2] Seneca, Epist. 65: 3 (ed. Hense, s. 203).

[3] Nilsson, Thomas Thorild, s. 74 ff.; Gunhild Bergh, Litterär kritik i Sverige; densamma, Ehrensvärds idealuppfattning i förhållande till Winckelmanns, Samlaren 1918, s. 160, 161; Lamm, Huvudriktningarna inom sjuttonhundratalets estetik, i: Festskrift tillägnad Werner Söderhjelm, 1919.

Från och med den tyska klassicismens fader, Winckelmann, kan man räkna en ny fas av diskussionen. Otillfredsställd med rokokotidevarvets smak för det lilla, insmickrande och raffinerade drevs även han att visa på den sköna naturen som läromästarinnan för konsten. Men efterbildningen av det sköna i naturen är enligt honom av två slag. Antingen kan den vara riktad på en enskild förebild, eller också kan den samla och utvälja drag ur olika sådana och sammansätta dem till en enhet. Med det förra tillvägagångssättet gör man en kopia, ett porträtt; det är de holländska målarnas metod. Med det senare når man »det allmänna sköna» och »idealiska bilder» därav; sådan var grekernas konst.[1] Winckelmann citerar med gillande den antika anekdoten om hur målaren Zeuxis, som skulle göra en bild av Hera, lät fem sköna kvinnor i Kronos vara modeller för dess olika delar. Ett sådant utväljande av de skönaste delarna och deras harmoniska förbindande till en gestalt är den rätta konstnärliga metoden; »[— — —] stükweise finden sich eben so hohe Schönheiten in der Natur, als irgend die Kunst mag hervorgebracht haben, aber im Ganzen muss die Natur der Kunst weichen».[2] — Hänförelsen för grekerna som de oupphinneliga mönstren och kravet, att konsten skall i d e a l i s e r a naturen, blevo de mest framträdande dragen i Winckelmanns estetiska strävanden. Det ligger ett tydligt inflytande från platonsk filosofi bakom hans användning av uttrycken idé och ideal.

Det var inte som konstteoretiker Winckelmann gjorde sin största insats. Flera av hans teorier blevo snart nog föremål för invändningar, särskilt tanken, att något fulländat skulle kunna skapas genom samlande av fullkomliga drag från

[1] Winckelmann, Gedanken über die Nachahmung der griechischen Werke in der Malerei und Bildhauerkunst, Sämtl. Werke, Donauöschingen 1825—29, 1, s. 21; Bergh, Ehrensvärds idealuppfattning i förhållande till Winckelmanns, Samlaren 1918, s. 156 ff.

[2] Winckelmann, Geschichte der Kunst des Altertums, Sämtl. Werke 4, s. 70.

olika modeller.[1] Men likafullt blev Winckelmanns inflytande utomordentligt inte bara på konstutvecklingen utan också på estetiken. Liksom hans antikpatos och hans antikuppfattning gjorde sitt segertåg, så att det enkla och rofyllda, bortstrykandet av det tillfälliga och alltför individuella blev tidens ledande stilideal i litteratur och i bildande konst, så trängde också termerna ideal och idealisering igenom och blevo ofrånkomliga i konstlärorna.[2] Man kunde vid 1700-talets slut klaga på en »Ideal-Epidemie».[3]

Kom så den egentliga romantiken. Romantikernas intensiva naturkänsla och deras tro, att naturen var ett uttryck för de gudomliga idéerna, gjorde det ju för dem i viss mening olämpligt att tala om att konsten borde idealisera naturen. När klassicismen sett sina bästa dagar och förkärleken för »schlichte Umrisse» börjat efterträdas av smaken för »Unendliche Fülle», blev också den konstnärliga stil, som Winckelmann förknippat med termen idealisering, mindre eftersträvad. — Men å andra sidan: för romantikerna var naturen icke ett rent uttryck för idéerna. Det fanns, som man ofta framhållit, också en djupt pessimistisk sida hos den romantiska

[1] Jfr Schillers recension (1791) av Bürgers dikter, Sämmtl. Werke, München, Stuttgart und Tübingen 1830, s. 1276. Redan Karl Philipp Moritz och Goethe hade en långt subtilare och mera nyanserad uppfattning än Winckelmann av konstnärens förhållande till naturen, vilket Goethe alltefter dess art och grad karakteriserar med den berömda tredelningen »einfache Nachahmung der Natur, Manier, Stil» (Goethe, Sämtl. Werke 33, s. 54 ff.). De framhålla, att det finns en annan natur än den yttre; konstverket måste vara ett uttryck av den naturens skaparkraft, som geniet bär inom sig (Goethe, Sämtl. Werke 33, s. 62). — Ofta talar Goethe om att den förnämsta fordran man kan ställa på en konstnär är, att han skall hålla sig till naturen,och vidhåller dock samtidigt, att naturen och konsten äro skilda av en oerhörd klyfta. Se t. ex. Einleitung in die Propyläen (Sämtl. Werke 33, s. 107, 108) eller anmärkningarna till Diderots Essais sur la Peinture (d:o, s. 210).

[2] Se t. ex. Sulzer, Allgemeine Theorie der Schönen Künste 1, 1778, s. 369 ff. (artikeln Ideal).

[3] Fiorillo, Geschichte der zeichnenden Künste, 1798, 1, s. 235; påpekat av Kuhn, Die Vollendung der klassischen deutschen Ästhetik durch Hegel, s. 80, 122.

platonismen. Ändlighetens värld uppfattades som resultatet av idéernas avfall och som ett idéernas fängelse. Av våra svenska skalder representerade ju Stagnelius mest den mörka åskådningen, hos Atterbom kämpade och blandades den ljusa och den mörka, om också den ljusa övervägde.[1] Alla romantiker upplevde dock klyftan mellan den sanna verkligheten och den empiriska verkligheten, mellan »die wahre und vollkommene Natur» och »wirkliche, gemeine Natur», eller hur nu uttrycken präglades.[2] Med den förra kunde vardagsmänniskan inte på egen hand nå kontakt, men konsten kunde slå en bro över klyftan. Konstens oändliga höghet och konstnärens frälsarroll blevo därför kardinaldogmer i den romantiska åskådningen.

Allteftersom man upplevde den ändliga naturen som ett uttryck för den ovanskliga, fullkomliga, eller man kände det beklämmande avståndet dem emellan, måste romantikens svar på den gamla stridsfrågan om konstens förhållande till naturen bli växlande och mångtydigt. Hos en och samma man kunde till synes vitt skilda uttalanden förekomma. Vi välja till exempel Schelling.

I det berömda talet Ueber das Verhältniss der bildenden Künste zu der Natur (1807) avvisar han skarpt den så ofta framställda fordran, att naturen i konsten skall idealiseras:

»Diese Forderung scheinet aus einer Denkart zu entspringen, nach welcher nicht die Wahrheit, Schönheit, Güte, sondern das Gegentheil von dem allem das Wirkliche ist. Wäre das Wirkliche der Wahrheit und Schönheit in der That entgegengesetzt, so müsste es der Künstler nicht erheben oder idealisiren, er müsste es aufheben und vernichten, um etwas Wahres und Schönes zu erschaffen. Wie sollte aber irgend etwas ausser dem Wahren wirklich seyn können, und was ist Schönheit, wenn sie nicht das volle mangellose Seyn ist? Welche höhere Absicht könnte demnach auch die Kunst haben, als das in der Natur in der That

[1] Nilsson, Svensk romantik, särskilt s. 66, 70, 75, 154, 155, 160, 189—191, 272, 394; Axberger, Den unge Atterbom och världsbilden i Schellings frihetslära, Samlaren 1935.

[2] Solger, Erwin 2, s. 5.

Seyende darzustellen? oder wie sich vornehmen, die sogenannte wirkliche Natur zu übertreffen, da sie doch stets unter dieser zurückbleiben müsste?»[1]

Men slutsatsen av detta resonemang blir för Schelling snarast den, att konstnären i c k e bör tävla med naturen genom att troget efterbilda dess föremål; konstnären kan ändå inte som naturen förläna sina alster sinnligt liv. Lyckas han efterapa det s. k. verkliga till den grad, att förväxling med detta uppkommer, så gör hans verk på var och en, som har den minsta bildning, ett obehagligt intryck av något osant. Konstnären skall i stället gå en annan väg. »Jedem Ding stehet ein ewiger Begriff vor, der in dem unendlichen Verstande entworfen ist.»[2] Det är de i tingen inneboende eviga begreppen, som konstnären skall framställa; blott dessa äro i egentlig mening levande, »alles andere aber wesenlos und eitler Schatten».[3] »Jenem im Innern der Dinge wirksamen durch Form und Gestalt nur wie durch Sinnbilder redenden Naturgeist soll der Künstler allerdings nacheifern, und nur insofern er diesen lebendig nachahmend ergreift, hat er selbst etwas Wahrhaftes erschaffen.»[4]

Skillnaden mellan Schelling och dem som ansågo, att konsten borde idealisera naturen, var som synes i själva verket tämligen obefintlig. Och på annat håll, i System des transscendentalen Idealismus, framhåller Schelling, att naturprodukten inte nödvändigt är skön; det är alltså självklart, vad man skall säga om naturefterbildningen som konstens princip; långt ifrån att den blott tillfälligt vackra naturen kan utgöra konstens rättesnöre, så äro de fullkomliga konstskapelserna norm för bedömandet av naturskönheten.[5]

[1] Schelling, Sämmtl. Werke I: 7, s. 301, 302.

[2] D:o, s. 300.

[3] D:o, s. 302.

[4] D:o, s. 301.

[5] Schelling, Sämmtl. Werke I: 3, s. 622. En annan känd estetiker, som gjort ämnet till föremål för en särskild behandling, var A.W. Schlegel: »Ueber das Verhältniss der schönen Kunst zur Natur; über Täuschung und Wahrscheinlichkeit; über Stil und Manier» (tryckt först i Prometheus, 1808; omtryckt i förf:s Kritische Schriften 2, 1828). Ingenting tyder dock på att Runeberg känt denna uppsats.

Liknande svar på frågan om konstens och naturens inbördes förhållande finner man snart sagt överallt i den romantiska epokens litteratur — så hos Atterbom[1] för att nämna ett svenskt exempel. Shaftesburys berömda sats All beauty is truth hade tidens estetiker i regel helt accepterat, men det var en inre och ideell sanning de härmed åsyftade. Omvägen att söka denna sanning genom att studera och efterlikna den synbara naturen behövde man knappast besvära sig med, då man som Novalis ur den nämnda satsen drog slutledningen: »Je poetischer, je wahrer».[2]

Än filosofiskt klarhetsbehov, än praktiskt konstnärliga syften gjorde emellertid, att frågan gång på gång togs upp till ny behandling. I slutet av 1820- och början av 1830-talet var den föremål för ivrig debatt på flera håll i Europa.

En som yttrade sig med stor skärpa var Hegel. Han var visserligen i sin smak betydligt mera realist än Schelling, men han hävdade dock i starkast möjliga ordalag, att det sköna i naturen står lägre på värdeskalan än konsten, och han behandlade icke det natursköna i sina estetiska föreläsningar. »Um so viel höher der Geist ist als die Natur, um so viel höher sind seine Produktionen, und auch diese der Kunst; um so viel höher also ist das Kunstschöne als das Naturschöne. [— — —] Der schlechteste Einfall, der durch den Kopf eines Menschen geht, ist etwas Besseres, ist höher als die grösste Produktion der Natur, denn [— — —] er ist ein Geistiges, und das Geistige ist höher als das Natürliche.»[3] Denna åsikt utföres och motiveras filosofiskt på flera ställen i föreläsningarna. Ett viktigt avsnitt bär rubriken »Die Natürlichkeit und ihre Idealisierung».[4]

En helt annan inställning hade den lärde konsthistorikern

[1] Atterbom, Bref öfver Franzéns Skaldestycken, Phosphoros 1811, s. 353 ff.; densamme, Förberedelser till en Ästhetik, Svea 4 (1821), s. 186, 187.

[2] Citerat efter Wilhelmsmeyer, i: Euphorion 34 (1933), s. 228.

[3] Hegel, Sämtl. Werke, herausgeg. von Lasson, 10 a, s. 2; denna passus är hämtad ur föreläsningsanteckningar från år 1826.

[4] D:o, s. 224—245; jfr d:o, s. 28—34, 54—56 m. fl.

Carl von Rumohr. Han kritiserade år 1827 i första delen av sina Italienische Forschungen en hel rad av den nyare tidens konstteorier.[1] Utan att gilla de naturalistiska konstskolorna, vilkas naturbegrepp han ansåg vara en fräckhet mot naturen[2], avvisade han dock ännu bestämdare den åsikten, som hävdats av »die Kunstlehre der letzten sechzig Jahre» — alltså efter Winckelmann — och som ser konstens huvudmål i att bättra på skapelsen.[3] Tanken, att några av människorna uppfunna, godtyckliga former skulle vara skönare, ädlare och mera betydande än de naturliga, är alldeles ohållbar, och konstnären gör väl i att avstå från det titaniska förehavandet »die Naturform zu verherrlichen, zu verklären, oder mit welchen anderen Namen solche Ueberhebungen des menschlichen Geistes in den Kunstschriften bezeichnet werden.»[4] Rumohr gillar inte platoniserandet. Han rekommenderar åt konstnären ett inträngande verklighetsstudium, som dock icke får vara en kall, analyserande prövning och ett förnämt åskådande von oben utan måste utgå från en lidelsefull hängivelse in i intrycket av det enskilda naturföremålet.[5] — I sina vintern 1828—29 hållna föreläsningar upptog Hegel von Rumohrs åsikter till bemötande.[6]

[1] Det är egentligen blott den bildande konsten arbetet sysslar med, men vissa principiella uttalanden ha dock allmännare räckvidd.

[2] Rumohr, Italienische Forschungen 1, s. 37. Intressant är Rumohrs hårdhänta analys av den begreppssammanblandning, som ofta döljer sig bakom de mångtydiga orden natur, ideal, symbol, stil o. s. v.; se a. a., s. 36 ff., 45 ff., 84 ff.

[3] Rumohr, a. a. 1, s. 105.

[4] A. a., s. 63; jfr a. a., s. 82.

[5] A. a., s. 34, 73. Knappast har Runeberg läst von Rumohr, men möjligen kan han ha hört talas om dennes åskådning; boken var utförligt refererad i Jahrbücher für wissenschaftl. Kritik 1827 (spalt 1527 ff.), som flera av Runebergs umgängesvänner intresserat följde med.

[6] Som känt blev Hegels estetik inte tryckt förrän år 1835, men på indirekt väg kan naturligtvis detta meningsbyte ha blivit ytligt bekant i Helsingfors. Hegellärjungen Karl Friedrich Göschel är inne på samma fråga i sin bok Hegel und seine Zeit, 1832, s. 45, och står helt på mästarens linje. Boken ingick i J. J. Tengströms bibliotek enligt auktionskatalog 1860; Runeberg skaffade den svenska upplagan $^{27}/_{1}$ 1837 enligt bokräkning.

I Danmark diskuterades problemet bl. a. av Henrik Hertz, till vilken vi snart skola återkomma. Också i Sverige hölls frågan vid liv. J. E. Rydqvist, som ju hade ganska starka realistiska sympatier och var otillfredsställd med mycket i den yngsta litteraturen, yrkade då och då på att skalderna borde bättre studera naturen; han var glad, då han kunde berömma någon för »natursann» skildring.[1] Det verkar nästan, som om Carl Jonas Love Almqvist tyckt, att det blev för mycket av dylika välmenta, men för konstens frihet farliga råd; i varje fall uttalade han sommaren 1833 en något avvikande åsikt om hur »naturlighet i konst» åstadkommes.[2]

Man kan således utan överdrift påstå, att problemet var i hög grad aktuellt, när Runeberg i artikeln En anmärkning (Helsingfors' Morgonblad den 22 juli 1833) sökte ge en koncentrerad sammanfattning av s i n åsikt om konstnärens förhållande till natur och verklighet. Hans svar på problemet hänger intimt samman med hans naturuppfattning.

I sin ungdom hade ju Runeberg inte stått främmande för den romantiska platonismens mörkare livssyn, som han väl främst lärt känna hos Stagnelius. Han talade om att människan är »i stoftets bojor snärd», »smidd vid gruset»; anden, »den förgråtne fången» skall snart befriad flyga till sitt rätta fosterland »ofvan tingen». Eller han kallade det materiella för »grusets smitta», som själen renas från genom döden.[3] Eller han såg jordelevnaden som ett overkligt bländsken, en dröm, ur vilken människan skulle vakna upp i döden. Den olycklige i Svartsjukans nätter tröstar sig ju med denna

[1] Se t. ex. Heimdall 1832, s. 13, och 1831, s. 3.

[2] Skandia, Band 1, Häfte 2, 1833, s. 262 ff. Häftet förklaras utkommet först i augustinumret av Swensk Bibliographi 1833; ingenting tyder på att det skulle ha hunnit till Finland före den dag, då Runebergs artikel En anmärkning trycktes.

[3] Till en flicka (Saml. skr. 1, s. 77, 78), Till tråuaden (d:o, s. 101, 102), Lif och död (d:o, s. 92). Jfr Vid en väns död (d:o, s. 88) och Tröst (d:o, s. 49).

transcendentalism: »Min plåga var en dröm, — det verkliga
Är icke födt och skiftar ej med stunden.»[1] I snabb växling med det melankoliska betraktelsesätt vi nu berört, och i skarp kontrast däremot, kommo idyllstämningarna, sångerna om naturens skönhet och lyckliga oskuldsliv. Känslan av stoftets fjättrar hade inte hos den unge Runeberg som hos Stagnelius sitt komplement i tron på kreaturens suckan. Hos Runeberg är det blott människan, som tränar, knotar eller sörjer; naturen är lycklig och oskyldig, naturen blir därför det stora föredömet.[2] Men detta gick ju inte bra ihop med talet om grusets smitta. Den unge skalden hade ännu icke nått fram till en konsekvent helhetssyn.

I debatten med pietisterna år 1838 kunde Runeberg däremot säga: »Ett den skarpa söndringens sätt att se jorden är att se henne såsom ett dystert fängelse för anden, ur hvilket denne, blott genom att ändteligen upptagas till en jorden motsatt himmel, kan befrias.»[3] Att han här polemiserade mot en uppfattning, som han själv en gång i ungdomen hyllat, var han fullt på det klara med. Det framgår bl. a. av att han, då han ett år tidigare tagit avsked av Helsingfors, hade uttalat sin tacksamhet mot det universitet, d ä r h a n l ä r t s i g skåda livet ljust och icke mörkt.[4] Den inre utveckling han med dessa ord visar sig vara medveten om innebar, att han lyckats bortoperera de pessimistiska elementen ur sin åskådning. Han hade förmått sammansmälta den romantiska platonismens tro på att idéerna utgöra den sanna verkligheten med tron på det naturenliga, jordiska livets friskhet och glädje.[5] Han hade tillägnat sig den optimistiska sidan av romantikens syn på tillvaron; naturen hade för honom blivit ett uttryck av det Gudomliga, Andliga.

[1] Saml. skr. 1, s. 165—167. Jfr Höstaftonen (d:o, s. 45) och Till den ålderstegne (d:o, s. 94 ff.).

[2] Saml. skr. 1, s. 24, 26, 27. Jfr ock dikterna Sommar-natten, Flyttfoglarne, Vallgossen, Svanen.

[3] Saml. arb. 6, s. 280.

[4] Strömborg, a. a. 1, s. 311.

[5] Framhållet av Rolf Pipping i uppsatsen »Bland guldmoln i det blå», FT 101 (1926), s. 426.

Förskjutningen ägde utan tvivel rum redan under de första helsingforsåren. Runeberg betonade alltsedan dess idéernas immanens i naturen. Klyftan mellan det oändligas värld och den timliga verkligheten blev för honom inte så stor. Därför kunde han med så mycket större entusiasm av diktningen kräva natursanning.

När nu Runeberg år 1833 ville klargöra sin uppfattning i frågan om konstens ställning till naturen, tog han till utgångspunkt Tegnérs tal över sin företrädare bland de aderton — dock utan att direkt nämna Tegnér.[1] Talet innehåller Tegnérs svar på samma problem som Runeberg söker lösa. Man måste erkänna, att Tegnér gjort sig skyldig till så motsägelsefyllda formuleringar, att de kunde locka till polemik.

»Det är», säger Tegnér, »en gammal sägen inom konstläran, att konsten endast är en efterbildning af Naturen. Detta är också utan tvifvel riktigt, så vida man dermed förstår Naturen i sin idé, icke i verkligheten.» Men redan i nästa sats använder Tegnér ordet blott i den senare bemärkelsen; den omedelbara fortsättningen lyder nämligen: »Ty hvarken Målarens eller Skaldens konst är ett blott Inventarium öfver Naturen; hon afskrifver ej verkligheten, utan hon förädlar den.»[2] Tegnér opponerar sig visserligen — liksom sedermera Runeberg — mot den granntyckta smak, som anser stora delar av naturen vara något för lågt och ovärdigt att upptagas i konsten. Men han gör det med följande motivering: »Är icke hvart och ett föremål just genom den poëtiska framställningen nobiliteradt? Har något föremål i sig sjelf en annan ädelhet, än den som konstnären ger det?»[3]

För Runeberg, med hans naturpatos, måste denna motivering ha framstått nästan som en hädelse. Han invänder i En anmärkning: »Naturen, sådan den är, (verkligheten)» är icke något konsten underordnat.

[1] Påpekat av Estlander, Skrifter 1, s. 170.
[2] Tegnér, Tal vid särskilta tillfällen 1, s. 25.
[3] D:o, s. 46.

»Vore det möjligt att konstnärn skulle i ordets egentliga mening förädla verkligheten, så borde den genom honom lyftas till någon utom dess idé liggande fullkomlighet, ty hvarje annan äger den i sig redan förut. Men i detta fall skulle resultatet bli motsatsen af konst, bli onatur. Långt ifrån att kunna förädla verkligheten har konstnärn sin adel genom den och är dess mera stor, ju klarare han ser och kan återge dess skönhet.»[1]

Tegnér hade talat om hur Oxenstiernas sångmö längtade till en varmare sol, till en yppigare natur, till rikare färger. »Nästan blott af ett lyckligt misstag tyckes hon hafva förvillat sig till Norden, der hon endast med rikedomen af sin inbillning kunde uppfriska naturens mattare färger.»[2] Runeberg replikerar: »Det är en lätt konst, att smycka, såsom t. ex. att dikta på norden sminket af hela söderns rikedom, att förädla är omöjligt, *att förklara är konstens yttersta och högsta uppgift. Men att förklara vill säga detsamma, som att låta det rent verkliga framstå, befriadt från det oväsendtliga, det icke nödvändiga, eller också att underordna det så, att dess vilkorlighet blir synbar och icke distraherar.*»[3]

Grundsynpunkten i detta konstprogram — att konsten skall efterbilda verkligheten, men så, att det väsentliga befrias från det tillfälliga — kan ledas tillbaka till Aristoteles, som i nionde kapitlet av sin poetik betonat, att skalden framställer det allmängiltiga, det sannolika eller nödvändiga, i motsats till historikern, som skildrar det individuella. Men den närmare tillämpningen och utformningen — att konsten skall förklara, ej förädla — har Runeberg möjligen hämtat från en nästan nyutkommen och snabbt berömd dansk dikt av Henrik Hertz, Naturen og Kunsten, som var tryckt i Anonym Nytaarsgave for 1832.

I varje fall överensstämma Hertz' synpunkter i frågan på

[1] HM $^{22}/_{7}$ 1833; Saml. arb. 6, s. 191, 192.

[2] Tegnér, a. a. 1, s. 37. I själva verket kände sig Tegnér inte så tilltalad av »den sydliga minen» hos Oxenstiernas sångmö (se T:s brev till af Kullberg $^{19}/_{11}$ 1818 och till Adlerbeth $^{21}/_{1}$ 1819). Men detta framträder icke i talet.

[3] Kursiveringen gjord av mig. HM $^{22}/_{7}$ 1833; Saml. arb. 6, s. 192, 193.

det mest slående sätt med Runebergs. Dikten har formen av ett samtal mellan skalden och hans väninna. — Det är i solnedgången vid stranden av havet. Skalden yttrar, att »K u n s t e n s k a b e r N a t u r e n o m i g j e n». Då väninnan inte riktigt förstår detta uttryck, ber han henne tänka på ett porträtt, som en ung målare gjort av hennes mor; en och annan påstod ju, att det inte var riktigt likt, det var för ungt och vackert. Hon svarar:

»Ak, Kjære, nei!
De Enkelte, der paastod' dette, kjendte
Vor Moder alt for lidt til at de ret
Vurdere kunde hiint Portrait
Og agte det saa høit som det fortjente.
Naar man betragted' Moder flygtigt, fandt
Man ikke strax, at hun var smuk. Iblandt
Var hun for bleg, og af en Sky om Øiet
Man saae, hun var kun sjelden ret fornøiet.
Tidt leed hun hemmeligt af Sorg, og tidt
Af Sygdom havde hendes Aasyn liidt.
Først ved en daglig Omgang lærte
Man fuldeligt at elske disse Træk,
Hvoraf hvert enkelt var lagt an lidt kjæk,
Men af hvis Heelhed det fortræffeligste Hjerte
Og Aandrighed og Sjælens Adel gik
Og lyste fra det tankefulde Blik.
See, derfor fandt jeg E d v a r d s Maade
At male Moder paa, saa smuk:
Det Smertefulde smelted' i et Suk,
Og hendes Graad i Duggen paa de vaade,
Men tillidsfulle Øine. Hendes Træk
Var' ei flatteerte; men de vare,
Jeg kunde næsten paastaae, mere k l a r e.
Den bløde Pensel gled med Lethed væk
Forbi en underordnet Deel, der trued
Det Billeds Reenhed, man beskued.
Et enkelt, mindre skjønt Partie
Opløstes i det Heles Harmonie.
Og dog med Alt det var det Hele
Et Udtryk af de allermindste Dele.
Her fandt jeg fremstilt, som jeg føler vel,
Vor Moders s a n d e V æ s e n, hendes Sjæl,
Aldeles uforstyrret af de mindre

Fuldendte Træk, der mangt et Indtryk hindre.
Som Moder der var malt, saaledes stod
Hun tidt i Drømme for mig aabenbaret;
Og fra den Tid hun os forlod,
Staaer hun for mig i Billedet forklaret.»[1]

Det är alldeles samma tanke Runeberg uttrycker i En anmärkning, att konsten skall återge »naturens både yttre och intellectuella fenomener» i deras »väsendtlighet». »Väl kan ett gifvet individuelt föremål, under konstnärns hand, skenbart förskönas, såsom t. ex. ett portrait göras vackrare, än dess original; men likvist kan man ej i egentlig mening säga, att föremålet blifvit förädladt, såvida målaren, om han icke träffat likheten, gått utom och liksom lemnat föremålet, och om han träffat den åter, icke tillagt föremålet några drag, som det icke ägde, utan blott förklarat dess skönhet, det är, låtit den framstå oskymd och obortblandad af störande oegentligheter.»[2]

Hertz säger vidare:

»Det er den samme Vei,
Paa hvilken Kjærlighed og Kunst forklare
Det Billeds Skjønhed, de bevare.
Den sande Kjærlighed bestaaer, jeg tænker,
Saa godt som Kunsten i
Vor Sjæls Formuenhed at bringe Harmonie
Imellem det, som Tidens Vexel krænker,
Og det, der er ukrænkelig deri.»[3]

Samma synpunkt framför Runeberg i granskningen av Snapphanarne: »Kärleken visar oss en skön typ af konstnärns uppfattning af sin skapelse. Skulle kärleken ej med inspirationens utan med reflexionens öga betrakta sitt före-

[1] Cit. efter Hertz, Samlede Skrifter, Digte fra forskjellige Perioder, 3, 1862, s. 191—194.

[2] Saml. arb. 6, s. 192. Det måste erkännas, att resonemanget om porträttlikhet och konst låg ytterst nära till hands i detta sammanhang. Hegel t. ex. hade tagit upp det i sina estetiska föreläsningar (Werke 10: 1, s. 200) och använt formuleringar, som ytterst nära påminna om dem Hertz sedan skulle använda i sin dikt.

[3] Hertz, a. a., s. 201.

mål, så kunde ingenting annat, än det allmänt mätbara sköna och goda älskas. Men den ser objectet från en högre ståndpunct, och väsendets harmonie är för densamma uppenbarad, och i och med detsamma hvarje äfven dess minsta, i andras ögon mest misslyckade del, betydelsefull och oföränderlig till något bättre.»[1]

Dikten Naturen og Kunsten utvidgades med en andra del, som trycktes i Foraarets Nytaarsgave for 1833 (såsom namnet anger utkommen på våren). Här utvecklades det realistiska kravet, att konstnären icke bör skapa s. k. ideal, som blott äro sammansatta av idel godhet, dygd, mod o. s. v., ideal, som stå över livet. »Thi det er netop Livet, vi behøve.»

> »Og ikkun da naar hans Genie
> For vor Betragtning levende har stillet
> Et klarere, men ei forædlet Billed
> Af dette Liv, der foer hans Blik forbi
> Af Mennesker og Ting, der existere,
> Har han forstaaet at idealisere.»[2]

Om Runeberg, som det vill synas, läst och tagit intryck av denna dikt, då föreligger en direkt liten förbindelse mellan hans eget realistiska konstprogram och den samtida litterära strömning i Danmark, som går under namn av den poetiska realismen. Förhållandet är inte förbluffande. Jag har förut nämnt, att en av Runebergs vänner på 1820-talet vistats en längre tid i Danmark; det vore ju endast naturligt, om denne sökt bibehålla kontakten med vad som hände och skrevs i detta land och riktat Runebergs uppmärksamhet på dess litterära förhållanden. Tänkbart är ju, att redaktören för Helsingfors' Morgonblad bland de utländska periodiska publikationer han förskaffade till sin redaktion [3], valde någon dansk tidskrift, t. ex. Maanedsskrift for Litteratur, för vilken Heimdall bedrivit kraftig propaganda.[4] Danskarna

[1] HM $^{7}/_{4}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 74.
[2] Hertz, a. a., s. 231, 232, 228.
[3] Se ovan s. 88.
[4] Heimdall 1830, s. 11, 18 ff.

gjorde anspråk på att deras land var det första, där reaktionen mot romantiken frambrutit »med Kraft og Aand».[1] Heibergs kritik av Oehlenschläger hade redan givit genljud i svensk press.[2] Och H. Chr. Ørsteds angrepp i Maanedsskrift for Litteratur 1830 på det ologiska och osanna i Tegnérs bildspråk borde i hög grad ha kunnat intressera Runeberg. Likheterna mellan deras betraktelsesätt äro, som vi snart skola se, sådana, att man möjligen kan förutsätta ett samband.[3] Vad slutligen Hertz beträffar, så hade han snabbt blivit ett känt namn i Danmark. Allmänheten hade mycket grubblat över vem den okände författaren till de uppseendeväckande, utomordentligt skickligt Baggesen-imiterande Gjenganger-Breve (1830) och Anonym Nytaarsgave for 1832 kunde vara, och förvåningen blev stor, när skalden i april 1832 demaskerade sig och visade sig vara juden Henrik Hertz.[4] Med Gjenganger-Breve sluter denne upp på Heibergs sida i kampen mot dilettanteriet i litteraturen. — Att Runeberg fått höra talas om detta är så mycket sannolikare, som hans kamrat Nervander på sin stora utländska resa våren 1833 kom i beröring med en rad av Danmarks litterära berömdheter. Nervander umgicks bl. a. med Oehlenschläger, Heiberg och Ørsted och gjorde bekantskap också med Hertz.[5] Just på sommaren 1833, då artikeln En anmärkning tillkom, var Runeberg också sysselsatt med att översätta Heibergs »Seer jer i Speil! Lystspil i een Act paa rimede Vers. Efter Töpfers Manuskript 'Nehmt ein Exempel daran'.», 1830.[6] Nervander hade sett just denna pjäs i Köpenhamn den $^{8}/_{3}$ 1833.

[1] Maanedsskrift for Litteratur 5 (1831), s. 203.

[2] Heimdall 1828, s. 51; 1830, s. 38.

[3] Se nedan s. 333 ff.

[4] Kyrre, Henrik Hertz, s. 104 ff., 117.

[5] Han träffade vidare H. C. Andersen, Poul Møller, Paludan-Müller, Ingemann m. fl. (Nervanders resedagbok, »Romfararens funderingar på wägen», finnes bevarad; den tillhör doktorinnan Alice Borenius. Den är delvis återgiven i Nervander, Skrifter 1, 1850, s. 117 ff.) — Även professor Linsén besökte år 1833 Köpenhamn; nyligen hemkommen $^{30}/_{9}$, enligt brev till A. J. Sjögren, HUB.

[6] Heiberg, Poetiske Skrifter 11, s. 61 ff.

Förbindelserna med Danmark torde emellertid blott ha varit sporadiska.[1] Rent skönlitterärt har Hertz' oftast konverserande och subjektiva poesi inte kunnat betyda mycket för Runeberg. Inte heller av andra representanter för den poetiska realismen i Danmark synes han ha mottagit några intryck, som blevo av vikt för hans egen produktion, utom beträffande dramatiken. Hans lustspel Friaren från Landet (1834)[2] och hans »familjemålning» Kan ej (1863) äro, som Söderhjelm påpekat, släkt med Heibergs muntra små familjeinteriörer.[3]

Man kan vara övertygad om att Runebergs litterära artiklar i Helsingfors' Morgonblad blevo livligt diskuterade i vänkretsen. Vad En anmärkning beträffar, föranledde den t. o. m. en liten otryckt följdskrift, som finnes bevarad i manuskript. Det är en uppsats av Snellman, betitlad »*Öfver Skön konst; till Rbg*».[4] Jag ber att få återge den rätt utförligt, eftersom den visar, på vilket spekulativt plan diskussionen i kotteriet kunde föras.

Konstnärsinspirationen är, framhåller Snellman, såsom också de gamles uttryck *pati Deum* antydde, »ett verkligt Andans meddelande, en andens uppenbarelse för anden. Det är den första omedelbara åskådningen af det Absoluta, af den absoluta anden, som hos konstnärn väcker Idealet, hvars tecken, objectet, ifrån hvilket denna åskådning reflecteras, är konstprodukten.»

Huvudsyftet med uppsatsen är tydligen att inför Rune-

[1] Fredrika Runeberg t. ex. skriver på sin ålderdom, att Christian Winther ej var alltför mycket känd av Runeberg förrän 1862, då Winthers fru sände Runeberg sin mans arbeten. »Man hade på den tiden om möjligt ännu mindre än nu här tillgång till danske förf: arbeten, och ringa var den bekantskap man i allmänhet gjort med dem.» (Fredrika Runebergs anteckningar.)

[2] HM $^{17}/_{3}$—$^{11}/_{4}$ 1834.

[3] Söderhjelm, JLR 1, s. 326; a. a. 2, s. 320, 321. Jfr Estlander, Skrifter 1, s. 482.

[4] HUB, 186 II 23.

berg bevisa, att konstens skönhet är av högre art än naturens. Snellmans biograf, Th. Rein, som omnämner detta manuskript, utan att dock datera det, anser, att uppsatsen utgår från ett hegelskt uppfattningssätt; även Söderhjelm kallar resonemanget »alldeles Hegelskt».[1] Det är som vi sett sant, att Hegel stod på samma ståndpunkt, men Snellmans inlägg är i själva verket huvudsakligen byggt på det estetiska avsnittet i Schellings System des transscendentalen Idealismus.

»Konstprodukten i sig sjelf tagen, har en Reflex inåt hvari den närmar sig till Naturprodukten, så vida den är skön. Men den förra lånar sin skönhet från upplösningen af en högre motsatts än den sednare. Då nemligen i Naturprodukten, såsom för oss alstring af en blind kraft, likväl sjelfva produktens ändamålsenlighet väcker aningen om en, uti densamma verkande, högre ande, så uppstår hos oss denna tillfredställelse, detta försjunkande i naturens åskådning, likasom vi uti den skulle hafva funnit hvad vi sökt, hvad vi efterlängtat. Hvad vi sökt, hvad vi funnit är oss sjelf[a] eller det Gudomliga hos oss, enheten i den förefunna motsattsen mellan *ande* och *materie*, enhet af det omedelbart Subjectiva och Objectiva.

Men uti konstprodukten finnes, såsom sagt, en högre motsatts upplöst, en motsatts, uppkommen genom en Reflex utåt. Här är konstnärn icke blott Geni, d. ä. delaktig af en högre ingifvelse, utan äfven medvetande af, och reflecterande öfver sin production. Med andra ord: här är en produkt både af *nödvändighet* och *fri vilja*, i högre mening af det Subjectiva och Objectiva. Jag säger i högre mening: ty af denna enhet är den förra beroende. Det är nemligen uti handlingen, uti den fria viljans utöfning, som menniskjoanden annihilerar den sig motsatta naturen, såsom motsatts; men detta endast i en evig progress, emedan handlingen i sin fortgång är underkastad ödets, försynens, nödvändighetens lagar. Denna i Subjectets inre natur öfvergångna motsägelse framställer nu konstnärn uti en omedelbar åskådning, det oändliga i ett ändligt Object. Deraf den oändliga betydelse man i en konstprodukt kan finna.»

Efter att ha utrett skillnaden mellan en dylik konstprodukt och ett verk blott av konstfärdighet drar Snellman följande slutsats, som är avsedd såsom en gensaga mot eller åtminstone ett tillägg till Runebergs En anmärkning:

[1] Rein, Johan Vilhelm Snellman 1, s. 82; Söderhjelm, JLR 1, s. 352.

»Härmning af naturen alstrar icke någon sann konstprodukt. Tvärtom utgör det sköna i konsten Normen för bedömandet af Naturskönheten. Derföre bör all naturmålning vara ett Idealiserande, af densamma; d. ä. i det naturliga, såsom endast utgörande det ena momentet af den Identitet, som utgör det Sköna, bör det andliga elementet uppsökas.»

Säkerligen med en viss adress till sin vän idylldiktaren, som för tillfället skjutit skaldandet åt sidan för att skriva en avhandling om den grekiska tragedien, tillägger så Snellman: »Häraf äfven Idyllens underordnade Rôl och Tragikens Suppremat i Poesin.»

Snellmans polemik visar, att han inte var fullt belåten med Runebergs naturbegrepp och konstnärliga inriktning.[1] Enligt Snellmans åsikt var tydligen Runeberg för mycket idealist i sin naturuppfattning och för litet idealist i sin konstuppfattning. För bådas åsikter kan stöd sökas hos Schelling, men de bägge vännerna fästa sig vid olika sidor hos denne mångtydige filosof. Man måste säga, att Snellman härvidlag mera representerar den för högromantiken typiska åsikten om konstens uppgift; hos Runeberg märks det, att en ny litterär epok är i antågande. Principiellt sett står han visserligen kvar i romantikens åskådning, att den sanna verkligheten är de gudomliga idéerna och att den yttre naturen äger verklighet endast därför, att den innehåller dessa idéer, och i samma mån, som den överensstämmer med dem. Men ändå ha vi det ofrånkomliga intrycket, att Runeberg, när han talade om natur och verklighet, inför sina ögon såg ungefär detsamma, som vi, när vi använda dessa ord.

[1] Ett påpekande av prof. Blanck vid seminariediskussionen av min licentiatavhandling har kommit mig att klarare fixera detta motsatsförhållande mellan Snellman och Runeberg. — K. S. Laurila har i sin uppsats Några drag i J. V. Snellmans estetiska åskådning (i: Festskrift tillägnad Gunnar Castrén) mera haft anledning att betona likheter mellan Snellmans och Runebergs uppfattningar; det här ovan refererade dokumentet behandlar Laurila icke.

Säkert stod han därvidlag under inflytande av en tidstendens, en förskjutning i den allmänna uppfattningen, som delvis gick på en helt annan linje än den från pessimistisk till optimistisk platonism, men som ändå förde åt samma håll: till ökat sinne för den yttre verkligheten.

Jag syftar på det förut berörda faktum, att kännedomen om den högre spekulationen var i avtagande, även i bildade kretsar [1], och därmed också förmågan att intellektuellt fatta den egentliga romantikens världskonstruktion eller åtminstone att i vardagslag fasthålla den. De filosofiskt belästa, ja fackfilosoferna själva, kunde inte undgå en känsla av osäkerhet inför de många kämpande systemen, och man hade sett skrämmande exempel på vart det kunde bära hän, när naturfilosofien avlägsnade sig för långt från det empiriska underlaget. Man började känna ett behov av att trygga sig till det faktiskt iakttagbara.[2] Den experimentella metoden var på frammarsch inom naturvetenskaperna och stegrade känslan av exaktheten betydelse. Detta inverkade på hela sättet att tänka och känna — och därmed på sättet att uppleva poesi.

Typiskt är, att en naturvetenskapsman, den för upptäckten av elektricitetens magnetiska verkningar världsberömde H. Chr. Ørsted, år 1830 i Danmarks ledande litterära tidskrift angrep Tegnér för det naturstridiga i hans bildspråk.[3] Ørsted var ju själv romantisk naturfilosof och livligt intresserad av estetiken, och han hyllade som nästan alla andra åsikten, att poesien, vetenskapen och moralen till sitt väsen äro besläktade. »Den samme Fornuft, der erkjender det Sande og vil det Gode, udgjør ogsaa Skjønheden i Indbildningskraftens Skabninger.» Men Ørsted ger denna gamla

---

[1] Detta är något, som bestyrkes av samtida iakttagare. Jfr Argus' klagan över det växande föraktet för filosofi, även bland vetenskapsmän och lärda (Argus Den Tredje 1826, s. 324).

[2] Se t. ex. Max Wundts översiktsartikel Die Philosophie in der Zeit des Biedermeiers, i: Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte 13 (1935), särsk. s. 128, 129.

[3] Det skedde i en recension av Tegnérs Smärre samlade dikter; omtryckt i Ørsted, Samlede og efterladte Skrifter 6.

tes en bestämd udd och tillämpning, på sätt och vis en omvändning av Novalis' ord: »Je poetischer, je wahrer.» Poesien måste, säger han, »af frie Kjærlighed [— — —] sætte sig i en langt inderligere Overeensstemmelse med det Sande» än hittills varit fallet. Den kan så mycket mer göra detta, som vetenskapen gått den till mötes. »Alle Grene af Videnskapen hæve sig mere og mere til at fremstille os i Tilværelsen en Eenhed, en Virksomhed, et Fornuftherredømme, kort et Liv, der bringer dens Indhold mere og mere Kunsten nær.»[1] I poesien är man van att få hålla till godo med de mest naturstridiga skapelser, men det är på tiden, att det göres en gensaga däremot. Ørsted citerar som ett avskräckande exempel hela Tegnérs Polar-Resan, men fäster sig särskilt vid de strofer, som skildra forskarens ankomst till nordpolen:

»Ändtligen till polen når han.
Segrande på toppen står han
utaf axeln. Hur det brusar
utur djupet! Huru susar
klotets tunga massa, svängd,
gnisslande, kring axelns längd!

Nu förfärad och förlägen
ser han efter återvägen.
Ve! hvad trollmakt honom fäster!
Hvar är öster nu och vester?
Hvar är söder? Hvar är norr?
Ingen utväg! intet sporr!»[2]

Recensenten anmärker nu: Om en diktare skulle visa oss solguden som en muskulös jätte med klubba och lejonhud, hur löjligt skulle det inte förefalla! Skall det då anses tillåtligt att låta jordens massa susa gnisslande kring sin axel? Lika väl som en diktare måste böja sig för mytologiens lagar,

[1] Maanedsskrift for Litteratur 4 (1830), s. 140. Mycket likartade synpunkter skulle naturvetenskapsmannen C. A. Agardh framföra år 1834 i sitt inträdestal i Svenska akademien, troligen med direkt impuls från Ørsted. SAH ifrån 1796, 15, s. 311—317.

[2] Tegnér, Samlade skrifter 3, s. 4, 5.

lika väl måste han ta hänsyn till vad den bildade publiken vet om naturen. Han kan icke ostraffat skildra atenarna som barbarer eller Grönland som värmens land. Varför inte? Därför, att vår fantasi är förtrogen med de verkliga förhållandena. Nåväl, nu börjar vår fantasi också vara förtrogen med många delar av världsmekanismen, som förr bara de lärde kände till. Snart torde varje bildad människa, lika bra som hon har reda på argonautertåget, känna till, att en polarforskare på nordpolen inte behöver fråga sig, varåt söder är, eller ens taga fel på sin riktning.[1] — Kommentaren av dikten fortsättes ytterligare i samma stil. Ørsted citerar också Tegnérs Elden:

»Evigheten, lik en orm i ringar,
låg och rufvade med svarta vingar
uppå verldar, icke ännu till.
Rymdens tält låg ouppspändt. För tiden
var ej ännu någon stund förliden,
och dess ur stod still.»[2]

»Udtrykket er stort og mægtigt; men hvorledes tilintetgjøre dog Tankerne hinanden, naar man forsøger at sammenfatte dem! [— — —] Evigheden har faaet sig sorte Vinger før Rummet, der er Betingelse for al legemlig Form, er bleven til! og den rugede paa Verdner, der endnu ei vare til! Slige Billeder ere sande Uhyrer.» Andra delar av poemet ge en skildring av världens uppkomst, som alldeles strider mot vetenskapens resultat.[3] — Ørsted understryker, att hans klander egentligen inte är riktat mot Tegnér; han har endast velat visa, vad tidsutvecklingen kräver, och han har som åskådningsmateriel valt ett par glänsande och allmänt beundrade exempel.[4]

Man har ett livligt intryck av att en del av Runebergs litterära kritiker äro samma andas barn som denna recension,

[1] Maanedsskrift for Litteratur 4 (1830), s. 153—157.

[2] Tegnér, Saml. skr. 2, s. 100.

[3] Maanedsskrift [— — —] 4, s. 158.

[4] D:o, s. 160. Ørsteds artikel är refererad i Heimdall $^{9}/_{7}$ 1831, s. 109, men så kortfattat, att läsaren knappast får ett intryck av dess synpunkter.

äro ett uttryck för samma tidsströmning med dess krav på exakthet. Hans närmaste vän under helsingforstiden, Nervander, fysiker också han, tycks ha haft samma iver som Ørsted att nagelfara orimligheter i poesien. När man t. ex. läste en dikt [Stormen, i Assar Lindeblads Blekings-blommor, s. 25, 26], där det råkade heta, att den brusande stormen förvandlar sig till en mild västan vid åsynen av ett älskande par, ryckte Nervander genast Runeberg och hans hustru (eller fästmö?) fram till fönstret och befallde den hårda blåsten därutanför att upphöra.[1] Och Runeberg själv tillrättavisar ofta diktare med en hänvisning till vetenskapens sanningar. Han gycklar t. ex. med att den poetiska örnen i så många stycken skiljer sig från den verkliga. Den sveder ju sina vingar i solen, den dricker eter, frihet och ljus, och den allra märkvärdigaste arten — som upptäckts av Tegnér — har fjärilsvingar. I recensionen av Sverges anor utropar Runeberg: »O, att det komme en tid, då man allmännare än nu ville erkänna, att poesiens sanning icke stöder sig på en skralare grundval än vetenskapens i dess högsta och ädlaste anda, att den stöder sig på naturens inre eviga nödvändighet, inneboende i menskligheten, såsom i allt.»[2]

När von Beskow skrivit:

> »Af segerminnen fylldt, vårt land vid polen
> Står som Europas äldsta riddarsal»,

anmärker Runeberg torrt, att man blott behöver titta i en historia för att finna det osanna i detta påstående. Till versraden »Och luften käns af segerfanor sval» fogar han kommentaren, att man inte kan undra på »att poesien bland vetenskapsmän i allmänhet har ett så dåligt namn om sig, då hon vågar komma fram med sådana hypotheser, som att förklara kölden af segerfanors svajning.»[3] O. s. v.

Runeberg var alltså realist i den meningen, att han ville skildra verkligheten. Han var idealist i den meningen, att

[1] Fredrika Runebergs anteckningar.

[2] HM $^{8}/_{2}$ 1833; Efterl. skr. 1, s. 303.

[3] HM $^{4}/_{2}$ 1833; Efterl. skr. 1, s. 294, 295.

han trodde på ett andligt innehåll i naturen, vilket han nalkades med djupaste vördnad och vilket han ansåg det vara konstens uppgift att få fram.

Jag går nu att i ett par avseenden söka belysa, hur åsikten, att konsten bör förklara naturen, praktiskt omsättes i Runebergs litterära bedömanden och i hans egen diktning.

*

Vi ha tidigare sett, att den »rysliga» litteraturen var ett särdeles aktuellt problem vid tiden för Runebergs framträdande.[1] Särskilt den nya franska vitterhetens dragning åt det brutala nagelfors ju skarpt i svensk kritik, men liknande tendenser även hos andra litteraturer påtalades, och man slog ned på svenska försök i samma riktning. Den franska romantikens mest uppmärksammade representant, Hugo, hade i en programartikel, där han yrkade på full frihet från alla konventionella band, sagt: »Skalden bör ej äga mer än en förebild, naturen, mer än en vägledare, sanningen.»[2] Frågan kunde alltså med fördel debatteras som en världs- och livsåskådningsfråga: var verkligheten sådan, att författarna med anspråk på sanning kunde och borde skildra det avskyvärda, det grymt meningslösa, de oupplösta, skärande dissonanserna?

I den historiska romanen Snapphanarne förekommer det en skildring av hur en hop skånska bönder tillfångataga några svenska officerare. Man rådslår om lämpligaste sättet att taga dem av daga, beslutar ge dem till mat åt prästens ålar, hugger upp en vak i isen och dränker svenskarna, en efter en.[3] Denna scen kallar Runeberg obehagligt vild. Hans ovilja riktar sig mot att de »fångne Svenska Officerarne förgöras, utan att i motiverna till händelsen något betydelsefullt förut releverats, som segrande blefve qvar efter offrens

[1] Jfr ovan s. 35—37, 43 ff.

[2] Cit. efter Heimdalls översättning, 1829, s. 134.

[3] Snapphanarne 1, s. 179 ff.

sinliga förstöring».[1] Det är således inte precis mot framställningen av brutaliteten såsom sådan Runeberg här vänder sig. Något dylikt skulle han heller knappast ha haft rättighet till, han som — under inflytande av tidens smak för det vilda och påverkad av Iliadens och den serbiska epikens [2] blodrypande stridsskildringar — i Grafven i Perrho skildrat, hur fiendeskaran flämtande rider från skogsstriden med Adolf Hanes avhuggna huvud på piken och hur brodern Thomas med blotta handen river fiendernas strupar och krossar anförarens bröst och rygg. Men här har Runeberg sökt försona våldsamheten genom att underordna den en högre idé. På liknande sätt i Zigenaren: när den vilde tjuven kastar den dödande kniven mot fångförarens hjärta, drives han av en rättmätig moralisk indignation. Vad Runeberg anmärker på i Snapphanarne, är tydligen, att episoden endast äger »ryslighet» men ej »inneboende tröst»[3]; verkligheten äger båda dessa element.

Runeberg gör sig all möda att i recensionen klart deklarera sin ljusa och harmoniska verklighetsuppfattning:

»Ett hufvudsakligt fel, hvaraf detta arbete, ej mindre än vida största delen af våra historiska romaner, besväras, är att det historiska i densamma handteras blott i massor, så att händelsernas lif, nödvändighet och sanning lemnas helt och hållet *oförklarade* [4] och åsidosatta.»

Det bör påpekas, att ordet »massa» här liksom så ofta i dåtidens språkbruk är tänkt i motsats till ande, kraft, och alltså snarast betyder dött gods, obesjälad materia. — Runeberg fortsätter:

»Härigenom kommer all vigt att ligga på *händelsen* allena; och händelsen är dock intet annat än en förkroppsligad oändlighet af motiver, och följaktligen, likasom en själlös kropp, utan betydelse och lif, om den ej af sina motiver genomströmmas och

[1] HM $^{6}/_{4}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 69.

[2] Jfr Hornborg, Från »Blodhämnden» till »Molnets broder», Nya Argus 1928, s. 17 ff.

[3] HM $^{6}/_{4}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 70.

[4] Kursiveringen gjord av mig.

förklaras.»[1] Det »är afgjordt, att i naturen ingenting sker, som ej i collectionen af motiver och följder har sin fullkomliga försoning. Det ligger således i djupet af en dylik framställning en sanningslöshet [— — —].»[2]

Verkligheten — dess människokaraktärer lika väl som dess händelser — uppvisar en förening av motsatser. För att åskådliggöra, hur naturen försonar ont och gott, tar Runeberg till en bild:

»Kunde man afsöndra alla de partiklar, som ingå t. ex. i ett äpple, så skulle man få några söta, några bittra; och hade man då ej känt den smak, de i sin förening frambringa och det blefve fråga om att sammansätta något för smaken ljuft, hvem skulle ej tycka att det bittra borde förkastas, och likväl se vi huru förenliga de båda synbara stridigheterna äro, och hvilken fulländning de, försmultna med hvarandra i äpplets natur, äga och uppenbara. Denna lag genomgår naturen och försonar vår känsla med tanken, att det finns en motsats till det som är godt.»[3]

Icke med artistiska skäl utan med en hänvisning till verkligheten själv kan Runeberg därför motivera det gamla aristoteliska kravet, att författaren — hos Aristoteles närmast tragediförfattaren — bör skildra blandade karaktärer. Men blandningen får inte ske på ett mekaniskt sätt utan måste vara organisk.

»Det ges hos hvar och en någonting, som, tänkt afskiljdt, och i och för sig sjelft[,] vore ondt; men som i sin förening med något annat, med något i sig sjelft tänkt godt, upphör att vara ondt och är snarare det v e r k e l i g a godas vilkor, och derföre så nödvändigt att det ej kan bortönskas. Så finnes också i naturen intet absolut ondt, utan tanken blott skiljer det onda och det goda, liksom i naturen ingen absolut kropp, eller död, utan själ och lif finnes, ehuru tanken skiljer det förenade i dess begge motsatser; om någon derföre sammansatt en person af blott tänkt ondt, eller tänkt godt, så har han producerat en osanning, ett varande som icke är, och i naturen ej, utan endast i tanken har sin motsvarighet.»[4]

[1] Kursiveringen gjord av mig.

[2] HM $^{6}/_{4}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 68, 69.

[3] HM $^{9}/_{4}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 74, 75.

[4] HM $^{9}/_{4}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 75.

Redan nu var således hos Runeberg den åsikt rotad, som han senare uttryckte i en ofta citerad aforism:

»Man får icke tänka sig ett missförhållande i lifvet såsom för sig verkligt. Det är sannt att tusende individuella intressen stundeligen duka under för ett högre; men just detta högre gör allt till ett förhållande. Derföre bör äfven sjelfva dikten skapa i enlighet med denna skådning af lifvet och försmå allt, hvari den icke ser en försoning, en mild ordning.»[1]

Mot den nyare franska dramatik och novellistik, som räknade fasan bland sina verksammaste medel, försummade Runeberg därför inte några tillfällen att uttala sin vedervilja. Han gjorde således härvidlag gemensam sak med de svenska kritikerna. 1833 klippte han ur Swenska Litteratur-Föreningens Tidning ett nedgörande omnämnande av en fransk roman, som gjort en viss lycka, »La danse macabre, histoire fantastique du quinzième siècle», Bruxelles 1832, av P. L. Jacob, Bibliophile, [d. v. s. en pseudonym för Paul Lacroix]. Anmälaren radar upp de olika dödssätt, som förekomma i denna hemska bok: hjälten själv störtas från ett torn, en präst och två judar kokas i olja, en annan jude blir levande flådd, en kristen gosse avlider under nålstygn, med vilka en jude avtappar hans blod, etc. etc. (uppräkningen fortsätter ytterligare ett långt stycke).[2]

Följande år lägger Runeberg i satiriskt syfte in en liknande passus i sitt lustspel Friaren från landet. Kammarjungfrun Katrine ber att med sin husbonde, som står i begrepp att resa, få skicka ett litet paket parisiska noveller till sin dotter Sofi, ett par och tjugo band bara. På husbondens anmärkning, att man förr i världen helst nekade sina barn en slik lektyr, svarar Katrine:

[1] Borgå Tidning $^{5}/_{1}$ 1839. I det ursprungliga manuskriptet är formuleringen personligare; Efterl. skr. 1, s. 242. — Albert Nilsson, som ej kände till trycket i Borgå Tidning, förmodade felaktigt, att aforismen var nedskriven med tanke på Kung Fjalar; Nilsson, Tre fornnordiska gestalter, s. 362.

[2] HM $^{11}/_{3}$ 1833; Sw. Litt.-Föreningens Tidn. $^{20}/_{2}$ 1833.

»Ack ja, romaner af det gamla slaget,
I hvilka knappt en enda men'ska dör,
Och ingen ryslig scen vårt platta lugn förstör!
Men smaka blott en gång behaget
Utaf de nya, läs och hör
Hur döden drabbar hela laget!

(i extas)

Följ med den dystra kraften blott,
Som dricker blod ur hufvudskålar,
Se blott en dödskamp, dubbelt tyngd af brott,
Ett anlete, som hungerns fasa målar,
Se styckets hjelte af tortur förgås,
Hans älskarinna stympas, sargas, flås!
O Gud, det skakar, griper, tjusar, bildar!»[1]

Till urartningsfenomenen räknade Runeberg Hugos produktion. Hur stark hans aversion mot Hugo var, framgår av de beska parenteser om denne, som han passade på att infoga i olika sammanhang.[2] Vidare av vad hans hustru berättar i sina anteckningar: Runeberg läste av Hugos verk strax efter deras utkommande Han d'Island, Notre-Dame, Lucrezia Borgia och Hernani »men stod sedermera icke att förmå till att läsa något af honom, ens under sina hälsodagar och på den tid då han mest sysselsatte sig med läsning af skön litteratur. Jemnt och nätt att jag fick referera innehållet af 'les Miserables' och derur här och der för honom läsa något kapitel.»

Ett av Hugos verk har Runeberg som bekant år 1835 recenserat, nämligen dramat Lucrèce Borgia, som under året utkommit i svensk översättning av Thomée och Lénström.[3] Runeberg säger, att »detta skådespel kan anses karakterisera syftningen och andan af den Franska romantiska skolans

[1] HM $^{4}/_{4}$ 1834; Efterl. skr. 2, s. 164, 165.

[2] Saml. arb. 6, s. 64, 150, 152; jfr Strömborg, a. a. 1, s. 273, och Söderhjelm, JLR 1, s. 204, 332.

[3] Hugo, »Lucrezia Borgia. Öfversättning, Jemte Inledning om den Nya Skolan, i synnerhet den Ny-Romantiska i Frankrike, Drag ur Victor Hugos Biogr. o. Karakteristik, tillika med en Dramaturgisk Belysning öfver denna Dram», 1835.

vitterhet».[1] Han lämnar ett mycket utförligt referat av handlingen och tillfogar så en del allmännare reflexioner. Ur en engelsk tidning citeras några ord om den brottslighet och sedeslöshet, som utmärker många personer i Hugos och Dumas' arbeten. Och Runeberg själv säger:

»Det är, ty värr, att befara, att denna de Franska litterära koryfeernas obundna håg för det gräsliga, en slags intellectuel återspegling af de scener, som befläckade Frankrike i sistförflutna sekel, icke skall afstanna, innan den af litteraturens pöbel i detta land härmats än bjertare. De debatter, som nyligen förevarit i Pärskammaren angående införandet af en strängare censur för theatern, en åtgärd, för hvilken Lamartine bland andra talat med kraft och värma, synas bevisa att sans-culotter redan börjat röra sig inom kulisserna, färdiga att till högsta grad af conseqvent ytterlighet drifva de frihetsyra litterära republikanernas redan nu mer än tillräckligt regellösa och upprörande fantasier.»[2]

I sitt företal hade Hugo sökt motivera sitt beslut att göra en sådan karaktär som Lucrezia Borgia till hjältinna i ett drama.

»Tag den mest afskyväckande, tillbakastötande och mest fulländade moraliska vanskaplighet, lägg den i hjertat på en qvinna, hos hvilken den mest kan visa sig; gif henne den högsta fysiska skönhet, gif henne furstlig värdighet; beslöja sedan denna moraliska fulhet med en ren känsla, den renaste som en qvinna är mäktig af, med moderskänslan; med ett ord gör af ett vidunder en mor, och vidundret skall vinna Ert deltagande, skall röra Er till tårar, ja denna vidunderliga själ skall nästan tyckas vara skön för Edra ögon.»

Runeberg återger ur den svenska översättningen detta yttrande, som redan Lénström polemiserat mot[3], och tar med förakt avstånd från en dylik sorts karaktärsteckning. Han illustrerar återigen sin mening med en hänvisning till den levande organismen. »Sjelfva ideen, att göra henne [hjältinnan] till ett nederlag för en abstract massa af brottslighet, är ohistorisk och okonstmässig. Men att ytterligare söka och

[1] HM $^{18}/_{12}$ 1835; Saml. arb. 6, s. 200.
[2] HM $^{28}/_{12}$ 1835; Saml. arb. 6, s. 221, 222.
[3] Hugo, a. a., s. XLVIII.

tro sig kunna ge henne dramatisk värdighet och intresse, genom inskjutningen af en lika abstract dygd i denna massa af laster, är en förvillelse, som lindrigast sagdt står långt under samtidens æstetiska kultur, och som liknar dens, som skulle vilja försona malörtens bittra natur genom att intrycka en skärfve socker i plantan.»[1] Detta är en typiskt runebergsk variation av de svenska översättarnas formulering om det förkastliga i att, som Hugo gör, »öfversockra brottet och genom sentimentala inblandningar försötma det».[2] Den brottsliges försoning får, säger Runeberg, inte sökas u t o m utan i n o m hans förhållande till brottet; den har sin grund i det väsende hos honom, som strider, avskyr och ångrar.[3] Runeberg hänvisar till Shakespeares teckning av lady Macbeth. Då hon jagas upp ur sin sömn och försöker avtvå brottets minnen av sina händer, då är det verkligen »den brottsliges adel, en glimt ur djupet af *naturen, som väl kan urarta i missbildningar, men som också alltid i sig innehåller deras förkastande.*»[4]

På få ställen synes mig Runebergs naturbegrepp klarare framlysa än i dessa ord.

Strax innan Runeberg våren 1837 lämnade redaktörskapet för Morgonbladet, införde han ytterligare en artikel om »Den nyare Franska litteraturen», huvudsakligen en översättning av B. de Barantes straffpredikan i Journal des Debats, oktober 1835. Runeberg berömmer »denne utmärkte Konstdomare, som i sin *Tableau de la litterature Française pendant le dixhuitieme siècle* med så mycket snille tecknat sitt fosterlands litteratur», och citerar hans journalartikel som ett exempel på att även inom Frankrike röster börjat höjas mot den nyare litteraturens urartning.[5]

Bland de samtida svenska författarna visade ju Carl Jonas Love Almqvist ett stort intresse för brottets pro-

[1] HM $^{28}/_{12}$ 1835; Saml. arb. 6, s. 219.
[2] Hugo, a. a., s. XLIX.
[3] Jfr Hugo, a. a., s. XLX—XLXIII.
[4] Kursiveringen gjord av mig. HM $^{28}/_{12}$ 1835; Saml. arb. 6, s. 220.
[5] HM $^{17}/_{3}$ 1837.

blem, en otvetydig böjelse för en blandning av ljuva och skärande tongångar. Vid ett tillfälle påpekar Runeberg just, att man förebrått denne diktare »en stundom för mycket märkbar hog för dissonanser i Byrons anda, ett eget abrupt sätt att sluta skildringar utan klar och uttryckt försoning».[1] Det är tydligt, att Runeberg har samma uppfattning som Jean Paul, vilken anser »ein jedes Gedicht unpoetisch, wie eine Musik unrichtig, die mit Dissonanzen schliesset»[2], och han är därför ytterst angelägen att bryta udden av den nämnda förebråelsen mot den av honom så högt beundrade Almqvist. Hans uppsats om Ramido Marinesco går helt ut på att visa, att dissonansen i detta stycke upplöses i harmoni och att försoning är verkets grundidé. Den brottslige Don Juan är visserligen »ett skorr af oton», men då han gör bot, övergår han till att vara en ton, som innehåller »en klang af accordets själ» och följaktligen kan ingå i ackordet.[3]

*

Runebergs konstprogram, vars så att säga moraliska sida vi här betraktat, hade också en mera teknisk-litterär sida, till vilken vi nu övergå. Att förklara naturen var ju att låta den framstå befriad från det oväsentliga, det icke nödvändiga. Strävandet att avlägsna alla onödiga och skymmande tillfälligheter är ytterst iögonenfallande i Runebergs 1830-talslyrik. Jag har redan påpekat, att de ansatser till topografisk realism, till detaljtrogen skildring av en bestämd landskapsvy, som man märker i Den väntande (1828) och framför allt i Färd från Åbo — med namnen Runsala, Choræi källa, Lemos udde, Vapparns vida fjärd — att de inte senare komma till utveckling. I andra dikthäftets lyrik äro landskapen inte på detta sätt lokaliserade, de äro tecknade med mycket

[1] Runebergs brev till Grot $^{1}/_{4}$ 1839; Efterl. skr. 2, s. 238.

[2] Richter, Vorschule der Aesthetik 1, s. 101, 102.

[3] HM $^{28}/_{4}$ 1837; Saml. arb. 6, s. 257, 256.

allmänna konturer eller snarare blott antydda genom ett par mjukt stämningsgivande detaljer. På samma sätt med personskildringen; den rör sig om namnlösa, allmänna gestalter som bondgossen, jägargossen, bruden o. s. v. Till en viss grad men icke helt kan detta förklaras ur de litterära förebilder, som starkast påverkade Runeberg vid denna tid. Låt vara att de serbiska sångerna ofta handlade om dylika allmänna varelser, modern, flickan, gossen etc.[1], så förekomma där dock ganska många personnamn, kapetan Johannes, hertig Stephan, den turkiske prinsen Mustapha o. s. v. Likaså finns det där bestämt angivna lokaler, t. ex. Herzegowina, Sarajewo; där skymtar Donaus grumliga vatten, »Zetinjas djupa, svala bölja», det vita fästet Buda etc. Av den första diktsamlingens idyllepigram har Runeberg också förlagt några — dock få — stycken till en bestämd trakt av Finland, »vid en vik af den besjungna Saimen», »högt bland Saarijärvis moar» e. d., och låtit flera handla om namngivna personer. Jag vågar inte yttra mig om hållbarheten av hypotesen, att skalden, när han skrev Bonden Pavo, hade pietistledaren Paavo Ruotsalainen i tankarna; intressant är i alla fall, att den korta dikten är så pass preciserad, att en sådan hypotes över huvud kunnat uppställas.[2] I andra dikthäftets idyllepigram däremot har skalden — säkerligen medvetet — avhållit sig från alla sådana tillfälliga drag[3] för att blott ge det allra centralaste och nödvändigaste.

Samma tendens gör sig gällande i epiken. Ungdomsförsöken Vargen, Midsommarfesten och Elgjagten ha en visserligen ofta alltför uttänjd men ofta också både mustig och roande, ytterst åskådlig sakbeskrivning. Denna visar,

[1] På samma sätt röra sig de tyska folkvisorna, som Runeberg bl. a. gjorde bekantskap med i Herders Stimmen der Völker, om »der Jäger», »der Jüngling», under det att de nordiska balladerna nästan undantagslöst ha namngivna hjältar, även om dessa inte alltid äro särdeles individuellt tecknade. Steenstrup, Vore Folkeviser, 1891, s. 35, 36.

[2] Lindbäck, Legenden om Bonden Pavo, Samlaren 1938.

[3] Jag räknar ej de absolut likgiltiga personnamnen i nr 23 och 26.

att den unge skalden gått i skola hos fader Homeros, i någon mån även hos Vergilius och Theokritos. Den visar också, att han tagit intryck av den tyska klassicitetens lantliga hexameteridyller jämte deras svenska avläggare och tillägnat sig deras förkärlek för intim och omständlig målning av smådetaljer.[1] Runeberg hade tydliga personliga förutsättningar för denna genre. De nämnda ungdomsdikterna kunde gott ha föranlett spådomen, att han, som senare blev den lyriska koncentrationens mästare i svensk litteratur, skulle göra sin största insats genom bred och saftig miljömålning; han ägde ju en snabb naturalistisk iakttagelseförmåga, hade en humoristisk glimt i ögat och en hemtrevlig vardagstrivsel. Dessa egenskaper fick han ju också tillfälle att göra bruk av i Elgskyttarne. Men omarbetningen av Elgjagten till Elgskyttarne gick dock stilistiskt framför allt ut på att minska bredden, skära bort de många detaljer, som voro oväsentliga för det hela[2] och som Runeberg tidigare tagit med blott för lusten att måla.

»Dubbelt åtminstone vann ditt poem af din sednaste granskning;
Hundrade verser det höll; femtio håller det nu»,

lyder ett epigram i Helsingfors' Morgonblad den 30 januari 1832, och när Runeberg skrev det, tänkte han säkert på vad han just höll på att göra med Elgjagten. Hans dåvarande sträva beträffande naturskildringen framgår klart av den kritik han samma år riktade mot Oxenstiernas Skördarne och Dagens stunder:

»Naturen då hon uppenbarar sig för oss i bilder, talar icke till oss successivt genom dessa bilders delar, emedan i detta fall, då delarna kunna i oändlighet underafdelas, uppenbarelsen alldrig skulle bli hel, utan den ingriper i vårt medvetande genom effecten

[1] De litterära påverkningarna och stilskillnaderna mellan de olika versionerna ha på ett förebildligt sätt analyserats av S. Rinman i uppsatsen Runebergs »Vargen», HLHS 11 (1935).

[2] Svanfeldt, Till frågan om Elgskyttarnes förhistoria, i: Festskrift tillägnad Gunnar Castrén, 1938, s. 342 ff.

af dessa delars harmoni. Vill derföre konstnärn teckna naturen, så må han ej söka träffa hennes bilder derigenom, att han ängsligt uppräknar till dem hörande delar, utan *han måste uppsöka och återge de conturer, i hvilka alla delar smälta tillhopa*, och hvaraf hvarje särskild får sin bestämning och betydelse. [— — —] Det är just denna åskådnings-förmåga af det hela, som utgör konstnärns vishet vid val och behandling af detaljer; men denna finnes i ringa grad hos Oxenstjerna. Derföre ser man äfven hos honom mycket ända till ledsnad uttänjdt, utan att det, han velat framställa, derigenom blir klarare, eller mer antar gestalt för ens inbildning. Allt hos honom är splitradt i små taflor, och de små taflorna åter i smärre.»[1]

Trots huvudtendensen under omarbetningen lämnade Runeberg lyckligtvis kvar mycket av mustig bredd och naturalistiskt målad vardag i Elgskyttarne. I Grafven i Perrho, som skrevs hösten 1831, alltså mitt under arbetet på Elgskyttarne, äro detaljerna åtskilligt mera tillbakaträngda. Eftersom skalden här inte hade några äldre förarbeten att bygga på, kan väl denna dikt anses ännu mera symptomatisk än Elgskyttarne för hans konstnärliga inriktning i början av 1830-talet.[2] Den enkla och fattiga torparmiljön är gemensam för de båda eposen, men stämningen i Grafven i Perrho är en helt annan. Verkligheten är mera idealiserad, handlingen har en högre lyftning, och stilen är ädlare, den är framsprungen ur patos och djup vördnad för ämnet; dessutom är dikten mera koncentrerad omkring en

[1] Kursiveringen gjord av mig. HM $^{24}/_{8}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 93, 94. Runeberg polemiserar här inte bara mot Oxenstierna utan också mot Tegnér, som i sitt inträdestal i Svenska akademien naturligtvis hyllar sin företrädare och gör sin kritik av de nämnda naturskildrande dikternas uppdelning i småtavlor så fint beslöjad, att den får formen av ett försvar. Tegnér, Tal vid särskilta tillfällen, s. 23, 24, 33—35.

[2] Ruth Hedvall har i sin bok Runebergs poetiska stil uppmärksammat och belyst skaldens tendens att tränga tillbaka detaljerna för att få fram det typiska, det syntetiska. Hon tycks datera denna tendens till »medlet av 30-talet» (a. a., s. 81). För min del anser jag, att den är märkbar redan från 1830-talets början. Att Ruth Hedvall kommer till sagda resultat torde främst bero på att hon behandlar den relativt detaljrika Elgskyttarne som ett alster från 1830-talets första år utan att ta hänsyn till att dikten i väsentliga avseenden fått sin karaktär redan tidigare.

enda huvudidé, något som ju Runeberg aldrig tröttnade att framhålla nödvändigheten av. Nästan allt som här sagts om Grafven i Perrho gäller, och det i ännu högre grad, om den sublima Molnets broder, 1835. Diktens grundtanke skulle väl kunna sägas vara just den, att den ädlaste ideella verklighet innebor i det torftigaste hölje. Det går följaktligen helt i stil med diktens inre mening, att de uppträdande personerna äro alldeles okända, namnlösa och ytterst allmänt tecknade, och att man om hjälten, det farande molnets like, inte ens vet, varifrån han kommer.

Hanna (1836) är återigen mera detaljrik. Men den är ju inte helt en nydiktning; den förhåller sig till Midsommarfesten på ungefär samma sätt som Elgskyttarne till Elgjagten. Skalden har dock här gått längre i fråga om lyrisk koncentration och detaljernas underordning under helheten än i det folkliga eposet. Man kan mycket väl tänka sig, att den konstnärsvilja, som tar sig uttryck i Grafven i Perrho, Molnets broder och Hanna, kunde anse verkligheten alltför litet »förklarad» i Elgskyttarne, och att det därför finns en sanningskärna i Fredrika Runebergs och Strömborgs uppgifter om att skalden till en början inte uppskattade det sistnämnda verket så helt.[1] I varje fall veta vi, att Runeberg, när han stod i begrepp att utge Hanna, ansåg denna dikt förmer än Elgskyttarne.[2] Sedermera — man gissar på den förnyade enkelhetens period, Fänrik Stål-dikternas tillkomsttid — kom han att skatta Elgskyttarne högst av allt vad han hade skrivit.

På sätt och vis måste man väl säga, att Runebergs krav på verklighetens »förklaring» m o t v e r k a t hans tendenser till vad vi kalla realism; hans principiella strävan att utmönstra de oväsentliga detaljerna gick kanske för en modernare smak väl långt. Men den ledde dock nästan aldrig

[1] Se ovan s. 239.

[2] Brev från L. I. Ahlstubbe till C. Backman $^{27}/_{8}$ 1836, publ. av E. Lagerblad i FoU 20, s. 329 ff.

till att skildringarna blevo bleka och schablonmässiga. Den hade sitt lyckliga komplement i hans iakttagelseförmåga, hans hemmastaddhet i naturen, hans i viss mån robusta temperament och hans spontana sympati för särpräglade personligheter. I sin prosa — t. ex. i novellen Lurendrejaren och i Fragment ur en Novell från 1808 års krig — släpper han ju rätt mycket fram den sidan av sin person, naturligt nog, då han här som förut påpekats kunde ansluta sig till Walter Scotts (i Lurendrejaren kanske närmast Scottlärjungen Coopers) måleriska realism. När han bedömer andras romaner, klandrar han ju också inte så sällan, att den eller den figuren saknar »det egna, individuella, som ensamt är lefvande och åskådligt».[1]

Vad Runeberg principiellt ogillar, är således varken detaljerna eller de individuella dragen utan blott »det tillfälliga». Han kräver endast, att alla enskildheter skola vara motiverade av det hela, att alla små personliga egenheter skola ha samband med den skildrade människans väsen och med miljön, den lokala såväl som den historiska.

Ett i mitt tycke rätt intressant och för Runebergs ståndpunkt belysande resonemang om det »tillfälliga» i motsats till det »väsendtliga», det grupptypiska, det historiskt nödvändiga, ingår i Runebergs recension av Törnrosens bok. Almqvist hade ju i Hermitaget i viss mån gått i Walter Scotts fotspår. Men han hade i inledningen till denna roman (genom Richard Furumo och Frans) bekänt, att han »icke gillar, åtminstone ej älskar den åsigten, som vill göra Konsten till en servante — piga — åt den faktiska Historien».

»Om man romaniserar i afsigt att teckna en Tid med dess seder, så måste man hemligt förbinda sig att hafva karakterer, hvilka liksom *valda bilder* lemna ett uttryck deraf. Likväl kan mången gång vara intressantare att höra talas om någon, som, ehuru tillhörande en viss epok, t. ex. Elfvahundratalet, ändå står med sin beskaffenhet som ett litet undantag, en utvikning från sin tid. [— — —] vore meningen ej annan, än att lemna en karakteristik öfver epoken, då borde visserligen ej snikna men-

[1] HM $^{11}/_{5}$ 1835; Saml. arb. 6, s. 231.

niskor framvisas i kompositioner öfver tider, som på det hela varit af generöst lynne; ej fritänkare under bigotta sekler; ej någon dum varelse midt i en snillrik nation, ehuru individuer af så egen art ifrån de andra nog alltid funnits. — Jag tycker icke om sådana bojor; de äro onaturliga, falska och tillika ängsliga. Deremot afsäger jag mig äran att egentligen föreläsa i Historien öfver seder och bruk, under det jag gör något helt annat, nemligen allenast anför tilldragelser, som roat mig.»[1]

Som synes ha vi här en utläggning av Almqvists kända sats: »Så jag målar, donna Bianca, Ty så roar mig att måla.» Han vill icke finna sig i att sanningskravet på historisk dikt får lägga band på konstnärens frihet. Runeberg utvidgar problemet till att gälla sanningskravet på all diktning överhuvud. Han är visserligen tillräckligt mycket romantiker för att först uttryckligen säga: »Det är ingalunda vår mening att i allmänhet vilja frånkänna den rena och på all bevislig factisk verklighet blottade dikten konstbetydelse och sanning, emedan det tvertom är vår öfvertygelse, att hvart och ett fenomen, som diktas med inneboende sanning, factiskt funnits till, om också blott i spridda strålar.» Samtidigt betonar han dock, att

»all sann dikt måste vara en sann bild af historiens egen väsendtlighet och i grunden lika sann som den. Men nu är icke någon väsendtlighet till genom sina tillfälliga afvikelser, utan genom sitt sammanstämmande till en gemensam enhet, derföre är allt tillfälligt i sig sjelft ett intet och har betydelse blott så vida som det hålles invid något väsendtligt. I historien, som factiskt upptecknar millioner tillfälligheter, är det väsendtliga tron på en försyn, i hvilken de hafva sin förklaring, i dikten är det väsendtliga intet annat än den förklaring konstnären sjelf mägtat nedlägga i sin composition. Vi tro att ingenting sker, som icke, huru oförklarligt det än synes, står i sammanhang genom Försynens ordning, deraf det älskliga i allt hvad som är factiskt, men ifrån det tillfälliga i dikten gå vi till konstnären och fråga om han har någon förklaring derpå, och brister den, så skygga vi för hans fantomer. I dikten skall derföre allt vara ordning, allt sammanhang, allt *historiskt i den höga bemärkelse, att allt skall hafva sin förklaring i den helhet, i hvilken det förekommer* [,] och

[1] Almqvist, Törnrosens bok, duodesuppl., 2, s. 8, 9.

betinga blott ögon för att erkännas. Sådan skall dikten vara, *en bild af den gudomliga ordningen, en bild af den historiska ordningen, sådan den afslöjat sig* äfven för det menskliga ögat *i vissa storartade, genomgripande grupper*. Man må således hafva för afsigt eller icke att teckna en tid, en person, eller en händelse, så är det tillfälliga i och för sig sjelft ett intet och ger ingen bild. Det är sannt — för att följa en af författarens liknelser — att bland ett gästfritt folk en icke gästfri menniska kan finnas; men skildras hon, utan att hållas i motsats till sin nation, så får man ingen föreställning om dennas gästfrihet. Men, invändes nu, man får en bild af en girig och det kan vara tecknarens ändamål, att ge blott en sådan. Det finns intet folk, bland hvilket icke afvikande individer finnas; det finns i samma analogie ingen girig, hos hvilken icke några afvikande drag kunna anträffas. Är då den boja ängslig, som hindrar konstnären att löpa ut till dessa tillfälliga drag och kastar han sig in i dem och tecknar dem, hvad tecknar han då? Icke den girige! Conseqvent kan sålunda ingen bild gifvas, utan allt blir ett förvirrande in i tillfälligheter och deras tillfälligheter. Vi skulle icke hafva dröjt så länge vid denna punkt, om vi icke tyckt oss varseblifva hos författaren en viss oro, som stundom nekar honom att bära med glädje konstens bojor, och en mera afgjord håg för utvikningar, än för *den lugna, sammanhållande teckningen* af de föremål, han bringar å bane, en brist, som isynnerhet i de båda sednaste häftena eller fjerde delen märkbart förmildras.»[1]

Här ha vi i själva verket en kommentar till sådana runebergska diktfigurer som Bondgossen, Tjensteflickan och Den sjuttonåriga i lyriken, inhysingen Pavo, den gnällande gamla Rebecka, Molnets broder och den unga flickan Hanna i epiken, lurendrejaren och den väntande sjökaptenshustrun i prosaberättelserna. De äro ganska åskådliga men ha icke några individuellt tillfälliga drag; de tillhöra vissa bestämda, »storartade genomgripande grupper».

Kommentaren visar, att uppgiften att förklara verkligheten, d. v. s. framställa det väsentliga, det nödvändiga sammanhanget, »den gudomliga ordningen», för Runeberg ägde religiös helgd. Verklighetens egen inre lagbundenhet ville han se återspeglad i sin dikt. Det är väl denna önskan,

[1] Kursiveringarna gjorda av mig. HM $^{8}/_{5}$ 1835; Saml. arb. 6, s. 229—231. En not till citatet är av mig utelämnad.

som ligger bakom en odaterad aforism: »Gud! att taga fast i Din ordning så, som jag förstår, det är min bön.»[1]

Mycket av det för Runebergs konst- och världsuppfattning karakteristiska, som vi i detta kapitel ha berört, hans religiöst betonade vördnad för alltings »väsendtlighet», hans förakt för det »tillfälliga» och hans därmed sammanhängande önskan att skildra allmänna, grupptypiska karaktärer, vidare hans benägenhet att frånkänna det onda full verklighet, allt detta hade hos honom en filosofisk motivering, som vi hittills icke behandlat. Denna framträder klarast i hans akademiska avhandling 1833, där han talar om »det allmänna» och »det individuella» i varje väsendes natur.

[1] (Efterl. skr. 1, s. 264.) Dessa ord äro nedtecknade på samma manuskript som dikten »Den jag söker, o! hvar är han?» (signum III. 6. 1. Borgå); Saml. skr. 2, s. 241 ff.

ELFTE KAPITLET

DET ALLMÄNNA OCH DET INDIVIDUELLA

(Kring Runebergs akademiska avhandling 1833)

Senare halvåret av 1833 ägnade Runeberg främst åt utarbetandet av den avhandling, som skulle meritera honom till adjunkturen i grekisk och romersk litteratur. Disputationen ägde rum den 30 november. Arbetets titel var Specimen academicum, observationes quasdam circa chorum tragicum continens.[1] Ämnet tycks — i motsats till den föregående avhandlingens — ha intresserat honom högeligen. Då det långt senare, 1850, brevledes fördes på tal av Wilhelm Lagus, som vid en litterär soaré tänkte hålla ett föredrag om korens betydelse i den grekiska tragedien, sade Runeberg, att han kände sig som en gammal dragonhäst, när det stötes i trumpet.[2]

[1] Avhandlingen är ånyo tryckt i Efterl. skr. 3, s. 45 ff. Dess första avsnitt är översatt i Österbottniska studentavdelningens handskrivna veckoblad för 1836, men denna översättning är sannolikt icke granskad av Runeberg själv. I FoU 17, 1904, har professorn i romersk litteratur F. Gustafsson lämnat en översättning av hela avhandlingen, likaså av det på latin hållna anförande, varmed Runeberg inledde disputationen. Försvenskningen av den invecklade filosofiska terminologien synes mig inte överallt fullt tillfredsställande. Med hänsyn till tolkningssvårigheten kommer jag i detta kapitel att rätt ofta meddela både den latinska originaltexten och översättningar, vilka ibland avvika från men i regel ansluta sig till Gustafssons. Likaså låter jag ofta mina referat närma sig citat trots den tyngd detta medför för stilen.

[2] H. Lagus, Ur en gammal brevsamling 4, FT 116 (1934), s. 102 ff.; Strömborg, a. a. 4: 2, s. 417, 418.

Avhandlingen är klart disponerad. Det första kapitlet handlar om skaldekonsten i största allmänhet, dess ursprung och utveckling; det andra mera speciellt om den grekiska tragedien; det tredje och sista ännu speciellare om den tragiska korens betydelse.

Ifråga om djup och tankerikedom är detta Runebergs arbete synnerligen överlägset hans specimen av år 1830. Inte i något tidigare dokument märker man så påtagligt som här hans strävan efter system och sammanhang i sin världsåskådning — att avhandlingen är en analys av antikens livssyn kan nämligen inte hindra oss att främst betrakta den som ett uttryck för hans egen. Sedda i belysning från 1833 års lärdomsarbete få åtskilliga uttalanden i hans smärre estetiska uppsatser och recensioner en klarare och rikare betydelse.

Det torde vara lämpligt att först antyda Runebergs uppfattning av själva grundtanken i de antika tragedierna, sådan denna uppfattning låter sig framställa utan större filosofisk apparat.

A. W. Schlegel hade i sina föreläsningar om dramat framlagt sin åsikt om vad som är kärnpunkten i det tragiska. Tragedien bygger på motsättningen mellan hjältens inre frihet och den yttre nödvändigheten. Känslan av inre självbestämmande upphöjer människan över driftens, den medfödda instinktens, herravälde och befriar henne därmed från naturens förmyndarskap. Människans sedliga frihet kan emellertid mätas endast genom det motstånd den gör mot ett yttre, sinnligt mätbart våld. För att hävda själens anspråk på inre gudomlighet måste den jordiska tillvaron aktas för intet, alla lidanden utstås, alla svårigheter övervinnas.[1] — Schlegel var icke ensam om denna åsikt, den var väl på hans tid snarast den vanliga. Även Schiller står

[1] Schlegel, Ueber dramatische Kunst und Litteratur 1, s. 95, 99, 100.

på ungefär samma linje.[1] Det upplyftande i tragedien ligger för dem således i den tragiske hjältens inre styrka och hans storhet i olyckan.

År 1830, i sin Medea-avhandling, hade Runeberg närmast stått på den schlegelska ståndpunkten, vilket följande ord om tragedien kunna visa: »Människan ledes av den begärets styrka, som enligt vars och ens natur är henne medfödd, liksom utav ödets härskarbud; och även om hon i kampen däremot slutligen går under, kan hon likväl dessförinnan visa sådana prov på tapperhet, att hon lämnar striden visserligen med vitsordet att ha besegrats av övermakten men dock icke med en feg och föraktlig stridsmans nesa.»[2]

Teorierna om den tragiske hjältens kamp mot det övermäktiga ödet — representerat av drifter och begär och yttre våld — hade haft sin andel i uppkomsten av den tyska Schicksals-dramatiken. Människors liv och lycka massakrerades i Schicksals-dramerna av en makt, som på det hela taget måste kallas både illvillig och grym, även om den ibland fick spela rollen av en rättvis hämnare. Kusliga släktförbannelser, andeuppenbarelser och ödesbestämda olycksdagar hörde till rekvisitan; blodskam och frändemord voro de vanligaste olyckor, som drabbade de förgäves spjärnande offren.[3]

Den fint bildade och djupt religiöse estetikern Solger var upprörd över den nyare tyska dramatiska diktningens

[1] Schillers åsikt är framlagd i uppsatserna Über die tragische Kunst och Über das Pathetische (Sämtliche Werke, Säkular-Ausgabe, 11). Jfr Ljunggren, Framställning af de förnämsta Esthetiska Systemerna 1, 2 uppl., s. 50.

[2] Specimen 1830, s. 6; jfr Lagus, W., Strödda blad 4, s. 25. Det handskriftsfragment av Runeberg, »Om den grekiska theatern och Sophocles», som finnes bevarat i Borgå och som omnämnes av Söderhjelm (JLR 2, s. 118) och Belfrage (Johan Ludvig Runeberg i sin religiösa utveckling, s. 181) är helt igenom byggt på A. W. Schlegels Ueber dramatische Kunst und Litteratur och utgör delvis direkta översättningar därur; bl. a. har Runeberg översatt Schlegels ord om inre frihet och yttre nödvändighet. Fragmentet är med all sannolikhet ett förarbete till Medea-avhandlingen.

[3] Arnold, Das Deutsche Drama, s. 543—556. Om motsvarande företeelser i Danmark se Henriques, Det Danske Skæbnedrama.

tillstånd. Han kände en rysning vid tanken på att man övergått från rörande stycken, som väckt »liderliga tårar», till någonting ännu värre: kriminalprocesser, vilka gjorde ungefär samma verkan som exekutioner på galgbacken. Det var med en sidoblick på dessa moderna tendenser han i en utförlig artikel om A. W. Schlegels föreläsningar över dramat framlade s i n uppfattning om den äkta tragediens väsen.[1] För Solger är det icke individen och dess kamp, som förhärligas i tragedien, utan tvärtom den makt, inför vilken individen måste böja sig. Men denna makt, detta öde, är i den antika tragedien ingalunda en yttre makt, anser han. Den är inte lika med det som oftast inlägges i ordet »Schicksal». Riktigare är att kalla den f ö r s y n. Kan det då vara sedlig frihet att uppresa sig mot försynen och dess skickelser? Det är modernt, säger Solger, att kokettera med en föregiven moralisk storhet[2], men i den äkta tragedien sjunker t. o. m. denna till ett intet. »Wir sehen die Helden irre werden an dem Edelsten und Schönsten in ihren Gesinnungen und Gefühlen, nicht blos in Rücksicht des Erfolgs, sondern auch ihrer Quelle und ihres Werthes.» Den stämning, vari sålunda människans höghet och ringhet bli till ett, kallar Solger ironi, och utan en sådan finns enligt honom ingen dramatisk konst. Det gudomliga, vari människan har del, uppenbarar sig just i förintandet av hennes tidliga existens.[3]

Medan A. W. Schlegel hade ansett, att Aischylos i dramat om den fängslade Prometheus' trots mot Zeus glorifierat mänskligheten kamp mot de omedgörliga naturmakterna och haft sin sympati helt på Prometheus' sida[4], sade Solger i stället: »Wir sollen uns doch unmöglich zu der Ansicht bequemen, dass Z e u s der wilde, unvernünftige Tyrann

[1] Jahrbücher der Literatur 7, Wien 1819, s. 80 ff. Av mig citeras artikeln ur: Solger, Nachgelassene Schriften und Briefwechsel 2, 1826, s. 493 ff. Det ovan antydda utfallet mot den nya tyska teatersmaken återfinnes s. 521, 522. Jfr a. a., s. 532.

[2] Solger, a. a. 2, s. 517 ff., 533.

[3] D:o, s. 513—515, 563.

[4] Schlegel, A. W., a. a. 1, s. 143.

sey, und Prometheus der erhabene Weise, der dessen Gewalt und Grausamkeit verspottet.»[1]

Sedan Solger 1819 publicerat dessa ord, hade de snarast fått ökad aktualitet. Trotset mot den grymma världsordningen å ena sidan, den ödmjuka underkastelsen och känslan av egen ringhet å den andra utgjorde ytterst karakteristiska drag i tidens andliga debatt.[2] Den mot Zeus upproriske Prometheus hade ju redan tidigare varit en av skalderna älskad symbol; han hade besjungits bl. a. av Goethe, A. W. Schlegel, Herder och Byron.[3] År 1820 kom Shelleys stora drama om den ädle och plågade men till sist segrande titanen. Inte bara denna gestalt utan andra liknande, Cain, som anklagar Skaparen (hos Byron), Lucifer, som trotsar och lider (hos de Vigny)[4], Gudahataren (hos Almqvist), den mot ordningens ande föraktfulle Ariman (hos samme författare) etc., visa, att titanismen var ett religiöst världsproblem. Det är under sådana omständigheter inte att undra på att man med iver diskuterade den antika och den moderna uppfattningen av Ödets natur.[5] Vad Runeberg kan ha känt till av denna diskussion är ej gott att veta. Emellertid har han 1833 övergått till den solgerska synen på de grekiska tragedierna. Av Solger har han läst åtminstone det innehållsrika företalet till dennes översättning av Sofokles' tragedier[6] — det citeras i avhandlingen — samt vidare, som av dikttolkningarna framgår, bedömandet av A. W. Schlegels

[1] Solger, a. a. 2, s. 519; jfr a. a., s. 528.

[2] Jfr ovan s. 33, 51.

[3] Driesmans, Die Prometheus-Dichtung, i: Das literarische Echo 11 (1909), spalt 1197 ff.; Walzel, Das Prometheussymbol von Shaftesbury zu Goethe, 2. Aufl., 1932.

[4] Grillet, Le »satanisme» littéraire. Satan, héros romantique, i: Le Correspondant 286 (1922), s. 716 ff.; Černý, Essai sur le titanisme dans la poésie romantique occidentale entre 1815 et 1850.

[5] Se t. ex. den långa artikelserien i Åbo Underrättelser 1825, nr 53, t. o. m. 1826, nr 49: Om återinförandet af Fatum i Dramen; vidare Heimdall 1830, s. 90.

[6] Des Sophokles Tragödien. Uebersetzt von Karl Wilhelm Ferdinand Solger. (1 uppl. utkom 1808, 2 uppl. 1824.) Företalet är tryckt även i Solger, Nachgelassene Schriften und Briefwechsel 2, s. 445 ff.

föreläsningar över dramat.[1] Runebergs Prometheus-analys är emellertid betydligt utförligare än Solgers och har möjligen ytterligare källor. Såsom Lamm påpekat, betonar Runeberg ännu tydligare än Solger, att Prometheus' lidande icke är skuldlöst, ty av egen vilja, av omsorg om j a g e t, hade denne avfallit från den gudomliga universalviljan. F. Chr. Baur hade år 1825 framlagt just denna uppfattning, att Prometheus' motspänstighet mot Zeus' makt borde betraktas som »ein egoistisches, in sich selbst nichtiges Streben gegen eine höhere nothwendige Ordnung der Dinge», »die Empörung des menschlichen Eigenwillens gegen den höchsten ethischen Willen».[2] Liksom för Solger är det nu för Runeberg inte längre hjältens hårdnackade ståndaktighet, som är det upplyftande, det är inte den lidandes trotsiga inre styrka, som förhärligas, utan snarare tvärt om. »Det eviga väsendets majestät förhärligas i detta drama på ett så mycket mer storartat sätt, ju större och mäktigare den individuella kraft diktats, som dukar under i kampen.»[3]

Det förtjänar i förbigående anmärkas, att frågan om den religiösa grundtanken i det berömda antika Prometheusdramat och om den fromme Aischylos' inställning till Prometheus' gudatrots fortfarande vetenskapligt diskuteras. Såsom Hirn påpekat[4], tro vissa moderna forskare, stödjande sig även på språkliga skäl, att detta drama inte har Aischylos till upphovsman och inte ens har författats under dennes livstid utan att det har skrivits senare, av en sofist.[5]

[1] Lamm, Ödesuppfattningen i Runebergs »Kung Fjalar», i: Til Gerhard Gran, 1916, s. 189 ff. Mycket möjligt är, att Runeberg läst mera av Solger; Söderhjelms stöd för ett sådant antagande (JLR 1, s. 351) äro dock ohållbara.

[2] Baur, Symbolik und Mythologie oder die Naturreligion des Alterthums 2: 1, 1825, s. 406, 407.

[3] Specimen 1833, s. 13; FoU 17, s. 145, 146.

[4] Hirn, Striderna om Kung Fjalar, HLHS 12, 1936, s. 88, not till s. 66.

[5] Schmid, Untersuchungen zum Gefesselten Prometheus, 1929. Jfr A. Körtes anmälan av detta verk i Philologische Wochenschrift herausgeg. von F. Poland, 1931, spalt 1—10. Se vidare Schmid und Stählin, Geschichte der griechischen Literatur 1: 2, 1934, s. 74 not 6, 193, 261, 357; och Jahresbericht über die Fortschritte der klassischen Altertumswissenschaft, Jahrgang 1938, Band 259, s. 8 ff.

Denna teori har dock av andra vetenskapsmän blivit häftigt bestridd.

På liknande sätt, som Runeberg tyder Prometheustragedien, tyder han dramat om Aias. Också här är det en stor och mäktig hjälte, som avfaller från den allmänna viljan och börjar bli slav under sig själv; han får då snart erfara sin vanmakt. Också detta sorgespel förhärligar enligt Runebergs uppfattning det universellas höghet och majestät och inskärper den däremot kämpande individens bräcklighet.

Tolkningen av tragedierna om konung Oidipus måste givetvis bli något annorlunda. Oidipus var visserligen befläckad men dock oskyldig, han hade begått de hemskaste gärningar utan att veta och vilja det. Därför straffades han inte med döden, ty såvitt människan var utan skuld, d. v.s. såvitt hon ej söndrat sig från det gudomliga, var hon enligt de grekiska tragikernas betraktelsesätt icke underkastad tiden, fastän hon levde i tiden, och således icke heller hemfallen åt döden. Därför lät Sofokles Oidipus borttagas av eumeniderna på ett övernaturligt sätt, utan död. De hårda olycksöden, som övergingo Oidipus, tvekar Runeberg inte att kalla »förutbestämda av den eviga visheten, genom dess fördolda rådslag» (»ab æterna sapientia, occultato consilio, præfinita»). Som Lamm framhållit, blir Oidipus för Runeberg något av en religiös martyr.[1] Han ledes, skriver Runeberg, »som ett blint och ringa redskap av *Honom*, vilken allena det tillkommer att genomskåda människans inre värde och styra henne till det mål, som blott Han känner». Långt ifrån att med Schlegel tala om en yttre nödvändighet anser således Runeberg nu liksom Solger, att ödet i den antika tragedien är en försyn. Oidipus' hädangång i förklarad gestalt är avsedd att visa, »att människan, i den mån hon är underkastad ödets skickelser, med avseende på sitt väsentliga liv ledes av en god försyn och att den del av människan, som ödet kan skada, blott är en omklädnad eller ett stoft, som hon avskuddar sig vid sin återgång till fridens och för-

[1] Lamm, a. a., s. 193.

soningens eviga hem.»[1] Nog har man den bestämda känslan, att Runeberg, såsom Lamm betonat, söker inlägga kristendom i de gamla grekiska mästerverken. (I kapitlet om Runebergs religiösa åskådning skall jag återkomma till denna hans tendens.) Dock var ju varken odödlighetstron eller försynstron något för antiken främmande. Platon underströk, »att kroppen följer oss såsom en avbild av oss själva, och att det därför är med all rätt som det säges, att de dödas kroppar äro våra skuggbilder; men att vårt verkliga väsen, som kallas själ, är odödligt och går bort till andra gudar för att där avlägga räkenskap [— — —].»[2] Förnekandet av att gudarna bekymra sig om människorna, borde enligt Platon beläggas med strängt straff; vad som skenbart kunde te sig som en orättvisa i den enskilda människans öde, härrörde blott ur gudarnas hänsyn till det hela.[3] Stoikerna hävdade med lidelsefull energi, att den absoluta nödvändighet, det öde (*εἱμαρμένη*), som människan är underkastad, i själva verket är en försyn (*πρόνοια*)[4]; det är både brottsligt och fåfängt att i strävan att vinna lycka söka undfly den gudomliga vilja, som lagbundet styr världsalltet och som alla, med eller mot sin vilja, måste underkasta sig.[5]

Den stolte titanens upproriska trots mot världsordningen, vilket så många skalder i Runebergs samtid beundrat, har Runeberg således liksom Solger fördömt. Domen över människans förmätna tro, att hon kan vara och mäkta något utan högre makters hjälp, har han också med oerhörd intensitet upprepat i sitt mäktigaste verk, skrivet tio år efter avhand-

[1] Specimen 1833, s. 17, 18; FoU 17, s. 149, 150.

[2] Platon, Skrifter 5, s. 642.

[3] Platon, a. a. 5, s. 559 ff.

[4] Ueberweg, Grundriss der Geschichte der Philosophie 1, 12. Aufl., s. 420, 422, 423.

[5] Se t. ex. Kleanthes' berömda hymn till Zeus, i: Stoicorum veterum fragmenta 1, nr 537; svensk översättning i: Främmande religionsurkunder 3, s. 211, 212.

lingen: Kung Fjalar. Liksom titanen Prometheus vill Fjalar verka för människornas lycka och välfärd, men han vill göra det i egen kraft, och han tillräknar sig själv förtjänsten av det han uträttar. Liksom Aias är Fjalar en härskare, som i förlitande på sin egen styrka trotsat gudarnas vilja men med förfäran vaknar ur illusionen, att hans verk var gott; hans egenvilja är knäckt och krossad, lugn erkänner han sin intighet och dör för egen hand. Liksom den mäktige och viljestarke Oidipus har Fjalar trott sig undfly gudarnas rådslut med ledes genom hårda skickelser till ett outgrundligt mål.

Det oändligt tunga straff, som utmätts åt Fjalar, och den hemska olycka, som drages över hans skuldlösa son och dotter, ha varit en svår stötesten för åtskilliga läsare. Och man har frågat sig, hur det kunde gå ihop med Runebergs »utomordentligt humana livsuppfattning» att kalla den försyn kärleksfull, vilken »far fram med människorna så, som Fjalars gudar behandla honom och hans barn».[1] Men Lamm har visat, hur fullständigt Fjalar-diktens ödesuppfattning överensstämmer med den, som framlades i 1833 års avhandling.[2] Runeberg har själv uttryckt saken med så klara ordalag, som gärna är tänkbart, i sitt svar på Snellmans kritik av dikten. Trots att skalden begagnat sig av samma gruvliga medel, som brukat förekomma i den tyska Schicksals-dramatiken — en kuslig spådom, blodskam och syskonmord — vill han på intet sätt ha sitt verk jämställt med en Schicksals-tragedi. Straffet, som drabbade Fjalar, »gudabekämparn», var nämligen »lika mycket en nåd som ett straff».

»Fjalar var för ädel, för menskligt hög och stor för att lemnas qvar i sin förvillelse och sjelfviskhet, han måste väckas genom ett slag, visserligen strängt, ty ett mildare hade han väl ej aktat,

[1] Söderhjelm, JLR 2, s. 144. Jfr Holmberg, En anteckning om Kung Fjalar, i: Festskrift tillägnad Gunnar Castrén, s. 123. En utförlig och särdeles synpunktsrik redogörelse för den aldrig vilande diskussionen om detta Runebergs diktverk har Hirn givit i uppsatsen Striderna om Kung Fjalar (HLHS 12, 1936).

[2] Lamm, a. a., i: Til Gerhard Gran, s. 189 ff.

men dock ett slag, hvarigenom han lärde sig lefva för en annan storhet än den, som ålderdomen och döden engång skulle tvinga honom att lemna. Vill man derföre — särdeles med afseende å det omedvetna brott, i hvilket Hjalmar och Oihonna inledas — kalla Fjalar-dikten en Schicksals-dram, eller något dylikt, så möter man den svårighet, att det totala af kompositionen ingalunda uttalar ett blindt, allt krossande öde, utan tvärtom en mild och vis styrelse af högre makter till en menniskas uppfostran och förädling. Mycket säkrare vore det derföre att kalla Fjalar en sång till gudarne, ett litet epos, hvari deras storhet och nåd utgör ämnet.»[1]

Förkrosselsen återför Fjalar till tron på gudarna, och däri ligger nåden. — Yrjö Hirn har sagt: »Om vi än aldrig få veta vad det var, som innerst orsakade den akt av underkastelse som är Runebergslivets stora datum, och som ligger till grund för skaldens största dikt, så veta vi att några prövningar av personlig art måste ha lärt den högreste att böja sig inför makter, som övergå all mänsklig storhet.»[2] — Det är märkligt, att denna underkastelse — i teorien åtminstone — så tidigt var skedd. Praktiskt är en sådan underkastelse icke gjord en gång för alla. Men man kan säga: tidigt nog var hos Runeberg den synpunkt klar, från vilken han skulle betrakta de personliga upplevelser, som måste ligga till grund för Kung Fjalar. En stark känsla av den individuella människoviljans intighet fanns redan hos den unge helsingforsdocenten.

*

Runebergs framställning i den akademiska avhandlingen är omöjlig att i detalj förstå, om man icke har klar för sig innebörden av två grundläggande termer, som han själv inte bryr sig om att närmare utreda betydelsen av, nämligen »det allmänna» och »det individuella».

[1] Saml. arb. 6, s. 328, 329.

[2] Hirn, Runebergskulten, s. 412.

De nämnda termerna spela en avgörande roll just hos Solger. Man får emellertid ett fullkomligt felaktigt perspektiv på Runebergs förhållande till Solger, om man tror, att han lånat dessa grundbegrepp enbart från denne. Han skulle nog icke ens ha kunnat följa Solgers resonemang, om han icke redan tidigare känt dessa begrepp. Att han vågade tillämpa dem i sina analyser av antika diktverk, berodde på att de förekommo hos de antika filosoferna. Men termerna »det allmänna» och »det enskilda» voro också flitigt brukade av de tongivande tänkarna i Runebergs egen samtid. Lördagssällskapets medlemmar voro så förtrogna med dem, att de använde dem icke blott i lärda arbeten utan — med bibehållen filosofisk klang — även i vardagslag.[1]

Varje ting har ju något, som det äger gemensamt med andra ting, något allmänt, som kommer det att tillhöra en grupp, en art, ett släkte, men det har också något, som skiljer det från allt annat. Varje ting är med andra ord en förening av allmänt och särskilt. Enligt Platon är det allmänna icke något som blott abstraheras ur de enskilda tingen, utan den allmänna urtypen (ἰδέα, εἶδος) existerar i och för sig. Den framställer sig emellertid i tingen, och dessa ha del i den. Aristoteles polemiserar mot Platons lära, att idéerna äga självständig existens och att de enskilda tingen äro deras efterbildningar. Han menar dock icke såsom stoikerna och de medeltida nominalisterna, att det allmänna blott är en föreställning hos det varseblivande och abstraherande subjektet (universalia post rem), utan håller på det allmännas realitet, men han hävdar det allmännas immanens i de enskilda tingen (universalia in re), under det att Platon även representerar åsikten: universalia ante rem.[2]

Också för romantikens filosofer ingick i varje enskilt ting

[1] Problemställningen om individen och dess »förallmänneligande» skymtar hos Runeberg så tidigt som våren 1831 i artikelfragmentet om naturpoesien. Se ovan s. 305.

[2] Ueberweg, Grundriss der Geschichte der Philosophie 1, s. 380, 381, 418.

något av det allmänna, universella.[1] Man ansåg hela världsalltet och varje dess del framsprungna ur och reglerade av två principer eller krafter, varav den ena kunde kallas positiv och den andra negativ. De uppfattades såsom polära, d. v. s. inte bara såsom varandras motsatser utan också såsom varandras förutsättningar, liksom polerna på en magnet äro varandras motsatser men den ena dock alltid förutsätter den andra. Den positiva principen gjorde varje ting till något varande över huvud taget, till något som hade del i det helas väsen; den negativa begränsade det, gjorde det till något från andra ting skilt, till något enskilt och individuellt. Det var den positiva principen, som utgjorde enheten i universum och åstadkom sammanhanget och lagbundenheten. Den negativa principen åstadkom mångfalden. Emellertid uppfattades ofta inte de bägge krafterna eller principerna såsom likvärdiga. Den positiva, grunden för allt varande, enhetens princip, kom att innefatta även den negativa och gled så över att bli uridentitet och totalitet på samma gång. Man ser detta hos Schelling, och man ser det hos andra.[2] Det högsta Allmänna, det Oändliga, blev med andra ord det Absoluta, Gudomliga.

Uttrycket »det allmänna» får följaktligen hos denna tids filosofer oftast fattas icke i abstrakt utan i synnerligen konkret betydelse.

»Es ist von der grössten Wichtigkeit, sowohl für das Erkennen als auch für unser praktisches Verhalten, dass das bloss Gemeinschaftliche nicht mit dem wahrhaft Allgemeinen, dem Universellen, verwechselt wird. Alle Vorwürfe welche gegen das Denken überhaupt, und dann näher das philosophische Denken, vom Standpunkt des Gefühls aus erhoben zu werden pflegen und die so oft wiederholte Behauptung von der Gefährlichkeit des angeblich

[1] Jag tror icke, att det i en avhandling om Runeberg finns anledning att gå i detalj och söka uppvisa betydelseskiftningar i fråga om de använda termerna hos de olika tänkarna, så som t. ex. Walzel fint gjort i sin uppsats »Allgemeines» und »Besonderes» in Solgers Ästhetik, Deutsche Vierteljahrsschrift 17, 1939, s. 153 ff.

[2] Jfr Knittermeyer, Schelling und die romantische Schule, 1929 (= Geschichte der Philos. in Einzeldarst., Bd 30/31), s. 92—101, 295—311.

zu weit getriebenen Denkens, haben ihren Grund in jener Verwechselung. Das Allgemeine in seiner wahren und umfassenden Bedeutung ist übrigens ein Gedanke, von welchem gesagt werden muss, dass es Jahrtausende gekostet hat, bevor derselbe in das Bewusstseyn der Menschen getreten und welcher erst durch das Christenthum zu seiner vollen Anerkennung gelangt ist.» (Hegel.)[1]

Även när Solger talar om »das Eine und Allgemeine», så har detta uttryck rent religiös ton och innebörd. Vi kunna icke, säger han i sin Sofokles-inledning, komma ifrån en djupt i den mänskliga naturen grundad tro på att allt det mångfaldiga, som vi dagligen iakttaga, har en inre enhet, att det är en uppenbarelse av »das Eine und allgemeine Wesen der Welt». Så uppstår för oss två världar, »die Welt des Einen und Allgemeinen» och »die Welt des Mannichfaltigen und Vielen»; men eftersom båda till sitt väsen äro ett, måste den ena bära den andra inom sig. Varje enskilt ting ur mångfalden måste i sig bära det helas och allmännas väsen, ty annars kunde det icke höra till det Ena. I den mån det såsom enskilt i sig självt uttrycker det helas väsen, kalla vi det skönt; icke desto mindre förblir det ett enskilt. I sin egenskap av skönt är det ett helt och i sig fullkomligt; såsom enskilt är det ändligt och tidligt.[2]

Uppkomsten av det särskilda, ändliga, betydde i viss mening en avsöndring från det Ena, Oändliga, men i det ändliga tinget ingick dock det Oändliga. Alla ting voro m. a. o. uppenbarelseformer för det högsta Allmänna men representerade dock detta i olika renhetsgrader och i olika potenser. »Je mehr nun das Endliche an einem Wesen von der Natur des Unendlichen hat, desto mehr nimmt es auch von der Unvergänglichkeit des Ganzen an, desto dauernder und bleibender, in sich vollendeter erscheint es, und unbedürftiger dessen, was ausser ihm ist.» (Schelling.)[3]

[1] Hegel, Werke 6, s. 321.

[2] Solger, Nachgelassene Schriften 2, s. 450, 451.

[3] Schelling, Sämmtl. Werke I: 4, s. 262.

Detta betraktelsesätt resulterade i vissa synpunkter och värderingar, som synas mig ha varit av betydelse för Runebergs framställning:

1) Naturen, den omedvetna eller mindre medvetna naturen, innebär — åtminstone enligt schellingianernas åskådning — en mera odifferentierad enhet mellan det allmänna och det enskilda än den reflekterande, medvetna människan. Den längst gående avsöndringsakten från det allmänna är nämligen jaget.

»Ich b i n nur dadurch, dass ich von mir weiss, und unabhängig von diesem Wissen überhaupt nicht a l s Ich. Das Ich ist sein eignes Thun, sein eignes Handeln. Von diesem Absonderungsakt aber, der im Ich lebendig, selbstthätig ist, ist an den körperlichen Dingen ein passiver Ausdruck, ein Princip der Individuirung, das ihnen i m Absoluten selbst aufgedrückt ist, um sich, nicht in Ansehung des Absoluten, wohl aber in Ansehung ihrer selbst, abzusondern.» (Schelling.)[1]

2) Släktet är allmännare än arten. Mänskligheten som helhet och de överindividuella institutionerna, t. ex. staten, kyrkan, familjen o. s. v., äro följaktligen allsidigare och högre uttryck för det gudomliga Allmänna än den enskilde individen.[2] Detta var en synpunkt, som med särskild styrka hävdades av Fichte samt Hegel och hans lärjungar: »Man muss [— — —] den Staat wie ein Irdisch-Göttliches verehren.»[3] Runebergs kollega och förman vid Helsingfors' lyceum gör sig till tolk för samma uppfattning:

»Nu är ingen ting i werlden fullkomligt såsom enskildt, d. w. s. uppenbarar icke det Gudomliga, utan endast i sitt förhållande till ett annat, såsom dess nödwändiga tillskott och supplement. Derföre ligger all skönhet, all sanning icke i det enskilda såsom sådant, utan i dess upplösning i ett allmänt, i dess subordination under ett högre. Det kan här icke bewisas, utan endast åberopas, att

[1] Schelling, Sämmtl. Werke I: 4, s. 167.

[2] Se t. ex. Solgers och Hegels resonemang om »die Gattung»; Solger, Nachgelassene Schriften 2, s. 456; Hegel, Werke 5, s. 41 ff.

[3] Hegel, Werke 8, s. 354.

Staten är ett sådant *Högre och Allmänt hwaruti menniskan såsom enskild eller individ måste likasom upplösas och förswinna, för att icke dö i egoismens arfsynd*, utan redan här i tiden, genom en utsträckning af sin warelse till ett fordom och en framtid uppenbara sitt ewiga, icke wid ögonblicket och dess njutning bundna wäsende.»[1]

I den hegelinfluerade kretsen kring Runeberg måste samhällsanda och allmänanda ofta ha diskuterats. Just åren 1831—33 arbetade man med utomordentlig iver på att åstadkomma en bättre sammanhållning inom studentkåren[2] och särskilt den avdelning, till vilken de flesta av kretsens medlemmar hörde, den österbottniska. Å ena sidan försökte man få bukt med vissa självsvåldiga element och backanaliska oseder bland studenterna, å andra sidan bevakade man mycket sturskt nationens självständighet gentemot de akademiska myndigheterna och dess värdighet gentemot trakasserier från polismaktens sida.[3] Mer än dessa förhållanden intressera oss emellertid här de principer man motiverade sina åtgärder med. I en inlaga till konsistorium hösten 1832 talar Snellman om det mål avdelningens ledande satt sig före, att »lifva en sann esprit de corps, vänja ungdomen att betrakta sig såsom medlemmar af ett samhälle, *af hvilket de hafva all sin betydelse*». Han ger faktiskt sin studentavdelning en religiös uppgift och kallar den »ett samfund, hvars högsta och enda syftemål är utbildandet af det förnuftiga, det gudomliga hos menniskan».[4] I en inlaga till den tavastländska avdelningen utlägger han, att individen bör subordinera under det allmänna; detta är en princip, på vilken all förnuftig samhällsinrättning och varje korpo-

[1] Laurell, Afhandlingar i Uppfostringsläran, 2 häftet, 1833, s. 12, 13.

[2] En del av den aktuella bakgrunden till denna strävan får sin belysning i Kjelléns uppsats Motivet solidaritet-förräderi i Runebergs tidigare episka diktning, FT 122 (1937), s. 170 ff., och Olssons uppsats Uppslaget till Graven i Perrho, Nordisk Tidskrift 1937.

[3] Rein, Johan Vilhelm Snellman 1, s. 92 ff.; Helanen, Pohjalainen osakunta 1, kap. IX—XI.

[4] Kursiveringen gjord av mig. Citerat efter Rein, a. a. 1, s. 99, 100.

rations bestånd beror.[1] — Runeberg delar samma åskådningssätt. Om studenternas majfest, som åtminstone utifrån sett ingalunda verkar att ha varit av det högtidligare och djupsinnigare slaget[2], yttrar han sig i Helsingfors' Morgonblad synnerligen entusiastiskt. Han framhåller »den skönhet, som ligger i ideen af dessa Majfester», ja han säger, att »det hvilar en religiös betydelse öfver dem».

»De äro Jubeldagar för den studerande Ungdomen, stunder då den uppfattar sig sjelf till sin betydelse och anda, och då hvarje individ i densamma ej blott tänker, men ser sig vara en *lem af ett högre, allmännare lif*, och känner och röjer sällheten af att som sådan vara försmulten i ett mål, som är allas. *Den enskilta ser på en gång sitt värde, såvidt han känner sig höjd till harmoni med det helas och sin betydelselöshet, om han fattar sig såsom från dess anda söndrad.*»[3]

3) Allt som sammanhåller de enskilda företeelserna, all lagbundenhet och nödvändighet — lag här fattad både som naturlag, samvetslag och juridisk rättsordning — är ett vördnadsbjudande uttryck för det gudomliga Allmänna. Lagen får med andra ord religiös helgd. »Sehen wir also das Allgemeine an als das Entgegengesetzte des Einzelnen, so zeigt es sich als das Nothwendige in allgemeinen Gesetzen, welchen alles Einzelne unterworfen ist.» (Solger.)[4]

[1] Rein, a. a. 1, s. 102.

[2] Den firades på en äng en kvarts mil utanför staden med »200 Kannor Pounch», gardesmusik, danspartier, bollspel, »simmlek» o. s. v. Se, utom HM, H. Lagus, En gammal akademisk släkt, s. 80.

[3] Kursiveringarna gjorda av mig. HM $^{18}/_{5}$ 1832. — Runeberg hade nog en särskild anledning att vara entusiastisk över stämningen vid årets majfest; han fick nämligen där plåster på såren efter motgången vid ansökningen av understödet för unga litteratörer. (Strömborg, a. a. 1, s. 214 ff.) De professorer, som i konsistorium röstat på honom, mottogos av studenterna vid festen med ovationer, de som röstat på hans medtävlare Gadolin, förbisågos alldeles. (Moberg, Autobiografi, HLHS 3, s. 195, 196.) — Men i vårt sammanhang kommer det ju mest an på de reflexioner, som Runebergs glädje föranledde honom till.

[4] Solger, Nachgelassene Schriften 2, s. 451.

4) En idé (i romantisk-platonsk mening) är mera »allmän» än det motsvarande fenomenella tinget, ty det senare innebär en större individualisering. Varje avvikelse från idén är en brist. Därför kan t. ex. Schelling säga, att tingen skiljas åt endast genom sina ofullkomligheter.[1] De tillfälliga variationerna i människornas utseende och uppträdande, vilka bero på speciella arvsanlag, olika sysselsättningar och yrken, på skilda temperament, på sorger och bekymmer, lidelsernas stormar och över huvud taget den mänskliga tillvarons ändlighet, kallar Hegel »Partikularitäten». Det är ingen ända på gestalternas tillfälligheter. »Kinder sind deshalb im Ganzen am schönsten, weil in ihnen noch alle Partikularitäten wie in einem still verschlossnen Keime schlummern.»[2]

Det behöver dock inte erinras om att idéerna ingalunda ansågos som något från tingen skilt. De voro verksamma i de enskilda naturtingen och i hela världsutvecklingen såsom formgivande andliga centra, likasom de voro det i det konstnärliga skapandet såsom estetiska urbilder och i det mänskliga handlandet såsom etiska ideal.

5) Det enskilda har full verklighet blott i förening med det allmänna. »Wahrhaft für sich existirt nie das Endliche, sondern nur die Einheit des Endlichen mit dem Unendlichen», säger Schelling.[3] Detsamma anser Hegel: »Die Vereinigung des Allgemeinen, an und für sich Seyenden überhaupt, und des Einzelnen, des Subjektiven, dass sie allein die Wahrheit sey, diess ist speculative[r] Natur, und wird in dieser allgemeinen Form in der Logik abgehandelt.»[4]

*

[1] Schelling, Sämmtl. Werke I: 4, s. 258.

[2] Hegel, Werke 10: 1, s. 194.

[3] Schelling, Sämmtl. Werke I: 4, s. 261; se ock d:o, s. 262, 263.

[4] Hegel, Werke 9, s. 29, 30. Jfr Hegel, a. a. 5, särskilt s. 35—65.

Vi kunna nu återgå till Runebergs avhandling. I stället för »det allmänna» använder han där ordet *universalitas*, i stället för »det enskilda» ordet *individuum;* det senare får än översättas med det enskilda, särskilda, individuella, än mera speciellt med individen.[1] I varje väsendes natur, säger han, ingå två moment, det individuella och det allmänna. »Bina illa momenta, individuum et universale, quibus entis cujusque natura continetur [— — —].»[2] Det allmänna, universella, är för Runeberg liksom för Solger detsamma som det eviga, gudomliga; det högsta allmänna är Gud. All brist, alla missförhållanden, alla lidelser och passioner, all synd, alla brott bero på det individuellas söndring från det universella. Men därav följer (jämför föreg. sida), att ofullkomligheten och felen icke ha full verklighet, icke äro av evig natur utan blott äro tillfälliga, hemmahörande i tiden. Det allmänna i varje ting och i varje människa, eller om man så vill den osöndrade identiteten av det allmänna och det enskilda, kallar Runeberg för tingets och människans v ä s e n d e eller v ä s e n t l i g h e t (i latinet: *ens* eller *essentia*). Väsendet är oberört av lidelser och brott.

Det är denna åskådning han inlägger i de grekiska dramerna. I Aischylos' Prometheus-tragedi finner han de tre parcerna representera en universell nödvändighet, som

»sträcker sig utom området för all mänsklig kunskap, höljer sig i djup natt och oföränderlig vilar i sig själv som gudars och människors härskare. Så vitt den framträder i ljuset, ter den sig som enhet (Zeus i förbund med Prometheus) och såsom dualism i enheten (Prometheus avfallande från Zeus). I denna enhet (varandet i Zeus) var Prometheus utanför varje förhållande till

[1] I den lilla uppsats, som börjar »Reflectera är ett ord af dubbel betydelse» (jfr nedan s. 493) och som förmodligen härrör från helsingforstiden, fastän den blivit tryckt först i Efterl. skr. 1, s. 281—283, använder Runeberg termerna »enheten» och »det mångfaldiga»; så ock i förbigående i uppsatsen Om parodien (1834), Saml. arb. 6, s. 182.

[2] I ordet »momentum» ligger säkert, som av det därpå följande resonemanget framgår, också betydelsen kraft. Obs. att F. Gustafsson vid ett tillfälle måste tillgripa översättningen »rörelsemoment». Specimen 1833, s. 2; FoU 17, s. 137.

tiden, vän till Zeus och jämbördig grundläggare av hans välde. Men han såg det i varandet satta jaget (människan) försummat, och ledd av kärlek till det och söndrad från varandet, tog han sin tillflykt till *jag är*. Genom detta fall ådrog han sig Zeus' vrede och smiddes vid klippan (jord, tvång, vedermödor).»[1] — — — »Prometheus, som i förening med Zeus var så hög och mäktig, blir, då han avfallit från Zeus och tagit sin tillflykt till sig själv, liksom rök och skugga, utan egen kraft, och han *måste alltid sätta sitt sanna väsende utom tiden i försoning med Zeus*.»[2]

Den invecklade tankegången vinner i klarhet genom att sammanställas med t.ex. följande ord av Schelling: »Alle Zeitbestimmung ist nur im endlichen und reflektirenden Erkennen, an sich aber sind alle Dinge auf eine ewige und nichtzeitliche Weise enthalten in dem Absoluten. [— — —] Was sich absondert, sondert sich nur f ü r s i c h ab [— — —]. Das Einzelne tritt in die Zeit, ohne sich in Ansehung des Absoluten aus der Ewigkeit zu verlieren.»[3]

Prometheus representerar, säger Runeberg, människosläktets idé. Liksom grekerna antogo inte blott en timlig oenighet mellan Zeus och Prometheus utan också en försoning dem emellan och en orubblig identitet utom tiden, så sågo de »hos varje människa en dualism, så länge hon levde

[1] »In hac tragoedia [— — —] agnitam videmus et pronuntiatam necessitatem quandam universalem, trina cujus natura, tribus repræsentata Parcis, extra omnem cognitionis humanæ campum extensa, spissa nocte se involvit et, Deorum hominumque rectrix immutabilis in se acquiescit. Quæ, quatenus in lucem processerit, ut unitas patefacta est, (Zeus cum Prometheo conjunctus) et ut duplicitas in unitate, (Prometheus a Jove desciscens). In ea unitate (*τω* esse in Jove) extra omnem temporis rationem fuit Prometheus, amicus Jovis imperiique aequalis constitutor. Sed in *τω* esse positum *το* ego (hominem) vidit neglectum, et, ejus amore ductus et a *τω* esse separatus, confugit ad *το sum*. Quo lapsu iram sibi paravit Jovis scopuloque (terræ, necessitatibus, aerumnis) adfixus est.» Specimen 1833, s. 11, 12; FoU 17, s. 144, 145. Runebergs noter med hänvisningar till själva dramat äro i det ovanstående citatet utelämnade.

[2] Denna kursivering gjord av mig. »Prometheus vero, qui, cum Jove conjunctus, tantus erat et tam potens, a Jove cum desciverit et ad se confugerit, velut fumus est et umbra, nil per se pollens veramque suam essentiam extra tempus in reconciliato sibi Jove semper ponens.» Specimen 1833, s. 13, 14; FoU 17, s. 146.

[3] Schelling, Sämmtl. Werke I: 4, s. 167.

i tiden, men igenkände på samma gång hos henne en höghet helgad åt parcerna, en enhet fri från varje kamp, en lugn försoning, vilken var lika helig hos död som hos levande, hos ond som hos god, och vilken efter livets slut, som om den varit en skatt för evigheten, måste tillsammans med sin boning, kroppen, återgivas åt de med den besläktade parcerna, som bo i jordens djup.»[1] Ur detta betraktelsesätt härflöt enligt Runebergs uppfattning den vördnad grekerna iakttogo mot de döda, och den dyrkan de ägnade allt, som bar prägel av ro och frid.

Att individens söndring från det allmänna, m. a. o. dess vilja att befordra och gynna det egna begränsade jaget, är det stora brottet, finner Runeberg också vara den filosofiska innebörden i Sofokles' tragedi Aias. Hjälten söker egenmäktigt utkräva hämnd för att Akilles' vapen icke givits åt honom utan åt Odysseus. Då är han icke längre i harmoni med sina medborgare och följaktligen icke heller i harmoni med sig själv, med sitt eget väsende. Förut hade han varit mäktig och tapper, men när han avfallit från det allmänna, återstår av honom blott »det tomma och intiga jaget, som utan ljus, utan gudar irrar omkring i vanvettets mörker.»[2] Både Aias och Prometheus ha »söndrat sig från den allmänna viljan, i det de tagit hänsyn till sitt eget jag och förmenat, att det försummats av det universella». Aias har skrutit med att han skulle vinna ära även utan hjälp av gudarna. Men straffet är nära. »När han överlämnar sig helt åt sig själv, får han snart röna, att människan under sin livstid blott är en skenbild och en tom skugga, för att använda Odysseus' egna ord.»[3]

Det starka fördömande av självtillräcklighet och egoism, som man finner i Runebergs analyser av den tragiska skulden,

[1] Specimen 1833, s. 14; FoU 17, s. 146.

[2] »Magnus ille et egregius Ajax, qui, cum semet ipse et suis civibus consentiens, ex universali nondum dilapsus voluntate, tam potens fuit, tam fortis et honoratus, sibi servire incipit, et ex Heroë nil restat, nisi vanum illud et inane ego, quod, luce et diis destitutum, in tenebris dementiæ errat et vagatur.»

[3] Specimen 1833, s. 16; FoU 17, s. 148.

hör till det mest konstanta i hans tankevärld. Allt, som han finner misslyckat, klandervärt, felaktigt, söker han på ett eller annat vis sätta i förbindelse med egoismen. Vi ha redan sett flera exempel därpå[1] och skola i fortsättningen se ytterligare andra.[2] Det verkar onekligen, som om Runeberg i hög grad skulle ha upplevt egoismen som ett personligt problem, men givetvis var det inte hans eget påfund att i den se roten till det onda; själva synpunkten är väl knappast mycket yngre än det etiska tänkandet självt, den har hävdats av kristendomen och underströks av moralfilosoferna i Runebergs samtid. »Den allt för stora självkärleken är i verkligheten för varje människa den ständiga anledningen till alla hennes förseelser», säger redan Platon.[3] Enligt Schellings bekanta förklaring av det onda i skriften Philosophische Untersuchungen über das Wesen der menschlichen Freiheit[4] består synden i att egenviljan gör uppror mot universalviljan, som avser det helas bästa; det onda är splittring mellan dessa båda principer i oss, det goda är enheten dem emellan.[5]

[1] Se ovan s. 121 och 309—313.

[2] Här må i förbigående erinras om en reflexion, som Söderhjelm återgivit (JLR 2, s. 176). Den anknyter till några ord i Ehrensvärds »Resa til Italien 1780, 1781, 1782» (Skrifter 1, 1923, s. 112). Runeberg skriver, att Ehrensvärd »hyllar snurrformen; den är likväl för mätt, den saknar det svagas behof och är icke i stor mening rik derföre att den åtnöjer sig med för liten omfamning. den är *för mycket sjelfsluten, för mycket egoistisk* för att vara rent gran. [Svårläsligt. Förmodligen = »grann», i Österbotten vanligt dialektuttryck för »vacker».] Den räta linjen är brutal derför att den famnar intet; snurrlinjen är för fattig derför att *dess intention är sjelfomfamning;* våglinjen är skön och rik derför att den öppnar en vidare famn, på en gång visar ett behof af något utom och en förmåga att äga det. Sådan är naturen i sin höga förklaring behöfvande och mäktig.» Kursiveringarna gjorda av mig. Manuskriptet, ett löst blad i kvarto, i Runebergs hem, Borgå. På baksidan av papperet finns en förteckning över »valedicenter» från Borgå gymnasium höstterminen 1838; troligen kan reflexionen dateras till ungefär samma tid. Jfr Runebergs symbolisering av den klassiska och den kristna kulturen i bilderna av cirkeln och våglinjen, i uppsatsen om Macbeth (Saml. arb. 6, s. 296).

[3] Platon, Skrifter 5, s. 333.

[4] Jfr ovan, s. 301 not 2.

[5] Schelling, Sämmtl. Werke I: 7, särsk. s. 363 ff. Se ock t. ex. Fichte, Sämmtl. Werke 7, s. 35 m. fl.

Det är alldeles i överensstämmelse med Solger, när Runeberg låter individens uppror mot det universella, individens strävan att befordra sin egen avsöndrade tillvaro, försonas genom det individuellas förintelse, döden, som alltså blir ett triumfens ögonblick för det gudomliga, allmänna. Solger representerade ju för övrigt härvidlag en rätt allmän romantisk åskådning. Det är både antik och kristen odödlighetstro och romantisk försoningsfilosofi, när Runeberg i avhandlingen kallar Oidipus' bortförande genom eumeniderna en »*återgång till det fullkomliga allmänna*», »till fridens och försoningens eviga hem», och när han säger, att Antigone »högsinnad och förädlad synes *återgå* till det sanna livet».[1] Men därtill kommer en stämningens innerlighet, som icke kan bero på åsikter och intryck av tidsströmningar. Det verkar, som om Runebergs i ungdomslyriken så framträdande förkärlek för dödsmotivet ånyo trätt i dagen. Då Runeberg analyserar diktverk, fäster han sig nästan regelbundet vid dödsscenerna, och det vilar över hans referat av dem märkvärdigt ofta en stämning av jubel och lyftning.[2] När Aias beslutar att ta sitt liv, vaknar han upp ur det vansinne, som han straffats med för sin egoism, han »*återgår så att säga till naturen och det allmänna* och minnes sitt forna liv, och i själva dödsstunden, då han skall anträda färden till de okända landen, säger han lågande av längtan och kärlek farväl till solen, ljuset och fäderneslandet, som han aldrig mer skall återse.» »I och med att Aias slutat leva, har han upphört att vara rök och skugga, och *den bättre delen av honom, som lever ett odödligt liv i evig harmoni, kvarstår som ett föremål för vördnad och ära.*»[3]

[1] Kursiveringarna gjorda av mig. Specimen 1833, s. 19, 18, 22; FoU 17, s. 150, 153.

[2] Se vidare framställningen av Don Quijotes död i uppsatsen Om parodien (Saml. arb. 6, s. 186) och av Don Ramidos död i recensionen av Ramido Marinesco (d:o, s. 257—259).

[3] Kursiveringarna gjorda av mig. Specimen 1833, s. 17; FoU 17, s. 148, 149.

Runeberg tillskrev som vi sett de grekiska tragöderna den tankegången, att det i tiden existerar en dualism mellan det allmänna och det individuella, men att varje tings och människas väsende innebär en tidlös, evig enhet dem emellan. Att denna åskådning också var hans egen, märks bl. a. på ett par tolkningar av moderna diktverk. I recensionen av Hugos Lucrezia Borgia 1835 påpekar han, att författaren trott sig kunna förläna hjältinnans avskyvärda karaktär dramatisk värdighet och intresse genom att helt abstrakt tilldela henne en god egenskap, moderskärleken; detta är blott att »öfversockra hennes brottslighet med en tillfällig dygd».[1] Brottslingens försoning får emellertid inte sökas utom utan inom hans förhållande till brottet; »den har sin grund i *det väsende* hos honom, som strider, afskyr, ångrar, och *som blir qvar, då brottet gått till sin förtappelse.*»[2] Något sådant väsende saknas enligt Runebergs mening i teckningen av hjältinnans karaktär; denna är därför abstrakt, livlös.

I Runebergs tolkning av Almqvists Ramido Marinesco ha hovmarskalken och Richard Furumo kommit att resonera om huruvida Don Juan är i stånd att ångra sig, och den förre säger, att det *»icke ges ett väsende, som ej måste vilja försoning på den enkla grund, att en sådan vilja är väsendtlighetens innersta natur»*. När Don Juan ångrar sig och piniterar, innebär detta, att han *»återgår med jubel till sitt väsendes eviga, heliga lif»*. Gång på gång söker Runeberg inskärpa, att det är väsendet, som är det verkliga, och att allt annat, således också synd och brott, är overkligt. Den unge Don Juans laglösa och förstörelsebringande liv kallar Herr Hugo tomhet, skenliv: Don Juan hungrar efter sina offers hat, ty detta »är den graf, i hvilken tjusningen af hans förra skenlif skall jordas till en evig död». Det är skönt och konsekvent, att förstörarens härjningar visas först och sedan förstöraren själv framställes, »blickande tillbaka på sitt

[1] Citatet utsäger egentligen, vad Shakespeare — i motsats till Hugo — förstår att undvika vid sin teckning av Lady Macbeth.

[2] Kursiveringarna gjorda av mig. HM $^{28}/_{12}$ 1835; Saml. arb. 6, s. 219.

verk, *besannande dess oväsendtlighet, dess fördömmelse,* och lösryckande sig med smärta och salighet från det ljufva gift, hvarmed han förpestat sin bana, från sitt svallande blod, sin yra, sin sinnliga fröjd och *sitt sjelfviska hjerta.*» — Don Juan gör bot med inre jubel:

»'Om han jublar, hvi klär han sig i botskrudens förnedring?'
'Dermed säger han: så ringa var det oting, som icke var min herrlighet.'»[1]

Oting är ett ord, som i Runebergs mun betecknar något ologiskt, icke nödvändigt, och därför overkligt.[2]

Även i skriftväxlingen med Lars Stenbäck finner sig Runeberg föranlåten att beröra frågan om v ä s e n d e t i människan. Han är upprörd över hur lättvindigt och hårt pietisterna döma och fördöma dem, som enligt deras mening äro världsliga och oomvända. Visserligen erkänner han, att man har rätt att bedöma en annan människas handling eller tanke och avgöra, om den står i överensstämmelse med det rätta eller ej.

»Men då denna tanke, denna handling icke utgör den tänkande eller handlande personens hela väsendtlighet, utan blott en yttring af densamma, så är klart att *den dom, som öfvergår yttringen, icke kan uppsvälja hela väsendet.* [— — —] Sjelfva språket varnar oss för att fälla en dom, som ett menniskohjerta aldrig bör fatta, en menniskotunga aldrig uttala. Det tillåter oss säga: denna menniska är syndig; men nekar oss att säga: denna menniska är synd. Och hafva vi vågat bruka ett sådant uttryck, så hafva vi tillika uttalat *den fasaväckande lögn, att Gud gifvit väsende åt en synd.*»[3]

Det är denna Runebergs — man vill säga brinnande — tro på att varje människas, även den djupast sjunkna brotts-

[1] Kursiveringarna gjorda av mig. HM $^{28}/_{4}$ 1837; Saml. arb. 6, s. 255—260.

[2] Se t. ex. Saml. arb. 6, s. 92, 182; Efterl. skr. 1, s. 259, 282.

[3] Kursiveringarna gjorda av mig. HM $^{26}/_{3}$ 1838; Saml. arb. 6, s. 288, 289.

lings, innersta väsende är gott, som skapat den f.ö. dystra och skärande skissen Fästningsfångarne, berättelsen om den jagade mördaren och mordbrännaren, som gråter, då han ser sin son, och om mordbrännarungen, som glömmer hämnden inför sin plågares vita hår.[1]

*

Som vi minnas, skrev Runeberg på sommaren före den termin, då han skulle framlägga sin avhandling, att konstens uppgift var »att låta det rent verkliga framstå, befriadt från det oväsendtliga, det icke nödvändiga, eller också att underordna det så, att dess vilkorlighet blir synbar och icke distraherar.»[2] Efter att ha sett de nyss anförda exemplen på vad Runeberg menade med väsentlighet[3], har man ju skäl att förutsätta en rikare innebörd i ordet »det oväsendtliga» än så, att det skulle kunna omskrivas med t.ex. det obetydliga. Det har säkert också betydelsen det väsenslösa. — Konstnären skall i sitt verk uppenbara tingens väsende. Detta är ju blott ett annat uttryck för att han skall ge synlig gestalt åt tingens idéer. I recensionen av Euphrosynes dikter hette det också, att »en poesie som *icke är idealisk d.ä. i sig icke innebär sitt väsende* är ett oting».[4]

Då nu alla tings väsentlighet innebär identitet med det universella, gudomliga, får följaktligen all poesi en religiös uppgift; den utgör — för att åter citera Runebergs specimen — »*ett på naturens sätt troget och harmoniskt förhärligande*

[1] På grunder, som verka rätt övertygande, daterar Strömborg (a. a. 4: 1, s. 183, 184) Fästningsfångarne till senare halvåret 1838 eller året 1839. Jfr O. Enckell, Runebergs Fästningsfångarna, Nylänningen 1923, s. 19 ff.

[2] Se i det föregående s. 325.

[3] Andra sådana exempel på hans användning av orden väsende och väsentlighet kan man finna i Saml. arb. 4, s. 294; a. a. 6, s. 179, 181, 192, 229; Efterl. skr. 1, s. 259, 281.

[4] Kursiveringen gjord av mig. HM $^{24}/_{8}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 92.

av det eviga Väsendet».[1] Eftersom väsendet icke är något från tingen skilt, kan Runeberg säga, att han tänker sig förhärligandet i poesien »icke naket, icke löst från eller utpressat ur de framställda tingens stoff, så att det vore något i och för sig, utan snarare hämtande sin kraft från själva tingen och deras harmoni».[2] Härlighet var just ett ord, som skalden älskade att använda för att uttrycka tillvarons gudomliga natur, tingens väsende. En reflexion, som trycktes i Borgå Tidning $^{23}/_{2}$ 1839, säger t. ex.: »Poesien ser och återger det verkliga, den sanna verkligheten, rotad i Gud och genomblommande verlden. Poesien upphjelper icke naturen, gör den icke herrligare än den är; men den hjelper menskligheten att se sin egen och verldens herrlighet, att genomskåda ytans förvirring. [— — —]»[3]

En mening i avhandlingen säger alldeles samma sak, och den synes mig utgöra ett verkligt koncentrat av Runebergs konstuppfattning och världsåskådning: »Såsom tingens natur lever i Gud, så lever poesien, naturens avbild, i religionen, Guds avbild, utan att sammanfalla med den men också

[1] »[— — —] *aeterni Entis ad modum naturae fida concinensque celebratio*» (Specimen 1833, s. 1). Både Österbottniska avdelningens veckoblad och F. Gustafsson översätta Ens med »Väsendet», Heikel däremot med »Varandet» (Filologins studium etc., s. 294). Såvitt jag förstår, gjorde Runeberg ingen klar distinktion mellan dessa båda termer; att översätta »ens» med »väsende» synes emellertid bäst ansluta sig till språkbruket i hans egna svenska uppsatser; »varandet» eller »varat» kan så reserveras för översättningen av uttrycket »*to* esse» (Specimen 1833, s. 12; FoU 17, s. 145).

[2] »Celebrationem autem non nudam cogito, nec a rerum materia prolatarum vel solutam vel extortam, ut per se aliqua esset, sed potius ipsis rebus earumque concentu vigentem» (Specimen 1833, s. 1). Gustafssons översättning av rerum, ämnet [i dikten], synes mig ej helt träffa Runebergs mening (FoU 17, s. 136).

[3] Manuskriptet till denna reflexion finns i det s. k. Gråa häftet, Borgå; reflexionen är tryckt i Efterl. skr. 1, s. 248. Jfr »Så ringa var det oting, som icke var min herrlighet» (HM $^{28}/_{4}$ 1837; Saml. arb. 6, s. 257) och »Är det då icke i svaghet och stoft all herrlighet förklarar sig och lefver [— — —]?» (HM $^{22}/_{12}$ 1837; Saml. arb. 4, s. 296).

utan att kunna lösas från den.»[1] Satsen, att religionen är Guds avbild, verkar kanske rätt ologisk och förbluffande; Runeberg torde vilja ha sagt, att religionen, det rätta gudsförhållandet, består i att vara Guds avbild, d. v. s. att vara sådan man är i Gud. På annat ställe i avhandlingen säges det uttryckligen, att »religionen gör människan lik Gud»[2], och i uppsatsen Om parodien heter det, att »individen i sitt varande i Gud har sin gudalikhet».[3] Intimt förbundet med ett dylikt gudsförhållande är det nu, anser han, att se också t i n g e n sådana de äro i Gud, d. v. s. att se deras sanna natur. Detta är just poesi.

Hur genomromantisk är inte en dylik uppfattning av diktningen och skönhetsupplevelsen! Det intima sambandet mellan konst och religion var ju en av romantikens fundamentalsatser, men alldeles särskilt framhäves den kanske av Solger, vars filosofiskt estetiska skriftställarskap är helt präglat av hans starkt mystiska gudstro.[4] Man kan till belysning citera ett verk av Solger, som vi inte ha något direkt bevis för att Runeberg läst men som utlägger alldeles samma syn på »väsendets» närvaro i allt skönt. Det är Solgers mest bekanta arbete, »Erwin. Vier Gespräche über das Schöne und die Kunst», 1815.[5]

»Nun haben wir doch vernommen, das es eine Welt des Schönen giebt, in welcher das schaffende Wesen Gottes sich selbst vollständig in der Erscheinung der Dinge offenbart, so das diese zugleich ganz Erscheinung und ganz Wesen ist.

[1] »Ut enim natura rerum in Deo vivit, ita in religione, Dei imagine, poësis, imago naturae, vivit, nec cohaerens, nec dissolubilis.» Specimen 1833, s. 1; jfr FoU 17, s. 136, 137.

[2] »[— — —] ipsaque religio hominem Deo similem reddit», Specimen 1833, s. 26; FoU 17, s. 157.

[3] Saml. arb. 6, s. 182, 183. Denna mening skall i det följande kommenteras; se nedan s. 401 ff.

[4] Att Solger icke i alla avseenden kan betraktas som romantiker och att han ogillade åtskilligt av den romantiska konsten, är ett faktum, som icke hör hit. Jfr Boucher, K. W. F. Solger, Esthétique et philosophie de la présence, 1934, s. 161 ff.

[5] Verket ingick enligt bokauktionskatalog 1860 i professor J. J. Tengströms bibliotek.

Das hast du uns eröffnet.

Das Wesen eines jeden Dinges kann also nur dann in seiner Erscheinung ganz gegenwärtig sein, wenn dasselbe zugleich das Wesen Gottes ist. Nicht wahr?

Dies seh' ich noch nicht ganz ein.

So bedenke nur, dass das Wesen eines Dinges nicht die Zufälligkeiten seiner Erscheinung bestimmen kann, welche doch mit in dem schönen Dinge, als einem sinnlich wahrgenommenen, erkannt werden müssen; vielmehr ist es eben deshalb ein zeitliches Ding, weil es diesen Zufälligkeiten unterworfen ist, und darum sondert sich der Begriff von der Erscheinung ab.

Ich bedenke dies wohl und geb' es zu.

Dagegen bestimmt doch wohl Gott jede Zufälligkeit der Erscheinung eben so sicher als das Wesen des Dinges selbst?

Es wäre lächerlich das Gegentheil anzunehmen.

Und nun, um das Wesen des Dinges zu bestimmen, braucht Gott dazu nur einen Theil seines eigenen Wesens, oder ist es ihm einerlei, ob er eine ganze Welt oder ein einzelnes Ding schafft, und ist er nicht überall und in jedem Einzelnen mit seiner ganzen Allmacht gegenwärtig?

Ohne Zweifel ist das letzte das Richtige.

Folglich ist überall, wo das Wesen eines Dinges ganz in Erscheinung übergeht, auch das Wesen Gottes gegenwärtig. Nicht so?

Jetzt leuchtet es mir ein?

Und diese Einheit des Wesens und der Erscheinung in der Erscheinung, wenn sie zur Wahrnehmung kommt, ist die Schönheit.»[1]

*

»Poesien, liksom religionen», heter det i Runebergs avhandling, »finner sin tillfredsställelse i det allmänna, vilket vi under trycket av vår individuella natur söka som en fristad och en den ljuvaste tillflykt.»[2] Det är på Solger Runeberg bygger, när han ur de olika möjligheterna för det allmännas och det individuellas inbördes förhållande

[1] Solger, Erwin 1, s. 160, 161.

[2] Specimen 1833, s. 1; FoU 17, s. 137.

söker härleda poesiens olika underarter: epos, lyrik och drama.[1]

»Det allmänna» framträder i Solgers resonemang både som konstnärlig urbild och som moraliskt ideal. Hans framställning glider därför ibland mellan estetiskt och etiskt betraktelsesätt. För honom själv med hans tro på identiteten av det sanna, det goda och det sköna ligger ingenting avskräckande häri.

Det torde vara onödigt att referera hela den invecklade tankegången hos Solger i frågan om poesiens indelning och tillräckligt att blott återge slutsatsen och kontentan: Fastän det sköna för att vara skönt måste innebära enheten av allmänt och enskilt, urbild och avbild, så förblir dock det enskilda enskilt. Avbilden k a n med andra ord ändock betraktas såsom motsatt urbilden. Urbilden framstår härvidlag såsom det oändliga i förhållande till den ändliga avbilden, och detta oändliga är vad vi bruka kalla ideal. Härmed är skillnaden angiven mellan den episka och den lyriska poesien. Den episka poesien utgår nämligen från enheten mellan urbild och avbild. Den lyriska poesien går motsatt väg, och beror på skillnaden mellan idealet och det enskilda, vare sig den framställer, lovar och prisar idealet självt eller blott uttrycker det enskildas l ä n g t a n till det fullkomliga och hela.[2] Solger är emellertid angelägen om att understryka, att varje art av konsten endast är en annan ståndpunkt, från vilken även alla de övriga kunna betraktas.[3]

Utförligast behandlar Solger naturligtvis dramat.[4] Även däri urskilja vi tvenne världar i oupplöslig och innerlig enhet med varandra, en värld av mänskligt viljande och hand-

[1] Solger i sin tur bygger huvudsakligen på Schelling, närmare bestämt på hans föreläsningar över konstens filosofi. Dessa utgåvos emellertid först efter Schellings död, varför Runeberg inte kan ha känt dem direkt. (Schelling, Sämmtl. Werke I: 5, s. 639 ff.)

[2] Denna senare indelning synes mig återgå på Schillers distinktion mellan idyll (i vidare mening) och elegi (i trängre mening); Schiller, Sämtl. Werke, Säkular-Ausgabe, 12, s. 201.

[3] Solger, Nachgelassene Schriften 2, s. 452.

[4] Solger inskränker sig här till att bestämma blott tragediens väsen.

lande samt en värld av nödvändighet. Den senares mäktiga tillvaro utgör grunden för vår egen, men om den enskilde sätter sin vilja i motsats till den och strävar att befordra sin avsöndrade tillvaro, framstår nödvändigheten till vår förfäran som något främmande och nedslår den enskilde med hela sin allmakt. Härpå beror tragediens skräckinjagande verkan. Å andra sidan är denna nödvändighetens värld det eviga och högsta och framträder i gestalten av de heliga och nödvändiga lagar, som avspegla sig i hela människosläktets idealiska natur. Betraktat som en helhet är människosläktet »durch Mass und Gleichgewicht» en avbild av idealet och liksom det oändligt; när den enskilde krossas, »blüht zugleich die gesammte Gattung in dem Wiederscheine der ewigen Gesetze mit unvergänglicher und unvertilgbarer Kraft des Lebens». Detta utgör det glada och lugnande i tragedien.

Vid bestämningen av skaldekonstens tre underarter följer Runeberg som sagt Solger. För att belysa förhållandet mellan epos, lyrik och drama gör han emellertid en jämförelse, som icke förekommer hos Solger; han liknar dem vid mannens tre åldrar, barndom, ungdom och mannaålder. Liknelsen gör resonemanget konkretare men är kanske värd att uppmärksammas även ur en annan synpunkt. Funderingar över de olika levnadsstadiernas särprägel och övergång i varandra ha tydligen sysselsatt Runeberg åtskilligt vid denna tid; han kommer, som vi i det följande skola se, flera gånger in på denna fråga. Liknande spekulationer stöter man inte så sällan på i den samtida litteraturen.[1] De sammanhänga med det gängse intresset för den organiska utvecklingens innebörd.

Runeberg framställer barndomen såsom monistisk — utan att direkt använda detta ord. »De två moment, som ingå i varje väsendes natur, det individuella och det universella, visa sig hos barnet till den grad förenade, att varken

[1] För att blott nämna ett exempel: Eschenmayer, Psychologie, 2. Aufl., 1822, §§ 11—24, 149—173, 190—193. Boken lånades av Lönnrot ur HUB, dec. 1831—juni 1832.

deras söndring eller försoning på något sätt framträder. Därför är det man tillerkänner barnet oskuld som en kännetecknande egenskap.» — »Liksom barnet i sig självt är harmoni, så ser det blott harmoni i objekten. Efter dess uppfattning skiljer sig därför icke det ena föremålet från det andra i avseende på inre överensstämmelse med någon allmän lag.»[1]

Den episka dikten, som i skaldekonstens historia uppträder före de andra diktarterna, liknar barndomen. Den lever i objektens liv. Den vet icke av någon söndring mellan individen och det allmänna, mellan ändligt och oändligt. Runeberg påpekar — liksom Solger — att det för Homeros inte finns någon artskillnad mellan människor och gudar; det är endast fråga om skillnad i graden av deras kraft och makt. Det är ur denna osöndrade enhet han — också i likhet med Solger — härleder de episka dikternas lugna frid.[2] »Varje person lever och blomstrar, tillfredsställd med sin egen *natur*». — Runeberg sammanfattar: »*Epica poësis naturae agentis celebratio est, e sincerissimo plenissimoque unitatis contuitu profecta.*»[3]

Ynglingaåldern kännetecknas av dualism (duplicitas). »Ynglingen är icke sig själv nog, han tjänar en allmän idé så att säga utom honom själv, och söker ur den sitt komplement (ex ea sibi quaerit complementum). Ty det allmänna, från vilket han känner sig lösryckt, kan han inte skapa sig en bild av och tillägna sig i dess renhet och fullhet. Därför finner han ro (acquiescit)[4] i dyrkan av idéerna, av vilka det allmänna representeras.» — På äkta romantiskt sätt framhåller Runeberg, att de olika idéerna innerst äro ett. De äro ingenting annat än olika former av det eviga ljuset, sådant

[1] Specimen 1833, s. 2; FoU 17, s. 137.

[2] Solger, a. a., s. 453.

[3] Kursiveringarna gjorda av mig. Specimen 1833, s. 2, 3; FoU 17, s. 137, 138.

[4] F. Gustafssons översättning av *acquiescit*, »stannar», förefaller mig icke träffa Runebergs mening. FoU 17, s. 138.

det liksom av ett prisma uppfångats och brutits i människosinnet. Den ene ynglingen dyrkar äran, den andra kärleken, »och lika många vägar som det finns, vilka leda från det begränsade och individuella till det oändliga och allmänna, lika många äro de som på dem sträva att nå fram till friheten.»

Lyriken följer på epiken liksom ungdomen på barndomen. Runeberg sluter sig till Solgers åsikt, att lyriken förutsätter dualism. [Känslan, det subjektiva draget, har ju alltid ansetts vara det för lyriken utmärkande. Denna känsla uppfattas nu alltså av Solger och Runeberg dels som ett tecken på klyftan mellan individen och det allmänna (idealet), dels som ett individens erkännande av idealet, med andra ord som en subjektiv försoning mellan individ och ideal.] Bestämningen av den lyriska poesien blir därför: »*individui celebratio, in universali idea per reconciliationem acquiescentis*». Den så uppkomna identiteten av individen och det universella gör, att definitionen kan utbytas mot följande: »*Lyrica poësis universalis ideae celebratio est, individuum per reconciliationem excipientis.*»[1]

Den karakteristik Runeberg ger av barndom och ungdom, överensstämmer mycket nära med den, som Hegel lämnat i sina föreläsningar över die Philosophie des Geistes. Vad hans ord om mannaåldern beträffar, äro de så koncentrerade, att de knappast bli begripliga utan en sammanställning med Hegels utläggning. Det heter i Runebergs avhandling: »Den försoning av dualismen, som hos ynglingen var inre (eller rättare sagt subjektiv), den kan han som man redan ställa utom sitt jag såsom fullbordad och mogen och betrakta den som ett objekt.» Hegel påpekar just, att idealet hos ynglingen ännu har en mer eller mindre subjektiv prägel. Ynglingen ser klyftan mellan idealet och den förhandenvarande

[1] Specimen 1833, s. 3, 4; FoU 17, s. 138, 139. Med hänsyn till Runebergs omedelbart föregående framställning är jag böjd för att översätta »universalis idea» med »en allmän idé», icke som Gustafsson med »den allmänliga idén».

världen, han finner sitt ideal och sin egen personlighet icke erkända av omgivningen, och hans strävan går ut på att upphäva klyftan genom att förändra världen och förverkliga idealet. Den färdige mannen däremot betraktar den sedliga världsordningen icke såsom något, som s k a l l frambringas, utan såsom något väsentligen färdigt.[1] — Det är ungefär detta Runeberg måste mena, när han säger, att den mogne mannen kan betrakta försoningen mellan det universella och det individuella såsom fullbordad, såsom ett objekt, och att han äger den eviga lagens idé i dess fullhet och bestämdhet (»plenam et constitutam»). Å andra sidan ser mannen, hur en handlande individ än är, än icke är i kamp med idén, och hur denna individ »i strid mot idén visar sig vacklande och intig, men i förening med idén vinner styrka genom dess härlighet och evighet».

Dramat motsvarar mannaåldern. I den antika tragedien fick enligt Runebergs mening den eviga lagens idé ett synligt uttryck i koren, och mot denna lag gjorde en enskild individ motstånd. Definitionen på tragedien blir: »*Aeternae universalisque legis celebratio est, individui repugnantis interitu et exstirpatione illustratae.*»[2]

Man lägger märke till parallellismen och samtidigt de talande skiftningarna i Runebergs tre definitioner. Det allmänna representeras i den första av »naturen» (jämför ovan s. 366), i den andra av idéerna (jämför s. 369), i den tredje av den eviga och allmänna lagen (jämför s. 368).

*

Avhandlingens egentliga uppgift är ju att söka klarlägga korens betydelse i den grekiska tragedien, vars natur Runeberg sålunda beskrivit. Han beklagar till en början, att eftervärlden inte längre känner till de åsikter i frågan, som själve

[1] Hegel, Werke 7: 2, s. 87, 88, 91, 99, 100.
[2] Specimen 1833, s. 5, 6; FoU 17, s. 139—141.

Sofokles en gång skall ha nedtecknat, enligt vad traditionen förmäler. Runeberg känner sig inte helt tillfredsställd med någon av de teorier, som framställts om korens uppgift. Han avvisar först den mening Aristoteles hävdat i sin poetik, att koren skall upprätthålla en skådespelares roll.[1] Koren har intet inflytande på handlingens avgörande gång, anser Runeberg, och den förblir alltid helig och okränkt, vart än skickelserna leda de handlande personerna. Det vore svårt att förstå, varför man skulle ha sysselsatt så många och nedlagt så stor kostnad för att representera en handlande person, då en enda kunnat uppträda på ett enklare och naturligare sätt. — Horatius, heter det vidare, gör träffande iakttagelser och lämnar en riktig teckning av den tragiska korens yttre uppträdande, men han har icke lika väl lyckats belysa dess inre betydelse och grundidé.[2]

De flesta av dem som i senare tid uttalat sig om koren, följa Aristoteles' och Horatius' åsikt, säger Runeberg. Man kan undra, hur många författare han i detta stycke undersökt. Utlåningsjournalen i Helsingfors' universitetsbibliotek visar, att han tagit kännedom om renässansestetikern Julius Cæsar Scaligers poetik.[3] I avhandlingen citerar Runeberg Schiller, A. W. Schlegel och Solger. Schiller anser, att koren personifierar den från handlingen skilda betraktelsen eller reflexionen.[4] Runeberg påpekar, att i så fall skulle koren icke intaga främsta platsen i tragedien utan vara sekundär, och vidare, att begreppet reflexion utesluter den levande och organiska natur, som dock är något för koren utmärkande.[5] Schlegel

[1] Aristoteles, De arte poetica, kap. 18.

[2] Horatius, De arte poetica, vers 193 ff.

[3] Scaliger, J. C., Poetices libri septem. Apud Antonium Vincentium. 1561. Detta verk hade Runeberg till låns $^{16}/_{7}$ 1833—$^{12}/_{4}$ 1834.

[4] Företalet till Die Braut von Messina (Schiller, Sämmtl. Werke, München, Stuttgart und Tübingen 1830, s. 500).

[5] »Præterea meræ reflexionis notio vivam et florentem chori naturam excludit, quæ tamen ei propria est.» (Specimen 1833, s. 24.) Jag törs ej alldeles avvisa Gustafssons översättning av »florentem naturam», »färgrikedom» (FoU 17, s. 155), men är dock böjd för att tro, att det icke var detta Runeberg avsåg.

uttrycker samma åsikt som Schiller, blott med andra ord, då han kallar koren den idealiserade åskådaren.[1] Härtill invänder Runeberg bl. a., att det alltid var människor eller gudar av samma ålder, kön och villkor, som utgjorde koren, inte en godtyckligt sammansatt folkskara, vilket mera verklighetstroget skulle ha motsvarat åskådarna. Till yttermera visso smidas hemliga planer och utföras hemliga dåd i korens närvaro. Åt Solger slutligen ger Runeberg ett erkännande för att han i sitt företal till Sofokles' tragedier träffande och skickligt utlägger korens speciella karaktär i många dramer, fastän han icke uppvisar korens a l l m ä n n a betydelse och dess nödvändighet.

Efter denna kritik av tidigare forskare rycker Runeberg fram med sin egen åsikt om den tragiska korens uppgift. Det förefaller mig, som om han härvidlag både vore tämligen självständig och presterade en särdeles intressant synpunkt, alldeles oavsett om hans tolkning kan sägas träffa det antika åskådningssättet eller ej. Han söker uppvisa, att de tragiska skalderna å ena sidan läto korens medlemmar så mycket som möjligt ansluta sig till huvudpersonen i fråga om skaplynne, yttre villkor, ålder o. s. v. och å andra sidan oftast läto dem utgöras av unga kvinnor eller åldringar eller män, som valts bland menigheten och ännu levde sitt liv på oskuldens och barndomens stadium.

»*Ty på detta sätt kunde efter deras mening denna persons [= huvudpersonens] ursprungliga och oskyldiga natur bäst åskådliggöras* och samtidigt hans avvikelse i handling från sin gudomliga natur klarast belysas. Men hurudan denna individens avvikelse än var, kunde det gudomliga och universella, som är dolt i människonaturen, icke förvanskas eller oskäras, och därför blev dess beständighet uttryckt och liksom synliggjord av koren, på det att icke huvudpersonen till följd av sin avvikelse skulle så helt synas ha gått under, att icke någon del av den vore kvar. *Koren skulle således representera det gudomliga och allmänna på samma sätt som huvudpersonen i tragedien gjorde det, så länge han var oskyldig och fri från strid.*»[2]

[1] Schlegel, A. W., Ueber dramatische Kunst und Litteratur 1, s. 102.

[2] Kursiveringarna gjorda av mig. Specimen 1833, s. 27, 28; FoU 17, s. 158.

Koren betecknade med andra ord det allmänna momentet hos människan eller, som Runeberg också uttrycker det, »individen, sådan denna i försoning vilar i den allmänna idén». Därför röjde den en gudomlig natur och kunde betraktas som en objektivt åskådlig bild av det gudomliga väsendet. Koren var tragediens ursprungliga och viktigaste moment, den hade växt fram ur lovsångerna till gudarnas ära vid de religiösa festligheterna. Det andra momentet, som erfordrades för en fullständig tragedi, nämligen en själv handlande och levande individ, var i själva verket senare tillkommet.[1]

I det moderna dramat motsvaras koren av den handlande personens »fasta och erkända, men icke i synlig gestalt återgivna [— — —] samvete».[2]

Runeberg illustrerar sin teori om korens väsen genom att taga exempel från några speciella dramer. I Prometheustragedien är koren sammansatt av »de lugna oceaniderna, som till sin natur äro Prometheus lika men äro intimt förenade med Zeus och det allmänna. De förhärliga Zeus' makt och ära, de tillråda och önska, att Prometheus måtte sluta fred med honom, kort sagt, fastän de i sig innefatta dualismen mellan Prometheus och Zeus, åskådliggöra de dock genom sin skuldlöshet deras identitet.» På liknande sätt i Aias. Koren utgöres där av hjältens följeslagare, sjömännen från Salamis. De äro »oskyldiga och hängivna den gemensamma saken och företaget. Sålunda beteckna de det tillstånd Aias övergav, när han föll i den olycka, som skådespelet ger en framställning av.» — Då i Oidipus-dramat »den under olycksödena hemfallne Oidipus dukade under, kvarstod den sanne och oskyldige Oidipus, representerad av koren».[3] O. s. v.

Det utomordentligt nära sambandet mellan koren och huvudpersonen var således något av det allra viktigaste i Runebergs teori om antikens drama. Jag kan inte underlåta att här infoga ett par utdrag ur de brev, som Wilhelm Lagus

[1] Specimen 1833, s. 26; FoU 17, s. 157.
[2] Specimen 1833, s. 28; FoU 17, s. 158.
[3] Specimen 1833, s. 28, 29; FoU 17, s. 159.

och Runeberg 1850 växlade om koren, trots att de härröra från en helt annan period av Runebergs liv, än den vi nu syssla med. Lagus frågar, om han riktigt uttrycker Runebergs uppfattning, då han kallar koren »den ändliga individens urtyp, bilden av det eviga i honom, den högsta harmonin av hans väsende. Låter din mening sålunda sammanfatta sig, så är jag mindre rädd att förblanda den med Hegels, vilken i sin abstraktthet nästan synes vara enahanda».[1] (Hegels utläggning om koren återfinnes i tredje delen av hans Vorlesungen über die Aesthetik, vilken utgavs först år 1838.[2] Runeberg kan således inte ha läst den, då han skrev sin avhandling.) Som svar på Lagus' brev skriver skalden:

»Din karaktäristik af koren såsom 'den ändliga individens urtyp, bilden af det eviga i honom, den högsta harmonien af hans väsende', träffar in med mina åsigter. Ditåt synes äfven Hegels definition syfta, ehuru jag tycker, att koren genom den fjermas mera från individen, eller, med andra ord, drages bort från den fina, innerliga förening, som med all fenomenell skiljaktighet inrymd, oupphörligt äger rum dessa båda makter emellan. Den enskildte kan nemligen efter min åsigt, alldrig fullt lossa sig från koren såvida han alltid fortfar att med sitt väsendes rot stå i densamma, hur skyhögt än hans krona strävar upp i stormen. Jag har någongång förestält mig detta förhållande under bilden af ett haf. Man vet att hafvet i sitt djup förblir lugnt, hur häftigt än dess yta svallar. Så svalla nu ofvan korens djupa frid de handlande individerna, uppdrifna ur denna frid af passionernas stormar och återgående till den tillbaka, då passionerna lagt sig, åtminstone i döden. I denna bild finnes äfven rum för Din sanna observation, att koren ibland synes vackla och ge efter för en väldigare impuls

[1] Citerat efter H. Lagus, Ur en gammal brevsamling, FT 116 (1934), s. 104. Den omedelbara fortsättningen av brevet lyder: »Skillnaden är nämligen, så vitt jag kan döma, den att Hegels definition på koren såsom 'den värkliga substansen av det sedligt heroiska livet' förutsätter en allmän folktro, nästan en dogm, en fullfärdig, absolut högsta, skiftesfri moralisk makt såsom individens domare, då däremot din uppfattning synes tillåta en modifikation av denna makt dels därigenom, att den framträder till värklighet först under och genom handlingen, dels genom dess återspegling mot en ändligs medvetande. Samvetet får ej tro sig vara Gud, det är blott en ringa del av honom, en gnista, en blick ur hans öga — — —.»

[2] Hegel, Werke 10: 3, s. 547, *548* ff.

af den handlande personen. Detta är den lilla ojemnhet, som måste uppstå på gränsen af hafvets lugnregion, då en våldsammare våg trycker, och som nekar detta lugn att vara fullkomligt plant och isoleradt. Huru äfven detta förhållande visar individens förbindelse med koren är lätt att inse, äfvensom hvilken skönhet och sanning denna mjukare samslutning dememellan innebär.»[1]

Detta brev röjer kanske i själva formuleringarna, att det är tillkommet senare än avhandlingen. Så tyckas mig orden om att den enskilde med sitt väsendes rot står kvar i koren, hur högt hans krona än når, vara en tydlig återklang av en passus just hos Hegel. Denne säger nämligen, att koren gentemot de enskilda heroerna utgör »das Volk als das fruchtbare Erdreich, aus welchem die Individuen, wie die Blumen und hervorragenden Bäume aus ihrem eigenen heimischen Boden, emporwachsen, und durch die Existenz desselben bedingt sind».[2] — Men i sak synes mig brevet ge en vacker poetisk förklaring av den åsikt Runeberg redan 1833 omfattade, att koren representerar »det allmänna i dess lugna ro och frihet från lidelser».[3]

*

Just genom att representera det allmänna och gemensamma, representerar koren — så är tydligen Runebergs uppfattning — individens »ursprungliga och oskyldiga natur». Genom motsättningen mellan koren och den tragiske hjälten kan därför den senares avvikelse »från sin gudomliga natur» åskådliggöras.[4]

Man lägger här som på så många andra håll märke till vilken hög värdeklang ordet natur har för Runeberg. Någon konflikt mellan naturens röst och samvetets bud vill han inte erkänna; tvärtom så gott som likställer han dessa två begrepp och talar om »den gudomliga, inga olycksöden underkastade

[1] Lagus, H., a. a., s. 106, 107.
[2] Hegel, Werke 10: 3, s. 548.
[3] Specimen 1833, s. 27; FoU 17, s. 158.
[4] Jfr ovan s. 387.

naturen, som man skulle kunna kalla samvetet».[1] Om en människa låter sig vägledas av naturen, handlar hon rätt. Däremot kan Runeberg tänka sig, att människan råkar vilse och hamnar i brottet genom att låta sitt handlingssätt bestämmas blott av förnuftet, trots att Gud talar även genom detta. Särdeles belysande är härvidlag tolkningen av Aischylos' drama Eumeniderna. Orestes mördade sin moder på befallning av Apollon, som enligt Runeberg representerar rättens och lagens förnuft. »Det fanns många och tungt vägande skäl, som kunde driva honom till fullbordandet av denna gärning, men *likväl anklagas han av sin egen natur, som med inga försvarsgrunder kan undertryckas.*»[2] Striden mellan förnuftet, som urskuldar honom, och känslan, som anklagar honom, är den centrala innebörden i dramat. Att en försoning av brottet var möjlig utan Orestes' död och undergång berodde på att han inte hämtat avsikten med sin handling hos sig själv eller från en osäker affekt utan från Gud och förnuftet.[3] Detta var rätt och riktigt. Felet låg i att han ensidigt väglett sig med förnuftsgrunder och inte tagit till råds eumeniderna, det i den mänskliga naturens stilla inre slumrande samvetet. Att frikännandet till sist förkunnas av Athene symboliserar, att den förkrossade kan vinna fullkomlig frid och försoning endast genom »visheten, som i sig innefattar både förnuft och känsla och jämnt väger varderas sak».[4] — Den högsta och säkraste instansen i fråga om handlandet ligger således för Runeberg inte i förnuftet utan i den osöndrade harmoniska enheten av människans själsförmögenheter, i hennes hela natur.[5]

[1] »[— — —] divinam, nullis fatis objectam naturam, conscientiam fere nominandam». (Specimen 1833, s. 28; FoU 17, s. 158.)

[2] Kursiveringen gjord av mig. Runebergs inledande anförande vid disputationsakten, enligt översättningen i FoU 17, s. 134.

[3] »Facile enim intelligitur, expiationem Orestis eo niti jure, quod agendi consilium non a se ipse et ab affectu quodam vano petiverit, sed a Deo et ratione.»

[4] Specimen 1833, s. 19, 20; FoU 17, s. 151, 152.

[5] Vi ha ju redan tidigare i annat sammanhang varit inne på detta Runebergs helhets- och harmoniideal. Se ovan, s. 233 ff.

I sin närmaste omgivning hade Runeberg en äldre vän och lärare, som i ett särskilt arbete sysslat med förnuftets förhållande till »naturen». Det var professor J. J. Tengström. I en avhandling, De fundamento virtutis, 1826, hade denne sökt filosofiskt motivera ungefär samma optimistiska tro på harmonisk överensstämmelse mellan den sedliga världsordningen och den mänskliga naturen, som vi sett, att Runeberg bekände sig till. Det förefaller mig ytterst sannolikt, att den lärde och välvillige J. J. Tengström utövat ett icke obetydligt inflytande på sin yngre frände och att han medverkat till att ge de teoretiska grundvalarna för den ljusa livsåskådning, som Runeberg kände sig ha nått fram till under helsingforstiden.

Tengström sällar sig genom den nämnda dissertationen till de många filosofer — Herder, Jacobi, Schiller, Krause, Schleiermacher och andra — som i viss mån opponera sig mot Kants sträva pliktmoral och söka visa, att en handlings etiska värde icke förorenas av att känsla och böjelse medverka till den.[1] Han påpekar, att de filosofer, som sysslat med etiken, kunna indelas i tre huvudskolor. Antingen lära de nämligen, att människan bör leva i enlighet med naturen, eller att hon har att följa själens och förnuftets föreskrifter, eller att hon samtidigt bör göra båda dera. Genom den idealistiska filosofien har det eftertryckligare än någonsin tidigare fastslagits, att rätten och plikten att styra livet bör tillerkännas förnuftet. Fastän detta system varit till utomordentlig nytta för sedeläran, måste man dock medgiva, att det ingalunda räcker till för att utveckla reglerna för ett sedligt liv. Vidare hamnar det lätt i en stränghet, som står i strid med naturen, och härav uppstår, som man redan länge iakttagit, en sinnets hårdhet och en hjärtats känslolöshet. För att en motsägelselös sedelära skall vara möjlig, måste man erkänna, dels att naturen i sig står i överensstämmelse med själen och förnuftet, d. v. s. att den gudomliga viljan är även dess princip, dels att människans natur icke är enbart

[1] Jodl, Geschichte der Ethik 2, 3. Aufl., kap. II och IV.

natur och därför står i motsats till det högsta förnuftet. Om en människa är ond i sig själv, så kan hon icke bli god blott därigenom, att hon försöker låta sig bestämmas av den universella viljan.[1]

Grunden för handling är, enligt författaren, en med universalviljan överensstämmande natur. Dygden är å ena sidan lydnad, och blott den lyder, som verkligen älskar. Å andra sidan är den kraft; utan kraft, utan natur, kunna vi icke handla. Om människan kunde handla och handlade i enlighet med ett begrepp, mot vilket intet i sig svarade, så måste själva livet upplösas. Om hon på grund av sin natur skulle begära något, som strider mot det mål människan skall nå, så skulle hon stå i motsättning till samma natur hos universum och alla de ting, som däri innehållas; det skulle råda en strid, som medförde hennes egen undergång. Men allt, som är till, kan endast vara det i den mån, som det hänger samman med den gemensamma naturen hos allt, som är till, och innebor i den. Allt däremot, som kan tänkas främmande för harmoniens princip, för universums liv, för den lag, som grundar själva det levandes natur, det finns i själva verket ingenstädes och kan aldrig bli verklighet.[2]

I detta Tengströms resonemang känna vi igen mycket av det åskådningssätt, som vi ha träffat hos Runeberg: den harmoniska världsuppfattningen, samhörighetskänslan med det allmänna livet i naturen, förtroendet för natursidan hos

[1] Tengström, De fundamento virtutis, s. 1, 2. Såsom uppväckt genom en gudomlig handling skulle människans vilja, fortsätter Tengström, med nödvändighet ha varit ren kärlek (merus amor). Men samma vilja har samtidigt producerats av människan, eller människan har genom att producera denna producerat sig själv; i detta hänseende kan den icke vara ren kärlek eller ren lydnad. — Jag kan här icke ens i sammandrag återge den invecklade tankegång, varigenom författaren vill bevisa, att människan, när hon verkligen handlar, icke kan handla annat än med hjälp av begäret (appetitio) efter det angenäma. Tengström skiljer på *merus amor*, som riktar sig på det goda i och för sig, *cupido*, som riktar sig på det goda såsom angenämt (»cupido itaque est desiderium boni tanquam jucundi»; a. a., s. 7), och *appetitio*, som riktar sig på det angenäma.

[2] Tengström, a. a., s. 11, 12.

människan och till sist benägenheten att förklara allt ont, disharmoniskt och bristfälligt för tillfälligt och i djupare mening overkligt.

Man förstår, varför Runeberg med en dylik hög tanke om människans »natur» skulle ha så svårt att erkänna den oerhörda klyfta, som pietisterna sågo mellan omvända och oomvända människor. Man förstår, hur upprörd han måste bli över Stenbäcks ord »att det gifves endast tvenne riken: ett mörkrets, ett dödens, ett förderfvets rike, och ett ljusets, lifvets och benådnings rike, samt att hvarje menniska *af naturen* hör till det förra».[1]

*

Om nu det gudomliga allmänna utgör alla varelsers innersta väsen, då äro ju alla väsenden innerst ett! Det ligger mystik i denna tanke, eller kan åtminstone göra det, och den hurtige och praktiskt verksamme Runeberg hade åtskilligt av en mystikers själ, det har forskningen på sistone alltmera fått blick för.[2] Tanken, att alla djupast äro ett, har tydligen fascinerat honom, den har liksom öppnat vägar för hans varma, mänskliga sympati att strömma över mot andra; han har i denna tanke tyckt sig få en förklaring på sin skaldeönskan att leva sig in i andra varelser. Känner man icke till denna hans åskådning, förefalla flera uttalanden av honom ganska gåtfullt formulerade.

En »reflexion» i Helsingfors' Morgonblad $^{10}/_{1}$ 1834 talar t. ex. om att socialt mycket olika lottade individer, om blott högre ändamål klarna för dem, kunna betrakta olikheterna som idel oväsentligheter och *»återfinna sig i hvarandra»*.[3] I sin polemik mot pietisterna varnar Runeberg dem för deras benägenhet att döma sina felande medmänniskor förtappade.

[1] Kursiveringen gjord av mig. HM $^{18}/_{1}$ 1838. Jfr Runeberg, Saml. arb. 6, s. 287.

[2] Jfr ovan, s. 284.

[3] Kursiveringen gjord av mig. HM $^{10}/_{1}$ 1834; Efterl. skr. 1, s. 251.

»Vi kunna glömma oförrätter, vi kunna älska dem, som gjort oss skada, som felat; huru påminner icke detta oss om att den felande icke är detsamma som felet, att vi i honom se en like och *sammansmälta i ett djup, som felet icke mäter.*»[1] En Runebergs-aforism, som står att läsa i Borgå Tidning $^{9}/_{3}$ 1839 varierar samma tanke om väsendets enhet: »Det är förunderligt, att vi, fast vi alla säga vårt 'j a g ä r', likväl skola så allmänt tycka oss vara så långt, så väsendtligt skilda från hvarandra. Är det icke samma ande i oss alla, som ur våra tusen munnar säger sitt 'j a g ä r' och besannar sig sjelf och oss.»[2] Denna känsla av enhet och sammansmältning är ju något för all mystik väsentligt.

Det är här inte platsen att kommentera det intressanta brev, vari Runeberg år 1859 inför Bernhard von Beskow talar om den dragning han känt till Swedenborg (som han dock erkänner sig ha en mycket ofullständig kännedom om och troligen aldrig läst i original). Jag vill blott påpeka, att föreställningen om det allmänna och det individuella momentet hos människan fortfarande visar sig vara fullt levande hos Runeberg, och att hans mystik knappast någonsin fått så tydliga uttryck som i detta brev.[3] Han säger: »Jag har tänkt mig hos menniskan två sidor, en inre, som förenar henne med alltillvarelsen, och en yttre, som bestämmer hennes särskildhet, gör henne till ett för sig varande, bestämdt jag.» Att det »allmänna» i allt tillvarande för Runeberg innebar något andligt, gudomligt, ha vi ju flera gånger sett; att det begreppsmässiga tänkandet och all sorts egoism söndrar från alltillvarelsen, är en åsikt, som vi stött på redan i fragmentet från 1831 om naturpoesien. Med detta som bakgrund bli de annars ganska förbluffande sammanställningarna i fortsättningen av brevet begripliga: Till människans inre sida »hör hennes andelif med dess ännu oupptäckta organer,

[1] Kursiveringen gjord av mig. Saml. arb. 6, s. 288.

[2] Efterl. skr. 1, s. 253, återger den något avvikande versionen i det s. k. Gråa häftet. I handskriften är ordet »ande» ändrat från »Gud».

[3] Brevet är särskilt uppmärksammat i Hans Ruins verk Poesiens mystik, s. 244.

till den yttre hennes begreppslif med dess tjenare, sinnena. Hos olika personer ser man endera af dessa sidor hafva öfvervälde. Deraf *söndrandet, redan, den klara begränsningen, den sjelfviska beräkningen* hos den ena; *förblandningen åter, sväfvandet, den dunkla aningen, den hängifna uppoffringen* hos den andra; dag-tycket, om jag så får säga, med dess klarhet och skarpa konturer hos den förra, natt-tycket[1] med dess skymning och försmältning af föremålen hos den senare.» Om nu hos en person med den inre livssidan starkt utvecklad de söndrande organen, d. v. s. tänkandet och sinnena, skulle kunna på något sätt avkopplas från verksamhet, t. ex. genom magnetismen, vad hindrar då, att »*den inre sidans osynliga trådar, sammanspunna med alltillvarelsens*, skulle kunna leda till personen *ett medvetande af skenbart skilda, ja, fjärran varande föremåls väsende och tillstånd? Känna vi oss icke stå i en inre, ehuru af förstånd och sinnen outredd förbindelse med verld och varelser omkring oss.* Hvarför skulle icke denna känsla kunna klarna till full skådning, då det starkare sken vore släckt, hvarmed tanke och sinnen öfverflygla och blända oss?»[2]

[1] Ganska antagligt är, att denna terminologi står i ett direkt eller indirekt beroende av G. H. Schuberts bekanta verk Ansichten von der Nachtseite der Naturwissenschaft; se t. ex. a. a., 3. Aufl., 1827, s. 2—8.

[2] Kursiveringarna gjorda av mig. Efterl. skr. 2, s. 279, 280.

TOLFTE KAPITLET

EGENVILJAN SOM HINDER FÖR NATURLIGHET

(Kring uppsatsen Om parodien, februari 1834)

Ett par månader efter sin disputation om koren tryckte Runeberg i Helsingfors' Morgonblad en estetisk uppsats, som rörde sig inom samma tankesfär som avhandlingen: förhållandet mellan det individuella och det gudomliga. Det var uppsatsen Om parodien.[1]

Den närmaste anledningen till denna artikel var tydligen studier i Thorilds skrifter.

Det finns kanske anledning att här i ett sammanhang säga några ord om Runebergs förhållande till denne filosof. Det har tidigare utförligt behandlats av C. G. Estlander, men något torde vara att tillägga.

I avhandlingen »J. L. Runebergs estetiska åsigter» håller C. G. Estlander det knappast för troligt, att skalden mycket uppmärksammat Thorilds verk, innan fjärde delen av Geijers upplaga utkommit, 1835.[2] I uppsatsen om J. L. Runebergs förhållande till Thorild heter det något försiktigare, att det är först inemot mitten av 1830-talet och mest sedan fjärde delen utkommit, som inflytandet från Thorild blir märkbart. I en not visar sig författaren nu ha observerat, att nämnda del ej utgavs förrän 1836, tidigast i juli.[3] Särskilt genom detta

[1] HM $^{24}/_{2}$—$^{7}/_{3}$ 1834; Saml. arb. 6, s. 178 ff.

[2] Avhandlingen tryckt i FoU 2, 1887; i bokform 1888; omtryckt i Estlanders Skrifter 1, 1914.

[3] Estlander, J. L. Runebergs förhållande till Thorild. Inbjudningsskrift [— — —] utfärdad af Historisk-filologiska sektionens dekanus, Helsingfors 1889, s. 3; densamme, Skrifter 1, s. 139. Även Wrangel tar efter Estlander för givet, att Thorild-inflytandet hör till 1830-talets senare del (Johan Ludvig Runebergs hundraårsminne, 1904, s. 56).

sista tillägg blir uppgiften missvisande. Den tidpunkt, då Thorild-inflytandet på Runeberg är mest påtagligt och koncentrerat, ligger enligt min mening före 1836. Under åren 1834 och 1835 trycker han i Morgonbladet en del strödda tankar eller kortare uppsatser, som mer eller mindre tydligt äga samband med satser och tankegångar i Thorilds produktion och i vitt skilda delar av denna. — Ungefär samtidigt nedskrivna äro troligen några av Thorild inspirerade reflexioner, som först senare kommo till tryckning. Man kan således ha rätt att tala om ett verkligt Thorild-studium från Runebergs sida. Att reminiscenserna från läsningen av den förromantiske filosofens skrifter vid denna tid komma så pass tätt, under det att de tidigare så gott som saknats [1], visar väl å andra sidan, att det är först nu, som han gör någon närmare bekantskap med dessa skrifter.

Eftersom de nämnda reflexionerna och artiklarna beröra ganska heterogena ämnen — t. ex. de sociala klyftorna, humanitet i rättskipningen, skillnaden mellan vetandet och tyckandet o. s. v. — och eftersom åtskilliga av dem äro föga betydande, har jag ingen anledning att här gå närmare in på dem utan förlägger de speciella kommentarerna till en särskild exkurs (se bilaga 3) och gör här endast några allmänna påpekanden.

Det har någon gång förekommit, att Thorilds inverkan på Runebergs åskådning isolerats och överdrivits. Så talar C. G. Estlander om att »Thorild är den ende moderne tänkare, vars åsikter övat på honom något bevisligt direkt inflytande».[2] Denna uppfattning har givetvis för länge sedan övergivits av forskningen. Men ännu i sista upplagan av Söderhjelms Runebergs-biografi är Thorild den ende, på vars inflytande författaren vill tro, när han har att förklara det tydligt fram-

[1] Jfr dock i det föregående s. 112.

[2] Estlander, Skrifter 1, s. 52. Estlander kunde dock ej själv hålla på denna tes i dess stränghet; han säger i samma avhandling t. ex., att A. W. Schlegels föreläsningar över dramatisk konst och litteratur voro »det enda av den samtida forskningens verk, som i någon mån direkte tjänat honom [Runeberg] till vägledning»; a. a., s. 56.

trädande panteistiska draget i Runebergs religiositet.[1] Utgår man emellertid från att några tecken på Thorild-studier icke äro märkbara hos Runeberg förrän i början av 1834, måste man nog medge, att man icke har rätt att tala om någon mera avgörande och genomgripande inverkan därav på skaldens världsåskådning eller konstuppfattning. Åtskilliga av Thorilds grundtankar hade tidigare nått Runeberg från annat håll.

Den dragning till religiös naturdyrkan, som är så påtaglig hos Runeberg, har visserligen troligen vunnit i styrka genom studiet av panteisten Thorilds verk — Estlander har dragit fram mycket besläktade uttalanden av de båda skalderna[2] — men att se naturen såsom »ett uttryck af det Gudomliga» hade ju Runeberg gjort även före beröringen med Thorild. Man behöver blott tänka på Saarijärviuppsatsen.

Thorilds världsåskådning präglades liksom Runebergs av den ljusaste och starkaste optimism. Ingenting var ont, om det betraktades från helhetens eller den allmänna lagbundenhetens synpunkt.[3] På samma sätt löser Runeberg teodicéproblemet. Dock har han, som vi tidigare sett, varit förtrogen med denna tanke, innan han av allt att döma gjort någon ingående bekantskap med den förromantiske filosofen.

På liknande sätt förhåller det sig med de stora överensstämmelserna i deras skönhetsuppfattning: båda kunna sägas hävda, »att all verklig Skönhet intet annat är, än hvar och en varelses högsta Sanning»[4] och att skönhetens väsen består i harmoni, i förmälning av enhet och mångfald[5], men flera runebergska uttalanden om skönhetens släktskap med sanningen härstamma från tiden innan han bevisligen studerat Thorild.

De djupaste likheterna mellan Runeberg och Thorild

[1] Söderhjelm, JLR 2, s. 74.

[2] Estlander, Skrifter 1, s. 144.

[3] En redogörelse för 1700-talets lösningar av teodicéproblemet lämnar Nilsson, Thomas Thorild, s. 12—29.

[4] Thorild, Saml. skr. 3, 1824, s. 223.

[5] Jfr Estlander, Skrifter 1, s. 168, 169.

bero således troligen inte på direkt inflytande utan på gemensamma idéhistoriska förutsättningar. Ur antikens tänkande och dikt ha båda i rikt mått öst.[1] Av Thorilds nyare läromästare ha Spinoza och Shaftesbury verkat i hög grad bestämmande på den tyska klassicismen och på romantiken och därigenom medelbart sträckt sitt inflytande till Runeberg.

Thorilds skrifter ha dock tydligen utgjort en stimulerande läsning för Runeberg och givit honom uppslag till många reflexioner. Ett av de första bevisen härpå är just uppsatsen Om parodien. — I andra delen av En Critik öfver Critiker hade Thorild riktat ett våldsamt angrepp mot parodien.[2] Han kallade den »det Hottentottiska i Vitterheten»; »själen i denna rara konst är — — en illfänande lust, arghet och lögn.» Runeberg hade själv använt parodien som ett effektivt vapen i sitt kritiska fälttåg. Han kände tydligen ett behov av att försvara sig och tog upp Thorilds åsikt till behandling.

Runeberg är alldeles ense med Thorild om att stämpla parodien med fördömelsens märke, då den söker förvända skönhet och harmoni, men han vill visa, att parodien har ett existensberättigande, som Thorild förbisett. Den står egentligen i skönhetens tjänst, ty den är »en manerets tuktomästare».[3] M a n e r sätter Runeberg i motsats till r e n i n d i v i d u a l i t e t och s t i l.

[1] Thorilds starka beroende av »de gamle» har ju nyligen belysts av Roland Fridholm, Thorild och antiken. Akad. avh., Göteborg 1940.

[2] Thorild, Saml. skr. 3, s. 57 ff.

[3] HM $^{3}/_{3}$ 1834; Saml. arb. 6, s. 184. I förbigående må nämnas, att ett år senare också J. J. Tengström i Helsingfors' Morgonblad berör parodien och anser, att den har en uppgift: »Hvarje underordnadt slag af skaldekonst har en öfvergång, nedsätter sig sjelft, innesluter inom sig anledning till en parodiering, en ironi, ett skämt öfver sig sjelft, hvarmed den enskilda, afsöndrade formen och innehållet upphäfver sin inskränkthet, och dermed visar sin högsta sjelfständighet.» (HM $^{25}/_{9}$ 1835.)

»Hvarje ren individualitet», säger Runeberg, »är en af den Högstes uppenbarelse-former och, såsom sådan, ren skönhet, det är, ren förmälning af enhet och mångfald. Det finnes således i hela naturen icke ett ting, som ej, såvida det är en Guds uppenbarelse, är skönt och honom tillhörigt.»[1] [Man observere, att ordet »såvida» här betyder »i den mån som», icke »om».]

Att varje väsen har sin givna plats och sin givna uppgift i fullkomlighetens sammanhang, är något som också Thorild inskärper. »I bildning, som i Storlek, är Naturen sig lik, uppstiger och nedstiger utan gräns, från högsta daningen af en Apollo, ett Genie, en Hjelte, ned till lägsta första, teckningen af en massa: från Amaryllis till en Svamp m. m. Detta är icke *Ofullkomligt*, utan ett *mindre fullkomligt*.»[2] »Ingenting *är*, som icke är en viss Skönhet, Fullkomlighet, Varelse — — i *sig;* och på *sitt rum*.»[3] Denna för Thorild så karakteristiska gradationslära[4] hörde väl också till flera romantikers älsklingstema, men eftersom uppsatsen om parodien anknyter just till Thorild, är det ju antagligt, att Runeberg närmast hämtat den från honom. Runeberg ser på samma sätt »grader af ren uppenbarelse, från grodan till menniskan, från tiggaren till konungen och Gud sjelf». »Äfven i det minsta, som rent och utan förvridning är sin idé», måste det finnas skönhet, harmoni[5], »gudalikhet».

Men en människa kan, menar Runeberg, försöka smycka sig med fullkomligheter, som hon inte enligt sin natur, sin idé, äger. Hon kan, i stället för att v a r a g u d a l i k, egenmäktigt försöka v e r k a g u d a l i k t. Detta leder till maner. I ordalag, som mycket erinra om den akademiska avhandlingen och dess tes, att individen genom egenviljan

[1] HM $^{3}/_{3}$ 1834; Saml. arb. 6, s. 182.

[2] Thorild, Allmän Physionomik eller Bildningslära, Saml. skr. 2, s. 290, 291.

[3] Thorild, Öfver Ehrensvärds De fria konsternas philosophi, Saml. skr. 2, s. 305.

[4] Se Nilsson, Thomas Thorild, s. 12, 25 ff., 64.

[5] HM $^{24}/_{2}$ 1834; Saml. arb. 6, s. 179.

söndrar sig från det gudomliga och därmed från sitt innersta väsen, säger Runeberg:

»[— — —] i motsats till ren individualitet sätter jag rent maner, som är en individualitetens uppenbarelse-form, genom sjelfbestämning. Ty såsom individen i sitt varande i Gud, har sin gudalikhet, har han i sitt sjelfvarande en lockelse att verka gudalikt. Men så vidt detta sjelfvarande innebär en söndring, är det klart, att dess product skall röja sig som härmning, ej som verklighet. En sådan product kallar Thorild liklighet i motsats mot likhet; här må den, med afseende å ämnet, som rör skönhet och konst närmare än sanning och vetenskap, benämnas maner i motsats mot stil.»[1]

Man är glad, att Runeberg illustrerar denna abstrakta tankegång med ett exempel, även om detta verkar en smula sökt. Hos ett idealiskt barn, säger han, måste nödvändigt hela dess sätt att vara, dess oskuld, dess joller, dess lekar o. s. v. bära en prägel av ren skönhet. Men om en yngling, som tjusas av det ädla och naturliga i barnets väsende, försöker att själv »bli medelpunct för dylika skönheter» [2], så blir hans joller »pladder, hans oskuld fånighet, med ett ord, hela hans uttryck ett maner». Varför? Jo, därför, att hans individualitet på sitt utvecklingsstadium måste ha helt andra uttryck men han själv v i l l ha sådana, som naturen nekar honom.[3] — Viljan, den medvetna avsikten, hindrar honom alltså från att vara naturlig och äkta.

Vad Thorild inlägger i ordet »liklighet», som Runeberg i förbigående hänvisar till, förklaras i femte kapitlet av skriften Rätt, eller Alla Samhällens eviga Lag (1794). Det är en vag och halvsann åsikt, som blott på ett ungefär liknar verkligheten, då däremot den riktiga åsikten faktiskt är lik verkligheten.[4] (Enklast kan väl Thorilds motsatspar liklighet — likhet belysas genom en hänvisning till tyskans Ähnlichkeit — Gleichheit.)

[1] HM $^3/_3$ 1834; Saml. arb. 6, s. 182, 183.
[2] Termen »medelpunct» skall i det följande kapitlet kommenteras.
[3] HM $^3/_3$ 1834; Saml. arb. 6, s. 185.
[4] Thorild, Saml. skr. 3, särskilt s. 351.

Det är sant att, som C. G. Estlander uttrycker saken, Thorild här tänker på människans k u n s k a p om sanningen, under det att Runeberg tänker på människans försök att härmande efterbilda sin egen sanning.[1] Men såvitt jag förstår, visa Runebergs formuleringar, att han är medveten om denna skillnad, och hans hänvisning till Thorild innebär ej, som Estlander menar, ett missförstånd, ty i en annan Thorild-skrift, Om Efterhärmning, hade Runeberg funnit just den synpunkt, som han själv ger uttryck åt: Det riktiga och tillåtna sättet att imitera Gudomligheten består enligt Thorild

»icke deruti, att med en eftergycklad tossaktig gudomlighet ropa hans *Varde Ljus*, härma hans åskor, blixtar och stormar; utan deruti, att hvar och en, i *sin* själs uppriktighet och sanning, med *sin* egen bästa magt och kraft, söker den högsta fullkomlighet, som är honom möjlig. Begäret till Godt, hvars högsta Original och Förebild Gud är, får vara oändeligt: men sträfvandet dertill måste vara *eget* och *redligt:* icke en gycklande och falsk konst [— — —].»[2]

Angående efterhärmningen av andra människor säger Thorild:

»Då Gud och Naturen ingen ting ädlare gifvit någon, än dess *egen varelse;* huru tom och ömklig måste icke denna vara, när man kan högre värdera blotta *skenet* af en annan, än *realiteten* af sig sjelf? . . . . Så lågt i låghet gå aldrig djuren ned. Kråkan lånte aldrig Påfoglens fjädrar: det är *menniskors* dikt, tagen af dem sjelfva. [— — —] Nej, Naturens gudomliga *sanning* är för stor hos Kråkan, att hon, med en lånt härlighet, skulle kunna göra sig till spe för andra Kråkor.»[3]

Runeberg utvecklar vidare, varför det onaturliga blir fult:

»Så länge det yttre uttrycket är fullt af en inre bestämmande anda och af den har sin förklaring, är det skönt, harmoniskt och rättast sag[d]t naturlig[t]; fult och onaturligt åter är det, ehvar

[1] Estlander, Skrifter 1, s. 181, 182.

[2] Thorild, Saml. skr. 3, s. 199.

[3] Thorild, a. a., s. 212.

det må visa sig, så snart andan är borta, som gjort detsamma nödvändigt. Men allt maner har sin grund i en individs rätta och sanna sensation af skönheten i ett naturligt uttryck och samma individs orätta och vanskliga lust, att sjelf producera ett dylikt uttryck, oaktadt hans natur nekar att fylla det med anda och kraft.»[1]

Som ett exempel på att egenviljan är ett hinder för naturligheten nämnes i uppsatsen Om parodien också Don Quijote-karaktären. Det ligger egensinne i Don Quijotes lust att fasthålla vid medeltida livsformer, som en gång varit naturliga men inte längre äro det. — Lamm har gjort den iakttagelsen, att Runeberg här visar sig uppfatta hjälten i Cervantes' roman på samma sätt som huvudpersonerna i antikens tragedier.[2] »Genom sitt mot Gud och natur [märk sammanställningen!] upproriska, sjelfmäktiga sträfvande» framstår Don Quijote enligt Runeberg »såsom en dåre i sin klokhet, en svag och löjlig fantast i sin kraft».[3]

Denna tolkning av Don Quijote-gestalten avviker ju rätt väsentligt från den under romantiken vanliga. Wilhelm Schlegel, Jean Paul, Schelling o. s. v. sågo i riddaren av den sorgliga skepnaden en trots all sin löjlighet god och ädel idealistisk drömmare, dömd att misslyckas i realiteternas värld. Cervantes' roman var en djuptänkt symbolisk framställning av den eviga konflikten mellan idealet och den triviala verkligheten, mellan poesien och prosan, mellan anden och materian. För de nämnda romantikerna var verket sålunda icke en rent eller ens övervägande munter läsning, utan det innehöll ett stort mått av melankoli och vemod, alstrat av insikten om att idealet alltid kommer till korta i denna världen. Cervantes var den store ironikern och humoristen.[4] — De romantiska tyska estetikernas humor-

[1] HM $^3/_3$ 1834; Saml. arb. 6, s. 184.

[2] Lamm, Ödesuppfattningen i Runebergs »Kung Fjalar», i: Til Gerhard Gran, s. 192.

[3] HM $^3/_3$ 1834; Saml. arb. 6, s. 186.

[4] Bertrand, Cervantes et le romantisme allemand, 1914.

begrepp kom i regel fram, också då våra svenska fosforister yttrade sig om romanen Don Quijote.[1]

Helt hade den nu antydde tolkningen icke slagit igenom. Det fanns kritiker — Soltau var en av dem — vilka fortfarande, liksom man gjort det under upplysningstiden, betraktade Cervantes' verk främst som en gycklande satir mot riddarromanerna. Med denna synpunkt följde gärna åsikten, att Don Quijote huvudsakligen borde avnjutas som en komisk figur. Det fanns emellertid en och annan, som tog Don Quijotes och riddarromantikens parti mot satirikern Cervantes.[2] Byron tycks ha haft den inställningen; i hans ögon var det icke en förtjänst att ha förlöjligat och dödat det spanska chevaleriet.

»Cervantes smiled Spain's chivalry away;
A single laugh demolished the right arm
Of his own country; — seldom since that day
Has Spain had heroes».[3]

Gentemot dylika uppfattningar framhöll bl. a. Tieck, att den äkta riddarandan redan var död, då Cervantes uppträdde; vad som återstod var blott en osann och degenererad efterklangslitteratur: »[— — —] die lallende Erfindung gerieth eben deshalb in das Ungeheure, Masslose und Thörichte, weil sie in der Gegenwart nirgend mehr die belebende Wahrheit antraf.»[4]

Något av den livliga debatten om Cervantes' avsikt med sin roman har Runeberg givetvis känt till. Han skriver: »Man har hört författare, äfven af utmärktaste rang, kalla

[1] Jag hänvisar till Ehnmark, Studier i svensk realism, s. 319, 324, 329, 346 ff., 352, och Olsson, C. J. L. Almquist före Törnrosens bok, s. 299 ff.

[2] Bertrand, a. a., s. 340 ff., 435, 436.

[3] Trettonde sången i Don Juan, strof XI (Byron, Works, Poetry, Vol. 6, s. 483, 484.)

[4] Tieck, Kritik und deutsches Bücherwesen. Ein Gespräch 1828 (Einleitung zu: »Die Insel Felsenburg etc.»). Cit. efter Kritische Schriften 2, 1848, s. 449. Jfr Bertrand, a. a., s. 540 ff. Att riddarromantiken överlevat sig själv betonades också av Fouqué och av Hegel i dennes estetiska föreläsningar. Bertrand, a. a., s. 448 och 456 ff.

denna composition en parodie på riddar-andan och medeltidens fabellika heroism; men huru förhastadt hafva icke dessa bedömt Cervantes och hans mening.» Vilka författare Runeberg härvidlag tänkt på, framgår inte, men det kan ju gott ha varit bl.a. Byron. Runeberg fortsätter: »Det är icke riddar-tiden i sin lefvande företeelse, han parodierar, icke en skön och individuel uppenbarelse-form för det eviga och högsta, utan tvertom en från sin bestämmelse lösryckt individs vanmäktiga försök, att reproducera skönhets-former, som tjusat honom, men icke mer kunna finnas tillsamman med de nya, dem såväl han, som hans samtid i följd af natur och utveckling födt och bordt föda.» (Genom termerna »reproducera» och »föda» vill Runeberg uttrycka skillnaden mellan det oorganiskt konstruerade och det organiskt levande.)

Enligt Runeberg är visserligen Don Quijote »genom den dyrkan för det stora och sköna, som födt hans svärmerier» både ädel och »vis i sitt vanvett», men hans karaktär har dock ett väsentligt fel. Hans öde belyser vådan av att åstadkomma något »med sjelfviljans kraft». Betraktelsesättet ansluter sig som sagt så nära till tankegången i den akademiska avhandlingen, att man knappast behöver förutsätta någon särskild källa för Runebergs Cervantes-tolkning. Synpunkten, att Don Quijote fåvitskt spjärnar emot den historiska utvecklingen, låg nära till hands; J. L. Heiberg hade f. ö. klart framfört den i Maanedsskrift for Litteratur, 1830.

»Grund-Ideen i Don Quixote er en af de dybest opfattede og meest indgribende, som nogen Digter har fremstillet. Helten er et Sindbillede paa de Characterer, som i Begeistring over en forsvunden Tidsalders Glands og Herlighed, glemme at det Svundne er svundet, og at Nutiden har samme Fordring paa dem, som hiin Tid paa sine Helte. Modsætningen til denne Art af Characterer danne de, som, vendende deres Blik mod det Tilkommende istedetfor mod det Forbigangne, ligesom anticipere Oplysningen, idet de stræbe at *fremtvinge den med Magt, istedetfor at bidrage til dens gradvise Udvikling af sig selv.*»[1]

[1] Kursiveringen gjord av mig. Maanedsskrift for Litteratur 3 (1830), s. 520, 521.

Om Don Quijote är en odödlig representant för den förstnämnda karaktärstypen, så är Holbergs Erasmus Montanus, fortsätter Heiberg, en levande representant för den andra.

Det är ju alls inte omöjligt, att den nämnda danska litteraturtidskriften kommit inför Runebergs ögon. Vad som skiljer dennes Don Quijote-tolkning från Heibergs, är emellertid det religiösa perspektivet. Genom att icke följa sin natur är Don Quijote upprorisk mot Gud. Han kan icke leva ett äkta riddarliv utan hamnar i ridderligt maner. Därför har hans karaktär givit upphov till en parodi, »ett af de sannaste och ädlaste konststycken verlden äger».[1]

Parodien har, menar Runeberg, en förnämlig uppgift i att avslöja allt maner. Det senare innebär visserligen i sig självt disharmoni, men denna kan vara så maskerad, att det fordras fint gehör för att upptäcka den. Parodien blir då för de manerliga uttrycken ett drivhus, »der de, lika ogräsplantor, som i grodden svårligen kunna urskiljas från äkta, växa opp och utbilda sin verkeliga karakter».[2]

Liksom en människa i sitt uppträdande och tänkesätt kan lägga sig till med maner, så kan en annan åstadkomma maner i litteraturen genom att hopdikta en mängd andelösa former kring »en supponerad och namngifven medelpunct», ett historiskt eller icke historiskt namn. »Häraf uppkomma alla dessa dygde- hjelte- och vishets-mönster jemte deras motsatser, dem man så ofta ser i dikter, och som äga allt utom en individualitet.»[3]

Sådan och all annan onatur i diktningen anser Runeberg tydligen vara ett resultat av att diktaren låter sig ledas av sin medvetna vilja i stället för att följa naturen, sin egen natur och den natur som ligger i ämnet.

[1] HM $^{3}/_{3}$ 1834; Saml. arb. 6, s. 186, 185.
[2] HM $^{3}/_{3}$ 1834; Saml. arb. 6, s. 183, 184.
[3] HM $^{7}/_{3}$ 1834; Saml. arb. 6, s. 187.

»Någon väckte i ett sällskap fråga om huru man borde hålla sina armar, för att ej, som det händer mången, synas vara besvärad af dem; flere förslag gåfvos och förkastades; sluteligen inföll ett fruntimmer: 'Man bör alldeles icke *hålla* dem.' Förslaget var likaså godt och sannt, som ursprunget ur en rigtig uppfattning af skilnaden mellan maner och stil.»[1]

Förhållandet mellan maner och stil var en ofta återkommande fråga i tidens konstläror. Betydelsen av dessa termer var rätt vacklande; inte alltid hade ordet maner en klandrande innebörd. Men i regel förstod man dock därmed en icke önskvärd personlig egendomlighet i konstnärens uttryckssätt, under det att stil fick kännetecknа den konst, som, med undanskjutande av det tillfälliga, kunde uttrycka ämnets verkliga väsen.[2] Att tyda maneret som en form av egenvilja och alltså jämställa den estetiska bristen med en moralisk, var inte heller det något alldeles okänt. A. W. Schlegel säger:

»So wie die Sittlichkeit von uns fodert, unsere selbstischen Triebe aus Gehorsam gegen ein höheres Gesetz zu bezähmen, so wird die künstlerische Tugend (virtù, wie ja auch die Italiäner eine vollendete Kunstfertigkeit nennen) darin bestehen, dass sich der Künstler, den Gesetzen des Schönen und der Darstellung zu lieb, seiner Individualität zu entäussern weiss, dass er sich seinem Werke gleichsam unterwirft [— — —].»[3]

Men även om Runeberg läst sig till denna åsikt, hade han dock gjort den till sin personliga egendom. Det är ett nästan förvånande sammanhang i hans livssyn. Alldeles samma fordran på den blott individuella viljans uppgivande och på underordning under den allmänna nödvändigheten, som han i den akademiska avhandlingen framställt såsom det centrala moraliska kravet, gör han i uppsatsen Om parodien

[1] HM $^{3}/_{3}$ 1834; Saml. arb. 6, s. 183.

[2] Jfr Goethe, Sämtl. Werke 33, s. 54 ff.; Fr. Schlegel 1794—1802, ed. Minor, s. 120, 135; Schelling, Sämmtl. Werke I: 5, s. 474—477; A. W. Schlegel, Ueber dramatische Kunst und Litteratur 2, s. 309; Polyfem, Tredje samlingen, nr 3, artikeln Konstnär och Virtuos; Krug, Handbok i philosophien 2, s. 66.

[3] Schlegel, A. W., Kritische Schriften 2, s. 327.

— och även annorstädes — till rättesnöre för konstnärens verksamhet. Det är fullkomligt följdriktigt, att han i sin kritik av den svenska litteraturen återför snart sagt alla de fel han påtalar — i fråga om komposition, personskildring, versifikation och bildval — på författarnes »egoism», »sjelfinblandning», »sjelfsvåld» och »godtycke», på »vilkorligt och tillfälligt» tillvägagångssätt. Han hävdar, att diktningen i stället för att styras av författarnas godtyckliga avsikter skall regleras av »en ur de verkande krafternas natur framsprungen nödvändighet», »naturens inre eviga nödvändighet, inneboende i menskligheten, såsom i allt».[1] På samma sätt tadlar han, att figurerna i Hugos dram Lucrèce Borgia röra sig blott »i en efter *auctorns* beräkning prædestinerad kosa»[2] och inte efter egna lagar.[3]

Det utomordentligt starka betonandet av den n ö d v ä n d i g h e t, som konstnären måste rätta sig efter, har väl sin udd riktad mot den föregående epokens lovprisande av diktarfantasiens suveräna f r i h e t och skaldens ironiska upphöjdhet över sitt ämne. Man möter hos Hegel samma ovilja mot godtycke och subjektivism i konsten: »Wenn grosse Künstler ein Werk vollenden, so kann man sagen: s o muss es seyn: das heisst, des Künstlers Partikularität ist ganz verschwunden und keine M a n i e r erscheint darin. Phidias hat keine Manier; die Gestalt selbst lebt und tritt hervor. Aber je schlechter der Künstler ist, desto mehr sieht man ihn selbst, seine Partikularität und Willkühr.»[4] — Dock härleder även Runeberg poesien ur människans frihetsbegär. Han säger t. ex. i avhandlingen 1833, att poesien, religionen, ynglingens dyrkan av idéerna o. s. v., äro olika

[1] Se t. ex. Söderhjelm, JLR 2, s. 177; Runeberg, Saml. arb. 6, s. 61, 70, 73, 92, 99, 193; Efterl. skr. 1, s. 292, 293, 303.

[2] Kursiveringen gjord av mig. HM $^{28}/_{12}$ 1835; Saml. arb. 6, s. 221.

[3] Detta är, kan man säga, temat i hela recensionen av Hugos nämnda verk.

[4] Hegel, Werke 8, s. 52, 53.

sätt att komma ifrån den individuella begränsningen till det oändliga och allmänna; allt detta förallmänneligande beror på det hos var och en inneboende strävandet efter frihet.[1] Syntesen möter oss på ett annat ställe i den dialektiska satsen: »Der ingen nödvändighet är, der är ingen frihet».[2]

Denna dialektik var ju något för tidens filosofi utmärkande. Runebergs svåger Fredrik Bergbom hade som tidigare nämnts skrivit en avhandling »om frihetens försoning med nödvändigheten». Att upplösa denna motsats är enligt Bergbom filosofiens högsta uppgift. Den vanliga reflexionen mäktar det inte. Den måste antingen hamna i determinismen eller tro på att frihet finnes och består i att godtyckligt kunna välja mellan olika möjligheter. Endast den högre spekulationen — Bergbom sluter sig vid denna tid närmast till schellingianismen — kan nå den punkt, där motsatsen förbyts i en fullständig identitet. Den högre nödvändigheten är lika avlägsen från tillfälligheten som från någon tvingande eller utifrån bestämmande makt. Den är snarare en inre nödvändighet, som härrör ur den handlandes eget väsen och tillika en absolut frihet. Ty fri är den, som handlar blott i överensstämmelse med sin naturs lagar och icke bestämmes av något annat vare sig inom eller utom sig.[3]

Dessa synpunkter voro väl närmast filosofiskt commune bonum. Frihetens försoning med nödvändigheten var emellertid för många romantiker inte bara ett centralt teoretiskt utan även ett djupt personligt problem. Det är intressant att se skiftningarna i problemläget hos olika skalder. För

[1] Specimen 1833, s. 1, 3, 4; FoU 17, s. 137—139.

[2] HM $^{8}/_{2}$ 1833; Efterl. skr. 1, s. 292.

[3] Bergbom, Dissertatio de libertate cum necessitate concilianda, särskilt s. 2 och 14—16. Avhandlingen innehåller delvis direkta översättningar av Schellings formuleringar, utan att detta angives. Det sist refererade partiet t. ex. är hämtat ur Schellings Philosophische Untersuchungen über das Wesen der menschlichen Freiheit, Sämmtl. Werke I: 7, s. 382, 383.

Stagnelius t. ex., den livshungrande asketen, bestod den kännbaraste nödvändigheten i »tvånget att försaka».

»[— — —] Adla du till frihet
Detta tvång, och, helgad och försonad,
Öfver stoftets kretsande planeter,
Skall du ingå genom ärans portar.»[1]

Almqvist ser problemet om tvång och frihet under en helt annan synvinkel. Säkert kan det sättas i samband med hans egen splittrade och komplicerade läggning, att han drivs att grubbla över om en människas medfödda onda anlag kunna predestinera henne till brottslighet eller om hon äger fri vilja.[2]

För Runeberg, som själv karakteriserat sig som en egoist, är problemet om försoningen mellan frihet och nödvändighet en fråga om egoismens övervinnande. Den sanna friheten består i att uppgiva egenviljan. Människan behöver komma ifrån sitt eget jag och uppgå i något större, allmänt.

Vi skola snart se, att Runeberg anser både den enskilda människans livsutveckling och de stora kulturepokernas växling vara ett fortskridande, etapp efter etapp, till allt vidare allmänlighet, eller, som han också säger, allt större frihet. Han framlägger denna uppfattning i de båda uppsatserna Om mytens natur och Om organism.

[1] Stagnelius, Samlade skrifter 2, 1913, s. 441.

[2] Lamm, Studier i Almquists ungdomsdiktning, Samlaren 1915, s. 185, 186.

Trettonde kapitlet

VÄXT- OCH LJUSSYMBOLIKEN

(Kring dialogerna Om mytens natur och Om organism)

Spekulationen över den levande organismens natur har som bekant spelat en utomordentligt stor roll i förromantikens och romantikens tänkande, så stor, att organismidén av en kännare har blivit kallad nyckeln till den romantiska världsåskådningen.[1] Den är det i viss mån också till Runebergs. Som Sven Rinman i en tidningsartikel framhållit, använder Runeberg ofta växtsymboliken för att uttrycka det angelägnaste han har på hjärtat.[2] Innebörden och den varma klangen i denna symbolik förstår man endast till hälften, om man inte har de viktigaste dragen av romantikens organismlära i minnet.

Den mekaniska naturuppfattning, som i stort sett varit den härskande under 1600- och 1700-talen[3], hade mot slutet av det sistnämnda århundradet alltmer fått vika för en dynamisk och vitalistisk. Kraft, energi, liv voro Sturm und Drang-generationens stora slagord. I den levande organismen fann man för det första en mängd så ytterst komplicerade procedurer, att det icke med torra matematiska formler lät sig uttrycka. Där fann man för det andra en sådan enhetlighet, en sådan kontinuitet mellan de olika livsyttringarna, att den blott kunde förklaras, om man uppfattade de olika

[1] Walzel, Deutsche Romantik 1, 1918, s. 15.

[2] Rinman, Runebergs kristendom, Svenska Dagbladet $^{12}/_{6}$ 1932.

[3] Jfr dock t. ex. Lamm, Upplysningstidens romantik, särsk. 1, s. 54, och 2, s. 126, 145.

krafterna såsom i grund och botten en och samma. Den enhet i mångfald, den komplicerade totalitet, som kännetecknade organismen, utmärkte inte bara växten, djuret och människan utan hela universum. Kanske främst från Shaftesbury upptogo Herder och Goethe tanken, att världsalltet är en stor organism, genomströmmad av en enhetlig livskraft, en själ, som bestämmer den yttre gestaltningen in i minsta detalj. Det är över denna tanke Herders stora historiska huvudarbete är byggt, Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit (1784—1791), i vilket författaren skildrar jordens, växt- och djurvärldens, människans, de olika folkens och de växlande kulturperiodernas »organisation».[1] Den enhetligt formande kraften i universum får för Herder en rent religiös karaktär; han skulle ofta i stället för ordet naturen sätta Gud, om han inte ville undvika alltför flitigt bruk av detta heliga namn.[2] — Goethe har själv kallat sin naturuppfattning »Hylozoismus» och vill därmed uttrycka, att han betraktar materien såsom besjälad och genomströmmad av liv.[3] Liksom Herder förnekar han den absoluta döden.[4]

Kant måste från sina utgångspunkter polemisera mot hylozoismen[5]; för honom är det ett svalg befäst mellan naturens värld och andens värld.

Den upplyftande och entusiasmerande tron på alltets enhetliga liv och naturens andliga innehåll kändes dock av

[1] Verket hörde enligt Helsingfors' universitetsbiblioteks utlåningsjournal till de i början av 1830-talet ofta utlånade. Herder, Sämmtliche Werke, ed. Suphan, 13, 14.

[2] Herder, a. a. 13, s. 9, 10.

[3] Se t. ex. Goethe, Kampagne in Frankreich 1792 (1 uppl. utkom 1822), Sämtl. Werke 28, s. 155.

[4] Boucke, Goethes Weltanschauung auf historischer Grundlage, s. 195.

[5] Kant, Kritik der Urtheilskraft, Gesammelte Schriften 5, § 72 ff. Icke desto mindre har Kants klargörande utredning av själva organismbegreppet (Kritik der Urtheilskraft, särskilt § 65 och 66) spelat en stor roll för den följande spekulationen i hithörande ting. Goethe har vältaligt vittnat om, hur mycket detta verk betytt för honom och hans estetiska åskådning; Goethe, Sämtl. Werke 39, s. 31; jfr Walzels inledning till Goethe, a. a. 36, s. XLVIII.

många som en alltför omistlig nyvinning för att den skulle kunna offras. Att överbygga klyftan mellan natur och ande i Kants världsbild blev därför tidens stora filosofiska uppgift. Fichte söker lösa den genom sitt subjektivt idealistiska system: naturen är en produkt av jaget, anden.

Schelling driver i viss mån enhetstanken ännu längre. Likaväl som naturen kan härledas ur jaget, så kan också jaget (medvetandet) betraktas som en produkt av naturen. I sina naturfilosofiska skrifter har Schelling utfört sin grunduppfattning, att naturen, sedd som helhet, är en allmän organism, vars princip han kallar världssjälen, och vars slutmål är att bli medveten om sig själv, d. v.s. att alstra intelligens, förnuft. Varje del av denna organism innehåller ett andligt element, även om detta ej nått fram till medvetenhet.[1] Allt varande innebär en enhet av två poler, den ideella och den reella (eller med andra termer subjektivitet och objektivitet); de kunna emellertid vara förenade så, att den ena av dem överväger; i den yttre naturen överväger den reella polen, i vetandet den ideella. Naturen är alltså inte ren objektivitet, medvetandet inte ren subjektivitet.[2] — Liksom Herder och Goethe men med en mera genomgripande filosofisk motivering predikade Schelling sålunda en kontinuitet mellan s.k. död natur och levande natur, mellan natur och ande. Samma krafter, som vi påträffa i den oorganiska naturen, gå i högre potens igen i den organiska och i ännu högre potens i den medvetna verksamheten.

Denna kontinuitetstanke blev en av tidsålderns centralaste. Det behöver inte spillas några ord på att Runeberg delade den. Han utsäger som en nykter och självklar sanning, att »i naturen ingen absolut kropp, eller död, utan själ och lif finnes, ehuru tanken skiljer det förenade i dess begge motsatser».[3]

[1] Schelling, Von der Weltseele, eine Hypothese der höheren Physik zur Erklärung des allgemeinen Organismus, Sämmtl. Werke I: 2, s. 345 ff.

[2] Schelling, Darstellung meines Systems der Philosophie (1801), Sämmtl. Werke I: 4, s. 105 ff.

[3] HM $^{9}/_{4}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 75.

För vårt sammanhang viktigare är, att organismföreställningen under romantiken kom att tillämpas inte bara på i egentlig mening kroppsliga företeelser utan på allt, där en inre, andlig kraft ansågs reglera en fenomenell gestaltning. Språket t. ex. betraktades som ett yttre uttryck för en inre ande och därmed för något gudomligt, dess delar kunde inte förklaras annat än ur sammanhanget med det hela, och det kunde följaktligen kallas en organism.[1] Det finns flera uttalanden av Runeberg, som ge vid handen, att också han i språket, ja i varje enskilt ord, såg en uppenbarelse av den gudomlige Anden.[2]

Också staten kallades en organism. Med förakt avfärdades den forna ytliga uppfattningen, att samhället skulle ha sitt ursprung i ett slags kontrakt. Man hävdade numera, att staten varken tillkommit genom majoritetsbeslut eller mäktiga individers klart fattade avsikter, utan att den skapats och alltfort reglerades av för individerna omedvetna krafter, av en »Volksgeist» Hegel), som strävade att realisera sig i statens alla livsyttringar, i författningar och lagar, i institutioner och sedvänjor, i kultur och religion. Med hänvisningar till organismens väsen motiverade man sin reaktion mot revolutionstidevarvets tro på individuella mänskliga rättigheter, som skulle vara oberoende av staten. Det hela är grunden till delarna och ursprungligare än de; statsorganismens delar — medborgare och institutioner — måste obetingat underkasta sig helhetens krav. En enstaka generation fick inte tro sig ha rätt och möjlighet att framgångsrikt

[1] Ueberweg, Grundriss der Geschichte der Philosophie 4, 12. Aufl., s. 73; Fiesel, Die Sprachphilosophie der deutschen Romantik, bl. a. s. 154—163, 189, 190, 217, 218. Som ett exempel på hur fullständigt organism-begreppet kunde dominera en språkvetenskaplig framställning, må hänvisas till Becker, Organism der Sprache; dess första uppl. utkom 1827. Jag har blott haft tillgång till den omarbetade andra uppl., 1841.

[2] Se nedan s. 513.

skapa om statens gestalt; den var bestämd av det förgångna. Utvecklingen måste gå långsamt, lugnt, organiskt.

Hur fullständigt uppfattningen av staten som en organism genomsyrat miljön kring Runeberg, framgår av många uttalanden av Snellman, A. A. Laurell och J. J. Nordström. Särdeles typiskt uttryckt är den i den senares Skildring af municipal-författningen i Finland, en akademisk avhandling 1832.[1]

Den skärpta blicken för de olika historiska epokernas intima sammanhang och nödvändiga utveckling ur varandra blev ju av utomordentlig betydelse för historievetenskaperna; den gav perspektiv och den gav ett levande intresse för många fenomen, som upplysningstidevarvet ansett under sin värdighet att närmare befatta sig med. Men strävandet att helt jämställa kulturutvecklingen med en organisk process ledde också till fruktansvärda konstruktioner, till otaliga försök att inpressa de historiska realiteterna i ett bestämt schema. Ännu ofruktbarare voro de tvärsäkra spådomarna om framtiden och de ändlösa resonemangen om på vilken punkt av den naturnödvändiga utvecklingen från frö till förvissnande kulturen för tillfället befann sig. Vi skola snart se, att Runeberg tagit intryck av denna debatt.

Organismföreställningen kom att spela en betydande roll också i estetiken. Redan Sturm und Drang-rörelsens ledande män hade hävdat, att ett verkligt konstverk var en organism, något levande, och att konstnären verkade på samma sätt som naturen. Vad man med detta ville ha fram, var till en början mest det ofattbara, irrationella i konsten och konstskapandet, växandet i egen kraft, den outtömliga rikedomen.[2] Inflytanden från Platon och Plotinos men främst

[1] Författaren citerar och hänvisar till sådana auktoriteter som Aristoteles, Edmund Burke och den historiska skolans grundare Savigny samt flera moderna tyska historiker.

[2] Walzels inledning till Goethe, Sämtliche Werke 36, s. XXVI. Som exempel kan nämnas Goethes uppsats Zum Schäkespears Tag (1771), a.a., s. 6.

från Shaftesbury kommo Herder och Goethe att så småningom alltmer betona enhetligheten och proportionerna i konstverket liksom i alla andra organismer, m. a. o. delarnas inbördes sammanhang och ordning. Sturm und Drang går över i klassicism. Goethe lånade från Shaftesbury den viktiga och talande termen »den inre formen» (the inward form) för att uttrycka det intima och nödvändiga sammanhanget mellan innehållet och den yttre gestaltningen.[1] Hans vän K. Ph. Moritz sade, att varje konstverk måste ha en medelpunkt eller brännpunkt, till vilken alla dess delar måste stå i relation.[2] Även denna terminologi torde vara hämtad från Shaftesbury; den blev sedermera ganska vanlig vid bedömandet av skönlitteratur.[3] Hos romantikerna fick talet om världsorganismens, människans och konstverkets centrum ofta en djupt spekulativ innebörd och en religiös klang, särskilt kanske hos Friedrich Schlegel och i Schellings senare produktion.[4]

Man måste göra klart för sig, att de romantiska filosoferna, när de kallade konstverket en organism, alls icke ansågo sig bruka en bild. Deras ord måste fattas rent bokstavligt. Organismestetiken stod i motsättning till Kants uppfattning av det sköna som ren form. Det som sammanhöll det organiska konstverkets delar till en enhetlig »Gestalt» var just verkets »Gehalt», en produktiv idé; den yttre formen var med andra ord uttryck för ett inre väsende, liksom fallet enligt deras uppfattning var hos växten.[5] A. W. Schlegel uttalar pregnant denna tanke i sina föreläsningar 1808 över dramat:

[1] Goethe, Sämtl. Werke 36, Walzels inledning s. XXVIII ff.

[2] D:o, s. XLI ff.

[3] Sternberg, Shaftesburys Ästhetik, s. 23. Jfr Schelling, Sämmtl. Werke I: 5, s. 678, och Solger, Vorlesungen über Aesthetik, 1829, s. 252.

[4] Joachimi, Die Weltanschauung der deutschen Romantik, bl. a. s. 16, 20 ff., 38 ff. Santesson ger belägg för att centrumläran varit av betydelse för Atterbom; Atterboms ungdomsdiktning, s. 114, 115.

[5] Schelling utförde mera systematiskt än någon annan jämförelsen mellan konsten och naturen och kom ofta med orätt att uppfattas som organismestetikens egentlige skapare, framom Herder och Goethe.

»Mechanisch ist die Form, wenn sie durch äussere Einwirkung irgend einem Stoffe bloss als zufällige Zuthat, ohne Beziehung auf dessen Beschaffenheit ertheilt wird, wie man z. B. einer weichen Masse eine beliebige Gestalt giebt, damit sie solche nach der Erhärtung beybehalte. Die organische Form hingegen ist eingebohren, sie bildet von innen heraus, und erreicht ihre Bestimmtheit zugleich mit der vollständigen Entwickelung des Keimes. Solche Formen entdecken wir in der Natur überall, wo sich lebendige Kräfte regen, von der Krystallisation der Salze und Mineralien an bis zur Pflanze und Blume und von dieser bis zur menschlichen Gesichtsbildung hinauf. Auch in der schönen Kunst wie im Gebiete der Natur, der höchsten Künstlerin, sind alle ächten Formen organisch, d. h. durch den Gehalt des Kunstwerkes bestimmt. Mit Einem Worte, die Form ist nichts andres als ein bedeutsames Aeussres, die sprechende durch keine störenden Zufälligkeiten entstellte Physiognomie jedes Dinges, die von dessen verborgnem Wesen ein wahrhaftes Zeugniss ablegt.»[1]

Även i Sverige uttalades liknande tankegångar ofta, t. ex. av Atterbom.[2] Icke alla romantiker accepterade dock organismestetiken. Hur ofta uttalade inte Tegnér, både i sina brev och sina dikter, att det sköna är *form* och *sken*. Den sköna formen och betydelsens djup äro för Tegnér två vitt skilda saker; på den distinktionen bygger han t. o. m. sin karakteristik av klassisk och romantisk konst. Organismföreställningen, som innebär en försoning av innehåll och form, har väl ej lämnat Tegnér alldeles opåverkad. Analogien mellan poesien och naturen, säger Albert Nilsson, »återfinner man väl även hos Tegnér i hans senare dikter, men han utnyttjar den då endast poetiskt. Han fattade naturen som poesi, ej poesi som natur.»[3]

I Runebergs bedömande av poesi torde man nästan kunna säga, att organismsynpunkten är den ledande. Ständigt jämställer han konsten och det levande. Ibland använder

[1] A. W. Schlegel, Ueber dramatische Kunst und Litteratur 2, s. 7, 8.

[2] Bl. a. i Förberedelser till en Ästhetik, Svea 4 (1821).

[3] Nilsson, i: Tegnér, Filosofiska och estetiska skrifter, s. 72—87; citatet är från s. 74.

han bilden av blomman för att få fram, hur naturligt en dikt skall spira upp, hur skör den är och lätt sårad av alla klumpiga, medvetna avsikter och förbättringsförsök. Då han överflyttar den finska runan Flickans klagan — »detta herrliga stycke» — till svenska, säger han sig ha »rönt samma känslor, som den, hvilken söker upptaga och omplantera en blommande växt ur en jordmån i en annan. I hvarje stund har jag fruktat att skada de veka rötterna, att jag så må säga, och de sköna bladen, och misströstar ändå om att hafva kunnat freda dem från alltför förstörande spår af min hand.»[1]

Framför allt får dock organismbilden illustrera Runebergs stränga krav på harmoni mellan väsende och form, mellan det hela och dess delar, både i ett konstverk och i en konstnärs samlade produktion.[2] »Hvar och en verkligt poetisk skapelse, *likasom allt lefvande*[3], uttalar blott *en* idé, i den harmonie uppenbarad, att ingen enskild ton framstår framför den andra.»[4] Utan tvivel fanns det för Runeberg ett samband mellan kravet på den enskilde individens fullkomliga underordning under det allmänna och kravet på de enskilda delarnas fullkomliga underordning under det hela i ett konstverk. I recensionen av Sverges anor säger han, att det i ett poem måste finnas »som herskande princip en idé förklarad i det samfälda och förklarande det enskilda, som med ingen sin del får lefva i ett annat element än det gemensamma. Existerar icke ett sådant förhållande, så faller *den hopklistrade organismen* sönder.»[5] Teorien om en inre

[1] HM $^{7}/_{5}$ 1832. Jfr omdömet om vissa dikter av Franzén och Bellman, »skapelser, som äro så rena, att icke ens deras författares egen hand får komma ytterligare vid dem, utan att de skola inquineras». Efterl. skr. 1, s. 304.

[2] Jfr Saml. arb. 6, s. 41, 42.

[3] Denna kursivering gjord av mig.

[4] Fragmentet om naturpoesien; se bil. 1.

[5] Kursiveringen gjord av mig. Efterl. skr. 1, s. 287. Jfr det uttryck för Runebergs organismestetik, som hans hustru återger, Strömborg, a. a. IV: 2, s. 409 (början av not 69).

kraft, som bestämmer formen, har Runeberg helt accepterat: »Så länge *det yttre uttrycket är fullt af en inre bestämmande anda* och af den har sin förklaring, är det skönt, harmoniskt och rättast sagdt naturligt; fult och onaturligt åter är det, ehvar det må visa sig, så snart andan är borta, som gjort detsamma nödvändigt.»[1] Ibland talar Runeberg också om en persons eller ett konstverks m e d e l p u n k t; han är övertygad om att ett dylikt levande centrum icke kan skapas av viljan och reflexionen. I uppsatsen Om parodien får man som vi minnas höra om en yngling, som förgäves söker »bli medelpunct» för ett barns livsyttringar, och om konstnärer, som hopdikta en mängd andelösa former och försöka koncentrera dem kring »en supponerad och namngifven medelpunct»; resultatet blir en »kring ett tomt intet» koncentrerad massa av maner.[2]

Det ligger ganska nära tillhands att tro, att Runeberg, som ju inte var någon filosof, använde dessa termer och synpunkter bildligt och rent konventionellt. I och för sig behövde de kanske inte innebära, att han närmare skulle ha reflekterat över själva organismbegreppet. Jag vill inte heller påstå, att han gjort detta i början av sin kritikerverksamhet. Men så småningom har han i varje fall kommit att intressera sig för frågan om organismens väsen och läst en del hithörande litteratur.[3] Växtsymboliken får därför också hos

[1] Saml. arb. 6, s. 184. Jfr d:o, s. 188: »blotta skildringen af handlingar, utan att *deras inre fyllande princip* är uppfattad»; d:o, s. 69: en händelse bör i en roman — såsom den alltid är det i verkligheten — vara »en förkroppsligad oändlighet af motiver»; den är »följaktligen, likasom en själlös kropp, *utan betydelse och lif, om den ej af sina motiver genomströmmas och förklaras*». Alla kursiveringarna gjorda av mig.

[2] HM $^{3}/_{3}$, $^{7}/_{3}$ 1834; Saml. arb. 6, s. 185, 187. Jfr d:o, s. 82: ett »öfverskott, som likt *en imaginär medelpunkt* antyder en blifvande cykel af händelser». Jfr ock a. a., s. 256, 257, resonemanget om den centrala idén i Ramido Marinesco.

[3] Till de förut anförda beläggen på att organism-begreppet diskuterades även i Finland, kan läggas en akademisk avhandling av E. J. Bonsdorff, Allmänna betraktelser öfver begreppen lif och organism, Hfors 1836.

honom personligen sitt spekulativa underlag. Beviset härpå är framför allt dialogerna Om mytens natur och Om organism.

*

De nämnda dialogerna ha aldrig publicerats av Runeberg själv utan tryckts först i Efterlemnade skrifter. Förmodligen har han inte ansett deras form slutgiltig i dess nuvarande skick. Hans prosastil är ju sällan vad man kan kalla ledig, men här möta vi ovanligt stela och valhänta formuleringar. På några ställen äro uttryckssätten t. o. m. sådana, att jag ett slag drivits in på hypotesen, att Runeberg mycket nära följt någon tysk förlaga. Uppsatserna föreligga emellertid i Runebergs egenhändiga manuskript [1], och ändringarna i handskrifterna visa, att han inte bara tvekat om formuleringar utan också om tankar. Någon egentlig översättning kan det alltså icke vara fråga om. Till yttermera visso finns det till senare delen av uppsatsen Om organism en betydligt avvikande variant, som hittills icke blivit publicerad. (Jag avtrycker den som bilaga 2.) Varianten bevisar bättre än något annat, att dialogerna måste betraktas som ett åtminstone relativt självständigt arbete av Runeberg. Även om så inte vore fallet, skulle de vara värda att uppmärksammas, eftersom de bidraga att belysa andra hans verk.

Tyvärr äro de inte möjliga att bestämt datera. Såsom Söderhjelm påpekat, tyda handskrifternas utseende på att de tillkommit under en relativt tidig period. Estlander menar också, att de synbarligen höra till åren näst efter Runebergs specimen om koren.[2] Jag måste ansluta mig till denna förmodan, inte minst därför, att dessa dialoger i koncentrerad form innehålla tankar, som återklinga i andra, mera populärt hållna alster av Runeberg omkring mitten av 1830-talet.

[1] Runebergs hem, Borgå. Lösa 4:o-ark, vikna i 8:o; signum I. 9. 1 och I. 9. 2.

[2] Söderhjelm, JLR 2, s. 168; Estlander, Skrifter 1, s. 51.

Om man följer ett organiskt livs utveckling retrogressivt, heter det i dialogen Om mytens natur, är det yttersta man kommer till, dess frö. Men detta frö är dock inte oberoende av flydda existenser utan tvärtom något, varigenom en vissnande organism går över i en ny. Samtidigt som fröet är den l ä g s t a synbara början till ett nytt väsende, är det det h ö g s t a resultatet av ett försvinnande väsendes alla livsprocesser. Det gives i naturen intet språng, utan varje organism står i omedelbar beröring med en närmast högre och en närmast lägre. Genom organismens kraft att (i fröet) »assimilera den närmast lägres ädlaste produkter» möjliggöres »en jämnt stigande förädling» i naturen.

I n o m en organisms utveckling däremot tillkommer intet nytt liv. »Allt hvad i blomningen ligger har redan fröet krafter till.» Organismens högsta bestämmelse är att »konstruera» det liv som ligger i fröet, »det är bringa det från dunkelhet till klarhet, det är begripa sig sjelft».[1] [Vi känna från Schelling och hans efterföljare igen denna tankegång, att naturen strävar att alstra medvetande, intelligens.]

Runeberg övergår efter denna inledning till att tala om kultur-organismerna. Varje kultur har ett centrum, nämligen dess religiösa föreställningsvärld — dess myt, som Runeberg säger. Myten äger avgörande inflytande på hela kulturens gestaltning. När kulturen nått sin högsta blomstring, kan dess filosofi f ö r k l a r a myten, d. v. s. göra dess egentliga innebörd medveten. Då är myten inte längre en myt utan en idé, »ett centrum, som fullbildat sin periferi», »en förklarad lifsprincip».[2] Denna den ädlaste produkt en kultur åstadkommer, kan sedan ånyo bli en myt för en högre kultur, om den blott finner en lämplig jordmån att slå rötter i, »en population i naturtillstånd, som hör, anar och gömmer, men än ej fattar den». Myten blir m. a. o. det frö, varigenom en vissnande kulturorganism går över i en likartad återuppblomstrande. De olika kulturerna hänga sålunda inbördes

[1] Efterl. skr. 1, s. 268, 269.
[2] Efterl. skr. 1, s. 272, 273.

samman och ha »sin aflägsnaste tänkbara upprinnelse ur ett första frö, kastadt af en osedd, allsmäktig hand».

Ett folk kan inte självt någonsin under sin utveckling väsentligen förändra sin myt. Om det t. ex. också berättas, att inbyggarna på Owahi en tid efter det de mördat kapten Cook, börjat dyrka honom som en gud[1], så betyder detta blott, att deras ursprungliga mytologi visade sin livskraft genom att assimilera ett likartat stoff. Mytens förmåga att i sitt väsende ta upp identiska ämnen, och blott sådana, illustrerar Runeberg genom en parallell med »den lifsprincip, som, osynlig centrifierande sig sjelf i qvinnan, lefver i egen kraft och utvidgar sin periferi», utan att modersskötet är en nödvändigare förutsättning för fostret än näringen och luften är för barnet efter födelsen.[2]

Innan jag refererar det konkreta exempel, med vilket Runeberg åskådliggör sin framställning av »kulturplantans» liv, är det lämpligast att återge hans resonemang om den enskilda människans organiska utveckling. Det framlägges i uppsatsen Om organism.[3]

Människans liv, som helhet betraktat, är en organism. Men även dess olika åldersstadier kunna var för sig betraktas som organismer, vilka ha sin speciella blomstring och mognad. Varje levnadsålder har att förklara och bringa till medvetande den livsprincip, som i en omedveten form ligger innesluten i organismens början. En sådan omedveten livsprincip kallar Runeberg i människans likaväl som i hela kulturens historia för en myt. Åldersstadierna äro fem:

[1] Denna notis torde bero på ett minnesfel av Runeberg. I Otto von Kotzebues Resa omkring jorden, tryckt 1830, s. 310 ff., berättas det, att öborna dyrkade Cook, men detta skedde, innan han gjort sig skyldig till de grymheter, som blevo anledningen till hans död. Ett utdrag ur Kotzebues reseskildring (just partiet om dyrkandet av Cook) återgavs i HM $^{28}/_{12}$ 1832.

[2] Efterl. skr. 1, s. 270, 271.

[3] Av en hänvisning i början av denna uppsats (Efterl. skr. 1, s. 276) framgår, att dialogen om myten är tidigare skriven.

fosterutveckling, barndom, ungdom, mannaålder och ålderdom. Mellan dem försiggå i organismens liv stora revolutioner.

Fostrets första livstecken är puls, s j ä l v s t ä n d i g rörelse. Denna rörelse utgör, säger Runeberg, det första stadiets myt, som vid födelsens revolution f ö r k l a r a s och framstår i en högre potens, såsom »*sjelfvillig* rörelse». Denna blir i sin tur barndomens myt, som förklaras på tröskeln till ungdomen. Då blir barnet nämligen medvetet om den självvilja, som det förut omedvetet ägt; det fattar sig som person, det vill säga som något från yttervärlden skilt; det lever inte längre ett identiskt liv i objekten utan känner sig som »pol med motsats».[1]

Detta självbegripande är att betrakta som den enskilda människans syndafall. »Kunskaps trädets frukt på godt och ondt är smakad[.] Gud ropar[:] Adam hvad har du gjort och Adam seende sig sjelf blyges för sin nakenhet och vill skyla sig, ty han är icke mer i oskuldens tillstånd, ett med djuren och paradiset, utan person, och har sin motsats.»[2]

Motsättningen måste försonas av en i urlivet gömd ännu högre eller, som det också heter, allmännare potens, nämligen k ä r l e k e n. Under ungdomen längtar människan efter förening med en motpol, efter förening med en annan individ. (Man jämföre härmed en Runebergs-aforism i Helsingfors' Morgonblad $^{10}/_{1}$ 1834: »Det utgör just kärlekens vilkor, att hafva funnit sig sjelf och längta ur detta sjelfs begränsning [— — —].»[3]) Kärleken är därför »ungdomens myster, och den enhet af tvenne motsatser, den skall i sin förklaring frambringa, är förening af man och qvinna till en person».

Om nu denna förening i äktenskapet tänkes skedd[4],

[1] Efterl. skr. 1, s. 277, 278.

[2] Det otryckta partiet av uppsatsen; se bilaga 2. Jfr ovan s. 311.

[3] Aforismen är tryckt i Efterl. skr. 1, s. 244.

[4] Runeberg påpekar uttrycket »tänkes»; ty, säger han, föreningen kan ej begripas av oss. I det otryckta handskriftspartiet förklarar han orsaken därtill. Individen, som utgör en del av en högre organism (kulturen), kan icke »begripa som ide, utan blott symboliskt uttrycka, hvad ej den högre

måste man och kvinna tillsammans åter känna sig som pol, d. v. s. uppleva ett motsättningsförhållande till det utanför dem liggande. Polen förlikes med sin motpol i en ännu högre potens, nämligen friheten, som är mannaålderns mystär. Friheten får slutligen sin förklaring, när mannen såsom medborgare identifierar sig med staten.

I hela denna utveckling ser Runeberg ett individens oavbrutna »förallmänneligande». »Hvad är väl sjelfvillig rörelse annat än sträfvande till frihet genom identitet med sig sjelf, hvad kärlek, om ej ett frihetsbegär genom sjelfvets identifierande med en yttre motsats, hvad frihet, om ej begäret att ytterligare förallmänneliga sitt väsende, och för alla dessa potenser ligger uppoffrandet af ett sjelf till grund, och det vill säga död.» Döden, ålderdomens mystär, är högre än alla de föregående potenserna.

Åter märka vi Runebergs patos, när han talar om döden: »Långt ifrån derför att vara ett förintande af lif, är döden lifvets högsta förklaring, görande det moget att af en i urlifvet gömd högre potens af lif assimileras, på samma sätt som t. ex. förstörandet af idén person, betingadt genom kärleken, icke var lifvets förintande, utan dess förhärligande i ett högre lif. — Och denna sanning är härligt symboliserad i Kristi död, uppståndelse och förklaring.»[1]

Har nu ett dylikt abstrakt resonemang, ett dylikt logiskt schema, varit något annat än en tankelek för Runeberg, en sysselsättning för nöjes skull? Har det betytt något för honom som skald? Ja. Det må tillsvidare räcka med påpekandet, att dialogernas livsfilosofi har fått konkret poetisk gestaltning i Molnets broder (1835). Tanken att livs-

organismen än förklarat». Eftersom den europeiska kulturen icke hunnit längre än till ynglingaåldern [se nedan!] »kan individen nu under hela sin synliga evolution icke begripa sig som ett med ett annat utan blott känna längtan till och symboliskt beteckna denna förening och detta sker genom äktenskapet».

[1] Efterl. skr. 1, s. 278—280.

myten upphöjes i en högre potens genom kärleken och i en ännu högre genom döden, bildar själva ränningen i denna dikt. Man häpnar, då man finner, vilken djup och invecklad teoretisk åskådning, som ligger sammanpressad i de enkelt sköna ord den unga torparflickan fått på sin lott att uttala:

»Mer än lefva, fann jag, var att älska,
Mer än älska, är att dö som denne.»

I tiggarsonens sista gärning ha människolivets två sista mystärer förklarats och smält ihop till en: han har övervunnit sin individuella begränsning genom att identifiera sig med sitt folk och sitt fosterland, och han har gjort den slutgiltiga uppoffringen av jaget i döden.[1]

Att de Runebergs filosofiska tankegångar jag nyss refererat, haft sin betydelse vid gestaltandet av några av hans viktigaste och väsentligaste diktskapelser, gör det motiverat att sätta dem i idéhistorisk belysning. Men innan jag söker göra detta, torde det vara lämpligt att också redogöra för det historiefilosofiska schema, som dialogerna innehålla.

Som tidigare framhållits, betraktar Runeberg varje kultur som en organism. Även hela mänsklighetens utveckling är en sådan, större. Kulturorganismens frö är myten. Denna innesluter »i sitt lif allt, hvad den sedan i kultur-plantan sträfvar att konstruera».

Som exempel väljer Runeberg den bäst dokumenterade kulturen, Greklands. Dess mytologi kan kallas polyteistisk, men polyteismen vilade på en ursprunglig dualism. Uranos (himmelen, eller den personifierade o ä n d l i g h e t e n) förmälde sig med Kybele (jorden, eller den personifierade ä n d l i g h e t e n), och ur deras förening ledde »de gradvis intensiva lifsprinciperna, gudar och menniskor» sitt upphov

[1] Det är Ruth Hedvalls stora förtjänst att ha riktat uppmärksamheten på sambandet mellan dialogerna och Molnets broder (Idealism och mystik hos Runeberg, HLHS 11, s. 31, 32).

i en nedåtgående kedja. Det kan alltså sägas, att Greklands myt var »en ren dualism, hvars yttersta princip var en oändlighet som pol».

Denna myt genomlevde kulturens olika stadier, »genom epos till lyra, ur lyra till drama, [vi känna igen serien från avhandlingen om koren; men här kommer ett tillägg:] ur drama till filosofi». I Platons filosofi möter man den grekiska myten förklarad. En i d é är just »en förklarad lifsprincip», i motsats till myten, som ännu icke förklarats. Den högsta och allmänneligaste idé, till vilken Platon nådde, var världssjälen, »det är Uranos och Kybele förklarade och i sin sammansmältning utgörande person».[1]

Filosofien är som sagt kulmen av kulturen; den inträffar strax innan kulturens ålderdom och vissnande tar sin början. Den organiska kamp, varmed den grekiska staten ingick i ålderdomen, var peloponnesiska kriget. En åldrande kultur lever — liksom en åldrande människa — i sina minnen, »i minnet af sitt väsendes resultater», d. v. s. i historien; Grekland gav sitt livs historia i Thukydides' verk.

Idén p e r s o n, som var det högsta den grekiska kulturen nådde till, var emellertid enligt Runebergs mening ej densamma som vår. Den »utgjorde ett individuum utan en åskådlig, från detta skild person som motpol». Greken kände ej kärleken som idé, följaktligen var han ej person och pol på samma gång. Kärleken hos grekerna var därför något annat än hos oss. Andan i deras konst, kvinnans plats i samhället o. s. v. visar, att deras kärlek inte var »af idealisk natur»; den var »ett begär att konstruera person genom njutning, då vår deremot vill destruera person, som pol, genom offer». På liknande sätt förhöll det sig med den grekiska staten; den drogs icke »af band till en annan, utan kände blott dem, som sammanhöllo dess egen existens. Deraf dess skarpt isolerade lynne.»

»*Sjelf-begripandet som* [i manuskriptet ovanför raden: idén][2]

[1] Efterl. skr. 1, s. 270—275. Om världssjälen som en förening av »det enahanda» och »det olikartade» se Platon, Timaios 35 ff. (Skrifter 4, s. 24 ff.).

[2] Trycket i Efterl. skr. 1, s. 275, är således ej fullt korrekt.

person, hvilket slöt grekernas kultur», motsvarar en bestämd punkt i den enskilda människans utveckling, nämligen den, då vi på övergången mellan barndom och ynglingaålder »begripa oss».

Men en person utgör dock enligt Runebergs filosofi en pol, »och der pol är, är motpol, och båda betinga en medlare, som, du vet det, snart stod upp i Österlandet».

Denna antydan om en försoningslära utvecklar Runeberg närmare i den otryckta delen av dialogen Om organism.

»Den sig begripande personens mognad för en försoning yttrar sig genom barndomens, att så säga, ålderdom med ålderdomens egna fenomener, tomhet och omsider aning, d. ä. profetism, en Johannes döpare, som ropar i öknen: bereder herranom väg. Och denna försonare är i och med detsamma i antåg; i ett allmännare lif är han Christus, i Menniskans individuella lif hans symbol Kärleken.»[1]

Runeberg finner det obestridligt, att Greklands kulturorganism utgjorde blott den barndom, till vilken den europeiska kulturorganismen bildar en ynglingaålder, och att således båda utgöra stadier av ett organiskt väsendes utveckling, som nu befinner sig mellan ynglinga- och mannaåldern. Den store försonaren, som i sin person förenade två poler, gud och människa, genom kärlek, och som predikade kärlek till försoning, han blev för den europeiska kulturen »en helig myth, som i den sträfvat att förklara sig. Har nu denna cultur begripit sin myth är Christus förklarad? Nej den vore då mogen för ett högre stadium, nu är den i sin evolution.»

Uppsatsen avbrytes med en obesvarad fråga, hur man kan veta, när den europeiska kulturen nått sin mognad, och om det ges något synligt bevis därpå.

*

[1] Jag har i detta citat för tydlighetens skull bättrat på Runebergs mycket ofullständiga kommatering. Jfr bilaga 2.

Nu till de idéhistoriska förutsättningarna! — En framstående Runebergs-forskare har kallat uppsatsen Om mytens natur ett direkt vittnesbörd om »att Runeberg känt och levat sig in i Platons tankevärld».[1] Endast i obetydlig grad torde dock de nu refererade dialogerna bygga på Platon. Däremot röra de sig om tankegångar och problem, som voro typiska för den tid, då de författades.

Frågan om världsutvecklingens innebörd, mål och drivande kraft var ju ett synnerligen omdebatterat ämne under romantiken, likaså den därmed sammanhängande frågan om periodindelningen i historien.

Fichte upptog i ny form den gamla tron, att världshistorien äger ett givet, enhetligt mål. För det rent kristna betraktelsesättet låg detta mål i fullbordandet av Guds frälsningsplan; den tyska upplysningen hade väl icke använt denna teologiska formulering men dock fasthållit vid tron på en enhetlig världsutveckling och en människosläktets uppfostran. Herder hade ansett, att målet bestod i släktets utveckling till humanitet.[2] Efter Kant låg det nära till hands att göra en alltmer ökad »frihet», d. v. s. ett allt högre mått av förnuftets självbestämning, till historiens utvecklingsmål.[3] »*Der Zweck des Erdenlebens der Menschheit ist der, dass sie in demselben alle ihre Verhältnisse mit Freiheit nach der Vernunft einrichte*», säger Fichte i Die Grundzüge des gegenwärtigen Zeitalters. I det ursprungliga oskuldstillståndet yttrade sig det i mänskligheten verksamma förnuftet såsom en dunkel, obetingat härskande naturinstinkt. Senare framträdde det som yttre auktoritet, påtvingad människosläktet av starka individer; det var den börjande syndens stadium. Men människorna ha gjort sig fria från all auktoritet och leva nu blott för individuella intressen. Detta är »der Stand der vollendeten Sündhaftigkeit», ty det förnuftiga livet består däri, att »die Person in der Gattung sich vergesse, ihr Leben

[1] Hedvall, Idealism och mystik hos Runeberg, HLHS 11 (1935), s. 41.

[2] Fueter, Geschichte der neueren Historiographie, s. 408 ff.

[3] Se t. ex. Höijer, Afhandling om den philos. constructionen, 1799, s. 110 ff.

an das Leben des Ganzen setze und es ihm aufopfere; das vernunftlose hingegen darin, dass die Person nichts denke, denn sich selber, nichts liebe, denn sich selber».[1] Genom förnuftsvetenskapen, som visar, att individens mål är att uppgå i släktet, förberedes det sista stadiet, då mänskligheten medvetet och av fri vilja gör sitt liv till förnuftets avbild. — I sin senare produktion betonar Fichte starkt, att det är kristendomen, som uppenbarat frihetens innebörd. Den enda vägen till salighet är den som Jesus i bild visat: »der Tod der Selbstheit [— — —], die Wiedergeburt».[2]

Hegel har en liknande åsikt om frihetens väsen. Till frihetens begrepp hör rätten och sedligheten, men orden rätt och sedlighet ha ingen mening utan att det existerar ett samhälle; rätt och sedlighet äro allmänna tillstånd och mål. Ständigt och jämt missförstår man friheten, fattar den blott i formell och subjektiv betydelse och bortser från dess innehåll och syften. Därför uppfattas inskränkningarna i drifter och begär, vilka blott tillhöra den enskilde individen såsom sådan, som inskränkningar i friheten. »Vielmehr ist solche Beschränkung schlechthin die Bedingung, aus welcher die Befreiung hervorgeht, und Gesellschaft und Staat sind die Zustände, in welchen die Freiheit vielmehr verwirklicht wird.»[3]

Det kan här i förbigående nämnas, att Johan Vilhelm Snellman och Axel Adolf Laurell voro män, som helt anammat den nämnda uppfattningen om frihetens natur. De gjorde sig ofta till tolk för den; Snellman t. ex. i juni 1832 i ett tillägg till något skåltal, som gällt »friheten» — sannolikt i samband med årets promotionshögtidligheter.[4] Det heter i tillägget: »Ja frihet! Må vi uttala det; men icke det slags frihet, hvars utskrikande nu är dagens ton, en frihet foster

[1] Fichte, Sämmtl. Werke 7, s. 7—12, 35.

[2] A. a. 4, s. 523 ff., 545. Fil. kand. Elsa Norberg har riktat min blick på Fichtes betydelse för Runebergs historieschema.

[3] Hegel, Werke 9, s. 41, 42.

[4] »Tillägg till C. skål juni —32»; mskr. i HUB, signum Fö II 23. Snellmans biograf, T. Rein, gissar, att C. betyder Fredrik Cygnæus (Johan Vilhelm Snellman 1, s. 96).

af dessa opåkallade verldsförbättrare, — — hvilka tro sig genom nya regeringsformer regenerera staten, utan att betänka det dessa vore en nödvändig följd af den senares sedliga pånyttfödelse. — — Icke är formen för mer än den inneboende anden eller friheten ringare än dess uppenbarelse. — *Sann frihet är sedlighet, sann mensklighet, och samhällsformerna dess manifestation. Den ena saknar utan den andra all betydelse.*»[1]

Hegel sammanfattade sin historiesyn i den berömda satsen: »Die Weltgeschichte ist der Fortschritt im Bewusstseyn der Freiheit.»[2] Stadierna representeras av de olika världshistoriska folken. Varje »Volksgeist» strävar att i tanken fatta den frihet, som den i handling förverkligar; sedan den gjort detta, måste den vika för nästa »Volksgeist».

»Es ist das Höchste für den Geist, sich zu wissen, sich nicht nur zur Anschauung, sondern auch zum Gedanken seiner selbst zu bringen. Dies muss und wird er auch vollbringen; aber diese Vollbringung ist zugleich sein Untergang und dieser das Hervortreten einer andern Stufe, eines andern Geistes. Der einzelne Volksgeist vollbringt sich, indem er den Übergang zu dem Prinzip eines andern Volkes macht, und so ergibt sich ein Fortgehen, Entstehen, Ablösen der Prinzipien der Völker.»[3]

Världshistoriens fyra stora epoker, den orientaliska, grekiska, romerska och germanska världen, jämför Hegel med människans levnadsåldrar. Han upptar härigenom en tanke, som Herder framkastat[4], men utför den på sitt speciella sätt. Det första stadiet i världsandens utveckling utmärkes av »Versenktseyn des Geistes in die Natürlichkeit»; det är Orientens stadium, som motsvarar barndomen. Därpå följer »das Heraustreten desselben [des Geistes] in das Be-

[1] Kursiveringen gjord av mig; Rein, a. a. 1, s. 96, 97. Jfr Laurell, Afhandlingar i Uppfostringsläran 2, 1833, s. 30.

[2] Hegel, Werke 9, s. 22.

[3] Hegel, Sämtliche Werke, herausgegeben von Georg Lasson, 8: 1, s. 42. Citatet återfinnes, så vitt jag kunnat se, icke i den av Gans 1837 utgivna upplagan, Werke 9.

[4] Herder, Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit (1774), Sämmtl. Werke 5, s. 487—501.

wusstseyn seiner Freiheit». Detta stadium delar sig i två. Först världens ynglingaålder, den grekiska perioden. »Das Sittliche ist wie in Asien Princip, aber es ist die Sittlichkeit, welche der Individualität eingeprägt ist, und somit das freie Wollen der Individuen bedeutet. [— — —] Dieses Reich ist demnach wahre Harmonie, die Welt der schönsten aber einer vergänglichen oder schnell vorübergehenden Blüthe: es ist die unbefangene Sittlichkeit, noch nicht Moralität, sondern freier Wille des Subjekts; dieser will das Rechte und das Gesetz.» — Vidare världens mannaålder, det romerska riket. Denna period innebär ett tillstånd av reflexion och motsats. Individerna måste uppoffra sig för det allmänna och dess syften; här är inte glättighet längre utan hårt arbete. »Das Allgemeine unterjocht die Individuen, sie haben sich in demselben aufzugeben, aber dafür erhalten sie die Allgemeinheit ihrer selbst, das heisst, die Persönlichkeit: sie werden rechtliche Personen als Privaten.» — Den epok, som sedan följer, är den germanska eller kristliga. Den kännetecknas av »die Erhebung aus dieser noch besondern Freiheit in die reine Allgemeinheit derselben, in das Selbstbewusstseyn, und Selbstgefühl des Wesens der Geistigkeit.»[1]

Hegel höll sina historiefilosofiska föreläsningar första gången vintern 1822–23 och sedan flera gånger under det närmaste decenniet. I tryck utkommo de dock ej förrän 1837, redigerade av hans lärjunge Gans[2], men redan långt dessförinnan kunde säkert Hegels historiska åskådning i sina huvuddrag vara bekant i Helsingfors. Dess grundtankar hade Hegel, låt vara i mycket knapphändig form, framställt redan i Grundlinien der Philosophie des Rechts, Berlin 1821.[3]

[1] Hegel, Werke 9, s. 54, 103—107. Åtminstone i någon av sina föreläsningsserier säger Hegel, att denna sista period icke utan vidare får jämställas med individens ålderdom, ty ålderdomen lever i det förgångna och detta gör jämförelsen omöjlig. Se Sämtl. Werke, herausgegeben von Georg Lasson, 8: 1, s. 137.

[2] Såsom band 9 i Hegel, Werke.

[3] Hegel, Werke 8, 1833, §§ 341—360.

Viktiga element ingingo också i hans Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie, utgivna 1833—36. Där ser han filosofiens historia som en kontinuerlig utveckling av idéns former.[1] Varje epok samtidigt vederlägger och assimilerar den närmast föregående. »Die Entwickelung des Baums ist Widerlegung des Keims, die Blüthe die Widerlegung der Blätter, dass sie nicht die höchste, wahrhafte Existenz des Baumes sind. Die Blüthe wird endlich widerlegt durch die Frucht; aber sie kann nicht zur Wirklichkeit kommen, ohne das Vorhergehen aller früheren Stufen.»[2] Hegel framhåller det intima sambandet mellan varje filosofiskt system och det samtidiga politiska, sociala och kulturella livet. Och han uppfattar naturligtvis filosofien som kulturens högsta form, vilken uppträder just när i yttre avseende tillbakagången börjar.[3] Särskilt uppehåller han sig vid förhållandet mellan filosofien och religionen. De ha samma innehåll, blott olika form. »Das Späteste ist, dass die Philosophie dem Inhalt der Religion durch den spekulativen Begriff Gerechtigkeit, d. i. vor dem Gedanken selbst, widerfahren lasse.» Nyplatonikerna erkände det allmänna innehållet i folkmytologien, som de tidigare filosoferna förkastat. På samma sätt har den nuvarande filosofien till uppgift att fatta innehållet i kristendomen; den har uppstått inom denna och kan inte ha något annat innehåll än världsanden själv.[4] Vad mytologien beträffar, anser Hegel det ohistoriskt att inlägga ett m e d v e t e t filosofem i myterna, men implicite fanns dock ett sådant innehåll i dem. Emellertid avböjer han att upptaga mytologien i filosofiens historia.[5]

Den historiesyn, som Runeberg framlägger i de båda dialogerna Om organism och Om mytens natur, överensstämmer alltså med Fichtes och Hegels i följande kardinalpunkter: Friheten är världsutvecklingens — liksom den en-

[1] Hegel, Werke 13, s. 15, 43, 46, 47 m. fl.
[2] D:o, s. 51.
[3] D:o, s. 66, 67.
[4] D:o, s. 95.
[5] D:o, s. 98, 99.

skilda människans — mål. Den får sin innebörd och förklaring framför allt i medborgarandan och samhällslivet. Fortskridandet mot friheten sker etappvis. Mest om Hegel påminner Runeberg, då han låter de världshistoriska etapperna bilda en genomgående parallell till människans levnadsåldrar och anser, att varje kulturs högsta stadium består däruti, att dess filosofi fattar och förklarar de sanningar, som i en mera omedveten form utgöra dess religions centrala innehåll.[1] Runebergs periodindelning är dock alldeles avvikande från Hegels.

Emellertid vore det nog orätt att hänvisa blott till inflytande från Fichte och Hegel. Den historiefilosofiska diskussionen hade stimulerat en mängd andra forskare att uppställa egna system. Somliga av dessa anslöto sig nära till de nämnda, andra stå på långt avstånd därifrån. Det är mycket möjligt, att ett och annat hithörande arbete blivit läst av Runebergs filosofiskt intresserade vänner, t. ex. av J. J. Tengström, Nordström och Snellman. Om andra har man väl fått kunskap genom de vidlyftiga recensionstidskrifterna.

Endast som exempel på hur de historiefilosofiska problemen lågo i tiden, kan man anföra Christian Kapps verk Das konkrete Allgemeine der Weltgeschichte (1826), F. J. Molitors Philosophie der Geschichte (1827—1839)[2] och Joseph von Görres Ueber die Grundlage, Gliederung und Zeitenfolge der Weltgeschichte (1830). Kapp, som var hegelian, sökte förklara Orienten som »das Sein», den klassiska antiken som »das Wesen» och nyare tiden som »der zu sich selbst gekom-

[1] Kulling har i uppsatsen Runebergs filosofi (Nya Argus 1936, s. 186) framhållit, att Runeberg visar sig påverkad av Hegels historiesyn även i det avseendet, att han betraktar världsutvecklingen som en dialektisk process. K. hänvisar till de Runebergs-reflexioner, som börja »Mänskligheten är» och »Sanningen, skönheten, allt det högsta» (Efterl. skr. 1, s. 245, resp. 243). Mskr. till den förra (Runebergs hem, signum I. 9. 5) är ett felskrivet och kasserat kassakvitto av den $^{15}/_{10}$ 1840; härav terminus a quo. Den senare reflexionen har Runeberg nedtecknat i det s. k. Gråa häftet; den publicerades i Borgå Tidning $^{15}/_{1}$ 1840.

[2] Det exemplar av Molitors verk, som nu finns i HUB, är försett med J. V. Snellmans namnteckning.

mene Begriff».[1] Molitor och Görres ville i sina arbeten uppvisa försynens världsregering i historien. Den senare upptar — om också vagt — jämförelsen mellan släktets liv och den enskilda individens och anser sig i båda märka ett schema på tre perioder, som avslutas och behärskas av en fjärde. Inom en dylik period gör han ibland ytterligare en tredelning och tror sig så i varje avsnitt finna sex skilda stadier, motsvarande de sex skapelsedagarna! Utförandet blir som man förstår ytterst fantastiskt.[2]

Mera kända och lästa blevo säkerligen Friedrich Schlegels båda arbeten Philosophie des Lebens och Philosophie der Geschichte, uppmärksammade föreläsningsserier, som han hållit i Wien 1827 och 1828 och sedan utgivit i bokform. Författaren tar i dem till sin uppgift att historiskt utveckla människosläktets återställande till det förlorade gudomliga belätet, enligt den gudomliga nådens gradvisa gång i de olika världsåldrarna. Men också Schlegels historieschema avviker från Runebergs och synes ej ha satt spår i dennes dialoger. Enligt Schlegel omfattade den första, dunkelt kända världsåldern ungefär två och ett halvt årtusende från skapelsen; med den andra världsåldern menade han de bättre kända 1500 åren intill historiens vändpunkt, Kristi födelse; den tredje omfattade hela den följande tiden. De senaste fyrtio årens snabbt på varandra följande, skickelsedigra händelser tydde på att man nu befann sig i en brytningsperiod, vid övergången till den fjärde tidsåldern, som skulle utmärkas av en pånyttfödelse inom den kristna staten och vetenskapen.[3]

Det sorgliga med den hegelianska historieuppfattningen var — i varje fall kunde den lätt tolkas så — att världs-

---

[1] Enligt Ueberweg, Grundriss der Geschichte der Philosophie 4, s. 209.

[2] Referat i Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik, Berlin 1831, september, spalt 438 ff.

[3] Schlegel, F., Philosophie des Lebens, 1828, särskilt s. 226—230. (Översatt till svenska, Sthlm 1834, med ett företal av Atterbom.) — Schlegel, F., Philosophie der Geschichte, 1829, särsk. 1, s. III—X, samt 2, s. 311. (Översatt till svenska först 1841.)

utvecklingen nått sitt egentliga mål, ty man var ju redan framme vid medvetandet om friheten. Filosofen K. Chr. F. Krause i Göttingen hade ett i detta avseende mera tilltalande historieschema.[1] — Hela hans världsåskådning bär en starkt religiös och på samma gång humanitär prägel. Mänskligheten livsutveckling på jorden är ett organiskt led i ett ännu högre helt av mänsklighetens liv i Gud. Mänskligheten i sin helhet och varje underordnad del av den — folk, stammar, ortsföreningar, äktenskap, individer — genomlever tre huvudåldrar: barndom, ungdom och mognadens ålder. Sedan följer två avtagande stadier, som Krause kallar »Hochalter der Reife» och »Greisalter». Liksom individen från sitt fosterliv och sin tidigaste barndom inte har några egentliga minnen utan får sådana först från den senare barndomen, så saknar också mänskligheten historiska minnen från sin första period. I gubbåldern däremot leva människan och mänskligheten i hågkomsterna och i föraningen om en högre framtid, och de »nahen sich alternd der Heimkehr in das nächsthöhere Ganze des Lebens, wohin sie sterbend wieder eingehn». — Vi känna igen dessa synpunkter från referatet av Runebergs dialoger. — Ungdomen kännetecknas enligt Krause av att alla enskilda krafter och livsorgan utvecklas, »mit steter Beziehung und Strebung jedes Einzelnen nach dem Ganzen hin». När vid övergången till mannaåldern människan kommit till ett fullt och helt medvetande om sitt väsen och sin bestämmelse, då vidtar en harmonisk och organisk samverkan mellan dessa krafter, inte bara för hennes liv som enskild utan också för hennes liv som »Theilmenschheit». På samma sätt finner Krause också i kulturutvecklingen en växande social samhörighet och organisation; han drömmer om ett »Menschheitbund», som skall omfatta hela jorden. I kristendomen ser han första början till mänsklighetens tidigare ungdomsålder, »worin sie sich Gottes als des Einen Urwesens, und aller endlichen Wesen und alles Lebens [— · —] als unter und

[1] Krause, Vorlesungen über die Grundwahrheiten der Wissenschaft, 1829, s. 561 ff.

durch Gott seyend und lebend, bewusst wird».[1] Nu står den bildade delen av mänskligheten i senare delen av ungdomsåldern, och vissa yttre tecken bebåda ankomsten av den tredje huvudlivsåldern. — Runebergs historiska periodindelning och hans åsikt om på vilken punkt av banan världen nu befann sig, liknade således mera Krauses än Hegels. Med Krause — liksom med Fichte och Hegel — överensstämmer han också i tron på att utvecklingen går mot allt vidare allmännelighet. Dock skulle jag knappast hålla för troligt, att han hade någon närmare kännedom om Krauses filosofi, som särskilt i terminologiskt avseende är mycket tillkrånglad och svårtillgänglig.[2] Möjligen utgöres hans närmaste källa av något schellingianskt arbete, som upptagit väsentliga element ur föregångarnas historiesyn. I varje fall tyder Runebergs användning av termerna potens och pol på inflytande från schellingianismen.[3]

*

Det är ju en utomordentligt betydelsefull roll i den mänskliga kulturens historia, som i dessa filosofiska uppsatser tilldelas myterna. Runeberg visar sig dela tidens vördnad för myterna och dess tro, att de uttrycka och innehålla fundamentala sanningar, på vilka de olika folkens och kulturepokernas andliga odling vilar. Hans kunskaper om mytforskningens resultat och spekulationer torde dock ha varit tämligen ytliga. Ingenting tyder på att hans intresse för mytologien i vanlig mening varit mer än tillfälligt. Men mytologien ansågs ju höra ytterst nära ihop med estetiken.

[1] I sitt referat av Krauses historiefilosofi synes mig J. Lindsay på denna punkt icke ha fattat honom rätt; Archiv für Philosophie, Erste Abteilung, 27, 1914, s. 85.

[2] Emellertid tycks J. J. Tengström ha intresserat sig för Krauses filosofi. Dennes Vorlesungen über die Grundwahrheiten der Wissenschaft och även ett äldre verk av Krause ingingo i Tengströms bibliotek enligt auktionskatalog 1860.

[3] Detta är påpekat redan av Estlander, Skrifter 1, s. 53; se ock Söderhjelm, JLR 2, s. 411 (not till s. 168).

Det kan anmärkas, att då år 1836 planer voro å bane att inrätta en professur i estetik vid Helsingfors' universitet, tydligen avsedd just för Runeberg, förslagsställaren i konsistorium påpekade, att estetiken mer än någon annan vetenskap hade att befatta sig med myterna.[1]

Som bekant har uppfattningen om mytens natur växlat oerhört under olika tider. Upplysningstiden anlade mest ett nyktert historiskt och rationalistiskt betraktelsesätt. Man uppfattade t. ex. myterna såsom starkt förvanskade framställningar av faktiska historiska händelser i mycket avlägsen tid — förvanskningen kunde bl. a. bero på prästernas medvetna bedrägeri — och menade, att de mytologiska figurerna voro till gudar och halvgudar upphöjda hjältar, kungar, lagstiftare o. d. Eller man ansåg myterna såsom allegoriska utläggningar antingen av moraliska levnadsregler eller av mer eller mindre naiva naturförklaringsteorier. — Även under den romantiska naturfilosofiens tid förekom ofta en allegorisk myttolkning, med den skillnaden dock, att man nu gärna trodde, att myterna innehöllo mycket djupsinniga läror om världens uppkomst och alltets konstruktion. Samtidigt gjorde sig emellertid en helt annan synpunkt gällande; man betraktade myterna som ett utslag av folkpoesien. Det gällde då inte att komma fram till något intellektuellt innehåll i dem, utan att uppfatta och uppskatta deras poesi. Som en representant för denna syn på mytologien kan Herder nämnas. Även Schelling hyllade en tid den estetiska mytuppfattningen, och det fanns en period, då orden »ästhetisch» och »mythologisch» för honom betydde alldeles detsamma; en myt var ju en framställning av det oändliga i bildlig, sinnlig form, och konsten gick in under samma definition. Flera romantiska filosofer uttalade en förhoppning om en ny mytologi i intimt förbund med den nya filosofien, och flera skalder kände sig manade att skapa den.[2]

Schelling stannade emellertid inte länge kvar i den este-

[1] Castrén, Runeberg och universitetet, HLHS 12, s. 143.

[2] Strich, Die Mythologie in der deutschen Literatur von Klopstock bis Wagner 2.

tiska mytuppfattningen. Hans intresse drogs alltmer över till det religiösa innehållet i myterna. Det gemensamma draget i de gängse tolkningssätten, både det poetiska och det filosofiska, allegoriska, var åsikten, att mytologien vore »eine Erfindung», men från denna åsikt tar nu Schelling uttryckligen avstånd i sin »Philosophie der Mythologie». Att skapa en mytologi och komma människorna att tro på den är, menar Schelling, något som ingen individ mäktar. Mytologien uppstår inte heller inom ett folk, ty ett folk uppstår först med sin mytologi. Det som gör ett folk till ett folk, är inte »die blosse räumliche Koexistenz» utan »die Gemeinschaft des Bewusstseins», som har sin grund i en gemensam världsåskådning, sådan den är given i mytologien. Mytologien är därför ett folks öde, på samma sätt som en människas karaktär är hennes öde. Mytologien bestämmer dess historia, ty överhet, lagstiftning, seder och sysselsättningar sammanhänga hos alla folk med deras gudsföreställningar.[1] — En ungefär lika dominerande roll har ju myten i det historieschema, som man finner i Runebergs dialoger.

Gentemot tidigare mytförklaringar vill Schelling med all kraft göra gällande, att de mytologiska föreställningarna inte äga blott subjektiv betydelse utan även äro uttryck för ett religiöst faktum: de innebära ett förhållande mellan Gud och människan. Objektivt sett är mytologien vad den utger sig för att vara: »wirkliche Theogonie, Göttergeschichte; da indess wirkliche Götter nur die sind, denen Gott zu Grunde liegt, so ist der letzte Inhalt der Göttergeschichte die Erzeugung, ein wirkliches Werden Gottes im Bewusstseyn, zu dem sich die Götter nur als die einzelnen erzeugenden Momente verhalten».[2] De religiösa föreställningarnas växling och utveckling innebär ett successivt återställande av den upphävda enheten med Gud; i denna utveckling lär man känna lagen för den gudomliga verksamheten, för hela världsprocessen. Principerna för

[1] Allwohn, Der Mythos bei Schelling (= Kant-Studien, Ergänzungshefte 61, 1927) särsk. s. 54—57.

[2] Schelling, Sämmtl. Werke, II: 1, s. 198; Allwohn, a. a., s. 62, 63.

den process, som utgör Guds verkliga tillblivelse i människornas medvetande, kunna inte vara annat än principerna för allt varande och all tillblivelse överhuvud. Därför har den mytologiska processen icke blott religiös utan allmän betydelse, universell sanning. Man får sålunda inte frånkänna mytologien h i s t o r i s k sanning, ty den process, varigenom den uppstår, »ist selbst eine wahre Geschichte, ein wirklicher Vorgang». Inte heller saknar den f y s i k a l i s k sanning, ty den mytologiska processen genomlöper efter samma lag samma stadier, som ursprungligen naturen genomlöpt.[1] — Det är ett likartat betraktelsesätt vi finna hos Runeberg, då han drar paralleller mellan de mytologiska föreställningarnas utveckling och rent fysiologiska förlopp. När ett barn — efter att såsom foster ha ägt förmågan av självständig men omedveten rörelse — för första gången utför en rörelse av egen fri vilja, kallar Runeberg som vi minnas denna förändring för ett urmytens uppstigande från den lägsta potensen till en högre.

Emellertid kan det inte ha varit direkt från Schellings Philosophie der Mythologie eller rättare sagt inledningen till densamma, som Runeberg hämtat sina teorier. Filosofen höll föreläsningar i detta ämne redan 1821. År 1826 överlämnade han dem till tryckning, och de hunno t.o. m. annonseras som utkomna, innan han drog in upplagan; ett och annat exemplar lär dock ha kommit i allmänhetens händer. Schelling gjorde sedan omarbetningar och föreläste ytterligare, men utgivningen kom ej till stånd förrän efter hans död.[2] Jag har på ett par punkter återgivit Schellings tankar om mytologien blott för att visa, hur tidsbestämda Runebergs reflexioner i detta stycke voro, och för att genom en något större fyllighet i argumenteringen förklara Runebergs mera skelettartade och därför ej genast så lättförståeliga framställning.

Även innehållet i dialogerna antyda, att Schelling icke direkt varit Runebergs källa. Trots att denne filosof karak-

[1] Schelling, a. a., s. 215, 216; Allwohn, a. a., s. 63, 64.

[2] Schelling, Sämmtl. Werke II: 1, s. V; Fischer, Geschichte der neuern Philos. 7, 3. Aufl., s. 167.

teriserar den mytologiska processen som Guds verkliga tillblivelse i människornas medvetande, drar han dock en ganska skarp gräns mellan mytologien och den kristna uppenbarelsen; den förra är naturlig, den senare övernaturlig religion. De mytologiska föreställningarna äro produkter av en nödvändig process i n o m det naturliga, åt sig själv överlämnade medvetandet. Uppenbarelsen däremot förutsätter något utifrån kommande, ett fritt ingripande av Gud i det mänskliga medvetandet.[1] Enligt Schellings dåvarande åskådning och terminologi kan man därför inte tala om en kristen mytologi. Runeberg däremot kallar Kristus för den europeiska kulturens myt.

Det kunde givetvis vara av intresse att veta, vad som varit Runebergs närmaste källa, vad som råkat under hans ögon av den utomordentligt rika mytologiska litteratur, som härrör från Schellings närmaste föregångare, samtida och efterföljare. Men något letande torde näppeligen vara mödan värt, eftersom väl denna lektyr inte utövat något mera långvarigt och viktigt inflytande på skalden.

*

Om sålunda eventuella mytologiska studier inte spelat någon roll för Runebergs senare poetiska produktion, så kan man däremot knappast överdriva den betydelse, som föreställningen om organismens väsen haft för hela hans livssyn och hans diktning.

I de båda nämnda dialogerna framträder tydligt Runebergs uppfattning, att det i varje organism ingår ett andligt element, som strävar att uppstiga till allt högre grad av medvetenhet. Däremot märker man här ingenting av en föreställning, som annars var intimt förbunden med Runebergs organismuppfattning, nämligen den om ljusets andliga natur.

[1] Schelling, a. a. II: 4, s. 3; Allwohn, a. a., s. 65—68.

När det gällt att förklara Runebergs stora förkärlek för ljussymboler, har Ruth Hedvall givetvis med rätta hänvisat till antik filosofi.[1]

Utan tvivel har Runeberg under sina studier i grekiska gjort bekantskap med t.ex. stoikernas lära om den gudomliga urelden, som alstrat allt och ingår i all tillvaro.[2] Det vore också blott naturligt, om han tilltalats av poesien i Platons ord om solen och ljuset såsom det godas och sannas avbild (Staten, sjätte boken).[3] Knappast har han heller kunnat undgå att göra bekantskap med Plotinos, som ju under romantiken var mycket aktuell.[4] Plotinos är full av hänförelse för det gudomliga ljus, som besjälar och formar den dunkla och gestaltlösa materian.

Trots att Runeberg var klassiker, synes det mig dock vara lika viktigt att påpeka besläktade tankegångar hos filosofer och författare, som voro samtida eller nästan samtida med skalden själv. I flera av Herders skrifter har Runeberg kunnat finna patetiska ord om »dieser unsichtbare himmlische Licht- und Feuergeist, der alles Lebendige durchfliesst und alle Kräfte der Natur vereinigt».[5] I Adrastea skriver Herder t.ex.: »Licht ist der stille Wirker der überall gegenwärtigen Gottheit, der immer erneuet.»[6]

[1] Hedvall, Idealism och mystik hos Runeberg, HLHS 11 (1935), s. 41, 42.

[2] Ueberweg, Grundriss der Geschichte der Philosophie 1, s. 420, 421, 424.

[3] Platon, Skrifter 3, s. 264—266.

[4] I Phosphoros 4, 1813, s. 225 ff., ingick som bekant en översättning av Plotinos' skrifter »Om det Sköna» och »Om det Intellektual-Sköna», verkställd av Hammarsköld. Densamme utgav 1814 Bref öfver Plotins philosophiska lärobyggnad. År 1830 disputerade i Lund N. Frendau med Assar Lindeblad som preses på en avhandling Plotinianæ de pulchro doctrinæ expositio. Plotinos' ljusfilosofi är där berörd s. 10, 12.

[5] Herder, Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit, Sämmtliche Werke 13, s. 175. De idéhistoriska förutsättningarna för Herders ljusfilosofi torde det här inte finnas någon anledning att gå in på.

[6] Herder, Sämmtl. Werke 23, s. 534.

»Was regt und treibt und beseelet,
Wodurch sich Alles bewegt,
Und lebt und fühlt und geniesset,
Und denkt und strebet, ist — L i c h t.»[1]

Vördnaden för den allt besjälande gudomliga kraften, elden, ljuset, har fått många uttryck också i svensk förromantisk och romantisk diktning.[2] Tegnér sjunger i Elden (1805):

»Säg oss, säg oss är du ej den samma
Känd som himlens eller snillets flamma,
I en sol som i en Leopold.
När Vesuvens barm, när hjeltens tyter
Är det icke samma kraft som bryter
Ut med samma våld?»[3]

Hos Schelling får ljusfilosofien en klarare systematisk form än hos Herder. Allt varande är en enhet av två poler, den ideella och den reella. I naturens värld framträder det polära motsatsparet såsom ljus och tyngd; dessa utgöra de båda faktorer, vilkas produkt är materien, inte den döda massan, utan den verksamma, levande, besjälade materien. Tager man materien i inskränkt mening, såsom massa, så kan man sätta materia i stället för tyngd och säga, att liv, organism, är enhet av materia och ljus. Schelling betraktar ljuset som den aktiva och massan som den passiva principen i naturen, han kallar dem också den avlande och den moderliga. Såsom avlande princip är ljuset »das Göttliche in der Natur».[4] Den i det kroppsliga »inbildade» själen blir uppenbar i materiens färg, glans, klang.[5]

Samma teorier återfinner man som bekant hos en hel

[1] D:o, s. 532.

[2] Jfr Santesson, Tegnérs reflexionsdiktning, s. 128—140; Nilsson, inledningen till Tegnér, Filosofiska och estetiska skrifter, s. 117 ff.; Lamm, Upplysningstidens romantik 2, s. 222, 223, 228 m. fl.; Werin, Esaias Tegnér, s. 58, 59, 67, 78.

[3] Tegnér, Saml. skr. 1, s. 161. I omarbetat skick publicerades dikten år 1812. (Tegnér, Saml. skr. 2, s. 100 ff.)

[4] Fischer, Geschichte der neuern Philosophie 7, 3. Aufl., s. 467, 468.

[5] Schelling, Sämmtl. Werke I: 2, s. 109; jfr Fischer, a. a., s. 376.

rad av tidens filosofer.[1] Atterbom ger ofta uttryck åt liknande tankegångar. Tillvarons ideella princip kallar han för elden, ljuset, det gudomliga förståndet o. d., dess reella princip för materien, naturen o. s. v. Han erinrar om att materia kommer av mater, moder. Den passiva grund-substansen befruktas oupphörligt av den aktiva, producerande ur-verksamheten. Detta är materiens ursprungliga betydelse. »Äfwen i phenomenwerlden, der Materia betyder det kroppsliga ämne, den sig öfwerallt framställande physiska utsträckning, hwaraf Själen bildar spheren för sina handlingar, förhåller hon sig till Själen såsom ett födande, närande, sinligt organiserande, moderligt wäsende.» Den andliga principen kan i motsats härtill kallas manlig. Ljuset är det gudomliga förståndets symbol; »hwad Förståndet är i det Ewiga, är Ljuset i det Timliga.»[2]

I de svenska nyromantikernas poetiska bildspråk möter oss ofta också läran, att växtligheten är resultatet av en förening, en försoning av ljus och materia.[3] I sina Vårsånger skildrar t.ex. Stagnelius, hur jorden — bruden med klappande hjärta kastar snömanteln för att mottaga sin älskade brudgum, det himmelska ljuset; den son, som blir till genom förmälningen, är växtligheten. Detta förlopp innebär för skaldens uppfattning, att »Försonaren åter Mildt af en Qvinna sig framföda låter.»[4]

[1] Fischer citerar t. ex. Fr. Hildebrandt, som kallar ljuset »das begeistende», tyngden (attraktionen) »das verkörpernde Princip der Natur». A. a., s. 468.

[2] Swensk Literatur-Tidning, 1816, spalt 820, 821; Nilsson, Svensk romantik, s. 136 ff. Atterboms ljuskult behandlas av Axberger, Den unge Atterbom, s. 393, 394.

[3] Som exempel på en sådan blomstersymbolik kunna nämnas Atterboms Förgät-mig-ej (Poetisk kalender för år 1812, s. 34 ff.) och Vitalis' Höstbetraktelser (Sjöberg, Saml. skr. 1, s. 180 ff.).

[4] Stagnelius, Saml. skr. (Vitterhetssamf:s uppl.) 2, s. 310; jfr Böös kommentar a. a. 5, s. 260. Att denna ljus-, materia- och organismfilosofi har sina rötter bl. a. hos manikeerna, Böhme, Herder o. s. v., är uppvisat av Cederblad (Samlaren 1917, s. 97 ff.).

Det är en dylik organismlära — om också i mycket enkel form — som framlägges i Trädgårdsmästarbreven och deras följdskrift. Blomstersymboliken är här fullkomligt dominerande. Det heter t.ex., att den gamle trädgårdsmästaren »betraktade blomman i sin trädgård och fann, att *stoftet, som ingick i hennes varelse, icke var i en sjelfmäktig, oförenlig strid med ljuset, utan tvärtom i försoning med detta*».[1] När Runeberg således här antyder, att ljuset och stoftet äro försonade i den levande växten, så har väl denna tes hos honom ingen detaljerad naturfilosofisk underbyggnad, men utan att sättas i samband med den romantiska naturfilosofien, bleve den i alla fall oförklarlig.

Runeberg vill inskärpa, att det materiella inte får betraktas som något mot det andliga fientligt, att det gudomliga innebor i och framstrålar ur det jordiska. Om man inte känner till eller har i minnet, att ljuset enligt romantikernas åskådning verkligen till sin natur var andligt — en lägre potens av det andliga — och att Runeberg delade denna åskådning, då uppfattar man knappast, hur fast och naturligt skaldens poetiska symbolspråk är. — Den gamle blomsterälskaren söker efter ett talande argument mot sin dotter Rosa, vilken börjat förakta allt det materiella och nu blott vill sträcka sig mot det, som ovanefter är. Han offrar en älsklingsblomma, rycker upp en nyutslagen vit lilja ur jorden och hänger den i solens brännande strålar. Då han och dottern efter en stund komma tillbaka till den vissnande blomman, frågar han: »Bar hon ej mera af himmelen i sitt väsende då, än hon nu bär?» När Rosa i sin strävan att vara blott andlig liksom förbränner sig själv, utropar fadern: »Är det då icke i svaghet och stoft all herrlighet förklarar sig och lefver, *såsom solen lefver med tusen färger i plantornas förgängliga ätt?* Hvarför då förstöra en boning, der herrligheten kan lefva i glans och frid?»[2]

Vilken fägring ägde inte den nyss utslagna liljan! »Blott en dag hade den sköna blomman skådat fram ur sin knopp,

[1] Kursiveringen gjord av mig. Saml. arb. 6, s. 279.

[2] Kursiveringen gjord av mig. Saml. arb. 4, s. 295—297.

och öfver sitt anlete bar hon ännu detta skimmer, som tyckes tveka, om det skall höra till jorden eller himmelen, och som gör det omöjligt för ögat, att bestämma hvar bladet upphör, och hvar färgen, daggen, luften, ljuset tager vid.» Det är kanske inte överflödigt att påpeka den mjuka övergång från något kroppsligt till något alltmer förandligat, som ligger i skalan: bladet, färgen, daggen, luften, ljuset.[1]

Man blir slagen av konstansen i Runebergs idévärld, om man jämför den nyss citerade meningen med en kärleksdikt, som skalden antagligen skrev till Fredrika Tengström samma år de förlovade sig:

»Hvad af stoftet hon länt, hvad hon af himlen har,
Kan jag skilja det mer, än på vår sommarsky
Hvad blott aftonen målar,
Eller morgonens blomsterhand?»[2]

Bredvid denna kärlekssång kan man så lägga en av Fänrik Stål-dikterna, Landshövdingen, som tillkom år 1860.[3] När den grånade landshövdingen Wibelius efter att ha bestått den andliga kraftmätningen med den ryske generalen sjunker ned i sin stol, utmattad av spänningen, då kunna hans två sekreterare inte slita sina blickar från hans ansikte:

»Och dessa vittnen två, som dröjde qvar,
De nämnde ofta sen, med eldad håg,
Om en förklaring, stilla, underbar,
Som i hans anlet låg.

Att detta sken var himmelskt skönt, derom
Fanns blott en enda tanke hos de två;
Men hvarifrån det vackra ljuset kom
Blef olikt tydt ändå.

[1] Jag har här återgivit versionen i Runebergs Dikter, Tredje Häftet, 1843, s. 121. HM $^{22}/_{12}$ 1837 har en kortare formulering: »märka, hvar bladet upphör, och ljuset tager vid».

[2] Saml. skr. 1, s. 61.

[3] Lamm, Kronologiska randanteckningar till Fänrik Stål, Samlaren 1929, s. 193.

Den ena höll det för ett yttre lån
Af dagens sol, som lyste mild och klar;
Den andra sade: 'det kom inifrån,
Hans samvetes det var.'»[1]

Också i dessa båda poem besjungas således syner, där det är omöjligt att avgöra, var det jordiska slutar och det himmelska tar vid. Hos liljan var det en mjuk övergång mellan stoft och ljus; i dikten om landshövdingen skildras en övergång ännu ett steg högre på skalan, mellan ljus och ande.

*

Med sin försoning av motsatta element var blomman ett föredöme för människan. Redan Schiller hade ju mycket gärna använt plantan som symbol för ett visst livsideal, det naiva. Den hade fått representera »die ewige Einheit mit sich selbst»[2], den sunda, reflexionslösa, grubbelfria och därför också lyckliga tillvaron, det liv, som icke ledes av yttre lagbud eller principer utan endast av den egna inneboende, friska naturinstinkten. Både den enskilda människans och hela den nutida kulturens viktigaste uppgift och ofrånkomliga utvecklingsväg var att fullt medvetet, klarsynt och frivilligt återvinna det naturliga tillståndets harmoni. Schiller har sammanpressat detta livsprogram i de berömda versraderna:

»Suchst du das Höchste, das Grösste? Die Pflanze kann es dich lehren.
Was sie willenlos ist, sey du es wollend — das ist's!»[3]

När därtill Schelling givit organismföreställningen en så utomordentligt central plats i sitt naturfilosofiska system,

[1] Saml. arb. 5, s. 303, 304.

[2] Schiller, Ueber naive und sentimentalische Dichtung, Sämtliche Werke, Säkular-Ausgabe, 12, s. 163.

[3] Schiller, Sämmtl. Werke, 1830, s. 92.

var det naturligt, att bilden av blomman hos romantikerna skulle bli en högt älskad livssymbol. Symbolens syftning blev givetvis rätt växlande allt efter de olika skaldeindividualiteterna. Trots att sambandet med Schillers problemställning alltid var påtagligt, fick plantan ibland tjäna som exempel på och föredöme för en livsföring, som i praktiken var Schillers egentliga strävanden främmande: det lättjefulla vegeterandet i salig bekymmersfrihet och viljelöshet.[1]

Som den svenske blomsterskalden framför andra räkna vi ju Atterbom. Han ville med psykologens känslighet och artistens finess karakterisera de olika blomarterna. I blomlyriken kunde han tillfredsställa sin lust att leva sig in i skilda temperament. Vitalis saknade Atterboms artintresse, hans hänförda kärlek till blommorna gällde blomman i allmänhet, uppenbarelsen i stoftets värld av det skönas eviga idé.[2] Gärna föreställde han sig människan som ett blomster:

»Också jag, en högre blomma, delar
Mina yngre syskons fröjd om våren.»[3]

Vitalis' symbolspråk var emellertid något vagt. Intressantare, originellare och djupare var den blomstersymbolik, som Törnrosens skald utbildade. Med sin outrotliga smak för det halvutsagda har Almqvist i Hinden givit en till synes ganska enkel och tillfällig förklaring till namnet på sitt stora sammelverk, Törnrosens bok.[4] Det innersta motivet till titeln var väl dock hans uppfattning, att en äkta skald måste skapa skönhet på samma naturliga, omedvetna, avsiktslösa, instinktdrivna sätt som blommorna skapa sin skönhet.[5] Och vidare var det väl titelns mening, att det i

[1] Jfr Brandes, Hovedstrømninger, Den romantiske Skole i Tydskland, 1873, s. 77, 86, 226.

[2] Böök, i: Svenska litteraturens historia under red. av Sylwan, ny uppl., 2, s. 215, 216.

[3] Sjöberg, Saml. skr. 1, 1926, s. 175. Jfr a. a., s. 178, 182 m. fl.

[4] Almquist, Saml. skr., red. av Böök, 5, s. 472, 473, 479; jfr a. a., s. 85.

[5] Holmberg, C. J. L. Almqvist från Amorina till Colombine, kap. Törnrosestetiken, s. 170 ff.

verket fanns gestalter, vilka förkroppsligade det sätt att leva och vara till, som Almqvist kallade törnrosväsendet, törnroslivet, andaktens skära ros. (Jag tror dock knappast, att själva dessa termer finnas med i de tidigare delarna av Törnrosens bok.) Den gestalt man härvidlag främst måste tänka på, är naturligtvis Tintomara. Redan genom hennes namn, Azouras Lazuli, antyds det, att hon i sitt väsen förenar det himmelska (azur) och det jordiska (lazulit).[1] Och samma innebörd ligger det i att hon kallas ett himmelskt djur, animal coeleste. En av de två kirurgerna, som samtala om denna underbara varelse, hävdar, att det djuriska står över människan i ett fall, »i synnerhet i en tid, då vi genom otaliga stridigheter äro oense inom oss själve. Det djuriska sättet att vara, instinktlivet, visar den harmoniskt intagande bilden av en hög enighet med sig själv.»[2] Människan skall lägga sig vinn om att bli natur igen, att bli liksom ett djur. — »Det djuriska» skulle tydligen här nästan kunna omskrivas med »det blomlikt omedvetna»; Tintomara kallas också som bekant La Tournerose.

Runeberg var ju, som man kan se av hans recension 1835, fullkomligt hänförd över Tintomara-gestalten, och han uppfattade och uppskattade genast den »djupa, mystiska, åt naturens innersta syftande tendens», som genomgick Törnrosens bok.[3] Men när han nu själv ett par år senare gent emot pietisterna ivrigt försvarade det rent naturliga och — på samma sätt som Almqvist — genom blomstersymboliken uttryckte sin tro på att människan bör och kan harmoniskt förena himmelskt och jordiskt, så torde man dock knappast kunna säga, att Almqvist i någon högre grad varit hans läromästare. Samma tendens är ju tydlig hos Runeberg långt tidigare, och i Höstsång, 1833, sjunger han:

---

[1] Holmberg, a. a., s. 285.

[2] Almquist, Saml. skr., red. av Böök, 6, s. 69.

[3] Saml. arb. 6, s. 234.

»Du, som väckte
Mig ur jordens grus,
Låt mig bland ditt blomster-slägte
Spira ren och ljus!»[1]

Likheterna med Almqvist bero mest på gemensamma, i tiden liggande förutsättningar. Det fanns f.ö. också olikheter. Det var något revolutionärt, djärvt, farligt på botten av Almqvists törnrosfilosofi. Den författare, som en gång skildrat vidundret Johannes, kunde naturligtvis aldrig fullkomligt förlora blicken för driftlivets nattsida, han kunde aldrig helt igenom förtroendefullt predika lydnad mot instinktens ledning. Den älskvärda Tintomara var inte ofarlig, hon blev för sin omgivning högst olycksbringande; två ting äro vita, oskuld och arsenik. I törnroslivet fanns något mot all ordning och alla moraliska lagar fientligt; detta kommer också fram i Almqvists symbolspråk. Purpursaften i blomknopparna var visserligen en skänk av Ormus, ordningens ande, men först när det skrattande nattliga väsendet, Ormus' motståndare, kommit saften att förvandlas till svartblå och att pressas så häftigt ut i blombladen, att flera fina fibrer sprängdes, först då, genom de nya och oväntade strimmorna »utan ordning», fick rosen sin underbaraste skönhet. »Sådana händelser inträffade också med djuren och själva människorna; än i kropparnes, än i själarnes hem. [— — —] Förvandlingen hade likväl ej alltid varit vad vi kalle lycklig: mången gång hade skakningen varit sådan, att de späde brustit [— — —].»[2]

Den känsla för törnroslivets risk, som här kommer till uttryck, finner man aldrig hos Runeberg; han menade med

[1] HM $^{1}/_{11}$ 1833; Saml. skr. 1, s. 317, 318. Söderhjelm uppger, JLR 1, s. 277, felaktigt, att dikten härrör från 1836.

[2] Almquist, Saml. skr. 13, s. 229 (Ormus och Ariman publicerades som bekant först i imperialoktavupplagan av Törnrosens bok, år 1839). Något liknande är uttryckt genom episoden med den dödsbringande blomman i Jaktslottet (Almquist, Saml. skr. 5, s. 25); jfr H. Olsson, Verklighetsproblemet i Almquists romantiska diktning, i: Dikt och studie, 1922, s. 35, 36. Obs. talet om att törnrosvärlden är en vulkan, i Den sansade kritiken (Almquist, Saml. skr. 14, s. 352—357).

blomsterliv något annat än Almqvist. Hos Runeberg får blomman symbolisera harmonien[1], motsatsernas fridfulla försoning och kanske framför allt den lugna naturliga utvecklingen, det gradvisa fortskridandet mot allt högre och högre »förklaring».

I mycket tydlig anslutning till tankegången i uppsatsen Om organism heter det i svaret till Stenbäck, att »menniskans fortgång till frihet, eller om ni så vill, till sitt högre lif sker i likhet med växtligheten långsamt och utan språng».[2] Dialogernas tes, att varje uppstigande till en högre potens av livets urmyt innebär ett uppoffrande av det gamla självet, d. v. s. död, men att det nya och högre stadiet dock i sig upptar det ädlaste resultatet av det föregående, återfinnes också den i skriftväxlingen med pietisterna:

»Att dö [— — —] är att födas till lif, att dö är ock att födas till förstöring. O, min Rosa, att dö såsom denna lilja i går dog knopplifvets död, för att i dag utbreda sin silfverhvita krona, det är att dö, för att lefva i rikare fägring och glädjas i en ljusare verld. En sådan död dog liljan, då hon bröt sitt fängelse, och hon dog den icke derföre, att hon vissnat i sin knopp, utan derföre, att hon i sitt dunkla hem frisk och trogen vårdat sina blad, tills naturen fann dem mogna att möta dagen. Så dör den, som dör för att lefva. Han brådstörtar icke ur sin knopp, utan han fyller den med skönhet och lif, och sedan bortkastar han icke sina blad, utan han utbreder dem i glädje och ljus.»[3]

I dikt på dikt kan man av det poetiska bildspråket se, hur ständigt aktuell organismföreställningen var hos Runeberg och hur nära det låg till hands för honom att tillämpa den på människan, på »mensko-blomman».[4] Ännu i hans psalmer

---

[1] T. ex. i dikten Blomman, tryckt i HM $^{4}/_{1}$ 1836; Saml. skr. 1, s. 313, 314.

[2] Saml. arb. 6, s. 281.

[3] HM $^{22}/_{12}$ 1837; Saml. arb. 4, s. 295, 296.

[4] Se — utom de tidigare nämnda exemplen — Jenny (Saml. skr. 1, s. 295, 296), antagligen tillkommen omkring mitten av 1830-talet (jfr Strömborg, a. a. 4: 1, s. 280, samt Estlander, i: Runeberg, Saml. arb. 8, s. 141); Chrysanthos (Saml. skr. 1, s. 363—365), författad påskveckan 1843 (Ström-

är blomstertemat då och då anslaget, t. ex. i nr 329, »För barn»:

»Jag är en planta uti din gård,
För evigheten uppdragen.»[1]

Organismbegreppet ägde enligt dialogerna sin giltighet icke blott för mänskliga individer utan för kulturer; Runeberg uppehåller sig ju där närmast vid Greklands kulturorganism och stadierna i dess utveckling. Han ville gärna se också sitt eget land och dess kultur under bilden av en planta, som utvecklades till allt högre fägring; vi minnas raderna:

»Din blomning, sluten än i knopp,
Skall mogna ur sitt tvång.»[2]

I psalmen »Bevara, Gud, vårt fosterland» ber skalden:

»Du hulpit det ur mörker opp
Liksom en blomma ur sin knopp;
Så låt det ock till tidens slut
Uti ditt ljus få vecklas ut.

Det ljuset är ditt helga ord,
En sol för himmel och för jord;
Gif att det klart här lysa må
Och aldrig mer ifrån oss gå!»[3]

Enligt Runebergs åsikt var v a r j e förening av ande och materia, oändligt och ändligt, organisk till sin natur. Därför kunde begreppet organism för honom nästan bli synonymt med begreppet verklighet; ingenting, som saknade det andliga, besjälande elementet, var egentligen verkligt, det var blott tomhet och mörker. Det är den åskådningen, som ligger bakom åtskilliga av Runebergs blomsterbilder, t. ex. den

borg, a. a. 4: 1, s. 282); I en ung flickas minnesbok (Saml. skr. 2, s. 247), diktad den $^{16}/_{9}$ 1850 (enligt Saml. arb. 8, s. 163) m. fl. Jfr en reflexion publicerad i Borgå Tidning $^{20}/_{2}$ 1839, tryckt i Efterl. skr. 1, s. 250: »Vårda blomman af ditt lif med ömhet, men icke med ängslan» etc.

[1] Saml. arb. 8, s. 113. Se ock sista strofen av nr 382, Saml. arb. 8, s. 130.

[2] Saml. arb. 5, s. 93.

[3] Psalm nr 321, Saml. arb. 8, s. 109.

följande (en reflexion publicerad i Borgå Tidning $^{23}/_{2}$ 1839): »Poesien ser och återger det verkliga, den sanna verkligheten, rotad i Gud och *genomblommande* verlden.»[1] Eller den följande (hämtad ur uppsatsen Om parodien 1834): »Om nu konstnären kan fånga den *framspirande* äkta individualiteten i någon punct af dess utveckling och fängsla den vid duken, marmorn, tonen eller ordet, så ger han åt evigheten *en skapelse, som väl alltid blommar, men aldrig förblommar*, som alltid pekar mot en högre förklaring, men aldrig blir ofullkomlig i sin.»[2]

*

Vid undersökningen av Runebergs organismföreställning ha vi konstaterat, att han delar de samtida naturfilosofernas uppfattning, att ljuset är något andligt, materiens gräns mot det andliga. Denna vackra åskådning har skänkt honom mycket som skald. Stunder, då hos en människa en inre, andlig eld blivit så mäktig, att den lyser igenom ytan och kan skönjas även av ett yttre öga, har han ofta förhärligat. Man måste vara Ruth Hedvall synnerligen tacksam för att hon riktat uppmärksamheten på hur genomgående och betydelsefulla ljuseffekterna och ljussymbolerna äro i Runebergs hela diktning. Jag kunde kanske nöja mig med att hänvisa till hennes undersökningar[3] men önskar ordna de av henne framdragna exemplen på något annat sätt och tillfoga ett och annat nytt.

Runeberg ville ju, att konsten skulle f ö r k l a r a verkligheten. Ser man på den poetiska tillämpningen av detta

[1] Kursiveringen gjord av mig. Efterl. skr. 1, s. 248.

[2] Kursiveringen gjord av mig. HM $^{7}/_{3}$ 1834; Saml. arb. 6, s. 190.

[3] Hedvall, Runebergs poetiska stil, 1915, s. 129 ff.; densamma, Platonsk-hellenska drag i Runebergs tankevärld (Nya Argus, 1927, s. 201—204); densamma, Idealism och mystik hos Runeberg (HLHS 11, 1935). Åtskilliga iakttagelser om Runebergs ljussymboler ha också gjorts av Rolf Pipping, »Bland guldmoln i det blå» (FT 101, s. 412 ff.).

program, skall man finna, att de scener, som han gör till höjdpunkterna i sina dikter, med andra ord de situationer, i vilka han vill låta de skildrade personernas väsen klart framträda, nästan som regel äro kringflutna av ett ljusskimmer. T. o. m. o r d e n 'förklaring' och 'förklarad' återkomma gång på gång i dikterna:

»Sagdt; men i högre gestalt sig reste den ädle Majoren,
Fullare svällde hans barm, och hans blick, *förklarad* och manlig,
Mätte soldaten.»

(Julqvällen) [1]

»Kungens håg var lätt i morgonstunden;
I *förklaring* hans anlet sågs.»

(Kung Fjalar) [2]

»Och ofta som *förklaradt*
Hans hela anlet var.»

(Veteranen) [3]

»Sagdt; *ett sken af hög förklaring* i hans anlet nu sig spred,
Och han tryckte manligt hatten på soldatens hjessa ned.»

(Fänrikens marknadsminne) [4]

Även naturen ville Runeberg gärna skildra i dess förklaring. Ruth Hedvall har t. ex. lagt märke till, att naturmålningen i legenddikten Kyrkan (1842) bör ses i samband med skaldens ljus- och materiafilosofi. Den gamle skröplige inhysingen Onni, som är på väg över sjön till kyrkan, råkar vilse i den vitgrå morgondimman, men på den ö, där han uttröttad måst gå i land, får han nu bevittna och deltaga i naturens egen midsommargudstjänst. »Det töckenhöljda, formlösa landskapet», säger Ruth Hedvall, »är som en bild av den väsenlösa materien. Så bryter ljuset fram, ljuset som i Runebergs hela diktning, liksom i den grekiska filoso-

[1] Saml. arb. 4, s. 70. Kursiveringarna i detta och de följande exemplen äro gjorda av mig.

[2] Saml. arb. 5, s. 74.

[3] Saml. arb. 5, s. 119.

[4] Saml. arb. 5, s. 224; Hedvall, Runebergs poetiska stil, s. 131.

fien, betecknar det gudomliga i tillvaron. Och ur solljusets möte med töcknet växer formens besjälade värld fram.»[1]

»[— — —] Då steg ur österns
Molnbädd solen opp och gjöt en strålflod
Öfver landets, öfver vattnets dimma.
Tystare blef rymden, luftens skaror
Sökte hvila, hvarje väsen tycktes
Vilja endast skåda nu, ej sjunga;
Och den gamle följde med sitt öga,
Stum af andakt, ljusets väg. — Hvad dunkelt
Syntes nyss, var nästa stund *förklaradt.*
Udde efter udde dök ur dimman,
Ö vid ö stod fram; en verld af fägring
Växte sakta opp ur skuggans tomhet,
Tog begränsning, färger, glans.»[2]

Säkerligen är det inte för djärvt att, som Ruth Hedvall gör, vilja se en intellektuell bakgrund till den så enkla, konkreta och verklighetstrogna skildringen av dimmans uppklarnande. Det är ju något mycket centralt hos Runeberg denna övertygelse, att naturens gudstjänst består i att det dunkla, obegränsade och obesjälade, d. v. s. materian, förenas med ljuset och får liv därav.

Men vi återgå till människoteckningen. Man finner vid närmare granskning, att de ljusövergjutna huvudscenerna i Runebergs människoskildringar märkvärdigt ofta motsvara just de punkter av livsutvecklingen, då — som han kallar det i de filosofiska dialogerna — organismens mystärer förklaras.

Ungdomsålderns mystär var kärleken. Vid flera tillfällen och i skilda sammanhang kommer Runeberg in på frågan om kärlekens väsen. »Det utgör just kärlekens vilkor, att hafva funnit sig sjelf och längta ur detta sjelfs begränsning», säger han i en reflexion i Helsingfors' Morgonblad den 10 jan. 1834.

[1] Hedvall, i: HLHS 11, s. 42; jfr densamma, i: Nya Argus 1927, s. 201 ff.

[2] Kursiveringen gjord av mig. Saml. skr. 1, s. 350.

Tankegången utlägges i uppsatsen Om organism: Kärleken är en åstundan att förenas och sammansmälta med en utomliggande pol, den innebär alltså ett förallmänneligande. Därför kan Runeberg på annat håll också säga, att varje människa har »sitt ädlaste varande i kärleken».[1]

Det är fullkomligt följdriktigt, när Runeberg i sin diktning skildrar kärleken, detta stadium på vägen mot en fullkomlig återförening med det allmänna, gudomliga, med användande av idel ljussymboler.

Alldeles samma natursceneri, som Runeberg med symbolisk undermening skulle måla i Kyrkan — mörkrets och dimmans genomlysning av solljuset — har han skildrat i ett litet poem år 1836, Hjertats morgon. Den andliga verklighet, som solljuset här får representera, är kärleken:

»Mörker rådde i mitt sinne,
Kallt mitt arma hjerta kändes,
Innan kärleken derinne
Af en vänlig engel tändes.

Ser du solen efter natten
Strålande på fästet tåga,
Dimmor skingras, land och vatten
I ett helgon-skimmer låga,

Ser du bilden af mitt hjerta;
Så dess första morgon grydde,
Så med fruktan, tomhet, smärta
Skuggan från dess verldar flydde.

Sol, som lifvets natt förjagar,
Kärlek [— — —].»[2]

Den berömda inledningsdikten till eposet Hanna är helt byggd på ljussymbolik. Skalden talar till sin första kärlek, sin »lefnads stjerna»:

[1] Uppsatsen: »Reflectera [— — —]» (Efterl. skr. 1, s. 282). Denna uppsats skall senare kommenteras (s. 493 ff.).

[2] HM $^{28}/_{9}$ 1836; Saml. skr. 1, s. 304. Samma sceneri med samma symboliska mening förekommer redan i Andra natten av Svartsjukans nätter, Saml. skr. 1, s. 139, 140. Troligen har Goethes dikt Amor als Landschaftsmaler inte varit utan betydelse för dessa Runebergs symboliska naturmålningar.

»[— — —] mången jordisk sol jag såg
Gå opp i glans och öfverstråla dig,
Dock gick den ständigt ned, men aldrig du.
Då sade stjernan: tror du på mitt ljus,
Och vill du tända lifvets hopp dervid?
Jag sade: bortom molnet log din blick,
Och bortom dagens bländsken brann du klar,
Och bortom grafven skall du lysa än.»[1]

När i den lika berömda scenen vid källan i samma epos studentens blick möter den unga flickans i vattnets spegelbild, blir hon förskräckt och rodnar:

»[— — —] Då seglade vänligt,
Färgadt i purpur, ett moln utöfver den speglande böljan.
Ljus förmäldes med ljus, och rodnad smälte i rodnad,
Se, och *man skilde ej mer, om flickans kinder, om molnet*
Glödde, och flyktig en skymt af en tacksam glädje allenast
Röjdes som egen ännu i den sjuttonårigas anlet.»[2]

Och då i dikten Jenny den unge greven dansar med sin tillkommande, vilar hans »varma blick, liksom ett solsken» oavbrutet på henne.

»Mången nämnde äfven sen med tjusning
Om den blyga flickan, hur hon stundom
Vågat skåda opp mot Grefvens öga;
Hur *en klarhet, leende och himmelsk,*
Strålat då hvar gång i hennes anlet.»[3]

Då — i Kung Fjalar — Oihonna får se Hjalmar, heter det, att hon

»[— — —] mötte i dagen
Sitt ljus från drömmarnas verld.
Hon följde *med eldad blick*
Hans ban [— — —].»[4]

[1] Saml. arb. 3, s. 3.

[2] Kursiveringarna i detta och de följande diktcitaten äro gjorda av mig. Saml. arb. 3, s. 76—78.

[3] Saml. skr. 1, s. 301.

[4] Saml. arb. 5, s. 64.

Runeberg framhåller ibland likheten mellan konstnärens och den älskandes sätt att betrakta sitt föremål. Konstnären skapar sina gestalter ur idel motsatser; »deras synliga skönhet är en följd deraf, att han *från inspirationens höjd sett blott motsatsernas försoning, förmälning*, och kastat sitt ljus öfver dem, så att de för andra visa sig lika som för honom, ej såsom söndrade och afskiljeliga, utan förenade och nödvändiga elementer.» På samma sätt med kärleken. Den betraktar sitt föremål ej med reflexionens utan med inspirationens öga; den »ser objectet från en högre ståndpunct, och väsendets harmonie är för densamma uppenbarad».[1]

Att just den älskande iakttager och upplever motsatsernas, det andligas och det sinnligas, försmältning, antyder Runeberg enligt min mening gång på gång i sin poesi, oftast emellertid så lätt och osökt, att man inte omedelbart uppmärksammar det. Dialogen Om mytens natur utvecklar ju, att kärnpunkten i den grekiska gudaläran var myten om Uranos' och Kybeles förmälning. Uranos var »*himlen, den personifierade oändligheten*», Kybele var »*jorden, den personifierade ändligheten*», och ur deras förening ledde »de gradvis intensiva lifsprinciperna, gudar och menniskor» sitt upphov.[2] Det ligger nära till hands att fråga sig, om det inte kan dölja sig en liknande symbolik under skaldens egna ord, när han talar om jord och himmel. Så är ju otvivelaktigt fallet i Trädgårdsmästarbreven, då det där, som vi nyss sett, säges, att blomman bär himlen i sitt väsende, att det över liljans anlete vilar ett skimmer, som tyckes tveka, om det skall höra till *jorden eller himlen*. Rimligtvis är symboliken aktuell om icke i alla så i ett par av följande exempel, exempel vilka skildra kärleksupplevelsen och onekligen visa en påfallande överensstämmelse:

[1] Kursiveringen gjord av mig. HM $^{9}/_{4}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 73, 74. Samma åskådning utvecklas i artikeln Om parodien, Saml. arb. 6, s. 187, 188.

[2] Kursiveringarna gjorda av mig. Efterl. skr. 1, s. 272.

»*Jord och himmel* äger jag i dig,
Kan i dig blott till mitt hjerta pressa.»

(Till en flicka) [1]

»Hvad af *stoftet* hon länt, hvad hon af *himlen* har,
Kan jag skilja det mer, [— — —]»

(Till Frigga, antagligen från år 1828) [2]

»När ett hjerta mött ett annat hjerta,
Ringa blir då hvad förut var mycket,
Jord och himmel, hemland, fader, moder.
Mer än jorden sluts då i ett famntag,
Mer än himlen ses då i ett öga.»

(Molnets broder, 1835) [3]

»Fader, vet du hvad det är att älska?
Har du famnat en fröjd en gång,
Ljus som himlen, yppig och rik som jorden,
Och som båda blommande utan gräns.»

(Kung Fjalar, 1844) [4]

Vi övergå till vad Runeberg i uppsatsen Om organism kallar friheten, mannaålderns mystär. Den är, anser han, en högre förklaring av kärlek. Själv får friheten sin förklaring, när »mannen identifierat sig som medborgare med stat».[5] En avsevärd del av Runebergs egen diktning, särskilt hans senare produktion, kan väl sägas vara ett förhärligande av just denna mystär. Landshövding Wibelius identifierar sig med staten, när han obekymrad om sitt individuella öde blott tänker på det som är av evärdelig natur, det allmänna, samhället, rättsordningen:

[1] Saml. skr. 1, s. 78.
[2] Saml. skr. 1, s. 61.
[3] Saml. arb. 5, s. 105.
[4] Saml. arb. 5, s. 84.
[5] Efterl. skr. 1, s. 279.

»Ni segrat, makten tillhör er i dag,
Jag är beredd, gör med mig hvad ni vill!
Men lag skall öfverlefva mig, som jag
Långt efter den blef till.»[1]

Det är sedan han sagt detta, som *»en förklaring, stilla, underbar»* sprider sig över hans anletsdrag. Samma ljus lyser över Sandels, när han utan att sörja för sin egen trygghet rider upp på redutten:

»Och hans öga var lugnt, och hans panna var *klar*,
Och han *sken* på sin ädla Bijou.»[2]

och över Fänrik Stål, när denne berättar om kampen för fosterlandet:

»Hans blick blef *ljus*, hans panna *klar*,
Jag glömmer ej, hur skön han var.»[3]

Likaså över Adlercreutz vid anblicken av den hertzenska truppens ståndaktighet och hjältemod:

»*Klar* blir hans panna, blicken *ljus* och varm.
Man ser, en *eld* är lös i djupet af hans barm,
Och återskenet syns i anletsdragen.

Ett ögonblick, och, se, *hans eld har brett sig ut*,
Så långt ditt öga hinner skönjes branden.
Hans ilbud flyga, nya sändas hvar minut,
Och skaror svänga om, som skyndat bort förut,
Och Hertzens bataljon har stormat stranden.»[4]

Oftast har Runeberg kanske besjungit döden, ålderdomens mystär. »Denna är nu den mest på djupet liggande af alla de potenser, som i en synlig organisms evolution röja sig, och är den högsta förklaring af dem alla.» Ty även för de övriga »ligger uppoffrandet af ett sjelf till grund, och det vill

[1] Saml. arb. 5, s. 303.
[2] Saml. arb. 5, s. 161, 162.
[3] Saml. arb. 5, s. 99.
[4] Saml. arb. 5, s. 308, 309.

säga död. [— — —] Långt ifrån derför att vara ett förintande af lif, är döden lifvets högsta förklaring, görande det moget att af en i urlifvet gömd högre potens af lif assimileras, på samma sätt som t. ex. förstörandet af idén person, betingadt genom kärleken, icke var lifvets förintande, utan dess förhärligande i ett högre lif.»[1]

Dödens förklaring syns på löjtnant Zidén:

»*Hans anlet sken*, hans sårade barm
Steg högt i dödsminuten.»[2]

Ruth Hedvall har också i Kung Fjalar lagt märke till skildringen av hur Morvens åldrige härskare skiljes hädan, sedan han genom Oihonna hört, att hans tre söner efter tapper strid följt varandra i döden:

»Hon slöt. Men i *klarhet sken*
Morannals panna på nytt. Hvart moln
Af oro lemnade stilla
Hans anlets bleknade dag.
— — — — — —
Hans hvitnade hjessa sjönk
Mot skuldran sakta, hans öga slöts,
Och drottens *ljusnande* ande
Flög glad till skyarnas hem.»[3]

Det finns, som väl många läsare av Runebergs dikter slagits av[4], en likhet mellan dessa förklaringsskildringar och evangeliernas berättelse om Jesu förklaring: »Och hans utseende förvandlades inför dem: hans ansikte sken såsom solen [— — —]» (Matt. 17: 2). Runeberg har, kan man säga, själv erkänt, att likheten är medveten och icke tillfällig. I dialogen Om organism heter det nämligen, omedelbart efter de nyss citerade orden om att uppstigandet till en högre potens innebär det föregående stadiets död och att döden icke är livets förintande utan dess förhärligande i ett högre liv:

[1] Om organism, Efterl. skr. 1, s. 279, 280.

[2] Saml. arb. 5, s. 125.

[3] Saml. arb. 5, s. 68, 69. Hedvall, Runebergs poetiska stil, s. 129.

[4] Jfr Hirn, Sandels, i: Societas Scientiarum Fennica, Årsbok XI B, nr 1, s. 26.

»Denna sanning är härligt symboliserad i Kristi död, uppståndelse och förklaring.»[1]

Kanske är det för djärvt att förutsätta, att Runeberg själv i sina inspirationsögonblick skulle ha erfarit en rent fysisk förnimmelse av skimrande glans och ljussken. Dylika upplevelser ha dock som bekant varit långt ifrån ovanliga hos skalder och religiösa mystiker i stunder av extas och stark gripenhet[2], och det är påfallande, hur gärna Runeberg talar om »poetiskt ljus».[3] »*I de arbeten, stora målare af naturen och lifvet lemnat, förs man med drömmens snabbhet från ljuspunct till ljuspunct.*»[4] Lästa i sitt sammanhang syfta dessa ord ingalunda blott på sådana i b o k s t a v l i g mening ljusövergjutna scener, som dem vi nyss uppmärksammat i Runebergs egen poesi, utan på intressanta och innebördsrika situationer i allmänhet. Men Runebergs ordval är dock inte tillfälligt. I recensionen av Törnrosens bok 1835 talas det på liknande sätt om »det ljus, författaren upphemtat ur lifvet»[5], och i kritiken av Sverges anor om »hvilken oändlig grad af ljus från höjden» det fordras för att skapa ett fullödigt konstverk.[6]

Urkällan till det ljus, som genomflödar tillvaron, är för Runebergs religiösa sinne Gud själv. Mänskligheten är en helig »strålflod från Gud».[7]

Då jag i följande kapitel skall behandla skaldens religiösa ståndpunkt och utveckling, får jag anledning att något återkomma till ljussymboliken.

---

[1] Efterl. skr. 1, s. 280.

[2] Se James, Den religiösa erfarenheten i dess skilda former, 1923, s. 294 ff.; Gran, Jean Jacques Rousseau. Gjennembrud og kampe, s. 2, 15, 16, 17.

[3] HM $^{7}/_{9}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 106.

[4] Kursiveringen gjord av mig. HM $^{3}/_{8}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 84.

[5] HM $^{4}/_{5}$ 1835; Saml. arb. 6, s. 226. Jfr a. a., s. 227: »om också blott i spridda strålar».

[6] HM $^{8}/_{2}$ 1833; Efterl. skr. 1, s. 304.

[7] HM $^{29}/_{12}$ 1837; Saml. arb. 6, s. 209.

FJORTONDE KAPITLET

RUNEBERGS RELIGIÖSA ÅSKÅDNING

Det framgår av mycket — skaldens egna uppsatser, aforismer, föredrag och dikter och likaså andras brevuttalanden — att de religiösa frågorna voro mycket levande för Runeberg under senare delen av hans Helsingfors-vistelse och början av hans Borgå-tid, ja, att de då kunna sägas ha stått i förgrunden av hans intresse. Det har synts mig motiverat att här, i ett avslutande kapitel, taga en överblick över hans religiösa utveckling, söka sammanfatta de viktigare punkterna i hans trosbekännelse och undersöka förhållandet mellan hans religiösa åskådning och den filosofi jag i de föregående kapitlen behandlat.

Ett par forskare ha funnit det betecknande, att Strömborg i sin Runebergs-biografi inte alls berör de religiösa förhållandena i skaldens barndomshem eller hans konfirmationsundervisning. Detta skulle enligt deras uppfattning tyda på att Runeberg »blev student utan djupare religiösa intryck och att först pietismen gjort den religiösa frågan aktuell för honom».[1] — Ett sådant omdöme innebär emellertid en påtaglig överdrift, och det är svårt att förstå, hur det kunnat vidhållas, efter det att Sixten Belfrage i ett särskilt verk belyst Runebergs religiositet.[2]

[1] Elis Bergroths åsikt, enligt Tor Krook, som instämmer däri; se den senares Väckelserörelserna i Österbottens svenska församlingar under 1800-talet 2 (Finska kyrkohist. samfundets handl. 31: 2, 1931, s. 220).

[2] Belfrage, Johan Ludvig Runeberg i sin religiösa utveckling, 1917. (Min följande korta översikt av Runebergs religiösa ungdomsdiktning ansluter sig på det hela taget ganska nära till Belfrages framställning.) Ruth Hedvall har (Nya Argus 1918, s. 90 ff.) behandlat bibliska motiv i Runebergs första diktsamling.

Om skaldens religiösa inställning under skolåldern ha vi visserligen inga som helst vittnesbörd, men bland ungdomspoemen i Blå boken möter man ju flera stycken, som vittna om hans gudstro. Belfrage har i sitt arbete särskilt uppehållit sig vid dikten Försynen från år 1822. Den är en lärodikt på alexandriner, utformad med en viss stilistisk pompa; det vilar något 1700-talsmässigt över detta poem både i fråga om form och innehåll, naturligt nog eftersom skaldens närmaste mönster tyckas ha varit Choræus och Lidner. Den ena av styckets huvudtankar är den optimistiska förvissningen, att Gud visserligen någon gång sänder olyckor över människorna, men detta blott som ett rättvist och gagneligt straff, nödvändigt även av det skälet, att den, som ständigt finge leva i sällhet, icke i längden skulle känna sig säll; Gud är ingen tyrann utan barmhärtighetens Gud, vars högsta glädje är människans tacksamhet. Den andra huvudtanken är upplysningstidens vanliga krav på tolerans mot oliktänkande, mot »den Hedniske, som Christne dygdevännen». — En annan religiös dikt i Blå boken utgör en efterbildning av Franzéns parafras Tio Guds bud; den heter Budorden. — Häftets tvenne sista stycken, För ett faderlöst Barn och Wid en Wäns död, bära båda i manuskriptet underrubriken »Psalm».[1]

Kanske kan man vara böjd att inte fästa alltför stor vikt vid dessa ungdomsalster; någon egentlig självständighet röja de ju icke. Mera av Runeberg själv, tycker man, kommer fram i det episka fragmentet Midsommarfesten, vilket författades sommaren 1827 i Pargas. Man kan inte ta miste på den varma sympati, varmed den 70-årige pastor Aganders blida fromhet är skildrad, en fromhet, som är parad med ljus naturkärlek och med intresserad praktisk verksamhet. Doktor Agander har, som man påpekat, säkert lånat drag från Runebergs beskyddare, Jacob Tengström, ärkebiskopen och ledamoten av Finska hushållningssällskapet.[2]

[1] Saml. skr. 2, s. 6 ff., 47, 51; Saml. skr. 1, s. 86.

[2] Belfrage, a. a., s. 41. Kanske har — eftersom dikten delvis återspeglar Kronoby-minnen — också kyrkoherde Juvelius spelat en roll som förebild till pastor Agander; Hirn, Runeberg och hans värld, s. 26.

Ett väsentligt och beståndande drag i Runebergs livsinställning framträder i den lilla scen, där pastorskan Agander kommer in med blommor till sin man, som bakom stängda fönster och neddragna gardiner sitter och läser sin bibel på midsommaraftonen. Hon säger:

»Kom derföre en stund att förströ dig och andas den friska
Midsommar aftonens luft, i salen stå fensterna öpna
Likså i kamrarne med och alt hvad qvällen har ypperst
Blommornas dofter och fåglarnas ljud och herdarnas sånger
Sväfva med vindarnes gång i de genomfläcktade rummen.
Kom! Ej endast den efviges ord är förnöjelsens källa
Äfven hans härliga verk kann fylla vårt hjerta med glädje.»

(Det var en tanke som skalden ofta skulle återkomma till i sin poesi.) Den gamle pastorn svarar:

»Goda af alt hvad du sagt fins icke ett ord som må tadlas
Nej tvärtom med beröm jag kallar det klokt och förståndigt
Föga jag aktar den man det är sant som berusad af jordens
Snabt förgängliga glans blott lefver och sträfvar för henne
Medan han glömmer sit ädlare mål eller sällan alenast
Öpnar sit hjerta för den som alt kan verka i allom;
Ringare köper jag honom likväl som förkastar naturens
Härliga andaktsbok, och en tyngd för sig sjelf och för andra
Mättar sit glädje begär med en tom vanskelig[1] bokstaf.
Sådan är skrymtarens sed den fromma och redliga menskan
Njuter med måtta och prisar den glada gifvarn med glädje
Och hvad kunde väl njutas som mer än naturen förnöjer.
Helst då i Skönhetens skrud den firar sin midsommarhögtid
Eller hvem kunde väl mera än hon mot himmelen locka
Menniskans blick och röja den gode som tronar der oppe
Likasom anletet röjer den inneboende själen. —»[2]

Hösten 1827 och året 1828 blevo emellertid som vi sett för Runeberg en orolig period, tidvis krisartad. Den innebar ju för honom avgörande yttre tilldragelser, häftiga inre stämningsväxlingar och svårlösta personliga problem; jag erinrar om Åbo brand, som ett slag såg ut att stäcka hans

[1] [Ovanom raden:] en utplånelig.

[2] FoU 24, s. 77, 78.

akademiska bana, vidare den hotfulla lungsjukdomen, planerna på långfärd till Spanien, den upprivande brytningen med fästmön i Saarijärvi, flyttningen till Helsingfors, den nya förlovningen. Många poem från denna tid ha religiöst ämne eller syftning, t. ex. Höstaftonen, Flytt-foglarne, Bön, Lif och död, Tröst, och det är inte att undra på om flera av dem ha en ganska mörk underton. Vi ha förut lagt märke till att tanken på döden, längtan bort från stoftets bojor till det eviga livets frid, gjorde sig särdeles ofta påmind hos Runeberg vid denna tid, och att han, den ännu icke färdige skalden, gärna sökte de poetiska uttrycken för dylika stämningar hos Stagnelius.

Man kan omöjligen hysa något tvivel om att det ligger en djupt personlig upplevelse av moraliska svårigheter bakom en sådan dikt som Bön. Den yppar en intensiv syndkänsla och förkrosselse:

»O Herre den svage benåda,
Som suckar till dig i sin smärta;
Och fräls från förtappelsens våda
Mitt arma förvillade hjerta.

För svag var min vilja, för sena
De medel till bättring jag valde;
Din kärlek, o fader, allena
Kan rädda den ångrande qvalde.

Gjut, mild, i mitt lågande sinne
Din lugna hugsvalande Anda,
Och låt din försoning derinne
De stormande känslorna banda.»

Dikten utmynnar i förtröstan på Guds nåd:

»Han pröfvar; men lämnar ej blottad
Sin kämpe, som dignar i striden.
Hvart härjarens båge är måttad
Står Herren med skölden och friden.»[1]

[1] Saml. skr. 2, s. 100, 101.

Lugnare, tryggare, manligare är den förtröstan, som bonden Pavo bygger sitt liv på; dikten om honom skrevs som bekant under det första Helsingfors-året.

»Herren pröfvar blott, han ej förskjuter.
Blanda du, till hälften, bark i brödet,
Jag skall gräfva dubbelt flera diken,
Men af Herren vill jag vänta växten.»

De närmast följande årens glada upplevelser för Runeberg äro oss redan bekanta. Han blev akademisk lärare, och genom amanuensbefattningen fick han en om också anspråkslös bärgning och kunde bilda ett eget hem. Första diktsamlingen, Serviska folksånger och Elgskyttarne gjorde honom i ett slag till Finlands största skald. Kampanjen i Helsingfors' Morgonblad mot den svenska litteraturen bör ha givit hans liv en behagligt stimulerande spänning. Hans ökade intresse för filosofien och samvaron med de belästa kamraterna vidgade hans intellektuella perspektiv. Den uppskattning, som strömmade honom till mötes från nationskamraterna, måste ha värmt honom. Det verkar, som om den intensiva och frejdiga verksamheten till en viss grad skulle ha minskat hans religiösa behov, och det ligger väl ingenting onaturligt eller ovanligt i ett sådant förhållande. I 1833 års diktsamling, som omfattar det allra mesta av Runebergs lyriska produktion från och med 1830[1], ingår bara en enda dikt med religiös ton, legenddikten Julqvällen. Skillnaden i förhållande till den tidigare alstringen är säkert för stor för att bero på en tillfällighet.

Julqvällen handlar som bekant om hur en nödställd ödemarksfamilj på julaftonen tar sig an en främmande utsvulten liten gosse och delar med honom det knappa högtidsbröd, som familjefadern fått i herrgården; den späde gästen uppenbarar sig som en ängel, och det delade brödet blir helt igen. Om skaldens personliga gudsförhållande synes mig

[1] Kanske t. o. m. från senare hälften av år 1829; i september 1829 utsände ju Runeberg subskriptionsinbjudan till sin första diktsamling, vars omfång då var bestämt.

denna dikt säga ganska litet. Detsamma vågar man väl också påstå om några begravningsdikter, som han skrev vid tre vänners bortgång i början av åren 1830, 1831 och 1832.[1] Åtminstone på mig verkar det som om de inte vore burna av någon starkare inspiration eller hade någon särdeles personlig ton.[2] En antydan om att skalden ej satte något större värde på dem, har man väl också i att de ej fingo plats i hans andra dikthäfte.[3] De tala om trons tröst och odödlighetshoppet, men någon centralare kristen tankegång uttrycka de icke.

En helt annan och varmare klang få Runebergs ord, då han prisar naturens gudomliga skönhet. Man har, säger han i uppsatsen om Saarijärvi, »svårt att föreställa sig ett uttryck af det Gudomliga, som vore klarare, herrligare och mera upplyftande, än det som trakterna opp i landet gifva genom sin storartade teckning, sin enslighet och sitt djupa, ogenomträngliga lugn».[4] När han i samma uppsats talar om människor, vilkas sinnen äro stämda för »den lugna, poetiskt religiösa betraktelsen», är det otvivelaktigt, att han räknar sig själv till dem. Och uttrycket är kanske särskilt karakteriserande för hans religiositet under de första åren av 1830-talet; den tycks ganska mycket ha smält ihop med skönhetsglädje och naturandakt. I hans diktning skymtar nu icke som några år tidigare den personliga frälsningsfrågan,

[1] Vid Professor Fr. Bergboms jordfästning, Till den sörjande, Vid Professor A. J. Lagus' jordfästning, Vid Wilhelmina Ahlstedts graf. (Saml. skr. 2, s. 137 ff., 139 ff., 145 ff., 157 ff.; jfr Söderhjelm, JLR 1, s. 120, 121, 380, 381. Enligt anteckning på det bevarade manuskriptet dog Wilhelmina Ahlstedt den 7 febr. 1832.)

[2] Att avgöra, om ett poem uttrycker något av skalden intensivt upplevt, något eget och för honom själv väsentligt, eller om det är av grundare och tillfälligare art och har framkallats av mera yttre förhållanden, att avgöra sådant är ju ytterst vanskligt; omdömet influeras lätt av läsarens egen inställning och värdering. Men man kommer ju inte ifrån nödvändigheten av dylika avgöranden.

[3] Detta kan också ha berott på en principiell obenägenhet hos Runeberg att taga med tillfällighetsdikter. Jfr hans skarpa ord i HM $^{4}/_{5}$ 1832 om andra delen av Ingelmans Skaldeförsök, som han tydligen ännu ej läst.

[4] HM $^{6}/_{7}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 7 och 8.

man möter knappast några uttryck för syndkänsla och försoningsbehov, där är ej mycket tal om den jordiska tillvarons brist och ofullkomlighet, och tankarna gå sällan till det hinsides. Men skalden är fylld av vördnad för Guds uppenbarelse i naturen och hänförd av dess härlighet. Det var ju till och med så, att Runeberg gjorde förmågan att se och uppleva och lugnt glädja sig åt idealets, det gudomligas, n ä r v a r o i nuet och verkligheten till vad som skiljer religionen från blott religiositet. Längtan och »striden med ett anadt ideal om dess besittning» är icke »idealets ägande i en lugn och glad seger», »den individuella föreställningen om religion» är icke själva »det religiösa elementet».[1]

År 1833 träffades Runeberg av flera hårda motgångar och sorger. Redan på våren var det sjukligt i familjen. Fru Runeberg skriver i maj till Augusta Lundahl: »Vi hafva, tyvärr, äfven likasom alla andra i år fått vara sjuka, så att vi legat alla turvis.» Särskilt var enda barnets, dottern Annas, hälsotillstånd oroande. »Du kan ej tro hvad hon nu åter är blek och förfallen, och så liten och späd. Det är så ängsligt att se den lilla kråkan så der skral.» Sommaren medförde ingen varaktig förbättring, och den 5 augusti dog flickan, ännu ej ett och ett halvt år.[2] »Hennes bortgång grep Runeberg hårdt», heter det lakoniskt i hustruns anteckningar.[3]

Utan smärta kunde Runeberg säkert inte erfara, att hans förra fästmö, Maria Nygrén, detta år födde ett barn utom äktenskapet. Hon kyrktogs som trolovad med en man, vilken tillhört hans närmaste vänner och en gång varit hans klasskamrat, vice häradshövding J. W. Kurtén. Men något äktenskap kom aldrig till stånd, hon blev övergiven.[4]

[1] HM $^{17}/_{12}$ 1832. Jfr ovan s. 218, 220.

[2] Strömborg, a. a. 1, s. 250.

[3] von Willebrand, Fredrika Runeberg, FoU 17, s. 198.

[4] Castrén, Runebergs »östanbrud», FoU 37, s. 6.

I början av år 1834 låg Runebergs hustru till sängs i flera veckor och repade sig endast långsamt. Under sommaren förlorade skalden sin mor.[1] Brodern Viktor i Jakobstad hade det svårt ställt; han ansåg sig förföljd av inflytelserika personer i staden och bönföll om hjälp.[2]

I sitt arbete hade Runeberg ej riktigt haft lyckan med sig. Effekten av den med stor frejdighet igångsatta litterära polemiken i Helsingfors' Morgonblad hade väl knappast blivit vad redaktören väntat sig. Det strävsamma arbetet med den akademiska avhandlingen blev ju också resultatslöst såtillvida, att Runeberg blev förbigången vid tillsättandet av adjunkturen, trots att han av professorerna i latin och grekiska placerats i första rummet.

Det är väl i dessa kraftiga törnar man har att söka förklaringsgrunden till att hans produktionslust så avsevärt minskar, både den journalistiska och den skönlitterära. »Det finnes någon årgång af Morgonbladet, som jag till större del än Runeberg ombesörjt», omtalar hans hustru i Min pennas saga. Diktningen låg nere under senare hälften av år 1833. »Hvad tycks? Så när som på några Julklappsverser har Runeberg ej skrifvit en rad sen du var här» [d. v. s. i september], klagar hon i brev till Augusta Lundahl januari 1834.[3] På våren sistnämnda år roade han sig visserligen med att skriva en sak i den lättare genren, lustspelet Friaren från landet; inspirationen tycks dock inte ha varit särdeles stor, ty stycket producerades till stor del medan tryckarpojken satt i tamburen och väntade på manuskript.[4] Morgonbladet innehöll ingen lyrisk poesi av Runebergs hand förrän i slutet av oktober.[5] Och den dikt, som då kom, var den upprörda »Mitt lif»:

[1] Strömborg, a. a. 1, s. 256.

[2] Brev $^{24}/_{8}$ 1834, tryckt i Strömborg, a. a. 1, s. 317.

[3] Svenska litteratursällskapets i Finland Runebergsbibliotek, Helsingfors.

[4] Strömborg, a. a. 1, s. 253.

[5] Om man ej räknar Gåta, $^{23}/_{5}$ 1834, tryckt i Efterl. skr. 1, s. 26.

»Strid på brädden af en graf,
Segling på ett vredgadt haf,
Sträfvan på en stiglös stig,
O, mitt lif, jag nämner dig!

– — —

Hvar är hamnen, lugn och klar?
Hjertats frid från fordna dar?
Hvar är hoppets guldkust gömd,
Aldrig nådd och aldrig glömd.

Vågen seglarns kosa stör,
Stormar hvina ofvanför;
Ack, ännu står purpurskyn
Lika fjerran för hans syn.»[1]

Det är alltså tydligt, som också flera forskare uppmärksammat, att skalden vid denna tid haft att genomgå något av en kris.[2] Utåt lät han nog inte så mycket av detta komma till synes utan tycks ha kunnat visa sig rak, harmonisk och t. o. m. munter.[3] Kanske var det inte minst under dessa års påfrestningar, som hans harmoniideal vann sin verkliga styrka. Man blir imponerad, då man hör, vilken inverkan Runeberg just nu kunde utöva på sina umgängesvänner. Augusta Lundahl, i vars grannskap makarna Runeberg tillbragte sommaren 1834 i närheten av Tammerfors, räknar denna sommar för en vändpunkt i sitt liv. Tre år senare, då hon nyss varit utsatt för en svår pers — hon hade blivit förd bakom ljuset av en man, som hon var djupt förälskad i, och var nu föremål för »pratets brusande svall» — skriver hon till Fredrika, att hennes inre dock är »lugnt och fridsamt,

[1] HM $^{27}/_{10}$ 1834; Saml. skr. 1, s. 320, 321.

[2] Vasenius, Runeberg Suomen kansan runoilijana, s. 190 ff.; Söderhjelm, JLR 1, s. 198, 199; Sylwan, Till Runebergs världsåskådning, Edda 7 (1917), s. 98, 99; densamme, i: Svenska litteraturens historia 2, ny uppl., s. 415, 416; Hedvall, Runeberg och hans diktning, s. 65—68.

[3] Vittnesbörden flyta dock så pass sparsamt, att man inte kan skapa sig någon tydlig och pålitlig bild. Jfr Strömborg, a. a. 1, s. 252, 253, 263—266; Topelius, Dagböcker 1, s. 327, 330.

det har jag Runeberg att tacka för, allt sedan vår sammanvaro på Haihara». I ett annat brev berättar hon, att hon med en gemensam vän »fått utgjuta min förtjusning öfver Runeberg, som du ej får misstycka att stundeligen stegras hos mig. Också blir minnet af sommarn 1834 på Haihara allt lifligare och kärare för mig, då den sommarns reform så fördelaktigt inverkat på min inre menniska och dageligen erfar jag förnyad friskhet till själ och kropp, emedan lifvet för mig nu äger en helt annan betydelse än den nedslående söndringen jag förr erfor mellan ande och kroppslif; harmoni och enhet uppstår allt tydligare inom mig, och näst Gud har jag ädla menniskor att tacka för en sådan sällhet [— — —].»[1]

Dessa motgångens år, 1833 och 1834, medförde en intensifiering av Runebergs religiösa liv. Man behöver inte vara lyhörd för att märka allvaret i avhandlingens ord om att den individuella viljan är idel bräcklighet, om att den människas liv, som blott har avseende på sig själv och som icke går in under den gudomliga universalviljan, är rök och skugga, och om att döden är en återgång till det sanna livet. Det är uppenbarligen ohållbart att påstå, att först pietismen gjort den religiösa frågan aktuell för Runeberg. Inte bara avhandlingen i slutet av år 1833 utan den ena tidningsartikeln efter den andra under den följande tiden visar, hur nära till hands det låg för honom att betrakta och bedöma förhållanden och ting ur religiös synvinkel. I uppsatsen Om parodien 1834 gör han som vi sett det naturliga uttryckssättet i konsten såväl som i själva livsföringen till en religiös angelägenhet. I recensionen av Törnrosens bok 1835 får han tillfälle att deklarera, att han ser världshistorien med den troendes ögon. Även i artiklarna om Franzéns Skaldestycken och Almqvists Ramido Marinesco framträder ju skaldens gudstro.[2]

Det kan synas egendomligt att sätta Runebergs stegrade

[1] Brev till Fredrika Runeberg vårvintern 1837 och $^{28}/_{5}$ 1837, Runebergs hem, Borgå.

[2] Saml. arb. 6, särskilt s. 182 ff., 229, 242, 243, 255 ff.

religiösa intresse i samband med en personlig kris. Hans livssyn verkar ju så ljus, så »gränslöst optimistisk».[1]

Men jag tror, att man har anledning att sammanställa Runebergs religiösa optimism med hans förkärlek för idyllen i diktningen. Han låter en gammal man säga om Franzén, att ingen förstår och värderar denne rätt,

> »som icke ur en rik lefnadserfarenhet af bländsken och irrsken, af villor, passioner, strider och brott kan med segersällt hjerta blicka in i den af englar befolkade verld, han öppnar för oss.»[2]

I verkligheten härstamma ju dessa rader inte från en åldring utan från en jämförelsevis ung man. Skulle Runeberg ha skrivit dem, om han inte kände sig ha upplevt något liknande det, som den fingerade brevskrivaren talar om? Utsäga de inte något väsentligt om känslobakgrunden till hans förkärlek för den ljusa idyllen, både i diktningen och religionen? Också sin religiösa åskådning låter han framföras av en åldrig man, den gamle trädgårdsmästaren. Också hos denne talas det om »den frid, till hvilken han sjelf genom strider kommit».[3] Ruth Hedvall har nog rätt i att Runebergs optimism var något av en quand-même-optimism.[4]

I Runebergs många uttalanden om det ondas overklighet har man ibland velat se tecken på att han saknade djupare känsla för syndens allvar.[5] Metoden att lösa teodicéproblemet och bevara en monistisk världsbild genom att frånkänna det onda sann verklighet är dock så vanlig i filosofisk litteratur och har använts av så många, som djupt upplevt synd och olycka, att en dylik slutsats är alldeles ohållbar.

Det finns en aforism av Runeberg, som gärna brukar andragas i detta sammanhang. Den plägar citeras i följande form (hämtad ur Borgå Tidning $^{11}/_{8}$ 1838):

[1] Söderhjelm, JLR 2, s. 68.

[2] HM $^{11}/_{11}$ 1836; Saml. arb. 6, s. 242, 243.

[3] Saml. arb. 6, s. 269.

[4] Hedvall, Till frågan om Runebergs filosofi, Nya Argus 1936, s. 205. En rakt motsatt uppfattning har Laurila, Ett skede i en evig kamp, s. 208 m. fl.

[5] Laurila, a. a., s. 174, m. fl.

»Först då är man en äkta historieskrifvare, när man känner sig hafva lefvat i alla tider, med den glada vissheten, att det onda af sig sjelf gått till afgrunden, och att det goda lefver ännu i ljus.»[1]

Man har fäst sig vid den kvietistiska optimismen i frasen, att det onda av sig själv går till avgrunden.[2] Denna lydelse torde emellertid bero på ett rent missförstånd av sättaren. Runebergs ursprungliga manuskript har en formulering, som ger en helt annan mening:

»Först då är man en äkta historikus när man vet sig hafva lefvat i alla tider, med den glada vissheten, att *det onda af en sjelf* gått till afgrunden och att det goda lefver ännu i ljus.»[3]

Jag kan inte annat än sätta denna aforism i samband med Runebergs förut behandlade tolkningar av berömda diktverk från skilda tidsepoker. Runeberg följer de olika hjältarnas öden, Aias', Lucrezia Borgias, Don Juans o. s. v.; hos dem alla ser han något ont, som lett till avgrunden, men han söker också uppvisa, att det hos dem alla finns — eller i Hugos teckning av Lucrezia borde finnas — något gott och evigt: deras gudomliga väsende, upphöjt över brottet. Runeberg vill väl i sin aforism ha sagt, att endast den förstår de historiska gestalterna och världens gång, som verkligen i e g e t b r ö s t upplevt det ondas avgrundsväg[4] och det godas evighetsvärde, och som känner, att hans eget

[1] Från tidningen har denna version kommit in i Efterl. skr. 1, s. 247.

[2] Rinman, Runebergs kristendom, Svenska Dagbladet $^{12}/_{6}$ 1932. Jfr Laurila, a. a., s. 166.

[3] Kursiveringen gjord av mig. Den s.k. Bruna anteckningsboken, Runebergs hem, Borgå. (Omedelbart efter denna reflexion följer en anteckning om »Skulder 1837»; därav sannolik datering.) Ett annat manuskript, tydligen en lösriven sida ur det s. k. Gråa häftet, innehåller en senare version, som överensstämmer med trycket i Efterl. skr. 1, s. 247, med undantag av att det i stället för »sig sjelf» står »en sjelf».

[4] Jfr en mycket liknande reflexion i Gråa häftet: »Det finns hos hvar och en en sensation af det orättas gång till afgrunden, också om det orätta vore ens eget hjertblod.» (Tryckt i Efterl. skr. 1, s. 247.) Den mörka undertonen i dessa ord har särskilt framhållits av Rinman, a. a.

väsen är detsamma som gångna tiders människors. Aforismen visar sålunda snarast motsatsen till vad den ansetts bevisa.

*

Mer än åt den emotionella grunden för Runebergs religiositet ha vi emellertid här att ägna uppmärksamhet åt den teoretiska utformningen av hans religiösa åskådning. Sixten Belfrage har i sin synpunktsrika bok nödgats i stor utsträckning förbigå den sidan av saken — som han själv i företalet upplyser dels på grund av svårigheten att få tid till den nödvändiga förstahandsforskningen, dels på grund av sin önskan att hålla boken populär.

Innan vi gå in på denna sak, skola vi emellertid ägna någon uppmärksamhet åt en intressant befordringsstrid vid Helsingfors' universitet, vilken klart belyser den andliga miljö, som skalden levde i.

En av Lördagssällskapets medlemmar, A. A. Laurell, vilken närmast var hegelian, hade, som jag i ett tidigare kapitel omnämnt [1], år 1834 gjort sin filosofiska uppfattning och metod gällande i en teologisk avhandling. Den bar titeln Specimen academicum religionis christianae evolutionem per sua momenta subjectiva et objectiva exponens. När han med den som merit samma år sökte professuren i dogmatik, hade han dock inte framgång, trots att han var den ende, som kunde komma i fråga. Han fick nämligen den mera gammaldags ortodoxa fakultetsmajoriteten emot sig.[2] I fakultetens protokoll heter det, att författaren fullständigt försummat dogmhistorien och de lingvistiska och

[1] Se ovan s. 294.

[2] Fakulteten bestod för tillfället av blott två ordinarie professorer, Frosterus och Sundvall, samt en tillfälligt förordnad, Gadolin; Sundvall var f ö r Laurell, de två övriga voro emot honom.

exegetiska frågorna. Där hade anmärkarna utan tvivel rätt. Än värre upprördes fakultetsmajoriteten emellertid av att den sökande inte grundade sina utsagor på den Heliga skrift, ja en av bedömarna klandrade »den totala brist på intyg i detta arbete om ett ens flyktigt Bibelstudium». Trots alla bedyranden hade den moderna filosofien med sin »idealistiska eller idealistiskt mystiska uppfattning af Dogmatik och Christendom» inte lyckats ådagalägga sin identitet med den kristna läran. En annan fakultetsledamot — professor Frosterus — anmärkte i sitt mer än lovligt enfaldiga yttrande, att »Hegels philosophie är författarens *principium cognoscendi*» och upplyser om »att Paulus i dessa ting såg och visste mer än Hegel», en sats, som man ju har skäl att dra i tvivelsmål, när man betänker avhandlingens titel. Och han ondgjorde sig över några uttryck, som i en teologisk avhandling »måste anses mer eller mindre anstötliga, t. ex. det idkeliga upprepandet af *'absolutum'*, hvilket uttryck visserligen skickar sig till en wiss pantheistisk åsigt bättre än benämningen Gud».[1]

Frågan om Laurells kompetens gick nu till Akademiska konsistoriet. Protokollen visa, att den erkänt begåvade unge vetenskapsmannen stöddes av en hel rad universitetsmän, som voro ytterst kampglada och orädda i det trygga medvetandet om att de representerade den moderna tidsströmningen. Det var avsett att ge ett tankeväckande perspektiv på stridsfrågan, när professor Gabriel Rein — också han medlem i Lördagssällskapet — anspelade på hur situationen förändrats sedan det föregående seklet, då filosoferna ur sin skeptiska ståndpunkt trott sig kunna uppvisa haltlösheten av religionens heligaste läror. Från studerkamrarna hade då de sofistiska argumenten letat sig väg ut till folket och hotat att förstöra all religion. »Förderfligheten af denna söndring mellan tanke och tro finnes med blodig skrift inristad i menskligheteus häfder.» Att upphäva den söndringen kallar Rein »vår tids uppgift», »tidens stora fråga».

[1] Fakultetsmedlemmarnas utlåtanden citeras efter Akademiska konsistoriets protokoll den $^{15}/_{11}$ 1834, § 7.

Han vädjade med andra ord inträngande till teologien att tacksamt uppskatta filosofiens n y a stadium, då tänkarna försöka visa, att kristendomens centrala läror överensstämma med den mänskliga spekulationens högsta resultat. Den som vill vara tidsenlig, skall inte öka den redan förut nästan oräkneliga mängden av ypperliga exegetiska, kritiska, antikvariska och historiska arbeten över den Heliga skrift. Tidens nya »evolutionsmoment» fordrar filosofisk behandling av de teologiska ämnena.

Entusiastiska lovord över Laurells vetenskapliga förmåga avgåvos av bl. a. professorerna Ilmoni, Sundvall, Tengström och Nordström — av de två sistnämnda namnen se vi, att Lördagssällskapet började bli ganska välrepresenterat i konsistoriet. Tengström ansåg, att det både ur vetenskapens och kyrkans synpunkt var högeligen påkallat, att teologien finge uppleva »en speculativ restauration i motsatts mot både den kala såkallade rationalismen, den ihåliga lärdomen och det blott asketiska pietisteriet». Han påpekade också, att Laurells motståndare i teologiska fakulteten visat »på hwad quist de sitta», därigenom att de i sitt utlåtande om Laurell passat på att avfärda »den litterära samtidens notabiliteter, såsom t. ex. Marheinecke och Schleiermacher».[1]

Laurell fick ej nu professuren, trots att konsistoriets majoritet var för honom, ty teologiska fakultetens ja var erforderligt. Studenterna, som tydligen nästan mangrant hade hållit på Laurell, voro alldeles rasande. Det sammankallades ett allmänt studentmöte, det första i Helsingfors' universitets historia, för att dryfta möjligheterna att utöva påtryckning, och opinionsyttringarna ansågos vara av den art, att universitetets disciplinnämnd trädde i verksamhet.[2]

Det är självklart, att hela denna uppseendeväckande historia föranledde livliga diskussioner i Lördagssällskapet

[1] Konsistoriets protokoll den 3 dec. 1834.

[2] Topelius, Dagböcker 1, s. 324, 327, 328, 330, 337; Vasenius, Zacharias Topelius 2, s. 68, 69; Aspelin, Lars Stenbäck 1, s. 128 ff.; Helanen, Pohjalainen osakunta 1, s. 204 ff.

om förhållandet mellan filosofien, kristendomen och bibelordet. Alla tecken tyda på att sällskapets medlemmar, även om de i filosofiska frågor innehade delvis skilda ståndpunkter, dock i det stora hela stodo på Laurells sida i striden.

Laurell uppgav inte försöket att erövra en teologisk lärostol. År 1835 utgav och försvarade han en ny avhandling: Specimen academicum de testimonio Spiritus Sancti interno. Genom talrika bibelcitat och en mängd hänvisningar till framstående teologiska författare sökte Laurell nu förebygga sådana anmärkningar, som förut riktats mot honom, anmärkningar för obiblisk religionsuppfattning och bristande kunskaper i dogmhistoria. Denna avhandling är ett tecken på att Laurell nu befann sig i det senare skedet av den filosofiska utvecklingsgång, som han efteråt karakteriserat med orden, att han behövt tio år för att arbeta sig in i det hegelska systemet och tio år för att arbeta sig därur.[1] Han närmar sig i stället Schleiermachers religionsuppfattning. Han tror ej på möjligheten av att på spekulativ väg konstruera religionens huvudsanningar utan menar, att teologien måste utgå från den historiskt givna uppenbarelsen.[2]

Med denna avhandling hade Laurell bättre framgång än med den förra. Fakulteten, som väl nu mjuknat, förklarade honom — utan längre motiveringar — kompetent, konsistoriet likaså [3], och i början av 1836 följde utnämningen.

Den segslitna teologisk-filosofiska debatt, som jag nu berört, är värd att hålla i minnet, när man bedömer Runebergs religiösa uttalanden under 1830-talet. Vi ha sett, att den filosofiska tolkningen och förklaringen av kristendomens trosläror var en verklig hjärteangelägenhet för åtskilliga av Lördagssällskapets medlemmar. Runeberg kunde inte undgå

[1] Se ovan s. 293.

[2] Ruuth, Teologien, i: Från universitetets första tider i Helsingfors, 1928, s. 117.

[3] Konsistoriets protokoll den 12 och 31 dec. 1835.

att påverkas av denna inställning. Det måste erkännas och fastslås, att grundstommen i den världsåskådning, som kan utläsas ur hans avhandling 1833 och närliggande uppsatser, snarare härstammar från den idealistiska filosofien än från bibelns kristendom. Det allmänna, som uppenbarar sig i det individuella, enheten, ur vilken mångfalden utgår och till vilken mångfalden återvänder, den oändliga anden, som begränsar sig och av begränsningen (ändligheten) tar tillvarelse, gestalt[1] — allt detta är tankar och termer, som icke äro komna från bibeln eller från kyrkans förkunnelse.

Denna filosofi lät sig utan svårighet förenas med en varm religiositet. Det högsta allmänna (oändliga och ena) var för Runeberg lika med Gud, vilken både i sig innesl ö t allt det individuella (ändliga och mångfaldiga) och ingick i och uppenbarade sig i allt det individuella. Runeberg kunde således säga, att tingens natur lever i Gud (»natura rerum in Deo vivit»)[2] och att i naturen varje ren individualitet är en Guds uppenbarelse.[3]

Men är dock inte varje sådan Guds uppenbarelseform behäftad med ofullkomligheter och fel? Kan något, som hör hemma i tiden, vara så fullkomligt, att det inte just genom att vara individuellt och förgängligt innehåller en brist? På den frågan svarar Runeberg med ett exempel: Ett barn har vissa bestämningar, egenheter, sätt att vara, som det måste lämna, då det utvecklas till »ett mera förklaradt lif» och blir en yngling. För sig tagna, utan att ses i samband med väsendet, äro alla dessa barnets förgängliga uttryck brister; men hos barnet, alltså i förening med den rena individualiteten, med väsendet, framstå de som skönheter. »Väl har hvarje ren individualitet sin fortgång i tiden till högre och högre förklaring; men den fortgår icke såsom ofullkomlig på hvarje punct af banan, utan såsom alltid fullkomlig

[1] Se nedan s. 512.

[2] Specimen 1833, s. 1.

[3] Se i det föreg. s. 401.

på den punct der den är.»[1] Runeberg tillägger så: *»Och vore icke detta fallet, så skulle Gud, såsom sig uppenbarande, evigt vara ofullkomlig och aldrig träffa sig sjelf.»*[2]

Det ligger ju i detta utomordentligt starka betonande av överensstämmelsen mellan Gud själv och hans uppenbarelse en tydlig dragning till panteism. Gud och naturen bli för Runeberg två varandra mycket närliggande föreställningar.[3]

Tron, att världsalltet är Guds kropp och att ingenting finnes, vari icke Gud ingår, hade ju Runeberg mött hos flera antika tänkare och skalder. »[— — —] quid enim aliud est natura quam deus et divina ratio toti mundo partibusque eius inserta?» säger Seneca.[4] Och Lucanus låter sin hjälte Cato utropa:

> »Estque dei sedes, nisi terra et pontus et aer
> Et caelum et virtus? superos quid quaerimus ultra?
> Juppiter est, quodcumque vides, quodcumque moveris.»[5]

Då Söderhjelm i sin Runebergs-biografi behandlar vissa panteistiskt färgade uttalanden av Runeberg — det gäller närmast Trädgårdsmästarbreven — drar han till jämförelse fram åtskilliga besläktade goetheord, men han vill inte höra

[1] Alldeles samma tanke återkommer i en reflexion, som Runeberg inryckt i Trädgårdsmästarbreven: »Påfängt säger man: det fullkomliga skall blifva. Fullkomlighet finnes i hvarje punkt af tiden, och till denna fullkomlighet hör sjelfva det ofullkomliga öga, som icke ser den.» (HM $^{29}/_{12}$ 1837.) Att döma av reflexionens plats i det tidigaste manuskriptet, den s. k. Gula anteckningsboken, är den tillkommen före första sången av Hanna. Den är sedermera, lösryckt, omtryckt i Borgå Tidning $^{11}/_{8}$ 1838. Efterl. skr. 1, s. 255.

[2] Kursiveringen gjord av mig. HM $^{7}/_{3}$ 1834; Saml. arb. 6, s. 189, 190.

[3] Om det panteistiska draget i Runebergs lyrik jfr bl. a. Mortensen, Från Aftonbladet till Röda rummet, 2 uppl., s. 185; Ruth Hedvall, Om stilen i Runebergs lyrik, Språk och stil 1912, s. 160.

[4] Seneca, De beneficiis IV: 7 (ed. Hosius, s. 86).

[5] Lucanus, De bello civili IX: 578 ff. (ed. Hosius, s. 283). Fridholms stimulerande avhandling om Thorild och antiken har riktat min uppmärksamhet på detta ställe hos Lucanus; se a. a., s. 144 och 145.

talas om något inflytande.[1] Så till vida kan detta vara rätt, som man säkerligen inte ur påverkan från någon viss, enskild författare behöver härleda det panteistiska draget i Runebergs religiositet, men däremot skulle detta bli ofullständigt förklarat, om man inte hänvisade till hela den stora panteistiskt influerade strömning, som går genom romantiken.

Nog förefaller det mig rätt sannolikt, att Runeberg hade läst Goethe tillräckligt för att uppfatta och taga intryck av hans religiösa naturpatos, Goethe, som erkänt, att åskådningen Gud i naturen och naturen i Gud utgjorde grunden för hela hans existens.[2]

Men man kan lika väl nämna andra dominerande författare, Herder t. ex. I företalet till sitt historiska huvudarbete påpekar denne, att han, som läsaren skall märka, ofta använder ordet natur personifierat; ingen bör taga fel på betydelsen. Naturen är intet självständigt väsen, ty Gud är allt i sitt verk. »Wem der Name 'Natur' durch manche Schriften unsres Zeitalters sinnlos und niedrig geworden ist, der denke sich statt dessen jene allmächtige Kraft, Güte und Weisheit, und nenne in seiner Seele das unsichtbare Wesen, das keine Erdensprache zu nennen vermag.»[3]

Snart sagt var som helst i den romantiska filosofien och poesien kan man finna uttalanden, som, åtminstone om de tagas isolerade, ge intryck av panteism. Man kan t. ex. citera Schelling. Av hans och hans lärjungars skrifter hade ju Runeberg och hans omgivning som vi sett tagit ganska djupa intryck.

»Gott oder dem Absoluten ist das Seyn wesentlich, oder vielmehr, Gott selbst ist wesentlich das Seyn, und es ist kein Seyn als eben Gott; wir können nicht sagen: als das Seyn Gottes.

[1] Han citerar även Rousseau och tillägger: »Ännu mindre än vid Goethe kommer det naturligtvis i fråga att här förutsätta något slags påverkan.» (JLR 2, s. 73.)

[2] Goethe, Sämtl. Werke, Jubiläums-Ausg., 30, s. 265.

[3] Herder, Sämmtl. Werke 13, s. 9, 10.

Denn das Seyn Gottes wäre selbst Gott, weil dieser eben nichts anderes ist denn S e y n.

Hinwiederum also ist alles Seyn, lediglich darum weil es Seyn ist, also an sich selbst göttlich, absolut, weder erklärbar aus einem andern, noch geworden, sondern die ewige Wahrheit und durchaus positiv. Etwas, das nicht göttlich wäre (wenn es ein solches nur überhaupt geben könnte), wäre eben darum kein S e y n, und es wäre daher ganz unmöglich zu sagen, dass es ist. [— — —]

Die wahre Philosophie muss reden von dem, das da i s t, d. h. von der wirklichen, von der s e y e n d e n Natur. Gott ist wesentlich das Seyn, heisst: Gott ist wesentlich die Natur, und umgekehrt. Darum ist alle wahre Philosophie, d. h. alle, welche Erkenntniss des allein-Wahren und Positiven ist, ipso facto Naturphilosophie. [— — —]

Wenn (per impossibile) keine Natur für mich existirte, oder ich könnte sie als vernichtet setzen, und ich dächte Gott wahrhaft und mit lebendiger Klarheit, so müsste denselben Augenblick sich die wirkliche Welt mir erfüllen (diess ist der Sinn der oft missverstandenen Identität des Idealen und Realen).»[1]

Konsekventa panteister i Spinozas mening voro emellertid mycket få av romantikens filosofer och skalder, om ens några. För det första låg det ett avsteg från den rena panteismen redan i den satsen — som var en av hörnstenarna i de flesta romantikernas världsåskådning — att Gud på ett s ä r s k i l t sätt ingår i allt som är s k ö n t. Skönheten innebär just, ansågs det, att Gud genomträngt tinget ända till dess yta, att han skaffat sig uttryck i den yttre gestalten. Åtminstone i sina mera långtgående formuleringar har denna åsikt kallats den estetiska panteismen; åskådandet av det sköna blir för denna lika med åskådandet av Gud, och konstnären blir den egentliga prästen. Runeberg var som vi sett påverkad av denna uppfattning. Han ansåg, att varje ting, i den mån det är en Guds uppenbarelse, är skönt. Och religion och poesi glida för honom in i varandra, utan att han vågar låta dem helt sammanfalla: »[— — —] in religione, Dei imagine, poësis, imago naturae, vivit, nec cohaerens, nec dissolubilis.»[2]

[1] Schelling, Sämmtl. Werke I: 7, s. 29—31.

[2] Specimen 1833, s. 1; se i det föreg. s. 378, 379.

Men för det andra blev även den s. k. estetiska panteismen i sin strängare form av ganska kort varaktighet t. o. m. hos sina mera betydande företrädare. Schelling, som hyllat den i sitt verk System des transscendentalen Idealismus (1801), avlägsnade sig sedermera från sin gamla åskådning och erkände en personlig Gud och ett sinnevärldens avfall. Hegels system kan ur viss synpunkt karakteriseras som ett jättelikt försök att förena panteismen med tron på en personlig Gud. Långa rader av tänkare av lägre ordning än de nyssnämnda mödade sig med samma problem, så som förhållandet självfallet m å s t e bli i kristna länder, där en panteistiskt influerad filosofi blivit en makt att räkna med.

Så var ju efter nya skolans framträdande förhållandet också i Sverige. Den religionsfilosofiska debatten mellan skolorna blev tidtals lika irriterad som den rent litterära.[1] I nyromantikernas skrifter, både de poetiska och de vetenskapliga, kunde man ju ofta möta uttalanden, som gåvo motståndarna anledning att beskylla dem för att inte göra skillnad mellan Gud och världen.[2] Själva värjde de sig ivrigt mot denna anklagelse, så t. ex. Atterbom i Phosphoros.[3] Visserligen har han någon gång senare — 1820 — erkänt, att han i sin första ungdom varit fången i den glittrande förvillelsen av en estetisk panteism[4], men om så varit förhållandet, kom han i varje fall snart nog till tron på en personlig gud och utvecklades till en allt varmare och ivrigare försvarare av den kristna åskådningen.[5] Skönheten och konsten, som tidigare för honom inneburit den högsta försoningen mellan det oändliga och det ändliga, placerar han nu lägre på värdeskalan än religionen.[6]

[1] Ljunggren, Svenska vitterhetens häfder 5, särsk. kap. 2.

[2] Se bl. a. Cederblad, Stagnelii panteistiska Kristusuppfattning, Samlaren 1917.

[3] Phosphoros 3, s. 363 m. fl.

[4] Nilsson, Svensk romantik, s. 189 ff.

[5] Jfr Axberger, Den unge Atterbom och världsbilden i Schellings frihetslära, Samlaren 1935, bl. a. s. 126, 139—144; Kulling, Den svenska romantikens religiösa utveckling, Samlaren 1936, s. 38 ff.

[6] Swensk Literatur-Tidning 1820, spalt 787; jfr spalt 814, 815.

En och annan godtog termen panteism för sin åskådning och menade sig lika fullt vara kristen. F. Rådberg skrev i sitt »Försök till Populär Framställning af Christus-Pantheismen» (1832): »Man fruktar *Pantheismen*, d. ä. Läran om all tings *varande i Gud*, såsom *sjelfförgudning;* men man glömmer, att all känsla af ett lif i Gud, ett sammanfallande med honom, d. ä. all *subjectif Religion* då också måste vara en sjelfförgudning. Beståndsdelen är icke det hela [— — —]. Menniskan är icke Gud, men ett Guds sätt att vara till och verka, en Guds uppenbarelse.» — — — »Men vår åsigt är icke blott *Pantheism*, den är *Christus-Pantheism*, den är en Pantheism, genomträngd af *Christendomens Läror*, af *Jesus Christus*, såsom Guds, såsom *Allväsendets fullkomliga uppenbarelse* på jorden — *Gud* såsom *menniska*, se der *Pantheismens* egentliga förklaring, ty det förklarar med detsamma, huru, icke blott i *Christus*, utan i *Universum, Ordet* kan *blifva Kött, Anden* bli Materia [— — —].»[1]

Ricarda Huch vågar tala om ett gudsbegrepp, som hon kallar det typiskt romantiska. Hon skriver bl. a.: Gud var för romantikerna en ande, men därför icke naturlös. Lika litet som människan, vilken blivit gjord till Guds avbild, kunde tänkas utan kropp, lika litet kunde Gud tänkas utan natur. Och dock var Gud icke identisk med världen. Han var samtidigt dess medelpunkt och omfattade och bar den. Gud är i allt, men icke allt är Gud, liksom vår själ är i hela vår kropp, utan att vår kropp dock därför är identisk med själen. Allt är också i Gud. Det bibelspråk, som bäst uttrycker denna gudsföreställning, är: I Honom leva vi, röras och hava varelse (Apg. 17: 28).[2]

K. Chr. F. Krause i Göttingen, vilken jag förut haft anledning att nämna och vars gudsuppfattning också den helt går in under den karakteristik, som Ricarda Huch här givit, införde för sin åskådning termen p a n e n t e i s m.[3] Han

[1] Rådberg, a. a., s. 12, 13, 24

[2] Huch, Die Romantik 2, 2. Aufl., s. 56—58.

[3] Eisler, Wörterbuch der philos. Begriffe, 4. Aufl., 1929, art. Panentheismus; Lindsay, The Philosophy of Krause, i: Archiv für Geschichte der Philosophie, 27, 1914.

ville därmed markera, att han inte ansåg Gud och världen identiska: Gud är både immanent och transcendent i förhållande till världen. »Die Welt ist nicht ausser Gott, denn er ist Alles, was ist: sie ist eben so wenig Gott selbst, sondern in und durch Gott.» Gud är det oändliga urväsendet, men varje väsende i honom är ändligt, begränsat. Att vara ändlig betyder emellertid inte att vara dålig (schlecht), att vara begränsad inte att vara ofullkomlig, ty alla väsenden ha del i Guds väsende, de efterbilda Guds allfullkomlighet vart och ett inom sina gränser. I varje tings egendomliga gestalt och liv finna vi Gud närvarande.[1] — Termen panenteism eller enteism upptogs också av andra, så av senromantikern Carus.[2]

Med denna allmänna bakgrund blir det egentligen ganska självklart, att inte heller Runeberg — trots sin optimism och sin tro på naturens gudomlighet — någonsin skall vilja sätta likhetstecken mellan Gud och världen. När Mortensen anmärker, att Runebergs panteism »helt naivt förmäler sig med en lika utpräglad teism»[3], så uttalar han ett omdöme, som frånsett orden »helt naivt» kan fällas om romantikernas religiösa åskådning i allmänhet. Och frågan är, om ens beträffande Runeberg uttrycket »helt naivt» är på sin plats. Sammanställer man de uttalanden denne under 1830-talet gjort om förhållandet mellan Gud och världen, skall man finna, att de i förvånande grad äro inbördes överensstämmande. Man skall också finna, att hans åskådning, såsom Sylwan påpekat[4], närmast kan kallas enteistisk, d. v. s. kännetecknas av en medveten strävan att förena föreställningen om Guds transcendens med föreställningen om Guds immanens.

[1] Krause, Das Urbild der Menschheit. Zweite unveränderte Ausgabe, 1851, s. 4, 5. [1 uppl. utkom 1811.]

[2] Huch, a. a. 2, s. 58.

[3] Samlaren 1908, s. 155.

[4] Sylwan, Werner Söderhjelms Runebergs-monografi, FT 62 (1907), s. 426. Jfr Belfrage, a. a., s. 255, 256. Per Wieselgrens polemik (HLHS 10, 1934, s. 5, 6) mot att Sylwan kallar Runebergs tro panteistisk (Svenska litteraturens hist. 2, 1919, s. 416), är en smula orättvis, då just Sylwan föreslagit en annan term som mera adekvat, och polemiken kommer vidare för sent, eftersom det ifrågavarande uttrycket är borttaget i den nya uppl. (1929, s. 417).

Jag uppräknar här några dylika uttalanden. — I den odaterade men sannolikt från helsingforstiden stammande lilla uppsats, som börjar med ordet »Reflectera»[1], resonerar han om att det mångfaldiga är i enheten men på samma gång kan sägas ha utgått ur enheten. I uppsatsen Om parodien 1834 har samma tanke fått religiöst uttryck: det individuella har jämte sitt varande i Gud också sitt självvarande. Denna dubbla tillvaro är det som Runeberg ideligen talar om i sin avhandling 1833; vid analysen av Prometheus-dramat vill han ju t. ex. visa, att Zeus och Prometheus endast i tiden äro skilda från varandra, utom tiden äro de evigt förenade. Samma dubbla betraktelsesätt — identitet och på samma gång skillnad — försöker han få fram också i polemiken mot pietisterna: »[— — —] verlden, tagen i högre och heligare bemärkelse, kan söndras i Gud och verld.»[2] Viljan att samtidigt fasthålla vid Guds immanens och Guds transcendens framträder i formuleringen: »denna verld, i hvilken och öfver hvilken Gud är uppenbar och herrskar».[3] I skoltalet om de kristna legenderna 1839 säger Runeberg: »Att alldeles ringakta det världsliga och yttre, anseende det för ingenting, och att söka Gud allenast utom världen, är icke mindre orätt än att förklara detta världsliga för verklighet och förneka Gud utanför detta».[4]

En dylik samstämmighet skulle inte kunna vara möjlig, om Runeberg ej r e f l e k t e r a t över gudsbegreppet. Han har haft goda tillfällen att diskutera panteismproblemet med sina lärdare kamrater i Lördagssällskapet.[5]

[1] Efterl. skr. 1, s. 281. Jfr nedan s. 493 ff.

[2] HM $^{22}/_{3}$ 1838; Saml. arb. 6, s. 278.

[3] HM $^{22}/_{3}$ 1838; Saml. arb. 6, s. 274.

[4] Cit. efter översättningen i Estlander, Skrifter 1, s. 47. Talet är tryckt i Efterl. skr. 3; det citerade uttalandet a. a., s. 94.

[5] Det kan nämnas, att Snellman i sin akademiska avhandling 1835 polemiserar mot ett stort, tämligen nyutkommet verk om panteismen av G. B. Jäsche, professor i Dorpat: Der Pantheismus nach seinen verschiedenen Hauptformen [— — —]. Ein Beitrag zur Geschichte und Kritik dieser Lehre in alter und neuer Philosophie, 1—3, 1826—1832. Jäsche har fattat sitt ämne mycket vitt och i tredje bandet av sitt verk behandlat även sådana system som Fichtes, Schellings och Hegels.

När universum betraktas som Guds uppenbarelse, uppdyker naturligtvis genast problemet om det ondas möjlighet och ursprung. Runeberg drevs som vi sett då och då in på det; han erkänner, att den mänskliga individen i sitt självvarande av egen vilja kan söndra sig från det allmänna; genom egoismen i dess olika former gör människan sig själv till centrum och upphäver identiteten med det gudomliga. Men detta avfall berör icke hennes egentliga väsen, ty väsendet vilar utom tiden i Gud. Den från det allmänna lösryckta individens livsyttringar äro »oting», »skenliv»; de äro blott hemmahörande i tiden och sakna därför verklighet, ty verklighet är evigt varande, varande i Gud.[1]

I sin svenska litteraturhistoria talar Schück om Runebergs »föga utvecklade intresse för filosofisk spekulation». »Man har», tillägger han, »visserligen ibland velat göra Runeberg till panteist, men det är att sätta en alldeles för filosofisk etikett på en världsåskådning, som för en sund och frisk friluftsmänniska som Runeberg är ganska naturlig.»[2] — Det torde av den föregående framställningen framgå, att jag omöjligt kan dela den syn på Runebergs intellektuella liv, på hans intressen och hans beläsenhet, som ligger i det yttrandet. Givetvis är panteism — som förut framhållits — icke en adekvat och lämplig beteckning på Runebergs religiösa tro. Men hans åskådning var förvisso av annat slag än att den väsentligen skulle kunna förklaras ur hans friluftsliv.

*

Är nu den filosofiskt influerade världsuppfattning och gudsföreställning, som vi här konstaterat hos Runeberg,

[1] Det måste erkännas, att Runeberg svänger ganska avsevärt, när han vill bortförklara det onda än genom att frånkänna det verklighet, än genom att säga, att det är »det *verkeliga* godas vilkor, och derföre så nödvändigt att det ej kan bortönskas». HM $^{9}/_{4}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 75.

[2] Schück och Warburg, Illustr. svensk litt.-hist., 3 uppl., 6, s. 469, 470.

också kristendom? Den frågan har man kanske rätt att besvara olika; säkert är blott, att det inte finns några som helst tecken på att Runeberg skulle ha känt sin religiösa åskådning såsom motsatt den kristna.

Försök att undvika strid mellan filosofien och kristendomen bruka ske på två vitt skilda sätt. Antingen drar man gränsen mellan vetenskapen och den religiösa tron mycket skarp, så att de ingenting få med varandra att göra, eller också söker man uppvisa, hur nära spekulationens resultat överensstämma med uppenbarelsens sanningar. Under romantiken var det senare tillvägagångssättet utan all fråga det vanligaste. Man sökte upptaga de kristna problemställningarna och huvudbegreppen i filosofien och uppvisa ett spekulativt innehåll i kristendomens dogmer.[1]

Inte minst gjorde sig denna tendens gällande i fråga om försoningsläran. Man sökte göra försoningen från en blott teologisk dogm till en genomgående kosmisk princip. Det finns tydliga spår av ett sådant betraktelsesätt även hos Runeberg. Liksom större delen av sin bildade samtid använde han ofta ordet försoning i vidare bemärkelse än den nu vanliga. Ibland betydde det helt enkelt frid, så t. ex. i dikten Bön:

»Gjut, mild, i mitt lågande sinne
Din lugna hugsvalande Anda,
Och låt din försoning derinne
De stormande känslorna banda.»

Oftast betydde ordet försoning en harmonisk förening av motsatser, särskilt av oändligt och ändligt, av andligt och materiellt. Vi ha nyss sett, att Runeberg delar de roman-

[1] Detta gäller epoken som helhet betraktad, även om det tämligen snart — också hos nyromantikens banérförare i Sverige — förmärktes en stark reaktion mot tendensen att alltför mycket intellektualisera den kristna tron. Jfr Kulling, Den svenska romantikens religiösa utveckling, Samlaren 1936.

tiska naturfilosofernas åsikt, att varje organism, med andra ord allt levande, utgör en dylik försoning av motsatser: stoftet, som ingår i blomman är inte »i en sjelfmäktig, oförenlig strid med ljuset, utan tvärtom i försoning med detta».[1]

Intet uttalande finns, som skulle tyda på att Runeberg stått främmande för den ortodoxa försoningsläran, att Kristus givit sitt liv för människornas frälsning, men han kallar Kristus försonare också av den anledningen, att Kristus i en person var både gud och människa, följaktligen en »medlare mellan poler innebärande en gudomlig och en mensklig natur».[2] Denna försoningsuppfattning hörde ju till själva grundtankarna i Schleiermachers berömda tal Über die Religion. Med härlig klarhet, heter det där, utbildade sig i Kristi själ den stora idé, som han var kommen för att framställa, den, att allt ändligt behöver högre förmedlingar för att hänga samman med Gudomen. Det förmedlande, som inte i sin tur självt skall behöva en förmedling, kan omöjligen vara blott ändligt, det måste vara delaktigt av både den gudomliga och den ändliga naturen. Kristus var medveten om sin gudom och sin medlaruppgift. »Aber nie hat er behauptet das einzige Objekt der Anwendung seiner Idee, der einzige Mittler zu sein».[3]

Även kärleken är en medlare mellan poler, alltså en försonare. Att begripa sig själv som person innebär ju enligt Runebergs åskådning att känna sig såsom pol, d. v. s. såsom motsats till något annat, och därmed också att längta efter förening med motpolen. Vid slutet av barndomen inträffar hos människan ett dylikt självbegripande; därför börjar hon sedan att längta efter förening med något utanför sin egen person och »bestämmer

[1] HM $^{22}/_{3}$ 1838; Saml. arb. 6, s. 279.

[2] Den opublicerade delen av dialogen Om organism. Jfr i det föreg. s. 428.

[3] Schleiermacher, Über die Religion. Reden an die Gebildeten unter ihren Verächtern, 1799, s. 301—304. Jfr Hippel, Det kristologiska problemet under nyromantiken, s. 85, 86.

en pol utom sig[:] mannen qvinnan». — Runeberg säger, att »[— — —] der person är der är strid, men der strid är[,] der måste utlåfvas[,] anas och komma försoning. Liksom i Adams, det är verldens[,] syndafall en försonare var betingad och nödvändig, så har äfven hvarje enskild i den stund han begriper sig som person uttalt försoningens lösen, ty hvarje väsende för sig har sin Christus symboliskt bevittnad.»[1] — Med denna Kristi symbol i individens liv menas således kärleken.

All egocentricitet, synd och brottslighet är det individuellas söndring från det väsentliga, allmänna, gudomliga; botgöring och bättring innebära en återgång därtill, alltså en försoning. I recensionen av Ramido Marinesco april 1837 heter det, som vi minnas, om Don Juan, att denne genom ångern och penitensen »återgår med jubel till sitt väsendes eviga, heliga lif». Försoningens idé blir enligt Runebergs tolkning styckets medelpunkt och bärande idé.[2]

I ännu högre grad än botgöringen innebar döden en försoning, en det individuellas saliga återförening med det allmänna oändliga. Vi minnas från flera Runebergsdokument de så ofta återkommande och känsloburna skildringarna av det ögonblick, då människan lämnar jordelivet, av den förklaringsstund, som innebär en »återgång till fridens och försoningens eviga hem».[3]

Hela denna försoningsuppfattning var ju så vanlig i romantikernas skrifter, att det är tämligen ofruktbart att resonera om hur Runeberg nått fram till den. Försoningstanken i sista romansen av Frithiofs saga kan anföras som en parallell; Martin Lamm har visat, hur dess rötter gå till Schelling.[4] Baldersprästen säger till Frithiof:

> »Du vill försonas. Vet du hvad försoning är?
> Se mig i ögat, yngling, och blif icke blek.
> På jorden går försonarn kring och heter Död.

[1] Den opublicerade delen av dialogen Om organism.

[2] HM $^{28}/_{4}$ 1837; Saml. arb. 6, s. 257, 256. Jfr ovan s. 279 och 344.

[3] Se ovan s. 374, 425 och 451.

[4] Lamm, Försoningstanken i Tegnérs Frithiofs saga, Samlaren 1916.

All tid är från sin början grumlad evighet,
allt jordiskt lif är affall från Allfaders thron,
försonas är att vända renad dit igen.
— — — — — — — — —
Dock, äfven lifvet äger sin försoning ren,
en ringare, den högres stilla förespel.
— — — — — — — — —
Till Asar blotar hopen, leder gångarn fram,
guldsadlad, purpurbetslad, för att offras dem.
Det är ett tecken, och dess mening djup, ty blod
är morgonrodnan till en hvar försoningsdag.
Men tecknet är ej saken, det försonar ej;
hvad sjelf du brutit gäldar ingen ann för dig.
De döda sonas vid Allfaders gudabarm,
den lefvandes försoning är i eget bröst.
— — — — — — — — —
Med sten försonas Balder ej; försoning bor
här nere, som deruppe, blott der friden bor.
Försonas med din fiende och med dig sjelf,
då är du ock försonad med ljuslockig Gud.»[1]

Vad Tegnér kallar att försonas med sig själv är väl ungefär vad Runeberg kallar att — genom ångern — återgå »ur tomheten till sig sjelf».[2]

Likväl blev den romantiska försoningsläran med dess vida innebörd av ordet försoning och dess tro på en gradvis skeende återförening av det individuella med det gudomliga icke så allmänt erkänd, att den inte blev föremål för invändningar från ortodoxt håll. Nya skolan i Sverige blev som bekant häftigt angripen bl. a. för att dess försoningslära var obiblisk[3], och Runeberg skulle under polemiken mot pietisterna få göra samma erfarenhet.

På samma sätt som försoningen gjordes också treenigheten till en kosmisk princip, både av schellingianismen och hegelianismen. Det är klart, att idén om treenigheten överhuvud är utan mening, då den icke uppfattas spekulativt,

[1] Tegnér, Saml. skr. 5, s. 155, 156.
[2] HM $^{28}/_{4}$ 1837; Saml. arb. 6, s. 258.
[3] Se t. ex. Allmänna Journalen $^{4}/_{12}$ 1816.

säger Schelling.[1] Urenheten — mångfaldens, d. v. s. världens, utgång från enheten — mångfaldens återförening med enheten, det var, ansåg man, den kosmiska utvecklingsgången, och denna triadiska rytm återfann man överallt. De tre nämnda stadierna inneburo tre olika faser av Guds verksamhet, tre potenser av Gud, för att använda Schellings term.[2] — Blasche kallar tingen »eigenthümliche Beschränkungen, einzelne Erscheinungen des Schöpfers selbst. Wenn also Gott, als ewige gegensatzlose Einheit, mit dem Ausdruck des Vaters bezeichnet werde, so sei Gott, als diese analysirende Thätigkeit der Schöpfung, der Sohn, die Rückkehr aber der Dinge zu Gott, ihr Erkanntwerden in ihm, die synthesirende Thätigkeit Gottes oder der Geist.»[3]

På liknande sätt uppfattade Hegel treenigheten. Han erkände med beundran, att Jakob Böhme trots sitt fantastiska tänkande hade skådat märkvärdigt djupt, då han i allting återfann treenigheten.[4] Att ställa sig såsom något annat emot sig själv och att så upptaga detta andra i sig själv, det är enligt Hegel lagen för allt medvetande, för Andens verksamhet överhuvud. »Gott ist so Geist, indem er als der d r e i e i n i g e gewusst wird, und von diesem Prinzipe aus entwickelt sich nun die Weltgeschichte.»[5] Treenighetsläran, som av tongivande 1700-talsfilosofer utsatts för så många angrepp och gjorts till föremål för så fin drift, kom således under 1800-talets första decennier åter till ära och värdighet.[6]

[1] Schelling, Föreläsningar öfver Methoden för det Academiska Studium, 1812, s. 154.

[2] Schelling, Sämmtl. Werke II: 3, s. 310 ff., 338 ff.

[3] Blasche, Das Böse im Einklange mit der Weltordnung, 1827, s. 94—109, enligt referatet i Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik, 1829, 1, s. 69. Jfr Schelling, Sämmtl. Werke II: 3, särsk. s. 337 ff., II: 4, s. 51—73. Jfr ock t. ex. Molitor, Philosophie der Geschichte oder über die Tradition 2, s. 60 ff., 86 ff.

[4] Hegel, Werke 12, s. 203.

[5] Hegel, Werke 9, s. 331; jfr a. a. 12, s. 184 ff.

[6] Lütgert, Die Religion des deutschen Idealismus und ihr Ende 3, 1925, s. 91.

Naturligtvis diskuterades också i Sverige de romantiska tolkningarna av treenighetsdogmen — det fanns ju flera tolkningar och mera fantastiska sådana än dem vi här haft anledning att beröra. Naturligtvis uppfattades de i det ena lägret som en fördjupning, i det andra som en förvrängning av den kristna läran.[1]

I Finland kom en liknande meningsmotsättning till synes i samband med den Laurellska befordringsstriden. Laurell hävdade i sin avhandling 1834 en hegeliansk syn på treenighetsläran[2], men i teologiska fakulteten uttalade professor Gadolin, att Laurell inte kunnat uppvisa överensstämmelsen mellan den k r i s t n a treenigheten och den trinitet, som han ur förnuftsgrunder sökt bevisa nödvändigheten av.[3]

Även hos Runeberg kan man finna prov på tidstendensen att göra treenigheten till en allmän naturlag. Det är i den formellt ofullgångna och i förstone mycket svårtolkade lilla uppsats, som börjar: »Reflectera är ett ord af dubbel betydelse».[4] Jag vågar mig på ett förtydligande referat av innehållet:

Mångfaldens utgång ur eller söndring från enheten innebär ett fall, återgången en försoning. Enheten, fallet och försoningen — dessa tre potenser äro endast i tidens och rummets värld skilda från varandra; egentligen äro de innefattade i enheten och med varandra identiska. — Konsten, som återspeglar tingens väsende, d. v. s. det ena och oändliga i mångfalden, uttrycker därigenom oskuld (ty oskuld betydde ju, enligt Runebergs språkbruk, identitet med det oändliga). I vetenskapen däremot betraktas tingen i sitt självvarande; i vetenskapen »begriper sig det mångfaldiga såsom skildt från enheten». Vetenskapen uttrycker därför söndring, fall,

[1] Nilsson, Svensk romantik, s. 117 ff., 226 ff., 398, 399.

[2] Laurell, a. a., s. 40, 41.

[3] Akademiska konsistoriets protokoll $^{15}/_{11}$ 1834, s. 522.

[4] Den är kanske snarast blott ett utkast. Mskr. i Runebergs hem, signum I. 9. 6., ett tjockt, blått orandat papper. Efterl. skr. 1, s. 281—283. Jfr ovan s. 311, 370, 456, 486.

men eftersom dess mål är att uppvisa den enhet, varifrån det mångfaldiga utgår, pekar den också mot försoning. Den höghet konsten har i sitt väsende, har vetenskapen i sitt mål, och båda ha i detta mål sin identitet. Men såsom t i d l i g a företeelser få de icke förblandas, så att vetenskapen skulle ha ingredienser av konst i sig och konsten av vetenskap. *Konst och vetenskap*, säger Runeberg, »*äro personer i Religionens treenighet, lika eviga, höga och stora, förenade, men icke sammanblandade.*»

Utgivaren av skaldens Efterlemnade skrifter har missförstått Runeberg och i trycket vanställt denna sista mening till: »De äro, *som personerna* i religionens treenighet, lika eviga, höga och stora, förenade, men icke sammanblandade.»[1] Vad Runeberg vill ha sagt, är i stället, att religion, konst och vetenskap bilda en treenighet, där religionen utgör både delen och det hela. Runeberg är dock mest angelägen att påpeka, att de tre grenarna trots sitt inre sammanhang dock i praktiken måste hållas isär, så att man icke t. ex. i poesien inmänger abstrakt spekulation. (Vi känna ju väl igen detta sista krav; det var en ständigt återkommande synpunkt i Runebergs kritik av den nyromantiska svenska vitterheten.)

Förhållandet mellan vetenskap och konst söker Runeberg belysa med en parallell från ett annat område: förhållandet mellan man och kvinna. I en »reflexion» 1834 sätter han i motsats till varandra mannens v e t a n d e och kvinnans a n i n g.[2] Att förståndet liksom ljuset var en manlig princip och fantasien liksom materien en kvinnlig var en gängse romantisk åsikt. Det låg således mycket nära till hands att, som Runeberg på ett par ställen gör, kalla vetenskap och konst kulturens man och kvinna.[3] Vad som här närmare intresserar oss, är emellertid, att Runeberg i den nyssnämnda uppsatsen finner kvinnan i likhet med konsten representera enhetspotensen, mannen i likhet med

[1] Kursiveringarna gjorda av mig. Efterl. skr. 1, s. 281, 282.

[2] HM $^{10}/_{1}$ 1834; Efterl. skr. 1, s. 258.

[3] Efterl. skr. 1, s. 257, 270.

vetenskapen söndrings- och försoningspotenserna. »Man och qvinna utgöra uppenbarelser af idén menniska och hafva på en gång sin förening i denna idé och sin särskildhet, den ena genom oskuld, den andra genom fall och försoning.»[1] Således även här en sorts treenighet.

När nu även de hedniska troslärorna och myterna utsattes för liknande filosofiska uttolkningar som de kristna dogmerna, blev det tämligen lätt att uppvisa fundamentala likheter mellan de olika religionerna. De synkretistiska strävandena i religionsvetenskapen voro som bekant under början av 1800-talet utomordentligt starka. De sammanhängde givetvis med den djupa längtan efter universalitet, som tog sig uttryck hos romantikerna på snart sagt alla områden, och med den energiska strävan att återföra skiftande företeelser på en och samma princip, som gjorde sig gällande inom deras olika vetenskaper. Hur mycket kristendom inlade inte t. ex. Atterbom i den nordiska mytologien! Han fann i Eddan läran om Guds trefaldighet; Oden, Allfadern, representerade enheten; Disa eller Frigga symboliserade gudomens kvinnliga princip, materien, och motsvarade egypternas Isis och kristianernas Maria; Tor var symbolen för gudomens manliga princip, ljuset eller förståndet, som befruktade naturgrunden. »Såsom mellanlänken af den ideala och den sinliga verlden, hvarföre han ock sägs vara *Allfaders och Jordens son*, är han den i menniskoskapnad uppenbarade Guden, Medlarn mellan Gud och menniskan, F ö r s o n a r n hos våra förfäder. Svarar mot Horus, Wischnu, Christus o. s. v.»[2]

På samma sätt sökte och fann Stagnelius kristendom i de utomkristna religionerna. I hans dikt Trosbekännelse

[1] Efterl. skr. 1, s. 282. Satsen att gränsen mellan vetenskapen och konsten inte får suddas ut, försöker Runeberg göra klarare genom påpekandet, att »den qvinligaste qvinna och den manligaste man äro idén menniska närmast och följaktligen närmast identiteten.» »Om således ett konstverk i sig innehåller vissa aggregat af konst och vissa af vetenskap, utan att de samfäldt äro förlikta under konstens idé, så är det bilden af en manartad qvinna, ett oting [— — —].»

[2] Upplysningarna till Skaldarmal, Phosphoros 1811, s. 9, 10.

lyder den strof, som skall motsvara andra trosartikeln i apostolicum, på följande sätt:

»Jag på en Kärlek tror, som från Olympens thröner
I tidens gryning steg till jordens mulna zoner,
Från verldens början re'n till offer utsedd var
Och mänskan till sin Brud för sekler kårat har.
Af Isis ömsom född och Venus och Maria
Hans gudom sväfvar kring oss än.
Från dödens våld han vill oss fria
Och till vårt fosterland mildt föra oss igen.»[1]

Själve J. O. Wallin blev (1831) ifrån strängt renlärigt håll beskylld för att icke vara nog kristen och för att i sina predikningar gärna undvika Kristi namn.[2] Han svarade med att varna för trångsinne — »icke må vi föreställa oss att Christendomen ligger på samma gång hel och sluten inom vissa ordformer, i hvilka den historiskt framträdde på en gifven punkt af tiden» — och framhöll, att man måste skilja mellan bokstav och anda i kristendomen. Kristus »kom ej att upphäfva något af det sanna och goda, som redan förefanns i menskligheten, utan fast mer att bringa det till mognad eller gifva det sin högsta och renaste betydelse; mycket lemnade Han ock till vidare utveckling, sedan genom Honom sjelfva grunden var lagd, den ingen annan kunnat lägga.»[3]

Det är naturligt, att Runeberg med sin klassiska orientering, sin odogmatiska läggning och sin tro på den mänskliga naturens höghet och värde skulle känna på liknande sätt. Han fann i den grekiska mytologien och diktningen religiösa åsikter framställda, som i viktiga avseenden föregrepo och förebådade kristna sanningar. I 1833 års akademiska speci-

[1] Kursiveringen gjord av mig. Stagnelius, Saml. skr. 1 (Vitterhetssamfundets uppl.), s. 50.

[2] I en anonym broschyr [av G. Montgomery] »En Blick på Wåra Andelige Talare»; jfr Aftonbladet 1831 $^{18}/_{3}$ ff. Episoden har för mig påpekats av doc. V. Svanberg.

[3] Wallin, Religions-tal vid åtskilliga tillfällen 3, 1831, s. V.

men sökte han, som Lamm påpekat [1], gång på gång draga fram likheter mellan antik och kristen livssyn. Så t. ex. anmärkte han, att Prometheus-dramat tydligt uttalar tron på en allmän nödvändighet, som döljer sig i djup natt utanför all mänsklig kunskap och vars trefaldiga väsende representeras av de tre parcerna; när denna makt framträder i ljuset, ter den sig som enhet (Zeus i förbund med Prometheus) och som dualism i enheten (Prometheus avfallande från Zeus). Givetvis avsåg Runeberg här att påpeka en sorts parallell till den kristna treenighetsläran. Han fann samma drama innehålla också en försoningslära; efter att ha redogjort för Prometheus' (människosläktets) söndring från Zeus och löftet om en kommande räddare, Herakles, som härstammar från Zeus' och Ios (kvinnans) ätt och tack vare vilken Prometheus åter skall ikläda sig gudomlig natur och makt, säger Runeberg uttryckligen: »Huru nära grekernas religion, sådan den tecknas i detta skådespel, kommer den mosaiska läran om synden, fallet och försoningen, kan envar lätt finna.»[2]

Även i andra tragedier, t. ex. Sofokles' Aias, framhäver Runeberg som vi sett huvudpersonernas syndafall, tydligare och starkare än vad Solger gjort, och vid analysen av Oidipus-dramerna understryker han den försynstro, som kommer till uttryck i dem. Konung Oidipus »ledes som ett blint och ringa redskap av *Honom*, vilken allena det tillkommer att genomskåda människans inre värde och styra henne till det mål, som blott han känner». Men Oidipus är utan skuld, när han begår sina gruvliga gärningar; därför är en försoning möjlig utan att han dör. Han borttages av eumeniderna på övernaturligt sätt, sedan han tvagit sig ren och avkastat sin skröplighets skynken. Runeberg säger härtill: »Att Oidipus sålunda bortrycktes utan en synlig död och så att säga i förklarad gestalt påminner på ett förundransvärt sätt om den kristna läran.»[3]

[1] Lamm, Ödesuppfattningen i Runebergs »Kung Fjalar», i: Til Gerhard Gran, s. 192 ff.

[2] Specimen 1833, s. 13; FoU 17, s. 145.

[3] Specimen 1833, s. 17, 18; FoU 17, s. 149, 150.

Det är således, som Lamm framhållit, tydligt, att Runeberg vid analysen av de antika diktverken »skjuter [— — —] under sin egen religiösa åskådning».[1] Men han följer härvidlag, kan man säga, en ganska allmän tidstendens, och de olika påpekandena av med kristendomen besläktade tankar i de grekiska dramerna har han nog icke helt tagit ur egen fatabur.[2] Jämförelsen mellan grekernas heroer, judarnas Messias och de kristnas återlösare träffar man på i den vetenskapliga mytologiska litteraturen[3]; den föreställningskrets, som sammanhänger med Herakles och hans börd av en gudomlig fader och en dödlig moder, har särskilt Ph. Buttmann behandlat.[4] Och Hegel har i sina föreläsningar över religionsfilosofien berört försoningstanken i de antika tragedierna: »Oedipus Koloneus spielt an die Versöhnung und näher an die christliche Vorstellung der Versöhnung an, er kommt bei den Göttern zu Ehren, die Götter berufen ihn zu sich.»[5]

Liksom Runeberg således inte ville draga någon alltför hård gräns mellan kristendomen och andra religioner, så tycks han heller inte ha ansett, att kristendomen under alla förhållanden och alla tider kommer att förbli den obetingat högsta religionsformen. I manuskriptet till uppsatsen Om organism heter det, att Kristus för den europeiska kulturen utgör en helig myt, som i den strävar att förklara sig. »Har

[1] Lamm, a. a., s. 192. Se också Belfrage, a. a., s. 187 ff., och Hirn, Striderna om Kung Fjalar, HLHS 12, s. 68 ff.

[2] Det omdöme av Runeberg, som Lamm i detta sammanhang återger efter Söderhjelm, JLR 2 (1 uppl. s. 171, 2 uppl. s. 118), att bland alla grekiska skalder Sofokles är den, »hvars känslor hafva mesta förvantskap med andan af vår uppenbarade Religion», är i själva verket — liksom nästan hela det fragment, varur det är taget (ett löst halvark, Runebergs hem, Borgå) — direkt översatt ur A. W. Schlegel, Ueber dramatische Kunst und Litteratur 1, s. 151.

[3] Baur, Symbolik und Mythologie oder die Naturreligion des Alterthums 2: 2, 1825, s. 268—272.

[4] Buttmann, Mythologus oder gesammelte Abhandlungen über die Sagen des Alterthums 1, 1828, s. 248, 249.

[5] Hegel, Werke 12, 1832, s. 115. Jfr Ernst von Lasaulx' myttolkning enligt referat av Ricarda Huch, Die Romantik 2, s. 74.

nu denna cultur begripit sin myth är Christus förklarad? *Nej den vore då mogen för ett högre stadium*, nu är den i sin evolution.»[1]

Det kan påpekas, att en av Laurells motståndare, professor Frosterus, riktar uppmärksamheten på vissa delar av Laurells framställning, som bli obegripliga, »derest författaren icke hyllar den i slutet af sistlidna århundrade antagna, men af alla bättre Theologer med skäl förkastade läran om Christendomens perfectibilité».[2] — Runeberg var således i sin krets icke ensam om åsikten, att religionen var stadd i utveckling.

---

[1] Kursiveringen gjord av mig. Det må påpekas, att strävandet att se de gemensamma och förenande elementen i antikens religion och kristendomen något senare — men blott för en tid — hos Runeberg skulle avlösas av den motsatta intresseriktningen. I uppsatsen om Macbeth, troligen skriven 1840 eller i början av 1841 (jfr Strömborg, a. a. 4: 1, s. 206), utgår han från att grundolikheterna mellan den romantiska och den klassiska konsten djupast bottna i grundolikheterna mellan kristendomen och den antika gudaläran. Och nu fäller Runeberg faktiskt om grekernas världsåskådning det omdömet, att »naturen, det för sinnet varseblifliga var för de gamle allt» och att »en verld bortom denna för dem ännu icke uppgått» (Saml. arb. 6, s. 294, 295). Som Saarenheimo visat (1880-luvun suomalainen realismi, s. 7 ff.), står uppsatsen om Macbeth — och även föredraget om legenderna 1839 — härvidlag i stort beroende av Hegels estetik, som utkom åren 1835—38. På samma gång uppsatsen tillkommit såsom ett försvar för teatern, vilken Stenbäck angripit (Strömborg, a. a. 4: 1, s. 206) kan den betraktas såsom ett av tecknen på att Runeberg efter den offentliga sammandrabbningen med pietisterna sökte minska avståndet emellan sin åskådning och deras genom att skapa klarhet över vad som var det väsentliga och egenartade i kristendomen. Att han verkligen önskade förstå pietisternas syn på tillvaron märks av flera dokument, som vi här icke ha anledning att gå in på.

Motsättningen kristen — hednisk i Macbeth-uppsatsen blev dock ej Runebergs sista ord om antiken. I legenddikten Chrysanthos lät skalden sin egen ståndpunkt utvecklas av den atenare, som förstod att förena den nyvunna kristna tron med förståelse för den gamla religionens och kulturens omistliga värden (jfr nedan s. 520 ff.). Genom denna dikt, säger P. Wieselgren (HLHS 10, s. 19), »gör Runeberg liksom avbön för sin orättvisa dom över antiken i 'Är Macbeth en christlig tragedie?'». — Jag är dock ej övertygad om att svängningarna i Runebergs antikuppfattning verkligen voro så stora och medvetna, att detta omdöme träffar rätt.

[2] Akademiska konsistoriets protokoll $^{15}/_{11}$ 1834, s. 536.

Sådan var den religiösa uppfattning, utifrån vilken Runeberg skulle gå till angrepp mot den finländska pietismens livsåskådning. Jag har ansett det riktigast att först söka beskriva skaldens religiösa åsikter utan att bygga på hans uttalanden under den berömda meningsmotsättningen mot väckelserörelsen. Jag övergår nu till dessa.

*

Runebergs första stora stridsskrift mot pietismen, Den gamle Trädgårdsmästarens Bref, publicerades i Helsingfors' Morgonblad den 22 och 29 december 1837. Efter icke fullt en månad, den 18 och 22 januari 1838 kunde man i samma tidning läsa genmälet från pietisthåll, Lars Stenbäcks »Svar till den gamle Trädgårdsmästaren». Runeberg grep åter till pennan och sökte utveckla huvudpunkterna i sin religiösa åskådning och ange vari den skilde sig från pietisternas; det skedde i artikeln »Till Författaren af 'Svar till den gamle trädgårdsmästaren'», Borgå Tidning den 10 t. o. m. 17 mars 1838.[1]

Båda Runebergs inlägg äro således författade efter hans flyttning till Borgå och ligga därför strängt taget utom ämnet för denna undersökning; någon allsidig behandling skola de heller inte här bli föremål för, allra helst som Runebergs-litteraturen i alla tider mycket sysslat med dem.[2]

[1] Omtryckt i HM $^{22}/_{3}$ och $^{26}/_{3}$ 1838.

[2] De ha behandlats bl. a. av skaldens levnadstecknare, Strömborg (a. a. 4: 1, s. 108 ff.), Söderhjelm (JLR 2, s. 59 ff.) och Heikel (Johan Ludvig Runeberg 2, s. 22 ff.); vidare av Estlander (J. L. Runebergs religiösa verldsåskådning, i: FoU 1, 1886), Rosenqvist (Polemiken mellan Runeberg och Stenbäck, i förf:s I tidens religiösa frågor, 1899, s. 186—211; Runebergs religiösa lifsåskådning, i: Teologisk tidskrift, 1904, s. 81—92), Aspelin (Lars Stenbäck, 1900, s. 238 ff.), Belfrage (Johan Ludvig Runeberg i sin religiösa utveckling, 1917, s. 102—155), Krook (Väckelserörelserna i Österbottens svenska församlingar 2, 1931, s. 218 ff.), Wieselgren (Runeberg och trosläran, HLHS 10, 1934, s. 1 ff.) m. fl. K. S. Laurila har i Ett skede i en evig kamp, 1937, dels själv utförligt behandlat striden, dels refererat och bedömt samtliga de nämnda forskarnas åsikter med undantag av Wieselgrens, och dessutom redogjort för den finskspråkiga litteraturen på området.

Emellertid röra de sig ju om livsåskådningsfrågor, som upptogo skaldens intresse även under helsingforstidens senare skede. Alltifrån mitten av 1830-talet pågick väckelserörelsens frammarsch i studentkretsar i huvudstaden, särskilt i den nationsavdelning han själv tillhörde. Strömborg håller också för troligt, att Runeberg varit betänkt på att uttala sitt varningsord för pietismens faror, långt förrän han i Borgå fick tid och ro att skriva Trädgårdsmästarbreven.[1] Hur det därmed än må ha förhållit sig, så synes det mig önskvärt och naturligt att, liksom det tidigare skett i fråga om organismläran, också i ett par andra avseenden söka belysa sambandet mellan den åskådning, som talar ur inläggen mot pietisterna, och den, som mött oss i dokumenten från helsingforsåren.

Naturligtvis var det inte teoretiska åsiktsolikheter som gjorde, att Runeberg ställde sig avogt till väckelserörelsen. Den livsföringstyp, som pietisterna representerade, avvek för mycket från den han själv tillhörde, och den saknade i alltför hög grad de egenskaper han kanske satte mest värde på och mest prisade: friskhet, lugn och glädje. De väcktas omvändelsekriser och salighetsbekymmer föreföllo honom ängsliga, deras avståndstagande från vad de kallade ett världsligt liv innebar enligt hans mening en beklämmande brist på intresse för omistliga kulturella värden och uppfriskande glädjeämnen, och deras flitiga läsning av bibeln och uppbyggelselitteraturen tenderade genom sitt övermått att bli ett hinder för det hurtiga och utåtriktade liv, som han ansåg vara en förutsättning för själslig och kroppslig hälsa.[2]

Inte minst måste Runeberg stöta sig på pietisternas inställning till konsten och diktningen. Lönnrot kunde redan från sina tidigare vandringar i det inre Finland berätta, att där väckelsen gick fram, där blev det snart slut på den

[1] Strömborg, a. a. 4: 1, s. 110; jfr Krook, a. a. 2, s. 219—221.

[2] Se ovan s. 215 ff.

folkpoesi, som han var ute för att samla, och som också Runeberg så livligt uppskattade och beundrade. De väckta, heränneet, »anse det för en stor synd att sjunga några verldsliga sånger och tro sig hafva hunnit redan bra långt i Gudaktigheten, om de lyckas att bortglömma de oskyldiga visor och runor, de i deras barndom lärt af sina föräldrar eller andra. Hvad skall jag tala om visor, de afsky äfven all musik, hvilken de anse vara af denna verldene. Döttrarna uppå samma hemmanet hade förut varit de skickligaste uppå hela trakten att spela på kantele, men allt sedan den nya läran hafva de icke vidrört sin kantele. O hvilken lära!»[1]

Sommaren 1835 tog Runeberg i Morgonbladet in en artikel av Lönnrot, Om sekterismen i trakterna af Kajana. Lönnrot drev där bl. a. med pietisternas rädsla för världsliga böcker, han berättade om de befängdheter de kunde göra sig skyldiga till i sina extatiska tillstånd, och han kritiserade skarpt deras ofördragsamhet och deras bannlysande av all jordisk glädje, dans, musik, lekar och sång.[2] — Från pietistledaren N. K. Malmberg kom ett upprört svaromål (osignerat), som dels klandrade orättvisor i Lönnrots angrepp, dels helt enkelt underkände den personliga ståndpunkt, från vilken han bedömde den religiösa rörelsen. Det heter i svaromålet bl. a.:

»Med ungdomlig kärlek, lik den, hvarmed gossen drömmer sig tillbaka i Grekens och Romarens gudaverld, har Ins. Lönnrot fästat sig vid den Forn-Finska hedna poesien. Denna förkärlek i gemenskap med Hans ungdoms-bildning har kommit Honom att glömma, det hedna-verlden ohjelpligen gått under, och att dess altaren mer icke kunna uppresas annorstädes, än i det mennisko-hjerta, som för en sann Kristendom har en snart sagt medfödd afsky. Hade Ins. från en sannt religieus synpunct kunnat bedömma verkelig Secterism, så hade Han vid åsynen af de så kallade Secteriske i trakten af Kajana icke blifvit mer svårmodig än vi funnit honom vara vid åhörandet af de Runo-sångare, som

[1] Lönnrot, Svenska skrifter 2, s. 84; jfr a. a., s. 18, 19.

[2] HM $^{29}/_{6}$—$^{10}/_{7}$ 1835. Den insändarpolemik i HM, som kan sägas utgöra ett förspel till Runebergs och Stenbäcks skriftväxling i samma tidning, har professor Laurila omsorgsfullt refererat. Laurila, Ett skede i en evig kamp, s. 9 ff.

mången gång beledsagat Honom öfver land och vatten, och låtit Honom höra sammansättningar, hvilka, äfven i poetiskt afseende, varit ganska klena.»[1]

Morgonbladsredaktören fann sig föranlåten att i en anmärkning ge en gliring åt den pietistiske insändarens stil och ta avstånd från hans åsikter. — Som en kraftig replik från Runebergs sida kan man också räkna, att han redan i samma nummer och i numret en vecka senare införde två av Lönnrot gjorda översättningar av finska runor, den ena ur Kantele, den andra ur Kalevala. Kalevalatolkningen inledes med några oerhört entusiastiska ord av Runeberg själv. Efter att ha framhållit, vilka väldiga svårigheter en översättare av finsk diktning har att kämpa med och hur förhastat det är att på grundvalen av några misslyckade tolkningar fälla en oblid dom över det finska språkets poetiska skatter, säger han:

»Hvad nu särskildt angår den 9:de Sången i Kalevala [2], måste Red. yttra den öfvertygelse, att ingen försökt tolkning af Antikens episka mönster, Homers Iliad och Odyssé, lyckats rädda så många af originalets skönheter, att den i intresse och fägring skulle kunna till sin fördel mäta sig med öfversättningen af denna Finska Runa. Red. har icke haft tillfälle att göra bekantskap med de öfriga sångerna i Kalevala, men tror sig af den förevarande med full säkerhet kunna sluta, att Finska litteraturen i detta poem fått en skatt, jemförlig, såsom i ton och hållning, så äfven i omfång och värde, med den grekiska konstens båda skönaste episka mästerstycken. Alla de företräden dessa äga i framställningens storartade och lugna gång, i bildernas uthållna och säkra syftning, äger den finska runan äfven, och öfverträffar dem kanhända, om det fulländade kan öfverträffas, i naturmålningens höghet och enkla stål.»[3]

Starkare kan man ju knappast uttrycka sig.

I slutet av november 1836 öppnade Runeberg sin tidnings spalter för en artikel i brevform av Lars Stenbäck, där denne

[1] HM $^{16}/_{11}$ 1835. Mauno Rosendal har uppvisat, vem som är artikelns författare; se Laurila, a. a., s. 15.

[2] Sången har sedermera fått numret 11.

[3] HM $^{23}/_{11}$ 1835; Efterl. skr. 1, s. 342, 343.

uttalar sin förkastelsedom över hela romangenren. Stenbäck säger sig högeligen betvivla, att romaner i allmänhet kunna bidraga till sann bildning i högsta och egentligaste mening, bildning för evigheten. »'Den största triumph som djefvulen vunnit var den, då han såg den första roman lemna pressen' — har någon yttrat, jag mins ej hvem. Jag måste börja med denna stränga thes, för att derpå fota det påståendet, att de bättre af dem, eller de hvilka vanligen kallas *goda romaner* innehålla endast en modifierad grad af förderflighet.» T. o. m. de religiösa romanerna anser artikelförfattaren vara skadliga. Det räcker nämligen inte, att en bok för ögonblicket uppväcker goda känslor och föresatser, att den uppmanar till självförsakelse, människokärlek, försonlighet, förtröstan på Gud o. s. v., när allt detta inte vilar på den enda rätta grunden, trons grund. Skall därför en roman »göra anspråk på religiöst-bildande förmåga, så måste han utgöra en fullständig dogmatik, jemte det han är 'en ropandes röst i öknen', som oupphörligt *oroar* deras samveten, hvilka han, såsom roman, hade för afsigt att *roa*. Och visst skulle han ju då upphöra att vara Roman.»[1] — I en kort redaktionell not meddelade Runeberg, att han inte ansåg sig kunna neka uppsatsen ett rum i tidningen, ehuru han ingalunda ville förfäkta insändarens åsikter.

Det må nämnas, att Stenbäck i fråga om sin inställning till konsten ännu så länge inte hörde till de strängare pietisterna. Han vänder sig, som av det ovanstående framgår, mot romanen men gör inte poesien till föremål för angrepp. Han var ju också själv skald, och av Runebergs diktning var han en varm beundrare. Det var Stenbäck, som var författaren till de hyllningsverser man sjöng till Runebergs ära vid hans flyttning till Borgå i maj 1837.[2] Med fullt rent samvete kunde Stenbäck dock tydligen icke dikta; senare blev han i varje fall strängare och övergav av religiösa skäl sin lyra. Runeberg sade honom oförbehållsamt sin mening

[1] HM $^{28}/_{11}$ 1836.

[2] Strömborg, a. a. 1, s. 311, 369.

om detta steg: »Ja, Lasse, nog slipper du in i himmelriket, men en risbastu kommer du ändå att få av vår Herre för att du har övergivit din poesi.»[1]

Pietisternas misstro mot poesien var något som Runeberg omöjligt stillatigande kunde bevittna, han som kände diktningen vara sin väsentligaste livsuppgift och som ständigt hävdade, att skönhetsglädjen och andakten voro oupplösligt förenade.

Professor Laurila har anmärkt, att Runebergs inlägg mot väckelserörelsen skulle ha blivit betydligt mera träffsäkra och slagkraftiga, om han sökt påvisa farorna av pietisternas k u l t u r-fientlighet i stället för att som nu göra deras n a t u r-fientlighet till den viktigaste anklagelsepunkten. Det finns, säger Laurila, intet uttalande från pietisterna, som kan ge anledning till påståendet, att de inte ville uppskatta Guds sköna natur. Runebergs angrepp har därför blivit ett slag i luften.[2] — Professor Laurila har utan tvivel rätt i att skalden riktat sitt vapen något skevt, men så intimt förknippad som konsten enligt Runebergs åsikt var med naturen, förstår man å andra sidan lätt hans »misshugg». Den som ur religiös synpunkt förkastar diktningen, han visar sig icke förstå skönhetens väsen överhuvud; så måste åtminstone Runeberg ha uppfattat saken.

Skönhetsglädjens evangelium är just vad Trädgårdsmästarbreven predika. Den gamle fadern vill leda sin väckta dotter tillbaka till hennes ljusa och harmoniska barndomstro genom att erinra henne om den fråga, som hon en gång ställt till honom och som mycket glatt honom. En stilla sommarafton, när »hvarje fläkt lagt sig, och sjön speglade jorden och skyn, och skyn som en spegel återstrålade jordens alla blomsterfärger, och solen i famnen af sitt ljus omslöt allt detta, då log du och frågte mig, hvilkendera var vackrare, jorden eller himmelen?» Men Rosa vill inte bli påmind om dessa

[1] Castrén, Lars Stenbäcks diktning, i förf:s Studier och kritiker, 1918, s. 39.

[2] Laurila, a. a., s. 152 ff.

ord; »de voro mina ord i sömnen, min far, glöm dem sedan jag vaknat.» Den gamle svarar: »Icke ord i sömnen, Rosa, en lofsång var det, sådan som englar sjunga, ty *englars gudstjenst är en glädje öfver någonting skönt och sannt.*»[1] Ett nytt uttryck alltså för en av de centrala tankarna i Runebergs konstuppfattning: andaktens, skönhetens och sanningens släktskap, religionens, konstens och vetenskapens treenighet.

Vad Trädgårdsmästarbreven för övrigt framför allt vilja inskärpa, är, som vi konstaterat i kapitlet om växtsymboliken, att hela naturen visar möjligheten av en harmonisk försoning av det andliga och det materiella. Människan bör härvidlag följa naturens föredöme och inte betrakta det materiella som något mot det gudomliga fientligt. Hon bör inte brådstörtat söka överhoppa stadierna i sin naturliga utveckling.

Lars Stenbäck, vilken dock som österbottning och som medarbetare i Morgonbladet stod Runeberg nära, uppfattade inte den organiska försoningstanke, som fanns i Trädgårdsmästarbreven, eller ville i varje fall inte erkänna den som kristen. Han stack inte under stol med sin åsikt, att brevens författare i religiöst avseende levde i en verklighetsfrämmande idyll och saknade sinne för synden och nöden i världen: »[— — —] ni har vuxit och lefvat bland blommor; ni har vant er att se jorden i det skimrande skenet af er phantasie och gjort er der så hemmastadd och belåten, att ni finner er, likasom de andra, oändligen väl derpå, liksom hade Gud *derföre* satt oss hit, liksom hade vi här någon varaktig stad, och liksom hade du, lefvande Guds Son, derföre gjutit ditt blod.»[2] Kristendomen framställer den naturliga människan såsom platt fördärvad och hemfallen under Guds vrede och fördömelsen; frälsning är henne beskärd i Kristus allena. Stenbäck frågar den gamle trädgårdsmästaren rent ut, om

[1] Kursiveringen gjord av mig. HM $^{22}/_{12}$ 1837; Saml. arb. 4, s. 292, 293.
[2] HM $^{18}/_{1}$ 1838.

han aldrig känt fruktan för Guds dom och längtan efter försoning och nåd. Hade dessa allvarliga ord formellt varit riktade till Runeberg personligen, kunde denne ha svarat med en hänvisning till vad han själv tidigare, i recensionen av Ramido Marinesco, yttrat om ånger, botgöring och försoning: viljan till försoning är varje väsendes innersta natur. Nu lät han i sitt svar förstå, att den gamle trädgårdsmästaren fullt och fast trodde på omvändelsens och försoningens nödvändighet. »Omvändelsen är», skrev han, »den fallna menniskans återgång till Gud.» I Stenbäcks ögon minskades emellertid nog värdet av detta erkännande, när det strax därpå hette, att det »i hvarje steg, som menniskan gör på lifvets väg» ligger »en hel omvändelse».[1] Runeberg bekände också han, att söndringen mellan Gud och värld var upphävd av försonaren Kristus [2], men det filosofiska elementet i hans försoningslära skiner rätt tydligt igenom hans formuleringar. Att han icke erkände försoningen b l o t t såsom ett en gång för alla fullbordat historiskt faktum antydes — om också vagt och ytterst försiktigt — av hans sats, »att då ordet förkunnar försoningens sanning såsom den högsta, *en försoning måste vara till i verlden* och i den *evigt* fira sin höga seger.»[3]

Fastän Runeberg i svaret till Stenbäck upprepade gånger talar om Försonaren, Kristus, framskymtar dock här den känsla för de utomkristna religionernas värde, som var så påtaglig i avhandlingen om de grekiska tragedierna. Runeberg är upprörd över pietisternas snabbhet att fördöma andra åsiktsriktningar, som också de ville vara kristna, och

[1] HM $^{22}/_{3}$ 1838; Saml. arb. 6, s. 282, 283.

[2] HM $^{22}/_{3}$ 1838; Saml. arb. 6, s. 279.

[3] Kursiveringen gjord av mig. HM $^{22}/_{3}$ 1838; Saml. arb. 6, s. 277. Professor Laurila, som alldeles riktigt fastslår, att Runeberg i striden med Stenbäck representerar den optimistiska immanensläran, har icke gått in på denna läras närmare utformning i skaldens samtid. Därför har prof. Laurila kommit till den egendomliga slutsatsen, att det i Runebergs uttalanden om försoningen »icke finns någon kristlig, men icke heller någon annan klart begriplig tanke».[!] Ett skede i en evig kamp, s. 176, 177; jfr s. 163.

han passar på tillfället att taga även hedniska religionsformer i försvar. »'[— — —] Jag har hört folk säga, att hedendomen, som funnits förr, än uppenbarelsens ljus kom öfver menniskoslägtet, icke varit annat än en styggelse för Gud, att' — — — dock jag vill skona er från att höra flere af dessa skärande föreställningar.»[1]

»Den gamle Trädgårdsmästarens Bref» och »Till Författaren af 'Svar till den gamle trädgårdsmästaren'» äro i formellt avseende ganska olika. De förra äro en prosadikt, det senare inlägget fortsätter visserligen på den inslagna linjen och begagnar diktade figurer som språkrör men bär dock mera prägeln av en utredning.[2] En fråga, som skalden i svarsskriften lägger stor vikt vid, är förhållandet mellan världen och det uppenbarade ordet i bibeln.

Stenbäck hade med mycken skärpa anmärkt, att den gamle trädgårdsmästarens religion var fullkomligt obiblisk. Det hette i Stenbäcks tidningsbrev bland annat:

»[— — —] i Christenheten torde det knappt finnas någon enda, som anser sig för ochristen och utan religion; men hörer man dem tala härom, så skall man få höra, att de hafva den väsendtligen olika en och hvar. Deras religion är icke den, som Gud i sitt ord fordrar, utan *oftast är den, liksom er, i grunden ingenting annat än en hedendom;* ty de uppspinna och sammanjemka åt sig sjelfva en Christendom, eftersom det för deras natur är passande och beqvämligt, men ganska få äro de, som verkligen bemöda sig att pröfva, om deras Christendom äfven i sanning är sådan som Gud i Skriften fordrar, som anse sig böra hämta densamma *ur Bibeln, och från den ensamt* och alltid.»[3]

Runeberg måste ta upp frågan; han svarade med att oförbehållsamt erkänna det uppenbarade ordets nödvändighet, men han ville icke gå med på att studiet av bibeln ensamt kunde leda människan till kunskap om saningen. »Ordet behöfver [— — —] saken och saken ordet, och båda måste

[1] HM $^{26}/_{3}$ 1838; Saml. arb. 6, s. 287.

[2] Söderhjelm, JLR 2, s. 77.

[3] Kursiveringarna gjorda av mig. HM $^{18}/_{1}$ 1838.

i hvarandra sökas och finnas.» Å ena sidan kan människan icke av egen makt komma till insikt om det trösterika liv, som i skapelsen möter hennes ögon; å andra sidan »må man icke läsa endast, utan äfven lefva och skåda in i Guds verld, och der se hans ord i lif och verk, i tro och tanke [— — —].»[1]

Till en del hade skalden sagt detta redan 1827, i Midsommarfesten, när han låtit den gamle pastorn uttala sitt ogillande över de dystra människor, som förkasta naturens härliga andaktsbok och försöka att mätta sitt glädjebehov med en tom bokstav. — Bilden av naturen som en andaktsbok hade han använt också i Hanna, 1836. När den främmande studenten i denna dikt för första gången får se sin väns hembygd, i skimret av midsommaraftonens purpur, då först fattar och känner han denne väns »innersta väsen»:

»Här visst ser jag den bok, på hvars strålande sidor du läsit
Allt hvad du talade förr, då vi suto i skymningen ofta
Jag och min syster och du och fördrefvo med aningar qvällen.
Lyckan af menniskans lott och kärleken, friden och glädjen
Lärde du här, här väcktes din dröm om förklarade andar,
Vänliga, skapta för oss, att bilda oss himlar på jorden.
Lyssna, i sångernas ljud, i den domnande sucken af echo,
Fåglarnas röster ur skyn och ur lunderna, hör du ej englar,
Leende englar i allt, från din barndomsålder bekanta?
O, hur ser jag ej nu dem klara! På aftonens guldmoln
Segla de kring, framtindra ibland i en stråle af solen,
Blicka ur blommorna, glittra på sjön och andas i luften;
Var det ej dem, som du mente, och dem, som du lärde oss älska?»

Flickan Hanna är häpen över hur den främmande ynglingens ord öppnat hennes ögon:

»Ofta i lunderna här jag vandrat allena och ofta
Sett det samma som nu, men hur annorlunda förklaradt!
Skön var verlden och rik, dock, tyckte jag, låg det en saknad
Öfver naturen i allt, och den skrämde mig genom sin stumhet.
Nu då ni talar, är det mig så, som skulle den tala,
Säga mig: flicka, så klar och så herrlig var jag ju ständigt,
Se, och du tordes ej tro det ändå, fast du drömde det stundom.»[2]

[1] HM $^{22}/_{3}$ 1838; Saml. arb. 6, s. 276, 277.

[2] Saml. arb. 3, s. 69—72.

Alltså: först när den unge studenten ser denna natur, förstår han riktigt sin väns ord; först när flickan hör denne ynglings ord, förstår hon naturen. Det är ju fullkomligt en parallell till vad Runeberg framhåller för pietisterna, att »ordet behöfver [— — —] saken och saken ordet», med den skillnaden blott, att det i dikten inte precis är fråga om bibelordet. Flickan Hanna åskådliggör ju, kan man säga, satsen, att människan icke av egen makt kan komma till insikt om det trösterika liv som i skapelsen möter hennes ögon. — Man kan här som så ofta annars se, hur noga beräknade och minutiöst utarbetade Runebergs dikter äro.

Kravet, att ordet och saken »måste i hvarandra sökas och finnas» grundar sig i själva verket på ett språkteoretiskt resonemang. Det förhållandet blir tydligare, om man närmare fixerar Runebergs egna formuleringar. Världen var, heter det, för den gamle trädgårdsmästaren »en lefvande uppenbarelse af Gud, likaså helig, som det uppenbarade ordet, hvars läror han trodde den i sig innehålla, *likasom en sak i sig innehåller alla de sanningar, som om den kunna sägas*». Icke desto mindre är naturbetraktelsen otillräcklig och ordet nödvändigt.

»Vi kalle ju bibeln ordet, och *hvilken annan mening kan derunder ligga, än den, att den innehåller liksom ord till och benämningar på alla de förhållanden som förefinnas mellan Gud och hans skapade verk.*» — — — »Att se in i verlden utan att urskilja de föremål som i den finnas, utan att äga ord och namn för dem, det är som att se in i en sol eller en natt, der allt sammansmälter i hvartannat; derföre säger det uppenbarade ordet: sådant finnes i Gud och skapelsen, se och förnim det till din uppbyggelse och frid.»

Det är ju påtagligt, att Runeberg här angående bibelordet för ett resonemang, som i viss utsträckning måste gälla människospråket över huvud taget. Ännu klarare framgår detta av den jämförelse, som han förtydligar sin framställning med: Det skulle inte tjäna något till att beskåda trädgårdens sommarfägring, om man inte »urskilde den ena blomman

från den andra, *eller, hvad som är det samma, hade namn på dem och deras egenskaper*».[1]

Den språkfilosofiska innebörden i dessa formuleringar belyses av några otryckta »Grammatikaliska reflexioner», som finnas bevarade i Runebergs egenhändiga manuskript.[2] Av handstilen att döma synas de vara tillkomna relativt tidigt, med största sannolikhet under Runebergs helsingforstid. De bära rubriken *Ande*.

Reflexionerna avslutas med en passus, som synes vittna om inflytande från hegelianismen:

»Andes urdeterminationer äro vara och icke vara; i dess sjelfvdetermination med vara uppkommer varande. Varande åter i och för sig har ingen gräns af annatvarande. Sätter varande en sådan gräns blir det ett varande *till* = intill ett annat, det är, blir det *till*-varande.»

Distinktionen mellan varande och tillvarande motsvarar väl Hegels distinktion mellan Sein och Dasein; uttrycket om vara och icke vara såsom urdeterminationerna[3] återgår troligen på Hegels lära om den immanenta negationen:

»S e y n, r e i n e s S e y n, — ohne alle weitere Bestimmung. In seiner unbestimmten Unmittelbarkeit ist es nur sich selbst gleich, und auch nicht ungleich gegen Anderes, hat keine Verschiedenheit innerhalb seiner, noch nach Aussen. [— — —] Es ist die reine Unbestimmtheit und Leere. [— — —] Das Seyn, das unbestimmte Unmittelbare ist in der That N i c h t s, und nicht mehr noch weniger als Nichts.» Endast genom bestämning, begränsning, d. v. s. negering, blir Sein Dasein. »Daseyn ist b e s t i m m t e s Seyn; seine Bestimmtheit ist s e y e n d e Bestimmtheit, Q u a l i t ä t. Durch seine Qualität ist E t w a s

[1] Kursiveringarna gjorda av mig. HM $^{22}/_{3}$ 1838; Saml. arb. 6, s. 274—277.

[2] Mskr., ett löst, blåaktigt handgjort papper i oktav, förvaras i Runebergs hem i Borgå (signum IV. 5. 32).

[3] Jfr den i Borgå Tidning $^{11}/_{8}$ 1838 tryckta aforismen: »Det äldsta i verlden är glädjen att *vara;* näst det äldsta är sorgen att *icke vara*» (Efterl. skr. 1, s. 260). Livskänslan i denna sats jämföres av Estlander (Skrifter 1, s. 141) med Thorilds.

gegen ein Anderes, ist veränderlich und endlich, nicht nur gegen ein Anderes, sondern an ihm schlechthin negativ bestimmt.»[1]

Början av den nämnda runebergshandskriften, vilken alltså torde ansluta sig till hegelska tankegångar, lyder som följer:

»*Ande.*

Denna skådning är den första ursprungliga. Den är oändlig och evig och allfri; begränsar sig oändligt[,] tar af begränsningen tillvarelse, gestalt, och ger åt gestalten en evig oändlighet i sig.

I ande skiljes allt och mätes allt. Huru himmelsvidt skilda begränsningar till sin individuation må vara, hafva de dock alla i sitt djup begräns*anden*, anden, i hvilken de hafva samband och försoning.

Himmelen är hans thron och jorden är hans fotapall; båda hafva de sin förbindning af honom.

Ande är oändlig, evig och allfri, det är: han är i allt rum all tid och all kraft och han är så derföre att hans sjelfändning i rum, tid och kraft är utan gräns:»

Försöket att låta ändelsen *-ande* i presens particip symbolisera det andliga är ju ytterst svårt att svälja för en modern läsare, men det är dock icke horriblare än många andra av de fantastiska etymologier man träffar på i den dåtida språkfilosofiska litteraturen.[2] Av ett annat manuskript[3] framgår det, att Runeberg finner samma innebörd och symbol i den latinska participialändelsen *-ens;* den uttrycker »ett tillvarande».[4] (Jämför substantivet *ens*, som i hans avhandling används om det högsta Väsendet.)

[1] Hegel, Wissenschaft der Logik, Werke 3, särsk. s. 77, 78, 112.

[2] Se exempel i Baumgardt, Franz von Baader und die philosophische Romantik, 1927, s. 354, 355.

[3] Ett löst papper, tunt, slätt, lätt gulnat (Runebergs hem, IV. 5. 33). De grammatiska reflexionerna på detta papper börja med liten bokstav och ansluta sig tydligen till någon nu förkommen början. På baksidan av papperet finns den ovan s. 242 återgivna funderingen om Elgskyttarne samt några nedklottrade geometriska figurer.

[4] Det heter där vidare — en parallell till den ovan citerade tesen att »ande» är den första »skådningen» —: »participium är det primitiva, som upplöses genom causal conditional conversiv partiklar o. s. w. med verba

Innehållet för övrigt i det citerade stycket om den oändliga anden, som begränsar sig, är ju klart och förståeligt och tarvar inga kommentarer. — Runeberg övergår så att tala om språket:

»Menniskospråket är ett betecknande af andens sjelfändningar. I hvarje ord måste således ande ingå, liksom vi veta att Gud ingår i alla företeelser som med ord betecknas. I Gud lefva vi röras och hafva varelse; i ande hafva orden varelse rörelse och lif. När nu ett ting benämnes måste namnet, ordet, vara en copia af tinget, måste tingets natur öfvergå på ordet.»

Det är detta resonemang, som utgör förklaringen till skaldens uttalande i brevet till Stenbäck, att världen innehåller Guds ords läror, liksom en sak innehåller alla de sanningar, som kunna sägas om den. Det är tron, att ändlighetens värld är resultatet av att den oändliga anden begränsar sig, och åsikten, att språket avspeglar andens »sjelfändningar», som man måste känna till för att fullt förstå, vad trädgårdsmästarens vän i fortsättningen utvecklar:

»Ser ni, min Herre, *såsom verlden, tagen i högre och heligare bemärkelse, kan söndras i Gud och verld, så kan äfven ordet söndras i anda och ord.* Ty huru se vi alla de föremål som möta oss, om icke ur dem en strimma af den Eviges ljus strålar emot oss? Jo, såsom mörka och fallna, ofruktbara för vårt högre behof och rika blott på förtviflan och död; och hvad är för oss Bibeln, om icke ur densamma den Gudomliga sanningens anda skiner emot oss, likaså endast en samling af ord, icke mer bidragande till vår uppbyggelse, än de äro det i en ordbok, der de alla kunna återfinnas. Nu är det Christendomens milda och segrande lära, att man icke får slafviskt fasa tillbaka för denna söndring, att man icke får frukta för Bibeln, derföre att man i den finner *ord, som i och för sig sjelfva och utom sitt förbund med andan vore tomhet och*

fin.; det är icke en upplösning af dessa constructioner. Participium existerar först». — Genom exempel, som vi här icke ha någon anledning att gå in på, visas, hur ur »en primitiv ren skådning» (uttryckt genom presens particip) »de secundära skådningarna» framkomma: 1) av tidsförhållandet (uttryckt genom verbets finita former) och 2) av sambandsförhållandet mellan de primitiva skådningarna (uttryckt med konjunktioner).

mörker, och likaså icke bäfva för verlden, derföre att den är död utom Gud; utan att man bör tro och med lefvande öfvertygelse bekänna, att söndringen af Försonaren är upphäfven [— — —].»[1]

Återstoden av de grammatikaliska reflexionerna söker klargöra, att orden såväl som tingen måste betraktas ur den dubbla synpunkt, som är given i och med det, att de äro uppenbarelseformer av den o ä n d l i g a anden och samtidigt ä n d l i g a.

»Men hvarje ting har en dubbel natur, en begränsad, som utgör dess tillvarelse som ting och en obegränsad, som utgör dess samband med begräns-anden, sitt upphof, hvarföre tinget på engång är något för sig och något i obegränsade [ovanför raden: oändliga] förhållanden. Så är ock ordet. Ordet har alltderför sin inflexibilite, det jordiska materiella i ordet, samt sin flexibilite, som är det andelika gudomliga. Men såvida detta andelika ställer det i en oändlighet af relationer, måste ursprungligt i ett urspråk hvarje ord vara i oändlighet flexibelt. Så är ännu hvarje namn, om det än genom en process till frihet skiljt sig från sina böjningar och sålunda [överstruket: sluppit att släpa i allt med sig tyngden af sitt stoft] bevist sig vara herre öfver sina determinationer och icke uppsväljdt af hvarje särskild af dem.

Dessa determinationer nemligen innebära på engång ordets ändlighet och oändlighet; det är oändligt just genom att så kunna determinera sig, ändligt åter i sin determination. Man kan således säga att ordet genom att begränsa sig upphäfver sin begränsning. Men för att beteckna detta förhållande skiljer ordet, i ett högre evolveradt språk, sig från sina bestämningar och träder liksom oberoende bredvid dem, sålunda utvisande att det väl kan begränsa sig, men tillika i verket är utanför hvarje sin individuela begränsning.»

Varifrån Runeberg snappat upp detta språkfilosofiska betraktelsesätt, att ordets böjlighet — eller över huvud taget dess förmåga att uppträda i oändligt många relationer — är det andliga, gudomliga i ordet, dess oböjlighet däremot det materiella, är ej gott att veta. Hans närmaste källa känner jag ej, men paralleller är det inte omöjligt att uppleta. Hegelianen J. L. Heiberg t. ex. hade i Flyvende

[1] Kursiveringarna gjorda av mig. HM $^{22}/_{3}$ 1838; Saml. arb. 6, s. 278, 279.

Post 1827 en uppsats införd, som anlägger samma synpunkt; den bär överskriften Om det materialistiske og det idealistiske Princip i Sproget.[1] Med språkets materia förstår han orden själva, de s. k. lexicalia, med dess form språkets grammaticalia (syntax, derivation, flexion o. s. v.). »Men da F o r m stedse er et Product af det Aandelige, hvilket her er saa meget mere indlysende, som den Form, vi her have at gjøre med, er Sprogets L o v e, saa kunne vi vel kalde Sprogets Form dets aandelige Princip, naar vi ved Ordene forstaae dets Materie.»[2] Det är en strid mellan dessa principer och samtidigt ett oupplösligt band dem emellan; språket är härvidlag den mänskliga andens spegel.[3]

Utifrån en dylik synpunkt blir Runebergs argumentering angående bibelordet ej så obegriplig och inte heller den liknelse så långsökt, som han låter trädgårdsmästarens gamle tjänare tillgripa för att åskådliggöra sin mening.[4] »Ovan att tala i så höga ämnen» pekar denne på en förteckning över trädgårdsblommor och säger, att det inte tjänar någonting till att blott läsa förteckningen, om man aldrig betraktar blommorna själva; lika onyttigt är att b l o t t läsa bibeln, om man aldrig ser in i Guds skapade värld. Genom att isolera Guds uppenbarade ord i bibeln från världen, menar han, att man avskär ordet från dess relationer, med andra ord från dess andliga natur. Kvar stå då blott de enskilda, innehållslösa orden, »icke mer bidragande till vår uppbyggelse, än de äro det i en ordbok».

*

I Trädgårdsmästarbreven finns Kristus icke nämnd; i svaret till Stenbäck uttalas upprepade gånger tron på För-

[1] Heiberg, Samlede Skrifter. Prosaiske Skrifter 8, 1861, s. 381 ff.

[2] A. a., s. 383—384.

[3] A. a., s. 407, 408.

[4] Jfr Wieselgren, HLHS 10, s. 9, och Laurila, Ett skede i en evig kamp, s. 172.

sonaren. I ett annat, ungefär samtida dokument får denna tro ännu mera patetiska uttryck; det är i ett stycke, som fått rubriken »*Med anledning af framställda frågor i ett religiöst ämne*», och som finns intaget bland skaldens Efterlemnade skrifter. Runeberg själv har aldrig publicerat det. Enligt Strömborg, som brukar vara väl underrättad, härrör det från år 1837[1]; det skulle väl i så fall vara tillkommet före tryckningen av Den gamle Trädgårdsmästarens Bref, vilka ju stodo att läsa i de båda sista numren för året av Morgonbladet. Vare därmed hur som helst; tydligt är i alla fall, att detta Runebergs uttalande har samband med debatten kring pietismen. Det heter där bl. a.:

> Livet i Kristus och i kärleken till honom »är icke ett lif i strid med verlden, med jorden, med menniskorna! Det är ett fridens lif, fullt af kärlek. Lefvande i Kristus blir man delaktig af hans lif, man älskar verlden med den eld, hvarmed han älskar den och älskade den, då han gaf sitt lif för dess frälsning. Jorden med hvad på den lefver är icke mer ett dödt, syndigt, förloradt stoft, det är fast mer Kristi iklädnad, hans kropp genomströmmad af honom och lifvad af honom, såsom af sin själ. Den sköna Lutherska satsen om Kristi verkligt kroppsliga närvaro i nattvarden hvilar på denna grund. Skulle vi då hata jorden, när vi, med hjertat fullt af Kristus, icke kunna förtära ens ett korn af jordens hvete eller en droppe af dess vin, utan att äta och dricka Kristi sanna lekamen och blod? Utan Kristus är allt ett själlöst stoft, med honom blir allt hans lefvande kropp, och ingen älskar honom rätt utan att äfven älska den verld, i hvilken han lefver och röres.»[2]

Man kan stanna inför olika drag i detta stycke. Man kan fästa sig vid den hänsynslöst optimistiska tron på att allt är gudomligt besjälat, och vid den gränslösa naturkärleken. Vi skola i stället dröja något vid den kristusuppfattning, som här tar sig uttryck. Det måste erkännas, att styckets hänförda kristusdyrkan verkar såsom ett nytt drag i Runebergs religiositet. Runeberg har visst talat om Kristus förut, men aldrig så som här.

[1] Strömborg, a. a. 4: 2, s. 112.

[2] Efterl. skr. 1, s. 266, 267.

Det vore ytterst intressant att noggrant kunna datera detta dokument. Egendomligt vore onekligen, om skalden skulle ha nedskrivit en sådan hyllning av Kristus före Den gamle Trädgårdsmästarens Bref och så i de senare ej ens nämnt Kristi namn. Lättförståeligt vore det däremot, om stycket tillkommit, efter det att Stenbäck fällt orden: »[— — —] hvad Christendom är, deraf vet ni icke det minsta.»[1] Det är ju klart, att sådana omdömen måste driva till självförsvar och självrannsakan. Runeberg måste bli angelägnare att betona sin åskådnings kristna karaktär. I svaret till Stenbäck uttalas också oförbehållsamt tron på Försonaren Kristus.

Givetvis får man dock icke fatta uttalandena som enbart och i främsta rummet framkallade av det yttre trycket. Värmen och intensiteten i de ord, varmed Runeberg förhärligar Kristus, förlänar dem helt den personliga äkthetens prägel.[2] Skaldens intresse för det centralt och specifikt kristliga var i stigande. Han fördjupade sig under 1830-talets sista år i Kosegartens poetiska bearbetningar av fornkristna legender med deras lovsjungande av martyrskapet och deras tro på under. Han diktade sedan i början av 1840-talet själv legender; i Chrysanthos är kristusmystiken mycket framträdande. Och denna kristusmystik blir bestående hos Runeberg; den präglar flera av hans psalmer.[3]

Då Runeberg i uppsatsen Med anledning af framställda frågor i ett religiöst ämne bekänner som sin tro, att man med hjärtat fullt av Kristus icke kan förtära ett korn av jordens vete eller en droppe av dess vin utan att äta och dricka Kristi sanna lekamen och blod, håller han sig ju inte inom den kyrkliga nattvardsläran. Åskådningen är i själva verket en kristnad form av den på gränsen till panteism stående filosofiska immanenslära, som vi känna igen från de förut analyserade dokumenten.

[1] HM $^{18}/_{1}$ 1838.

[2] Jag kan icke dela Belfrages motsatta uppfattning (a. a., s. 150).

[3] Jfr ock Wænerberg, Samspråk med Runeberg, FoU 16, s. 133, 134.

Man kan lätt, i detalj efter detalj, finna sambandet mellan denna immanenslära och den kristusuppfattning Runeberg söker göra gällande mot pietisternas.

Av manuskriptet till dialogen Om organism [1] ha vi sett, att skalden betraktade Kristus, vilken i sin person förenade gud och människa, såsom den stora symbolen för all försoning över huvud taget mellan oändligt och ändligt, allmänt och individuellt. Det låg då ganska nära till hands att i alla tings v ä s e n d e, d. v. s. den försonade enheten av det allmänna och det individuella i dem, se något av denne Försonare själv. — Det allmänna, oändliga, var ju det för alla individer gemensamma; i det allmänna voro alla ett. Denna av mystik fyllda tankegång, som hör till de grundläggande för avhandlingen om den antika koren, dyker ofta upp hos Runeberg i skilda sammanhang och skiftande formuleringar [2]; i de »Grammatikaliska reflexioner», som tidigare behandlats, hette det t. ex., att alla individualiteter *»i sitt djup»* ha den eviga och oändliga anden, vilken i dem begränsar sig, *»anden, i hvilken de hafva samband och försoning»*.[3] Steget blir icke så långt från en dylik åskådning till tron, att Kristus är detta allmänna, väsentliga, gudomliga, som ingår i alla individer och gör dem till ett.

Väsendet var det livgivande, verkliga och eviga. Allt som saknade samband med väsendet var overkligt, det var t o m h e t och s k e n l i v för att använda uttrycken i recensionen av Ramido Marinesco. Samma grundsyn hävdar Runeberg mot pietisterna. Den gamle trädgårdsmästaren förebrår sin dotter, att hon tror på en gud, som är söndrad från sin skapelse, som icke ingår i den liksom ljuset ingår i plantan; därför blir den sköna världen för henne något att blott förkasta och förakta. Men hennes gud är blott fostrad av hennes tanke, och hans »rike är *den eviga tomheten, der intet väsende lifvar sitt stoft»*.[4] — I Med anled-

[1] Se i det föreg. s. 428 och 489, 490.

[2] Jfr ovan s. 394 ff.

[3] Kursiveringarna gjorda av mig. Se ovan s. 512.

[4] Kursiveringen gjord av mig. HM $^{23}/_{12}$ 1837; Saml. arb. 4, s. 294.

ning af framstälda frågor etc. talas det inte om väsendets liv men i stället om livet i Kristus. Runeberg inskärper overkligheten av det som söndras ifrån Kristus: »Med honom blir allt hans lefvande kropp»; utan honom blir allt *»stoft och intet, dödt och förloradt»*.[1] Ännu pregnantare är formuleringen i en odaterad reflexion, nedtecknad i den s. k. Gula anteckningsboken: »Menniskan lefver i verklighet blott så mycket, som hon lefver sig in i Kristus. Allt öfrigt hos henne är hemfallet mörkret och döden. [— — —]»[2]

Vi ha ofta konstaterat, att det onda för Runeberg alltid består i »sjelfcentrifiering». Det är genom egoismen, omsorgen om det egna jagets fördelar, som individen söndrar sig från det allmänna, från väsendets liv; detta var en av huvudsynpunkterna i Runebergs undersökning av de grekiska dramerna. Inte heller den synpunkten saknas i uppsatsen Med anledning af framstälda frågor; den framlägges naturligtvis nu i kristen dräkt. T. o. m. i en människas salighetsbekymmer och böneliv inmänger det sig så lätt, säger Runeberg, »en grof, sinlig egennytta, ett fåfängligt afseende på eget väl eller ve». Ett sådant *»gör menniskan sjelf till en medelpunkt för sina tankar, då Kristus allena borde vara hennes allt»*. Man skall icke bedja för sin egen salighet och för sitt eget liv, utan hela ens åstundan skall blott vara, att Kristus må leva och att man får älska honom; då är man också säker om bönhörelse. »Det är den rätta saligheten, lefvande i Kristus, *genom kärleken till honom evig, oförvansklig, fast, såsom han.*» — — — »Lefvande i Kristus blir man delaktig af hans lif».[3] — Man erinrar sig denna åskådning från avhandlingens stolta ord: »Religio hominem Deo similem reddit.»[4]

[1] Kursiveringen gjord av mig. Efterl. skr. 1, s. 267.

[2] Efterl. skr. 1, s. 244. Enligt Strömborgs sannolika förmodan hör denna reflexion till samma tid som Med anledning af framstälda frågor etc. (Strömborg, a. a. 4: 1, s. 112.)

[3] Kursiveringarna gjorda av mig. Efterl. skr. 1, s. 265, 266.

[4] Specimen 1833, s. 26. Jfr i uppsatsen Om parodien: »[— — —] såsom individen i sitt varande i Gud, har sin gudalikhet [— — —]». HM $^{3}/_{8}$ 1834; Saml. arb. 6, s. 182, 183.

Det är sålunda tydligt, att Runeberg i rätt hög grad identifierar Kristus med vad han i de mera filosofiska uppsatserna kallar Anden eller det eviga Väsendet. Man förvånar sig då inte över att ljussymboliken, som alltid kommer fram, när Runeberg vill låta väsendet förklaras, också är dominerande, då han besjunger Kristus.

Åtskilliga av Runebergs psalmer äro som Ruth Hedvall anmärkt byggda på ljussymboler [1], så t. ex. passionspsalmen »Han på korset, han allena»:

»Solen, som från fästet lyser
Öfver ond som öfver god,
Blott en ringa droppe hyser
Af hans djupa kärleksflod;
Månen, som från himlens hus
Ger åt sjelfva natten ljus,
Månd' en skugga endast vara
Af hans kärlekseld den klara.»[2]

*

Psalmerna ligga emellertid för långt utanför vårt ämne för att här kunna behandlas. Däremot kan jag ej underlåta att avslutningsvis draga linjerna fram till legenddikten Chrysanthos, där skaldens kristusmystik fått sin mest utmejslade poetiska gestaltning. Jag gör det så mycket hellre, som denna dikt, tillkommen under påskveckan 1843 [3], är ett verkligt koncentrat av stämningar och tankar, vilka sedan långt tillbaka bildat grunden i Runebergs livsåskåd-

[1] Ruth Hedvall, Idealism och mystik hos Runeberg, HLHS 11, s. 35, 36. Ruth Hedvall nämner psalmerna nr 223, 314, 352 och 382 (Saml. arb. 8, s. 73, 104, 121 och 128); man kunde tillägga särskilt nr 179 (Saml. arb. 8, s. 50).

[2] Saml. arb. 8, s. 39. Att Runeberg i psalmerna skulle använda sin älskade ljussymbolik var så mycket naturligare, som han därvidlag kunde anknyta till gammal psalmtradition. Man tänke t. ex. på nr 394: 4 i Wallinska psalmboken: »Du milde Jesu Christe, Wår glädjesol och sköld!» etc.

[3] Strömborg, a. a. 4: 1, s. 282.

ning och vilka inte minst voro aktuella under pietismdebatten. Till tolk för vad han har på hjärtat tar Runeberg den lugne och harmoniske åldringen Chrysanthos, som visserligen är en varm kristen men dock med vördnad läser »Sofokles, hedningen, den store, Ädle sångarn». Chrysanthos' själ är öppen för allt skönt i livet, han njuter andaktsfullt av naturens härlighet och låter sitt sinne smälta i vällust för »hvart enda ljud af modersmålet» och han vill ej draga sig undan de medborgerliga angelägenheterna. Allt egenskaper som göra honom till en representant för Runebergs eget livsideal! — Pietisterna låter Runeberg representeras av Chrysanthos' »dystra, slutna» trosförvanter, som i bergens mörka grottor gömma sig undan världen och dess frestelser, och framför allt av den fanatiske kristne ynglingen från Delos, vilken med ånger och ovilja ser tillbaka på sitt liv före omvändelsen och är snabb att fördöma var och en, som på det minsta avviker från hans egen nya tro. Det är särskilt slutet av meningsbrytningen mellan Chrysanthos och ynglingen, som är viktigt i vårt sammanhang. Den förre leder in samtalet på den unga kvinna, Marmaryne, som han vet att ynglingen före sin omvändelse älskat. Hon hade vigt sitt liv åt Apollon och var gudens blomstervårdarinna. Chrysanthos liknar henne vid en blomma och blommorna vid henne. — Återigen framställer Runeberg här sitt ideal av stilla, harmoniskt och naturligt växande och sin fasta tro på naturbesjälningen.

»Qväll och morgon, stundom hela dagen
Sågs hon der bland blommorna, en äldre
Syster lik, så blid och så förtrolig,
Vattna, stöda, ordna och plantera.
Men ej handens ensamt var den skötsel
Hon dem skänkte, ofta lutad länge
Med sitt öga öfver blommans öga,
Lät hon så sin andes låga drickas
Af den spädas blick, och plantans dunkla,
Tysta stoft af hennes själ besjälas.
Sjelf tillbaka tog hon åt sin ande
Kropp af blomstren, klädde minsta tanke

I en skrud af dagg och doft och färger,
Bytte så med markens döttrar gåfvor,
Gaf och tog i outtömlig kärlek.»[1]

Klarare än någonsin framträder här Runebergs tro på att organismens natur består i en försmältning av ande (tanke, själ, ljus) och materia (stoft).

Med ord, som likna Kellgrens inspirerade hyllning till kärleken och den älskade i Nya skapelsen, låter Runeberg Chrysanthos påminna den dystre ynglingen om hur denne under kärlekens inflytande upplevat naturens skönhet:

»När med hjertat fullt af alldrig yppad,
Namnlös kärlek, han bland Marmarynes
Blommor gick, och hon i templet dröjde,
Såg han henne, fast hon sjelf var borta,
Sällt i hvar gestalt, i hvarje väsen
Af den skapelse, hon väckt och vårdat.
Rosen rodnade med hennes rodnad,
Liljan såg med hennes blick, i trädets
Susning hördes endast hennes stämma,
Och i tusen skilda former lefde
För hans fromma kärlek hon allena.
Åter när från blommorna till henne
Någongång han fick sitt öga höja,
Och i samtal, såsom strängars rena,
Fånga hennes ord, då var det honom,
Som om allt, hvad fint i parkens rosor
Glödt och rodnat, hennes kinder eldat,
Alla liljors strålar sammangjutit
Hennes blick, och *hela blomstergården,*
Mer förklarad blott, stått fram med henne.»[2]

I dialogen Om organism utvecklade ju Runeberg åsikten, att stadierna av en större organism också för sig tagna äro organismer och att de följa på varandra så, att en allt högre och högre potens av liv tar sig uttryck i dem. »*Hvar och en af dessa potenser, från den lägsta och inskränktaste, uttalar samma lag som den högsta och är dess omisskänneliga symbol.*»[3]

[1] Kursiveringen gjord av mig. Saml. skr. 1, s. 362, 363.

[2] Kursiveringen gjord av mig.

[3] Kursiveringen gjord av mig. Efterl. skr. 1, s. 280.

Den tanken ansåg Runeberg mycket betydelsefull; han upprepade den ofta. I en av recensionerna 1832 hette det, att det »är med enskildheter samma förhållande som med totalitet, såvida äfven det minsta är i oändlighet det största typ.»[1] På liknande sätt hette det i uppsatsen Om parodien 1834: varje ren individualitet har »sin fortgång i tiden *till högre och högre förklaring*», men därför att den utvecklas, är den dock icke ofullkomlig på den punkt av banan, där den befinner sig, utan fullkomlig just där. Om därför konstnären kan fånga den rena individualiteten i någon punkt av dess utveckling och framställa den i bild eller ton eller ord, så ger han, säger Runeberg, »åt evigheten en skapelse, [— — —] som *alltid pekar mot en högre förklaring*, men aldrig blir ofullkomlig i sin».[2] — Det är samma betraktelsesätt på det lilla och det stora i världen, som Chrysanthos vill lära den mörkblickande unge mannen: Den förening av själ och dunkelt stoft, som finns hos plantan, finns också hos mänskoblomman; hela blomstergården med dess rosor och liljor står fram i den unga flickans gestalt, »mer förklarad blott». Och den grad av förklaring, som h o n kastar över tillvaron för den älskande, symboliserar en ännu högre. När den unge mannen ber att få slippa höra namn och minnen från en tid, som han vill glömma och hata, svarar den gamle, full av allvar:

»Yngling, hata ej din ungdoms skola,
Nyktosdalen och dess minnen icke;
Höga läror skrefvos för ditt hjerta
Der i bilder, dunkla, späda, svaga.
Se dig kring i verlden! o, hvad ser du?
Öfverallt Försonarns blomsterrike.
Mörkt för den, som blindt till honom stormar,
Är det klart och öppet för det öga,
Som i kärlek stilla höjts mot honom.
Yngling, värd att skåda är hans blomgård.
Solar sår han der, och stjernor strör han
Kring som liljor, vårdar stora länder,
Stöder folkslag, hör också den minsta

[1] HM $^{9}/_{4}$ 1832; Saml. arb. 6, s. 76.

[2] Kursiveringarna gjorda av mig. HM $^{7}/_{3}$ 1834; Saml. arb. 6, s. 190.

Menskoblommas suck, och mildt till alla
Lutad låter dem sin kärlek dricka.
Gå, som förr till Marmarynes blommor,
Ut i verlden gladt och utan bäfvan,
Det är Herrans blomgård du besöker.
Bor blott i ditt hjerta Christi kärlek,
Blyg, ej rusig, skall du finna saligt
Hur i allt Han skymtar fram, hur solen
Lyser med hans ljus, hur stjernan tindrar
Med hans klarhet, lifvets sorl och hvimmel
Af Hans milda stämma genomljudes.
När du sett det, gå till Honom åter
I Hans ord, och se, Hans ord skall vara,
Som om allt det ljus, som från Hans himmel
Strålat ned, hans varma sol, hans stjernors
Milda här, hans menskoätter — hela
Detta underbara blomsterrike,
Mer förklaradt blott, derinne bodde.»[1]

Man blir slagen av den beräknande och stränga kompositionen i denna dikt, och den minutiösa utarbetningen. Särskild vikt har skalden tydligen lagt vid den i detalj genomförda parallellen mellan kärleken och det kristna gudsförhållandet. Runeberg gör här stor poesi av den tes, som han på nykter prosa uttalat i den filosofiska dialogen Om organism: Försonaren är »i ett allmännare lif [— — —] Christus[,] i Menniskans individuella lif hans symbol Kärleken.»[2] Den skulle han heller inte glömma under psalmboksarbetet:

»Välsigna, Herre, all kärlek ren,
Som du den gerna tillstäder:
Af Christi kärlek ett återsken,
Den värmer, lyser och gläder.»[3]

I det nyss återgivna slutet av legenden Chrysanthos har skalden gjort stor poesi också av föreställningen, att hela världsalltet är av organisk natur. De små blommorna och människan likaväl som den varma solen, stjärnorna och folken tillhöra detta stora »underbara blomsterrike».

[1] Kursiveringarna gjorda av mig.

[2] Se nedan bil. 2.

[3] Psalm 328; Saml. arb. 8, s. 112.

Först i belysning av Guds ord får detta blomsterrike sin högsta förklaring. Vi möta återigen den uppfattning, som vi känna igen från Midsommarfesten, Hanna och svaret till Stenbäck, och som Runeberg aldrig tröttnar att predika: att världen behöver ses i belysning av bibelns ord, och bibeln i belysning av världen.

Och slutligen uppbäres hela legenden av skaldens kristusmystik, av tron på Kristus såsom en över världen upphöjd men samtidigt i världen immanent gud, vilken besjälar allt. Tron på Försonaren Kristus blir för Runeberg — såsom det framgår också av uppsatsen Med anledning af framställda frågor — en förutsättning för tron på tillvarons gudomliga natur. Kärleken till Kristus blir ett med kärleken till naturen, Kristi kropp, alltså ett med den glada verklighetsbejakelsen.

Hittills har jag huvudsakligen sökt klargöra arten av Runebergs kristustro genom att sammanställa hans egna uttalanden och låta dem belysa varandra. Det återstår att tillägga något om den idéhistoriska bakgrunden och de antagliga litterära impulserna.

Det fanns en lång både filosofisk och poetisk tradition bakom den mystiska Kristus- och naturuppfattning, som vi nyss ha sett utslag av hos Runeberg.[1] Ljuset, den besjälande kraften i universum, likställdes av romantikerna ofta med den livgivande gudomliga kärleken. Hos Novalis identifieras ljus- och kärlekspricipen med Kristus. Denna åskådning har många rötter; en av dem torde otvivelaktigt gå tillbaka till Böhme. I Novalis' Geistliche Lieder görs det knappast någon skillnad på Kristus och den Helige Ande; Kristus är den kraft, som utgår, utgjutes, av Fadern och som genomtränger hela världsalltet:

»Er ist der Stern, er ist die Sonn',
Er ist des ew'gen Lebens Bronn,

[1] Cederblad, Stagnelii panteistiska Kristusuppfattning, Samlaren 1917, s. 97 ff.

Aus Kraut und Stein und Meer und Licht
Schimmert sein kindlich Angesicht.

In allen Dingen sein kindlich Thun,
Seine heisse Liebe wird nimmer ruhn,
Er schmiegt sich seiner unbewusst
Unendlich fest an jede Brust.

Ein Gott für uns, ein Kind für sich
Liebt er uns all' herzinniglich,
Wird unsre Speis' und unser Trank,
Treusinn ist ihm der liebste Dank.»[1]

Med en sådan religiös åskådning kan skalden skildra njutandet av naturens fullhet och framför allt könskärleken som ett smakande av Kristi lekamen och blod:

»Wenige wissen
Das Geheimniss der Liebe,
Fühlen Unersättlichkeit
Und ewigen Durst.
Des Abendmahls
Göttliche Bedeutung
Ist den irdischen Sinnen Räthsel;
Aber wer jemals
Von heissen, geliebten Lippen
Athem des Lebens sog,
Wem heilige Glut
In zitternde Wellen das Herz schmolz,
Wem das Auge aufging,
Dass er des Himmels
Unergründliche Tiefe mass,
Wird essen von seinem Leibe
Und trinken von seinem Blute
Ewiglich.
Wer hat des irdischen Leibes
Hohen Sinn errathen?
Wer kann sagen,
Dass er das Blut versteht?
Einst ist alles Leib,
E i n Leib,
In himmlischem Blute
Schwimmt das selige Paar.»

[1] Novalis Schriften. Herausgeg. von L. Tieck, 4. Ausgabe, 1826, s. 260.

Och i sinnlig extas fortsätter skalden:

»O! dass das Weltmeer
Schon erröthete,
Und in duftiges Fleisch
Aufquölle der Fels!
Nie endet das süsse Mahl,
Nie sättigt die Liebe sich.
Nicht innig, nicht eigen genug
Kann sie haben den Geliebten.
Von immer zärteren Lippen
Verwandelt wird das Genossene
Inniglicher und näher.

— — — —

Hätten die Nüchternen
Einmal gekostet,
Alles verliessen sie,
Und setzten sich zu uns
An den Tisch der Sehnsucht,
Der nie leer wird.
Sie erkennten der Liebe
Unendliche Fülle,
Und priesen die Nahrung
Von Leib und Blut.»[1]

Med impulser från Novalis skrev Oehlenschläger sin bekanta diktcykel Jesu Christi gientagne Liv i den aarlige Natur. Naivt och barnsligt söker han i naturföreteelserna se symboler för evangeliernas berättelser. Naturens pånyttfödelse varje vår motsvarar Jesu födelse:

»Hver Vaar, naar Taagerne flygte hen,
Da fødes det lille Barn Jesus igien.
Den Engel i Luft, i Lund, i Elv,
Det er vor Frelser! Det er ham selv!
Derfor Naturen saa huldt og skiønt
Sig fryder og klæder i Haabets Grønt.

[1] A. a., s. 251—253.

For unge, uskyldige Hyrder, brat,
Som stirre til Himlen i klare Nat,
Guds Engle da trine paa Marken ind;
De svæver og bæver i Maaneskin,
Og siunger: Idag er en Frelser fød,
Af Vaarens, den hulde Marias Skiød.»[1]

Den vederkvickande morgondaggen låter skalden representera Johannes döparen, den brännande, kvalmiga middagshettan är den förtorkade och förtorkande fariseismen, druvans ljuvliga saft är nattvarden o. s. v. — Hela stämningen i Oehlenschlägers verser är emellertid vitt skild från den hos Novalis; det bärande i diktcykeln är icke den religiösa mystiken utan naturbilderna och den naivt mytologiska fantasien.[2]

Även hos de svenska nyromantikerna möter man föreställningen, att naturföreteelserna symbolisera Jesu liv och att Jesus är naturens själ. Atterboms romans Christi uppståndelse innehåller denna lära:

»Hvar Maj, då Naturen sin brudgum berör,
Då vältas stenen från Grafvens dör.

— — — — — —

Ur grafven steg Kärlekens Herrskare opp,
Hans ande besjälar Naturens kropp.

— — — — — —

Hans anlete sminkas af rosens blod,
Hans öga blixtrar som den klara flod.
När morgonhimlen rodnar i skarlakans brand,
Försonarens glädje då ler i dess rand;
När aftondaggen smyckar sippornas bräm,
Än gråter han öfver Jerusalem.»[3]

[1] Oehlenschläger, Poetiske Skrifter 1, 1805, s. 421.

[2] Oehlenschläger är själv medveten om detta; påpekat av Cederblad, a. a., s. 99.

[3] Phosphoros 1811, s. 120, 121.

Den vackra Wallin-dikt, som blivit kallad skönhetslängtans psalm, nr 481 i 1819 års psalmbok, har ju ingenting av en dylik i detalj gående symbolik. Men den uttalar också den — utan att nämna Kristi namn — tron, att naturen är besjälad av Kristus:

»Jag ser hans spår, hvarhelst en kraft sig röjer,
En blomma doftar och ett ax sig böjer;
Uti den suck, jag drar, den luft, jag andas,
Hans kärlek blandas.

Jag hör hans röst, där sommarvinden susar,
Där lunden sjunger, och där floden brusar;
Jag hör den ljufvast i mitt hjärta tala
Och mig hugsvala.»

Det kan i vårt sammanhang erinras om att Wallins psalm med dess längtan efter föreningen med den ljuve vännen har åtskilligt av kärlekslyrikens tongångar, naturligt nog eftersom den står i tydligt beroende av Goethes kärleksdikt Nähe des Geliebten.[1]

Den lärde Stagnelius slutligen utbildade en egendomlig, halvt panteistisk kristusuppfattning, i vilken forskningen har kunnat urskilja element från vitt skilda håll, från platonismen, manikeismen, Böhme, Schelling, Novalis och Oehlenschläger m. m.[2] Det är givetvis onödigt att här söka referera Stagnelius' invecklade kristologi och de undersökningar man gjort av dess filosofiska bakgrund. Det är tillräckligt att citera ett par strofer, där hans åskådning klätts i sin enklaste dräkt. Dikten Lustvandringen t. ex. skildrar, hur den fromma själen vandrar på jorden, tänkande på sin himmelske brudgum:

[1] Artur Korlén, Wallins psalm 481 och Goethes dikt »Nähe des Geliebten», Samlaren 1916, s. 237 ff. Olle Holmberg har dragit förbindelselinjerna också till Christofer Christian Sturms naturskildrande psalmer och till herrnhutarnas Jesustrånad. (Psalmen 481, Samlaren 1925, s. 226 ff.)

[2] Böös kommentarer i Stagnelius, Samlade skrifter, Vitterhetssamf:s uppl., 5, s. 171, 175—180, 212 m. fl.; Nilsson, Svensk romantik, s. 297 ff.; Cederblad, a. a., Samlaren 1917, s. 100 ff.

»Förgäfves från sin kärlek skild,
Vidt kring den blomstrande naturen
Hon hör Hans stämma, ser Hans bild.

I rosens hy med våta blickar
Försonarns blod hon glänsa ser.
Från solen Han sin helsning skickar,
I aftonstjernans guld Han ler.
I Honom andas blott den fromma,
Af Honom blott dess hjerta vet.
Hvart träd predikar, hvarje blomma
Förkunnar korsets hemlighet.»[1]

Dikten Suckan ur stoftet ser i världsalltet Jesu lekamen och blod:

»O Jesu! Du allena är
Det ord, som våra själar när.
Som fästets alla stjernor blicka,
I rymdens blåa jättesal,
Mot en gemensam sol och dricka
Dess evigt fyllda ljuspokal,
Så lifvets alla ådror qvälla
Från Dig, Du varelsernas källa!

I solars och planeters hamn
Framstrålar, segrande, ditt namn.
Hvar blommas signatur i dalen,
Hvar praktfull stjernas majestät,
Zephiren, åskan, näktergalen
Och luftens örn bekänna det.
Fast rummets Drottar oss befalla,
Ditt kött och blod vi äre alla.»[2]

Det är ganska antagligt, att Runeberg läst inte bara något av de poem, som nyss citerats, utan de flesta eller alla. Naturligtvis gäller det dem som stått i Phosphoros och Svenska psalmboken, och Stagnelius hörde ju till de skalder han under ungdomen tagit starkast intryck av och även senare återvände till. En formell likhet må påpekas, även om den inte är så ovanlig och egendomlig, att den på minsta

[1] Stagnelius, Samlade skrifter, Vitterhetssamf:s uppl., 2, s. 286. Rätt liknande tongångar finner man i Böttigers dikt Den Eviges bild (Böttiger, Ungdomsminnen från sångens stunder, 2 uppl., s. 12).

[2] Stagnelius, a. a. 2, s. 132.

vis bestyrker påverkan. Liksom alla stjärnor se mot den gemensamma solen och »dricka» dess ljuspokal, så gör skapelsen med Kristus, heter det hos Stagnelius. Runeberg uttrycker sig på liknande sätt: Liksom Marmaryne lutar sig över blommorna och låter »sin andes låga drickas» av dem, så lutar sig Kristus över sina blommor — stjärnor, folkslag och människor — och låter dem »sin kärlek dricka».

Novalis upplevde Kristus i naturen på ett måttlöst, extatiskt sätt; han talar medlidsamt om de nyktra, »die Nüchternen», som icke smakat denna sällhet. Kan man inte tänka sig, att det är från detta eller något dylikt Runeberg tar avstånd, när han i dikten Chrysanthos insmyger raderna:

»Bor blott i ditt hjerta Christi kärlek,
Blyg, ej rusig, skall du finna saligt
Hur i allt Han skymtar [— — —].»

Mot pietisterna kan denna polemiska udd inte vara riktad; de upplevde ej alls Kristi immanens. Men möjligen ville Runeberg antyda, att om han också fullt och fast trodde, att man ej kunde förtära ett sädeskorn eller en vindroppe utan att smaka Kristi lekamen och blod, så hade dock hans nattvardslära ej i känsloavseende mycket gemensamt med en sådan, som kunde säga: »O! dass das Weltmeer Schon erröthete.»

Är icke alltså dikten Chrysanthos ett ganska gott bevis på att de problemställningar, som Runeberg — låt vara på ett icke särdeles elegant, ibland t. o. m. ganska valhänt sätt — laborerar med i sina filosofiska uppsatser och fragment, verkligen betytt åtskilligt både för honom personligen, hans livssyn och hans religiösa tro, och för hans poesi? Är den icke ett bevis på att Runebergs diktning, som han i enlighet med sin konstuppfattning medvetet önskade göra så enkel som möjligt och där all intellektuell apparat till synes saknas, dock stundom äger ett tankeinnehåll, vilket i förstone varken helt genomskådas eller ofta ens upptäcks?

SLUTORD

Ju längre man sysslar med en litteraturhistorisk forskningsuppgift, desto ivrigare sträcker sig ens intresse mot m ä n n i s k a n bakom de diktverk och de dokument, som utgöra de närmaste föremålen för ens undersökning.

En gång, då artisten Marcus Larson höll på att måla ett porträtt av Runeberg, frågade honom skaldens hustru, om han märkt, att hennes man bestod sig med många olika ansikten, minst ett dussin. »Säg hundrafemtio, så kan det något förslå», fick hon till svar.[1]

Säkerligen var det en smula klagan i Marcus Larsons röst; han tänkte på svårigheten att ge en sann och tillfredsställande bild av Runebergs levande och ständigt skiftande fysionomi. Den svårigheten ha många känt, både av dem som med penseln eller ordet sökt skildra skalden, och av dem som blott för egen del sökt bilda sig en föreställning om hans yttre och inre människa. Ty Runeberg är icke så lätt att karakterisera.

Detta är också förklaringen till att den gängse uppfattningen av honom under tidernas lopp förändrats. Den lugna och manliga harmoni, som utstrålar från så mycket av hans diktning, dominerar nu ej Runebergs-bilden så h e l t som för ett par decennier sedan. Både det känsligt veka och det häftigt lidelsefulla draget i hans personlighet uppmärksammas mera än förr. Dessa drag ha dock inte nyupptäckts utan blott återupptäckts; de ha klart omvittnats av samtida iakttagare. Porträttmålaren C. P. Mazér fäste sig vid skaldens sinnliga och veka mun, som liksom inte riktigt

[1] Strömborg, a. a., Supplementband, s. 384.

gick ihop med det övriga ansiktet.[1] Fredrika Juvelius har som vi hört betonat just Runebergs stora vekhet[2]; Fredrika Runeberg åter har på många ställen i sina anteckningar framhållit hans starka och häftiga känslor: »Han var en vild, stormande, passionerad älskare», säger hon bl. a.[3] Zacharias Topelius, vilken såsom skaldens inackordering hade tillfälle att se honom på nära håll, talar om en avsevärd skillnad mellan Runeberg, sådan han tedde sig i yngre år och sådan han var på äldre dagar.

»Den obemärkte docenten i grekiska språket och litteraturen, magister Runeberg var till sitt yttre lika olik den senare så frejdade professorn och skalden, som general Bonaparte i yngre år var olik kejsar Napoleon I. Hans långa gestalt var mager och nästan kantig, den vackra och kraftiga proportion, som sedan ifylde sig mellan de breda skuldrorna, de långa armarna och det höghvälfda bröstet, fanns ännu icke. Hyn, som på sommaren bryntes af solen, bar på vintern gulbleka spår af ansträngda studier; näsan var tunnare, håret yfvigt; blicken, ehuru alltid intelligent, saknade det storartade lugn, som i senare åren beherskade alla, utan att göra anspråk derpå. [— — —] Det arbetade och gäste för mycket inom denna väldiga ande då för att han skulle ha hunnit till sjelfbeherskning och harmoni. Han stod midt i striden, han tyngdes af bekymmer, han led af motgångar och visste sig förbisedd; han var en gigant, som kände sina armar bundna. Morgonbladet 1832—34 bär vittne om att han kunde förhetsa sig, men sällan och snart öfvergående. Hans polemik kunde slå öfver målet, såsom emot Tegnér och fosforisterne, men var i grunden godmodigt satirisk, aldrig bitter, aldrig personlig. Sådan var han ock i sitt enskilda lif, ojemnare då, än i senare år, stundom nedstämd, oftare lifvad, gladlynt, skämtsam, aldrig hvad man kallar vid dåligt lynne. Det fanns redan då ett sällsynt jemnmått hos denne man, i betraktande af de yttre och inre stormar han hade att genomkämpa.»[4]

[1] Hirn, Runebergs utseende och uppträdande, Ord och Bild 1937, s. 535, 536.

[2] Se ovan s. 160.

[3] Söderhjelm, JLR 1, s. 376.

[4] En artikel med titeln »Runeberg vid 28 år», som ingår i serien »Anteckningar från det Helsingfors, som gått», i tidningen Östra Finland 1885; citatet återfinnes i nr 240.

Läsaren av denna avhandling har, hoppas jag, i avsnitten om Runebergs litterära polemik och i kapitlen om hans ungdomsupplevelser och poetiska ideal åtminstone ibland tyckt sig se glimtar av det skiftande minspelet hos den Runeberg, som Topelius här beskrivit: något av en Sturm und Drang-natur, som inom sig bar åtskillig svårbehärskad oro men som dock icke gav sig denna oro i våld utan medvetet och så småningom allt mer framgångsrikt sökte vara lugn, glad och harmonisk, i liv och dikt.

Likväl har den nu slutförda undersökningen, som dess titel och underrubrik antyder, icke egentligen haft till uppgift att ge en karakteristik av den unge Runeberg själv, ej heller av hans skaldskap. Den har mindre tagit sikte på hans temperament, karaktär och diktning än fastmera på hans litterära värderingar, hans konstuppfattning och hans allmänna världsåskådning. Den har sökt belysa hans föreställningsvärld — mera avvikande från vår egen än vi vanligen komma i håg — både genom att sammanställa hans egna uttalanden och genom att uppvisa några idéhistoriska sammanhang och ge glimtar från hans intellektuella miljö. — Men även tankar och åsikter äro en del av personligheten, också hos en skald. Författaren till denna avhandling vore glad, om det kunde sägas, att hans arbete genom att behandla Runebergs litterära och filosofiska idéer kommit e t t av Runebergs många »ansikten» att klarare framträda för läsarens blickar. Det är det ansikte, som Topelius syftar på, då han säger, att Runebergs drag om vintern voro märkta av krävande studier. Det tillhör så att säga den unge akademikern och docenten, som visserligen inte var någon större bokslukare men som dock var »en arbetets man [— — —] i kraftens dagar»[1], och som var långt ifrån ointresserad av t. o. m. rätt invecklade intellektuella problem. Hans levnadstecknare ha i allmänhet — bildlikt talat — hellre och utförligare skildrat hans sommarutseende, med den solbrända och väderbitna hyn, än de fina små märken, som vintrarnas

[1] Topelius, a. a.

studier vid skrivbordslampan satt omkring hans ögon. Det är sant, att hans jakt- och fisketurer, hans förtroliga umgänge med den finska natur han så högt älskade, hans samvaro med allmogen i Saarijärvi o. s. v. betytt ofantligt mycket för hans diktning och hans hela livsinställning. Men också hans bekantskap med skalder och tänkare och hans samvaro med de belästa kamraterna i universitetsstaden har skänkt honom mycket som människa och diktare. En egentligen lärd man blev han väl aldrig, men han måste ha haft geniets förmåga att med instinktmässig säkerhet slå ned på och tillägna sig väsentligheter.

Vetskapen om Runebergs intellektuella sysselsättningar och intressen kastar onekligen ljus över själva hans skaldskap. Även när han skrev sina enklaste dikter i folkton var han — trots ett visst mått av naivitet i schillersk mening — en medveten, noga beräknande, omsorgsfullt arbetande konstnär, en konstnär, vars poetiska skapelser äga ett klart samband med de teoretiska åsikter om konstens väsen och uppgift, som han genom studier och egen reflexion nått fram till. Att han under sin akademikertid fick tillfälle att fördjupa sig i åtskilliga estetiska, moraliska och religiösa spörsmål har nog också inverkat på utvecklingsgången i hans författarskap. Till en viss grad övergav han under sina mogna mannaår den naiva diktningen. Hans verk från och med senare hälften av 1830-talet — Molnets broder, Trädgårdsmästarbreven, Legenderna, Kung Fjalar, Kungarna på Salamis — äro idédikter i helt annan mening än hans tidigare lyrik. De äga ett djup och en lyftning, som de icke skulle ha haft utan skaldens vandringar i tankens värld.

BILAGA 1.

Fragment av en tillämnad tidningsartikel om »Naturmenniskornas productioner» och speciellt de serbiska folksångerna, antagligen skriven förvåren 1831.

— — — »ledas, att anse lättheten att träffa tankar och versform för kallelse och inspiration. Detta är sagt icke blott om de Skrifvande i allmänhet, utan ock om hvarje författare särskildt med afseende å hans productivitet. Men hvad ej det poetiska sinnet ofvanefter emottar kan dock alldrig konstens och tankens besvärjelse formel nedkalla, och förgäfves klär sig begreppet i en brudgumsdrägt af rim och meter — bruden kommer i evighet icke. Då jag ofvanföre nämnt ordet idé, så bör man ej med idé förstå hvad man i Skaldestycken vanligast så benämner, ty man säger ofta: detta stycke är fullt af djupa ideer, då i detsamma ej finnes annat än sinnrika tankar klädda i vacker drägt. I allmänhet kan man säga att hvar och en verkligt poetisk skapelse, likasom allt lefvande, uttalar blott en ide, i den harmonie uppenbarad, att ingen enskild ton framstår framför den andra. Deraf svårigheten att säga hvari ett skönt styckes skönhet består. Ty i och med detsamma man ens kan frestas att framställa ett parti såsom för ett annat utmärkt, ger man tillkänna en upptäckt om än ej förstådd disharmoni. Denna disharmoni, rena motsatsen af poesins väsende är i ögonen fallande i alla begreppskalders dikter och röjer sig i kraftyttringar ej olika galvaniska spasmer i en liflös organism. Vanskligheten af denna slags poesi med hela dess pikanta bjerthet har alla tiders erfarenhet bevist, och likväl älskar hvarje tid sin moderna. — Leopolds redbara dygd gör ej mer något furore, och ändå tror man att våra Frejor och Angantyrer skola beständigt senteras. Visserligen äro mythiska gudomligheter och så äfven dygd ära fosterland m. m. såsom poetiska åskådningar såsom ideer eviga skönheter och träffa hjertan i alla tider; men figurerande som toma begrepp, huru präktigt klädda som helst, beundras de i dag och förgätas i morgon. Det fanns en Skald — hans namn har jag redan nämnt — under den redbara dygde perioden i Svenska litteraturen som besjöng

dygden så flitigt som någon annan; men med den stora skilnad att den ej syntes såsom rubrik i hans stycken, utan lefde der i sina elementer: oskuld kärlek och glädje. Få se om vår tid får någon som *så* besjunger Hedna Gudarna, äran och Nordens kraft? Hittills har en sådan ej visat sig.

Här kan man se hvaraf det kommer sig att mången nu för tiden tror på en poetisk prosa och är färdig att kalla en roman af t. ex. Walter Scott eller Jean Paul poesi. Och hvarför icke? Meter är det enda som brister dessa allt annat hafva de lika och oftast bättre än de poetiska mönstren. Men hvad är då en sann poesi och hvad gör att det rena menskliga sinnet af en sådan förtjuses. En sann poesi är en försinligad *oändlighet* af begrepp (icke en inskränkt mängd tankar) den är en harmonie, ty harmoniens väsende är oändlighet i det sinliga. Det måste anmärkas att det oändliga blott i sinlig drägt af oss kan fattas eller beröras ty utan denna drägt *tänks* det, ställes utom oss såsom något från oss skiljdt och blir en formel. Nu är klart att tanken alldrig kan fånga det oändliga ty tanken kan blott begränsa utan det oändliga uttalar sig sjelfmant genom menniskan och framstår då försinligadt det är med egenskap af lif. Sådan är poesien i sin höga bemärkelse, skapande, ty den producerar vilkoren för lif. Men nu är åter all försinligad oändlighet ett djup i hvars mätning menniskan kan liksom försvinna och komma ur sin individuella begränsnings fjättrar. Här visar sig att intet annat än begäret till frihet genom sitt väsendes förallmänneligande är den driffjäder, som tvingar menniskan att älska det sköna, poesien, naturen, med ett ord allt hvad som bär pregeln af sinlig oändlighet. Och derför se vi att den absoluta egoismen genom sjelfcentrifiering genast stämplar sig såsom förakt och likgiltighet för natur och skönhet. Att denna egoism är den högsta grad af ofrihet ses af sig sjelf såvida den jäfvar all identitet och följakteligen har i allt sin motsats. Men då nu såsom af det sagda synes det poetiska sinnet måste vara det minst egoistiska eller sjelfbestämmande så är det klart att det skall röja sig i desto skönare skapelser ju mera öppet det ligger för naturoändlighetens inverkan. Derföre äro Naturmenniskornas productioner de som andas den skäraste poesi. Och på sanningen af dessa satser äro de Serviska Sångerna, om hvilka här specielast är frågan, sköna och odödliga bevis.

Efter att hafva förutskickat dessa allmänna betraktelser, nödvändiga för att upplysa mina påståenden här nedan, och kanske icke helt och hållet öfverflödiga med afseende på vår litteratur, vill jag i några rader framkasta till pröfning en annan i den insända uppsattsen förekommande uppgift.

Det yrkas der och antas såsom lätt medgifligt att till ett djupare inträngande i andan af nationella Dikter nödvändigt hör kännedom af de omgifningar och förhållanden under hvilka de framträdt i ljuset. — Skulle väl någon vilja försvara dens sats, som påstode att man för att djupare intränga i en blommas natur och sentera dess skönhet hade af nöden att veta om och hvilka Trädgårdsmästare uppdragit densamma huru ofta den blifvit vattnad i hvilken jordmån den vuxit o. m. d. Är icke allt detta blott en bisak, af intresse för det vettenskapliga men aldrig för det estetiska sinnet. Dessutom är hvart och ett lif sitt eget djups utförligaste beskrifning, och historien endast med betingande af lif möjlig, är ett portrait blott deraf härmande i några stela konturer de lefvande anletsdragens lättast ertappade nyanser.»

BILAGA 2.

Tidigare variant till slutet av Runebergs dialog Om organism.[1]

»B. Detta ger en ganska tillfredsställande förklaring på ett phenomen som ofta sysselsatt mina tankar hvarföre, nämligen, menniskan har i behåll så få minnen från sin första barndom? Jag finner nu ganska klart att barnet, emedan det, ännu icke begripande sig sjelf som person, måste lefva, att så säga, i objecterna och ett med dem, icke kan förvärfva minnen; då såsom man vet ingen minnes sig sjelf utan motsats, och någon motsats för barnet vid dess identiska lif icke finnes. Men vi lemnade barnet sig sjelft begripande såsom person.

A. vid en punct som utgör det individuella[2] lifvets syndafall. Kunskaps trädets frukt på godt och ondt är smakad Gud ropar Adam hvad har du gjort och Adam seende sig sjelf blyges för sin nakenhet och vill skyla sig, ty han är icke mer i oskuldens tillstånd, ett med djuren och paradiset, utan person, och har sin motsats. Således der person är der är strid, men der strid är der måste utlåfvas anas och komma försoning. Liksom i Adams, det är verldens syndafall en försonare var betingad och nödvändig, så har äfven hvarje enskild i den stund han begriper sig som person uttalt försoningens lösen, ty hvarje väsende för sig har sin Christus symboliskt bevittnad. Men den sig begripande personens mognad för en försoning yttrar sig genom barn-

[1] Avsedd att ansluta sig till det parti av dialogen, som i Efterl. skr. 1 slutar på s. 278 rad 10. Jfr ovan s. 421.

[2] ordet taget i sin gällande, ej deriverade bemärkelse, emedan alt är delbart [Runebergs not].

domens, att så säga, ålderdom med ålderdomens egna fenomener tomhet och omsider aning d. ä. profetism en Johannes döpare, som ropar i öknen bereder herranom väg. Och denna försonare är i och med detsamma i antåg i ett allmännare lif är han Christus i Menniskans individuella lif hans symbol Kärleken. Medlare mellan poler innebärande en gudomlig och en mensklig natur står han fram och vid en synbart tillvägabragt pånyttfödande af Barnets liksom af ålderdom undergående organism blir en myth som genom ungdomen söker förklara sig och når sin förklaring då den sig begripande personen förmält sig med sin egen motsats. Härvid är en anmärkning nödvändig och högst nödvändig på det att icke det mindre sammantrassladt med det större måtte öka den oredighet hvars lösande just utgör högsta föremålet för vår forskning nu. Nemligen: Det är klart att ju mer och tydligare person begriper sig som person desto allmännare d. ä mera utom liggande character måste dess motsats antaga. Betrakte vi nämligen den dualism, rörelse och vilja, som genom barndomens stadium sökt sin förklaring, så finne vi tydligt att dess båda poler bildat helt och hållet och således legat inom den organism, som begripande sig sjelf som person utgör deras förklaring på en gång som deras sammansmältning. Nu är således denna organism såsom enhet mogen men dess ytterligare förädling det är förallmänneliggande baseras derpå att den oaktadt i sig nu en enhet dock känner sig pol i en allmännare organism, som har sin motpol utom sig följakteligen en allmännare motsats än den hade då den var sjelf sin egen. Det är nu vid ynglinga ålderns början menniskan i vår tid (vi måste noga statuera i det stadium af en högre lifsutveckling hon nu ingår som synlig del) bestämmer en pol utom sig mannen qvinnan. Kärleken är dessa polers medlare och utgör den myth som i ynglingens ålder sträfvar att förklara sig, och när är den begripen och förklarad?

B. Vid dessa polers skedda förening det är när man och qvinna fatta sig som ett.

A. Och detta inträffar när?

B. Månne icke i äktenskapet?

A. Nej äktenskapet är blott en symbol af denna förening, oförklarad ännu, hvilket jag analogiskt skall bevisa. Var det icke ådagalagt att Grekelands Cultur organism vid sin mognad fattade sig som person, och likaledes att barndomen vår näml. har förklarat sin myth då den vid slutet af sitt stadium fattad sig som person? Nu om jag påstår att Grekelands Cultur organism utgjorde blott den barndom till hvilken den Europeiska Cultur organismen bildar en ynglingaålder och att de således båda utgjort och utgöra stadier af ett organiskt väsendes evolu-

tion, som derföre nu står emellan ynglinga och mannaåldern hvad ville du deremot invända?

B. Jag finner det vid erinringen af hvad förut är afhandlat obestridligt.

A. Nu hvad sade jag vara ynglinga ålderns myth?

B. Kärleken

A. Ja försoningen af tvenne poler. Att vid barnets sjelfbegripande som person försonaren icke dröjer att uppenbara sig vet du och likaså att vid mognandet af den stora organisms barndom, som genomlefde detta stadium i Grekelands cultur den stora försonaren icke dröjde hvilken i sin person förenade tvenne poler gud och menniska genom kärlek och predikande kärlek till försoning blef för denna organisms ynglingaålder, den Europeiska culturen en helig myth, som i den sträfvat att förklara sig. Har nu denna cultur begripit sin myth är Christus förklarad? Nej den vore då mogen för ett högre stadium, nu är den i sin evolution. Men vi hafva förut visat att individet som utgör en del af en högre organism icke kan begripa som ide, utan blott symboliskt uttrycka, hvad ej den högre organismen än förklarat, således Kan individen nu under hela sin synliga evolution icke begripa sig som ett med ett annat utan blott känna längtan till och symboliskt beteckna denna förening och detta sker genom äktenskapet.

B. Men huru kan man veta när den europeiska culturen för att bruka detta namn, såsom ett stadium i en högre organisms evolution hunnit sin mognad och ges det något synligt bevis derpå.

A.»

BILAGA 3. EXKURS.

Thorildsreminiscenser hos Runeberg före år 1836.[1]

1) I Helsingfors' Morgonblad $^{10}/_{1}$ 1834 (ej $^{10}/_{6}$, såsom Strömborg uppger, a. a. 1, s. 254) publicerade Runeberg en reflexion, som börjar: »Söker kärleken ett *lika?* Nej, men ett *öfverensstämmande.* Det utgör just kärlekens vilkor, att hafva funnit sig sjelf och längta ur detta sjelfs begränsning.» Tanken är ju ingalunda ny — problemet diskuterades t. ex. av Platon i Lysis (Skrifter 2, s. 365 ff.) — men formuleringen synes, som Estlander visat (Skrifter 1, s. 155, 156), vara lånad från Thorild. I skriften

[1] Jfr också ovan s. 112.

»Harmonien, eller Allmän Plan för en Uplyst och Ägta Kärleks-Förening» (originaluppl. 1794, s. 46, 47) heter det: »Således ser man, at Harmoniens gudomliga natur icke består i en *Likhet*, utan i en sådan *Öfverensstämmelse* af Brister och Förmåner, hvaraf kan upkomma en inbördes HEL Lycksalighet».[1] Thorild brukar här en bild: Världen är »full af *harmoniserande föremål*, men spridda och liksom irrande. Verlden är full af TONER, som aldrig skola träffas til en gudomlig MUSIK. Tusende ömma, tusende förträffeliga människor, utan at veta det, sucka efter hvarannan: deras HJERTAN liksom sväfva omkring hvarannan, men för at aldrig mötas, aldrig förenas: de dö, utan at hafva känt lycksaligheten.» (A. a., s. 22.) Runeberg upptar samma liknelse: »Mången ton i naturen förklingar, utan att hafva funnit sin förklaring i en harmonierande». Men han gör ett litet optimistiskt tillägg: »Man kan vara säker om, att den ej ljudat betydelselös, och att den stora mästaren, som behandlar tangenterna af verlden, vetat dess plats i den eviga melodien och kännt dess samljud med andan af det hela.» Reflexionen (ånyo tryckt i Efterl. skr. 1, s. 244) kan ej, som Estlander tror (Skrifter 1, s. 73), vara nedskriven vid läsningen av sista delen av Thorilds Samlade skrifter, där verket Harmonien ingår. Om Runeberg hämtat bilden från Thorild, måste han ha haft tillgång till originalupplagan.

2) Samma dag, $^{10}/_{1}$ 1834, publicerades i Morgonbladet också en reflexion om de samhälleliga klyftorna och det sociala föraktet (omtryckt i Efterl. skr. 1, s. 251). Den ene tror, säger Runeberg, att under en grov rock ingen själslig adel kan finnas, den andre tror, att under ett stjärnprytt bröst endast flärd, tomhet och högmod kunna dölja sig. Om två olika lottade människor blott »förskansa sig inom sin olikhet», är ingen försoning möjlig, men om högre ändamål klarna för dem båda, skall man »snart se huru de båda skenbart motsatta personerna återfinna sig i hvarandra, och huru de från sin gemensamma höjd betrakta de nyss så väsendtliga olikheterna, såsom rök och skuggor». Tanken torde ansluta sig till Thorilds attacker mot »den högmodsifver, den partiska anda, som alltid kan se det *Lilla som* ÅTSKILJER, aldrig det *Stora som* FÖRENAR menniskor». (Om ett Stort Tänkesätt Emot Våld, List och Partier; Thorild, Saml. skr. 3, s. 247.) Thorild är upprörd över orättvisorna i samhället. Han ger (i »Rätt, eller Alla Samhällens eviga Lag») rikedomen skulden både till de rikas högmod och flärd och till

[1] Kursiveringarna gjorda av mig. Thorild framställer liknande tankar också på annat håll, t. ex. Saml. skr. 3, s. 232, 233, 281.

de fattigas träldom och elände. De rika leva oftast i oangenäm dästhet, och hopen blir pack. Han hoppas på en lagstiftning, som skulle stadga ett visst mått av naturligt välstånd, över vilket ingen finge gå. Den som beträddes med hemlig rikedom, skulle aktas för var mans niding; »att med Fattigdom och Rikedom, som bägge trotsa allting, vilja hoppas Bestånd, Säkerhet, Lag, Frihet, det är en yrandes dröm». (Thorild, Saml. skr. 3, s. 408 ff.; citatet från s. 416.) — Detta innebar en socialpolitisk radikalism, som Runeberg med sin föga revolutionära läggning knappast kunde bli entusiastisk för, och det innebar en uppfattning av armodets verkningar, som han, med sin beundran för t. ex. den utfattige Saarijärvibons rika mänsklighet, icke kunde dela. Det kan därför mycket väl vara en stillsam polemik mot Thorilds sociala program, när Runeberg i den nämnda reflexionen säger: »Man må blott icke tro, att ett visst yttre förhållande utestänger möjligheten af högre lyftning. Det högsta ligger dock oss alla nära, och väckelser till det ädla finna väg genom den fina drägten, såsom genom den grofva.»[1]

3) $^{24}/_{2}$—$^{7}/_{3}$ 1834 ingick i Morgonbladet den förut (s. 400 ff.) behandlade uppsatsen Om parodien. Till sitt syfte är den ett försvar mot Thorilds onyanserade fördömande av parodierandet, i En Critik öfver Critiker (Saml. skr. 3, s. 57 ff.). I sitt försvar utnyttjar Runeberg synpunkter, som Thorild anlagt i skriften Om Efterhärmning (a. a., s. 199, 212), han visar sig också ha tagit intryck av den förromantiske filosofens gradationslära (se ovan s. 401), och han upptar Thorilds term »liklighet» från skriften Rätt, eller Alla Samhällens eviga Lag.

4) En aforism, som trycktes först i Borgå Tidning $^{4}/_{8}$ 1838, berör samma ämne som artikeln Om parodien. Gentemot Thorilds uttalande (Saml. skr. 3, s. 59): »Parodien, i sin natur, kan endast träffa det *mest höga*», invänder Runeberg: »Det är icke blott genom att göras mindre och lumpnare en sak kan parodieras, utan äfven genom att göras större, än den till sin natur är. Hvart och ett väsende är i sig sjelft så heligt, att det blir en parodi, det minsta det vågar vilja blifva ett annat, än det är.» (Efterl. skr. 1, s. 252.) Samma tanke varieras ju i uppsatsen, då där talas om skillnaden i verkan av de två metoderna att »smutsa det höga med tillsatsen af det låga» och att »förputsa det lägre med det högres tillhörigheter». (Saml. arb. 6, s. 179.) — Man

[1] Runebergs tal om det stjärnprydda bröstet och den dammiga folianten (i samma reflexion) är möjligen en reminiscens från Thorilds ord på ett annat håll: »En hänger på sig rara Tecken, för att säga: se en förtjent! En hopstaplar bok-tankar, meningar, lärd fåfänga, och ropar: hör en Vis!» (Thorild, Saml. skr. 2, s. 83.)

kan väl vara ense med Estlander (Skrifter 1, s. 178, 179) om att en viss sannolikhet talar för att aforismen nedskrivits något tidigare än artikeln 1834. Kanske har den liksom varit kristallationskärnan, omkring vilken uppsatsen bildats.

5) Går man nu till det manuskript, på vilket aforismen står, visar det sig, att ett par andra där upptecknade reflexioner torde ha kommit till à propos thorildska uttalanden. Runeberg skriver där bl. a.: »Lagen är för mången nog tung i sig sjelf, utan att den behöfver till råga handteras tungt. Det ädlaste i lifvet är, att en lag *handteras* mildt. — Den lag, som behöfver handteras blott rättvist, skrifver Gud allena.»[1] Detta ansluter sig till Thorilds skrift Mildheten. Thorild beundrar den gamla satsen: »*All Lagh bör medh Beskedelighet driffuin warda: Förty högsta rätt är största orätt, och moste Nåden wara med rätten.*» Mildheten är, säger Thorild, »det högsta af allt godt och värdigt i Menskligheten: ty den är — *det högsta af sjelfva Rättvisan*». (Thorild, Saml. skr. 3, s. 172, 171; se ock s. 174.)

6) Ett annat ord på det nämnda manuskriptet, »Ett stort, hvari det lilla icke har sitt värde, är en dåres tanke»[2], är väl ett instämmande i den de gamla mästarnas lag, som Thorild återger: »*Väl* ligger icke i *huru Stort*, utan *Stort* ligger i *huru Väl*». (A. a., s. 217.)

7) I Thorilds skrift Om Efterhärmning heter det på ett ställe: »Föreställ er det *Naiva*, emot det Skökaktiga. [— — —] Det *naiva* tillhör änglarna: det *tillgjorda* djef. . . .» (A. a., s. 225.) På samma papper som de förut nämnda aforismerna har Runeberg nedtecknat en liten anmärkning (otryckt), som möjligen kan ha tillkommit vid läsningen av de nämnda raderna hos Thorild och som antyder, att Runeberg inte anser den halvnämnde potentaten helt obefintlig ens hos oskulden: »Hvad är det för en skilnad emellan oskuldens löje och cokettens? I det ena ligger djefvulen bunden med mörkrets kedjor i det andra är han lös. Huru lika äro icke oskulden och verlden deri att det farligaste i dem båda ligger kufvat, försonadt och mildt.» (Det bör erkännas, att dateringen av det nyssnämnda manuskriptet är osäker.[3])

[1] Publicerad i Borgå Tidning $^4/_8$ 1838; Efterl. skr. 1, s. 260.

[2] Tryckt samtidigt som den förra reflexionen; Efterl. skr. 1, s. 262.

[3] På samma manuskript, ett lösrivet blad ur det s.k. Gråa häftet (Runebergs hem, Borgå, signum I. 9. 10.), stå följande, alltså troligen ungefär samtidigt nedskrivna reflexioner: »Så mäktig är hos alla väsenden kärleken till ljuset» etc. (Efterl. skr. 1, s. 263), »Det är upplyftande att höra äfven en *klagan*» etc. (d:o, s. 261), »Liksom all utveckling i Vetenskap» etc. (d:o, s. 247), »Såsom svanen i sitt klara sund» etc. (d:o, s. 261). Alla dessa äro tryckta i Borgå Tidning $^4/_8$ 1838.

8) Den $^{25}/_{7}$ 1834 innehöll Helsingfors' Morgonblad en reflexion betitlad Tycke och smak (omtryckt i Efterl. skr. 1, s. 258—260). Den rör sig om något som Thorild ganska länge uppehåller sig vid i »Rätt, eller Alla Samhällens eviga Lag», nämligen den stora skillnaden mellan det fasta vetandet och alla sorters ungefärliga föreställningar. Thorild talar om tre olika grader av visshet: Den första omfattar det som hela världen enhälligt och alltid varit överens om. Den andra det, varuti de lärde eller mästarne i en sak instämma med varandra. Den tredje det, som en stor man är säker på i den sak, vari han är känt och erkänt stor. (A. a., s. 338—340, 345, 346.) Sedan kommer »Allt hvad man kallar LIKLIGHET, som är grunden för alla *Meningar*». Likligheten är »närmast intill Skymt eller Skymning: men Likheten deremot dömmes af sjelfva *klara Verkligheten*». (A. a., s. 340, 351.) »*VETA* är *hafva Visshet:* och huru ofta har man *det?* Allt annat är *Tycka:* hvarvid ordspråket mest gäller 'Tycka och Drömma är allt ett'.» (A. a., s. 355.) Runeberg säger på liknande sätt: »[— — —] uttrycket: 'så tycker jag', betyder jämt så mycket som: så ofullständigt gehör har jag i denna sak, att jag derom vet föga någonting. Tyckanden försvinna för vetandet, som skymningen för solen [— — —].»

»Likligheten» är enligt Thorild »grunden för Gissning, Tycke, Mening: men Likheten är grunden för all *nödvändig Slutsats*». (A. a., s. 351, 352.) Hos Runeberg heter det, att satsen »denna sak beror af tycke och smak» »frånkänner saken all *nödvändig* karakter och sålunda gör den till ett oting». [1]

Thorild har det rätt kinkigt att förena sin åsikt om att allas samstämmighet är högsta sanningskriteriet, med sin tro på geniets överlägsenhet. »Stort Förstånd, eller en hög Kännedom af Sanningen, är dock omöjligt utan stort *Snille*, det är, utan denna Sinnets högsta Liflighet, genom hvilken den högsta Erfarenhet kan vinnas på den kortaste tid. Ty det man ej har *känsel* af, det kan man ej erfara: således, att evigt Se detsamma med ett Häst-öga, kan icke gifva tusendedelen af den vishet, som är i en enda RAPHAELS blick.» (A. a., s. 371.) — Runeberg är inne på samma problem. Talesättet, att den och den saken beror på tycke och smak, »auctoriserar en domstol af millioner ledamöter utan regel»; »tusende individuella tycken betyda emot en individs vetande ej mer, än tusende ögonsjukes hypoteser om ett föremåls utseende emot ett klart seende ögas dom om detsamma.» Utöver Thorild söker Runeberg ge en förklaring till att människor »tycka» så olika; i vårt sammanhang är emellertid denna förklaring av underordnat intresse.

[1] Denna kursivering gjord av mig.

9) I en annan reflexion, som i Morgonbladet $^{19}/_{1}$ 1835 uppges vara insänd men som upptagits i Runebergs Efterl. skr. 1, s. 246, 247, återfinnes ett direkt Thorild-citat: »Harmonien är Skönhetens grund, och Skönheten nöjets.»

Versen är, som Estlander påpekat, hämtad från sjätte sången av Passionerna (Thorild, Saml. skr. 1, s. 40). Reflexionen är emellertid icke, som Estlander antar (Skrifter 1, s. 140), tillkommen »måhända först 1836, då Runeberg skrev sin anmälan av Franzéns skaldestycken».

10) Thorildsreminiscenserna i artikeln om Törnrosens bok, maj 1835, ha förut behandlats (s. 154, 155).

Om de slutsatser, som kunna dragas av dessa dateringar, se ovan s. 397 ff.

LITTERATURFÖRTECKNING

A. Handskrifter.

Finlands Statsarkiv:

Censuröverstyrelsens protokoll 1829—1833.
Censuröverstyrelsens diarium över avgångna brev 1829—1841.
Pressöverstyrelsens »Diarium öfver de den Utländska Litteraturens alster, som anmälas till införande och försäljning, under loppet af år 1830».
Brev från C. Ehrström till C. Cedervaller (Cedervallerska brevsamlingen).

Helsingfors' universitetsbibliotek (HUB):

Akademiska konsistoriets protokoll 1834, 1835.
Helsingfors' universitetsbiblioteks utlåningsjournal 1828—1839.
J. V. Snellmans papper. (Fö II 22—24.)
Österbottniska studentavdelningens veckoblad. 1836.
Brevsamling till F. Cygnæus.
Ranckenska brevsamlingen. (Innehåller bl. a. den vidlyftiga brevväxlingen mellan Engelbrekt Rancken och A. I. Arwidsson.)
Brevsamling till A. J. Sjögren.
Brevsamling till J. V. Snellman.

Svenska Litteratursällskapet i Finland:

B. O. Lilles anteckningar om J. L. Runeberg. »Den 5 februari 1873.»
Brev från Fredrika Tengström till brodern Karl Tengström.
Brev från Fredrika Tengström (Fredrika Runeberg) till Augusta Lundahl.
En samling originalmanuskript och avskrifter av dikter, skrivna av professor B. O. Lille.

Professorskan Estrid Furuhjelm, Helsingfors:

Fredrika Runebergs anteckningar.
Fredrika Runeberg, Hämnde Anden. Nattstycke i tre afdelningar.

Doktorinnan Alice Borenius, Helsingfors:

»Romfararens funderingar på wägen.» (Resedagbok av J. J. Nervander.)
Poesibok, innehållande av J. J. Nervander gjorda renskrifter av egna dikter.
Diktmanuskript av J. J. Nervander.

Förvaras av Fröken Ida Strömborg, Borgå:

Fredrika Runeberg, Min Pennas saga.

Runebergs hem, Borgå:

Diktmanuskript, uppsatsmanuskript, fragment, utkast, räkenskaper o. s. v. av Runeberg.
Brev till och från Runeberg och hans maka.

B. Tryckta arbeten.

Blott i förbigående nämnda verk ävensom vanliga uppslagsböcker ha som regel ej medtagits i förteckningen.

Aftonbladet. 1830. 1831.
Allmänna Journalen. [Journalen.] 1816—1832.
Allwohn, A., Der Mythos bei Schelling. (Kant-Studien. Ergänzungshefte. 61.) Leipzig 1927.
Almquist, C. J. L., Samlade skrifter. Red. av Böök. 1—32. Sthlm 1920 ff.
Almqvist, C. J. L., Fria fantasier hvilka, betraktade såsom ett helt, af Herr Hugo Löwenstjerna stundom kallades Törnrosens Bok stundom En irrande Hind. 1—7. Sthlm 1832—1835.
Andreæ, D., Liberal litteraturkritik. Akad. avh. [Göteborg]. Sthlm 1940.
Argus. [Argus den Andre, Argus den Tredje, Nya Argus] 1820—1834.
Aristoteles, De arte poetica. Rencensuit Guilelmus Christ. Editio stereotypa. Lipsiae 1907.
—»— Om diktkonsten. Översatt av Wilhelm Norlind. Lund 1927.
Arnold, R. F., Das Deutsche Drama. München 1925.
[Arwidsson, A. I.,] Ungdoms rimfrost af Sonen i Örnskog. Sthlm 1832.
Arwidsson, A. I., Reseberättelse. Meddelad af H. Wieselgren genom R. Hausen. (FoU 6, 1892.)
Aspelin, E., Lars Stenbäck. Hfors 1900.
P. D. A. Atterboms och B. v. Beskows brevväxling. 1. 1822—1840. SAH ifrån år 1886. 36. Sthlm 1926.
Aura. Första Häftet. Åbo 1817. Andra Häftet. Åbo 1818.
Avellan, J. H., Specimen de ultimo pulchri judicandi principio. 1. Diss. Åbo 1802.

Avellan, J. H., Inledning till en Grundteckning af läran om den absoluta friheten vid sin öfvergång till ändlighet i viljan, under olika skaplynnen, framträdande såsom Rätt. 1—3. Diss. Åbo 1827.

Axberger, G., Den unge Atterbom och världsbilden i Schellings frihetslära. (Samlaren, N. F., 16, 1935.)

—»— Den unge Atterbom. Psykologiska problem i hans liv och diktning 1806—1819. Upps. 1936.

Backman, W., En släkt Juvelius. (Genos. Tidskrift för släktforskning. 9. Hfors 1938.)

Baldensperger, F., Le raffermissement des techniques dans la littérature occidentale de 1840. (Revue de littérature comparée 15, 1935.)

Baumgardt, D., Franz von Baader und die philosophische Romantik. (DV. Buchreihe. 10.) Halle 1927.

Baur, F. C., Symbolik und Mythologie oder die Naturreligion des Alterthums. 1, 2. Stuttgart 1824, 1825.

Becker, K. F., Organism der Sprache. 2. Aufl. Frankfurt am Main 1841.

Belfrage, S., Johan Ludvig Runeberg i sin religiösa utveckling. Göteborg 1917.

—»— Stilkaraktären i Runebergs Idyll och epigram. (Festskrift tillägnad Gunnar Castrén den 27 december 1938. Hfors 1938.)

Berg, R. G:son, Palmblad och Brockhaus. Några anteckningar ur en brevväxling. (Samlaren, N. F., 5, 1924.)

—»— Litteraturkritiken i Aftonbladet under Hiertas tid. (Aftonbladet $^{30}/_{11}$ 1930.)

—»— Runebergs Idyll och epigram och J. E. Rydqvist. Formstudier och jämförelser. (HLHS 14, 1938.)

Bergbom, F., Dissertatio metaphysica Kantianorum de re in se (Ding an sich) doctrinam breviter examinans. Åbo 1811.

—»— Dissertatio de libertate cum necessitate concilianda. 1. Åbo 1813.

—»— De ortu et indole idealismi Fichtii dissertatio. Åbo 1822.

Bergergren, G., Vid Götha canals fullbordan och slutliga öppnande, i Hans Maj:t Konungens och Den Kongl. Familiens höga öfvervaro, vid Snöfvelstorps Lastageplats den 26 September 1832. Linköping 1832.

Bergh, Gunhild, Litterär kritik i Sverige under 1600- och 1700-talen. Akad. avh. Sthlm 1916.

—»— Ehrensvärds idealuppfattning i förhållande till Winckelmanns. (Samlaren 39, 1918.)

Bertrand, J.-J. A., Cervantes et le romantisme allemand. Paris 1914.

Beskow, B. von, Witterhets-försök. Sthlm 1818. Andra Häftet. Sthlm 1819.

—»— Sverges anor. Skaldestycke. Sthlm 1827.

—»— Witterhets-försök. Andra Uplagan. Första Delen. Sthlm 1829.

—»— Lefnadsminnen. Sthlm 1870.

Bernh. von Beskows brev till Esaias Tegnér. 1. 1822—1835. (SAH ifrån år 1886. 46. Sthlm 1937.)

Bietak, W., Zwischen Romantik, Jungem Deutschland und Realismus. (DV 13, 1935.)

Biller, G., Byron i den svenska litteraturen före Strandberg. (Samlaren 33, 1912.)

Blätter für literarische Unterhaltung. Leipzig 1832.

Bonsdorff, C. von, Flyttningen från Åbo till Helsingfors. (Från universitetets första tider i Helsingfors. Hfors 1928.)

Borgå Tidning. 1838—1840.

Boucher, M., K. W. F. Solger. Esthétique et philosophie de la présence. Thèse. Paris 1934.

Boucke, E. A., Goethes Weltanschauung auf historischer Grundlage. Stuttgart 1907.

[Brakel, G. A.,] Oden i Svithiod. Tragedi i fem akter. Sthlm 1826.

—»— Wäinämöinen. Lyriskt försök i tre akter. Sthlm 1829.

Brandes, G., Hovedstrømninger i det 19de Aarhundredes Litteratur. Den romantiske Skole i Tydskland. Kbhvn 1873.

[Bremer, Fredrika,] Teckningar utur hvardagslifvet. 1—2. Andra uppl. 3. Upps. 1831.

Brie, F., Literarisches Biedermeier in England. (DV 13, 1935.)

Buttmann, Ph., Mythologus oder gesammelte Abhandlungen über die Sagen des Alterthums. 1, 2. Berlin 1828, 1829.

Byron, [G.,] The Works of lord Byron. Poetry 1—7. Letters and Journals 1—6. London 1902—1905.

—»— Manfred. Öfversättning af Joh. Henr. Thomander. Upps. 1826.

Byström, O., Bellman i nyromantisk belysning. (Bellmansstudier utgivna av Bellmans-Sällskapet. 3. Sthlm 1929.)

Böttiger, C. W., Ungdomsminnen från sångens stunder. Andra uppl. Sthlm 1830.

Böök, F., Svenska studier i litteraturvetenskap. Sthlm 1913.

—»— Tegnérs Bellmanskaraktäristik. (Förf:s Essayer och kritiker 1917—1918. Sthlm 1919.)

—»— Erik Johan Stagnelius. Sthlm 1919.

Calender, Opoetisk, för Poetiskt Folk. 1822, Winterhäftet. Sthlm 1821. Sommarhäftet. Sthlm 1822.

Castrén, G., Studier och kritiker. Hfors 1918.

—»— Det ädlas seger. (Nya Argus 1918, s. 100—102.)

—»— Den gamles hemkomst. (Festskrift tillägnad Werner Söderhjelm. Hfors 1919.)

—»— Runeberg och Emilie Björkstén. (Hufvudstadsbladet 12/11 1922.)

—»— Runebergs »östanbrud». (FoU 37, 1923 [tr. 1924].)

—»— »Molnets broder» och de serbiska folksångerna. (Festskrift tillägnad Yrjö Hirn, Hfors 1930.)

Castrén, G., Runeberg och universitetet. (HLHS 12, 1936.)
—»— Maria Prytz. (HLHS 15, 1939.)
—»— Runebergs brev till Emilie Björkstén. (HLHS 16, 1940.)
Cederblad, S., Stagnelii panteistiska Kristusuppfattning. (Samlaren 38, 1917.)
Černý, V., Essai sur le titanisme dans la poésie romantique occidentale entre 1815 et 1850. Prag [1935].
Chamisso, A. von, Werke. 1—4. Leipzig s. a.
Correspondenten. Tidning för Politik och Litteratur, utgifwen i Upsala. 1832, 1835.
Cygnæus, F., Samlade arbeten. 1—10. Hfors 1881—1891. 11=Supplementband. Minne af Fredr. Cygnæus. Anteckningar af E. Nervander. Hfors 1892.
Dahlberg, R., Några rader ur Runebergs Hanna i okänd version. (HLHS 9, 1933.)
Dahlgren, C. F., Samlade ungdoms-skrifter. 1, 2. Sthlm 1828.
—»— Freja. Poetisk Kalender för år 1832. 1, 2. Sthlm 1830, 1831. D:o för år 1833. 3. Sthlm 1831.
Dietrichson, L., Johan Ludvig Runeberg. Ett skaldeporträtt. Sthlm [1864].
Driesmans, H., Die Prometheus-Dichtung. (Das literarische Echo 11, 1909.)
Ehnmark, E., Studier i svensk realism. Akad. avh. Upps. 1930.
—»— Fredrika Bremers första skisser och noveller. (Samlaren, N. F., 19, 1938.)
—»— Familjen H. Fredrika Bremers första roman. (Samlaren, N. F., 20, 1939.)
Ehrensvärd, C. A., Skrifter. 1. (=Förf., Svenska, utg. av Sv. Vitterhetssamf., 10: 1.) Sthlm 1923.
Ek, S., Den första Idyll och epigram-cykelns tillkomsthistoria. (HLHS 13, 1937.)
—»— Det första genombrottet i Runebergs ungdomslyrik. (HLHS 16, 1940.)
E[nckell], O., Runebergs Fästningsfångarna. (Nylänningen 1923, s. 19—21.)
Eppelsheimer, H. W., Handbuch der Weltliteratur von den Anfängen bis zum Weltkrieg. Ein Nachschlagewerk. Frankfurt a. M. 1937.
Eschenmayer, C. A., Psychologie in drei Theilen als empirische, reine und angewandte. 2. Aufl. Stuttgart und Tübingen 1822.
Estlander, B., Elva årtionden ur Finlands historia. 1. Andra uppl. Hfors 1929.
Estlander, C. G., Skrifter. 1—3. Hfors 1914—1925. (=Skrifter utg. av Sv. litt.-sällsk. i Finl. 117, 125, 146, 158, 181.)
—»— J. L. Runebergs religiösa verldsåskådning. (FoU 1, 1885—1886 [tr. 1886].)

Estlander, C. G., J. L. Runebergs estetiska åsigter. Hfors 1888.
—»— J. L. Runebergs förhållande till Thorild. Inbjudningsskrift [— — —] utfärdad af Historisk-filologiska sektionens dekanus. Hfors 1889.
—»— Arwidsson som publicist i Åbo. (FoU 8, 1893—1894 [tr. 1894].)
Fichte, J. G., Sämmtliche Werke. 1—7. Berlin 1845, 1846.
Fiesel, Eva, Die Sprachphilosophie der deutschen Romantik. Tübingen 1927.
Finlands Allmänna Tidning. 1831.
Fiorillo, J. D., Geschichte der zeichnenden Künste von ihrer Wiederauflebung bis auf die neueste Zeiten. 1. Göttingen 1798.
Fischer, K., Geschichte der neuern Philosophie. 7. Dritte Aufl. 8: 1—2. Zweite Aufl. Heidelberg 1902, 1911.
Folksånger, Serviska, öfversatta af Joh. Ludv. Runeberg. Hfors 1830.
Fragmenta, Stoicorum veterum. Collegit Johannes ab Arnim. 1—3. Lipsiae 1903—1905.
Franzén, F. M., Skaldestycken. 1. Ny uppl. Örebro 1824. 2—7. Örebro 1828—1861.
Fredlund, K., Carl Fredrik Dahlgren. 1. Akad. avh. Göteborg 1903.
Fridholm, R., Thorild och antiken. Akad. avh. Göteborg 1940.
Fryxell, O., Dikter. Sthlm 1829.
Fueter, E., Geschichte der neueren Historiographie. München und Berlin 1911.
Fuhrmann, W. D., Anleitung zur Geschichte der classischen Literatur der Griechen und Römer. 1, 2. Rudolstadt 1816.
Gardberg, C.-R., Läsesällskapet i Gamlakarleby och dess samtida. (HLHS 14, 1938.)
Geijer, E. G., Samlade skrifter. Ny ökad upplaga [— — —] genomsedd av John Landquist. 1—13. Sthlm 1923—1931.
Gerlach, G. W., Grundriss der Fundamentalphilosophie. Halle 1816.
Goedeke, K., Grundrisz zur Geschichte der deutschen Dichtung aus den Quellen. 8. Zweite Aufl. Dresden 1905.
Goethe, [J. W. von,] Sämtliche Werke. Jubiläums-Ausgabe in 40 Bänden. Stuttgart s. a.
—»— Werke. Anhang. Abtheilung für Gespräche. Herausgeber Woldemar Freiherr von Biedermann. 7. Leipzig 1890.
Goetze [Se: Volkslieder.]
Grafström, A., Skalde-försök. 1, 2. Sthlm 1826, 1832.
Gran, G., Jean Jacques Rousseau. Gjennembrud og kampe. Kristiania 1911.
Grillet, C., Le »satanisme» littéraire. Satan, héros romantique. (Le Correspondant 286, 1922.)
Grotenfelt, O., Förteckning öfver Runebergs privata bibliotek. (FoU 18, 1905.)
Gustafsson, F., J. L. Runebergs åsigter om Skaldekonstens väsende och arter. (I tidningen: Helsingfors, 26 och 27 febr. 1879.)

Gustafsson, F., Till frågan om Runebergs öfversättning från Tibullus. (FoU 6, 1892.)
—»— Ur J. J. Nervanders manuskript. (FoU 19, 1905 [tr. 1906].)
Göschel, K. F., Hegel und seine Zeit. Mit Rücksicht auf Göthe. Berlin 1832.
Haller, R., Goethe und die Welt des Biedermeiers. (DV 14, 1936.)
Handlingar, Svenska akademiens. Ifrån År 1796. 9, 13, 15. Sthlm 1822, 1830, 1833.
[Hardenberg, F. L. von,] Novalis Schriften. Herausgegeben von Ludwig Tieck und Fr. Schlegel. 4. Ausgabe. Stuttgart 1826.
Hasselberg, G., Realistisk lyrik. Studier i svensk versdiktning från Bellman till Talis Qualis. Akad. avh. Lund 1923.
Hasselblatt, E., Den första Frigga. (HLHS 10, 1934.)
Hausen, R., »Narrsällskapet.» En hittills okänd vitter förening. (FoU 24, 1911.)
Hebe, Poetisk calender för 1831. Sthlm 1830.
Hedin, Greta, Dateringsproblem i Tegnérs diktning 1820—1826. (Samlaren, N. F., 11, 1930 [tr. 1931].)
Hedvall, Ruth, Om stilen i Runebergs lyrik särskilt med avseende på bildspråket. (Språk och stil 12, [1912].)
—»— Beröringspunkter mellan Geijer och Runeberg. (FoU 26, 1913.)
—»— Runebergs poetiska stil. (=Skrifter utg. av Sv. litt.-sällsk. i Finl. 122.) Hfors 1915.
—»— Bibliska motiv i Runebergs första samling Dikter. (Nya Argus 1918, s. 90—93.)
—»— Platonsk-hellenska drag i Runebergs tankevärld (Nya Argus 1927, s. 201—204.)
—»— Johan Ludvig Runeberg och hans diktning. Tammerfors 1931.
—»— Två dikter av Runeberg i dokumentarisk belysning. (Nya Argus 1932, s. 44, 45, 64.)
—»— Idealism och mystik hos Runeberg. (HLHS 11, 1935.)
—»— Till frågan om Runebergs filosofi. (Nya Argus 1936, s. 204—206.)
—»— Runeberg och Österbotten. (HLHS 13, 1937.)
Hegel, G. W. F., Werke. Vollständige Ausgabe durch einen Verein von Freunden des Verewigten. 1—19. Berlin, Leipzig 1832—1887.
—»— Sämtliche Werke. Herausgeg. von Georg Lasson. 8: 1, 10 a: 1. Leipzig 1920, 1931.
Heiberg, J. L., Samlede Skrifter. Prosaiske Skrifter. 1—11. Poetiske Skrifter. 1—11. Kbhvn 1861, 1862.
Heikel, I. A., Filologins studium vid Åbo universitet. (=Skrifter utg. af Sv. litt.-sällsk. i Finl. 26.) Hfors 1894.
—»— Johan Ludvig Runeberg. 1, 2. Hfors 1926.
Heimdall. 1828—1832.
Heinricius, G., En glömd diktare: Gustaf Idestam. (FT 65, 1908.)

Heinricius, G., Uttalanden av finländare om personer och förhållanden i Sverige 1817—21. (FoU 24, 1910 [tr. 1911].)
—»— Skildringar från Åbo akademi 1808—1828. (=Skrifter utg. av Sv. litt.-sällsk. i Finl. 101.) Hfors 1911.
—»— Anteckningar om Immanuel Ilmoni enligt bref och dagböcker. (=Skrifter utg. av Sv. litt.-sällsk. i Finl. 109.) Hfors 1912.
Helanen, V., Pohjalainen osakunta vv. 1828—1852. 1. vv. 1828—1837. Porvoo 1937.
Helsingfors' Morgonblad. 1832—1838.
Helsingfors Tidningar. 1829—1831.
Henriques, A., Det Danske Skæbnedrama. Kbhvn 1936.
Herbart, J. F., Allgemeine practische Philosophie. Göttingen 1808.
—»— Allgemeine Metaphysik, nebst den Anfängen der philosophischen Naturlehre. 1, 2. Königsberg 1828, 1829.
Herder, J. G. von, Sämmtliche Werke. Herausgegeben von Bernhard Suphan. 1—33. Berlin 1877—1913.
—»— Stimmen der Völker in Liedern. (=Bibliothek der Deutschen Classiker. XI: 1.) Upps. 1815.
Hermes. Samling af afhandlingar. 1, 2. Sthlm 1821.
Hertz, H., Samlede Skrifter. Digte fra forskjellige Perioder. 1—4. Kbhvn 1851—1862.
Hippel, O., Det kristologiska problemet under nyromantiken. (Lunds universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. 23. 1927 [tr. 1926—1928].)
Hirn, Y., Sandels. Ett problem i Runebergstolkningen. (Societas Scientiarum Fennica. Årsbok XI B. Hfors 1933.)
—»— Runebergskulten. (=Skrifter utg. av Sv. litt.-sällsk. i Finl. 248.) Hfors 1935.
—»— Striderna om Kung Fjalar. (HLHS 12, 1936.)
—»— Runeberg och hans värld. Ett bildurval av Marta Hirn. Med text av Yrjö Hirn. 2 uppl. Hfors 1937.
—»— Runebergs utseende och uppträdande. (Ord och Bild 46, 1937.)
Historia, Svenska litteraturens. Under redaktion av Otto Sylwan. Ny, omarbetad uppl. 2. Sthlm 1929.
Holmberg, O., C. J. L. Almqvist. Från Amorina till Colombine. Sthlm 1922.
—»— Psalmen 481. (Samlaren. N. F., 6, 1925 [tr. 1926].)
—»— En anteckning om Kung Fjalar. (Festskrift tillägnad Gunnar Castrén den 27 december 1938. Hfors 1938.)
[Holsti, R. I. (?),] Något om Runeberg och Almqvist. (Helsingfors' Morgonblad 1840, nr 50, 51.)
Horatius Flaccus, Q., Carmina. Recensuit Fridericus Vollmer. Editio maior. Lipsiæ 1907.
H[ornborg], E., Från »Blodhämnden» till »Molnets broder». (Nya Argus 1928, s. 17—20.)

H[ORNBORG], E., En bok om Runeberg. (Nya Argus 1932, s. 33, 34.)

HUCH, RICARDA, Die Romantik. 1. Vierte Aufl. 2. Zweite Aufl. Leipzig 1911, 1908.

HUGO, V., En dödsfånges sista stunder. Upps. 1830.

—»— Isländaren i Norige. Upps. 1830—1831.

—»— Lucrezia Borgia. Dram. Öfversättning, jemte Inledning Om den Nya Skolan, i synnerhet den Ny-Romantiska i Frankrike, Drag ur Victor Hugos Biogr. o. Karakteristik, tillika med en Dramaturgisk Belysning öfver denna Dram. Upps. 1835.

[HULDBERG, P. U.,] Skämtsamma rhapsodier utur hvardagslifvet. Tolf ord. Upps. 1831.

HULTIN, A., [anmälan av] Johan Mortensen: Från Aftonbladet till Röda rummet. (FT 59, 1905.)

—»— Johan Jakob Nervander. (FoU 19, 1905 [tr. 1906].)

HÄGGQVIST, A., Runebergs »Hanna» och Goethe. (FT 123, 1937.)

HÖIJER, B. C. H., Afhandling om den philosophiska constructionen, ämnad til inledning til föreläsningar i philosophien. Sthlm 1799.

Iduna. 10. Sthlm 1824.

[INDEBETOU, J. G.,] Gerda. En poëtisk och litterär skrift; af J. G. i-B-u. Sthlm 1832.

I[NGELIU]S, H., Åbo Underrättelser 1824—1850. En kort historik. 1. Åbo 1895.

Jahrbücher der Literatur. Band 7. Wien 1819.

Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik. Herausgegeben von der Societät für wissenschaftliche Kritik zu Berlin. Stuttgart und Tübingen 1827—1831.

Jahresbericht über die Fortschritte der klassischen Altertumswissenschaft begründet von Conrad Bursian herausgegeben von Andreas Thierfelder. Band 259. 1938.

JAMES, W., Den religiösa erfarenheten i dess skilda former. 2 uppl. Sthlm 1923.

JOACHIMI, MARIE, Die Weltanschauung der deutschen Romantik. Jena und Leipzig 1905.

JODL, F., Geschichte der Ethik als philosophischer Wissenschaft. 2. Dritte Aufl. Stuttgart 1923.

Josefina. Poetisk Almanach för år 1831. Sthlm 1830.

JÄSCHE, G. B., Der Pantheismus nach seinen verschiedenen Hauptformen, seinem Ursprung und Fortgange, seinem speculativen und praktischen Werth und Gehalt. 1—3. Berlin 1826—1832.

Kalender för Damer. Upps. 1818—1820, 1822.

Kalender, Poetisk, för år 1812, 1813 etc. t. o. m. 1822. Upps. s. a.

KANT, I., Gesammelte Schriften. Herausgegeben von der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften. 5. Berlin 1908.

Kjellén, A., Motivet solidaritet — förräderi i Runebergs tidigare episka diktning. (FT 122, 1937.)
Kjøbenhavns flyvende Post. 1827, 1828.
Kluckhohn, P., Biedermeier als literarische Epochenbezeichnung. (DV 13, 1935.)
—»— Zur Biedermeier-Diskussion. (DV 14, 1936.)
Knittermeyer, H., Schelling und die romantische Schule. (=Geschichte der Philosophie in Einzeldarstellungen. Band 30—31.) München 1929.
Kometen. 1825—1827.
Korlén, A., Wallins psalm 481 och Goethes dikt »Nähe des Geliebten». (Samlaren 37, 1916.)
Kotzebue, O. von, Resa omkring jorden åren 1823, 24, 25 och 26. Öfversatt af A. W. Sthlm 1830.
Krause, K. C. F., Vorlesungen über die Grundwahrheiten der Wissenschaft, zugleich in ihrer Beziehung zu dem Leben. Göttingen 1829.
—»— Das Urbild der Menschheit. Zweite unveränderte Ausgabe. Göttingen 1851.
Krohn, E., Missä mielessä Johan Ludvig Runeberg oli teosofi? (Särtryck ur tidskriften Ruusu-risti, Hyvinkää 1934, nr 7.)
[Krok, J. P.,] Maxel, Parodi på Axel, af Esaias Tegnér. Sthlm 1830.
Krook, T., Väckelserörelserna i Österbottens svenska församlingar under 1800-talet. 1, 2. (=Finska kyrkohistoriska samfundets handlingar 31.) Hfors 1931.
Krug, W. T., Handbok i philosophien. 1, 2. Sthlm 1831.
Kuhn, H., Die Vollendung der klassischen deutschen Ästhetik durch Hegel. Berlin 1931.
Kulling, J., Atterboms »Svenska siare och skalder». Akad. avh. Sthlm 1931.
—»— Offermotivet hos Runeberg. (Nordisk Tidskrift 1934.)
—»— Runebergs filosofi. (Nya Argus 1936, s. 185—187.)
—»— Den svenska romantikens religiösa utveckling. Några konturer. (Samlaren, N. F., 17, 1936.)
Kuylenstierna, O., Hjältarna i Fänrik Ståls sägner. Sthlm 1927.
Kyrre, H., Henrik Hertz. Liv og digtning. Kbhvn 1916.
Körte, A., [anmälan av] Wilhelm Schmid, Untersuchungen zum Gefesselten Prometheus. (Philologische Wochenschrift, herausgegeben von F. Poland, 51, 1931, nr 1.)
[Lacroix, P.,] La danse macabre, histoire fantastique du quinzième siècle, par P. L. Jacob, Bibliophile. Bruxelles 1832.
Lagerblad, E., Bref från dåvarande fil. magistern L. I. Ahlstubbe till fil. magistern Carl Backman. (FoU 20, 1906 [tr. 1907].)
Lagus, E., Runebergs tidigare diktning, uppfattad af samtiden. (FoU 9, 1894—1895 [tr. 1895].)

Lagus, E., Ur och i anledning av Fredrika Runebergs brevväxling i ungdomsåren. (FoU 29, 1915 [tr. 1916].)
Lagus, G., Den Finsk-Svenska Litteraturens Utveckling. Från utgången af det Gustavianska tidehvarfvet till Runebergs första uppträdande. Åbo 1867.
—»— Några hågkomster af Johan Ludvig Runeberg. (I tidningen: Östra Finland, 1878, nr 1—3, 31—33, 37.)
[—»—] Runeberg och Almqvist. (I tidningen: Östra Finland, 1878, nr 52.)
Lagus, H., Ur en gammal brevsamling. 4. (FT 116, 1934.)
—»— En gammal akademisk släkt enligt familjebrev tecknad. (=Skrifter utg. av Sv. litt.-sällsk. i Finl. 257.) Hfors 1936.
Lagus, [J. J.] W., Strödda blad. 4. Runebergs jemförelse af Euripides' och Senecas Medea. Text med öfversättning. Hfors 1879.
—»— Johan Jakob Nordström. (Acta Societatis Scientiarum Fennicæ 11, Hfors 1880.)
—»— Från pojkåren och gymnasiet. Hfors 1904.
Lamm, M., Studier i Almquists ungdomsdiktning. (Samlaren 36, 1915.)
—»— Försoningstanken i Tegnérs Frithiofs saga. (Samlaren 37, 1916.)
—»— Ödesuppfattningen i Runebergs »Kung Fjalar». (Til Gerhard Gran 9 December 1916 fra venner og elever. Kristiania 1916.)
—»— Upplysningstidens romantik. 1, 2. Sthlm 1918, 1920.
—»— Huvudriktningarna inom sjuttonhundratalets estetik. (Festskrift tillägnad Werner Söderhjelm. Hfors 1919.)
—»— Kronologiska randanteckningar till Fänrik Stål. (Samlaren, N. F., 10, 1929 [tr. 1930].)
—»— »Grafven i Perrho» och Svenska akademien. (Festskrift tillägnad Yrjö Hirn. Hfors 1930.)
Laurell, A. A., Specimen academicum de principio idealismi transcendentalis schellingiani. Åbo 1826.
—»— Afhandlingar i Uppfostringsläran. 1, 2. Hfors 1831, 1833.
—»— Specimen academicum religionis christianae evolutionem per sua momenta subjectiva et objectiva exponens. Hfors 1834.
—»— Specimen academicum de testimonio Spiritus Sancti interno. Hfors 1835.
—»— Den philosophiska speculationens propaedeutik. 1—7. Hfors 1834—1837.
Laurila, K. S., Die Ästhetik in den nordischen Ländern. (Zeitschrift für Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft 30, 1936.)
—»— Ett skede i en evig kamp. Striden mellan Runeberg och Stenbäck i idéhistorisk belysning. Hfors 1937.
—»— Några drag i J. V. Snellmans estetiska åskådning. (Festskrift tillägnad Gunnar Castrén den 27 december 1938. Hfors 1938.)
Leinberg, K. G., Helsingfors lyceum under de trettiofem första åren af dess verksamhet. Hfors 1866.

Lenngren, Anna Maria, Skalde-Försök. Sthlm 1819.
Lieske, R., Tiecks Abwendung von der Romantik. (=Germanische Studien 134.) Berlin 1933.
Lindbäck, E., Legenden om bonden Pavo. (Samlaren, N. F., 19, 1938.)
Lindeberg, H., Anders Lindeberg. Sthlm 1918.
Lindeblad, A., Blekings-blommor. Lund 1828.
—»— [præses], Plotinianæ de pulchro doctrinæ expositio. Respondente N. Frendau. Lund 1830.
—»— Dikter. 1, 2. Lund 1832, 1833.
Lindsay, J., The Philosophy of Krause. (Archiv für Philosophie, herausgegeben von Ludwig Stein. Erste Abteilung. 27. Berlin 1914.)
Lindström, E., Walter Scott och den historiska romanen och novellen i Sverige intill 1850. (Göteborgs högskolas årsskrift. 31: 2. Göteborg 1925.)
Literatur-Tidning [Litteratur-Tidning], Swensk, utgifwen i Stockholm och Upsala. 1813—1825.
Ljunggren, G., Framställning af de förnämsta Esthetiska Systemerna. 1, 2. 2 uppl. Lund 1869, 1883.
—»— Studier öfver Runeberg. 1, 2. [Akademiska inbjudningsskrifter.] Lund 1882, 1883.
—»— Svenska akademiens historia. 1786—1886. 1, 2. Sthlm 1886.
—»— Svenska vitterhetens häfder efter Gustaf III:s död. 1—5. Lund 1873—1895.
Lokrantz, G., Karl August Nicander. Akad. avh. Upps. 1939.
Lucanus, M. Annaeus, Belli civilis libri decem. Tertium edidit Carolus Hosius. Lipsiae 1913.
Lütgert, W., Die Religion des deutschen Idealismus und ihr Ende. 3. Gütersloh 1925.
Lönnrot, E., Svenska skrifter. 1, 2. (=Skrifter utg. af Sv. litt.-sällsk. i Finl. 87, 99.) Hfors 1908, 1911.
Maanedsskrift for Litteratur. Udgivet af et Selskab. 3—6. Kbhvn 1830—1831.
Majut, R., Das literarische Biedermeier. Aufriss und Probleme. (Germanisch-romanische Monatsschrift 20, 1932.)
Maliniemi, A., och Nivanka, E., Klassillisen kirjallisuuden suomennoksia ja ruotsinnoksia. (Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 2. Helsinki 1932.)
Medborgaren [Swenske Medborgaren, Den Swenske Medborgaren]. 1829—1831.
M[ellin], G. H., Flickorna i Askersund, berättelse från Carl XIIs tidehvarf. Sthlm 1832.
—»— Öjungfrun. Berättelse. Sthlm 1832.
Mjöberg, J., Kort svensk litteraturhistoria för ungdomsskolor. Lund 1921.
Mnemosyne. Åbo 1819—1823.

Moberg, A., Professor Adolf Mobergs autobiografi. Utgiven av Ragnar Dahlberg. (HLHS 3, 1927.)
Molitor, F. J., Philosophie der Geschichte oder über die Tradition. 1. Frankfurt 1827. 2, 3. Münster 1834, 1839.
[Montgomery, G. A.,] En Blick på Wåra Andelige Talare [— — —]. Sthlm 1831.
Moore, T., Irländska Melodier och Dikter och en Saga af Novalis jemte En af Öfversättaren lemnad charakteristik öfver förstnämnde Skald. Sthlm 1825.
—»— Epikuréen. Saga. Åbo 1829.
—»— Lalla Rookh, österländsk romance. 1, 2. Åbo 1829, 1830.
—»— Dikter. Christianstad 1831.
Mortensen, J., Till Runebergs förebilder. (Samlaren 25, 1904 [tr. 1904—05].)
—»— Runebergs förebilder än en gång. (Samlaren 29, 1908 [tr. 1909].)
—»— Clas Livijn. Ett nyromantiskt diktarefragment. Sthlm 1913.
—»— Clas Livijns lyriska skriftställarskap. (Uppsala universitets årsskrift 1913: 1.)
—»— Från Aftonbladet till Röda rummet. 2 uppl. Sthlm 1913.
Möbius, P. J., Goethe. 1. Dritte Aufl. 2. Zweite Aufl. (=Förf:s Ausgewählte Werke. 2, 3.) Leipzig 1909.
Möller, A., Tegnér och Runeberg. (»B. M. F.» 16, 1934, nr 5 B, s. 25—29.)
Nelson, Barbro, Sophie von Knorring. Sthlm 1927.
Nervander, E., Finska bilder. Hfors 1887.
—»— Ur inhemska brefsamlingar. (FT 24 och 25, 1888.)
—»— Minne af Fredr. Cygnæus. (=Cygnæus, F., Samlade arbeten 11.) Hfors 1892.
Nervander, J. J., Jephthas bok. En Minnes-Sång i Israël. Hfors 1840.
—»— Skrifter. 1, 2. Hfors 1850.
Neubert, F., Der Kampf um die Romantik in Frankreich. (DV 13, 1935.)
Nicander, K. A., Hesperider. Örebro 1835.
Nilsson, A., Tegnérs filosofiska och estetiska studier. (I: Tegnér, Filosofiska och estetiska skrifter. Sthlm 1913.)
—»— Thomas Thorild. Sthlm 1915.
—»— Svensk romantik. Lund 1916.
—»— Tre fornnordiska gestalter. Lund 1928.
—»— Vem styrde hit din väg? (HLHS 11, 1935.)
Nordmann, P., Runeberg och Svenska Akademien. (FoU 7, 1892—1893 [tr. 1893].)
Nordström, J. J., Skildring af municipalförfattningen i Finland. Akad. afh. Hfors 1832.
[Nyberg, Julia,] Nyare dikter af Euphrosyne. Sthlm 1828.
[—»—] Samlade dikter af Euphrosyne. 1, 2. Örebro 1831, 1832.

Nätter, Markalls sömnlösa. Första natten. Sthlm 1820. Andra natten. Sthlm 1821.

Odalmannen. Populär Tidskrift, utgifven af Hans Järta. Falun 1823, 1824.

Oehlenschläger, A., Poetiske Skrifter. 1, 2. Kbhvn 1805.

Olson, E. W., Runebergs tankar om Tegnérs skaldskap. (Ungdomsvännen 19, 1914.)

Olsson, H., Verklighetsproblemet i Almquists romantiska diktning. (Dikt och studie. Minnesskrift utg. av Estetiska föreningen i Uppsala. Upps. 1922.)

—»— C. J. L. Almquist före Törnrosens bok. Akad. avh. Sthlm 1927.

—»— Carl Jonas Love Almquist till 1836. Upps. 1937.

—»— Uppslaget till Graven i Perrho. (Nordisk Tidskrift, Ny serie, 13, 1937.)

—»— Från Wallin till Fröding. Sthlm 1939.

Oskyldigt Ingenting. Utgifvit af Adolf Iwar Arwidsson. Åbo 1821.

Personne, N., Svenska teatern. 4—6. Sthlm 1916—1925.

Petersen, C. S., og Andersen, V., Illustreret Dansk Litteraturhistorie. 3. Kbhvn 1924.

Phosphoros. Upps. 1810—1813.

[Pinello, N. H.,] Små berättelser och tidsbilder af Kapten Puff. 5. Åbo 1878.

Pipping, F. W., Comparationis, inter Iphigeniam in Aulide, Euripidis et Racinii [— — —] P. I, II. Åbo 1812.

Pipping, R., »Bland guldmoln i det blå.» (FT 101, 1926.)

Platon, Skrifter. I svensk tolkning av Claes Lindskog. 1—6. Sthlm 1920—1926.

Polyfem. Sthlm 1809—1812.

[Pontin, M. M. af,] Fosterländsk sång vid Götha Canals öpnande. [— — —] den 26 september 1832.

Psyche. Poetisk kalender år 1830. Sthlm 1829. D:o år 1831. Sthlm 1830.

Rancken, G., Anakreon ja anakreonttinen runous Suomessa. 1. Aika 1770—1830. (Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 2. Helsinki 1932.)

Rein, T., Johan Vilhelm Snellman. 1, 2. (=Supplementband till Johan Vilhelm Snellmans Samlade arbeten.) Hfors 1895, 1899.

—»— Filosofins studium vid Åbo universitet. (= Skrifter utg. af Sv. litt.-sällsk. i Finl. 80.) Hfors 1908.

Religionsurkunder, Främmande, i urval och öfversättning. [— — —] utgifna af Nathan Söderblom. 3. Sthlm 1908.

[Richter, J. P.,] Vorschule der Aesthetik [— — —] von Jean Paul. 1—3. Hamburg 1804.

Rinman, S., Runebergs kristendom. (Svenska Dagbladet 12 juni 1932.)

—»— Runebergs »Vargen». (HLHS 11, 1935.)

Risberg, B., Runeberg och de serbiska folksångerna. (Nya Dagligt Allehanda 17 nov. 1930.)
Roos, Anna Maria, Ett gammalt familjearkiv. Sthlm 1909.
[Rosén, J. M.,] Teckningar ur helgdags-lifvet. Sthlm 1831.
Rosenkranz, K., Die Naturreligion. Iserlohn 1831.
Rosenqvist, G. G., Polemiken mellan Runeberg och Stenbäck. Ett bidrag till pietismens etik. (Förf:s I tidens religiösa frågor. Jyväskylä 1899.)
—»— Runebergs religiösa lifsåskådning. (Teologisk tidskrift 9, Hfors 1904.)
[Ruda, E. V.,] Brynolfs Äfventyr. Kalmar 1828.
—»— Vildsvins-jagten. Sthlm 1829.
—»— En tysk resandes ströfverier på svenska parnassen. Sthlm 1830.
—»— Främlingen från Norden. Berättelse af R—a. Upps. 1831.
Ruin, H., Poesiens mystik. Hfors 1935.
—»— Mystiken hos Runeberg. (HLHS 12, 1936.)
Rumohr, C. F. von, Italienische Forschungen. 1—3. Berlin und Stettin 1827—1831.
Runeberg, J. L., Samlade arbeten. Normalupplaga. 1—8. Hfors 1899—1902.
—»— Samlade skrifter. Under redaktion av Gunnar Castrén och Martin Lamm. 1, 2, 10. (=Förf., Svenska, utg. av Sv. Vitterhetssamf., 16.) Sthlm 1933—1939.
—»— Efterlemnade skrifter. 1—3. Sthlm 1878, 1879.
—»— Dikter. Hfors 1830.
—»— Specimen academicum Medeam tragoediam Euripidis cum Medea Senecae comparans. Hfors 1830.
—»— Euripides' tragedi Medea jemförd med Senecas Medea. (=Lagus W., Strödda blad. 4. Runebergs jemförelse af Euripides' och Senecas Medea. Text med öfversättning. Hfors 1879.)
—»— Elgskyttarne. Hfors 1832.
—»— Dikter. Andra Häftet. Hfors 1833.
—»— Specimen academicum, observationes quasdam circa chorum tragicum continens. Hfors 1833.
—»— Runebergs afhandling om den tragiska koren. Öfversatt af F. Gustafsson. (FoU 17, 1903 [tr. 1904].)
—»— Dikter. Tredje Häftet. Borgå 1843.
—»— [Se Folksånger.]
Ruuth, M., Vetenskaperna under universitetets första tider i Helsingfors. Teologien. (Från universitetets första tider i Helsingfors. Hfors 1928.)
Rückert, F., Gesammelte Gedichte. 1. Vierte Aufl. Erlangen 1837.
Rydqvist, J. E., Framfarna dagars vittra idrotter i jemförelse med samtidens; En tafla i tvenne afdelningar. Sthlm 1828.

RÅDBERG, F., Försök till Populär Framställning af Christus-Pantheismen. Sthlm 1832.
SAARENHEIMO, M., 1880-luvun suomalainen realismi. Porvoossa 1924.
SÆLAN, T., J. L. Runeberg och Kejsar Nikolai I (FT 85, 1918.)
SALOMAA, J. E., Vetenskaperna under universitetets första tider i Helsingfors. Filosofien. (Från universitetets första tider i Helsingfors. Hfors 1928.)
SANTESSON, C., Tegnérs reflexionsdiktning. (Uppsala universitets årsskrift, 1913: 1.)
—»— Atterboms ungdomsdiktning. Akad. avh. Sthlm 1920.
—»— Atterboms Byron-dikt. (Samlaren, N. F., 14, 1933.)
SCALIGER, J. C., Poetices libri septem. Apud Antonium Vincentium. 1561.
SCHALIN, Z., Biografiska silhuetter. 1. (FoU 15, 1901 [tr. 1902].)
SCHAUMAN, A., Från sex årtionden i Finland. Ny uppl. 1, 2. Hfors 1922.
SCHELLING, F. W. J. VON, Sämmtliche Werke. Erste Abtheilung 1—10. Zweite Abtheilung 1—4. Stuttgart und Augsburg 1856—1861.
—»— Philosophische Schriften. 1. Landshut 1809.
—»— Föreläsningar öfver Methoden för det Academiska Studium. Strengnäs 1812.
SCHILLER, F. VON, Sämmtliche Werke. Vollständige Ausgabe in Einem Bande. München, Stuttgart und Tübingen 1830.
—»— Sämtliche Werke. Säkular-Ausgabe in 16 Bänden. 11, 12. Philosophische Schriften. Stuttgart s. a.
SCHLEGEL, A. W. VON, Ueber dramatische Kunst und Litteratur. Vorlesungen. 1, 2. (=Bibliothek der Deutschen Classiker V: 2, 3.) Upps. 1817.
—»— Kritische Schriften. 1, 2. Berlin 1828.
Friedrich Schlegel 1794—1802. Seine prosaischen Jugendschriften herausgegeben von J. Minor. 1, 2. Wien 1882.
SCHLEGEL, F. VON, Philosophie des Lebens. Wien 1828.
—»— Philosophie der Geschichte. 1, 2. Wien 1829.
[SCHLEIERMACHER, F. D. E.,] Über die Religion. Reden an die Gebildeten unter ihren Verächtern. Berlin 1799.
SCHMID, W., Untersuchungen zum Gefesselten Prometheus. (Tübinger Beiträge zur Altertumswissenschaft. 9.) Stuttgart 1929.
—»— und STÄHLIN, O., Geschichte der griechischen Literatur, 1: 2, von W. Schmid. (=Handbuch der Altertumswissenschaft. Siebente Abtheilung, 1: 2.) München 1934.
SCHUBERT, G. H., Ansichten von der Nachtseite der Naturwissenschaft. 3. Aufl. Dresden 1827.
SCHÜCK, H., Svenska akademiens historia. 2—4. Sthlm 1936, 1937.
—»— och WARBURG, K., Illustrerad svensk litteraturhistoria. 3 uppl. 5, 6. Sthlm 1929, 1930.

Seneca, L. Annaeus, Ad Lucilium epistolarum moralium quae supersunt. Ed. Hense. Lipsiae 1914.
—»— De beneficiis libri VII. De clementia libri II. Iterum edidit Carolus Hosius. Lipsiae 1914.
Silverstolpe, A. G., Skalde-stycken. Sthlm 1801.
[Sjöberg, E.,] Samlade dikter af Vitalis. Sthlm 1828.
—»— Samlade skrifter. 1, 2. (=Förf., Svenska, utg. av Sv. Vitterhetssamf. 12.) Sthlm 1926—1932.
Skandia. 1. Upps. 1833.
Skard, S., A. O. Vinje og antikken. Oslo 1938.
—»— Byron i norsk litteratur i det nittande hundreåret. (Edda 39, 1939.)
Snapphanarne. Gammalt nytt om Skåne, från sjuttonde seklet; af O. K. Sthlm 1831.
Snellman, J. V., Samlade arbeten. 1—10. Hfors 1892—1898. Supplementband: Johan Vilhelm Snellman tecknad af Th. Rein. 1, 2. Hfors 1895—1901.
—»— Dissertatio academica absolutismum systematis Hegeliani defensura. Hfors 1835.
Des Sophokles Tragödien. Uebersetzt von Karl Wilhelm Ferdinand Solger. 1, 2. Zweite Aufl. Berlin 1824.
Solger, K. W. F., Erwin. Vier Gespräche über das Schöne und die Kunst. 1, 2. Berlin 1815.
—»— Nachgelassene Schriften und Briefwechsel. 1, 2. Leipzig 1826.
—»— Vorlesungen über Aesthetik. Leipzig 1829.
Stagnelius, E. J., Samlade skrifter. 1—5. (=Förf., Svenska, utg. af Sv. Vitterhetssamf. 3.) Sthlm 1911—1919.
Stenhammar, J., Poetiska skrifter. Sthlm 1807.
Steenstrup, J. C. H. R., Vore Folkeviser. Kbhvn 1891.
Sternberg, Grete, Shaftesburys Ästhetik. Diss. Breslau 1915.
Stockholms Dagligt Allehanda. 1832, 1833.
Stockholms Posten. 1821—1833.
Strich, F., Die Mythologie in der deutschen Literatur von Klopstock bis Wagner. 1, 2. Halle 1910.
[Strussenfelt, Constantia C. A. von,] Ande-lunden vid Kassin. Svenskt Original af Fröken R***. Sthlm 1832.
Strömborg, J. E., Biografiska anteckningar om Johan Ludvig Runeberg. Ny uppl. utg. av Karin Allardt. 1—3, 4: 1, 4: 2. Supplementband 1860—1877. [— — —] utarbetat av Karin Allardt. (=Skrifter utg. av Sv. litt.-sällsk. i Finl. 202, 209, 225, 192.) Hfors 1928—1931, 1927.
Sulzer, J. G., Allgemeine Theorie der Schönen Künste [— — —]. 1—4. 2. Aufl. Leipzig 1778—1779.
Svanfeldt, G., Till frågan om Elgskyttarnes förhistoria. (Festskrift tillägnad Gunnar Castrén den 27 december 1938. Hfors 1938.)

Svea [Swea]. Tidskrift för vetenskap och konst. 1—14. Upps. 1818—32.
Sylwan, O., Reaktionen mot fosforismen. (Nordisk Tidskrift 1901.)
—»— Några ord om Runebergs ungdomsdiktning. (Samlaren 23, 1902 [tr. 1902—03].)
—»— Werner Söderhjelms Runebergs-monografi. (FT 62, 1907.)
—»— Till Runebergs världsåskådning. (Edda 7, 1917.)
—»— »Snille och smak.» (Edda 37, 1937.)
Söderhjelm, W., Ur Åbotidens literära lif. (FT 41, 1896.)
—»— Joh. Ludv. Runeberg. 1, 2. (=Skrifter utg. af Sv. litt.-sällsk. i Finl. 61, 77.) Hfors 1904, 1906.
—»— Johan Ludvig Runeberg. Andra, reviderade uppl. 1, 2. Hfors 1929. [Då ej annat angives, citeras denna uppl.]
—»— Axel Gabriel Sjöström och hans vittra värksamhet. (FoU 9, 1894—1895 [tr. 1895].)
—»— Nya svenska studier öfver Runeberg. (Euterpe 1905.)
—»— Runebergs episka fragment. Midsommarfesten. (FoU 24, 1910 [tr. 1911].)
—»— Bernhard von Beskows brev till Runeberg. (FoU 26, 1912 [tr. 1913].)
—»— Åboromantiken och dess samband med utländska idéströmningar. Borgå 1915.
—»— Almqvist och Finland. (Samlaren, N. F., 3, 1922.)
Tegnér, E., Smärre samlade dikter. 1. Sthlm 1828.
—»— Tal vid särskilta tillfällen. 1. Sthlm 1831.
—»— Efterlämnade skrifter. Ny samling. 3. Sthlm 1874.
—»— Filosofiska och estetiska skrifter. [— — —] Med en inledande avhandling av Albert Nilsson. Sthlm 1913.
—»— Samlade skrifter. Utg. av E. Wrangel och F. Böök. 1—10. Sthlm 1918—1925.
Tengström, J. J., De poësi orphica, specimen academicum. Åbo 1812.
—»— Observationes nonnullæ de satira. Diss. Åbo 1810.
—»— Dissertatio academica super dialogo Platonis, qui Protagoras inscribitur. 1, 2. Åbo 1824.
—»— De fundamento virtutis. Diss. 1. Åbo 1826.
Thorild, T., Samlade skrifter. 1, 2. Upps. 1819, 1820. 3, 4. Sthlm 1824, 1835.
—»— Harmonien, eller Allmän Plan för en Uplyst och Ägta Kärleks-Förening. Sthlm 1794.
Tidning, Swenska Litteratur-Föreningens. Upps. 1833—1838.
Tidningar ifrån Helsingfors. 1829—1831.
Tidsskrift, Nordisk, for Historie, Literatur og Konst. Udgivet af Christian Molbech. 2. 1828.
Tieck, L., Kritische Schriften. 1—4. Leipzig 1848—1852.

Topelius, Z., Samlade skrifter. 23, 24. Hfors 1921.
—»— Anteckningar från det Helsingfors, som gått. (I tidningen: Finland, 1885, nr 145—286.)
—»— Dagböcker. 1—4. Hfors 1918—1924.
Ueberweg, F., Grundriss der Geschichte der Philosophie. 1, 4. 12. Aufl. Berlin 1926, 1923.
Ur dagens krönika. Månadskrift [— — —] utgifven af Arvid Ahnfelt. 9 årg. 1889.
Utterström, G., Franzéns romanepos Svante Sture eller Mötet vid Alvastra. (HLHS 15, 1939.)
Wænerberg, G. M., Samspråk med Runeberg, [utg. av] C. G. E[stlander.] (FoU 16, 1903.)
Wallin, J. O., Religions-tal vid åtskilliga tillfällen. 3. Sthlm 1831.
Walzel, O., Deutsche Romantik. 1, 2. Vierte Aufl. Leipzig 1918.
—»— Das Prometheussymbol von Shaftesbury zu Goethe. 2. Aufl. München 1932.
—»— Jenaer und Heidelberger Romantik über Natur- und Kunstpoesie. (DV 14, 1936.)
—»— »Biedermeier.» (Bulletin of the international committee of historical sciences 9, 1937.)
—»— »Allgemeines» und »Besonderes» in Solgers Ästhetik. (DV 17, 1939.)
Warburg, K., Den börjande reaktionen mot nyromantiken. (Samlaren 24, 1903.)
—»— Litterära och personliga uttalanden av Johan Erik Rydqvist. (Svenska studier tillägnade Gustaf Cederschiöld. Lund 1914.)
Vasenius, V., Världsbild och poesi. Hfors 1900.
—»— En hypotes. (Dagligt Allehanda [Helsingfors] 15 febr. 1901.)
—»— Runeberg Suomen kansan runoilijana. Porvoossa 1903.
—»— Zacharias Topelius. 1—6. Hfors 1912—1930.
Vedel, V., Studier over Guldalderen i Dansk Digtning. Kbhvn 1890.
Weisse, C. H., System der Aesthetik als Wissenschaft von der Idee der Schönheit. 1, 2. Leipzig 1830.
Werin, A., C. J. L. Almquist. Realisten och liberalen. Akad. avh. [Lund.] Sthlm 1923.
—»— Esaias Tegnér. Lund 1934.
Vest, E., Johan Ludvig Runeberg. Hfors 1902.
Vetterlund, F., Romantiskt 1800-tal. Sthlm 1934.
Wetterstedt, N. J. af, Mutanders ungdomshändelser eller Åter en smålänning, som gjort sin lycka i Stockholm! En teckning ur små-folkslifvet. Sthlm 1832.
Wevdt, G., Literarisches Biedermeier II. Die überindividuellen Ordnungen. (DV 13, 1935.)
Wiedemann, H., Rückerts Liebesfrühling (Euphorion 25, 1924.)
Wieselgren, P., Runeberg och trosläran. (HLHS 10, 1934.)

Wilhelmsmeyer, H., Der Totalitätsgedanke als Erkenntnisgrundsatz und als Menschheitsideal von Herder zu den Romantikern. (Euphorion 34, 1933.)

Willebrand, R. F. von, Fredrika Runeberg. (FoU 17, 1903 [tr. 1904].)

Winckelmann, J. J., Sämtliche Werke. Ed. Joseph Eiselein. 1—12. Donauöschingen 1825—1829.

Vinterblommor för 1832 [1833 etc.]. Samlade af G. H. Mellin. Sthlm 1831 [1832 etc.].

Volkslieder, Serbische, ins Deutsche übertragen von P. von Goetze. Petersburg 1827.

Wolzogen, Karoline von, Schillers Leben. Neue Aufl. Stuttgart 1903.

Wrangel, E., Runeberg och Tegnér. (Skrift bifogad: »Inbjudning till den högtidlighet med hvilken Lunds universitet kommer att fira hundraårsminnet af Johan Ludvig Runebergs födelse.») Lund 1904.

—»— Runeberg och Sverige. (Johan Ludvig Runebergs hundraårsminne. Skrifter utg. af Svenska litt.-sällsk. i Finl. 62. Hfors 1904.)

Wundt, M., Die Philosophie in der Zeit des Biedermeiers. (DV 13, 1935.)

Åbo Morgonblad. 1821.

Åbo Tidningar. 1821—1832.

Åbo Underrättelser. 1824—1834.

Öller, R., Ett kvarts sekel av vårt litterära liv. 1828—1853. I. Poesin. Akad. avh. Hfors 1920.

Ørsted, H. C., Samlede og efterladte Skrifter. 1—9. Kbhvn 1851, 1852.

Österling, A., Dagens gärning. Ny samling. 1922—1926. Sthlm 1926.

FÖRKORTNINGAR.

DV = Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte.
FoU = Förhandlingar och uppsatser. (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland.)
FT = Finsk Tidskrift.
HLHS = Historiska och litteraturhistoriska studier. (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland.)
HM = Helsingfors' Morgonblad.
HUB = Helsingfors' universitetsbibliotek.
SAH = Svenska akademiens handlingar.
Söderhjelm, JLR 1, 2 = Söderhjelm, W., Johan Ludvig Runeberg. Hans liv och diktning. 1, 2. [Om intet annat anges, avses 2 uppl., Hfors 1929.]

PERSONREGISTER.

Adlerbeth, J., 325.
Adlersparre, C. A., 36.
Agardh, C. A., 4, 106, 334.
Ahlstedt, Wilhelmina, 468.
Ahlstubbe, L. I., 72, 152, 190, 246, 274, 348.
Ahnfelt, A. W. N., 76.
Aischylos, 235, 356, 358, 370, 391.
Allardt, Karin, 85, 164.
Allwohn, A., 307, 439—441.
Almqvist, C. J. L., 2, 3, 21, 31, 152, 221—223, 262, 274—282, 322, 343, 344, 349, 350, 357, 375, 411, 448—451, 472.
Altén, V. A., 39.
Aminoff, G. F., 60.
Anakreon, 37, 64.
Andersen, H. C., 329.
Andersen, V., 56, 220.
Andreæ, D., 8, 12, 13, 17, 20, 29, 46.
Arfwidsson, N., 106.
Aristoteles, 286, 315, 325, 339, 363, 386, 416.
Arndt, E. M., 61.
Arnell, L., 38, 67, 150.
Arnold, R. F., 355.
Arwidsson, A. I., 57, 60, 62, 63, 69, 116, 124—126, 134, 135, 149—151, 247.
Ascholin, J., 71.
Aspelin, E., 15, 151, 253, 477, 500.
Ast, F., 292.
Atterbom, P. D. A., 2—4, 6, 7, 10, 14—21, 28, 34—36, 43, 57, 62, 71, 74, 86, 101, 106, 122, 123, 134, 151, 159, 168, 177, 191, 210, 234, 243, 265, 278, 279, 296, 304, 313, 318, 320, 417, 418, 435, 444, 448, 483, 495, 528.
Avellan, G. A., 61.
Avellan, J. H., 288, 289.
Axberger, G., 318, 444, 483.

Backman, C., 348.
Backman, W., 162.
Bahr, J. F., 26, 139.
Baggesen, J., 329.
Baldensperger, F., 50.
Balzac, H. de, 46.
Barante, P. A. G. P. B. de, 343.
Baumgardt, D., 512.
Baur, F. C., 358, 498.
Becker, C. von, 142.
Becker, K. F., 415.
Becker, R. von, 247.
Belfrage, S., 161, 162, 182, 188, 196, 229, 284, 310, 355, 463, 464, 475, 485, 498, 500, 517.
Bellman, C. M., 9, 12, 18, 20—22, 106, 146, 252—254, 419.
Béranger, J. P. de, 266.
Berg, R. G:son, 4, 106, 109, 111, 112, 196, 213, 262, 281.
Bergbom, Carin, 62.
Bergbom, G., 62.
Bergbom, F., 184, 287, 288, 290, 291, 293, 295, 410.
Bergergren, G., 127.
Bergh, Gunhild, 315, 316.

Bergroth, E., 463.
Berkeley, G., 287.
Bertrand, J.-J. A., 404, 405.
Berzelius, J. J., 106.
Beskow, B. von, 4, 14, 26, 27, 30, 31, 38, 40, 48, 49, 55, 57, 60, 84, 85, 92, 106, 118, 121, 125, 142, 145, 146, 148, 336, 395.
Bietak, W., 52.
Biller, G., 34, 36, 67, 214.
Björkstén, Arkadia Emilie, 231.
Blanck, A., 332.
Blasche, B. H., 309, 310, 492.
Blomqvist, A., 89.
Bonsdorff, C. von, 69, 135.
Bonsdorff, E. J., 420.
Borenius, Alice, 75, 329.
Boucher, M., 379.
Boucke, E. A., 413.
Brakel, G. A., 22, 247.
Brandes, G., 448.
Bremer, Fredrika, 31, 53—56, 92, 96, (107).
Brie, F., 52.
Brinkman, C. G. von, 32, 102, 103, 141, 142.
Bullard, 133.
Burke, E., 416.
Burns, R., 18.
Buttmann, Ph., 498.
Bygdén, L., 36.
Bürger, G. A., 48, 317.
Byron, G., 29, 33—38, 47, 58, 66, 67, (102,) 190, 191, 194, 206, 213, 214, 344, 357, 405, 406.
Byström, O., 21.
Böhme, J., 444, 492, 525, 529.
Böttiger, C. W., 27, 28, 530.
Böök, F., 20, 22, 78, 145, 222, 228—231, 444, 448, 449, 529.

Cajan, J. F., 151.
Carpelan, T., 61.
Carus, F. A., 485.
Castrén, G., 67, 77, 78, 83, 161—165, 167—169, 173—176, 179, 181, 200, 212, 213, 231, 238, 248, 253, 265, 287, 438, 469, 505.
Cederblad, S., 444, 483, 525, 528, 529.
Cederborgh, F., 8, 56, 106.
Cedervaller, C., 246.
Černý, V., 33, 357.
Cervantes Saabedra, M. de, 61, 269—271, 275, 404—406.
Chamisso, A. von, 227.
Chateaubriand, F.-R., vicomte de, 40.
Choræus, M., 464.
Cicero, M. Tullius, 287.
Cook, J., 423.
Cooper, J. F., 30, 68, 349.
Creuzer, G. F. C., 292.
Cygnæus, F., 67, 69, 72, 74, 76, 88, 113, 115, 132, 139, 149, 151—153, 188—190, 240, 246, 247, 266, 274, 275, 430.

Dahlberg, R., 300.
Dahlgren, C. F., 3, 7, 12, 14, 20—22, 38, 56, 60, 74, 77, 83—86, 88, 92, 94, 106, 115, 139, 141, 150, 151, 243.
Danielson, D. F., 163.
Diderot, D., 317.
Dietrichson, L. H. S., 160.
Driesmans, H., 357.
Dumas, A. (d. ä.), 342.

Eckermann, J. P., 215.
Edgeworth, Maria, 54.
Ehnmark, E., 8, 31, 54—56, 405.
Ehrensvärd, C. A., 72, 101, 103, 112, 290, 373.
Ehrström, C. R., 74, 246.
Eisler, R., 484.
Ek, S., 168, 183, 187, 196, 197, 203, 214, 225.
Elfving, J. F., 133.

Elgström, P., 19.
Elinder, E., 8, 9.
Enckell, O., 377.
Enehjelm, E. G. af, 164, 166.
Engström, J., 22, 24, 26, 138.
Eppelsheimer, H. W., 53.
Eschenmayer, C. A., 296, 313, 382.
Estlander, B., 130.
Estlander, C. G., 61, 63, 73, 78, 125, 126, 130, 134, 145, 148, 151, 160, 161, 164, 175, 179, 190, 197, 249, 258, 272, 274, 281, 284, 285, 301, 324, 330, 397—399, 403, 421, 437, 451, 486, 500, 511, 540, 541, 543, 545.
Euripides, 78—80, 209, 290.

Fahlcrantz, C. E., 3, (106).
Fichte, J. G., 288, 293, 295, 366, 373, 414, 429, 430, 433, 434, 437, 486.
Fidias, 409.
Fiesel, Eva, 415.
Fiorillo, J. D., 317.
Fischer, K., 440, 443, 444.
Forslind, C., 20.
Fouqué, F. de la Motte-, 30, (42,) 49, 61, 405.
Franzén, F. M., 9, 14, 23, 26—28, 31, 37, 49, 54, 59, 62, 63, 65, 68, 70, 82, 83, 90, 104, 106, 107, 109, 116, 146, 152, 157, 160, 168, 188, 214, 236, 244, 252, 257—259, 419, 464, 472, 473.
Fredlund, K., 2, 4, 85.
Frenckell, J. C., 87.
Frendau, N., 442.
Fridholm, R., 400, 480.
Fromén, H., 279.
Frosterus, B., 475, 476, 499.
Fryxell, A., 3.
Fryxell, O., 36, 47.
Fueter, E., 429.
Fuhrmann, W. D., 79.
Furuhjelm, Estrid, 178.

Gadolin, J. A., 368, 475, 493.
Gans, E., 431, 432.
Gardberg, C.-R., 68, 69.
Geijer, E. G., 4, 19, 20, 28, 35, 36, 57, 72, 106, 126, 131, 152, 177, 212, 310, 397.
Gerlach, G. W., 288, 289.
Goedeke, K., 51.
Goethe, J. W. von, 15, 37, 48, 61, 65, 66, 118, 190, 211, 214—217, 221, 222, 234, 235, 260—265, (266,) 268, 317, 357, 408, 413, 414, 416, 417, 456, 481, 529.
Goetze, P. von, 195, 197, 207, 212, 224, 225.
Gottlund, C. A., 62.
Grafström, A. A., 39, 49, 106, 128.
Gran, G., 462.
Granbom, P. F., 136.
Grillet, C., 357.
Grillparzer, F., 49.
Grot, J., 153, 257, 264, 282, 344.
Grotenfelt, O., 297.
Grubbe, S., 4, 106, 293.
Gumælius, G. W., 30, 123.
Gustafsson, F., 75, 227, 235, 284, 311, 312, 353, 370, 378, 383, 384, 386.
Gustav II Adolf, 131.
Gustav III, 11, 104, 244, 278.
Gyllembourg, Thomasine Christine, 55.
Görres, J. von, 434, 435.
Göschel, K. F., 321.

Hagberg, C. A., 90, 108, 278, 279.
Hagberg, C. P., 108.
Haller, R., 52.
Hamann, J. G., 234.
Hammarsköld, L., 4, 18, 19, 21, 25, 72, 126, 143, 255, 256, 308, 442.
Hardenberg, F. L. von (Novalis), 38, 48, 61, 118, 320, 334, 525—529, 531.

Hasselberg, G., 9, 239, 258, 262.
Hasselblatt, E., 160, 163, 164, 169, 170, 173.
Hausen, R., 72.
Hedborn, S. J., 4.
Hedin, Greta, 210.
Hedvall, Ruth, 64, 115, 160, 175, 182, 183, 190, 192, 214, 256, 270, 271, 281, 284—286, 301, 347, 426, 429, 442, 453—455, 461, 463, 471, 473, 480, 520.
Hegel, G. W. F., 211, 285, 289, 292—296, 302, 304, 308, 309, 320, 321, 327, 331, 365—367, 369, 384, 385, 389, 390, 405, 409, 415, 430—434, (435,) 437, (475,) 476, (478,) 483, 486, (491,) 492, (493,) 498, 499, 511, 512, (514).
Heiberg, J. L., 56, 140, 329, 330, 406, 407, 514, 515.
Heikel, I. A., 76, 159—162, 170, 178, 190, 192, 293, 378, 500.
Heine, H., 49, 50.
Heinricius, G., 61, 66, 69.
Helanen, V., 110, 246, 367, 477.
Henriques, A., 355.
Hense, O., 315.
Herbart, J. F., 295.
Herder, J. G. von, 48, 223—228, 233, 234, 245, 345, 357, 392, 413, 414, 417, 429, 431, 438, 442—444, 481.
Hertz, H., 322, 325, 327—330.
Hildebrandt, F., 444.
Hippel, O., 489.
Hirn, Y., 81, 92, 103, 110, 115, 126, 134, 148, 149, 151, 152, 159, 160, 176, 183, 240, 248, 284, 358, 361, 362, 461, 464, 498, 533.
Hjärne, Gustava Sophia, 107.
Hoffmann, E. T. A., 49.
Holberg, L., 274, 407.
Holmberg, O., 222, 361, 448, 449, 529.
Holsti, R. I., 243.
Homeros, 65, 275, 346, 383, 503.
Horatius Flaccus, Q., 98, (99,) 209, (213,) 287, 297, 386.
Hornborg, E., 175, 338.
Hosius, K., 480.
Huch, Ricarda, 484, 485, 498.
Hugo, V. M., 43—46, 103, 136, 337, 341—343, 375, 409.
Huldberg, P. U., 56.
Hultin, A., 75, 225, 262.
Häggqvist, A., 262.
Höijer, B. C. H., 288, 293, 429.
Hölty, L. H. C., 48, 49, 65.

Ilmoni, I., 60, 66, 477.
Indebetou, J. G., 36, 47.
Ingelius, H., 61.
Ingelman, G. G., 139, 468.
Ingemann, B. S., 30, 32, 95, 329.
Ingman, A. V., 240.
Irving, W., 30, 68.

Jacobi, F. H., 4, 392.
James, W., 462.
Joachimi, Marie, 417.
Jodl, F. 392.
Johan Casimir, 131.
Johansson, J., 8—13, 17, 34, 41.
Juvelius, F., 464.
Juvelius, Fredrika, (160,) 162—167, 169, 170, 173, 179, 182, 183, 533.
Järta, H., 11, 20, 23, 243.
Jäsche, G. B., 486.

Kant, I., 210, 286—288, (289,) 295, 296, 304, 392, 413, 414, 417, 429.
Kapp, C., 434.
Karl XII, 96.
Karl XIV Johan, 90, 127.
Keckman, C. N., 64.
Kellgren, H., 152.
Kellgren, J. H., 9, 68, 106, 190, 522.
Kiljander, K. M., 238.

Kjellén, A., 367.
Kjemmer, J., 72, 287.
Kjemmer, L., 287.
Kleanthes, 360.
Klopstock, F. G., 48.
Kluckhohn, P., 52.
Knittermeyer, H., 364.
Korlén, A., 529.
Kościuszko, T., 139.
Kosegarten, L. T. G., 517.
Kotzebue, A. von, (42,) 54.
Kotzebue, O. von, 423.
Krause, K. C. F., 392, 436, 437, 484, 485.
Krohn, E., 284.
Krok, J. P., 141, 143.
Krook, T., 217, 463, 500, 501.
Krug, W., 408.
Kuhn, H., 208, 210, 303, 304, 307, 309, 317.
Kullberg, A. C. af, 325.
Kulling, J., 2, 14, 176, 238, 285, 434, 483, 488.
Kurtén, H., 159, 164—166, 168.
Kurtén, J. W., 469.
Kuylenstierna, O., 165.
Kyrre, H., 329.
Körner, T., 49.
Körte, A., 358.

Lacroix, P., 340.
Lafontaine, A., (42,) 54.
Lagerbjelke, G., 108.
Lagerblad, E., 348.
Lagus, A. J., 286, 287.
Lagus, E., 65, 67, 81, 109, 113, 148, 180, 182, 183, 188, 243.
Lagus, G., 73, 74, 137, 241, 280, 281.
Lagus, H., 353, 368, 389, 390.
Lagus, J. J. W., 69, 77—80, 100, 159, 171—173, 243, 353, 355, 388, 389.
Lamartine, A. M. L. de Prat de, 342.
Lamm, M., 90—92, 109, 149, 222, 226, 229, 285, 315, 358—361, 404, 411, 412, 443, 446, 490, 497, 498.
Landquist, J., 177, 310.
Larson, M., 532.
Lasaulx, P. E., 498.
Lasson, G., 320, 431, 432.
Laurell, A. A., 87, 290, 291, 293, 366, 367, 416, 430, 431, 475—478, 493, 499.
Laurell, G. F., 296, 297.
Laurén, L. L., 169.
Laurila, K. S., 217, 286, 332, 473, 474, 500, 502, 503, 505, 507, 515.
Leffler, S. P., 111.
Lehnberg, M., 14, 140.
Leibnitz, G. W., 296.
Leinberg, K. G., 293.
Lenngren, Anna Maria, 9, 54, 93, 99, 117, 156, 157, 170, 252, 254—257.
Lénström, C. J. 341, 342.
Leopold, C. G. af, 6, 9, 16, 82, 106, 443, 536.
Lessing, G. E., 48.
Lidner, B., 106, 464.
Lieske, R., 52.
Lille, B. O., 72, 131, 231, 265, 266.
Lindbäck, E., 248, 249, 345.
Lindblom, löjtnant, 36.
Lindeberg, A., 5—8, 17, 24, 84—87, 142.
Lindeberg, H., 6, 85.
Lindeblad, A., 25, 27, 36, 90—92, 139, 336, 442.
Lindfors, B. H., 151.
Lindfors, M. J., 140, 189, 290.
Lindsay, J., 437, 484.
Lindström, E., 29—32, 95, 270, 273.
Ling, P. H., 22, 24, 130.
Linné, C. von, 106.

Linsén, J. G., 62, 63, 69, 131, 240, 245, 287, 329.
Livijn, C., 3, 21.
Ljunggren, G. H. J., 78, 92, 108, 355, 483.
Lokrantz, G., 19, 34, 43.
Lovén, N., 38, 39.
Lucanus, M. Annaeus, 480.
Lundahl, Augusta, 115, 148, 172, 183, 184, 469—471.
Lundeqvist, N. W., 30.
Luther, M., 220.
Luthström, C. J., 70.
Lütgert, W., 492.
Lönnrot, E., 72, 88, 133, 134, 153, 224, 225, 227, 242, 382, 501—503.

Macpherson, J., 81.
Maistre, J. M. de, 33.
Majut, R., 52.
Maliniemi, A., 63, 64.
Malmberg, N. K., 502.
Mannerheim, A. R., 95.
Marheinecke, Ph. K., 477.
Matthisson, F. von, 49, 65.
Mazér, C. P., 279, 532.
Mellin, G. H., 30, 32, 56, 83, 96, 97, 111, 135, 139, 148, 272, 273.
Menzel, W., 48.
Michelet, C. L., 310.
Minor, J., 210, 260, 408.
Mjöberg, J., 175.
Moberg, A., 368.
Moiris, 292.
Molbech, C., 32, 95.
Molière, J.-B. Poquelin, 42, 209.
Molitor, F. J., 434, 435, 492.
Montgomery, G. A., 217, 496.
Moore, T., 17, 29, 37—40, 58, 68, 276.
Moritz, K. Ph., 317, 417.
Mortensen, J. M., 21, 81, 116, 117, 223, 224, 228, 262, 264, 265, 273, 285, 480, 485.
Musset, L. Ch. A. de, 46.
Müller, W., 49, 50.
Mynster, J. P., 220.
Möbius, P. J., 215.
Möller, A., 76.
Møller, P. M., 329.

Napoleon I, 533.
Nelson, Barbro, 95.
Nervander, E., 74, 151, 240, 246, 247.
Nervander, J. J., 65, 71, 72, 74, 75, 87, 89, 101, 109, 110, 129, 132, 133, 151, 225, 240, 266, 267, 287—290, 294, 295, 329, 336.
Neubert, F., 11, 46.
Nicander, K. A., 14, 22, 25, 34, 43, 90, 92, 106, 142, 151.
Nikolaus I, (90,) 132.
Nikolaus August, 132.
Nilsson, A., 78, 90, 100, 208, 210, 218, 230, 285, 286, 301, 303, 309, 315, 318, 340, 399, 401, 418, 443, 444, 483, 493, 529.
Nivanka, E., 63, 64.
Norberg, Elsa, 20, 36, 430.
Nordblom, J. E., 62.
Nordmann, P., 92.
Nordström, J. J., 89, 291, 416, 417, 477.
Nyberg, Julia Christina (Euphrosyne), 4, 21, 60, 83, 94, 106, 119, 120, 139, 155, 233, 307, 377.
Nygrén, Maria Juliana, 163, 165—167, 169, 170, 174, 177, 178, 192, 193, (466,) 469.

Oehlenschläger, A., 24, 26, 329, 527—529.
Olsson, E. W., 76.
Olsson, H., 2, 3, 21, 22, 31, 222, 367, 405, 450.
Oxenstierna, J. G., 9, 325, 346, 347.
Ouchterlony, 133.

Palander, G., 295.
Palmblad, V. F., 4, 12, 32, 106, 117, 123, 143.
Palmstierna, C. O., 95.
Paludan-Müller, F., 329.
Personne, N., 41.
Petersen, C. S., 56, 220.
Pinello, N. H., 72, 159.
Pipping, F. W., 78, 79, 323.
Pipping, R., 301, 453.
Platen-Hallermünde, A. von, 48—50.
Platon, 292, 360, 363, 373, 416, 427, 429, 442, 540.
Plautus, 23.
Plotinos, 315, 416, 442.
Pontin, M. M. af, 127.
Poppius, A., 132.
Porthan, H. G., 244, 245.
Prytz, Anna Karolina, f. Tengström, (172).
Prytz, Maria, 231.

Rabbe, F. J., 71.
Racine, J., 15, 78.
Ramsay, A. W., 248.
Rancken, E., 60, 61, 116, 125, 126, 134, 135, 149, 150.
Rancken, G., 64.
Rein, G., 87, 89, 476.
Rein, T., 69, 89, 132, 147, 246, 286, 287, 289, 291—295, 308, 331, 367, 368, 430, 431.
Reinhold, C. L., 288.
Richter, J. P. F. (Jean Paul), 9, 22, 25, 48, 51, 52, 61, 66, 103, 157, 210, 211, 271, 274, 276, 291, 303, 313, 344, 404, 537.
Ridderstad, C. F., 18, 19, 36, 139.
Rinman, S., 64, 65, 159, 244, 346, 412, 474.
Risberg, B., 196.
Ritter, H., 294.
Roos, Anna Maria, 149.
Rosén, J. M., 56.
Rosendal, M., 503.
Rosenkranz, K., 311.
Rosenqvist, G. G., 500.
Rosenstein, N. von, 99.
Rousseau, J. J., 208, 481.
Rubens, P. P., 103.
Ruda, E. V., 12, 23, 25, 40, 57—59, 77, 95, 96, 111, 151.
Ruin, H., 284, 285, 306, 395.
Rumohr, C. F. von, 321.
Runeberg, Anna Carolina, 469.
Runeberg, Fredrika Charlotta, f. Tengström, 61 m. fl.
Runeberg, Ulrika Carolina, 171.
Runeberg, V., 470.
Ruotsalainen, P., 249, 345.
Ruuth, M., 478.
Rückert, F., 53, 266—269.
Rydberg, V., 159.
Rydqvist, J. E., 14, 15, 17, 21, 29, 30, 38, 39, 48—50, 55, 58, 101, 108, 115, 129, 130, 134, 135, 222, 223, 242, 243, 250, 271, 322.
Rådberg, F., 484.
Rääf, L. F., 43.

Saarenheimo, M., 285, 499.
Sælan, T., 91.
Sahlberg, G., 204.
Salis-Seewis, J. G. von, 49, 65.
Salomaa, J. E., 286, 293.
Santesson, C. H., 34, 417, 443.
Savigny, F. K. von, 416.
Scaliger, J. C., 297, 386.
Schad, J. B., 288.
Schalburg, 133.
Schalin, Z., 179.
Schartau, H., 25.
Schauman, A., 77.
Schelling, F. W. J. von, 4, (17,) 210, 288, 293, 295, (296,) 301, 303, 304, 306, 307, 309, 310, 318—320, 331, 332, 364—366,

369, 371, 373, 381, 404, 408, 410, 414, 417, 422, (437,) 438—441, 443, 447, 481—483, 486, 490, (491,) 492, 529.
Scheutz, G., 9.
Schiller, F. von, 18, 48, 66, 162, (169,) 181, 208—211, 214, (218,) 219—221, 223, 224, 235, 237, 260, 317, 354, 355, 381, 386, 387, 392, 447, 448, (535).
Schlegel, A. W., 48, 61, 79, 101, 210, 211, 263, 304, 319, 354—357, 359, 386, 387, 398, 404, 408, 417, 418, 498.
Schlegel, F., 48, 61, 209—211, 260, 291, 292, 408, 417, 435.
Schleiermacher, F. D. E., 292, 392, 477, 478, 489.
Schmid, W., 358.
Schopenhauer, Johanna, 47, 68.
Schubert, G. H., 296, 309, 396.
Schwerin, Martina von, f. Törngren, 26, 34.
Schück, H., 11, 17, 90, 91, 97, 124, 140, 188, 225, 487.
Scott, W., 29—33, 35, 37, 42, 58, 66, 68, 95, 96, 222, 258, 271—273, 280, 349, 537.
Scribe, A. E., 41, 42, (43,) 46.
Seneca, L. Annaeus, 78—80, 100, 290, 315, 480.
Setterblad, 133.
Sevelin, P. E., 85.
Shaftesbury, A. A. Cooper, earl of, 320, 400, 413, 417.
Shakespeare, W., 15, 18, 42, 45, 46, 66, 190, 260, 275, 343, 375.
Shelly, P. B., 357.
Silverstolpe, A. G., 9.
Silverstolpe, G. A., 62.
Sjöberg, E. (Vitalis), 3, 5, 13, 20, 21, 23, 36, 38, 60, 106, 119, 123, 156, 200, 444, 448.
Sjögren, A. J., 60, 89, 132, 329.
Sjöström, A. G., 60—65, 69, 74, 87, 116.
Skard, S., 33, 62.
Skjöldebrand, A. F., 22.
Smith, H., 30, 68.
Snellman, J. V., 68, 72, 88, 115, 132, 149, 161, 179, 182, 224, 267, 274, 286, 287, 290—297, 308, 330—332, 361, 367, 416, 430, 434, 486.
Snellman, K. H., (149,) (296).
Snorre Sturloson, 297.
Sofokles, 190, 211, 357, 359, 365, 372, 386, 387, 497, 498, 521.
Solger, K. W. F., 211, 285, 304, 306, 313, 318, 355—360, 363, 365, 366, 368, 370, 374, 379—384, 386, 387, 417, 497.
Soltau, D. W., 405.
Sondén, P. A., 60, 139.
Sparre, P. G., 30.
Spinoza, B., 296, 400, 482.
Staël v. Holstein, Anne Louise Germaine, 40, 61.
Stagnelius, E. J., 1, 3, 6, 18, 22, 67, 106, 119, 120, 156, 157, 171, 190, 228, 318, 323, 411, 444, 466, 495, 496, 529—531.
Steenstrup, J. C. H. R., 345.
Steffens, H., 61, 288, 296.
Stenbäck, L. J., 15, 217, 310, 376, 394, 451, 499, 500, 502—508, 513, 515, 517, 525.
Stenhammar, J., 9.
Sternberg, Grete, 417.
Stolberg, F. L., 227.
Strich, F., 438.
Strussenfelt, Constantia Carolina Amalia, (30,) 96, (300).
Strömborg J. E., 72 m. fl.
Sturm, C. C., 529.
Sturzen-Becker, O. P. (Orvar Odd), 26.
Stählin, O., 358.

Suchtelen, P. van, 297.
Sulzer, J. G., 317.
Sundvall, J. M., 289, 292, 295, 475, 477.
Suphan, B., 413.
Svanberg, V., 496.
Svanfeldt, G., 346.
Swedenborg, E., 4, 294, 395.
Svederus, 133.
Sylwan, O., 1, 43, 78, 100, 161, 236, 284, 448, 471, 485.
Söderhjelm, W., 60 m. fl.

Tasso, T., 90.
Tegnér, E., 1, 7, 14, 20—28, 30—32, 34—36, 46, 48, 60, 71, 74, 76—78, 80, 82, 94, 106, 111, 116, 117, 125, 128, 129, 135, 137—144, 151, 159, 190, 208, 210, 218, 219, 228, 292, 304, 324, 325, 329, 333—336, 347, 418, 443, 491, 533.
Tengström, Anna Margareta, f. Bergbom, (177,) 179, 184, 197, 236.
Tengström, F., 72, 129, 135, 136, 148.
Tengström, G., 72, 184.
Tengström, J., 68, 90, 116, (160,) (170,) (236,) 244, 249, 464.
Tengström, J. J., 63, 88, 224, 245, 290—293, 321, 379, 392, 393, 400, 434, 437, 477.
Tengström, J. M. af, 89, 142.
Tengström, J. R., 152.
Tengström, K., 180—182.
Tengström, K. F., 61, 172.
Tengström, K. J., 173.
Tennemann, W. G., 292, 294.
Theokritos, 64, 346.
Theorell, J. P., 20, 252.
Thomander, J. H., 190.
Thomée, G., 341, 342.
Thorild, T., 72, 101, 106, 112, 149, 154, 155, 285, 290, 397—403, 480, 511, 540—545.
Thukydides, 427.
Tibullus, A., 227.
Tieck, L., 48, 52, 269, 405, 526.
Topelius, Z., 73, 135, 152, 192, 240, 241, 246, 265, 267, 275, 282, 291, 471, 477, 533, 534.
Tulindberg, O., 70.
Töpfer, K. F. G., 329.

Ueberweg, F., 360, 363, 415, 435, 442.
Uhland, L., 49, 50, 265, 266.
Utterström, G., 31.

Wænerberg, G. M., 517.
Valerius, J. D., 9, 14, 106, 139.
Wallenberg, M., 64.
Wallin, J. O., 14, 23, 106, 152, 496, 529.
Wallmark, P. A., 4.
Walzel, O., 52, 210, 221, 226, 357, 364, 412, 413, 416, 417.
Warburg, K., 1, 14, 57, 97, 124, 140, 188, 280, 487.
Vasenius, V., 80—82, 125, 126, 156, 203, 284, 285, 289, 471, 477.
Vedel, V., 234.
Weisse, C. H., 303.
Velde, C. F. van der, 30.
Vergilius, 346.
Werin, A. G., 2, 21, 36, 210, 304, 443.
Werner, Z., 49.
Vest, E., 160, 161.
Vetterlund, F. M., 281.
Wetterstedt, N. J. af, 56.
Weydt, G., 52.
Wiedemann, H., 269.
Wieland, C. M., 48.
Wieselgren, P., 22.
Wieselgren, P., 73, 176, 284, 485, 499, 500, 515.
Vigny, A. V. de, 46, 357.
Wilhelmsmeyer, H., 233, 320.

Willebrand, R. F. von, 62, 74, 147, 178, 241, 469.
Winckelmann, J. J., 211, 235, 316, 317, 321.
Winther, R. V. C. F., 320.
Wolff, C. von, 287.
Voltaire, F. M. Arouet de, 15, (34).
Wolzogen, Karoline von, 220.
Voss, J. H., 65, 160, 264, 265.
Wrangel, E., 76, 78, 223, 262, 281, 397.
Wundt, M., 52, 333.

Zeipel, C. D. F. von, 139.

Öller, R., 65—68, 81, 110, 126.
Ørsted, H. C., 329, 333—336.
Österling, A. J., 267.
Östring, J. J., 217.